❀ श्रीगणेशाय नमः ❀

गुरुमण्डलग्रन्थमालाया नवमपुष्पकम्

स्मृति - सन्दर्भः

श्रीमन्महर्षि मार्कण्डेयलौगाक्षिप्रणीतो ध ाास्त्रसंग्रहो
मार्कण्डेयलौगाक्षिस्मृतिद्वयात्म ०ः

षष्ठोभागः

श्रीनाथादिगुरुत्रयं गणपतिं पीठत्रयम्भैरवम् ।
सिद्धौघं वटुकत्रयम्पदयुगं दूतीक्रमं मण्डलम् (शाम्भवम्) ॥
वीरान्द्व्यष्टचतुष्कषष्टिनवकं वीरावलीपञ्चकंम् ।
श्रीमन्मालिनिमन्त्रराजसहितं वन्दे गुरोर्मण्डलम् ॥

५, क्लाइव रो,
कलकत्ता-१

वैक्रमाब्दः
२०१३

प्रथमं संस्करणम्
५०००

खैस्ताब्दः
१९५७

मुद्रक—
हलियाराम गुप्त
दि बङ्गाल प्रिंटिंग वर्क्स,
१, चिन्तामणि स्ट्रीट
कलकत्ता-१

GURUMANDAL SERIES No IX

THE SMRITI SANDARBHA

Collection of Two Major
Dharmashastric Texts Called
Markandaiya & Laugakshi Smritis
by the
Maharshis Markandaiya & Laugakshi

Volume VI

5, CLIVE ROW,
CALCATTA-1

Vikram Era
2013.

First Edition
5000

॥ श्रीः ॥

अभ्यर्थना

श्री भूतभावन विश्वनाथ एवं माता अन्नपूर्णा की कृपा से स्मृतिसन्दर्भ (गुरुमण्डलग्रन्थमाला नवमपुष्प) का षष्ठ भाग धर्मशास्त्र प्रेमी महानुभावों के करकमलों में प्रस्तुत करते हुए हृदय आनन्द अनुभव करता है।

भारतीय संस्कृति द्वारा जो सुसंस्कार भारत देश के सुपूतों में दृढ़ होगये हैं उनका सारा मूल इन स्मृति ग्रन्थों में आमूलचूड़ निवद्ध है। शनैः शनैः भारतीय स्वातन्त्र्य सूर्य की रश्मियों के प्रकाश से सुदृढ़ सुसंस्कार इन धर्मशास्त्रों के ज्ञान प्रसार तथा सृष्टि के प्राण पुराण ग्रन्थों की सहायता से मानव को देवता तथा उससे भी ऊपर नर से नारायण वनाने एवं सृष्टि के प्राणीमात्र के कल्याण में मानव को प्रवृत्त करने में दिव्यचक्षुः प्रदान करेंगे तो मैं अपना यह प्रयत्न सफल समझूंगा।

इस भाग में आये हुए स्मृतिग्रन्थ मार्कण्डेयस्मृति एवं लौगाक्षिस्मृति की हस्तलिखित प्रतियां थियोसोफिकल सोसाइटी, अड्यार, मद्रास के द्वारा सञ्चालित अड्यार लायब्रेरी (पुस्तकालय) से प्राप्त हुई वहीं से इनके प्रतिलिपीकरण (Transcription) का काम हुआ तदर्थ वहां के डायरेक्टर एवं पुस्तकालयाध्यक्ष महोदय का मैं साभार धन्यवाद करता हूं और आशा करता हूं कि वे सदैव इसी प्रकार कृपा करते रहेंगे। ग्रन्थों की मूल प्रति सर्वथैव जीर्ण, शीर्ण एवं कीटानुविद्ध होने से वार-वार तत्रत्य अधिकारी वृन्द को सानुरोध कम्पीज किये हुए फर्मों को भेजते रहने पर भी त्रुटितस्थानों की पूर्त्ति करना शक्य नहीं हुआ। यह भाग पहले ही सेवा में प्रस्तुत होगया होता परन्तु विभिन्न हस्तलिखित संग्रहालयों से पत्र व्यवहार होते रहने से यही आशा थी कि कुछ और अप्रकाशित स्मृतियां मिलेंगी जिनका प्रकाशित होना आवश्यक था, खेद है, इतने प्रयास करते रहने पर भी मुझे इष्ट स्मृति ग्रन्थों को प्राप्त करने में असफलता हुई। कुछ के नाम ये हैं–

(१) कोकिलस्मृति

(२) पञ्चम भाग में उल्लिखित साठ स्मृतियां (हां, अगस्त्यसंहिता अयोध्या से छपी मिली है, सुरक्षित है)।

(३) गरुडस्मृति। (४) पुष्करस्मृति। (५) शिवस्मृति।

(६) कूर्मस्मृति। (७) और्वस्मृति। (८) सूतस्मृति।

(९) नृहरिस्मृति।

इस कार्य में काशी के पं० दुर्गादत्तजी त्रिपाठी शास्त्री रामघाट, गुरुकुल महाविद्यालय, ज्वालापुर के पं० वदनारायणजी शास्त्री, दिल्ली के श्री आदित्याचार्य शास्त्री एवं पूना के भाण्डारकर ओरियण्टल रिसर्च इन्स्टीट्यूट (भाण्डारकर प्राच्य शोधसंस्थान) के क्यूरेटर (अधीक्षक) श्री डाक्टर परशुरामकृष्ण गोड़े एम०ए० डी० लिट्० का अमूल्य सहयोग मिला जिससे कुछ अप्रकाशित ग्रन्थों का पता लगा परन्तु कुछेक को छोड़कर उन्हें प्राप्त करने में मुझे पूर्णतया सफलता नहीं मिली। आप विद्वद्वृन्द का पूर्ण सहयोग मिला व कृपादृष्टि बनी रही तो सप्तमभाग में आवश्यक सामग्री उपलब्ध होने से अवशिष्ट मेरे पास सुरक्षित स्मृतियों का प्रकाशन करने का अवसर आसकता है। इस भाग की अपेक्षित त्रुटियों के लिये मेरे पण्डितमण्डल का सहयोग मिलने पर भी सफलता न मिल सकी तदर्थ क्षमा प्रार्थी हूं।

"कामये दुःखतप्तानां प्राणिनामार्तिनाशनम्।"

मार्गशीर्ष शु० ११
गीताजयन्ती
विक्रमसम्वत् २०१३

कृपाभिलाषी :—
मनसुखराय मोर
५, क्लाइव रो, कलकत्ता-१

॥ श्रीकृष्णः शरणम् ॥

सम्पादकीयन्निवेदनम्

श्रीमतां तत्रभवतां विद्वदग्रेसराणां करकमलेषु स्मृतिसन्दर्भग्रन्थस्यगुरुमण्डलग्रन्थमालाप्रकाशितस्य नवमपुष्पस्य षष्ठः पटलः समुपस्थाप्यते। पूर्वभागपञ्चकसम्वलित चतुःपञ्चाशत्स्मृतिभिः सङ्कलनेनात्रत्यसम्पादितस्मृतिद्वयस्य बृहत्संग्रहस्य पञ्चोनषट्सहस्रसंख्याकश्लोकाञ्चितस्य मार्कण्डेयलौगाक्षिनामकस्य योगेन षट्पञ्चाशत्संख्या भविष्यति। नात्र वयं किञ्चिद्वैशिष्ट्यं मन्यामहे यतो भवत्कृपालवलेशात्सर्वमेत्कार्यजातं नानाविधसंस्कृतहस्तलिखितग्रन्थसंग्रहगृहेभ्यः समागतपुस्तकप्रतिलिपीकरणेन सिद्धिङ्गतम्।

अत्रत्यं स्मृतिद्वयं मद्रासनगरान्तर्वर्त्ति "थियोसोफिकल सोसाइटी" इतिनाम्ना प्रथितायाःसंस्थायास्तत्त्वावधाने सञ्चालिताद् अड्यार पुस्तकालयात्सम्प्राप्तम्। [illegible]त्र प्रयत्नसापेक्षे कार्येण शुद्धिशोधनाय प्रवृत्तेऽपि पण्डितमण्डलेऽन्यत्रग्रन्थान्तर[illegible]प्यभावान्न तत्साधु सम्पन्नमिति त्रुटितग्रन्थप्रकटनेऽपि गौरवमङ्किरस्माभिर्भव[illegible]वायामिदं खण्डम्प्रस्तूयते। अत्राक्षरविकलाङ्गता, ग्रन्थापरिष्कृतिरशुद्धि[illegible]ाहुल्यञ्च पदे पदे दृग्गोचरीभविष्यति तदर्थं सारासारविचारकुशला नानाशास्त्र[illegible]विचक्षणा धीधनाः सुष्ठु शोधनार्थम्प्रार्थ्यन्ते यतोऽग्रे "कालो ह्ययं निरवधिर्विपुला च [illegible]थ्वी" इति प्राचीनकविश्रीमन्मुरारिनिगदितवचनेन मन्यामहे यद्भूयसीर[illegible]शुद्धीर्यथासमयं विद्वांसो ग्रन्थान्तरपरिशीलनेन शोधयिष्यन्ति। भगवती[illegible]कृपयाऽग्रे सप्तमभागप्रकाशनाय प्रयत्नः प्रचाल्यते। आशास्महे तत्पूर्तिर्भविता।

श्रीमतां सहृदयधुरीणानां पुनः पुनः साभ्यर्थनं धन्यवादं प्रतिपादयन्तोऽपूर्णताकृते क्षमाप्रार्थिनो वयं विरमामः।

श्रीमतां चरणसेवकाः

[illegible]शुभमिति कार्त्तिक शुक्ल ११
हरिप्रबोधिनी
२०१३ विक्रमाब्दः

गुरुमण्डलग्रन्थमालासम्पादका :—
राजस्थानप्रान्तस्थजयपुरप्रदेशान्तर्वर्त्तिलक्ष्मणगढ़ाभिजन ब्रह्मदत्तत्रिवेदि नवलगढ़ाभिजन
रामनाथदाधीच कजोड़ीलालमिश्रा :—
श्री मोरप्राच्यशोधसंस्थानम्
५, क्लाइव रो, कलकत्ता-१

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

ईशा वास्यमिदꣳ सर्वं यत्किञ्च जगत्यां जगत्।
तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्यस्विद्धनम्॥

ईश्वर का आदेश है कि सृष्टि के सारे प्राणी मेरी ही आत्मा हैं। इन के द्वारा प्राणी मात्र की पूर्णरूपेण रक्षा का ध्यान रखते हुए अपना भोग—जोकि प्रकृति द्वारा निर्दिष्ट किया हुआ है—भोग। (किसी की भी हिंसा मत करो। सभी प्राणी सृष्टि की परिचर्या में पूर्णरूपेण सहायक हैं) किसी भी प्राणी की सम्पत्ति (धन) हरण करने की मन में भावना भी न आने दो। यही कल्याण का मार्ग है।

वेदश्चैवाभ्यसेन्नित्यं शुचौ देशे समाहितः। धर्मशास्त्रं तथा पाठ्यं ब्राह्मणैः शुद्धमानसैः॥
स्मृतिहीनाय विप्राय श्रुतिहीने तथैव च। दानं भोजनमन्यच्च दत्तं कुलविनाशनम्॥
तस्मात् सर्वप्रयत्नेन धर्मशास्त्रं पठेद् द्विजः। श्रुतिस्मृती च विप्राणां चक्षुषी देवनिर्मिते॥
(लघुहारीत स्मृ०)

समाहित मन से शुद्ध देश में वेद का अभ्यास करे। उच्च भावों से धर्मशास्त्रों का पठन-पाठन करे। स्मृति एवं श्रुतिहीन जो मनुष्य हैं उनका भोजन निष्फल व्यवहार अपने तथा कुल के लिये हानिकारक है। अतः यत्नपूर्वक धर्मशास्त्र को पढ़े। महर्षियों द्वारा रचित वेद स्मृति एवं पुराणादि धर्मशास्त्र मानव मात्र के नेत्र (प्रकाश) हैं।

मानवमात्र से मेरी करबद्ध प्रार्थना है कि संस्कृत भाषा पढ़ें। महर्षिप्रधान श्रुति स्मृति आदि का उच्च आदर्श रखते हुए प्राणीहित की भावना से मनन कर सम्यक् ज्ञान की प्राप्ति करें। इसी में अपना कल्याण है।

'कामये दुःखतप्तानां प्राणिनामार्त्तिनाशनम्'

५, क्लाइव रो,
कलकत्ता।

आपका सेवक—
मनसुखराय मोर

श्रीगणेशाय नमः

स्मृतिसन्दर्भस्य षष्ठभागस्य सूचीपत्रम्

मार्कण्डेयस्मृतेः प्रधानविषयाः — पृष्ठाङ्काः

तत्रादौ—वर्णाश्रमधर्मवर्णनम्	१
ब्रह्मचारिधर्मवर्णनम्	३
प्रायश्चित्तप्रकरणम्	७
अवकीर्णिब्रह्मचारिप्रायश्चित्तवर्णनम्	९
एकविंशतियज्ञवर्णनम्	११
गृहस्थप्रशंसावर्णनम्	१३
द्विमुखोदकपात्रप्रशंसावर्णनम्	१५
वेदप्रशंसावर्णनम्	१७
संस्कृतभाषामौनविधिवर्णनम्	१९
वेदातिरिक्तमुक्तिसाधननिन्दावर्णनम्	२१
वेदाध्ययनवर्जितस्यपुनर्वेदाधिकारवर्णनम्	२३
संस्काराणां वर्णनम्	२५
स्वकार्यानुकूलपक्षिगमनसम्पादनवर्णनम्	२७
गमने निषिद्धानामागमे यात्रानिषेधवर्णनम्	२९
वेदाध्ययने नियमोल्लङ्घनप्रायश्चित्तवर्णनम्	३१
मृत्तिकाग्रहणमन्त्रवर्णनम्	३३
देवर्षिपितृतर्पणविधिवर्णनम्	३५
गौणमुख्यस्नानभेदवर्णनम्	३७
होमपदनिर्वचनवर्णनम्	३९
गायत्रीमन्त्रवर्णनम्	४१

प्राणायामविधिवर्णनम्	४३
सन्ध्यादिनित्यकर्मस्वर्यज्ञानमेवप्रशस्तमितिवर्णनम्	४५
महोत्सवेषु सम्यग्धनधान्यदानप्रशंसावर्णनम्	४७
परिषदि श्रोत्रियस्यैवाधिकारवर्णनम्	४९
सर्वपापोत्तारणे ब्राह्मणानामेववचनप्रामाण्यवर्णनम्	५१
शूद्रान्नप्रतिग्रहीतृप्रायश्चित्तवर्णनम्	५३
स्वर्णकाररथकारादिपौरोहित्यनिषेधवर्णनम्	५५
प्रेतान्नभोक्तुर्निन्दावर्णनम्	५७
वैश्वदेवसमये समागतानामनिराकरणवर्णनम्	५९
वेदत्यागनिन्दावर्णनम्	६१
सर्वधर्मशास्त्रप्रणार्थनकर्तॄणामेकवाक्यतालक्ष्यवर्णनम्	६३
वेदानां बहुमार्गत्ववर्णनम्	६५
नानासूत्रमन्थरत्नानामवतरणम्	६७
भारद्वाजसूत्रनानावेदशाखानावर्णनम्	६९
नानासूत्राणां शाखाभेदवर्णनम्	७१
आहिताग्निविषयवर्णनम्	७३
नानासंस्काराणां वर्णनम्	७५
उपनयनकालकृतानां पृथक्क्षुरकर्माभाववर्णनम्	७७
बालानामसद्व्यवहारवर्णनम्	७९
बालताडननिषेधवर्णनम्	८१
गायत्रीस्वरूपवर्णनम्	८३
मध्याह्नकालकर्मवर्णनम्	८५
ब्राह्मणमहत्त्ववर्णनम्	८७
प्रायश्चित्तवर्णनम्	८९

दानप्रशंसावर्णनम्	६१
दानस्यापात्राणि	६५
सेष्टपूर्तवर्णने दानक्रियाद्यधिकारवर्णनम्	६७
दानफलवर्णनम्	६६
दानेदेयद्रव्यवर्णनम् फलञ्च	१०१
स्वर्गसुखाधिकारिणां जनाना लक्षणवर्णनम्	१०३
गयाश्राद्धवर्णनम्	१०५
प्रायश्चित्तप्रतिनिधिवर्णनम्	१०७
महादानानां वर्णनम्	१०६
शिखरदानवर्णनम्	१११
गोवृषभादिदानफलवर्णनम्	११
भूमिदानप्रशंसावर्णनम्	१
कन्यादानफलवर्णनम्	
सुवर्णादिनानादानाम्फलवर्णनम्	
विशेषदानवर्णनम्	
सम्पूर्णदानेषु कन्यादानस्यप्राशस्त्यवर्णनम्	
तिथिक्रमेणदानफलं देवतापूजनफलञ्च	
न । ॥५६। :क,	
नानादानफलानि,	
कन्यापितृधर्मवर्णनम्	
इष्टापूर्तवर्णनम्	
नानामहोत्सववर्णनम्	
पात्रापात्रनिरूपणम्	
दानपात्रविशेषवर्णनम्	

षड्विधब्राह्मणवर्णनम् १४५
मधुपर्कयोग्यानाम्वर्णनम् १४७
नान्दीश्राद्धादिषु मर्यादावर्णनम् १४९
आपोशानजलप्रकार १५१
विवाहे पारस्कराणां योग्यतावर्णनम् १५३
एकपङ्क्तिदूषितानां वर्णनम् १५५
पतितस्य पुत्रककर्तव्यश्राद्धविधिवर्णनम् १५७
श्राद्धविधानवर्णनम् १६१
पुत्रत्वयोग्यतावर्णनम् १६३
महालयश्राद्धप्रशंसावर्णनम् १६५
सकृन्महालयश्राद्धकालनिर्णयवर्णनम् १६७
एकोद्दिष्टविधिवर्णनम् १६९
नान्दीश्राद्धमहत्त्ववर्णनम् १७१
पुण्याहवाचनविधिवर्णनम् १७३
मन्वन्तरदिने दानप्रशंसावर्णनम् १८१
पुरोहितप्रशंसावर्णनम् १८३
अग्नौकरणवर्णनम् १८५
श्राद्धे भोजनाचमनकालवर्णनम् १८७
मातापितृश्राद्धस्यावश्यतावर्णनम् १८९
श्राद्धभोजने कृत्यवर्णनम् १९१
श्राद्धविधिवर्णनम् १९३
पितॄणामर्घ्यदानवर्णनम् १९५
स्नुषापाकवर्णनम् १९७
पितृनिमित्तस्य पक्वान्नस्य प्रशंसावर्णनम् १९९

श्राद्धकार्याङ्गक्रमवर्णनम् २०१
विकिरान्नदानवर्णनम् २०३
भोजनमनुनिमन्त्रितब्राह्मणानां पूजनं तेभ्यश्चाशीर्वादवर्णनम् २०५
ब्राह्मणभोजनोत्तरं स्वकुटुम्बसहितश्राद्धसामग्रींगृह्णीयादितिवर्णनम् २०८
परेहि तर्पणवर्णनम् २०९
ब्राह्मणमहिमा ब्राह्मणानांसमागमने शूद्रस्यस्थिनौदण्डश्च २११
ब्राह्मणस्यैव भूदानम २१३
पतिसयोगविकलाया विधवाया वृत्तिष्वनधिकारवर्णनम् २१५
रन्ध्रप्रविष्टक्रियाप्रविष्टयोर्भेदवर्णनम् २१७
उत्तमर्णाधमर्णदण्डवर्णनम् २१९
श्राद्धप्रकरणवर्णनम् २२१

लौगाक्षिस्मृतेः प्रधानविषयाः

लौगाक्षिविपयकधर्मशास्त्रप्रबन्धावतारः २२३
जातकर्मविधिव्यवस्थावर्णनम् २२५
नामकरणविधिवर्णनम् २२७
वेदप्रतिपाद्यविधेःकर्तव्यफलज्ञापनत्ववर्णनम् २२९
सर्वद्विजातीनां वेदविहितोपनयनकालावधिनिरूपणम् २३१
उपनयनसमयेकृत्यविधिवर्णनम २३३
ब्रह्मचारिभिक्षाप्रकरणम् २३५
उपनयनावधिसमुल्लङ्घितस्य फलानर्हत्ववर्णनम २३७
उत्सर्गोपाकर्मविधिवर्णनम् २३९
दशानुवाकानाम्वर्णनम् २४१
नानानुवाकानामृपिवर्णनम, तैत्तरीयकेचतुश्चत्वारिंशत्काण्डवर्णनम [illegible]

अनाश्रमीनैरन्तिष्ठेदितिवर्णनम्	२४५
वंशाभिवृद्धये वरणीयकन्यालक्षणवर्णनम्	२४७
कन्यादानवर्णनम्	२४९
मानदर्शनवर्णनम्	२५५
गङ्गासागरसङ्गमादितीर्थफलकथनम्	२५७
कृतघ्नदोषनिवृत्तये प्रतिकारवर्णनम्	२५९
स्त्रीपुरुषहननमहापापप्रायश्चित्तवर्णनम्	२६१
उत्तमप्रासादकर्मणां सह फलप्राप्तिवर्णनम्	२६३
अन्नारम्भणं प्रश्ने दक्षिणादानवर्णनम्	२६५
औपासनारम्भ	२६७
यज्ञशालावर्णनम्	२६९
नित्यौपासनविधिवर्णनम्	२७१
नैमित्तिकस्य नित्यकर्मणो वैशिष्ट्यकथनम्	२७३
नानाशाखाणां वर्णनम्	२७५
कलियुगधर्मानुसारंधर्माणां विधिनिषेधवर्णनम्	२७७
बाह्यान्तरशौचयोर्निरूपणम्	२७९
दन्तधावनविधानवर्णनम्	२८१
स्नानविधिवर्णनम्	२८३
सन्ध्याविधिवर्णनम्	२८५
सन्ध्यादिप्रकरणेऽर्घ्यादिवर्णनम्	२८७
गायत्रीप्रशस्तिवर्णनम्	२८९
गायत्रीजपारम्भकाले चतुर्विंशतिमुद्रावर्णनम्	२९१
गायत्र्या आवाहनवर्णनम्	२९३
त्रिकालसन्ध्यावर्णनम्	२९५

ब्रह्मयज्ञप्रशंसावर्णनम् २६६
देवपितॄणां तर्पणविधानवर्णनम् ३०१
भीष्मतर्पणवर्णनम् ३०३
ॐ नमोनारायणमन्त्रमहत्त्ववर्णनम् ३०५
पीठपूजाविधानवर्णनम् ३०७
विष्णुपूजनकर्मणि नानाविधानवर्णनम् ३०६
दीपदानात्परंनैवेद्यनिवेदनवर्णनम् ३११
आदित्यादिपञ्चदेवपूजनविधानवर्णनम् ३१३
शिवपूजाविधौ श्रेष्ठकालवर्णनम् ३१५
सूर्यपूजायां भूतशुद्धिमन्त्रशुद्ध्योर्वर्णनम् ३१७
सविधिपूजाविधानवर्णनम् ३१६
विष्णोर्निवेदितंग्राह्यमित्यत्रमीमांसा ३२१
नानादेवेभ्य इष्टप्राप्तिवर्णनम् ३२३
दीपप्रशंसा वर्णनम् ३२५
नानाविधिनैवेद्यवर्णनम् ३२७
ब्रह्मचारिधर्मवर्णनम् ३२६
पञ्चयज्ञवर्णनम् ३३३
अतिथिमहत्त्ववर्णनम् ३३५
मृण्मयादिपात्रेषु भोजननिषेधवर्णनम् ३३७
अभक्ष्यवर्णनम् ३४१
पङ्क्तिपावनानांवर्णनम् ३४३
सदाचारवर्णनम् ३४५
भोजनविधिवर्णनम् ३४६
पाकस्य ग्राह्याग्राह्यवर्णनम् ३५३

स्त्रीधर्मवर्णनम्	३५५
श्राद्ध शय्यादानविधिवर्णनम्	३५७
अग्राह्यान्नभोजने दोषवर्णनम्	३५९
श्राद्ध निमन्त्रणक्रमवर्णनम्	३६१
ब्राह्मणभोजने योग्यायोग्यवर्णनम्	३६३
बालानां कृते श्राद्धविधानम्	३६५
नित्यानित्यश्राद्धयोग्यवर्णनम्	३६७
श्राद्धकर्मणि नानाविधानवर्णनम्	३६९
नानागुरूणाम्यवर्णनम्	३७१
श्राद्धाङ्गतर्पणवर्णनम्	३७३
मुहूर्तादिकालनामवर्णनम्	३७५
श्राद्धानाविवरणम्	३७७
मुख्यपत्न्या श्राद्धे विधानवर्णनम्	३८१
श्राद्धे पाकप्रकार	३८३
मासान्नप्रयचननिषेध	३८५
अभक्ष्यभक्षणाच्चाण्डालत्वप्राप्ति	३८९
श्राद्धवर्णनम्	३९३
शूद्रस्य महादानकरणाद्विप्रसाम्यत्ववर्णनम्	४०३
वैदिकप्रकरणम्	४०५
पितृश्राद्धादिषु ज्येष्ठपुत्रस्यैवाधिकारिता	४०९
सर्वकृत्यानामीश्वरार्पणबुद्ध्यैव फलदायकत्वम्	४११

॥ समाप्तमिदं सूचीपत्रम् । शमस्तु ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

॥ अथ ॥

॥ मार्कण्डेयस्मृतिः ॥

तत्रादौ—वर्णाश्रमधर्म वर्णनम्

मार्कण्डेयं (बहु) ब्रह्मकल्पदर्शिनमेत्य ते ।
महात्मानः शौनकाद्या सर्वज्ञमृषयोऽब्रुवन् ॥

भगवंस्त्वं बहुब्रह्मकल्पदर्शी विशेषवित् । अतस्त्वं सर्वदेवर्षिः योगिभ्यश्चाधिको मतः ॥
सर्ववर्णाश्रमाचारधर्माधर्मप्रवर्तकान् । जानासि कृतसंवादस्तैरत्यन्तं महात्मभिः ॥
अनेकब्रह्मकल्पानां संप्रदायपरार्थगः । पुनर्वेदार्थतत्वज्ञः क्रियाकल्पविशेषवित् ॥
इतिहासपुराणज्ञः स्मृतितत्त्वरहस्यगः । आपत्कालैककर्तव्यमर्त्यधर्मविभागवित् ॥
दरिद्रसंपत्समयसद्सत्कार्यनिर्णये । परिच्छेत्ता विशेषेण मुख्यामुख्यादितत्ववित् ॥
तस्मात्त्वामधुना सर्वे संघीभूयाभिराद्धयम् । समालोच्यविधानेननिश्चित्य च पुनःपुनः ॥
पृच्छामः सर्वधर्मांश्च कर्तव्यान्मोक्षसाधनान् । सर्ववर्णाश्रमकृते निःशेषयुगसंमतान् ॥
अतस्त्वं कृपयास्मासु तान् सम्यग्वक्तुमर्हसि । इत्येवं स कृतप्रश्नः शौनकाद्यैर्महर्षिभिः
मार्कण्डेयो महाभागः सर्वदर्शी कृपामयः । तर्हि शृणुध्वमित्युक्त्वा स्मितपूर्वं वचोऽब्रवीत्

ब्रह्मादयोऽपि निखिलाः किंचिज्ज्ञा एव केवलम् ।
परं तु तत्र सर्वेषां रक्षोमर्त्या मृतान्धसाम् ॥११॥

तारतम्य तस्य चैषां तद्भिन्नानां च सन्ततम् । अस्त्येव परम तेन गुरुर्नोऽस्य पितामह
सर्वज्ञस्तु स एवैको भगवान् भूतभावन । अज्ञेयोऽत्यन्तनिपुणै सर्वोपायक्रियादिभि
सर्वेश्वर सर्वकर्ता सर्वभर्ता सनातन । सर्वान्तर सर्वान्तर्याम्यय भूताश्रय सम

लोकत्रयाश्रय श्रीमान् पुराणो महानामक ।
अक्षेय शाश्वतो नित्य ध्रुवश्चाव्ययवर्जित ॥
भावशून्यो भावभर्ता कर्तुं चाकर्तुमेव च ।
अन्यथाकर्तुमीशान सच्चिदानन्दलक्षण ॥

करण कारण गुह्य वेदवेद्यमगोचर । सर्ववेदान्तसंवेद्यो जगज्जन्मादिकारणम् ॥
तस्य प्रसादात्सर्वेषां मुक्तिर्वेदोदिता शिवा । सायुज्यनामिका दिव्या भवेदिति मनुश्रु
प्रसादस्तस्य कथित वेदोक्तैर्नित्यकर्मभि । एकविंशतिसंख्याकै अतिशीघ्रफलप्रदै
अतिशीघ्रफल चापि चित्तशुद्धिरितिस्मृतम् । तेन ज्ञान भवेद्दिव्य ज्ञाना श्रवणतो महत्
मननादि क्रमेणैव तस्माद्वेदोदितानि वै ।

कर्मणा मुक्तिसाधनताविचारः

कर्माणि ब्राह्मण कुर्यादय मार्गो महान् शिव ।
मुक्तिर्नान्यास्ति सरणि ज्ञानमेवैकमुच्यते ॥
तस्मै सर्वाणि कर्माणि तप कृच्छ्रादिकान्यपि ।
कुर्वन्ति सुमहात्मान तानि स्युश्च विरम्भत ॥

एतत्कार्यकराणीति प्राहुर्ब्रह्मविदोऽखिला । न कर्मणा न प्रजया त्यागेनानशनेन च ।
तीर्थयात्रादिकेनापि मुक्ति सायुज्यनामिका । भवेदेवेति किं तानि साधकान्यतिदूरत ॥
न साक्षादिति वेदानां हृदय तन्निबोधत । केचित्तु प्रवदन्त्यत्र वेदोक्तान्यखिलान्यपि ॥

नित्यान्येवेति तत्रीतिज्ञानि यदि चेतसा ।
नैमित्तिकानि काम्यानि सर्वत्रापि मन परम् ॥

प्रधानमिति विज्ञेय तस्मादेव विचक्षण । कृष्णार्पणधिया नित्य यजेश सन्तत विभुम्

नित्यैः नैमित्तिकैः काम्यैः कर्मभिः श्रुतिचोदितैः ।
कामनारहिताः सन्तः यजन्ते श्रद्धयान्विताः ॥
ब्रह्मार्पणधिया भक्ताः तज्ज्ञप्त्यै ब्रह्मवादिनः । यजनं गृहिणामेव धर्मोऽयं वनिनामपि ॥
न यतीनां वर्णिनां च यतिनां ब्रह्मचिन्तनम् । श्रवणादि क्रमेणैव वर्णिनां सन्ततं परम् ॥

ब्रह्मचारि धर्माः

वेदाध्ययनमेव स्यादग्निकार्यं च कालयोः । वासो गुरुकुलेष्वेव नित्यं भिक्षाटनं परम् ॥
बन्धूनां सूतकं तस्य जननान्मरणादपि । न भवेदेव नितरां पित्रोस्तु मरणे पुनः ॥
सूतकं तावदेवस्याद् यावत्तत्क्रियते शुभम् । पिण्डदानादिकं कर्म तत्परं भिक्षयैव हि ॥
प्राणयात्रां प्रकुर्वीत तथाप्येषु दिनेषु चेत् । कुर्यादध्ययनं नैव वासो गुरुकुले भवेत् ॥
एवं मातामहस्यापि तत्पत्न्याश्च विशेषतः । पितृव्यस्याप्यपुत्रस्य तत्पत्न्या भ्रातुरेव च ॥
अग्रजस्य च तत्पत्न्याः सपत्नीमातुरेव च । तात्कालिकं सूतकं स्यात् पितृश्राद्धदिनेऽप्ययम्
भैक्षेण पितृशेषं तद् भुञ्जीयादिति तत्क्रमः ॥

यतिधर्माः

मातुर्मात्रं यतेर्धर्मः कर्मणः करणं स्मृतम् । तनयान्तरराहित्ये चयनान्तं च तत्परम् ॥
केचिद्दाहान्तमित्यूचुः तद्दिने केवलं पुनः । करपात्रेण दर्शेऽपि प्राणयात्रा विधीयते ॥
तस्यापि सूतकं तावत् यदा वा कर्म नान्यथा ।
वर्णिनः सूतकाभावः तद्भिक्षानिरतस्य सुः (तु) ॥
तादृशं नियमं त्यक्त्वा विद्यमानस्य सूतकम् । भवेदेव न सन्देहो वर्णिनोऽपि निरन्तरम्

पुनर्ब्रह्मचारिधर्माः

भिक्षाचर्या च तद्धर्मः संतताध्ययनं तथा । नित्यं गुरुकुले वासो वह्निकार्यं च कालयोः ॥
एतान्येव प्रधानानि चैतत्तुल्यानि कानिचित् । अजिनं मेखला दण्डः कौपीनं शुद्धमम्बरम्
मेखला सा त्रिवृत्प्रोक्ता मौञ्जी विरचिताद्यथा ।
कटिसूत्रं तथान्यद्य जन्मादि द्वादशाब्दकात् ॥

तत्पोपकरस्तत्प्रदाता सत्यमेतन्मयोदितम् । वेदाभ्यासी तु यो वर्णी सततं तत्परो वसेन्
...चारः साग्निकार्यश्च सोऽग्निर्वै कव्यवाहनः । यदन्नं वर्णिकुक्षिस्थं वेदाभ्यासेन जीर्यते
कुलं तारयते तेषां दशपूर्वान् दशापरान् । भिक्षाश्येव भवेन्नित्यं वेदाध्ययनकालके ॥
एकत्रान्नं न भुञ्जीयादिच्छया केवलेन वै । पितृव्यपत्न्या मात्रा च मातुलान्या तथैव च
पितृष्वस्रा भगिन्या च गुर्वाचार्यकलत्रकैः । महद्दत्विगुपाध्यायमातामहसती(स्त्री)जनैः
दत्तं तु यच्चवेदन्नफलभक्ष्यरसादिकम् । अतिप्रीतिस्नेहपूर्वं सर्वं ग्राह्यं न चान्यतः ॥
आपत्सु यत्र कुत्रापि येन केनाप्युपायतः । सज्जनेष्वेवोदरस्य पूर्तिमेकत्र शस्यते ॥
बहुस्थरान्नागमस्य सिद्धे सति कदाप्ययम् । नैकत्र प्राशनं कुर्याज्जामिता रहितश्चरत् ॥
दूषितान्नानि सर्वत्र त्याज्यान्येव विपश्चिता । श्रोत्रियान्नानि यत्नेन सेवेतैव सदाचरन्
बहु सद्मसु तिष्ठत्सु भक्तिमत्सु सतां वदा । सर्वत्र कालयोर्नित्यं गृह्णीयाद्भैक्षमुत्तमम् ॥
मातृभिक्षातिशस्ता स्यात् गुरुदारविव(स)र्जिता । प्रजावतीकरकृता पितामह्यादिकल्पिता
मातुलानी प्रीतिपूर्वप्रदत्ता भगिनीकृता । मातृष्वस्तृप्रदत्ता या सती साध्वी प्रकल्पिता

तत्सोमपीथिनिहस्तविसृष्टा व्रतिनी कृता ।
सर्वा एव सदा ग्राह्या न संत्याज्याश्च सन्ततम् ॥
अतिप्रीत्यैव संग्राह्याः पीडयित्वा कदाचन ।
आक्रोशयित्वा तूष्णीकं गत्वा वापि पुनःपुनः ॥

न संत्यजेत्प्रीतिदत्तां दुःखदत्तां परित्यजेत् । बालानां वर्णिनां वेद चेतसामन्यदेशिनाम्
कृपया याः प्रयच्छन्ति सम्यग्भर्तुरनुज्ञया । पृथुकान् भक्षणार्थाय राजान्विष्टं करम्भकान्

विविधानि च भक्ष्याणि गुडं धानापरिक्कान् ।
चणकान् गुडसंयुक्तान् मुद्गरांस्तिलसुंदरान् ॥
शष्कुलीकलिकान् नारान् मुणकान्मुड (र) वान्पुनान् ।
गौडान् सात्ययुतानरम्यान् तान्पुत्रान् दीर्घजीविनः ॥

लभन्ते तनयान्नूनं तेषां चेदवमानतः । विनैव करणं सद्यः चिराद्वंशक्षयो भवेत् ॥
प्रतिजन्मनि वन्ध्या स्याद्रण्डा नष्ट प्रजा तथा । वेदार्थी तुष्टिमात्रेण वर्धन्ते सर्वसंपदः ॥

अकिञ्चनत्वं कार्पण्यं वन्ध्यात्वं पञ्चतुचिता । तथा प्रमादमालस्यं अपमृत्युश्च नश्यति।
विद्यार्थी बुद्धिरहितो बाल्येन यदि चेष्टया । कृत्याकृत्यपरिज्ञानवैकल्येन च मौढ्यत ।
अश्रुतं तु श्रुतं वापि पारुष्यं दुष्टभाषणम् । अकार्यमनृतं फल्गु वाक्यं तुच्छप्रभाषणम् ।
कुर्वन्नपि न निग्राह्यो हन्ति यावद्भवेदसौ । स्वपुत्रवद्रक्षणीय षोडशाब्दात्परं तु चेत् ।

निग्राह्य स्याच्च चेन्नूनं शक्त्या पाल्य सदैव हि ।
द्विदशाब्दात्परं वर्णी बुद्धिमान्यदि केवलम् ॥
सर्वान् वृद्धान् गुरून् विप्रान् श्रोत्रियान् सत्कलत्रिकान् ।
यज्विनो दीक्षितान् पौण्डरीकप्राक्षारत्यकाम् सत ॥

नित्याग्निहोत्रिणश्चापि ज्ञानिनो वेदिनस्तुचीत् । शास्त्रिणश्चापि(से)वेतदण्डहस्तश्चरेदपि।
नैकत्र प्राशन कुर्यान्मौञ्जीकृष्णाजिन धरम् । न लङ्घयेन्मातृवाक्यं पितृबन्धुसतामपि ॥
गुर्वाचार्यज्ञानिना च श्रोत्रियाणा च शास्त्रिणाम् । पितृकर्तृकरव्येषु सदाहूतो भवेद्यपि

तच्छिष्टान्न तु भुञ्जीयात्तद्वाक्यं नातिलंघयेत् ।
नान्यत्र पितृशिष्टान्नमश्नीयात्कामत स्वयम् ॥

विप्राभाव श्रोत्रियाणा पैतृकेषु निमन्त्रित । दैवस्थानस्थितो हव्यं प्राश्नीयाद्विप्रकाम्यया

आचार्यवाक्यतस्तेन न स्वयं स्विच्छया पितु ।
विप्राभावे कदाचित्तु श्राद्धकृत्येषु केवलम् ॥

वर्णी वर्तकमाङ्गेषु स्थानस्थोऽपि भवेदपि । आपत्सु गृहकृत्येषु प्रार्थितस्तेन चेदपि ॥
स्थानस्थितो भवेन्नूनं न सर्वत्र कदाचन । इच्छया श्राद्धभुग्वर्णी ब्रह्मचर्याच्च्युतो भवेत्

आपत्स्वपि कदाचिद्वा गर्जहोमादिना परम् ।
नक्षत्रजीवी न भवेत् गृही वस्त्रं न धारयेत् ॥

यदि स्यात्तादृशो मूढो रौरव नरकं व्रजेत् । परेषां सर्वकृत्यानां भाय योग्यो भवेदपि ॥
तद्दोषस्य विनाशाय दिनत्रयमुपोष्य वै । गायत्रीदशसाहस्रं जपेत्तेनशुचिर्भवेत् ॥
यदि वर्णी शूद्रगृहे आमं पैतृककर्मणि । गृह्णीयात्तत्क्षवा मद्य पुन संस्कारमर्हति ॥
स्वादयेद्यदि ताम्बूलमशनादिच्छया सकृत् । त्रिरात्रयावकाहार पञ्चगव्येन तत्परम् ॥

चतुर्थेऽह्नि शुध्येत धेनोर्दक्षिणया तथा । गन्धधारणतः पुष्पधारणाच्छिरसा सकृत् ॥
सद्यः शूद्रत्वमाप्नोति तस्य शुद्धिरियं स्मृता । समुद्रगानदीस्नानदशकं जप एव च ॥

षट्सहस्रं च गायत्र्याः नैष्ठिकी ह्यत्र दक्षिणा ।
भुक्तिकाले वर्णिनां स्याद्दयं धर्म (:) पितुर्गृहे ॥

ललाटहृद्बाहुमूलस्थानेऽल्पेनैव केवलम् । स्याच्चन्दनेनानुलिप्तस्तद्वत्तेनैव नान्यथा ॥
माता पिता वा पुत्रैकवात्सल्येन महेष्वपि । हिरण्यरत्नरजतभूषणालंकृति यदि ॥
कुर्यातां तस्य दोषो न तदन्ते च पुनस्त्यजेत् । पितृमातृकृतं यत्तद्वर्णिनामधिकोत्सवे ॥
स्वर्णालंकरणं रत्नरजतादिकृतं तथा । श्रेयस्कारकमित्येव प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
सुगन्धपुष्पाञ्जनतः सद्यः पतति तत्क्षणात् । स्वधृतात्कामकारेण वर्णी स्वादर्शनादपि

आदर्शस्येक्षणादस्य चित्तं शास्त्रं विनिश्चितम् ।
त्रिषा(सा)हस्रकगायत्री जपं एव न चापरम् ॥

शरीरोद्वर्तनात्सद्यः वर्णी स्यात्किल्बिषी क्षणात् । तद्दोषपरिहाराय गायत्र्यष्टसहस्रकम् ॥
नदीस्नानात्परं शुद्धः जपेत्सूर्यमुपस्थितः । दन्तधावनतस्त्वेवं सकृत्काष्ठमुखेन चेत् ॥
गुरुद्रोहमवाप्नोति दुश्चर्मा च भवेदपि । तस्य चित्तमिदं ज्ञेयं ब्रह्मकूर्चं विधानतः ॥
एकरात्रोपवासश्च ब्राह्मणत्रयभोजनम् । वेदे श्रमं विनान्यत्र करोति यदि वाडवः ॥
सद्यः शूद्रत्वमाप्नोति विप्रत्वेन च हीयते । परिहारस्तु तस्याथ येन केनाप्युपायतः ॥
शाखामात्रं साधयेद्वा शिष्टं वामास्तु तावता । नष्टं यद्यत्तु विप्रत्वं विरोहत्यपि तावता
उपनीतो ब्रह्मचारी वेदत्यागप्रपूर्वकम् । कुर्यात्तर्के श्रमं तेन वैणत्वं प्रतिपद्यते ॥
काव्यालापादि पठनात् सन्ध्यात्यागैकपूर्वतः । यवनत्वमवाप्नोति कालसूत्रं च गच्छति

नाट्यालंकारभरतज्योतिश्शिल्पिरसादितः ।
वर्णी च्युतस्तु मुण्डित्वं रजकत्वं च विन्दति ॥

पुराणस्मृतिषु(मा)त्रार्थज्ञानयत्नेन केवलम् । लेख्यत्वगणकत्वाभ्यां सूतत्वं प्रतिपद्यते ॥
तस्माद्द्विजो जातमात्रः कृतोपनयनस्ततः । कृतवेदारम्भणोऽयं श्रावण्यां तु गुरोर्मुखात्

स्वाध्यायोऽध्येतव्यः स्यादिति वेदानुशासनम् ।
काण्डोपाकरणे चापि काण्डानां च समापने ॥

भाष्यत्वादपि तेषां स्याद्वर्णिनां गुरुकर्म [illegible] । क्षुरं यथाहितस्याग्नेर्वा प्रतिपर्व मुनीरितम् ।
तथोपाकरणे चापि समापनकर्मणि । गुरुकर्म च सम्प्रोक्तं सर्वेषां ब्रह्मचारिणाम् ।

नान्यकालस्मरः तेषां आकृष्य तस्य कीर्तितम् ।

न नष्टानां कृतास्याः स्यात् न दृष्टोपायन तथा ॥

एकैकस्तूपाकृतावाद्दशाहादेव न स्यात् पापकम् । स्थानमेनावहं सर्ववर्णिनां मन्त्रम् स्मृतम्
गुरुभक्तो मुनिप्रायः स्नातः पश्चात्पुनः स्मृतम् । मन्त्रग्रहणं पुनः कार्यमथमर्पणपूर्वकम् ॥

यदि वर्णी गृही कर्म क्रियमाणं करोति चेत् ।

पुनर्मिष्टन् जडो दुष्टो प्रायश्चित्तीयते किल ॥

गोमयहरमत्रैव यावमात्रं दिनत्रयम् । पुनश्च यावकाहारः पञ्चमात्रं हरिं स्मरन् ॥
पुनर्दीक्षामनुष्ठ दशमाहस्य मलपया । मासमात्रं द्विषा(सा)हस्य अपत्र शुद्धिमाप्नुयात्

काण्डा स्युर्वेदमन्त्रस्याद्या प्राजापत्या महत्तरा ।

सौम्याग्नेयादयः कथिता आग्नेया समकीर्तिता ॥

वैश्वदेवा षोडश स्युः शिक्षा काण्डमध्यगा ।

एते चतुर्धा चाशिरा सप्ताख्या वेदकाण्डका ॥

उपक्रमोत्सर्जनयोः तेषां तु गुरुकर्म वै । वर्णिनां कथितं सद्भिर्धर्मज्ञैर्ब्रह्मवादिभिः ॥
संहिताध्ययनं पूर्वं पदाध्ययनमेव वा । पश्चात्क्रमस्याध्ययनं तत्र यं चार्थसिद्धये ।
संहिताध्ययनात्पूर्वं पदानां संशयो भवेत् । पदाध्ययनमात्रेण क्रमस्याध्ययनं विना ॥

क्रमाधीना संहिता स्यात् पद च तस्मात्तु तत्त्रयम् ।

सम्यगध्ययनं कुर्यान्न चेद्वैफल्यता भवेत् ॥

संहिताऽध्ययनान्मन्त्रमात्रसिद्धिर्भविष्यति । तदर्थज्ञानसिध्यर्थं पदाध्ययनमुच्यते ॥
पदसन्धिस्वराणां च योगस्य पदगणयोः । सिद्ध्यर्थं तत्क्रमस्यास्याऽध्ययनं विधिपूर्वकम्
चोदितं तद्द्वयस्यैवं योऽस्तु पदयोः पुनः । वारत्रयोच्चारणैकरूपाया वेदकर्मणः ॥
अनुष्ठानुमशक्तानां वेदिनां केवलं तराम् । प्रधानयोगारम्भस्य हेतुभूतासु तासु वै ॥
सामिधेनीषु तद्वत्तु तासु पञ्चदशास्वपि । प्रथमोत्तमयोर्योगे त्रिराह्वेति विधिर्बलात् ॥

त्रिः प्रथमामन्वाहेति वाक्यतस्तु त्रिरुत्तमाम् । शंसनीयस्य कार्यस्य यत्फलं जायते तदा
महानपूर्वः कलिहा तत्तुल्यफलसिद्धये । जटैषा श्रुतिवाक्येन वेदे वाजसनेयके ॥
प्रोक्ता सैपेत्युपक्रम्य तस्मात्कृत्स्नस्य तस्य वै । सम्यगध्ययनं प्रोक्तं तत्तत्त्वज्ञैर्महात्मभिः

अवकीर्णिब्रह्मचारिप्रायश्चितम्

गर्दभालम्भनम्

ब्रह्मचारी यदि हठात् प्रमादाद्वाऽतिमोहितः ।
रमामुपेयात्पापी स्याद्ब्राह्मण्याच्च्यवते च सः ॥

प्रायश्चित्तमिदं तस्य गर्दभालम्भनं स्मृतम् । तदालम्भनकृत्यस्य वह्नीनां सिद्धयेऽस्य वै ॥
कुर्यान्नैमित्तिकाधानं सर्वसंभारवर्जितम् । अरण्याहरणादि स्यात्तथा ब्रह्मौदनं च वै ॥
तदग्निकार्यं वह्नौ स्यात्तदिष्ट्यन्तं समाचरेत् । तदग्नौ तं पशुं कुर्याद्यूपस्तत्र तु वैणवः ॥
वैकंकतो लोहितो वा पाशुकं कर्म तत्र तत् । भवेदेव विधिस्तस्य कृत्स्नः शिष्टोऽपि वेदगः

छि(छ)त्रापिधानी सा कार्या दध्ना क्षीरेण वा तथा ।
मधुना वाम्भसा नैव विशेषोऽयं प्रकीर्तितः ॥

सर्वेषामवदानानां होमः कृत्स्नो भवेत्पुनः । स्रुचः सर्वाः पूरयित्वा विधिनैव पुनःपुनः

पुरोऽनुवाक्या याज्याभ्यां याजमानोक्तिपूर्वकम् ।
न विद्युद्वृष्टिरत्रास्ति सर्वमन्यत्समं भवेत् ॥

प्रत्येकं शतनिष्काणां दक्षिणा चात्र चोदिता ।
कर्मान्ते ऋत्विजां षण्णां क्षुरकर्मप्रपूर्वकम् ॥

अवगाहस्तु विहितः ब्रह्मकूर्चं च धर्मतः । प्रसर्पकाणां सर्वेषां दिनत्रयमुपोषणम् ॥
तद्वह्निशमनात्पश्चात् ऋत्विजस्तत्र वाडवैः । दशभिस्तत्र तद्भूमेः शुद्धये शान्तिकर्म तत्
आरभेयुर्विधानेन बौधायनविधानतः । क्रियामुदकशान्ताख्यां तत्परं निखिला अपि ॥
स्नात्वा तन्मन्त्रसलिलैः धृतयज्ञोपवीतिनः । स्नानतच्छिष्ट सलिलैकदेशेन ततः पुनः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीमिति मन्त्रेण तद्भुवम् ।
प्रोक्षयित्वा विधानेन तद्भूमिं तदनन्तरम् ॥

आत्मान पृथिवीं चापि पृथिवी पूता पुनातु माम् । इत्यनेनैव यजुषा तज्जलाक्षणपूर्वकम
अभिमन्त्रयेत् चात्मानं पृथिवीमपि शुद्धये । दश ते ब्राह्मणान् पश्चात् पुनन्तु ब्रह्मणस्पति
इत्यनेनैव मन्त्रेण ऋषिन्तरतान्विधानत । पदपि प्रोक्षयेयुश्च पतितश्च पदुन्त्विदम् ॥
जायेकत्वचन कथित शाखाया पतयस्त्विमे । अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च ब्रह्मा चैव प्रजापति
चन्द्रमा स्यात्ततो भूय नक्षत्राणि मतश्च वै । सवत्सरश्च वरुणश्च वरुणोऽहस्त्रयश्च ॥
एकादशैते तदेवा पतयश्चापि ते स्मृता । ते ब्राह्मण पुनस्तेरेव द्वितीया ब्राह्मण पदम् ॥

ततो भूया ऋत्विजस्तु त्र्याहारयुक्तिप्रपूर्वकम् ।
तथाग्निरित्यान्मन्त्रान् पुरोक्तान् तमिमिरत ॥

आदित क्रमतोऽयस्या तद्विहानात्तु सन्निधौ । अनन्तरश्चिन मन्त्रो ब्रह्मपूता पुनातु माम्
जपेयुरभिमन्त्रयैव पूतात्मा पद तथा । अन्वय ब्रह्मणोऽन्यपदस्यैव विशेषणम् ॥
एव चतुर्णां मन्त्राणामत्र यानां विधानत । विनियोग प्रकथित प्रसगात्तदनन्तरम् ॥
यदुच्छिष्टेति मनुना प्राशयेयुश्च तज्जलम् । शिष्ट कुम्भस्थित पूत वहिरुच्छतिरितीरिता
एवमत्यन्तदुच्छ स्याद्दर्शिनश्चित्तमुच्यते । एतावन्मात्रमेव स्याच्चिरतं तु ब्रह्मचारिणाम्
एतत्र भूयस्त्वधिक चरित यदि वै तदा । न शक्यते विधानाय प्रायश्चित्तासहस्रत ॥
अथापि ते पुनर्देया ब्रह्माण्डकटहादिभि । महादाने पवित्रा स्युरित्येव ते महर्षय, ॥
दयावन्तो महाविज्ञा अत्रु किल समासत । अत्यन्तकठिन तादृगनुष्ठान महापदे ॥
कतु शक्य प्रभवति यतिश्चदेषु कर्मसु । पतितस्तैव कथित निष्कृतिरतश्च नैव च ।
आरूढ पतितो ज्ञेय पुनरुद्धरणाक्षम । आश्रमेषु तु सर्वेषु प्रवरस्तुलभोगृही ॥
प्रायश्चित्तक्षमश्चापि चिरं चारयातिसुक्षमम् । अत्यन्तसुलभ चापि गृही तस्माद्वर पर
तरत्यसावुपायेन ससार दुर्गति पराम् । अज्ञान वृजिन घोर तरणस्यास्य भूरिश ॥

उपाया सुलभा रम्या ते चात्रापि समासत ।
निरूप्यन्ते केचिदत्र कृच्छ्रदानादिरूपिण ॥

क्रियातपोजपस्वाध्यायादिरूपा परे पुन । तेष्वत्र सुलभोपाया बहुत्र पारितस्वरूपक
श्रुत्युक्ता ब्रह्मविज्ञानहेतुभूतोऽद्भुत पर । स एक एव नितरां मुक्त्येऽज नरस्य वै ॥

वह्न्युपास्तिर्बहुविधा श्रुत्युक्ताखिलशास्त्रगा। एकविंशतिभेदेन कीर्तिता यज्ञनामकाः॥

एकविंशतियज्ञाः

ते यज्ञास्त्रिविधाः प्रोक्ताः पाकयज्ञादिनामकाः।
हविर्यज्ञाख्यकाश्चेति सोमसंस्थाह्वयास्तथा॥

एते नित्या इति प्रोक्ताः करणेऽभ्युदयावहाः। चित्तशुद्ध्यैककरणास्तद्द्वारा ज्ञानसाधकाः
अकरणेऽत्यन्तदोषाणामालया नरकप्रदाः। तस्मादेतानि कर्माणि नरः कृत्वा प्रमुच्यते॥
क्रमेणैतानि विधिना चेत्कृतानि मनीषिभिः। यावज्जीवं च धर्मज्ञैः अन्यूनानतिरिक्ततः
जन्मन्यस्मिन् महद्ज्ञानं चित्तशुद्धिमुखेन वै। जायते मननस्यापुनर्जन्मान्तरं ध्रुवम्॥

पश्चान्निदिध्यासनस्य पुनर्जन्मान्तरं भवेत्।
सायुज्यं च भवेत्तस्मिन्निदिध्यासनजन्मनि॥

अत्यन्तसुलभोपायः मार्गोऽयं वेदबोधितः। औपासनोपक्रमदिवसमारभ्य तत्क्रमात्

कर्माणि यानि चोक्तानि नित्याख्यान्यधुना मया।
कृतानिचेत्तत्क्रमेण ब्राह्मणस्य महात्मनः॥
जननेभ्यश्चतुर्भ्यः स्यान्मुक्तिस्सायुज्यसंज्ञिका।
तत्तत्कर्मानुष्ठानस्य यत्किंचिद्वाऽधिकं तु वा॥

वैकल्यमन्तरायो वा यदि जायेत वै पुनः। जननेभ्यश्चतुर्भ्यो न भवेन्मुक्तिस्तु किं पुनः

जन्मानि कानिचिद् भूयो लब्ध्वा कर्मानुरूपतः।
प्रतिपक्षकृताभ्यां वै यावज्जीवं समन्त्रतः॥

मुक्तिस्सा जायते नूनं ब्राह्मणस्यैव धीमतः। श्रवणं मननं चापि निदिध्यासनमेव च॥
श्रुतिवाक्यैर्गुरुमुखात् भवेयुः किल नान्यथा। अधिकारी श्रुतेर्यस्तु स हि मुक्त्यैकभाजनम्
श्रुतिं विना न मुक्तः स्यादयमेव महान् परः। मार्गोऽयं कथितः सद्भिस्तया श्रुत्या च सर्वतः
न कर्मणा न प्रजया न संन्यासेन दानतः। तपसो धनतो वापि नापि तीर्थादिचर्यया॥
तान्येतानि च सर्वाणि साधकान्येव केवलम्। परंपरतया साक्षान्नैवेति श्रुतिराह हि

एतन्मार्गं विना मुक्तेर्न तु मार्गान्तरं क्वचित् ।
ज्ञानमेव परो मार्गः श्रुतिवाक्यैकज [?] तत् ॥

औपासनाचित्तशुद्धिर्जन्मभिस्त्रिशतैर्भवेत् । कालद्वयकृतान्नित्यं प्रातस्सायं विधानतः
दर्शेण पौर्णमासेन जन्मभिस्त्रिशतैस्तथा । चतुःशतैर्जन्मभिः स्यात् तदाग्रयणकर्मणा
पञ्चाशदुत्तरशतजन्मभिः स्यान्मृता तथा । मुक्तिरष्टकयाद्विर्या मासिश्राद्धेन तत्परं
तद्वेति मनुः प्राह सर्वसत्या सत परम् । तत्त्रिरादुत्तरशतजन्मभिः सेति चार्यमा
एतेषां कर्मणां प्रतिवर्षं चावृत्तिरिष्यते । कर्मणः सप्तमस्याथ नावृत्तः प्रतिवत्सरम् ॥
एकवारं जन्ममध्ये करणं तस्य वैधतः । मासि श्राद्धस्य चेत्प्रतिमासं चेति पितामहः ।
श्रुतिस्मृतिपुराणानि शास्त्राणि च तथा अगुः । प्रतिसंवत्सरं चैकवारं वाऽसमितित्रयं ।
कात्यायनः कठगया कण्वः कुत्साद् यन् खलु । तस्य शूलिगवस्यास्य करणादेकदैवहि ।
सर्वक्रतुफलं सद्यः सर्वतीर्थावगाहनात् । सर्वव्रतानुष्ठानाच सर्वकृच्छ्रैकचर्यया ॥
सर्वदानशताच्चापि यत्फलं तत्फलं क्षणात् । अवश्यादेव लभते पञ्चाशज्जन्मभिः शिव
चित्तशुद्धिर्भवेदेव संशयो नात्र पश्चिम व । अग्निहोत्रादिभिस्तैस्तु हविर्यज्ञैः श्रुतीरितैः ।
शताशीतिनवत्येक षष्टित्रिंशद्द्वयोरपि । पञ्चाशदेकपञ्चाशत् सङ्ख्यया सेति निश्चयः ।
त्रिंशदेकोनत्रिंशत्क सप्तविंशतिवाधकैः । लाघवाय धैरेव (?) चित्तशुद्धिरिति श्रुतिः ।
इत्येवं भगवानाह देवदेवः प्रजापतिः । कृतानि कर्माण्येतानि नित्यनैमित्तिकान्यपि ॥
महान्ति पापसङ्घातनिघ्नैर्नान्तरितानि चेत् । उक्तकालैकफलदानि स्युरत्र न संशयः ॥
न चेत्कर्मानुगुण्येन फलदानि भवन्ति हि । अतः सदा सत्कर्माणि कुर्वन्नित्यमतन्द्रितः

सत्त्वेव सन्ति कर्माणि जाग्रत् तिष्ठेदतन्द्रितः ।
अतस्सत्कर्मणः स्याद्धि चित्तशुद्धिरनुत्तमा ॥

उक्तकालेनाचिरेण मुक्तिर्यत्स्यात्तदुर्लभा । ब्रह्मादीनां निर्जराणां ते परन्त्वधिकारिणः ॥
ते ज्ञानिनोऽपि नितरां महदैश्वर्यचेतसः । कर्माणि चक्रुः श्रुत्युक्तकाम्यनैमित्तिकान्यपि

तदिच्छयातस्ते सर्वे ज्ञानिनोऽप्यधिकारिणः ।
जीवन्मुक्ता इति ज्ञेयाः शुद्धचित्तेन ये विभुम् ॥

भगवन्तं यजन्ते वै कामनारहिताः शिवाः। कृतकृत्यास्तु ते ज्ञेया गुह्यमेतन्मयोदितम्

गृहस्थाश्रमप्रशंसा

सर्वार्था गृहिणो नित्यं सिध्यन्ति च फलन्ति च।
अतस्तथाविधस्सद्भिः सततं ब्रह्म चिन्तयेत्॥

कलौ तु केवलं वच्मि गार्हस्थ्यं ह्युत्तमोत्तमम्। ततस्सन्नेव यत्नेन कृतकृत्यो भवेदिति
श्रुतेस्तद्धृदयं नूनं चतुर्थाश्रमतस्तु चेत्। अवशादेव निपतेदारूढपतितस्स तु॥
तस्माद्गृही सन् सततं कर्मब्रह्मपरो भवेत्। यद्यप्यस्मिन्नाश्रमे तु वैकल्ये सति केवलम्

निष्कृतिस्सुलभा दृष्टा सर्वशास्त्रेषु नैकधा।
आदावविद्वान् गार्हस्थ्ये विद्यमानोऽप्ययं सदा॥
अशुचिर्दुष्टबुद्धिर्वा पित्रा बाल्येऽप्यशिक्षितः।
तेनापि मौढ्यान्मोहाद्वा वेदाध्ययनवर्जितः॥
किंचित्किंचित्तत्तत्सन्ध्यामुखकर्मादिकृत्तथा।
शौचाचारादिहीनोऽपिपुनस्तन्मानसोऽप्यति॥

पुनस्सज्जनतद्वाक्यसदाचारादिभिर्युतः। पञ्चयज्ञापरित्यागी सदौपासनवर्जितः॥
पितृमातृसुहृद्भ्रातृ गुरूनिन्दैकमानसः। पुनस्तद्भक्तियुक्तश्च दैवयोगात्तदा तदा॥

नित्याशुचिःकामचारी नित्यं सज्जनबाधकः।
शौचबुद्धिः सदाचारः मनोमात्रश्च केवलम्॥

प्रीत्यप्रीतिस्सज्जनेषु कालभेदेन सन्ततम्। जनपीडापोषणैक मानस(:)काल भेदतः॥
पुण्यपापपरिज्ञानवानस्पत्यन्तदोषकृत्। स्वकार्यैकपरत्वेन कृत्याकृत्यादिवर्जितः॥
स्वकार्यसाधने प्राप्ते गुणदोषाद्यचिन्तकः। स्वबन्धुवर्गसन्मित्रकुलस्त्रीगुह्यसंगकृत्॥
स्वमित्रजनसद्द्रव्य कृतव्यामोहमाप्यति। बहिर्महानदीस्नानतत्परोऽपि प्रभुत्वतः॥
यत्रावलोकनविनिर्गमनद्वयवानति। अपि वैदिककर्मौघमानसोऽप्यलसः पुनः॥
जनवाक्यैकसंप्राप्तसत्कर्मस्वतिभक्तिमान्। अक्षम(:)कर्मकालेषु संप्राप्तेष्वतिलोभतः॥
अत्यालस्यादिनात्यन्तनित्यचापल्यतस्तथा। कर्मोपयुक्ततन्मात्रसन्ध्यास्नानादिमात्रकः

मन्त्रोच्चारणसामर्थ्यविरहश्चाखिलैरपि । कर्तव्यबुद्धिमात्रैकमानसरिसद्ध(द्धि)र्गतिस
सत्क्रियाकरणश्रद्धामात्रस्तत्करणालस । अरब्धसत्क्रियादुःखपरितप्तमना पुन ॥
दुष्टनिग्रहशिष्टैकपूजनज्ञानवानपि । तत्क्रियाकरणालस्यनामितापरहस्तदा ॥
सद्सज्जनसुज्ञानवानप्यत्यन्तदौष्ट्यत । कार्यानुगुणदौर्जन्यतत्परो नितरां सदा ॥
सत्पक्षपातरहित कदाचिद्दैवयोगत । सत्पक्षपाती भूयश्चाप्यथ स्थितचरित्रक ॥

भूयोऽप्यनेकदौर्जन्यसौजन्यद्वयशीलवान् ।
अप्यस्य गृहिणस्तत्तु भुपाया शाश्वता किल ॥
सन्त्यन्यस्य यतेश्चेत्तु कश्चित्तत्रापि नास्ति हि ।
पूर्वोक्तस्यास्य क्रमपि चैकं वक्ष्यामि सुन्दरम् ॥

द्विमुखोदकपात्रप्रशंसा

उपाय तत्र शृणुत भवद्याक्षणेन वै । द्विमुखोदकपात्राम्भ स्थालीगोकर्णतो यदि ॥
सकृत्कृत्वाचमन पावयेदिति पापिनम् । एतज्जन्मकृताकृत्य शतसाहस्रकोटिहम् ॥
पूर्वैस्तत्कृतसत्कर्म मध्यवैकल्यवारहम् । कृतापेयमहत्त्वौषमहाविलयवानलम ॥
अनेकमक्ष्यहत्यौघ नियतायुर्धनन्दहन् । भ्रूणहत्यावीरहत्या सद्योहतातपायनम् ॥
गुरुपत्नीकृतमनस्सगसगतिवारकम् । सरिस्स्वामिकृतानेक महद्द्रोहातिभीतिहम् ॥
विश्वासपातकानेकसमुद्रान्तुं दतारकम् । विपाग्निदानशातक दूरीकरणसुक्षमम ॥
अपात्रीकरणानेकमहागभ्य(?)तरक्षकम । जातिभ्रंशस्य सुमहद्देनोवृन्दागसरपवि ॥
यावज्जीवमहासत्र गगास्नानफलप्रदम । सकलीकरणानेककुलकोटिहलाकृति ॥
मलिनीकरणारण्यैकमहाविन्ध्यैककुम्भज । प्रकीर्णकमहापापतमोवृन्ददिवाकर ॥
आजन्मपुष्करमहासलिलस्नानसमितम् । गगाब्धिसगकीलालसहस्रस्नानकारकम् ॥
चापाग्रकोटिसाहस्रावगाहनमहाफलम् । ज्योतिष्टोमातिरात्राप्तोर्यामयज्ञफलप्रदम् ॥
वाजपेयमहाराजसूयादिफलहेतुकम् । क्रतुराडश्वमेधाख्यशानसोमविभूषितम् ॥
सर्वकृच्छ्रफल सद्य सर्वत्रनफलप्रदम् । सर्वतीर्थक्षेत्रदेवस्थाने क्षणफलादिकम् ॥
एवमादिगुणैर्युक्त तदाचमनमुच्यते । अत्प्रवेशास्ययुग्मपात्रे तीर्थानि भून्ते ॥

षट्कोटिकोटिसंख्यानि पुष्करादीनि केवलम् । गंगाद्याः सरितः सप्त समुद्रा गिरयस्सुराः
ऋषयः पितरोयक्षाः वेदामन्त्राः सदाशिवाः । स्वयमेव वसन्त्येते पातुं तद्धारिणं नरम्

प्रजापतिः प्रजाः सर्वा पूर्वं सृष्ट्वा ततो विभुः ।
ततु मासामुपायज्ञो द्विमुखं पात्रमुत्तमम् ॥

कल्पयित्वा सर्वतीर्थनिलयं देवतालयम् । वेदावासं शास्त्रमूलं यज्ञकृच्छ्रतपःक्षयम् ॥
तत्कृत्वानेन ताः पापाः प्रजास्सर्वा निरीक्ष्य वै । अनेन यूयं तरत पात्रेणेति जगद्गुरुः
प्रोवाच किल तस्मात्तु तत्पात्रं तादृशं शिवम् । यत्र वा वर्तते तत्र नैव पापकथा खलु
तद्यमो भगवान् पश्चाच्चित्रगुप्तेन बोधितः । अत्यन्तसूक्ष्ममेतत्तु गुह्यमेव चकार हि ॥
तस्मात्तु सर्वे मनुजाः भूतलेऽस्मिंस्तदादि वै । न जानन्ति किलैतस्य महत्त्वमतिगोपितम्
कालेन मृत्युना भूयो यमदूतैः पदेपदे । अतिगुप्तं प्रतियुगं प्रतिसंवत्सरं पुनः ॥

तस्माद्द्विमुखसंपातस्थाल्यास्वीकृत्य तत्पुनः ।
गोकर्णेन क्रियां कुर्युः तेषां नास्त्येव पातकम् ॥

तादृशं दिव्यमुदकं खड्गपात्रेण ये पितॄन् । समुद्दिश्य क्रियां कुर्युस्तेषां लोका महोदयाः
पितरो नित्यतृप्ताः स्युः गयाश्राद्धेन चेद्यथा । शुद्धगोकर्णगजलं न प्राकृतसमं भवेत् ॥
नदीतटाकादिगतं यथा तेन समं भवेत् । न तूद्धृतसमं चेति प्रोचुः किल महर्षयः ॥

द्विमुखाम्भःपात्राभेदगतं कृत्वाऽथ गोमुखात् ।
स्वीकृत्य सर्वं यत्कृत्यं कुर्याद्यदि विधानतः ॥

सर्वं तरति दुष्कृत्यं यः कश्चिद्द्विजनामकः । ज्ञानाज्ञानैकनिरतः कर्मठाकर्मठः पुनः ॥

श्रद्धाश्रद्धाभक्तिभक्ति विद्याविद्यादिमध्यमः ।
अमन्त्रमन्त्र तत्त्वातत्त्वाभ्यामपि मध्यमः ॥
श्रुताश्रुताभ्यां नितरां संशयासंशयात्मवान् ।
निश्चयानिश्चयात्मा च कृतार्थः स्यादनेन वै ॥

ज्ञातासुखेन तरति स्वयमेव महामनाः । अज्ञातापरबुध्यैव केवलं शुद्धचेतसा ॥
एकमार्गस्तरत्येव मध्यमस्तु महाजडः । स्वस्यापि निश्चयो नास्ति सर्वकार्येषु संततम् ॥

परप्रोक्ता तु न श्रद्धा दुर्भिक्षेन जायते । तस्मात्तु तादृशाम्यास्य मध्यमस्याचलात्मन
नरण न कश्चिन्स्याताद्दृक् तरणचोदना । अत्यन्तदुर्लभैव स्यात्तादृशी सेयमीरिता ।
ताम्रेण द्विमुख पात्रे कृतेऽप्यन्न तु वैदिकम् । कर्मनाल सच एव पुष्कलत्वं प्रपद्यते ।

कर्म्येन चेत्र काम्यकर्म नान साद्गुण्यमश्नुते ।
नैमित्तिक तुवर्गेन सर्व हेम्नेति निश्चय ॥
नाहक पात्रस्य हनिन कृत्यानि निखिलान्यपि ।
वैदिकानि प्रनृत्यन्ति प्रमदेन युतानि वै ॥

मान्कराडोगोकर्णीन्यासर्वतोमुखतोऽप्य च । नित्यादिकर्मकरणे किं धाजानान्यह परम

द्विमुखान्निर्निसृतस्य सलिलस्यास्य केवलम् ।
एष साधारणो धर्मो सुरन्त्र प्रतिपादित ॥

सर्वकर्मैकवैकल्यप्रशमस्य यद्भवम् । शाद्दित्यं तेन वशिष्ठ्यकरणत्वं महर्षिभि ॥
बहुना किं प्रथैनस्तु सम्यङ्निश्चिनुताऽधुना । लोके सत्कर्मसारस्य द्विजमात्रकृतस्य वै ।

वैकल्यशून्यकरणात्साद्गुण्यकरणादपि ।
किमन्यत्यन्महच्छ्रेयो मर्त्यस्य भावुकम् ॥

मगल वा भगो वापि श्रीरात्स्मीरनदनरा । उपायो निरपायोऽयम यत्नसुलभ पुन ।
देहिमात्रस्यापि शिष्ट एवमन्त्रेपि तान्युन । समासेन प्रवक्ष्यामि तत्रादौ प्रथमा परा ।
श्वाहनिरसारकारिकम् गायत्री त्रिपदा शुभा । द्रुपदा सर्वमन्त्राणा शिरमङ्गल एव च

पापहरमन्त्राः

मधुत्रय नाचिकेता पुरुषसूक्त तथोत्तरम् । पञ्चाक्षरोऽष्टाक्षरश्च द्वादशार्ण परात्पर ।
वामनारायणौ शार्ङ्गी पुण्डरीकाक्ष एव च । विष्णुकृष्णशिवा शंभुमहादेवमहेश्वरा ।
नामत्रय महामन्त्र वासुदेवोहरिस्तथा । हर भर्ग मृडेशान गङ्गाधरमहेश्वरा ॥
चन्द्रशेखर भूतेश गिरीशावृषवाहन । सर्वज्ञो धूर्जटिश्चैव भद्रोति भगवानपि ॥
द्वे मर्वे पृथक्त्वेन तारकाणि जगत्त्रयम् । अनिमाणि सर्वेषां यावज्जीव यतात्मनाम्

अत्यन्तसुलभान्येव यत्नसंकल्पशून्यतः। उपदेशादिराहित्यात् कालदेशाद्यभावतः ॥
अशुचित्वाद्यभावाच्च सर्वसाधारणादपि। नामान्यन्यानि दिव्यानि पवित्राणि जगत्पतेः

असंख्यकानि पुण्यानि नित्यं शक्तानि पालने।
अत्यन्तपापिनो घोरान् पातुं शक्तानि देहिनः ॥
स्मृतिमात्रादुक्तिमात्रा(द्)गानतः श्रवणादपि।
एतेभ्योऽन्ये पुनस्सन्ति ये किंचिद्यत्नतोऽधिकाः ॥

नमकं चमकं पुण्यं पापमन्यः परात्पराः। कूश्माण्ड्यो वामदेव्यं च शाक्वरं च रथंतरम् ॥
बृहत्पवित्रं सुमहत् गायत्रं पावनं महत्। तिर(:)पवित्रं सर्वेड्यं क्ष्मापवित्रं गणास्तथा
एतेभ्योऽप्यधिकं शाखामात्राध्ययनमेव हि। तेन चेदतिशीघ्रेण नरस्तरति केवलम् ॥
वेदवत्तरणोपायो नान्योऽस्ति जगतीतले। विजानतो ब्राह्मणस्य तस्मान्नित्यं द्विजोत्तमैः
अध्येतव्यः प्रयत्नेन वेदो नारायणात्मकः। वेदाध्ययनराहित्ये शाखामात्रोऽपि वा द्विजः
शनैः शनैश्च च्यवते ब्राह्मण्यान्नात्र संशयः। च्यवनं दोषयुक्तत्वं विच्छेदाद्वेदिवेदयोः
पुरुषत्रयमात्रस्य कथितं ब्रह्मवादिभिः। हरिनामानि यावन्ति कथितानि महात्मभिः ॥
वेदशास्त्रपुराणादिप्रसिद्धान्यपि कृत्स्नशः। तावन्ति चैकवेदार्णं तुलितान्यखिलान्यपि

वेदप्रशंसा

अतो हि ब्राह्मणानां सः स्वाध्यायो धनमुच्यते। प्रसिद्ध धनतस्त्वेतत् कथितं सुमहद्धनम्
धनं तु विनियोगेन निधनं प्रतिपद्यते। वेदाख्यं परमं श्रीमद्धनं लोकोत्तरं यतः ॥
विनियोगेन नितरां अतिवृद्धिं प्रपद्यते। प्रतिक्षणं प्रतिदिनं प्रतिमासं तथैव च।
सम्यक्प्रत्ययनं प्रतिवत्सरं दृश्यतेऽपि च। द्विजमात्रस्याधिकारो वेदेनान्यस्य कस्यचित्

तत्रापि संस्कृतस्यैव सम्यक् तज्जातकादिभिः।
शुचिस्नातस्य नितरां कृतसन्ध्यादिकस्य वै ॥

वेदाध्ययननिमित्तानि

विशेषदिवसेष्वेव न तु साधारणादिषु। तेषु चापि न साध्यादिसमयेषु कदाचन ॥

राष्ट्रक्षोभे जनक्षोभे शत्रुराजादिपीडने । शरारातापसंघाते बन्धूनां मरणे तथा ॥
विपत्तौ श्रोत्रियमृतौ संकटे समुपस्थिते । आगमे श्रोत्रियाणां च विदुषां श्रेमतामपि ॥
यतीनां योगिनां चापि गुरूणां च समागमे । द्वयोर्विषुवयोरेवं ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥
समग्रमारिदिन तस्मिन्नध्ययनद्वये । उपाकर्मणि चोत्सर्गे काण्डानामुत्सवादिषु ॥
दिव्येषु मानुषेषु निरयेषं मेघगर्जने । तथा वर्षति पर्जन्ये महागुरुनिपातने ॥
पुनरन्येषु कालेषु देशभेदेषु सर्वथा । श्मशानशूद्रचण्डालग्रामचण्डालवाटिषु ॥
ताद्दशस्यास्य वेदस्य साक्षान्नारायणात्मनः । तत्स्वरूपैकदीपस्य विप्ररोगधिरूपिणः ॥

वेदाध्ययनक्रमम्

ग्रहणं धारणं चापि यत्नेन महता स्मृते । स्वाधीने ताद्दशे वेदे सर्वप्राणिकयत्नतः ॥
सलभ्य तेन लघुना श्रवणादिसुखेन वै । क्रियानान्तरितेनैव ब्रह्मज्ञानं प्रपद्यते ॥
अत्यल्पेनैव कालेन तेन सायुज्यमुच्यते । मार्गोऽयमेव मुक्त्येस्तु नान्यत्कश्चन दृश्यते ।
यद्यन्यो यदि मार्गोऽस्तीत्येवमस्या इति स्म य ।
स वेद न तु वेदस्य तत्वं धर्मस्य वै ध्रुवम् ॥
स मूढ एव नितरां अस्मिन्नर्थे न संशयः । पुराणेष्वागमेष्वत्र कर्मणापि क्वचित्क्वचित्
कैवल्यसिद्धिः स्याद्वेदैरस्य वाक्यस्य केवलम् । तात्पर्यं कर्मणस्तस्य ह्यत्यन्तातिशयार्पणे
तत्वेय परमार्थस्य केवलं प्रतिपादने । पुनः पुनः प्रवक्ष्यामि निष्कर्षं श्रु नितारयो ॥

मुक्तौ वेदेतरश्रवणसाधनतानिषेधः

कैवल्यं ब्राह्मणस्यैव ज्ञानेनैव न चान्यतः । ज्ञानं च श्रवणादिभ्यः श्रवणं चापि केवलम्
वेदान्तानामेव वाक्यानां नियमेन गुरोर्मुखात् । कर्तव्यत्वेन विहितं न स्वमत्या कदाचन
अर्थज्ञानान्न साध्यं च भक्त्या गुरुमुखं विना । एतेनैव पुराणादिवाक्यानां श्रवणात्तथा
भाषाविशेषरचितशास्त्रार्थानां च सर्वथा । ज्ञानं नोदेति तस्मात्तु ब्रह्मज्ञानस्य सिद्धये
न पुराणादि वाक्यानि भाषया रचितानि वा ।
शास्त्राणि नानवेक्ष्याणि यदि दृष्टानि मोहत ॥

ज्ञानकारकाण्येव तस्मात्तानि परित्यजेत्। ब्रह्मज्ञानाय यतते यो वा लोके विचक्षणः
अनृतात्सत्यवाक्येन मानुषाद्दैववाक्यतः। दै(दि)वीं वाचमितिश्रुत्या तदर्थपरिशुद्धये ॥
क्रमेणानृतसंत्यागं कृत्वा सत्यं समाश्रयेत्।
तथैव मानुषीं भाषां त्यक्त्वा दिव्यां समाश्रयेत्॥

प्राकृतभाषोच्चारणनिषेधः

दिव्यां भाषां परित्यज्य प्राकृतां प्रवदेद्यदि। निपतेत्प्राकृतोमूढः महापङ्के यथा जडः
नितरां दिव्यभाषां हि प्राकृतोऽपि शनैःशनैः। यत्नं कृत्वा महान्तं तं तामभ्यस्य दिने दिने
कृतकृत्यो भवेन्नो चेत्तया प्राकृतभाषया। पदे पदे प्राकृतः स्यात्तदा जन्मनि जन्मनि ॥
एवं सत्यपि यो मोहाद्वा द्विद्वान् भवन्नपि। भाषा(सु)प्राकृतास्वेव निष्ठश्चेत्प्राकृतो भवेत्

संस्कृतभाषाविधिः

मौनकालेषु नितरां कर्मकालेषु दैविके। पैतृके वा पावकेषु दिव्यां भाषां वदेद्दतः ॥
दिव्यभाषापरिज्ञानविकलो यः स तु स्वयम्।
स्वीयामेव वदेद्भाषां न त्वन्यां मनसा पि च ॥
कर्मकालेषु पुण्येषु मौनकालेषु वा तथा। दिव्यया भाषया नूनं संभाषेतैव धर्मतः।

मौनविधिः

स्त्रीसंगानन्तरं तस्मिंस्तत्प्रक्षालनपूर्वके। काले मूत्रपुरीषोत्सर्गयोराचामपूर्वके ॥
पुनरेतादृशेऽन्येषु कुर्यादभिनयेन वै। संज्ञया चेष्टया वापि स्वाभिप्रायं परस्य तु ॥
काष्ठमौनेषु दीक्षासु वीक्षणेनैव नान्यथा। न कार्यमेव तच्चापि तत्र सन्ध्यासु केवलम् ॥
देवभाषादिका लोके वेदशास्त्रमयी च सा। तस्यामेव रतो नित्यं देवसायुज्यमाप्नुयात्
ज्ञानं दिव्यां शिवां भाषां भाषाविरचितेषु वै।
शास्त्रेषु कुरुते श्रद्धां स द्विपाद्गर्दभः स्मृतः ॥
भाषया रचितं शास्त्रं स्त्रीशूद्राणामचेतसाम्। मन्त्रमात्रानधिकृतां कर्मस्वनधिकारिणाम्

यत्किंचिदर्थबोधाय कदाचित्परिकल्प्यते ।
स्त्रीशूद्रेनाद्र विदुषां आहिताग्नेश्च यज्वनाम् ॥
कुलीनानां वदिना च न परस्य स्यु कदाचन ।
तेषां सदा कर्ममध्ये तत्तन्मन्त्रार्थपूर्वकम् ॥
बोधनस्य विधानेन याचनेनास्य शासन ।

आहिताग्निपत्नीनां प्राकृतभाषानिषेध

न युक्ता लौकिकी भाषा स्त्रियाया यदि केवलम् ।
यत्नात्साम्यं यनैकस्ये कराभिनय ईरित ॥
न तु प्राकृत भाषा सा विहिता वा कदाचन । शूद्रशद्वेनात्र पर ये सन्तो द्विजसत्क्रिया
तेषामपि विशेषेण महनीयमपूर्वकम् । नित्यगुरुविधानेन तत्काळस्नानबोधनात् ॥
सिद्धादिमन्त्रविधिना प्रयुक्तिप्रतिपादने ।
तन्मात्राक्षायीत्यस्य पर परिज्ञानस्य तस्य वै । अत्यन्तावरयत्नेन न गृह्यन्तेऽत्र तादृशा
तद्भिन्ना अत्र समाह्नाह्नाह्रदानां विशेषत ।
भाषाकृत तदाभासशास्त्रा तच्छिद्रलिपिभि कृतम् ॥
विनियुक्त नृत्यगीतपटुपाटुसम यथा । तच्च स्वराज्यमशास्तकर्मणि परस्य या ॥
स्वस्य वा गच्छित यत्तु मुक्तये नाशमेति तत् ।
एव सत्यस्य तु स्वछाया प्राकृतायालयाविधे ॥
भावाया सुमहज्ज्ञान बोधकत्व कथ भवत् । एवमेव प्रकथित पुराणागमयोरपि ॥
सद्ब्रह्मज्ञानहेतुत्व कुत एतसि चेत्पुन । एवमत्र प्रवक्ष्यामि त एते पौरुषा यत ॥
सत्रपौरुषमात्रस्य देवस्य सत्तिबोधनात् । तन्मात्रस्यैव नितरां सिद्धिरित्येव सूरिभि ॥
रचितो निश्चय सर्वेनद्द्वारा तदनन्तरम् । कृते तद्वमनन तत्प्रसादेन तत्परम् ॥
चित्तशुद्धिदिचरात्सद्धि यथा वर्णितकर्मभि । अत्यन्तसत्वराज्य चित्तशुद्धिर्भवेत्तदा
तप कृच्छ्रादिभिन्यून(भग)देय यच्चि य । सत्राण्यपि च कर्माणि तप कृच्छ्रादिकान्यपि
कैवल्यहेतुकान्येव तदर्पणधिया यदि । कृतानि कामना त्यक्त्वा तानीमानि कर्माणि य

कालेन महताऽत्यन्तप्रयासेन परं त्वियान् । सुमहान् भव इत्युक्तः प्रयासेन विनैव हि ॥
वेदोक्तनित्यकृत्यैस्तु परा सिद्धिरितीयती । इदा सा सूक्ष्मतो ग्राह्या एवं सत्यत्र यो नरः
सायुज्यनामकां(मिकां)मुक्तिं कर्मणा येन केनचित् । स्त्रीशूद्राणां प्रवदति मूढो नात्र संशयः

शूद्रादीनां वेदानधिकारत्वनिरूपणम्

अपौरुषेयवेदस्य साक्षान्नारायणात्मनः । पौरुषाणां पुराणानां उभयोर्मुक्तिसाधने ॥
समाने सति सामर्थ्ये को भेदः स्यात्परोऽत्र वै ।
यथा पौरुषशास्त्रेषु शूद्रा (योग्या) गुरोर्मुखात् ॥
श्रवणे योग्यता तद्वद् वेदश्रवणयोग्यता । मुखेनैव भवेन्नूनं एवं सत्यत्र केवलम् ॥
वेदाक्षरश्रवणतः कपिलाक्षीरपानतः । ब्राह्मणीगमनाच्चापि सद्यः शूद्रः पतेदधः ॥
एतादृशमिदं शास्त्रं कल्यन्ते सर्वसंकरे । दृढं सर्वत्र सुदृढा नाशमप्राप्य सुन्दरम् ॥

वेदप्रशंसा

सर्वग्राह्यं सर्वसमं प्रसिद्धं राजते किल । यो वा वेदाधिकारी स्यात्स मुक्तेरधिकार्यपि
यो वेदानधिकारी स्यान्नयं मुक्तेस्तु भाजनम् । वेदाक्षरश्रवणतो निष्कृतिर्यस्य घोरतः
तस्य मुक्तौ तथात्वं स्यादेवं व्याप्तिस्सुनिश्चिता ॥

वेदातिरिक्तमुक्तिसाधननिन्दा

वेदोक्तमार्गभिन्नेन पथा यो मुक्तिमुत्तमाम् । कर्मादिनापि वदति सुमहापापकर्मणा
संप्राप्य चित्ते मालिन्यं वदत्येवेति तत्त्वहृत् । वेदेन तुल्यं वदति पौरुषं ग्रन्थजालकम् ॥
उत्पत्तौ तस्य सांकर्यमनुमेयं विपश्चिता । ब्रह्मविद्यासमं विद्याभासं शास्त्रादिजालकम्
यस्सदस्सु व्यवहरेत्स नूनं ब्रह्मघातकः । अवेदं यो वेदमिति प्रलपेदल्पबुद्धिकः ॥
स शूद्रत्वमवाप्नोति सद्य एव न संशयः । ब्राह्मणेन समं शूद्रं प्रवदेन्नित्यचर्यया ॥
तथा शूद्रं विप्रसमं वदेत्सच्चर्ययापि वा । तावुभौ धार्मिको राजा छित्वा जिह्वां प्रमापयेत्
यतस्तावन्यबीजैकजनितौ पापविग्रहौ । यो वेद कर्मभिस्साम्यं ज्योतिष्टोमादिभिः परः
समत्वेन व्यवहरेद्गार्ह्याग्निजमखादिकान् । स पूर्वजन्मवृषलो निश्चेतव्यो मनीषिभिः ॥

ये वेदं कर्मणा मध्ये पौरुषग्रन्थमध्यगान् ।
अवशाद्वाक्यखण्डास्तान् प्रवदेत्कर्म तद्ध्रुवम् ॥
वैकल्यं प्रतिपद्येत विषयुक्तमिवामृतम् । ते वेदा ब्राह्मणा गाव मन्त्रादर्भास्तिलास्तथ
तीर्थानि सरितोऽम्भांसि स्वत शुद्धानि सर्वदा ।
स्वत सर्वोपकाराय स्वतन्त्रा सर्वदा सताम् ॥
हिताय हि प्रवर्तन्ते ब्राह्मण सततं सदा । यथा वेदस्तथा यस्य वेदो यस्य धर्न स्मृत ।
स एव मुक्तये नित्यं यतते सास्य सिध्यति ।
शूद्राद्यस्तु तद्भिन्ना मुक्तिकामा अपि स्वयम् ॥
पर्यया प्राप्य विप्रत्व तेषां शुश्रूषयैर हि । यत्नाज्जन्मान्तरे तस्य संप्राप्य तदनन्तरम् ॥
वेदानधीत्य कर्माणि तदुक्तानि विधानत ।
कृत्वा सम्यक् तन्महिम्ना चित्तशुद्धेरनुत्तरम् ॥
श्रवणादिमुखेनैव प्राप्नुवन्ति कृतार्थताम् ।
साक्षाच्छूद्रो मुक्त इति ब्राह्मणो वान्य एव वा ॥
वेदोक्तमार्गभिन्नेन यथा वै येन केनचित् । मुक्तोऽभूद् भवतीत्येतद्वाक्यं हि मृगतृष्णिका
वेदागतत्वेन काश्चाचिद्विधाना प्रतिपादनम् । तासामत्यन्तमाहात्म्यप्रतिपादनमात्रके ॥
तात्पर्यमितिविज्ञेय न तु प्रामाणिक हि तत् । अर्थवादैकमात्रस्य स्वतात्पर्ये सदादराम्
हृदयाभावत किंतु ह्यत्यन्तातिशयार्पणे । तस्य तात्पर्यमेवेति शास्त्राणां तत्त्वमीरितम् ॥
तथाहि तत्र सम्यग्वो विशदाय निरूप्यते ॥

वेदाङ्गविस्तारः

पतञ्जलिकृत तत्तुशास्त्र व्याकरणं महत् । आपस्तम्बादिभि कल्पा सूत्रकारैर्विनिर्मिता
इडविद्यादिभिर्नैस्तच्छन्दश्शास्त्र च कल्पितम् ।
ज्योतिश्शास्त्र तु सुमहान् महामुनिसुरोत्तमै ॥
दिवाकरमधुच्छन्दमुख्यैरन्यैश्च कारितम् । निरुक्तमीश्वरेणैव भृगवर्णानां विशेषत ॥

विशदायाखिलानां च कारितं कृपया तदा। भरद्वाजादिभिः शिक्षावेदार्थविशदाय व ॥
तदा तत्पाठसामीचिन्यस्य पूव कृतं हि सा।
तथा वेदेषु केषांचित्पदानां ग्मादिरूपिणाम् ॥
तथा जातीयकानां च कल्कशल्कादिपाथसाम्। हरो भर्गपरस्सर्वशास्त्रसंगो नृचक्षसाम्
ओजस्तेजो यशोवर्णबलादीनां च केवलम्। श्रुत्यन्तर्लीनगूढार्थनिर्णयाय दयानिधिः ॥
स्कन्दश्चकार भगवान् पुरा कल्पान्तरं पुनः। एतेषां किल वेदाङ्गत्वेन सर्वं निरूपणम् ॥

वेदाङ्गप्रशंसा

अङ्गाङ्गिनोरभेदत्वादेतान्यपि महान्त्यलम्। साक्षाद्वेद इति प्रोचुर्जगत्यस्मिन् हि केचन
महोपकारकत्वेन चैतेषां ग्रन्थमात्रके। वेदांगत्वेन नितरां संस्तुतिर्हि स्मृताखिलैः ॥
वेदवाक्येषु वेदानां तत्र तत्र क्वचित्क्वचित्। संजाताजभिश्चेति श्रूयते किल यद्यपि ॥
अथापि तस्य वेदस्य नित्यस्य ब्रह्मरूपिणः। नितरामतिगूढस्य ज्ञेयस्य तु तदा तदा ॥
कल्पादिषु तदाऽविर्भावो हि तत्तन्मुखेन तु। नैतेन जननं तेषां कर्तृत्वमपि तस्य न ॥
तादृशस्यास्य नित्यस्य सर्वशास्त्राण्यपि स्वयम्।
पुराणस्मृतिकल्पादिग्रन्थजालानि केवलम् ॥
तदर्थनिर्णयायैव प्रवृत्तानीति सूरिभिः। कथितानि महाभागैः नान्यथैषां स्थितिः परा
तस्मादिदानीं यः कश्चित् वेद तत्कर्म तत्पर.। तदर्थज्ञानसंपन्नः शुद्धश्चाश्चल्यवर्जितः
कृतार्थतामियादस्मिन्नथ वच्मि न संशयः ॥

वेदाध्ययनवर्जितस्य पुनर्वेदाधिकारः

पुनरन्यत्प्रवक्ष्यामि वेदाध्ययनवर्जितः। पित्राद्यशिक्षितोज्ञानाज्जातकर्मादिसंस्कृतः ॥
सन्ध्यामात्रप्रधानश्च पुनःकालेन केनचित्। संगत्या महतां पुंसां श्रीमतां दर्शनादपि ॥
श्रवणाद्दैवयोगेन तत्रतत्रावशात्पुनः। वेदतत्कर्मतत्कर्मितदर्थसुमहामनाः ॥
सुशिक्षितस्वकर्मैकमन्त्रमात्रक्रियापरः। पूर्वस्याकृतवेदाध्ययनतप्तमहामनाः ॥
वेदकर्मस्वतिमनाः पराधेनश्च सन्ततम्। स्वशक्त्युत्साहानुकूलकर्मकृद्ब्रह्मचिन्तनात् ॥

ब्रह्मभक्त ब्राह्मणैकी ?)सपर्यामतिमानति। पुनर्जन्मान्तर शुद्ध श्रीमतो महतरसत ॥
योगिनो यज्वनो गेहे प्राप्यात्पेनैव केवलम्। कालेन भूत्वा सुमना सर्ववेदान्ततत्त्ववित्
प्राप्नुयाद्ब्रह्मनिर्वाण वेदमार्गानुसार्ययम ॥

वेदेतरमुक्तिसाधननिषेधः

वेदोक्तमुक्तिमार्गोपायादन्य कोऽपि सुन्दर। अत्यन्तसुलभ सूक्ष्मतुशास्त्रान्तरचोदित
उपायोऽस्तीति मुक्तनीचहूणादिकत्थनम्। तथा यद्यस्ति त सर्वसन्ध्याकर्मादिक भूशम
वेदोक्त निखिल त्यक्त्वा कर्मजाल सुखेन वै। आश्रयेदेव किं भूय एतै सन्ध्यादिकैर्वृथा
यो वक्ति मुक्तिसरणी वेदोक्तान्यां जडाकृति ।
द्विजवशप्रसूतस्सन् सपुरामाश्रयम् सदा ॥
तत्रैव हि स्थितश्चेत्तु विना सन्ध्यादिकर्मणा। विचक्षणो द्विजेषु स्याद्यदि कुर्वन् पुनर्महत्
सन्ध्यादिक वेदलब्ध विन्देच्छ्रेयस तु केवलम्।
उभयभ्रष्ट एव स्यान्न किं जानाति मूढधी ॥
सन्ध्यादिकमभिर्मुक्ति चत्वारिंश करैरपि। इत्येव वेदसिद्धान्तो यदि तान्त्रिकदीक्षया
लिंगादिधारणनापि पुनर्निर्वाणदीक्षया। एतज्जन्मनि मुक्ति स्यात् निभिरेभि सुकर्मभि
तन्निष्ठस्तत्परो भूत्वा जातकर्मादिक विना। स्थितश्चेत्तेन मार्गेण स उपाया परा इति ॥
निश्चित्य तु शक्यते सर्वं तस्मात्तादृशकत्थनम्।
न कार्य(??)कार्यनैतस्य सिद्धान्तश्चे(श्चि)त्कृत्यते ॥
इतरापेक्षयाऽहि यत्तदुक्तैरेव कर्मभि । कैवल्यसिद्धिः झटिति एतस्मात्पुनरत्यति ॥
उपाय कोऽपि चेद्भूय स हि सर्वोत्तमोत्तम ।
अत्यन्ताश्रयणीय स्यात्किमेतैरिति वै पुन ॥
एतदाश्रयणेनैव [redacted] हि दुर्बल उच्यते। तदाश्रय विनैतेषां नित्यसश्रयणात्परम् ॥
आधिक्य सुमहत्प्राप्तमेतस्योपरि केवलम्। मीमांसाप्रचयो नून निष्प्रयोजनको ध्रुवम
तस्यां निर्वाणदीक्षाया सर्वेषां कर्मणा परम।
नित्यनैमित्तिकानां च बह्वी त्यागो विधीयते ॥

मन्ध्यामग्नौ त्यजामीति स्वाहाशब्देन मन्त्रतः। सर्वेषां पुनरन्येषां मलत्वेन च पाशतः

भावयित्वाखिलान्येव संस्कार्याण्यखिलान्यपि।
चत्वारिंशत्कसंख्यानि शिखां वर्षाणि सूत्रतः॥
यज्ञोपवीतं अन्यांश्च च(चतुर्वर्णान्)श्च तथाश्रमान्।
अग्नौ दग्ध्वा होमपूर्वं शौत्रसंध्यादिकाः पराः॥
तच्छास्त्रमार्गात्स्वीकृत्य मनुमेकं च तारकम्।
पञ्चाक्षराख्यं लब्ध्वाऽथ तद्गुरोर्मुखतस्ततः॥

नर्वगत्वसिध्यर्थं व्यवहाराय देहिनाम्। स्नानसंध्याक्रियादीनि वर्णाश्रममुखान्यपि॥
ण्डेन संगृ(प्र)हीष्यामीत्येतद्व्यामोहकं परम्। ईशेन रचितं शास्त्रं अष्टाविंशतिसंख्यया
थैव वैष्णवं चापि व्यामोहाय पुरा कृतम्। सुगतानां राक्षसानां देवदेवेन विष्णुना॥
देतदखिलं तस्माच्छास्त्रं तद्द्विविधं परम्। व्यामोहकं परित्यज्य तारकं परिगृह्य वै॥
दुक्तमार्गतो नित्यं सर्वकर्माणि यानि वा। प्रोक्तानि तेषु कुर्वीत कृतकृत्यो भवेद्यतः॥

तानि चैतानि कर्माणि प्रोच्यन्ते क्रमतोऽधुना॥

गर्भाधानं पुंसवनं सीमन्तो जातकर्म च। नामान्नप्राशनं चौलं मौञ्जीव्रतचतुष्टयम्॥
गोदानिकं तथा स्नानं विवाहः पैतृमेधिकः। एकविंशतियज्ञास्तु नित्या ये वेदचोदिताः

नित्यकर्माणि

पूर्वमेव समासेन मया सम्यङ्निरूपिताः। दैनंदिनानि कर्माणि सर्वेषामपि देहिनाम्॥

स्नानं सन्ध्या जपो होमः स्वाध्यायो देवतार्चनम्।
आतिथ्यं वैश्वदेवं च कर्माण्येतानि मन्त्रतः॥
कर्तव्यत्वेन नितरां चोदितानि मनीषिभिः।

कर्मारम्भे कर्तव्यानि

सर्वेषां कर्मणामादौ धर्माधर्मविचिन्तनम्। कृत्याकृत्यमवाच्यं यद्वाच्यं शक्त्यनुरूपकम्॥

निश्चित्य मनसा पश्चाद्देवानिष्टांश्च भावयेत्।
कुलदेवान् ग्रामदेवान् देशदेवान् समीपगान्॥

सस्मरेद्भक्तियुक्तस्सन् मनश्चाञ्चल्यवर्जित ।
दिक्पालान लोकपालाश्चैन् ब्रह्मविष्णुमहेश्वरान् ॥
सप्रणम्यानुचिन्तयसन् गा कन्या च सुवासिनीम । गजमश्व वृष वेश्यां दर्पण मर्कट तथ
अतिनील विचित्रा पश्येदपि च वाडव(व)म । कालीनमुनन शान्त सुमुख कोपवर्जितम
सदा हास्यमुख(लो)क पुन्निग जीवपुन्निगम । दर्पण च क्रमेणैव(त)पश्येन्नित्यमतन्द्रित ॥
भानुवारे विशेषेण पूर्व सदुदयस्य चेन् ॥

सुवर्णदर्शनम्

सुवर्णदर्शन कुर्यात् सुवर्णस्य न चे पुन । सुवर्णदर्शन नित्य सूर्यानन्तर स्मृतम ॥
शिशुवारे यत्नमयातपूर्व सायाह्नमध्यमे । कृत्वावलोकन पूर्वदिवसे भास्करस्य च ॥
वारे तदुदयात्पूर्व दर्शन तस्य नद्भवन् । अपूर्वमगलप्राप्ति ताटाबन्धुनिरीक्षणम् ॥
अमगलानामप्राप्ति भंवेच सुखमुत्तमम ॥

मर्कटदर्शनम्

अत्यन्तरानसन्मानमारोग्यमतिशोभनम । अत्यन्तधनलाभश्च लाभो नष्टधनस्य च ॥
भवेदेव न सदेह नि य मर्कटदर्शनात् । आयुष्य वभिवृद्धि स्यादारोग्य कायदार्ढ्य ता ॥
प्रसन्नता च मनस धैर्य स्थैर्य शमो दम । सौमुख्य सर्वकार्येषु तस्मात्मर्कटमुत्तमम ॥
गृहीत्वा भाग्यवन्तो ये पोषयन्तस्य त सदा । तद्दर्शन प्रकुर्वन्त प्रात कालेषु मौनव ॥
पर्यन्ते सर्वभागैश्च नित्यश्रीशा महोन्नता । नागान्तकग्रहणत महापीडा प्रजायते ॥
तस्य प्रद्वानयनत ग्रहपीडा भवेद्ध्रुवम् । तस्मात्तद्दर्शनात्तस्य दर्शन चक्षुभावहम् ॥

गरुत्मद्दर्शनम्

न चक्तु मार्गेण कृत्वा कुर्यात्तस्यावलोकनम् । कुत्राय यत्र कुत्रापि स्थित दूरसमीपयो ॥
प्रज्ञातमतियत्नेन कृत्वा पूर्वोक्तकालके । तदर्थमेन त पश्येन्न कीलालतटे पुन ॥
तटे जलस्य यदि त अवशादागत नर । पश्येत्तस्मिन् दिने सार्य भुक्तिर्भवति केवलम्

तद्दर्शने या नियमं कृत्वा तस्यावलोकने । अत्यन्तमटनं कुर्वन् तमदृष्ट्वैव केवलम् ॥
नेनदं वा क्रोशनस्य शृण्वन् तस्यावलोकने । यच्छ्रेयस्तदवाप्नोति विप्रं पश्येदथापि वा
ारुत्मतो भानुवारे दर्शनाच्च स्वरो वरः । सचेष्टयोर्द्वयोस्तद्वदत्यन्ताक्रोशतोः मिथः ॥
ारिक्रमणतो भूयः प्रादक्षिण्यविधानतः । दर्शनं वासुदेवस्य साक्षाल्लक्ष्मीपतेरपि ॥
अत्यन्तदुर्लभं प्रोक्तं ततः शतगुणं शिवम् ॥

चापादिदर्शनम्

चापस्य दर्शनं श्रीमत्सर्वसंपत्प्रदायकम् । यदा कदा यत्र कुत्र गमनं वामतो यदि ॥
चापस्य तस्य वान्यस्य भरद्वाजाख्यपक्षिणः ।
जीवं जीवस्य क्रौञ्चस्य कण्वराधकलापिनाम् ॥
सर्वसिद्धिकरं प्राहुः भाविकार्यं च हस्तगम् । जातमेवेति विज्ञेयं तत्कालेन तु केवलम् ॥
निन्द्यो निनादो विज्ञेयः प्रयाणेष्वखिलेष्वपि ।
पक्षि(क्षी)णां गमने काले निनादो निन्द्य उच्यते ॥
विवाहमैत्रकृत्यादिगमनेषु(पक्षि)भिः कृतः । तत्कार्यमध्यपरसकलिक्रन्नाद ईरितः ॥
उपविश्यैव तिष्ठन्तं तूष्णीकं पादपादिषु । पक्षिणं क्रिययास्वस्य मार्गमध्येषु बुद्धिमान् ॥
तत्कार्यस्यानुकूला(ल्या)य लोष्टपाषाणदण्डकैः ॥

स्वकार्यानुकूलपक्षिगमनसंपादनम्

(भी)षयन् वा गतिं तस्य साधयेदनुकूलतः ।
बलाच्छत्रुं च शकुनं स्वव्यापारेण सन्ततम् ॥
स्वानुकूलं साधयीत तेन श्रेयो महद्भवेत् । द्विजद्वयस्याभिमुखं एकशूद्रस्य वा तथा ॥
प्रयाणेषु प्रशस्तं स्यात्तच्छ्रीदस्यापि दुर्लभम् । दर्शनं पूर्णकुम्भस्य बहूनां वा द्वयोस्तु वा
आभिमुख्यपुरंध्रैकसमानीतस्य दुर्लभम् । साक्षाच्चतुर्मुखस्यापि देवदेवस्य वा तथा ॥
भेरीतालमृदंगौघवारस्त्रीणां विशेषतः । आभिमुख्याभिगमनं दर्शनं च प्रशस्यते ॥

सर्वप्रयाणकालेषु कुणपस्य च दर्शनम् । आभिमुख्याभिगमनं चतुर्भिर्वाहकैस्सह ॥
साक्षात्पुरन्दरस्यापि दुर्लभस्तत्प्रकोर्वितम् । अत्यन्तस्वगृहस्याराद्वामाद्दक्षिणतो यदि ॥
बलिभुग्गमनं शस्तं सर्वकार्यैकसाधकम् । नारायणमहापक्षिगमनं च तथा पुनः ।
सर्वप्रयाणकालेषु जातं तत्कार्यमित्यपि । विज्ञेयमेव सुव्यक्तं चाञ्चल्यं तत्र वर्जयेत् ॥
कार्यार्थं भाषमाणस्तु तदा यद्यन्यशात्पुनः । अश्वप्लुतं भवेद्रम्यं तत्कार्ये वृद्धिरुच्यते ॥

सद्य सिद्धिश्च कथिता सुराणामपि तादृशम् ।
निमित्तं दुर्लभं शस्तं नराणां किं पुनः स्मृतम् ॥

तत्तत्कार्यैकवाक्येषु चलस्यैकत्र चत्सदा । लौकिकं वा वैदिकं वा वाक्यं तद्धृदयंगमम् ॥
सदानुकूल्यैकरूपसाधकं तच्छ्रुतं यदि । तत्कार्यं च ततः पश्चात्कालेनाल्पेन सिध्यति ॥
सद्यिग्धशुभकार्याणां चिन्तनेऽप्यतिसंशयात् । कर्तव्यत्वाकर्तव्यत्वद्वयेनैवातिसंकटात् ॥
कुरु मा त्वं न संदेह एवं वाक्यं उदीरिते । तदा तु संशयं त्यक्त्वा तत्कार्यमतिशीघ्रतः ॥
कुर्याद्विचारेण तत्कार्यं तत्परं ध्रुवम् । वृद्धिं प्राप्नोति महतीं यस्मिन्नर्थे न संशयः ॥
सर्वत्र शुभकार्येषु समुद्युक्तेषु सन्ततम् । कर्तुं तदा यदाज्ञातं निमित्तं शुभसूचकम् ॥
शुभकार्यकरं स्याद्धि रोगोपद्रवचिन्तने । राजचोरारिचिन्तासु तदा सद्य समुत्थितम् ॥
घण्टाशब्दः शंखशब्दः मधुरोणाश्रुस्वरः । तूर्यशब्दो गीतशब्दो तालस्वनिकवैणवाः
भेरीमृदङ्गपणवढक्काडिण्डिमसम्भवः । सर्वे शब्दाः किं बहुना शुभत्वेन निरूपिताः ॥
ते सर्व एव पृथक्त्वेन सद्यः प्राणहराः स्मृताः । रोगादिचिन्तने तर्हि चौषधादिपरिमर्दे
क्षुत्समास्यध्वनिमार्गेषु ध्वनिर्दुर्लक्षणादिकं । तच्छामकं प्रकथितं सद्य एव न चापरः ॥

एवमेवाशुभानां च कार्याणां सततं स्मृतम् ॥

दुष्टनिमित्तानि

प्रयाणादिषु सर्वेषु दुर्निमित्तानि केवलम् । प्रशस्यन्ते विशेषेण न स्युस्तत्र शुभानि वै ॥
यानि दुष्टनिमित्तानि रोगपीडादिकर्मसु । तानि सन्ति प्रशस्तानि सर्वदा नात्र संशयः ॥
काकश्वादिमार्जार (र)प्रयाणपुरतो भवेत् । स समीचीन इत्युक्त विपरीतोऽन्यथा स्मृत

दर्शनं सर्वकार्येषु मार्जारस्यातिगर्हितम् । अथाऽपि केचिन्मार्गस्य मध्ये गच्छन् प्रदृश्यते
यद्ययं काकवद्भूयः समीचीनस्मृतस्त्विति । प्रोचुर्महर्षयो देवास्तादृक् तद्गमनं पुनः ॥
दुर्लभं वासवस्यापि तस्य साक्षाच्छचीपतेः । तिलधातुरुवाग्वाशि शशिकापायिणामपि
यतीनां दर्शनं दुष्टं प्रयाणेषु निरन्तरम् । विधवानां देवतानां तत्पत्नीनां तथैव च ॥
उल्कावह्निकराणां च दर्शनं गमनेतराम् । निन्दितं सर्वशास्त्रेषु तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥
सुमंगलीहस्तगतः सज्वालो वह्निरागतः । यदि दृष्टो मार्गमध्ये कल्याणशतकारकः ॥
विधवाहस्तगस्सोऽयं तादृशोऽपि प्रदूष्यते । पतिपुत्रविहीना या विधवा सा प्रकीर्तिता

पतिमात्रविहीना या सपुत्रा चेन्न दूष्यति ।
सुवासिनीसमा सापि सा दृष्ट्वा यदि वर्त्मनि ॥

विधवा तादृशी घोरा चाभिमुख्येन चेत्कलिः । समागता संभवेद्धि पतिपुत्रैकवर्जिता ॥
सद्य एव भवेन्नूनं रक्तकाकनिरोधतः । महामृत्युर्मनुष्यस्य तस्मात्तत्परमेव वै ॥
गमनाय पदं त्वेकपदं(पदं)चास्मिन्क्षिपेन्न तु । पादप्रसर्पणाद्घोरो रक्तवर्णस्य पापिनः ॥

काकस्य मृत्युरूपस्य रोधे रोगोऽस्य जायते ।
निरुद्धः शत्रुणा वाक्यैः मागच्छेति ततः पुनः ॥

न गच्छेद् देवि सततं श्रेयस्कामी तु पद्धतिम् । पय.कुम्भं सुराकुम्भं मधुभाण्डं तथामिषम्
मांसखण्डं दधिघटं घृतकुम्भं विशेषतः । यदि गच्छन्मार्गमध्ये संप्राप्तं देवकुम्भकम् ॥
वाद्यघोषैः परिवृतं परिवारातिसुन्दरम् । यदि पश्येत्सद्य एव कृतकार्यो भवेद्ध्रुवम् ॥
पश्चादनन्तकल्याणमंगलायतनो भवेत् । मयूरपि(च्छ)नृत्यन्तं मार्गमध्ये विलोक्य वै ॥
कार्यमुद्दिश्य गच्छन्वै कृतकृत्यः प्रजायते । आमिषं भक्षयन्तं तं गरुडं सर्पवैरिणम् ॥

नीलकण्ठं सोरगं वा वभ्रुं वा सर्पखण्डकम् ।
खादन्तं संहरन्तं वा यदि पश्येत्तु वर्त्मनि ॥

सुनिमित्तानि

तस्य सद्यः सर्वशत्रुविनाशो जायते ध्रुवम् । विप्राशिषः कृता वर्त्ममध्ये दैवात्सदीरिताः

पतिव्रतोदितश्चापि महच्छ्रयो विधायका । पञ्जरस्थै शुकैर्गेहे पालितैरवशोदिते ॥

वचनैरपि कार्याणि विज्ञेयानि मनीषिभिः ।
समीचीनासमीचीना तद्वाक्य मन्तरीरित (ता) ॥

भवेयुरेव कार्याणि नात्र कार्या विचारणा । तस्मिन्मुहूर्ते ब्राह्मे श्रोत्थानसमये यदि
देवतारावकरणं शुभं मङ्गलवाचकम् । अत्यन्तं भावि कार्यस्य ज्ञापकं तद्भवेच्छुभम् ॥
मत तदीय पुरतो अ(ख)रशादपि निर्गतम । श्राव्य वेदन्ति भव्यानां ह्येय दुर्गतिपारकम्
सुखस्वाध्ययस्ना शाजभवनेषु निरन्तरम् । प्रदश्या पालनीयाश्च पक्षिणश्चित्रवर्णका ॥
गृध्रश्येनकोलूककाकश्चैवंचटकसुमका । जडकोटनम्प्रोथप्राणिबिन्दुमत्स्यरा ॥

वर्जनीया पालनार्थे न प्रशस्याश्च वेश्मसु ॥

गृध्रादीनां गृहारोहणफलम्

कपोतगृध्रोलूकानां गृहसम्बन्धनं परम् । गृहिणस्तस्य जनस्य पीडा तु महती भवत् ।
धूमागमनतो गेहे यजमानो निरन्तरम् । अतिरस्थंमहारोगैराक्रान्तो दुःखभाग्भवेत् ॥

तद्दोषपरिहाराय शौनकोक्तां सुपावनीम् ।
शान्तिं बोधायनोक्तां वा कुर्याद्देवाऽविचारयन् ॥
शान्त्या कृताया सुमहन्मङ्गं श्रेयो भवेन्न चेत् ।
अभवत्तु महानर्थं तस्मान्नैमित्तिके यतात् ॥

सम्यगनेति यत्न बुद्धिमान् सुसमाहितः । यस्य प्रतिपदोक्त यत्नदेव हि समाचरेत् ॥
तदलं बहुना सूक्तं प्रसक्तानुप्रसक्तिनः । वाढव प्रातरुत्थाय देवानां ध्यानमाचरेत् ॥

नद्य सुभूतमन्त्राश्च पुराणोक्तान् पठेदपि ॥

अपररात्रेकर्तव्यम्

स्वाध्यायनिरतस्येषु तत्र निद्रा भवत्विति । नाध्यय य मन्त्रपठने ध्यायत्वयकला यरा ॥

तस्य तत्रैव सर्वेषु मन्त्रा यथाप्तार्थाऽसि च ।
तीर्थानि सरितश्चैव दानानि विविधानि च ॥

व्रतानि धर्मा निखिलाः कृच्छ्राणि विविधान्यपि ।
वर्तन्ते तेन तस्यास्य तद्वर्णोच्चारणेन वै ॥
सर्वसिद्धिर्भवेन्नूनं श्रवणात्प्रतिवर्णके ॥

अपररात्रे वेदाध्ययननियमाः

रात्रेऽपरस्मिन् यो मोहाच्छयानोऽध्ययनं चरेत् ।
व्यालो भवेदयं नूनं यद्यशुद्धः शुनि(चि)र्भवेत् ॥
अप्रक्षाल्यानाचम्य दुष्टसर्पो भवेत्किल ।
सताम्बूलास्यतश्चेत्तु हृद्यास्यो व्यालो भवेदिति ॥

वेकच्छा यदि दौर्गत्यं प्रणतः प्राप्नुयादिति । अकच्छो महिषत्वं तु सूतकेन शृगालताम्
अनध्यायेषु दारिद्र्यं कुष्ठरोगित्वमेव च । प्राप्नोत्येव न सन्देहः परमध्ययनात्पुनः ॥
निद्रया तत्फलं नैव प्राप्नोति पुनरप्यति । उलूकत्वमवाप्नोति नष्टायुः प्रभवत्यपि ॥
वर्त्म गच्छन्यदिपुनः पिशाचत्वमवाप्नुयात् । सन्ध्ययोर्मृत्युमाप्नोति शवे निपतने यदि
क्रोष्टृत्वं समवाप्नोति वाहने संस्थितो यदि । बिडालत्वमवाप्नोति द्रुमपादस्थितो यदि
अरण्ये निर्जले क्रूरे रक्षस्त्वं समवाप्नुयात् । खट्वायां संस्थितश्चेत्तु मत्कुणत्वमियादिति
रीक्षत्वं तल्पगश्चेत्तु कटस्थश्चेत्तु काकताम् । भवनोपरि चेन्नूनं कपोतत्वं तथा पुनः ॥
मण्टपोन्नतपृष्ठस्थः तार्क्ष्यत्वं प्रतिपद्यते । श्मशानादिप्रदेशेषु व्याधत्वं च पुलिन्दताम् ॥
श्राद्धभुग्यदि मृत्युत्वं प्रेतत्वं प्रेतभोजनात् । पत्नीसंयोगचपलचित्तो यदि तथा पुनः ॥
समाश्लिष्टः स्वयं तां वा समाश्लिष्याथवापुनः । सूकरत्वं गार्दभत्वं श्वत्वं काकत्वमेवं च
संप्राप्य कौलज्ञानित्वं ज्योतिरिंगणतां ततः । शतजन्मसु संप्राप्य चक्रवाकत्वमृच्छति ॥
तस्मात्तु वेदाऽध्ययनं अत्यन्तनियमान्वितः । कुर्वीतैव विधानेन सुमहद्बाधकं न चेत् ॥
अकृताध्ययनश्चेत्तु सर्वकार्येषु सन्ततम् । तत्पुराणोक्तमन्त्रान्वा नान्तरीकेषु केवलम् ॥
प्रवदेदेव तूष्णीकं न तु मान्त्रिककर्मणि । तत्रादौ शयनाद्बाह्ये संस्थितो भूतले पुमान्
इमं मन्त्रं जपेद्भक्त्या जपस्य च कृताकृतः ॥

पुण्यश्लोकाः

नमिम च प्रवक्ष्यामि पुण्य मन्त्र च तादृशम् । नान्तरीयेषु कालेषु यूय जपत च द्विजा

ब्रह्मा मुरारि स्त्रिपुरान्तकश्च भानु शशी भूमिसुतो बुधश्च ।
गुरुश्च शुक्र शनिराहुकेतव कुर्वन्तु सर्वे मम सुप्रभातम् ॥

इममन्त्र समुच्चार्य परचात् स्वल्प समाहित ।
पुण्यश्लोकान् कीर्तयेच्च पुण्यश्लोकाश्च ते स्मृता ॥

नलादय इति प्रोक्ता तत्कीर्तनमशामनुम् । तत्र वक्ष्यामि हिताय जगतामहम्
पुण्यश्लोका नलोराजा पुण्यश्लोको युधिष्ठिर ।
पुण्यश्लोका च वैदेही पुण्यश्लोक पुरूरवा ॥ ॥

कर्कोटकश्च नागस्य दमयन्त्या नलस्य च । ऋतुपर्णस्य राजर्षे कीर्तन कलिनाशनम्
तत्रान्तै सप्रवक्ष्यामि कार्कोटकहरे परम् । असाधारणतो ज्ञेय कीर्तन कलिनाशनम् ॥
नलस्य दमयन्त्याश्च विशेषेण निरूप्यते । असाधारणतो ज्ञेय कीर्तन पापनाशनम् ॥
ऋतुपर्णस्य राजर्षे असाधारणा परम् । विज्ञेय निखिलैरत्र कीर्तन पुण्यवर्धनम् ॥
तत्र साधारणे ज्ञेये सर्वेषामपि सन्तत (म्) । कीर्तनात्कलिनाशञ्च पापनाशनमेव च ॥
तु पुण्यवर्धनञ्च च तेषामत्र च त्रिष्वपि । असाधारणधर्मोऽय एक एव इय (तु) तत् ॥
त्रि साधारणा धर्म सर्वत्रैव हि निर्णय । एतेषां स्मरणादस्माद्युत्थायोर्वी प्रणम्य वै
इम मन्त्रं समुच्चार्य गच्छेत् कार्येषु सन्ततम् । स च मन्त्र प्रवक्ष्यामि भवता विशदाय वै

प्रातरुत्थाय गमनमन्त्रः

समुद्रवसने देवि पर्वतस्तनमण्डिते । अनेकरत्नसम्पन्ने पादस्पर्शं क्षमस्व मे ॥
बहिरागत्य तत्पश्चान्मत्रगमनेन धर्मत । नलरात्र च सत्र मृद्धानीमपि भक्तिकाम् ॥
मार्दयित्वा दृढा पूर्व यत्नसनादिवा शुभाम् । नैऋत्यामिषुनिक्षेपमात्र गत्वाऽत्र तत्र वै ॥

पुरीषोत्सर्जनम्

भावयित्वा तृणैर्भूमिं तत्र मूत्रपुरीषयोः। मोचनं वै प्रकुर्वीत रात्रौ चेद्दक्षिणामुखः॥
उदङ्मुखोदितो नित्यं विधिरेवं सदोदितः। मूर्धानमुत्तरीयेण वेष्टयित्वा पुनस्ततः॥
कृत्वा निवीतं यज्ञाख्यसूत्रं कर्णे निधाय च। कुर्यान्मूत्रं पुरीषं च तत्पात्रस्थोदकेन वै॥
तया मृत्तिकयासम्यक् क्षालयेद्गंधवर्जितम।
मृत्तिकाग्रहणं चापि भक्षिकायाः सकाशतः॥
अन्येन कारयित्वैव तत्सकाशात्स्वयं ततः। संगृह्य शौचं विधिना कुर्यादेवान्वहं परम्॥

मृत्तिकासंख्या

पञ्चवारं गुदे कुर्यादेकवारं च मेहने। करयोः पादयोः पूर्ववदेवेति विधिः परः॥
एतस्य द्विगुणं प्रोक्तं वर्णिनः सन्ततं महत्।
त्रिगुणं तु वनस्थस्य यतीनां तु चतुर्गुणम्॥
एवं नृपस्य वैश्यस्य शूद्रस्य च विधानतः। तत्क्रमेण प्रकथितः मृत्तिकासंग्रहश्च सः॥
अष्टम्यां भौमवारे च सर्वेषां शस्यते किल।
ग्रामात्प्राच्यामुदीच्यां वा मृत्तिकासंग्रहं चरेत्॥
अपराह्णे प्राङ्मुखेन स्थित्वा भूमिं समन्त्रतः।

मृत्तिकाग्रहणमन्त्रः

प्रणम्य प्रार्थयित्वाऽथ उद्धृतासीति मन्त्रतः। तावकीं वसुधे मृत्स्नां शौचार्थमहमद्य वै॥
संगृहीष्यामि जननि क्षमस्वाशेषमातृके। मन्त्रेणानेन संगृह्य खनित्रपिटकायुतः॥
प्रोथयित्वाथ तामन्ये नैव पुंसा विचक्षणः। गृहमागत्य पश्चात्तु वस्त्रसंशोधनादिना॥
समीकृत्य समीचीनं सुखस्पर्शस्य चेद्यथा।
सुसंस्कृता सा प्रभवेत्तथा कृत्वा विनिक्षिपेत्॥

यत्नतुनश्शुचौदेशे पश्चात्तां च दिनेदिने । तदा तदा मृद्धान्यैव संगृह्य च पुन पुन ॥
शौचं कुर्याद्विधानेन न चेच्छौचेन केवलम् । वैकल्यभाग्भवत्येव पुन सर्वेषु कर्मसु ॥
तादृशेन न संदेहस्तन्मूला हि क्रिया परा । यया कयाचित्कृतया मृदाशौचं वृथा भवेत्॥
कृतमप्यकृतप्रायं तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ।

गण्डूषविधिः

कुर्यात्सदन्ते गण्डूष सम्यग्द्वादशसंख्यया । मूत्रमात्रस्य चेद्भूयो दशाष्टौ वा मृदासकृत्॥
समुष्कं क्षालयेत्सम्यक् शुद्धेन पयसैव हि । अशुद्धेनातितुच्छेन नदुर्गन्धेन कदाचन ॥
न क्षालयेत्तथा शौचं गुह्यं पादकरावपि । अशुद्धजलतोयस्तु शौचं मूत्रपुरीषयो ॥
कुर्यात्पुनरसौ च स्यात्तद्दोषस्य निवृत्तये । शुद्धेन पयसा शौचं पुन कृत्वा विधानत ॥
पादौ प्रक्षाल्य चाचम्य स्नानं कुर्यात्समन्त्रत । नचेदशुद्धस्य पयस स्पर्शनेनैव केवलम्॥
प्राप्तं ह्यशौचमधिक निवृत्तिस्तस्य तेन हि । समन्त्रेण न चान्येन संगेनेति महर्षय ॥
रहस्यमत्र वक्ष्यामि यदुक्तं तन्मया पुरा । द्विमुखशुद्धकतोऽपीव कृतमाचमनं तु यत् ॥
तत्पुनात्यनशात्पापं वदा किमपि नास्ति हि ।
मन्त्रस्नानादिकं कृत्स्नं तत्स्पृष्ट्वैव क्षणाल्लभेत् ॥

दन्तधावनम्

निर्वर्त्य शौच पश्चात्तु दन्तधावनमाचरेत् । तत्पुनस्तु मृताहेषु गुरूणां यस्य कस्यचित्॥
भ्रात्रादेर्वा कनिष्ठस्य दशादिष्वखिलेष्वपि । अन्नश्राद्धेषु नितरा न कुर्याद्दन्तधावनम्॥
तेषु चेत्तु पुनरसम्यक् श्राद्धकर्तु महात्मन । अपा द्वादशगण्डूषैर्मुखशुद्धिर्भविष्यति ॥
तद्भिन्नदिनमासेषु निखिलेषु व्रतेष्वपि । नैमित्तिकेषु पुण्येषु कृच्छ्रादिष्वखिलेष्वपि ॥
तृणपर्णैः प्रकुर्वीत चामामेकादशीं विना । तयोरपि च कुर्वीत जम्बूप्लक्षरसालकै ॥
रसालनर्णरचितदन्तधावनकर्म यत् । पितृश्राद्धदिनं मुक्त्वा तन्न(द्)घ्यतिसन्ततम् ॥
तत्तत्काष्ठविशेषाणां दन्तधावनकर्मणि । तत्तद्दिनविशेषेषु प्राशस्त्य न तु सन्ततम् ॥
तद्विशेषेणसङ्कीर्त्य कृत्वा तद्गुमन्यथिस्तरम् । प्रयोजन न किमपि प्रकृते दन्तधावनम् ॥

वर्णनीयं च सौलभ्यात्तत्तथैव निरूपितम् । पुनश्च संप्रवक्ष्यामि संग्रहेणैव तत्पुनः ॥
श्रतश्राद्धान्यदिवसमात्रेषु क्षीरिणां सदा । प्रशस्तान्येव काष्ठानि दन्तधावनकर्मणि ॥
दन्तधावनतः पश्चात् कुर्यादाचमनद्वयम् । ततः स्नानाय च पुनः कुर्यादाचमनद्वयम् ॥
प्राणायामत्रयं कृत्वा पश्चात्संकल्पमाचरेत् ।
देशं कालं च संकीर्त्य तिथिवारसमन्वितम् ॥

स्नानमन्त्राः

प्रणम्य तीर्थराजं च तस्मै दत्त्वार्घ्यमुत्तमम् । आपोहिष्ठाहिरण्यादिद्रुपदादिकमेव च ।
हिरण्यशृङ्गाद्यखिलं इन्द्वन्तं पावमानकम् ।
आपो वेति महामन्त्रां सितासितऋगादिकम् ॥
जप्त्वा निखिलमन्त्रान्तान्पावनान्श्रुतिशीर्षगान् ॥

स्नानान्तरकर्तव्यम्

प्रोक्षयित्वावगाह्याथ निश्शब्दं चोरवज्जले ।
ऋषीन् देवान् पितॄन् पश्चात्तर्पयित्वा च शास्त्रतः ॥
आचम्य च विधानेन मन्त्रेणैव ततः परम् । अनेन तर्पणं कुर्यात्तमिमं वर्णयाम्यहम् ॥
यन्मया दूषितं तोयं शारीरमलतोऽधिकम् । तस्य पापविशुद्ध्यर्थं यक्ष्माणं तर्पयाम्यहम्

वस्त्रोदकदानमन्त्रः

अथ वस्त्रं पीडयित्वा भूमौ सिञ्चेच्छिखाजलम् ।
सर्वाङ्गसलिलं चापि भूमौ तिष्ठन्मुहूर्तकम् ॥
तत्तज्जलार्थिनां नित्यं स्रावयित्वा विधानतः ।
यत्तत्स्वीयांगसंसक्तं तज्जलं वै तदर्थिनाम् ॥
दत्त्वा निकामं तत्पश्चाच्छुद्धं वस्त्रं तु बिभृयात् ।
वहिर्विनिर्गतं स्नातुं सर्वे देवा महर्षयः ॥

द्विज दृष्ट्वातिसन्तुष्ट तत्पश्चात्सलिलार्थिन ।
तिष्ठन्ति तत्तटे नित्य तस्मात्तेभ्यो दिने दिने ॥
कालद्वयेऽतिभक्त्यैव स्नात्वाऽनन्तरमेव वै । सर्वाङ्गसलिल वस्त्रजलमुक्तविधानत ॥
दद्यादनेन मन्त्रेण न चेद्वै शपन्ति ते । मदङ्गवस्त्रकेशाग्रसलिल तत्तदर्थिनाम् ।
अद्य दत्त मया नूनमक्षय्यमुपतिष्ठतु । नित्य कालद्वये स्नान गृहस्थस्य विधीयते ॥
यते कालत्रये तत्स्याद्वर्णिनां तु यथारुचि ॥

स्नानभेदाः

एकवार द्विवार वा यथेच्छ तस्य सम्मतम् । एव स्नातुमशक्तानां पानीये शीतले परम् ॥
उष्णोदकेन विहित तत्राशक्तस्य तत्परम् । कण्ठस्नान कटिस्नान पादस्नान तथोक्षणात् ॥
मन्त्रस्नानमविज्ञाय न चेद्गोरजसापि तत् ।
सर्वेष्वेषु पुन शक्तिविकलो यदि तत्परम् ॥
छायावगाहन कुर्यात्तत्तु स्नानोत्तमोत्तमम् । विप्रन्यग्रक्ष कुर्वंस्तदशक्तस्तु केवलम् ॥
तच्छायाया जल सिञ्चेत्तच्छायास्नानमुच्यते ।
तस्मिन्नप्यशक्तश्चेत् कापिलस्नानमाचरेत् ॥
दिव्यस्नान विशेषेण स्नानानामुत्तमोत्तमम् । यदा वा लभ्यते तत्तु तदा नैमित्तिक तु तत् ॥
सर्वपापहर पुण्य सर्वेषामपि सन्ततम् । दुर्लभ तद्विशेषेण लभ्य सातपवर्षत ॥
सकल्पावमने तस्य न स्नाता नैव तर्पणम् । धारानिपातपर्यन्त स्नानमन्त्रजपो भवेत् ॥
मन पर्याप्तिपर्यन्त स्थितिमात्र तदा परम् । स्नानमाहुर्महात्मान यथारुचि तथाचरेत् ॥
कायानुगुणत स्नान विहित सन्तत द्विजे ।
आदौ निखिलधर्माणां निदान वर्ष्म केवलम् ॥
सर्वं तदानुगुण्येन कर्मजाल समाचरेत् । शिरस पादयोर्गात्रोरङ्गानां यस्य कस्यचित् ॥
कायमात्रोपद्रवस्य यदा सभावना भवेत् ।
स्नानतस्त्विति तत्त्याज्य मुख्य त्यक्त्वैव केवलम् ॥

गौणस्नानं तदा कुर्यान्मन्त्ररूपादिकं शिवम् ।
आर्तवान्ते सूतकान्ते कर्तुं स्नानं विधानतः ॥
अशक्ये सति तद्भूयः कारयेद्विप्रवर्त्मना । तावता शुद्धिरेव स्यात्सद्यःस्नानं निवार्यते ॥
आरोग्यान्ते पुनः स्नानं कुर्यादेव विधानतः ।
सदा शुद्धजलस्नानात्परं शौचं प्रकीर्तितम् ॥
आपत्सु येनकेनापि गौणस्नानेन तद्भवेत् । आपत्सुसर्वदागौणस्नानं मुख्यमिति स्मृतम् ॥
स्मृतिसंभावनास्नानाज्जायते चेत्तदा नरः । सर्वथा तन्न कुर्वीत किंतु भौत्यादिकं चरेत्
नित्यस्नानाशक्यकायः शीतवातादिकाक्षमः ।
यथा कायानुगुण्येन कुर्यादेवाखिलां क्रियाम् ॥
सर्वाङ्गमार्द्रवस्त्रेण शोधयेत्तेन केवलम् । अशक्तश्चेत्स्नानफलं लभेतैव न संशयः ॥
शरीरमाद्यं धर्मस्य कारणं केवलं स्मृतम् । ग्रहणे वा पितृश्राद्धदिवसे स्नानवर्जितः ॥
अपि चण्डालसंस्पृष्टः व्रणरोगैकदुर्धरः । सर्वाशौचैकमलिनः पित्रोरेकादशे दिने ॥
दशमे कर्मकालेषु दिवसे द्वादशेऽपि वा । वहूक्ता तादृशेषु (च) विपत्सु स्नानतो यदि ॥
मृतिसंभावना चेत्तु येनकेन प्रकारतः । साक्षात्स्नानं परित्यज्य शक्तौ विप्रमुखेन वा ॥
पुत्रादिमुखतोवापि तत्कृत्वा तत्समाचरेत् । शक्त्यभावे सर्वथापि सलिलस्पृष्टिमात्रतः ॥
भावना चेद्बाधकस्य भस्मस्नानादिनैव हि । संसाधयेत्प्रेतकर्म छायास्नानादिनापि वा ॥
कर्मणो करणे तस्य तादृक् कालेऽस्य केवलम् ।
स्मृतिर्यद्य भयोः पश्चात् बाधकं सुमहद्भवेत् ॥
प्रेतत्वमुभयोश्चापि भवेत्किल तदा पुनः । येन केन प्रकारेण कृते तस्मिन् सपिण्डने ॥
तद्गौणस्नानतो वापि तत्पितुः किल तद्भवेत् । पितृत्वं देवरूपत्वं तावता कृतकृत्यता ॥
मृतस्य पूर्वं भवति तस्मात्कायानुगुण्यतः । स्नाने कृते तावतैव कर्मसाद्गुण्यमश्नुते ॥
आपत्कालेषु सर्वेषां गौणं तत्तादृशं परम् ।
स्नानं मुख्यं भवेन्नूनं मुख्यं स्नानं तु बाधितम् ॥
प्रभवेदेव नितरां निखिलं चैवमेव हि । मुख्यं भवेदमुख्यं हि चैवं तदपि केवलम् ॥

अमुख्य मुख्यमेव स्यादिति शास्त्र महर्षिभि । उपदिष्ट सर्वलोकहिताय सुमहात्मभि

द्विमुख्युदकस्नानम्

नित्यस्नानात्पर नित्य द्विमुख्युदकतो भवेत् । यत्कर्तव्य कर्मजात तदेतदखिल परम् ॥
तत्पूर्वमृत्तिकाशौचकार्यादिषु पुनर्यदि । तज्जल विनियुक्त चेद् गगादिषु हठात्परात् ॥
तद्बुद्धिपूर्वंतस्त्वर्धोदयेऽपि च महोदये । सूर्योपरागादिकालविशेषेषु गुरुष्वपि ॥
न्यक्कृत्य निष्ठीवनतो गुदप्रक्षालनेन च । यत्पाप जायते क्रूर तदवाप्नोति केवलम् ॥
चैलद्वय समुद्धृत्य शुद्ध हस्तद्वयेन वै । उत्तरीय प्रथमत प्रादक्षिण्येन मूर्धनि ॥

वस्त्रधारणमन्त्रः

धृत्वाऽथ प्राङ्मुखस्तिष्ठन् वस्त्र तद्धारणाय तत् ।
निभृयात्कच्छया युक्त आवहन्तीति मन्त्रत ॥
न चेत्सोमस्य तनूरिस्यतेन यजुषा सदा ।
वाससो धारणे मन्त्री चोदितो अथवा पुन ॥

तूष्णीक वा तद्वेद्वे पादप्रक्षालन तत । कृत्वाऽऽचम्य विधानेन प्राणायाममिषपूर्वक ॥
परमेश्वरतुष्ट्यर्थं प्रातस्सन्ध्यामह शिवाम् । उपासि(ष्ये)ति सकल्प्य मन्त्रप्रोक्षणमाचरे
सन्ध्याकर्मोपपत्तिस्वयोग्यतायै तदुच्यते । आपोहिष्ठेति नवभि यजुर्भि प्रणवेन वै
सयुक्तैरतिशुद्ध स्वे प्रोक्षण तादृश शिवम् । मुखे प्रकथित सद्भि सूर्यश्चेति तत परम् ।
महामन्त्रो वेदमध्य चतुर्विशतिवर्णक । रक्षन्तामिति लोहन्त कर्तारस्तत्ररक्षणे ।

सूर्यश्च मन्युरतस्पश्चात् मन्यूनां पतयस्तथा ।
तत्पापेभ्य सकाशान्मां एको मन्त्रोऽयमुच्यते ॥

यद्वाग्नेरित्यय मन्त्र द्वितीय इति चोदित । अवलुप्तत्वन्त इति द्वात्रिंशद्वर्णको मनु ॥

यत्पाप कृतवानस्मि रात्र्यारात्र्यामितिस्मृतम् ।
ब्रह्म धाम्मीति सप्रोक्त मनस्शब्दाश्च षट ॥

प्रसिद्धा एव नितरां षष्ठ शब्देषु तेषु च । तृतीयस्तदिति ज्ञेय साहचर्येण सत्कृत ॥

छान्दसः स च विज्ञेयः सूक्ष्मदृष्ट्या ततः परम् ।
तदन्वयः प्रकर्तव्यः कर्तारात्रिरहश्च हि ॥
परस्मैपदिलोडन्तः क्रियेयं समुदीरिता ।
यत्किञ्चेति तृतीयोऽयं मन्त्रस्वाहान्तकश्च सः ॥
अष्टाविंशतिवर्णोऽयं जुहोमीति क्रियापदम् । अहं कर्तेति सुस्पष्टः मां कर्मेति तथैव हि ॥
स्वाहाशब्देन होमः स्यात् अत्र पानं स्मृतं किल ।
यथा कथंचिद्द्रव्यस्य त्यागो होम इतीरितः ॥
सूर्यः प्रसिद्धः सर्वत्र सत्यशब्दस्तदर्थकः । असावादित्यवाक्येन श्रौतेनैव तथोदितः ॥
तस्यैवामृतयोनित्वं केवलं तद्विशेषणम् । प्रथमः प्रार्थनारूपः द्वितीयोऽपि तथाविधः ॥
तृतीयो होमरूपः स्यात्त्रिभिः संमन्त्रितंजलम् ।
सर्वपापविनाशाय प्राशयेदिति सा श्रुतिः ॥
भिन्नक्रियात्वान्मन्त्राणां मन्त्रभेद उदाहृतः । यत्र भिन्नक्रिया तत्र सर्वत्र श्रौतकर्मणि ॥
प्रदृश्यते मन्त्रभेदः पूर्वार्थस्यानापेक्षणात् । सापेक्षत्वे तु पूर्वार्थस्य चेदेको भवेत्तु सः ॥
स्योनन्त इति वाक्ये सः तस्मिन्नित्यत्र निश्चितः । एतन्मन्त्रत्रयजलप्राशनं तस्य कर्मणः
अत्यन्तयोग्यतासंपादनाय सन्ततं स्मृतम् । पुनराचमनं कृत्वा दधिक्रावद्वयेन वै ॥
पूर्वोक्तैर्नवभिर्भूयास्त्वापोहिष्ठादिभिः शिवैः । हिरण्यवर्णात्रितया शिवेनेति च मन्त्रतः
चतुर्विंशतिसंख्याकैर्मार्जनं प्रतिवर्णके । गायत्रीयेप्रोक्तियोग्यतार्थं प्रोचुरित्तिस्म तत् ॥
द्रुपदानामगायत्री सर्वमन्त्रोत्तमोत्तमा । सर्वेन(ण)हंसमुत्सर्गहेतवे सा प्रतिष्ठिता ॥
तयाभिमन्त्रितं तोयं त्यक्तं चेत्तावताखिलम् ।
एनोवृन्दं सद्य एव त्यक्तं नष्टं गतं भवेत् ॥

अर्घ्यदानम्

अथाचम्य विधानेन गायत्र्यैवाभिमन्त्रितम् ।
मन्देहानां विनाशाय त्रिवारं अतियत्नतः ॥

गोशृङ्गमात्रमुद्धृत्य जलमध्ये जलं क्षिपेत्। तद्दोषपरिहाराय कुर्याद्भक्त्या प्रदक्षिणम्॥

असावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्म ध्यायेत्समाहितः ।
तद्ब्रह्मध्यानमेव स्यात्सन्ध्येति ब्रह्मवादिभिः ॥
नित्य सन्ध्यकृतं ध्यानं वारत्रयमतीव च ।
ब्राह्मण्यकारकं तस्मात् यत्त सन्ध्यात्रयं शुभम् ॥
दिने दिने ब्राह्मणेन असावादित्यमन्त्रतः ।
सोऽहंभावनया दिव्यं कृत ध्यानं महर्षय (र्षिभिः) ॥

सन्ध्येति प्रवदन्त्येते श्रुत्युक्ता परमर्षय । ब्रह्मध्यानात्परं कर्म नान्यत्किमपि विद्यते ॥
तत्र ध्यानं मन्त्रवाक्यार्थत्वतः परं महत् । उत्तमोत्तममित्युक्तं तद्वाक्यार्थश्च केवल ॥
न कार्यकारकं प्रोक्तं किंतु सोऽनुभवात्मकः । गुरुप्रसादैकलभ्यो गुरुरेवेश्वरः परः ॥
देवगुर्वोर्न भेदो हि गुरुर्देवाद्विशिष्यते । गुरुः सम्यग्बोधयति तम परिहरेदपि ॥
देवोऽपि गुरुरूपेण समागत्य कृपामय । तद्बोधकः प्रभवति तेनासौ कृतकृत्यताम् ॥

सन्ध्यास्वोत्थेन सततं तस्माद्वन्द्य सदा गुरु ।
सन्ध्यान्ते तु प्रतिदिनं गुरुभ्यो नम इत्यपि ॥
सन्ध्यायै चापि सावित्र्यै गायत्र्यै नम इत्यपि ।
देवताभ्यश्च सर्वाभ्यो वेदेभ्यो वा विधानत ॥

देवेभ्यो वाऽप्यथर्विभ्यश्च मुनिभ्यो नम इत्यपि । नमस्कारं प्रकुर्वन् वै प्रवदन्त्या विशेषतः
प्रदक्षिणं प्रकुर्वीत कामोऽकार्षीन्मनुं जपेत् । तदा मन्युरकार्षीदित्येतत्सन्मनुं जपेत् ॥

दिङ्नमस्कारः

नमोऽन्तमत्रश्च मन्त्रान्ते वक्तव्य स्यात्त्रिकालके ।
कर्णौ पादौ तथा स्पृष्ट्वा कृताञ्जलिपुरस्सरः ॥

मन्त्रानशेषान् तत्तत्कुलप्रागाचारतश्च तान् । उपदिष्टांश्च सम्मान् जपेदेव विधानत ॥

अर्घ्यान्ते वा तथा गायत्र्युपस्थानान्तरं तु वा ।
नम प्राच्यादिमन्त्रांश्च प्रवरादीन्विधानत ॥

ोतृप्रवरतो नित्यं नमस्कारादिकर्मसु । सर्वेष्वेत्राविशेषेण वदेदध्वर्युमार्गतः ॥
प्रवरस्सः(स्) तत्र हि स्याद्दर्शादिष्वेव नान्यतः ॥

प्रायश्चित्तार्घ्यः

अर्घ्यत्रयात्परं कालद्वयस्यास्य व्यतिक्रमे । प्रायश्चित्तक्रियायै स्यादर्घ्यमेकं पुनः स्मृतम् ॥
केचिच्चतुर्थं चेति प्राहुरार्या मनीषिणः । अर्घ्यक्रियासु संत्यक्ता गायत्री या द्विजोत्तमैः
तस्याः प्रत्युपसंहारहेतवे प्रतिलोमतः । जपेदेव विधानेन तत्प्रकारश्च वर्ण्यते ॥

गायत्रीवर्णसंख्यानिश्चयः

(त्)याद्चोप्रनः यो यो धि हिमधी स्यवदे गोभ । यंणिरेर्वतुविस्सत ॥
प्रतिलोमविधौ यंणि वर्णभेदेन वर्णनम् । अनुलोमप्रकारे तु वर्णैक्येनैव चोच्चरेत् ॥
तस्मिन्नर्थे श्रुतिः सूत्रं प्रमाणं प्रतिपादितम् । सूत्रं तत्सवितुरिति पच्छोर्धर्चश इत्यपि ॥
प्रतीकग्रहणात्सूत्रकारेणात्र ततस्तथा । संहितायामाद्यकाण्डपञ्चमप्रश्नके यथा ।
पाठस्तथेत्येकवर्णस्ययस्य वर्णस्य वाक्यतः । व्यमेकमेव वर्णस्तु संख्यायां तद्द्वयं भवेत्
णयोःस्वीकृत्य भेदं वै संख्या सा कथिता परा ।
चतुर्विंशतिका सर्वैः त्रीणि सूर्ये यथा तथा ॥
गायत्रीमातृवाक्येषु पथि भादिषु केवलम् । तुरीयपादेन तथा तन्मत्रोद्धारणं भवेत् ॥
तान्मत्रानप्यद्य सम्यग्विशदाय निरूप्यते ।
चथिभतन्मुखतः प्रोक्तं रोयोगों सा द्वितीयकम् ॥
रयोदेति तृतीयं स्यः(त्)जनवत्तु तुरीयकम् । वक्ष्यप्रसे पञ्चमं स्याद्देधीचोसेतिषष्टकम्
सप्तमं तणिगमद्वयं हि याद्दो तथाष्टमम् । एतेषामपि सर्वेषां मूलभूता श्रुतिः शिवा ॥
वर्णक्रमैकृकार्याय नान्यकार्यायते न हि । मन्त्रोद्धारः प्रभवति मन्त्रोद्धारेण तेन च ॥
प्रतिलोमानुलोमाभ्यां वाक्यानां न्यसनात्खलु । सर्वसिद्धिः प्रभवति तदेतद्गुरुवाक्यतः
विज्ञेयो हि भवेन्नूनं मन्त्र (स्तदु) पदेशतः । विप्रत्वसिद्धिर्भवति तत्परं तदुपासनात् ॥
तज्जपेन च तन्नित्यं विप्रत्वमतिदुर्लभम् । अतितीक्ष्णतरं स्याद्धि प्रतिनित्यं शनैः शनैः

तादृशस्यास्य मन्त्रस्य व्यागमाडोग्र सङ्ग्रात् । तद्विध वस्वरूपस्य आयत हानिरीदृशी
सा गायत्री वेदमाता महद्माहात्म्यमूलिका ॥

ओंकारव्याहृतीनां प्रथमा

मादौ व्याहृतिसभूता व्याहृतिसारमुन्का ।
गायत्रीमूल्का वेदा यज्ञा लोकाश्रया शिवा ॥
यथा बीज घटस्तद्धारे सर्वेऽपि तेऽस्थिता ।
भूर्भुव स्वराद्य प्रोक्ता सर्गीना सन्ति तेन च ॥

तार सर्वाधिक प्रोक्त सर्वकारणकारणम् । सर्वैरपि शामन्यदेवलोकैकविग्रह ॥
सर्वयन्त्राश्च नितरां स एव नगबोधक । तदर्थस्वरूपश्च तन् पासनहेतवे ॥
तदुक्तिपूर्वकत्वेन गायत्र्या व्यक्तिरुच्यते । वेदाद्युचारणे तस्मात्तन्मुखे सदृशीयते ॥
तारतो व्याहृतिरिति यदुक्त तन्निगद्यते । सप्तहेगाय भवता विरादाय क्रमेण वै ॥
तालवर्णश्च पादगो बिन्दुनाव्यक्तवर्णक । स्वरोनादनिरोधाभ्यां वैशिष्ट्येतपरो भवेत्
नादेये तु समोवर्ण वेदमारत्रयेण तु ।
तत्त्रयेण च ताभ्यां तु स्वरोऽन्त्यो वाऽखिले पुन ॥

भूरादेनात्र भूलोक ओंकारस्तत्स्वरूपक । भुवर्लोकस्तथा ह्येष भुवर्लोको भुवस्तुत
अखिलको प्रकथितो अव्ययाविति येचन । महर्लोकस्तकारान्त महर्लोकैकवाचक ॥
जन सत्ये स्वकारान्ते पुनपुसकरूपके । लोकैर्वाचके तेऽपि त एते निर्दिष्टा अपि ॥
लोकैकवाचका ह्येता तदुच्चारणपूर्वत । ओंकारो विद्यते तेन त एते तत्स्वरूपिण ॥
भूलोकोऽप्यों भुवश्चाप्योंकार एव न चापर । एव सर्वत्र विज्ञेयस्तत्त्वार्थतत्त्वदर्शिभि ॥
एव सप्त व्याहृतयस्त्रिव्याहृत्यय चोदिता । एतद्द्वयेन ते सर्व गायत्रीमातृकास्तव ॥

जातास्तेभ्यश्च वाक्येभ्यो गायत्री सा समुद्धृता ।
अशिरैर्मिलितैरेते आपोज्योतिरसाश्च ते ॥
तदीया इति विज्ञेया ते ब्रह्मवेति च स्मृता ।
व्याहृतीनां तिसृणां च मध्ये सर्वेऽपि ते पुन ॥
ओंकारमध्ये ते स्युश्चेन्महामन्त्रारयकास्स्मृता ॥

प्राणायामः

शप्रणवगायत्री तया कार्याखिलेष्वपि । कृत्येषु नित्यादिषु च प्राणायामो दिने दिने॥
क्रमं चापि वक्ष्यामि सर्वानुष्ठानकारणम् । दशप्रणवगायत्रीत्रितयेन विधानतः ॥
र्तव्योरेचकः पूर्वं तदनन्तरमेव वै । तदैव पूरकः कार्यः पुनश्च तदनन्तरम् ॥
कुम्भकश्च प्रकर्तव्यः तद्विधानेन केवलम् । एवमेतत्त्रयं चेत्तु कृतं भवति तत्परम् ॥
ाणायामस्त्वेक एव एवं सर्वेषु कर्मसु । प्राणायामत्रयं कार्यमर्थचिन्तनपूर्वकम् ॥
ावन्मत्रेण नितरां बहुजन्मकृतं तु यत् । आविलौघं तत्क्षणेन आगस्त्वेनश्च केवलम् ॥
अंहोविलयमायाति चित्तशुद्धिर्भवत्यपि । प्राणायामसमोधर्मो प्राणायामसमो जपः ॥
प्राणायामसमो यज्ञः प्राणायामसमो दमः । प्राणायामसमं तीर्थं प्राणायामसमं तपः॥
प्रणायामसमं दानं प्राणायामसमं श्रुतम् । प्राणायामसमो नान्यः पावको जगतीतले ॥
एकवारकृतः सम्यक् प्राणायामोऽखिलप्रदः । सर्वसिद्धिकरः पुंसां बलिपुष्टिविवर्धनः ॥
आधिव्याधिप्रशमको ह्यपमृत्युनिवारकः । ह्यनुष्ठितः प्रतिदिनं कालमृत्युनिवारकः ॥
दीर्घायुष्यैकजनकः शतायुष्याधिकप्रदः । तस्माद्विचक्षणो नित्यं प्राणायामपरो भवेत् ॥
स तु वायोर्निरोधैकभवितव्यः सदाकिल । तथा तदर्थानुसन्धानपूर्वकविधेयः (?) ॥

प्राणायामासमर्थस्य तन्मन्त्रमात्रपठनविधिः

तथा कर्तुमशक्तश्चेत् ब्राह्मणोऽसौ निरन्तरम् ।
नासां प्रगृह्य तूष्णीकं मन्त्रमात्रमुदीरयेत् ॥
द्विषष्टिवर्णकं वर्णस्वरमात्रेण वा यदि । कृतयकृत्यस्तावता वा त्रिवारोच्चारणात्परम् ॥
तस्मिन् मन्त्रे मन्त्रराजे प्रणवा दश हि स्मृताः ।
चतुर्विंशतिसंख्याकाः गायत्रीयास्तु वर्णकाः ॥
शुद्धव्याहृतिवर्णाश्च पञ्च तेषां पुनस्तथा । उच्चारणेऽपि पञ्चैव व्याहृतीयास्ततो दश॥
मापोज्यो दशकं चाथ महर्द्वयं जनः सत्यं तपश्चेत्यष्टकं स्मृतम् ॥

अर्थज्ञानवता कृतसन्ध्यावन्दनप्रशंसा

समन्त्रो वीर्यवान् किस्यात्सुस्पष्टे तु तदर्थके। स्वत एवाखिलं तस्य समीचीनं भवत्यलम्
तत्तदर्थमात्रतो भूयः कर्मसिद्धिश्च जायते । य एतं चीयते यश्चैनं वेदेति सा श्रुतिः ॥
कर्म कर्तुर्यादृशं स्यात्फलं तस्मात्ततोऽधिकम् ।
अर्थज्ञानवतां पुंसां तूष्णीकं स्वत एव हि ॥
फलं भवेदिति पुनः सा प्रोवाच श्रुतिः समा ।
अर्थज्ञानैकशून्यानां कर्मकृत्याफलं स्मृतम् ॥
तावन्मंत्रं देवबुद्धिपूर्वं चेदुत्तमं भवेत्। वस्तुतो लोकरीतिस्तु सन्ध्यादिषु विशेषतः ॥
मन्त्रज्ञानैकविकलाः सर्वदेशेषु मानवाः । मन्त्रमात्रपराः केचिदत्यल्पाश्च विशेषतः ॥
तथा क्रियामात्रपराः कर्माभिनयनाः परे । वस्तुतो यत्रकुत्रापि मन्त्रमात्रोऽपि दुर्लभः ॥
अथापि लोके ब्राह्मण्यं गोपनीयं विशेषतः । न प्रकाश्यं बहिर्नित्यं वन्दनीयं सुरैरपि ॥
सन्ध्यामूलमिदं ब्राह्मण्यं मन्त्रमूला च सा परा ।
सन्ध्यामन्त्राश्च सर्वत्र सर्वेषामपि सन्ततम् ॥
समा एव परा दिव्याः महद्ब्राह्मण्यमूलकाः । सर्वेषामपि सन्तीति निश्चयेन दृढेन वै
प्रपालनीयं तत्तस्माद्विवादं तत्र केवलम् । न कुर्यादेव शास्त्रेण कृतोपनयनो यदि ॥
संप्राप्तपूर्णब्राह्मण्य इत्ये (पा वैदिकीश्रुति.) ।

ब्राह्मणप्रशंसा

शास्त्रसीत्रेण निश्चित्य गौरवेणार्चयेच्चतम् । शिखायज्ञोपवीतैकमात्रेणापि स्वरूपतः ॥
मुखवर्णेन तत्वेन वाचा तद्भाषणेन च । ब्राह्मबीजैकमाहात्म्याद्वैलक्षण्यमतीव च ॥
इतरेभ्यो भृशं तस्मिन्

एवमेकः पाठः

इतरेभ्यो (भृ) शंदैवात्प्रश्चुरेदेव पश्यतः । विप्रमन्त्र विप्रमात्रः कासलस्सततं महान् ॥
पक्षपातः प्रकर्तव्यो विशेषेण प्रवच्मि वः। सर्वेषामपि वर्णानां अप्ययं ब्राह्मणब्रुवः ॥

न्नदानं प्रशंसन्ति नार्हन्त्येवासहिष्णुताम् । दूरीकृतं तिरस्कारं छत्कारं दुष्टभाषणम् ॥
ार्हन्तिदुर्जनाश्चापि दुराचारैश्च निन्दिताः । अन्नमात्रप्रदानेन महतां दक्षिणा च या ॥
ीयते तद्दशांशेन द्वादशांशेन वा पुनः । दत्वोद्वास्यादरिद्रा या विधवाश्चविशेषतः ॥

अपुत्रिण्यः सपुत्रिण्यः यथोत्साहेन वाक्यतः ।
संभावयित्वा यत्किंचिद्दत्वैव स्वानुरूपतः ॥

कालदेशानुगुण्येन दक्षिणा भोजनादिना । येनकेनाप्युपायेन दोपयित्वैव चोद्वसेत् ॥

नयक्कं (कं ?) चनतत्पीडाप्रलापैरतिपीडनैः ।
अत्यन्तभाग्यवान् तेषु न भग्नाशान् प्रकल्पयेत् ॥

यः कश्चनापि नितरां वैश्वदेवावसानके । भुक्तिकाले विशेषेण व्रतचर्यासु सर्वदा ॥

जातकादिषु पुत्राणां मौञ्ज्यादिषु तथाप्यति ।
विवाहे पुत्रिकायाश्च दक्षिणा भुक्तिकर्मणि ॥
समागतानवन्यून् वा पण्डितानखिलान् खलान् ॥

उत्सवादिष्वनाहूतागतानामनिराकरणम्

अनाहूयैव चापल्यादागताननतिदौष्ट्यतः । सुप्रसिद्धदुराचारान् दुर्मुखानतितुच्छकान् ॥
दुश्चरित्रान्विशेषेण पङ्गूनन्धान् दुराकृतीन् । असतोऽतीवसर्वत्र सदा संग्रहकानपि ॥
कृपणान् दुर्गतान्नित्यकलहैकपरानपि । न पीडयेन्न चाक्रोशेन्नावमन्येन्न भीषयेत् ॥
न वदेच्चापि दुर्भाषा वैमुख्यं प्रापयेन्न तु । भग्नान्नैव प्रकुर्वीत कुर्यात्प्राप्तमनोरथान् ॥
सुमुखानतियत्नेन दरिद्रोऽपि यतन्मति । कल्याण्या भाषया सम्यगभिपूज्यैव कर्मसु ॥
तादृशेषु विशिष्टैश्यव पूजयेद्वासयेदपि । एवं सत्यत्र सुमहान् भाग्यवान्मतिमानति ॥

श्रीमान् कृती पुण्यकर्मा कृत्याकृत्यविशेषवित् ।
दयार्द्रहृदयो योगी कल्याणाभिजनो महान् ॥
धनधान्यग्रामसीममहद्राज्यमहाधनी ।
अपि सन् किं पुनः स्वस्य संप्राप्ते पुत्रपौत्रयोः ॥

विवाहे जन्ममौञ्ज्यादिमहाकर्मसु भूरिषु । ज्योतिष्टोमादिकृत्येषु महादानादि कर्मसु ॥

यमयज्ञे शुभागारे पुण्ये शूलगवेऽपि वा। अष्टकायां सर्पबल्यां अपूर्वाधानकर्मणि॥
प्रथमोपाकृतौ पुत्रपौत्रयोर्वा तथाविधे। अपूर्वपुनिशातार्धेट(क्रमु)ःसुमहोढ(त्म)वकर्मणि

कथ समागतान् पूर्वप्रोक्तान् लोकान् महाशया।
समागतान्महद्दुःखाद् दारिद्र्येणैव दुर्गतान्॥
प्रकुर्याद्विमुखान् शक्तः स्वयमत्यन्तभाग्यवान्।
यदि कुर्यादुत्सवेषु दरिद्रानागतान् गृही॥
विमुखानस्य साश्र(श्री)स्तु सद्यो नश्येद् ध्रुवम्।
समागता ये सुमुखा प्राप्तकामा मुदायुताः॥
अभ्यागताश्चातिथयः यस्य गेहान्महामन।
अहो प्रतिनियर्तन्ते तस्य श्रीः सातिवर्धते॥
प्रतिनित्यं विशेषेण चन्द्रमा इव शुक्लक।
तदेव जन्म तस्यास्य भव्यं भाग्यं च तादृशम्॥
श्लाघ्यक्रमणनाल प्रशस्तं प्रकृष्ट हि तत्॥

ब्राह्मण्यप्रशंसा

कृत्स्नया किं तादृश हि ब्राह्मण्यं वेदसम्मितम्। देवसन्त्वमतिश्लाघ्यं पावनं पावकं महत्॥
सपन्निदान कल्याणकारकं पापवारकम्। आपद्दुःखादिशमनं चिन्तितार्थप्रदायकम्॥
तस्य दर्शनमात्रेण नरः पापात्प्रमुच्यते। आधिव्याधिप्रशमनं कालमृत्युहरं परम्॥
आश्रेयश्रीकारकं भद्रमूलक चिन्तितार्थदम्। सर्वतीर्थैकरूपं तत्सर्वयज्ञफलप्रदम्॥
तद्वाक्यजलमात्रेण सर्वपापानि देहिनः। प्रनष्टानि भवन्त्येव हीनवर्णोऽपि जायते॥
महावर्णः सद्य एव यद्यनुग्राहका द्विजा। तेऽनुग्रहैककर्तारः नरशाखिनोऽपि वा॥

सप्त पञ्च त्रयो वापि यदि स्युः श्रोत्रिया शिवा।
वेदाध्ययनहीनाश्चेच्छास्त्राध्यायिन एव वा॥
पूर्वोक्तसङ्ख्याकाः स्युश्चेदपात्रोऽप्यत्र पात्रताम्।
दद्यादेवाविलम्बेन नात्र कार्या विचारणा॥

यत्र त्रयो वा लभ्याः स्युः श्रोत्रियास्तत्र केवलम् ।
परिषत्त्वं महत्प्राप्तं केवलं भवति ध्रुवम् ॥
ब्रह्मविष्णुमहेशानां इन्द्रादीनां दिवौकसाम् ।
त्रयस्त्रिंशत्कोटिसंख्याकानां सुमहतामपि ॥
सान्निध्यमपि तत्रैव भवेदेव न संशयः ।
गङ्गादीनां च सर्वासां नदीनां पुण्यपाथसाम् ॥
सप्तानां शतसंख्यानां सर्वपापविरोधिनाम् ।
षट्कोटिकोटितीर्थानां वेदानां चापि कृत्स्नशः ॥
समुद्राणां च सर्वेषां श्रोत्रिया यत्र वा त्रयः ।
सान्निध्यं तत्र भवति परिषत्त्वं च तत्र हि ॥
यत्राश्रोत्रियसाहस्रं दशसाहस्रमेव वा । परिषत्त्वं न तत्रास्ति तदानुग्रहकत्वकम् ॥
न प्राप्नोत्येव नितरां श्रोत्रियत्वं च केवलम् ।
शाखाध्ययनतः स्याद्धि तादृग्विप्रो महानति ॥
तदर्थज्ञो यदि पुनः साक्षादीश्वर एव नः ॥

शाखाध्ययनहीनानां निन्दा

विना तु शाखाध्ययनं ये सभायां महाजडाः । परिषत्त्वं प्रकुर्वन्ति न तत्त्वं पतिपद्यते ॥
अनुग्रहो यत्कृतस्तैर्न स तत्फलदायकः । तूष्णीको ह्यकृतप्रायः व्यर्थ एव भवेच्च सः ॥
मन्त्रैकपूतं तत्कर्म मन्त्रा वेदैकवर्तिनः । तत्तत्क्रियासाधनाय ते मन्त्राः स्युरपेक्षिताः ॥
तस्मात्स्वाधीनमन्त्रा ये ब्राह्मणाः श्रोत्रिया इति ।
प्रसिद्धाः सर्वकृत्येषु प्रशस्ताः स्युरनुग्रहे ॥
वेदाध्ययनसंस्कारजन्यसंस्कृतभाषया । यथोच्यते तथैव स्यात्तेन ते स्युरनुग्रहे ॥
निरपेक्षककर्तारः कर्तुं चाकर्तुमेव च । अन्यथाकर्तुमपि च शक्ताः स्युः सन्ततं हि ते ॥
यथा चित्रमलिखिताः मर्त्यदेवसुरद्विपः । गजगोवाजिभुजगमृगहर्यृक्षवानराः ॥

स्वकार्यकरणाशक्ता तथा वेदविवर्जिता । अनुमन्तृकरा प्रोक्ता महद्भिर्ब्रह्मादिभि ।

यदि मौढ्येन ते तूष्णीं श्रोत्रियान्तर्गता स्वत ।
परिषन्नपि निघ्नन्तस्तयाग्निरिति वदन्ति चेन ॥
जिह्वायां तु तदीयायां प्रोतयित्वा दण्ड तु तन् ।
शूलदूता कालसूत्रे याम्याम्न ताडयन्त्यपि ॥
नरर्म च तथैव स्याद्यथाप्रोक्त पुरा किल ।
तस्मात्तु कर्मसाद्गुण्यहेतवे वैदिकान् शुचीन् ॥
ज्ञात्वा परिषद् कुर्यादन्यथा नाशमेति तन् ।
तत्कर्मापि प्रनष्ट स्यात् परिषत्करस्य तस्य च ॥

मध्यलक्षणम्

विधायका महान्त स्युर्वेदशास्त्रार्थवेदिन । धर्माधर्मैकनिपुणा कृत्याकृत्यविशेषगा ॥
पुण्यपापाविभीताश्च दयादाक्षिण्यतत्परा । पौर्वापर्यविशेषज्ञा देशकालानुगुण्यत ॥
प्रवाचनैकनिपुणा तथा प्रवचनेऽपि च । त्रय एव हि ते प्रोक्ता ह्रीश्रीभीगुणसयुता ॥

निधय सर्वविद्याना सुमुखा सुलभा परम् ।
एतेभ्योऽप्यधिको ज्ञेय सौजन्यश्रीनिकेतन ॥
अत्यन्तदाक्षिण्यपर कल्पनीयोऽनुवादक ॥

अनुवादकलक्षणम् अनुवादककृत्यम्

अनुवादककृत्य तदत्यन्ताशयमुच्यते । आदौ ज्ञेया गृहपतेर्वय कर्म धृतिर्मति ॥
कृत च क्रियमाण च चरित्र चेष्टित च तन् । बलाबले शक्तिभाग्यसामर्थ्यनियमादय ॥
अनुवादकसङ्घेन सम्यगेतेऽखिला अपि । विज्ञेया स्यु पुनरपि तेषा परिषदामपि ॥

मानस तच्चरित्रं च तद्वाक्यानि पृथक् पृथक् ।
तथाविधायकाना च कार्याकार्यादिक पुन ॥

उक्तिप्रत्युक्तिवाक्यानि सर्वेषामपिकृत्स्नश । अनुवादपुरोवादपश्चाद्वादादिकानपि ॥

त्स्नान् शास्त्रमहामार्गाविततथैवतान् स्वयम् । अनूद्य वेदमार्गेण त्रिवारं सम्यगेव वै
थोर्ध्वबाहुर्निष्कपं तस्योद्धरणहेतवे । अन्यूनानतिरिक्तेन प्रकुर्यादिति सा श्रुतिः ॥
त्रादौ शास्त्रदृ(द्द)ष्टानि यजमानस्य केवलम् । सभाभ्यनुज्ञा प्रथमोऽभ्यनुज्ञा स्वकृतिस्ततः
रिषद्दक्षिणापश्चाद्दशस्नानानि तानि वै । मृदादीन्यदि शुद्ध्यर्थकहेतूनि प्रवराण्यति ॥
ावनानि प्रशस्तानि महर्षिगदितान्यपि । संकल्पश्चापि वरणं त्रयाणां च पृथक् पृथक् ॥
सर्वेषामपि भूयश्च तत्तत्कृत्वानुरूपतः । अन्तरा ब्राह्मणं कृत्वा नान्दीं पुण्याहपूर्वतः ॥
कृत्वैव च विधानेन प्राच्याङ्गं च ततश्चरेत् । तथैव वैष्णवश्राद्धं शालाहोमश्च पूर्वकः ॥
विज्ञापनाप्रकारश्च वचनं वाचनं तथा । अनुवादकवाक्यैकप्राधान्येनैव केवलम् ॥
विधायकानां वाक्यानि पर्यालोचनयैव हि । शास्त्राणामपि सर्वेषां पश्चात्परिषदामपि
परस्परैकवाक्यानि सर्वेषामेकवाक्यतः । निश्चयेन ततःपश्चादेकैकत्वेन तत्परम् ॥
यजमानमुखं दृष्ट्वा त्वं वदेति ततः पुनः । वाक्यं परिषदां श्रीमद्वचनं तेन तत्परम् ॥
अनुवादकवाक्यं च तत्तच्छ्त्यनुसारतः । कृच्छ्रानुष्ठानतस्तस्य परा सा कृतकृत्यता ॥

जाता तवेति य (त्) प्रोक्तिः शालाहोमस्ततः पुनः ।
उत्तराख्यश्च परमो गोदानं दक्षिणादिना ॥

उदीच्यनामकं दिव्यं तच्छ्राद्धं च ततः परम । भोजनं ब्राह्मणानां च भूरिदानं विशेषतः
दशदानानि पुण्यानि सर्वपापेभ्य एव च । मुक्त्यैभूयासमित्येव यजमानस्य चिन्तनम् ॥
सर्वं तदेतत्तरणोपायाः मर्त्यस्य देहिनः । प्राणिमात्रस्योपदिष्टाः सर्वे विप्रमुखेन वै ॥
सर्वपापोत्तारणस्य ब्राह्मणा एव वेदिनः । उपायाः कथिता वेदशास्त्रकल्पादिभिर्दृढम् ॥
विना विप्रमुखं कर्म न किञ्चिदपि विद्यते । कर्ममात्रे ब्राह्मणो वै साक्षीसर्वस्य वेधतः ॥
ब्राह्मण (स्य कृतं) पूर्वं ब्रह्मणा वेधसा तथा । ब्रह्मणा रहितं कर्म तस्मात्कर्तुं न शक्यते ॥
ब्राह्मणानां तद्धनस्य निक्षिप्तस्य स्वशक्तितः । विभागः शास्त्ररचितः इत्येव श्रुतिसूत्रतः ॥

पादः परिषदं गच्छेत्पादो गच्छेद्विधायकान् ।
पादोऽनुवादकं गच्छेत्पादं कृच्छ्रेषु विन्यसेत् ॥

एवं यो ब्रह्ममुखतः प्रायश्चित्तं करोति वै । तरत्येवाशु तस्मात्तु कृतकृत्यो भवेदपि ॥

सर्वस्वरूपाणि पश्येत्स सह [illegible] महान् । [illegible] ॥

[illegible] मनुनारदाद्युक्तानुसारतः

अतोऽन्यं मनुना [illegible] मुनिसत्तम ।
[illegible] ॥

[illegible] तस्य [illegible] ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥
[illegible] ॥

[illegible] ।
[illegible] ॥
[illegible] ॥

श्रोत्रियाश्रोत्रियादिलक्षणम्

श्रोत्रियो वेद[illegible] वेदपारग [illegible] । [illegible] ॥
[illegible] ॥

[illegible] यदि ।
[illegible] ॥

[illegible] कथ्यते । [illegible] बुधैः ॥

[illegible] ।
[illegible] स श्रोत्रो [illegible] ॥
[illegible] सर्वे [illegible] ।
शाखामात्राध्यायी च श्रोत्रियः कथितोऽखिलैः ॥

वेदशाखादि[illegible] सर्वसंस्कारसंस्कृत । [illegible] योगी वेदपारग उच्यते ॥

ोक्तेषु सर्वेष्वेतेषु श्रोत्रियो वेदतत्त्ववित्। उत्तमात्युत्तमौ ज्ञेयौ पावकौ पङ्क्तिपावनौ॥
रदारपरान्नाभ्यां प्रतिग्रहविशेषतः। दुष्क्रियाभिर्ब्राह्मणत्वं हैन्यमेव प्रपद्यते॥
परान्नेन मुखं दग्धं हस्तौ दग्धौ प्रतिग्रहात्।
परस्त्रीचिन्तया चित्तं ब्राह्मणस्य निरन्तरम्॥
एतद्दुष्टस्य चेदेवं भविष्यति हि केवलम्। महात्मनो वैपरीत्यं ब्राह्मणस्य विजानतः॥
वेदप्रवचनादास्यं कार्तार्थ्यं प्रतिपद्यते। नित्यकर्मवशौ हस्तौ मानसं ब्रह्मचिन्तनात्॥
सर्ववेदधरो विप्रो यदि शूद्रान्नतत्परः॥

शूद्रान्नप्रतिग्रहीतृनिन्दा

सद्यः पातित्यमाप्नोति तदन्नं तत्परित्यजेत्।
आहिताग्निः सदापात्रं सदापात्रं तु वेदवित्॥
ात्राणामुत्तमं पात्रं शूद्रान्नं यस्य नोदरे। आमं शूद्रस्य पक्वान्नं पक्वमुच्छिष्टमेव तत्॥
ूद्रावामं कदाचिद्वा न गृह्णीयात् ततस्तराम्। विशिष्य तत्पितृश्राद्धे तेन दत्तं सुचेतसा॥
ाद्दुद्देशेन मूढात्मा प्रतिगृह्य दुराशया। मलिनीकरणात्पापान्मालिन्यं प्रतिपद्य वै॥
विप्रत्वस्य स्वनिष्ठस्य स्वीयजातिच्युतो भवेत्॥

तत्प्रायश्चित्तम्

तद्दोषपरिहाराय ब्रह्मकूर्चविधानतः। तपःकृच्छ्रं पुरा कृत्वा पक्षयावकभोजनः॥
चतुर्विंशतिसाहस्रगायत्रीजपतस्ततः। द्वादशब्राह्मणानां च भोजनेन ततः पुनः॥
गां दद्यादिति सर्वाणि गर्जन्ति जगतीतले।
विविधान्यपि शास्त्राणि सौ(स)कृदेव कृतस्य वै॥
एवमाद्वादशादुक्तं तदूर्ध्वं परितो ध्रुवम्। शूद्रान्नजीवी न भवेत्प्राणैः कण्ठगतैरपि।
शूद्रान्नशूद्रसंपर्कान्मासमात्रेण वाडवम्। शूद्रीकृत्यावशात्पश्चाच्चण्डालत्वं करिष्यतः॥
एकस्य शूद्रमात्रस्य पौरोहित्यं द्विजाधमः॥

रजकादिभ्यः प्रतिग्रहफलम्

एकस्य शूद्रमात्रस्य पौरोहित्यं द्विजाधम । संपाद्य पक्षमात्रेण रजकत्वं प्रपद्यते ॥
रजकस्य तथा सर्वं सम्प्राप्यैव दिनत्रयम् । दाश(स)त्वं समवाप्नोति तस्य तन्मासतो यदि
सम्प्राप्तश्चेद्द्विजो मूढ सूनत्वं प्रतिपद्यते । तस्य मासेन तत्कृत्यात्पौरोहित्या(त्यकर्मणा)
तिलघातकजातित्व लभते ब्राह्मणाधम । तिलघातकपौरोहित्येन मासे न हाद्विज ॥
सुराकृत्त्वमवाप्नोति मासतानूनमत्र व ॥

रजकदाशतिलघातुकादिभ्यः प्रतिग्रहप्रायश्चितम्

प्रवक्ष्मि येषां सौलभ्यान्निष्कृतिं शास्त्रचोदिताम् ।
चापायमयान कृत्वादौ सरसवं स्नान वत ॥
कृत्वा यथावत्तत्रैव पुन स मादिन (?) । लब्ध्वा विप्रमुखात्पश्चाद्दत्वा गोत्रयमेव च ॥
यथाशक्ति ब्राह्मणानां भोजन च सपर्यया । कृत्वा तदर्हसामुक्त पुनर्ब्राह्मण्यमश्नुते ॥

भिल्लनीचकिरातपुलिन्दादिपौरोहित्याश्रयणप्रायश्चितम्

भिल्लानां चाकिरातानां पुलिन्दानां महारिणाम् ।
यवनानां च हूणानां पर्वराणां दुरात्मनाम् ॥
पौरोहित्याश्रयाभ्या च गृहचर्यादिबोधनात् ।
नक्षत्रतिथिवाराणामुक्त्या तत्पापशान्तये ॥
मन्त्रतन्त्रजपादीनां करणे न च केवलम् ।
सद्यो वैकल्यमासाद्य न्यूनता जातिदैन्यताम् ॥
सद्भ्यो महद्भ्यो ज्ञानिभ्यो न्यक्कृतैश्चेतिनिन्दिते ।
पराभूतिं च तुच्छत्व सर्वाभाषणतामपि । सर्वेषामस्पृतित्वं च संप्राप्यैव च तत्पुन ॥
चण्डालतुलित पश्चात्तेषु चापि निकृष्टत्व । तुच्छजातिर्भवेदेव नात्र कार्या विचारणा॥
तस्यैतस्यापि वक्ष्यामि दुष्कृत्यस्यातिपावनीम् ।

सन्ततं यावकाहारो मार्गमभ्येतितापतः ।
धनुष्कोटौ विधानेन स्नात्वान्मासत्रयं शुचिः ॥

कालत्रयेऽपि नितरामघमर्षणमन्त्रकैः । जले निमग्नो नियतो द्रुपदामपि पावनीम्
दशप्रणवगायत्रीं प्राणायामविधानतः । वायोर्निरोधनं कुर्वन् स्वकृत्यं चापि संस्मरन्
कालं नयेद्यथाशास्त्रं पुनः संस्कारकर्मणा । गोपथ्यकप्रदानेन शक्त्या ब्राह्मणभोजनात्

शुद्धो भवेदन्यथाऽसौ पूर्वां गतिमवाप्नुयात् ॥

स्वर्णकाररथकारादिपौरोहित्यनिषेधः

स्वर्णकारस्य लुब्धस्य रथकारस्याल्य पापिनः ।
सूनस्यायस्करस्यापि पौरोहित्यात्क्षताधिकम् ॥

दिवाकीर्त्यस्याघमूर्तेः पौरोहित्यं तु दुष्करम् । तन्मन्दिरप्रवेशेन तत्प्रतिग्रहकाम्यया

कीर्तिर्यशोलक्ष्मीः श्रीः शोभा सौम्यता परा ।
भगो दाक्ष्यः सहश्चैव बलमोजो धृतिर्दमः ॥
तत्क्षणाद्विलयं यान्ति वैरूप्यमपि जायते ।
रात्रौ तत्स्मरणान्नूनं अश्रूयलक्ष्म्याग्रहेऽस्य सः ॥

स्यातां प्रविष्टौ सुतरां तस्मात्तत्कीर्तनं दिवा । कर्तव्यं हि प्रयत्नेन तत्क्षत्यमपि केवलम्
क्षुरकर्म च नोच्चार्यं स्मरणीयं यतो नतु । तादृशस्यातिपापस्य पौरोहित्यं द्विजाधमः

करोति यो वा मौढ्येन तस्यैते नरकास्थिताः ।
ये लोके कालसूत्रादिनामका यमलोकके ॥
नालं ते निखिलेनैव संग्रहेण वदामि वः ।
बहूक्त्वा (क्त्या)किं महाभागा ग्राह्यो वाच्योऽपि नैव सः ॥
किंतु नित्यं स पापी तु प्रेक्षणीयोऽपि नैव तु ।
यदि दृष्टः स मूढात्मा कदाचिद्दैवशादपि ॥
सद्यः सूर्यविलोकःस्यात् पुण्डरीकाक्षमेव च ।
स्मृत्वा च द्रुपदां दुर्गां शचीं लक्ष्मीमुमां तथा ॥

दशानामथगायत्री जपेदपि महद्भिरास।
नक्षत्रपीठी शक्तिर्गमिन नित्यो भवन्ति केवलम्॥
न भवेदेव नितरां देशाय मनुगोहित। सर्वत्रापितुनमामपौरोहित्येन केवलम्॥
महतोऽपि भवन्नून तस्मात्तन्मार्दितमतः। पौरुषामभ्यस्तान्यौरोहित्येन नन्दनम्॥
तपस्यास्वीयरापानामान्योऽपि न भराय॥

वेदशास्त्रादिपौरोहित्यनिषेधः

सर्वप्राणेन नितरां पश्यायीपीपुरोहित। न भवेदेव कर्मेन क्षय चित्त तु दुस्तरम्॥
अत्यन्तनिन्दित शास्त्रपौरोहित्य महात्मभि। तद्देकदिनमात्रेण धनाधोगनिद्रा सदा॥
पौरोहित्येन नितरां करदीपिकजीविनाम्।
ज्ञानपन्मायथ नून उत्साहमात्रविराधनाम्॥
मन्त्राप्य परधाद्दु स्नेन गर्जोतन प्रपन्नते। गुरुवारेष्वसमाप्यो गोपालानां पुरोहित॥
भौमवारेष्वसभाप्यो मत्स्यघातिपुरोहित। त्रियामासु न सभाप्यो ग्रामपालपुरोहित॥
भानुवारेष्वसमाप्यो चित्रकारपुरोहित। स्थिरवारेष्वसभाप्य शास्त्रराजपुरोहित॥
इन्दुवारात्प्रभृत्येव शबराणां पुरोहित। सौम्यवारेष्वसभाप्यो यवनानां पुरोहित॥
सर्वेषां रथकाराणामन्त्यजानां च शिल्पिनाम्। मौक्तिकानां तुन्नवायचर्मकानां पुरोहित
बुधवारे न प्रशस्ता भाग्यगादिषु कर्मसु। पौर्णमासीष्वमास्वेव चर्मकारपुरोहित॥
सम्भाषादिष्वयोग्योऽपि किं वा समावर्तनादिषु। सूतनक्षत्रमाहिष्यभण्डहारकजीविन॥
पौरोहित्येन ये ते वै सत्रात्लिन्त्रन केवलम्। न समाप्या विशेषेण न प्रष्टव्यारच रात्रिषु
शुक्रवारेषु सर्वेषु करदीपोपजीविन। न दर्शनीया यत्नेन परं सायासु तेषु वै॥
प्रतिष्ठन्ति श्रीयनेन तस्मात्ते वर्जनन्तरम्। सदा भव्येषु पुण्येषु कल्याणेषु विशेषत॥
च (चमे ?) षु च सर्वेषु प्रक्षणीया दिवा न तु।
अहस्तलक्ष्मीस्तेषु स्याल्लक्ष्मीस्माय स्थिरा भृशम्॥
तस्मात्तु दर्शनं तेषां सायकाले विशिष्यते। सर्ववैतुकवारेषु शिबिकावाहनक्षमा॥

द्रष्टव्या न संभाष्याः कल्याणेषु विशेषतः । दर्शनं प्रवरं तेषां बन्धूनामागमेषु च ॥
मौञ्जीविवाहसीमन्तपुण्यशूलगवादिषु । नितरां न प्रवेष्टव्यः कुरूडानां पुरोहितः ॥
मृतकाशौचकालेषु तन्तुवायपुरोहितः । न संभाष्यो विशेषेण प्रेक्षणीयोऽपि नैव तु ॥
अन्नस्वीकारकालेषु शुभकार्याय केवलम् । अत्यन्तावश्यकोऽयं स्यात् तन्तुवायपुरोहितः ॥
। तीर्थजीविनो नित्यं तिष्ठन्तस्तत्र भूरिशः । सर्वजातीयसंघातधनग्रहणलोलुपाः ॥
वर्ज्यावर्ज्यैकराहित्यमानसा दुष्टचेतसः ॥

शूद्रार्थमानीतपवित्रपाणिब्राह्मणस्यहव्यकव्यादिनिषेधः

शूद्रार्थानीतसद्दर्भपवित्रधृतमुष्टयः । अत्यन्तनिन्दिताः पापाः न योग्या हव्यकव्ययोः
वाङ्मात्रेणापि नार्च्याःस्युर्नवन्द्या करसंपुटात् ।
वेदशास्त्ररतास्तेऽपि न पङ्क्त्यर्हाः कदाचन ॥
पुण्यक्षेत्रकृतावासाः तादृङ्निन्दितकर्मणाम् ।
करणाद्दूषिता एव भवेयुर्ब्राह्मणा अपि ॥
पुण्यक्षेत्रकृतावासान् स्वकर्मनिरतानपि । तत्क्षुद्रशूद्रतत्तीर्थप्रतिग्रहमहाविलम् ॥
च्युतित्वं विप्रतस्सद्यः कारयत्यतिसत्वरम् । प्रतिग्रहरता विप्रा पुण्यतीर्थतटेष्वपि ॥
वयमेवात्र कृत्स्नानां दानानां ग्राहका इति ।
वदन्तः सततं क्रौर्यप्रोक्तिपूर्वंचवि च विकाः (वचांसि च) ॥
त एव कीर्तिता (नित्यं ?) पापिनो ब्रह्मराक्षसाः ॥

प्रेतान्नभोक्तृनिन्दा

एतत्समाः प्रेतभुक्तिपरा अपि न संशयः । त्रिभुक्तितष्षोडशस्य नग्नप्रच्छादनस्य च ॥
नवश्राद्धे कुटुम्बस्य श्राद्धे भुक्त्यष्टतस्तथा । एकाहनामकश्राद्धे सकृत्तत्प्राशनस्य च ॥
तथास्थिपायसस्यापि ब्राह्मण्यं नष्टमेव हि । पुनरुद्धरणं नास्य तन्नष्टं नष्टमेव हि ॥
दुष्कर्मनष्टब्राह्मण्यः ख्यातोऽयं नित्यसूतकी । न संस्पृश्यो विवाहादिशुभकर्मसु सन्ततम्

न प्रवेश्यो न पूज्यश्च न संग्रह्यश्च सर्वथा ।
वेद्वक्षिवान्नपुल्कसंयोजन्म स्वयं पुन ॥
बालरण्डा भवेन्नून तस्मादेनं निरन्तरम् । चित्रमिनदग्वोल्कातुल्यं न पश्येच्छुभकर्मसु॥
यद्यय देहमस्तर कदाचिद्वशादपि । स्पृष्ट्यास्त जलेनैव संप्रक्षाल्य करेणं वै ।
स्पर्शं दक्षिण स्पृष्ट्वा नासिकान्तं च तारत ।
शिरारं व्याहृतिरचापि जपित्वैव पुनस्तत ॥
इद विष्णु जपेचापि नासौ नोचेद्वेद्(द्वि)वि । दौर्भाग्यप्रथमं पात्रं शरणं निखिलागसाम
त एते ये (?) भोक्ता निखिलैनासतोच वै ।
न योग्यास्सर्वकार्याणामित्येवेति मुनिश्चयात् ॥
न हव्येषु न कव्येषु शान्तिपौष्टिककर्मसु । लौकिकाद्यविशेषेषु पुण्यवैदिककर्मसु ॥
स्वबुध्या नाह्वयेन्नित्यं नापि संभावयेदपि । यद्यागत स्वय ते तु पुरस्कार्या न चैव हि॥
न गौरव प्रकुर्वीत तादृश्य तत्र चाश्रयेत् । सत्कुल चोपकार या नाह्नीकुर्याद्विशेषत ॥
कथञ्चन विशेषेण परिषत्सु न योजयेत् । विधायकेषु वा नून सूरेष्वपि विचक्षण ॥
परित्याज्याश्च ते वै स्यु सन्तत ग्रामयाजका ।
तथावाजान्यपरा पापा नृत्यन्तरविहीनत ॥
एतावदेतत्कार्याय समष्टिघनकल्पित । क्रूरवृत्तिविशेषोऽन्य ये वा तद्वृत्तिनो द्विज ॥
अशक्ता वापि ते सर्वे वर्जयेतान् सर्वकर्मसु ॥

परित्याज्याब्राह्मणलक्षणम्

परित्यजेद्विशेषेण वेदिनोढा(दा)म्भिकानपि ।
काकवृत्तीन् व्याघ्रवृत्तीन् बकवृत्तीन् दुराशयान् ॥
सुतरां वर्जयित्वैव समीचीनान् सुचेतस ।
येनकेनापि सन्तुष्टान् सद्वृत्तीन् पुण्यपापयो ॥
कृतचित्तान् विचारेषु सदाचारपरानपि ।

सौजन्यनिलयान्शान्तान्स्थाप्यपक्षविवर्जितान् ।
परद्रव्यपरक्षेत्रपरदारपराङ्मुखान् ॥
गृह्णीयात्सर्वकृत्येषु ब्राह्मणान् ब्रह्मवादिनः ॥

वैश्वदेवकालागतानामनिराकरणम्

यादृशो यः कश्चिदपि वैश्वदेवावसानके ।
क्षुत्तृष्णाभ्यां समायुक्त आगतश्चेत्तदा गृही ॥
शक्तौ सत्यामन्नदानमात्रेण सुतरामयम् । संतर्प्यश्च विशेषेण प्रपाल्यः तिन्मवाक्यतः ॥
तिरस्कार्यो न वाच्यश्च तस्मिन् काले विशेषतः ।
सर्वेऽपि पात्रतां यान्ति भक्तदानाय गेहिनः ॥
विप्रवेषेण सततं तन्तुमात्र प्रधानकः । संप्राप्तपूर्णब्राह्मण्य इत्येव सततं मतिम् ॥
कुर्वन् सुमहदाप्नोति सौभाग्यं ब्राह्मणोत्तमः । अन्नप्रदानकालेषु परेषां विद्विषां द्विषाम् ॥
तेषां चापि समानां तामर्चां कुर्यान्न चान्यथा । शाकसूपप्रदानादिविषये पक्षपाततः ॥
एकपङ्क्त्युपविष्टानां न्यूनाधिक्यं न कारयेत् ॥

सद्ब्राह्मणानां भिन्नपङ्क्त्युपवेशननिषेधः

करणात्तस्य नितरां पात्रकं सुमहद्भवेत् ।
सदाचारपरान् शान्तान् श्रोत्रियान् ब्राह्मणान् सतः ॥
ज्ञातत्रिपूर्वकान् साधून् तादृशोऽपि स्वयं सदा ।
भुक्तिकाले भिन्न पङ्क्तौ बुद्ध्या नैवोपवेशयेत् ॥
तादृशान् यदि मोहेन ब्राह्मणान् पङ्क्तिपावनान् ।
परित्यज्यान्यतो भुक्तिमात्रेणासौ पतत्यधः ॥
अश(।)स्त्रीयत्रनमहानियमाभासहेतुना । सद्यो विप्रतिरस्कारकिल्बिषात्पतितोऽभवत् ॥
सत्कर्मविकलस्त्यक्तः विद्याशौचे पराङ्मुखः ।
दुराचारो (?) तान् तादृशान् ब्रह्मणोत्तमान् ॥

दुराचारखुवर्त्मभ्यां भिन्नपद्धत्युपवेशनात् ।
सद्यो भ्रष्टश्च म(प)तित ब्राह्मण्यात्किल्बिषी भवत् ॥
मन्त्रार्थो ब्राह्मणमुखाद्विज्ञेयो नान्यवर्त्मना ।
मन्त्रार्थस्य वदा सर्वेऽपि विप्रोच्चारणपूर्वकात् ॥
अनूच्चारणतश्चापि स्वरयाधीना स्मृतेश्च वै ।
तादृशान् ब्राह्मणान्नून त्यजन् मुक्ती तु वहत्तिषु ॥

कथ तरेदय मूढो गुरून् गुरुसमानपि । वेदमन्त्रे क्रिया सर्वा वेदमन्त्रस्तप क्रिया ॥
सर्वक्रिया वेदमन्त्रैस्तस्माद्वेदपरो द्विज । वदस्य वदिनश्चापि न भेद इति गोभिल ॥
वेदमेव जपेन्नित्य यथाकालमतन्द्रित । जपान्तरेण किं तस्य नित्य वेदजप पर ॥

गायत्र्या वेदमातुस्तु जपमात्रेण केवलम् ।
ब्राह्मण्य सुस्थिर सम्यग्गायत्री तादृशी शिखा ॥
गायन्त त्रायते यस्मात् गायत्रीत्युच्यते बुधै ।
न गायत्र्या परो मन्त्र सा सर्वश्रुतिमध्यगा ।
यज्जपेनाखिलतप सिद्धो भवति सन्ततम् ॥

यज्जपेन विना सर्वं साक्षादीशसमोऽपि वै । द्विजमात्रो निपतति तत्तुल्योऽन्यो मनुर्न हि

तस्मिन्नक्षाणि सर्वाणि धम्म (धान्या) नि निखिलान्यपि ।
तदर्थविस्तर सूत्रा लिङ्व्यासस्समेव हि ॥
नान्यन्निदिध्यासन स्यात्तत्पद्मोक्तिस्थितेऽद्य च ।
यो नो धियो बोधयति कुर्विद कुर्विद त्विति ॥
तस्मिन्नेतस्मिन् समये उदयास्तमयादिना ।
तार्तीयीकपदस्यार्थस्तत्र स्यात्तु धिय पदम् ॥

द्वितीयावचन भूरि तद्बहुत्वान्न चैतरत् । न षष्ठि बहु तत्प्रोक्त वचन चेति सूरिभि ॥
प्रचोदयाद् बोधयति यस्य देवस्य तादृश । सवितुस्तद्वरेण्य वै वरणीय विशेषत ॥

नित्योपास्यमिति ज्ञेय भर्गो धीमहि क पर ।
अथस्त्वदिति सप्रोक्त सवितुश्चापि तादृश ॥

नित्योपास्यं तद्भर्गस्तु तेजोध्यायी तु इत्यसौ। अर्थप्रकथितः सर्वैर्महद्भिर्ब्रह्मवादिभिः ॥
कथं नपुंसकं भर्ग इत्युक्ते तु प्रवच्मि तत्। यशो भर्गः सहश्चेति साहचर्येण तत्तथा ॥
भर्गइत्याह सा साध्वी तेज एवेति चोदनात्। सर्वलिंगैः सर्ववाच्यैः सर्वशब्दैरयं विभुः॥
प्रोच्यते खलु तेनात्र गायत्रीति हि फण्यते। तेन स्त्रीलिंगसंप्रोक्तिः ब्राह्मणो नैव दूषणम्॥
दैवतं देवतादेवः इति लिंगैर्यतः स्मृतः।
गायत्र्याख्यं तु तत्तेजोध्यायाम (ध्यायेम) इति वै मनोः ॥
तस्यार्थ इति कृत्स्नार्थो निश्चितः सर्ववेदिभिः। एतन्महामन्त्रमात्रोपदेशेनैव बाडवः ॥
सर्वाचार्यः सर्वगुरुः कृतार्थश्चापि जायते। तज्जपो विप्रमात्रस्य त्रिसन्ध्यासु दिने दिने॥
दशकान्यूनतत्कार्यः तन्न्यूने स जपो ध्रुवम्। ब्राह्मणत्वस्थापनार्थं जागरूपो भवेन्नतु ॥
सहस्रपरमां देवीं शतमध्यां दशावराम्। सन्ध्यां नोपासते ये तु कथं ते ब्राह्मणाःस्मृताः॥
ये सहस्रं जपंत्येनां गायत्रीं ब्राह्मणोत्तमाः। न तेषां श्राद्धभोक्तृत्वहैन्यं तत्स्यात्कदाचन
यथोपदिष्टा गायत्री त्यक्तुं विप्रैर्न शक्यते। कदाचित्सर्वथा तद्वदुपरिष्टास्तदुद्भवाः ॥
वेदाद्या निखिलाविद्यास्तदुक्तश्च क्रिया अपि ॥

वेदत्यागनिन्दा

त्यक्तुं तदुल्लङ्घयितुं ब्राह्मणेन न शक्यते। वेदस्वीकरणे त्यागे प्रतिसंवत्सरेऽपि च ॥
होमपूर्वं गुरुमुखादुपदेशात्परं श्रुतेः। उपसर्जनतस्तस्या ये वाङ्गत्वेन(मात्रेण)शब्दिताः ॥
तेषामप्युपदिष्टत्वान्न संलङ्घ्यो हि सर्वथा। यत एते चोपदिष्टाः गुरुणा वह्निसन्निधौ॥
वेदहोमात्परं प्रत्ययने तैर्ष्या तथा पुनः। श्रावण्यापि चोत्सर्गोपाकृत्योः प्रतिवत्सरे ॥
त्यागश्च ग्रहणं नित्यत्वेनैव प्रतिपादिते। उपदेशाःस येषां तेऽनुल्लंघ्या महत्तराः ॥
तदुक्तान्यपि कर्माणि कर्तव्यान्येव सन्ततम्। उपदिष्टमहामन्त्रत्यागे तु सुमहान् परः ॥
प्रत्यवायो दृढतरो द्विजमात्रस्य पेशलः। अत्यन्तपीडाकरणे परं (?) दिने दिने॥
धारणाध्ययनं कार्यं अपूर्वाध्ययनं न तु। तदानीं कर्मकालत्वाद्ब्राह्मणानां महात्मनाम्॥
अपूर्वाध्ययनस्यात्र नित्यं कालो न लभ्यते।
तस्माद्वेदादिसंत्यागस्तदा कार्यो महात्मभिः ॥

सत्यागमपि तेषां वै वेदप्रोक्तेन वर्त्मना । प्रकुर्यान्नान्यमार्गेण स मार्गश्च निरूप्यते ।
स्नात्वाऽऽचार्यो दर्भपाणिः रचितक्षुरकर्मभिः ।
वर्णिभिर्निखिलैः शिष्यैः ब्राह्मणैः कर्मतत्परैः ॥
समन्वितस्तु सङ्कल्प्य प्रतिष्ठाप्य विधानतः ॥

उत्सर्जनविधिः

पावकं चक्षमन्त्रेण तर्पयित्वा प्रपूजितान् ।
स्थापितान् पूजितान् पूर्वमीशान्या दिशि तत्क्रमात् ॥
जुहुयाच्चक्षुषोरन्ते काण्डर्षीन् काण्डदेवताः ।
सदसस्पतिकान् सर्वान् वेदान् वेदादिनैव हि ॥

ऋग्वेदादौ च गायत्रीं ऋषमाज्येन तत्परम् । हावयित्वा यजुर्वेदे छन्दोबद्धे तथाविधे
वाक्यबद्धे वर्णमात्रप्रधाने पादरूपके । होमं कृत्वाथ सामान्यं तत्परं तु चतुर्थकम् ॥
हावयेदेव विधिना यजुर्वेदे तु तत्र वै । वर्णत्रयात्मकं मन्त्रद्वयमादौ ततः पुनः ॥
चतुर्वर्णात्मकं मन्त्रद्वयं वै तदनन्तरम् । देवो व इति मन्त्रः स्यादित्येवं सति केवलम् ॥
मन्त्रमात्रेण होमो हि प्रवृत्ते कर्मणस्त्वथ । होमः कथं भवेदत्र विषये सति चेति वै ॥
तस्यैव हि समाधानं छन्दोबद्धं तादृशम् । एकमेव भवेद्वाक्यं द्वात्रिंशद्वर्णकल्पितम् ॥
अत्र वाक्ये अष्ट इतिस्थाने शत इति स्म वै । गणभेदेन सा सत्या पूर्णायेति छन्दतः ॥
मागतो हाय इत्येन छन्दोनिद्धिम्नाहन । प्रधानश्च जुहुयाद्धोमं यथ गुरुः वेदारम्भणमञ्जसा
उत्सर्जनाङ्गभूतं वै करिष्येत्यखिलानपि । कुशासितं कुशाशयं तादृशान्वाचयेच्च तान् ॥
स्वस्वदार्दिकमेणैव सर्वान् वेदान् प्रवाचयन् । कल्पान् व्याकरणं चापि वेदलक्षणजालकम्
ज्योतिःसूत्रं वेदलक्षणं च दशशास्त्रं ततः पुनः । मीमांसाद्वितयं चापि चेतिहाससमूहं ततः ।
सत्यं तपश्चेति ततस्तपोवाक्यं च वाचयेत् ।
एवं सर्वान् वाचयित्वा स्वस्वाध्योक्तिप्रपूर्वकं ॥
उत्सृजा वै वेदाश्चेति परिधानीयवाक्यतः । प्रवाचना परं सम्यग् उत्सर्गं न समाचरेत् ॥

उपाकर्माण्येवमेव श्रावण्यां तत्समाचरेत् ।
वेदादयः स्त्रीकृताश्चेदियान् वेदोऽखिलः समः ॥
स्वीकारोत्सर्गयोरेवं वेदानां प्रतिवत्सरम् । उपदेशमुखेनैव कर्तव्यत्वं श्रुतीरितम् ॥
तस्मात्तएते निखिला वेदविद्यादयः सतः ।
ब्राह्मणस्यानुल्लङ्घ्याः स्युस्तैरुक्तानि तु यानि वा ॥
कर्माणि कर्तव्यत्वेनव विहितानि समासतः ।
तान्येवेति न चान्येन यदि तानि पराश्च याः ॥
विद्या अनुपदिष्टा हि तास्तस्मान्निखिलाः पराः ।
अत्यन्तावश्यकत्वेन न संग्राह्याः कदाचन । यद्यं तदविरोधेन स्युश्चैतानि हि वैदिकैः ॥

व्यतिरिक्तविद्या

स्वीकर्तुं शक्यते नो चेत् तानि सर्वाणि ताश्च वै ।
स्वीकर्तुं नैव शक्यन्ते एतद्भिन्नास्ततः पराः ॥
शिल्पविद्यादिवत्प्रोक्तास्तदुक्ता अपि तत्क्रियाः ।
अविरोधे परिग्राह्या विरोधे सति ताः पुनः ॥
अत्यन्तदूरतस्त्याज्याः मानवं तत्र केवलम् ।
यद्वै किञ्चेतिवाक्येन भेषजत्वेन चोदितम् ॥
तच्छास्त्रं तेन संग्राह्यं मनुनैव प्रकीर्तितम् । यद्यप्यनुपदिष्टं तत्तथा गौतमनिर्मितम् ॥
सूत्रकारकृतं सर्वं कश्यपादिप्रकल्पितम् । तदाज्ञया विरचितं शास्त्रं पाराशराख्यकम् ॥
वेदव्यासेन रचितं शंखेन लिखितेन च । रचितं धर्मसिध्यर्थं कृतं कात्यायनेन च ॥
यदेतदखिलं शास्त्रं वेदसूत्राविरोधतः । सर्वसाधारणेनैव यदेतत्प्रतिपादितम् ॥
तदेतत्सकलं ग्राह्यं तद्भिन्नं यत्परित्यजेत् । सर्वस्यामपदिष्टत्वादत्यन्तावश्यकं स तु ॥
अविरुद्धं धर्मशास्त्रमात्रं सर्वर्पिसम्मतम् । अत्यन्तानुपदिष्टत्वेऽप्येतत्कैश्चिन्महर्षिभिः ॥
वेदसूत्राविरुद्धत्वाद्दर्शनोयं च तेन वै । संग्राह्यत्वेन तद्धर्मकार्याणां नित्यकर्मणाम् ॥

वो रकत्वेन सुतरां तत्प्रयोगक्रमोक्तित । विधायकत्वेन केषांचित्सम्मत तन्निरूपणम् ॥
तारव्याहृतिगायत्री साक्षात्प्रस्तारत्वमंना । यथा प्रस्तार विस्तार विभूतिर्वेदमात्रके ॥
तथा शेषचतुर्वेदद्विव्यप्रस्तारजन्यत । ऋक्त्रीवतस्समुत्पत्तिस्तद्ब्राह्मणा तयोरपि ॥

मीमांसासूत्रयो सत्यनपोवाक्येतिहासयो ।
नान्येषामिति निष्कर्षस्तस्मादेषां च सूरभि ॥

पुराणानां स्मृतीनां च वैपम्यभियद्दित्यलम् । वेदप्रस्तारतच्छिष्यभृचीभजगतेस्तराम् ॥
अभावेन पुराणादिग्रन्थानां तादृशा तथा । स्मृतिनामपि तन्मध्यकृतप्रक्षेपणादित ॥
अप्रामाण्येऽत्र सपाने तत्कृत्ये महतामपि । आर्षानार्षविभागैस्त प्रमाणस्य कस्यचित् ।
विशेषदर्शनादेस्तु जनकस्य दृढस्य वै । राहित्येनैव नितरां तत्साम्य तन्महत्वकम् ॥
यत्तु न घटतेऽनीव तेन चैतेषु केवलम् । विवादार्थेष्वागतेषु वादिनां भिन्नभिन्नत ।
परिहारस्तु ते तेषां तत्तद्ग्रन्थगत यच । तत्तत्कल्पितशङ्काश्रान्त्यवैनैव क्षम न तु ॥

विद्यासाहस्य तेषां षड्वेदादीनां तु सर्वथा ।
तस्या कल्पितशाकायाश्चरणव्यूह वाक्यत ॥

प्रस्तारलक्षणाद्यैश्च राहित्येनैव सन्ततम् । प्रामाण्य स्वत एतेषां औत्पत्तिक इतीरित ॥
पदस्य वर्णमात्रस्य वा वाक्यस्य स्वरस्य वा । व्यत्यासो यत्र कुत्रापि भेद प्रक्षेप एव वा ॥
घटते नैव सुतरां वेदमात्र शिवात्मके । तत्रात्यन्त भागरूका स्तत्तद्विशदकर्मणि ॥

प्रस्तारचरणव्यूहलक्षणान्यखिलान्यपि ।
किञ्च वेदाश्च सूत्राणि कल्पा शाखा समन्तत ॥

अध्यासनं यथनम पदक्रमसुसन वै । अतिस्पष्ट सुप्रसिद्धा प्राजापत्यादिसंज्ञया ॥

काण्डत्वेनैयनीति चात्र छन्दांसि सख्यया ।
मन्त्रा इयतत्कर्माणि याज्याश्चापि पुरोरुच ॥
पुरोनुवाक्या सामिधन्य प्रैषा न्यूङ्खा प्रपाठका ॥
अनुवाकाश्च काण्डाश्च सूक्तान्यध्यायसख्यया ॥

पदानीयन्ति वर्णानि प्रश्नामादिनामत । अत्यन्तमिति क्रमाभ्यां मर्यादावरिघट्टिता

शक्यार्था एव तेनैते वेदांश्छदांसिकल्पका: ।
शक्यार्था एव नितरां प्रमाणेत्वेन चोतिता: (चेरिता:) ॥
शक्यास्ते परं प्रोक्ता अप्रामाण्ये प्रतिष्ठिता: । यद्यप्यत्र पुनर्वेदवाक्यमेकं तु वर्तते ॥
वेदा वा इति वाक्यान्तर्गतानन्तस्य मानसम् ।
इदमेव प्रकथितं साम्नः शाखास्तथाविधः ॥
प्रोक्ताः सहस्रसंख्याकाः यजुःशाखाः स्वतन्त्रकाः ।
एकं शतं संख्यया ताः ऋगादीनां विधायकाः ।
आयुर्वेदधनुर्वेदगान्धर्वादिधुरंधराः । तस्मात्तत्रत्यानन्तस्य पदस्य न तु तादृशे ॥
अध्यापनाद्यशक्यार्थं ग्रन्थबाहुल्यकारणात् ।
ऋक्सामादिकशाखानां बहूनामपि केवलम् ॥
तदनुग्राहकत्वेन शिक्षकत्वेन राजवत् । शतानामपि शाखानां सैकानां तन्नियोजने ॥
विनियोगः सर्वदृष्टः पृथक्त्वेन परस्परम् । मन्त्रतन्त्रक्रियाभेदशतकेऽप्यत्र केवलम् ॥
औद्गात्रहोत्रयोस्तद्वत्तद्भेदेन कर्मसु । शस्त्रस्तोमस्तोभपृष्ठगीतिसंभिन्नभिन्नतः ॥
विधिदृष्टा मार्गभेदाः सहस्रादिप्रभेदतः । नैतावता ते विज्ञेयाः अशक्यार्था इति ध्रुवम् ॥
शाखाबाहुल्यतश्चापि क्रियाबाहुल्यतस्तथा । मन्त्रबाहुल्यतस्तन्त्रप्रयोगक्रमविस्तरैः ॥
मन्त्रोच्चारणभेदैश्च तदाचारादिकीर्तनैः । अनन्तास्त इतिप्रोक्तास्तत्तच्छाखास्तु वच्मि वः ॥
तैस्तैस्तु शाखिभिः सम्यगध्येतुं तत्क्रियास्तथा ।
ज्ञातुं कर्तुं सम्यगेव शक्यन्ते किल सूक्ष्मतः ॥
अनायासेन निखिलैरास्तिकैर्वैदिकोत्तमैः ।
बहूक्त्वा किं पुनर्वच्मि वैशद्या याति सौख्यतः ॥
यवैश्च तण्डुलैराज्यपयस्सोम दधि (...?) । यवाग्वादिदशद्रव्यैरग्निहोत्रं तु तादृशम् ॥
एकं दशविधं प्रोक्तं मन्त्रतन्त्रक्रियादिभिः । एतदत्यन्तगहनमशक्यं किमु पश्यत ॥
कर्तव्यनिश्चितधियां एतदत्यन्तसुन्दरम् । सुलभं सुखदं श्रीमत्यक्तकाठिन्यरञ्जितम् ॥
एवमाचमनं त्वेकं मन्त्रतन्त्रविभेदतः । तैस्तैः शतगुणं प्रोक्तं किमशक्यं तथाविधम् ॥

ज्योतिष्टोमादयस्त्वेव बहुरूपा श्रुतीरिता । नाशक्या एव सुतरां सुलभा देशकालत ॥
एकोऽप्यय क्रतु श्रीमान् साध्या वत्सरतस्तथा। मासतश्च चतुर्विंशद्दिनतो द्वादशादित ॥

एतादृगुक्तया सोऽयं किमसाध्य शक्य एव वा ।
अनन्तमार्गभेदैस्तैरनन्तत्वात्प्रपश्यत ॥
अपरे ज्ञेय एवेति किं वा चैतद् ईदृश ।
अभ्यासात्सुलभ सूक्ष्म अनभ्यासे तु केवलम् ॥

हालाहलाधिकरचेति भयव्यामोहकार्यति । बहुना किं स्नानमेकमादौ शतविध स्मृतम्॥
मन्त्रतन्त्रक्रियाभेदै तैस्तैरुक्त महारमभि । तदसाध्यमतश्चेति तद्गतिर्गहना परा॥
इति त्यक्तु तु तदुक्त सर्वमेव शतोत्तरम् । अनन्तत्वेन च प्रोक्तं प्रस्ताराल्लौकिकादपि ॥
कृत्यादिछन्दसा वृत्तसङ्ख्यातु महतीति वै । स्पष्टत्वेनैव सर्वत्र ज्ञात्वा यद्यपि तावता ॥
नास्त्येव हि महाभीतिर्निर्दिष्टप्रमाणत । अतिसौलभ्यतो ज्ञातु वृत्ताना तादृशामपि॥

तत्त्व स्वरूप लगयो (लघ्वस्य) सङ्ख्यान च तत परम् ।
अध्ययोगश्चरमपि यथा सौलभ्यभागयम् ॥

तद्वद्वेदाश्च सूत्राणि तान्यङ्गानि विनैव हि । ज्ञानेन बहुलायास तत्त्वरूप तथाविधम्॥
मात्राबल वर्णधर्मसन्तानातानतत्त्वगा । ज्ञातु सुरैन शक्यन्ते तस्माद्वेदेषु तेष्वपि ॥
यत्र कुत्र ग्रन्थराशौ शङ्काप्रामाण्यसंशया । न भवेयुर्हि महतां ज्ञानिनां मतवर्त्मन ॥
विशेषदर्शन तस्य वेदप्रस्तार एकश । विशेषदर्शने तस्मिन् अप्रामाण्यैकवारकौ ॥
नष्टोद्दिष्टे तत्र चापि सर्वसंशयवारक । छन्दःक्रियाप्रकारोऽथ तत्र सङ्ख्यानमुच्यते ॥
अध्वयोगपुनस्तत्र प्रतिवर्ण पृथक् पृथक् । तस्मादेतेषु सर्वेषु विद्याभेदेषु कृत्स्नश ॥
उपदिष्टेषु विशयो नास्त्येव सुतरां खलु । नैव स्मृतिषु सर्वासु पुराणेष्वखिलेषु वा ॥
तस्मात्तन्मध्यसम्प्राप्तप्रक्षिप्तग्रन्थविस्तरै । तानि सर्वाण्यप्रामाण्यत्व लङ्घितशरीरत ॥

आचारसंशयेष्वत्र सम्यक् स्युर्न विधायका ।
सर्वसाधारणेष्वेषा कार्येष्वपि च कर्मसु ॥
परस्परविरुद्धेऽपि सत्सु शाखान्तरेष्वपि ॥

सूत्रादीनां विधायकत्वम्

विधायकाः स्युर्नितरां न स्वातन्त्र्येण सर्वथा ।
विधायकत्वं स्वातन्त्र्यात् तेषामेवोचितं परम् ॥
विधानामुपदिष्टानां सूत्रादीनां कथं पुनः ।
इत्युक्ते तु प्रवक्ष्यामि सूत्राणि किल षट्स्वपि ॥
वेदपाठानुसारेण प्रवृत्तानि किलान्यथा ।
न स्वातन्त्र्येण तस्मात्तु छन्दोवन्निखिलान्यपि ।
भवन्ति सूत्राण्येवेति जगदुर्ब्रह्मवादिनः । तत्राद्यावौद्भवं पाठमनुसृत्य महान् पुरा ॥
चक्रे बौधायनं सूत्रं सोऽयं श्रीमान् विचक्षणः ।
तत्पाठस्तु यदा तारो व्याहृत्यादिक्रमेण वै ॥
स्वमेव रूपं विस्तारं स्वस्मिन् लीनं स्थितं महत् ।
विध्यर्थवादमन्त्रौघब्राह्मणाद्याकृतिः स्वयम् । शरयात्म्य विस्तारयामास जातस्तु यः क्रमः
सं उद्भवाख्यः कथितो वेदप्रस्तारवर्त्मना । स उवे(?)यानचान्येन तत्प्रस्तारश्च छन्दसाम् ॥
अलौकिकानामेव स्यात्सोऽप्यलौकिक एव हि ।
भवितव्यो हि विदुषां छन्दोविचितिगामिनाम् ॥
गणाश्च वैदिका एव भवेयुस्तत्र केवलाः ।
न लौकिकाः कचिद्भूयो लौकिकाः स्युश्च वर्त्मनाम् ॥
छन्नविच्छिन्नसच्छन्नप्रच्छन्नेषु न चान्यतः । पश्चादापस्तम्बसूत्रं ब्रह्मपाठानुसार्यभूत् ॥
स पाठो ब्राह्मणः सर्वकर्त्ता साक्षात्स्वयंभुवा । सच्चिदानन्दरूपेण नित्येनानुपमेन वै ॥
स्वाकारप्रणवाविर्भावाकारं येन केनचित् । अविद्योयं तत्प्रस्तारमुखेनैव समञ्जसम् ॥
विशदीकृत्य लोकेशमुखानां विधिजालकम् । बोधयित्वाखिलं पश्चादर्थवादौघमेव तम् ॥
राशितो दर्शयित्वाथ मन्त्रजालं ततोऽखिलम् । प्रदर्शयित्वा संघेन तत्संघीकृत्य सर्वशः ॥
ब्राह्मणं तदनु ब्राह्मणेनैव निखिलं शिवम् । बोधयामास जगतां हितायाखिलमञ्जसा ॥

य सोऽय ब्रह्मपाठाख्यस्स ह्यासीन्महान् पुरा ।
सूत्र तदनुसारेण सर्वशास्त्रार्थरञ्जितम् ।

आपस्तम्बसूत्रम्

आपस्तम्बश्चकारासौ स्वनाम्ना तदल्पकम् । सर्ववेदार्थैकन्यूनाधिक्यशून्य जगद्गुरु ॥
तदापस्तम्बसूत्र स्यादखिल मम निद्धि तम् ।
स पाठ भगवान् व्यास साक्षान्नारायणात्मक ॥
हिताय सर्वलोकाना शास्त्राभेदान् प्रकल्प्य च ।
काण्डत्रयनाम् स्थापयित्वा ऋग्यजुस्सामनामत ॥
अथर्वणादिनासम्यक् पृथक्त्वेन च तान् क्रमात् ।
कल्पयित्वाविसौन्दर्यसौलभ्याभ्यां समन्वितम् ॥
बोधयामास तान् सर्वान् शिष्याणा भावितात्मनाम् ।
सोऽय पाठो व्यासस्त पाठ समनुसृत्य वै ॥

सत्याषाढसूत्रम्

सत्याषाढमुनिश्चक्रे सूत्र तत्खिल तादृशम् ।
सत्याषाढाख्यमत्र सम्यक् तावींयोक्त तदुच्यते ॥
पुरा कदाचित्कोऽप्यस्मिन् दण्डकाख्यो महासुर ।
दुःखाय किल देवानां वेदान् सर्वान् स्वयं महान् ॥
सगृह्य सर्वलोकाना विनाशाय तु कोपवान् ।
सिन्धौ तिरोहितस्त्वासीन् चिर दत्तवरोऽसुर ॥
तदा देवगुरु. श्रीमान् सत्रदेवहिताय वै । तेषां प्रार्थनयातीव तुष्ट सर्वेश्वरो विभु ॥
मत्स्यरूपेण त हत्वा तान् वेदान् तद्दृशां स्थितान् ।
समादाय जगत्यस्मिन् देवकार्यचिकीर्षया ॥
चतुर्मुखमुखेनैव शिरार्ऽङ्कितवान् किल । भरद्वाजस्तदा श्रीमान् गुणार्सीरसुमन वै ॥

तान् वेदांस्तपसा लब्ध्वा शनकै शनकैरति। कालेन महता पश्चात्तदर्थानखिलान् परान्॥
ज्ञात्वा स्वनाम्ना चकमे सूत्रं परमपावनम्। विशदार्थं लोकहितं तदेतत्सूत्रमुत्तमम्।

भारद्वाजसूत्रम्

भारद्वाजमिति प्रोक्तं सर्वसारं सनातनम्। तत्तकालेन महता केनचित्कारणेन वै॥
वैशंपायनशिष्योऽसौ कात्यायनमुनिः किलः।
परं गुरोर्विवादेन स्वाधीता निखिलाः पराः॥
समुत्ससर्ज ताः शाखाः तदसत्स्वरोज्झिताः। संकीर्णस्त्वथवन्नूनं त्यक्तरूपाः प्रकीर्णकाः
अत्यन्तयत्नसाध्याश्च व्यत्यस्तस्वरवर्णकाः। अस्पष्टा एकरूपाश्च तदा श्रीमान् महामनाः
सरस्वान्नामको योगी वेदतत्वविशेषवित्।
वेदान् शाखान् पाठकांश्च कल्पयित्वा विभागशः॥
बुध्या संगृह्य संगृह्य स्थापयित्वा पृथक् पृथक्।
एतानवयवान् सर्वान् वेदीयान् छिन्नभिन्नतः॥
एकरूपस्थितान् यत्नाद (?) वेक्ष्या यवीति वै।
अयमेकोऽयमेको वै चेतिरीति शनैः शनैः॥
चकार किल मेधावी सरस्वान् तत्र केवलम्॥
अत्यन्तैक्येन कस्मिंश्चित्प्रदेशेऽत्यन्तदुर्घटे। दुर्विज्ञेये दुर्विगाह्ये वर्णराशिः स्वरादिना॥
संक्षिप्ते छन्दतो श्लिष्टे किं करोमीति चेतसा।
तित्तिरिः शकुनिर्भूत्वा क्षणमात्रेण तादृशम्॥
राशिं सर्वं यथावत्तं चकमे किल सर्ववित्। समीकरणशक्तिस्सा पक्षिणस्तस्य केवला॥
औत्पत्तिकी परा ज्ञेया तेन रूपेण वै ततः। तत्कालं साधयामास तद्रूपेण स सर्ववित्॥
तदा सारस्वतः पाठः परः कोऽपि बभूव हि। तं पाठं तादृशं दिव्यं राहुमुक्तेन्दुवत्तराम्॥
अत्यन्तनिर्मलं शुद्धं पावकं स्वत एव वै
समुद्वीक्ष्यानुसृत्यैवं अग्निवैश्यो (वेशो) महानृपिः॥

औखेयसूत्रम्

औखेयनामकं सूत्रं चकार विदितात्मवान् । तद्वेतरपरं सूत्रं सर्वसारं समुन्नतम्
सर्वेषां समग्रं सर्ववेदवेदिविभूषणम् । वैखानसाख्यस्तु मुनि वेदे वाजसनेयके ।
यजु प्रभेदे कस्मिंश्चित्पञ्चविंशत्कशाखके । षडशीतिमहाशाखाराजमाने च सन्ततम्

सर्वाधिके सर्ववन्द्ये मुख्ये यजुषि पावने ।
अपि कान्कान्महानर्थान् स्वमत्यालोच्य केवलम् ॥

समादाय समादाय पाठं वासिष्ठनामकम् । अनुमृ च निधानेन कल्पे कल्पे शनै शनै

सूत्रं सत्कल्पयामास शिवं वैखानसाख्यकम् ।
सर्वाण्येतानि सूत्राणि याजुषाण्येव केवलम् ॥

तद्वाध्वर्यवकृत्याय जागरूकाणि सन्ततम् । वेदिनामपि सर्वेषां सम्यक् साधारणानि हि

ब्रह्मा केचिदस्मिन् वै महार्थे त्वध्वरीयके ।
आध्वर्यवाय तत्सूत्रं प्रथमत्वादिति स्वयम् ॥

बौधायनं प्रशंसन्ति सगृह्णन्ति तथा परे । सर्वे विवेदिनश्चेत्तु ऋग्वेदिषु तथा पुन
बह्व सुमहात्मान सर्ववेदविदा वरा । आध्वर्यवाय नितरां आपस्तम्बीयमेककम्
सूत्रं तत्प्रवरं मुख्यं सर्वसूत्रोत्तमोत्तमम् । यजुम्सूत्रं तदेव स्यान्मुख्यतोऽन्यत्तु गौणत
एतत्तुल्यप्रसिद्धेरभ्यभावेनैव तत्परम् । तत्तन्मात्रोपयुक्तं हि न सर्वेषां च वेदिनाम्।
उपयुक्तं भूतलेऽत्र सूत्रं तस्मात्तदेव वै । सर्वसंशयहृद् सर्वप्रयोगविशदं पुनः ॥
सर्वैरंगीकृतं सर्वलोकश्रुतिमनोहरम् । कल्पाख्यं च तदेवैकमार्षं भगवता कृतम्।
सर्वेषां यजने मुख्यत्वेनैव स्वीकृतं महत् । नैतत्समन्ततोऽन्यत्तु सूत्रं पतितपावकम्।
न विद्यते सर्वथैव हौत्रार्थं तु यथा तथा । आश्वलायनसूत्रं वै सर्वस्मादुत्तरोत्तरम्।
हौत्रकार्येऽपि भगवान् स्वतन्त्र पारतन्त्र्यहा । सूत्रयामास वैशद्यमनुसृत्य महामति ।
यजुर्वेदगतैर्मन्त्रैरापस्तम्ब स सर्ववित् । तस्मात्तु तादृशं सूत्रं नास्त्यैवेति सुनिश्चय ।
परमाध्वर्यवं तच्च सूत्रं वाजसनेयकम् । यजुर्वेदार्थघटितं तथाप्येतत्पुन परम् ॥

ससार्वत्रिकमित्येव प्रसिद्धं तत्तु केवलम् । तन्मात्रकं ततस्त्वेकं मया प्रोक्तं विशेपतः ॥
यथैव याजुपं हौत्रं आपस्तम्बेन सूत्रितम् । येन केन तथान्येन यत्र कुत्र न कीर्तितम् ॥

सूत्रकारैश्च निखिलैः गार्ह्य कर्मणि कृत्स्नशः ।
पृथक्त्वेनैव सर्वाणि चोपदिष्टानि सूत्रतः ॥
अग्निहोत्रं पितृयज्ञः शिष्टं श्रौतं यदस्ति तत् ।
आध्वर्यवं तु यजुपा ऋचा हौत्रं तथैव च ॥
साम्नोद्गात्रं च सर्वेपां सममेव न संशयः ।
यथा वा यजुपा हौत्रमिष्टिकाण्डस्य कृत्स्नशः ॥

ऋचा तथाध्वर्यवं न साम्ना वा न निरूपितम् । यजुर्वेदस्तादृशोऽयं ऋचां साम्नां समाश्रयः

नित्यस्वतन्त्रः सुमहान् सदा सर्वनियामकः ।
तदाध्वर्यवसूत्राणि पट्संख्याकानि केवलम् ॥
तदप्येकं प्रकथितं सूत्रं वाजसनेयकम् ।

यजनं खलु सर्वत्र बह्वृचानां निरन्तरम् । छन्दोगानां च तत्सूत्रद्वयं दृष्टं न चेतरत् ॥
आपस्तम्बेन रचितं तथा बौधायनं च तत् । सप्तानामपि सूत्राणां याजुपाणां पुनस्तदा ॥

छन्दोगानां बह्वृचानां ऋग्वेदादेव हौत्रकम् ।
औद्गात्रं च तथा प्रोक्तं सामतस्तु नचान्यतः ॥
हौत्रमृग्वेदरचितं औद्गात्रं च तथाविधम् ।
कण्वानां वाष्कलानां च तथा काठकिनामपि ॥
कौपीतकानां जैमिनिसूत्रिणामपि चोदितम् ।
शाट्यायनिमुखानां तु यजनं न कलौ मतम् ।
उत्सन्नास्ते हि तच्छाखास्तच्च सूत्रं तथाविधम् ।
अनुत्सन्नदशायां तु हौत्रमौद्गात्रकं तथा ॥

तेपामेतद्दृग्विधानवर्त्मनैव न चान्यतः । हौत्रं तु याजुपं यत्तु याजुपाणां तदुच्यते ॥

न चान्येपां कदाचित्स्यात् यदि स्यात्कर्म तद्वृथा ।
याजुपाणां च तद्धौत्रं यावत्तावत्प्रकीर्तितम् ॥

तदन्यत्र पमादिपनकर्मसु च पुन । तदेव हौत्र विहितमाश्वलायनवर्त्मना ॥
हौत्रं तद् याजुष यद्चोदित ब्राह्मणान्तरम् । अत्रनत्रयमितात्मन्यक्त सर्वेर्गीता समग्रस
याज्यापुरोऽनुवाक्याभ्यां प्रधानहविष पुन । तद्विशेषस्य तत्रत्यप्रयोगस्यातिस्य च
सामिधेनीभिरेव वै पुरोऽनुग्भिश्च तादृशी । तथा पत्नीसयाजान्त निरूपणमुदाहित
तस्मात्तदेव सूत्रीयाणामेव नितरां मतम् ॥

सूत्रान्तरेण संस्कारे दोषः

यदा स्नान गधेय स्यात्तदन्येन कदाचन । सूत्रेण सम्कृतो मोहात् पुन सस्कारमर्हति
स्वसूत्रोक्तेन विधिना न चेन्पातित्यमर्हति । शाखां शिखां च सूत्र च समयाचारमेव च
पूर्वैराचरित कुर्यादन्यथा पतितो भवेत् । पूर्वोक्तानां तु सर्वेषां षण्णामपि च सूत्रिणाम्
शाखेव तैत्तिरी ह्येषा शिखा तेषां पुरो भवेत् । बौधायनीयसूत्राणां तत्र केचन वाडवा

पश्चाच्छिखा दुर्लभा स्युस्तेऽप्यत्र प्रतिपादिता ।
अत्यन्तात्युत्तमास्तत्र तद्विभाश्च तथा पुन ॥
अघन्यातिनपन्यत्वनैवेति निखिला जगु ॥

शिखाधारणप्रकारः

पुर शिखा यदि पुन याजुषा बहुचास्तथा ।
छन्दोगा या न तैस्तुल्या नौधायनिभिरञ्जसा ॥
पुरश्शिखत्वे किंपुनस्स्येदधिका एव केवला ।
वैदिकाश्च महात्मान पङ्क्तियोग्या इति स्मृता ॥

प्रायेण भूतल सर्वे याजुषा बहुचास्तथा । न्यङ्गवैकल्यरहिता सर्वत्राप्युत्तमोत्तमा ।
छन्दोगेषु सर्वत्र जघन्या स्यु कचित्कचित् । ते त्यक्तवेदसूत्रत्वादन्यवेदपरिग्रहात् ।
सगृहीतान्यसूत्रत्वात् द्वाभ्या तेषा जघन्यता । तेषां सदाप्येतदेव दूषण नान्यदुच्यते ।
कदाचित्ते तु निखिला छन्दोगा कालभेदत ।

ते जैमिनीयाः सूत्रा ये सर्वे पूर्वाःशिखाः स्मृतयः ।
तथा वैखानसाः केचिद्बौधेयाश्च तथा मतः (ताः)॥
भारद्वाजीयाः सूत्रे तु यदि स्युश्चेत्तथाविधाः ।
त एव तेषां विहिताः नान्येषामिति तद्ध्रुवम् ॥
यो वा को वा पुनर्वच्मि स्ववेदं वा स्वसूत्रकम् ।
त्यक्त्वा समाश्रयेदन्यं सद्यः पातित्यमर्हति ।
वेदत्यागेनास्य वेदस्वीकारात्सद्य एव वै ॥
शाखारण्डो भवेन्नूनं न योग्यो हव्यकव्ययोः ।
न पङ्क्तियोग्यश्च तथा स तु स्यान्नित्यकिल्बिषी ॥

तद्दोषपरिहाराय पुनर्वेदं समभ्यसेत् । पश्चात्पुनः संस्कारेण धेनुदक्षिणया च सः ॥
शुद्धो भवेन्न चेन्नैव त्यक्तसूत्रश्च चोदितः । एतेनैव प्रकारेण स्वसूत्रात्संस्कृतः शिवः ॥
न चेद्भ्रष्टो न संदेहोऽप्यप्रवेश्यश्च पङ्क्तिषु । न समत्वेनोपवेश्यः सभासु स तु गर्हितः॥
कदाचिद्दैवतोमार्गमध्ये यदि मृतस्य चेत् । श्रोत्रियासन्निधौ विप्रदुर्घटे गहनेऽथवा ।
तल्लक्षसूत्रतः कृत्वा येन केन प्रकारतः । पश्चात्सम्यक् स्वसूत्रोक्तविधिना चित्तपूर्वकम् ॥
सर्वं तत्पैतृकं कर्म धर्मज्ञसमयस्तथा । यदि कीकटदेशेषु विप्रशून्येष्ववर्त्मसु ॥
संप्राप्तं प्रेतकृत्यं तदमन्त्रापेक्षया परम् । येन केनापि विधिना संस्कारं तन्निवर्तयेत् ॥

आहिताग्निविषयः

अथाहिताग्निदूराग्निर्नष्टाग्निर्वा तथाविधः । मृतश्चेत्तस्य तूष्णीकं दहनं चेत्समञ्जसम् ॥
न चेत्तस्य पुनः कर्तुं कर्म यत्पैतृमधिकम् । येन केन प्रकारेण यद्वा तद्वा कृतं यदि ॥
तत्परं तस्य विधिना कर्मणः करणे बहु । बाधकं प्रभवेन्नूनं तथा तत्तु समाचरेत् ॥

शिखानिधानं सर्वेषां चौलकर्मणि शाश्वतः ।
छन्दोगानां तु गोदानव्रते तत्कथितं पुनः ॥
चौलाभावेऽपि तूष्णीकं तृतीये वत्सरे तु तत् ॥

उपनयने शिखाधारणम् जातकर्मादीनां सर्वेषामुपनयनकाले कर्तव्यता

शिखानिधानं कार्यं स्यादित्येवं मनुरब्रवीत् ।
मौञ्ज्यां कृतस्य जातादिकर्मणः करणं स्मृतम् ॥

तस्मिन्नेव दिने तेन कर्मणा तत्समाचरेत् । कर्मणामपि सर्वेषामकृतानां स्वकालके ॥
स्वकालविहितेनैव कर्मणा करणं विधिः । प्रधानकर्मणः पूर्वं गतस्य करणं स्मृतम् ॥

न तु पश्चादिति विधिः नापि पूर्वदिनेऽपि वा ।
गतानि यानि कर्माणि कृत्वा तानि क्रमेण वै ॥

पश्चात्प्राधानिकं कर्म कुर्यादित्येव सा श्रुतिः । समयाचारशास्त्रेण कर्म स्मार्तं तदुच्यते ॥
प्रकृते तस्य यत्प्रोक्तं प्रतिपादकमञ्जसा । सूत्रं तदेव नान्यत्तु तदेतदनुष्ठेयम् ॥
पूर्वैराचरितं कार्यं पूर्वैः पितृपितामहैः । प्रपितामहाद्यैः संयुक्तैस्तैराश्वलायनं(विहितं)तु यत्
तस्याश्रयमेव सुतरां शाखीयं यत्तदाचरेत् । स्वसूत्रोक्तप्रकारेण स्मार्तं कर्म श्रुतीरितम् ॥
तत्र ब्राह्मणकरणे मौञ्जीकर्मोत्तमं स्मृतम् । तस्योपनायनात्प्राक्कानि जातकादीनि तुल्यवत् ॥
कर्तव्यत्वेन चोक्तानि तत्पश्चात्तत्समाचरेत् । जाते पुत्रे जातकर्म विहितं शास्त्रवर्त्मना ॥
तत्क्रियायोग्यतासम्पादनाय स्नानमुच्यते । तत्र स्नानं विशेषेण जातमात्रे विधीयते ॥

सद्यो बहिर्गते कुर्यात्कुर्वन् स्थापनमञ्जसा ।
गायत्र्या प्राणमन्त्रेण चैव कृत्वा तु स्वयम् ॥

त्रिर्वेष्टयित्वा तिसृभिः बन्धयित्वा च पर्वणि । सद्योऽन्तं निपतेदप्सु चोर्ध्वं तत्सलिलं यथा ॥
प्रोद्गच्छेत्सर्वतो दूरं यत्रमन्त्रितेत्तथा । तद्वच्छिन्नेनोदकेन पितरोऽस्य तदुन्मुखाः ॥

अनन्ततृप्ता मुदिता क्षुत्पिपासाविवर्जिताः ।
आनन्दसागरे मग्ना भवेयुर्गलकल्मषाः ॥

तथा स्नात्वा ततः प्राप्य स्नानवर्त्मन परम् । पञ्चद्रव्यं पीठयित्वा भूषणैरन्नभक्षितः ॥
गन्धेन च देवाधिविधिनूतनाभिति चेतसा । इष्ट्वाऽत्र सुपुत्रस्य जातकर्म समाचरेत् ॥
नान्दीश्राद्धविधानेन हिरण्येनाश्मवेदकम् । कर्तव्यमविच्छिन्नेन तु चैवा धर्मपाशिना ॥

कर्मणस्तस्य पूर्वं वा पश्चाद्वा तत्समाचरेत् ।
संकल्पपूर्वकं मन्त्रैः दिवस्पर्यादिभिः शिवैः ॥
अभिमर्शनकर्मादि कृत्वा माधवकर्म च । व्याहृतीभिः प्रकुर्वीत मेधां तेति च मन्त्रतः ॥
त्वयि मेधामिति प्रोक्त्वा नैष्ठर्य्यं कर्म चाचरेत् ।
अथाग्निं च प्रतिष्ठाप्य फलीकरणवस्तुतः ॥
हावयित्वा सर्पपैश्च प्रैषं कुर्याच्च शास्त्रतः ।
ततस्तमग्निं विधिना धारयीतैव तच्छिशोः ॥
रक्षार्थं होममात्रं तत्कुर्यादन्वहमेव वै । प्रथमे दिवसे होमात्परं सत्वरमेव वै ॥
अर्चयेद्ब्राह्मणान् भक्त्या गन्धाक्षतसुमादिभिः ।
ताम्बूलदक्षिणाभिश्च धान्यदानैरनेकशः ॥
वस्त्रैर्गोभिर्धनै रत्नैः शक्त्या लोभविवर्जितः ।
सर्वमङ्गलवाद्यानि कारयीतैव शक्तितः । सुमङ्गल्यर्चनं नित्यं तद्गानैकप्रपूर्वकम् ॥
नीराजनं मन्त्रपूर्वामाशिषश्च क्रमात्स्मृताः । नित्यमेवं प्रकर्तव्यं सत्यां शक्त्यामतत्परः ॥
उत्सवो नास्ति सर्वेषां तस्मादेवं समाचरेत् । पुत्रजन्मनि यद्दत्तं ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥
पित्रोः क्षयाहेऽयनयोः दत्तं भवति चाक्षयम् ।
तस्मात्सवप्रयत्नेन शक्त्या दानानि चाचरेत् ॥
महत्युत्सवे तादृशेऽस्मिन् लोभशाठ्यविवर्जितः ॥

नामकरणम् अन्नप्राशनम् चूडाकर्म

एकादशे द्वादशे वा नामकर्म च शास्त्रतः । व्यवहाराय नाम्नस्तु पिता कुर्यात्कलत्रवान् ॥
बलवीर्यादिसिद्ध्यर्थं षष्ठेऽन्नप्राशनं चरेत् । भूरपामिति मन्त्रैस्तैः रक्षाबन्धनपूर्वतः ॥
ब्राह्मणान् भोजयेच्चात्र शक्त्या दक्षिणया तथा ।
ततस्त्रैतीयके वर्षे चूडाकर्म विधानतः ॥
कुर्यादङ्कुरपूर्वं वै संकल्पानन्तरं शुचेः । कृत्वा प्रतिष्ठां विधिना कुमारं वर्णिभिः सह ॥

जनन्या भोजयित्वाज्य कृत्वा दिग्वपन शुचे ।
पश्चाद्भागे प्राङ्मुखस्य कृत्वा कर्मगुर तथा ॥
निक्षिपेच्च शिखा मन्त्रैर्वाद्यघोषपुरःसरैः ।
तत स्नात कुमार त मात्रा साकं स्वय शुचि ॥
निकटे स्वस्योपवेशयित्वा कर्म (कुर्यात्) तदाह्निकम् ।
पवित्रपाणिरखिलं कुर्याद्ब्राह्मणसाक्षिकम् ॥
तदन्ते भक्षणे दत्त्वा पर शक्त्या द्विजान् तत ।
पूजयित्वा दक्षिणादिभिर्गन्धैर्लोमवर्जित ॥
नीराजनाशीर्वादादि गृहीत्वा ब्राह्मणात्तत ।
भोजयित्वा विधानेन स्वय भुञ्जीत बन्धुभि ॥
एव निर्वर्त्य तदनु वा मौञ्जीमध्येऽपि वा । गर्भाष्टमे ब्राह्मणानां कर्तव्यत्वेन शास्त्रत ॥
चोदितत्वात्कुर्वीत गर्भैकादशवत्सरे । राजन्यानां विशां चेत्तु गर्भद्वादशवत्सरे ॥
मुख्यकाला प्रकथिता गौणकालान् परे जगु ।
ब्रह्मवर्चसकामश्चेत् पञ्चमाब्दे समाचरेत् ॥
नवमो दशमश्चाब्द षष्ठो वत्सर एव च ।
काम्यकाला ब्राह्मणस्य राजन्यस्य तथाष्टम ॥
नवमो दशमश्चापि वत्सरा कामनापरा । वैश्यस्य नवम प्रोक्त दशमस्तदनन्तरम् ॥
सवत्सरा काम्यकाला इति वेदविदो विदु । सुमहानुपपत्तौ चेदाषोडशकवत्सरात् ॥
बाहुज चोपनीतः स्यादाद्वाविंशात्तु भूसुरा । वैश्य चेदाचतुर्विंशादिति वेदानुशासनम् ॥
तदूर्ध्वं पतिता ज्ञेया सर्वकर्मबहिष्कृता ।
जातकादीनि कर्माणि स्वस्वकालाकृतानि चेत् ॥
उपनायैव कार्याणि तदा तेषां प्रधानत ।
विद्यमानाखिला धर्मा समुख्या प्रभवन्ति वै ॥
प्रकृतस्यैव तस्यास्य धर्मा ये शास्त्रचोदिता । तेषामेव प्रधानत्वेनैव स्याद्गणना परा ॥

तेषां तत. पुरोक्तानां जातादीनां तु कर्मणाम् ।
मौञ्जीकाले मन्त्रमात्रक्रिया कार्या न चापरा ॥
ाधङ्कुरप्रतिसरक्षुरादीनां पृथक् पृथक् । करणं शास्त्रविहितं न भवत्येव सर्वथा ॥
तस्मान्मौञ्ज्या कदाचित्तु चूडाकर्मकृतौ तथा ॥

उपनयनकालकृतानां पृथक् क्षुरकर्माभावः

ान्यादिवत्क्षुरस्यापि न पृथक्करणं मतम् । तन्मात्रस्य पृथक्त्वेन करणे किल केवलम् ॥
ामारमातृभुक्त्यादि प्रसक्तथा प्राकृतं महत् । कर्मोपनयनं सद्यो व्यर्थं नष्टं भवेदतः ॥
उपनीत्या सहैव स्यान्मातृमाणवकक्रिया ।
भुक्त्याख्या वर्णिनां चापि तत्पश्चादखिलक्रिया ॥
मौञ्ज्यास्तस्या इति परं तत्त्वं ज्ञेयं महात्मभिः ।
सर्वं तदोपनयनात्तस्य बालस्य केवलम् ॥
इच्छाभक्षणसञ्चारभापणानीति धर्मतः । विहितान्येव तेषां तु शुचिश्चाशुचिरेव च ॥
तथाविधिर्निषेधो वा पित्रोराशौचमेव यत् । तन्मात्रमेव तच्चापि मातुस्तद्रजसोद्भवम् ॥
यन्मालिन्यं स्तन्यपानजं वा नैषां परं तु तत् ।
अहर्मात्रस्य कृत्स्नस्य रात्रिमात्रस्य वा तथा ॥
निद्रया स्नानसंप्राप्तिः तच्च स्नानं समन्त्रतः ।
उष्णोदकेन कृत्स्नस्य गात्रस्य क्षालनं परम् ॥
सम्यक् सर्वत्र नान्यत्स्यातच्चतुर्थाब्दिकात्परम् ।
तत्पूर्ववन्न भवति ज्ञानाभावे तु केवलम् ॥
ंत्यक्तस्तन्यस्य घटिकामात्रसंवासतस्तथा । स्नानं स्यादेव संत्यक्तस्तन्यपानस्य पूर्ववत् ॥
सर्वमेव भवेन्नूनं परं त्वेकं पुनर्मतम् । तन्मालिन्यं नास्य भवेत्तदोपनयनात्किल ॥
मौञ्ज्याः परं सर्व एव नियमाः सर्ववर्णिनाम् ।
क्षत्रियाणां च वैश्यानां नवमाब्दात्परं पुनः ॥

कामभक्ष कामचार कामवादश्च निन्दिता ।
पितृभ्यां शिक्षिणीयाश्च मौसंदर्शनमात्रत ॥
न सताड्या बाधनीया लालनीयाश्च सन्ततम् ।
भग्नकामा न कार्याश्च प्राप्तकामा प्रतोषिता ॥

पुत्राद्याश्चापि कर्तव्या तत्क्रीडनकदानत । हसन्मुखा प्रकर्तव्या न कार्या प्ररुदन्मुखा ॥

अज्ञानिनो ये पृथुकान् मनोभङ्ग प्रकुर्वते ।
तेषां लक्ष्मीर्यशोभाग्य ओजस्तेजोद्युतिर्मति ॥
क्षणान्निर्मूलता याति क्षय वंश समश्नुते ।
या नारी स्वार्भकं ज्ञानविकल वा स्तनधयम् ॥

पुत्रपौत्रमथान्य वा स्वपोष्यापोष्यपात्रकम् । अभावनष्टसत्कक्ष्यवस्तुसप्रार्थनादिभि ।
रुदन्त देहि मे चेति ताडयन्त पुन पुन । शपन्तं बहुधा मूढ ताडयत्यतिमौढ्यत ॥
सा दुर्भगा नष्टभाग्या नष्टभर्ता विनष्टधी । नष्टश्रीकामधान्यादिसंपत्का तत्क्षणाद्भवेत् ॥
सत्ताडनाविद्धुस्वान्तरुदितश्वनिकल्पित । आब्रह्मलोक व्याप्नोति तच्छ्रुत्वा पितरस्तु वै ॥
स्वताडनावमानातिलाघवारयन्तद्दु खिता । अत्यन्तासह्यदुदु खसहस्रगुणशालिन ॥
शपन्त्येनामियनित्य वन्ध्यानप्रज्ञाथवा । नष्टायुष्या नष्टकामा गतश्रीर्गतमन्दिरा ॥

अलब्धधारणापापा भवेत्येति(वति)महाक्रुधा ।
तस्मात्तु सुतरां बाला न मह्यां यतस्तु ते ॥

ज्ञानशून्या परेषां तत्सुख दुखाविवेकिन । ते भाषया चाटुवाक्यशतकै प्रतिकारकै ॥
सुखश्रोत्रकरैरन्यैस्तोषणीया पदे पदे । तदुद्धरणसञ्चार गतागतविडम्बने ॥

डो(दो)लालोडनतद्गीतितच्चित्ताकर्षणादिभि ।
अत्यन्तोपायशतकै ये कश्चित्प्रीतिवर्धनै ॥
जातदर्पा प्रकर्तव्या न भग्नाशा कदाचन ।
ये तूष्णीं दुर्भगा बालान् ज्ञानहीनान्तुषान्विता ॥
न्यक्कुर्वन्त छद्कुर्वन्त वचोभि श्रुतिदु खदै ।
तिरस्कुर्वन्ति तूष्णीक तिरस्कारस्य तादृश ॥

एतद्दिष्टसुराचार्यपैतृको जायते ध्रुवम् ।
तस्माद्वालान् वरान् स्वीयान् ज्ञानशून्यान् कदाचन ॥
क्रुध्येन्नपि चाक्रोशेत्प्रहरेन्नपि भीषयेत् । तच्चित्ततोषणं ये वै प्रकुर्वन्ति तदा तदा ॥
सर्वे देवमुनिराड्योगिदेवद्विजन्मनाम् । तदनुग्रहपात्रं स्यादन्यथा न भवेत्तथा ॥
बालानां तुष्टये ये वै चिपिटादीन् भलादिभिः ।
तदा तदा प्रदास्यन्ति कृते तेषां सुरेश्वराः ॥
त्रयस्त्रिंशत्कोटिसंख्याः लोकपाला जगद्धिताः ।
वसवोऽष्टौ द्वादशापि सरुद्राः साप्सरोगणाः ॥
पितृभिः सहसुप्रीनाः पूजिताः प्रभवन्त्यति ।
कन्यकाः पूजिताः स्युश्चेत्तत्रापि ज्ञानवर्जिताः ॥
र्षादूर्ध्वं विवाहस्य प्राक्तु किंकिणिकादिभिः । तत्तत्क्रीडनकापात्रैःमृद्दारुपरिकल्पितैः ॥
द्भूषणैर्घैस्तत्सालभञ्जिकापुञ्जपुञ्जकैः । तेषां ततः पुरोक्तानां जातादीनां तु कर्मणाम् ॥
मौञ्जीकाले मन्त्रमात्रक्रिया कार्या न चापरा । नान्द्यङ्कुरप्रतिसरक्षुरादीनां पृथक्पृथक् ॥
करणं शास्त्रविहितं न भवत्येव सर्वथा । तस्मान्मौञ्ज्या कदाचित्तु चूडाकर्मकृतो तथा ॥

उपनयनकालकृतानां पृथक्क्षुरकर्माभावः

नान्द्यादिवत्क्षुरस्यापि न पृथक्करणं मतम् । तन्मात्रस्य पृथक्त्वेन करणे किल केवलम् ॥
कुमारमातृभुक्त्यादिप्रसक्त्या प्राकृतं महत् । कर्मोपनयनं सद्यो व्यर्थं नष्टं भवेदतः ॥
उपनीत्या सहैव स्यान्मामाणवकक्रिया ।
भुक्त्याख्या वर्णिनां चापि तत्पश्चादखिलक्रिया ॥
मञ्ज्यास्तस्या इति परं तत्त्वं ज्ञेयं महात्मभिः । सर्वं तदोपनयनात्तस्यबालस्य केवलम् ॥
इच्छाभक्षण सञ्चार भाषणानीति धर्मतः । विहितान्येतेषां तु शुचिश्चाशुचिरेव च ॥
तथाविधिर्निषेधो वा पित्रोराशौचमेव यत् । तन्मात्रमेव तच्चापि मातुस्तद्रजसोद्भवम् ॥
यन्मालिन्यं स्तन्यपानजं वा नैषा परं तु तत् ।
अहर्मात्रस्य कृत्स्नस्य रात्रिमात्रस्य वा तथा ॥

निद्रया स्नानसम्प्राप्ति तच्च स्नान समन्त्रव ।
तच्छोदकेन कृत्स्नस्य गात्रस्य क्षालन परम् ॥
सम्यक् सर्वत्र नान्यत्स्यात्तच्चतुर्थादिकात्परम् ।
तत्पूर्ववन्न भवति ज्ञानाभावे तु केवलम् ॥
स्यकालस्यास्य घटिकामात्रमवसानस्तथा । स्नान स्याद्देव सपुत्रस्यान्यपात्रस्य पूर्ववत् ॥
सर्वत्रैव भवेन्नून पर त्वेक पुनर्मतम् । तन्मालिन्य नरस्य भवेत्तद्दोषनयनाकिल ॥
मौञ्ज्या पर सर्व एव नियमास्सर्ववर्णिनाम् ।
क्षत्रियाणां च वैश्यानां नवमाब्दात्पर पुन ॥
कामभक्ष्य कामचार कामवादश्च निन्दिता ।
पितृभ्यां शिक्षणीयाश्च भीतदर्शनमात्रत ॥
न सनाड्या बाधनीया लालनीयाश्च सन्ततम् ।
भग्नकामा न कार्याश्च प्राप्तकामा प्रतोषिता ॥
पुण्याह्वाश्चापि कर्तव्या तत्क्रीडनकदानत ।
हसन्मुखा प्रकर्तव्या न कार्या प्ररुदन्मुखा ॥
अज्ञानिनो ये पृथुकान् स्नो(लग्न)भङ्ग प्रकुर्वते ।
तेषां लक्ष्मीर्यशोभाग्य श्रीमत्तेनो व्युतिर्भवि ॥
क्षणान्निर्मूलतां याति क्षयवश समश्नुते । या नारी स्वर्भक ज्ञानविकल वा स्तन पयम् ॥
पुत्रपौत्रमथान्य वा स्वपोष्यापोष्यपात्रकम् । अभावनष्टलब्ध्यवस्तुसप्रार्थनादिभि ॥
रुदन्ता देहि मे चेति ताडयन्त पुन पुन । शपन्त बहुधा मूढ ताडयत्यतिमौढ्यत ॥
सा दुर्भगा नष्टभाग्या नष्टभर्तातिविनष्टधी । नष्टश्रीकामधान्यादिसम्पत्का तत्क्षणाद्भवेत् ॥
तत्ताडनादिदु ख्यार्तहृदिनध्वनिरुत्थित ।
आब्रह्मलोक व्याप्नोति तच्छ्रुत्वा पितरस्तु ते ॥
स्वताडनावमानातिलाघवात्यन्तदु खिता । अत्यन्तासह्यतद्दु खसहस्रगुणशालिन ॥
शपन्त्येनामिय नित्य वन्ध्या नष्टप्रजायता । नष्टायुष्या नष्टकामा गतश्रीर्गतमन्दिरा ॥

अलब्धाशरणापापा भवेत्येति (वत्वि) महाक्रुधाः।
तस्मात्तु सुतरां वालाः न प्रहार्या यतस्तु ते ॥
ानशून्याः परेषां तत्सुखदुःखा विवेकिनः। ते भाषया चाटुवाक्यशतकैः प्रीतिकारकैः॥
ुखश्रोत्रकरै रम्यैस्तोषणीयाः पदे पदे। तदुद्धरणसञ्चार गतागतविडम्बनैः॥
डोलालोडनतद्गीतितच्चित्ताकर्षणादिभिः।
अत्यन्तोपायशतकैः यैः कश्चित्प्रीतिवर्धनैः॥
जातहर्षाः प्रकर्तव्याः न भग्नाशाः कदाचन।
ये तूष्णीं दुर्भगा वालान् ज्ञानहीनान्तुपान्विताः॥
न्यक्कुर्वन्तः छत्कुर्वन्तो वचोभिः श्रुतिदुःखदैः।
तिरस्कुर्वन्ति तूष्णीकं तिरस्कारस्य तादृशः॥
एतद्दिष्टसुराचार्यपैतृको जायते ध्रुवम्।
तस्माद्वालान् वरान् स्वीयान् ज्ञानशून्यान् कदाचन॥
न क्रुध्येन्नापि चाक्रोशेत्प्रहरेन्नापि भीषयेत्। तच्चित्ततोषणं ये वै प्रकुर्वन्ति तदा तदा॥
ते सर्वे देवमुनिराड्योगिदेवद्विजन्मनाम्। तदनुग्रहपात्रं स्यादन्यथा न भवेत्तथा॥
वालानां तुष्टये ये वै चिपिटादीन् फलादिभिः।
तदा तदा प्रदास्यन्ति कृते तेषां सुरेश्वराः॥
त्रयस्त्रिंशत्कोटिसंख्याः लोकपाला जगद्धिताः।
वसवोऽष्टौ द्वादशापि सरुद्राः साप्सरोगणाः॥
पितृभिः सहः सुप्रीताः पूजिताः प्रभवन्त्यति।
कन्यका पूजिताः स्युश्चेत्तत्रापि ज्ञानवर्जिताः॥
वर्षादूर्ध्वं विवाहस्य प्राक्तु किंकिणिकादिभिः। तत्तत्क्रीडनकापात्रै मृद्दारुपरिकल्पितैः॥
तद्भूषणौवैस्तत्सालभञ्जिकापुञ्जगुञ्जकैः। श्रीर्धीर्लक्ष्मीर्महागौरी वाणी चैन्द्री दया रमा॥
क्षमा शान्तिश्च पुष्टिश्च देवपत्न्योऽखिलास्तथा।
मंगलानि च सर्वाणि ह्रदास्तीर्थानि च द्रुमाः॥

सरित सागरा सप्त लोकाश्चै पर्वतास्तथा । ऋषयश्च सपत्नीका सर्वे दीर्घायुषस्तथा ॥
पूजिता परिपूर्णार्था कृतार्थाश्च पदे पदे ।
पुत्रपौत्रानुवृद्धाश्च स्यु सत्यमेतन्मयोदितम् ॥
कन्यकादानतश्च सर्वेऽप्यनुमृत्य सुवरा यत्र । निवसन्त्येव तस्मात्तु भौणयेन्निद्दर्षयेत् ॥
वाम्बातेऽतिदुष्णश्च प्रोक्ता ग्न क्षणेन वै । प्रासमिव प्रकुर्वन्ति नत्त्रीभाग्यरत्तमम् ॥
दाघायुष सुभगत्व नित्यारोग्यसुपुष्टिकम् । तस्मात्तु कन्यकादान सर्वदानोत्तमोत्तमम् ॥
महादानसहस्रेण तुलित तनुनर्मया । निरूप्यते विविधैव महादाननिरूपणे ॥

उपनीतधर्मा ओमित्येकाक्षरमित्यादिमन्त्रस्वरूपम्

उपनीतस्तु पित्रा यो द्विजोऽकनिषमस्सदा । न भवेदेव तस्मात्तु द्विपत्व प्रासवान् यत ॥
कृतकालत्रयमहामन्त्रसन्ध्यो महाशुचि । कृताग्निकार्य सुमना दण्डाजिनधरो भवेत् ॥
सन्ध्यामन्त्राश्च ये ते स्युरापोहिष्ठादिका पुरा ।
मया निरूपिता सर्वे गायत्रीप्रमुखा शिवा ॥
तद्यस्तक्रियमश्चापि वटुत्वस्यकर्म च । अतोऽत्र सर्वं तद्भूयो न वाच्य हि तत परम् ॥
यत्तदेव प्रकृत्य शिष्ट मन्त्रगणाह्निकम् ।
ओमित्येकाक्षरादि स्यात् सप्तत्रिंशात्मको मनु ॥
आद्यपादे त्वष्टवर्णा द्वितीये दशवर्णका । तृतीये द्वादशार्णा स्यु तुरीये सप्तवर्णक ॥
ओंकारब्रह्मणारैक्यप्रतिपादनहेतवे । मन्त्रोऽयं प्रथम श्रीमत् जयादौ विनियोजित ॥
तद्ब्रह्मणा दनिर्वाच्यगायत्र्यागमसिद्धये । द्वितीयमन्त्र कथित आयात्विति तत परम् ॥
द्वात्रिंशद्वर्णगणकस्तुर्यपादे तु तस्य वै । सवयोर्भेदतो ह्यय सप्तमार्णस्य तादृश ॥
गायत्रीमिति य शब्द तृतीयान्तश्च केवल ।
प्रथमार्थे विनिर्दिष्ट गायत्री तादृशी शिवा ॥
मे ब्रह्मेद जुषस्वेति जुषतामिति चार्थक । यद्ब्रह्मादिति मन्त्रोऽय तादृग्ध्यानफलार्थक ॥
द्वात्रिंशद्वर्णघटित सर्वपापपनोदक । सप्तवर्णेति मन्त्रोऽय सर्वेषा तदनन्तरम् ॥

संस्थितानामोजोऽसीति ह्यनुषङ्ग इति स्मृतः। सप्तानामपि मन्त्राणां यजुषां पूर्वतोऽपि वा॥
परतो वानुषङ्गः स्यात् सोऽयं मास्त्वस्तु वा पुनः।
विकल्पानामत्र पुनः समः प्राधान्यतो मतः॥
अतो यस्य यथेच्छं वै तदङ्गीकरणं भवेत्। अभिभूरों महामन्त्रः सर्वाकर्षणमुक्षमः॥
गायत्रीमुखदेवीनां छन्दर्षीणां च सश्रियाम्।
एभिश्च पञ्चभिर्मन्त्रैः स्वात्मन्यावाहनं चरेत्॥
गायत्रीमावाहयामीत्यादिकैः पञ्चभिः शिवैः। महात्मनो ब्राह्मणस्य सर्वदेवस्वरूपता॥
अभिवृद्धिस्तेजसः स्यात्प्रतिनित्यं त्रिवारतः। छन्दर्षिदेवतानां च तथाङ्गानां च बोधकाः॥
यजुर्विशोपागायत्राः शिखान्ताः सप्त कीर्तिताः।
अथ पत्रात्पृथिव्योनिः प्राणापानादिकं यजुः॥
विनियोगान्तकं त्वेकं गायत्री रूपबोधनात्।
आरभ्य तस्या देव्या वै गायत्र्या स्वीकृतौ मतम्॥
समीपवाचकः सोऽयमुपशब्दः प्रकीर्तितः। नयनं स्यादानयनं आकर्षणमिति स्मृतम्॥

गायत्रीस्वरूपम्

ओं भूर्भुवस्सुवश्चेति प्रथमं शीर्षमुच्यते। ओमित्येतद्द्वितीयं स्याच्छीर्षं तस्यास्ततः पुनः॥
तत्सेति तु तृतीयं च शीर्षं वेदमयं परम्। यजुर्वेदं भर्ग इति पादस्तुर्यमिहोच्यते॥
धियो योनः पञ्चमं स्याच्छीर्षकं सामरूपकम्।
त्रिपात्त्वं स्पष्टमेव स्यात्तत्स भर्गो धियादिकैः॥
तत्सवितुर्हि प्रथमा कुक्षिर्वेदाश्रया शिवा।
वरेण्यं तु द्वितीया स्यात्कुक्षिः शास्त्रमयोऽपि वा॥
भर्गो देवस्य शक्त्याख्या तृतीया तु प्रकीर्तिता।
धीमहीति तुरीया स्यात्कुक्षीर्लोकमयी तथा॥
धियो योनस्सुरमयी कुक्षिः सा पञ्चमी परा। प्रचोदयाद् ब्रह्ममयी षष्ठी सा सर्वरूपिणी॥

अत्र य सप्तमो वर्ण स तु वर्णद्वयात्मक । यकारश्च यकारश्च द्वावित्येव मनीषिभि ॥
शाखा तु वैदिके सर्वे ज्ञेयो वेदे यथैव सा । गायत्री सर्ववेदानां जननी ब्रह्मनामिका॥
शिष्टा मन्त्रा यथास्थ्च पूर्वमेव निरूपिता । अस्य मन्त्रस्य महतो देवता सवितुस्तत

प्रातरुपस्थानमन्त्राः

अथान्ते सदुपस्थानं यजुर्भिस्तत्समाचरेत् । अग्रमूर्ध्वेव गायत्री प्रमुखैर्वेदमध्यगै ॥
मित्रस्येति त्रिभिर्दिव्यैः प्रातःकालेषु सन्ततम् ।
प्रथमं तत्र मित्रस्य पश्चान्मित्रो जनानिति ॥
प्रसमित्रेति पश्चात्तु तत्कमो वेदमध्यग । शास्तिनां निरिशानां च मित्रस्येति त्रय तदा॥
यजुर्वेदोक्तरीत्यैव वक्तव्य नान्यमार्गत । एवमग्निश्च सूर्यश्च जलप्राशनचोदितौ ॥
आप पुनन्तु च तथा ओमित्येकाक्षर तथा । दशप्रणवगायत्री प्राणायामाख्यकर्मणि॥
या चोदिता पुरा सापि आयातु वरदा तथा ।
यदह्नादिति मन्त्रश्च सर्ववर्णादिक तथा ॥
अभिभूरो पञ्चक च तथा गायत्रिया तत । प्राणापानेत्यादिक च उत्तमे शिखरे तत ॥
आवाहिताया गायत्र्या स्वस्मिन्नेव विधानत ।
यथेच्छाप्रेपणे तस्या उपस्थानमुखेन वै ॥
विनियुक्तो वेदविद्भिस्तदेतच्च तथापरम् । स्तुतो मयेति चरम यजुष्येव हवोऽखिले ॥
नान्यत्र यत्र कुत्रापि तथा तस्माद्वेदसदा । अभिवादनकालेषु सतत प्रवर शिवम्॥
द्दो (त्र) प्रवरमार्गेण प्रवदेन्नान्यवर्त्मना । आभ्यर्यवप्रवरतो ह्यभिवादनकादिषु ॥
यदि क्रियाविशेषेषु कृत चेन्नाशमाप्नुयात् ॥

मार्जनमन्त्रसख्या

तथा सन्ध्यात्रये नित्य चतुर्विंशतिमार्जने । आपोहिष्ठेति नवक वारद्वयकृत यत ॥
मन्त्रा अष्टादश स्युर्हि तदा ते याजुषा परा । मन्त्रा जातानवेतस्ते वक्तव्यास्तद्द्वय परम्॥

दधिक्राव्णेति परमं यथारुचि तु चोदितम् । तथा हिरण्यवर्णाश्च चत्वारो मनवोऽपि वै ॥
यथारुचि परं तेषां षण्णामपि हि पाठने । पठने चापि नियमः तेषु कर्मसु वच्मि वः ॥
याजुषाणां ऋक्प्रकारकरणं त्वत्र निन्दितम् । बह्वृचानां तथा चोभयं बाधकाय न ॥
तथा किमर्थमित्युक्ते सान्ध्यं कर्माखिलं महत् ।
यजुर्वेदान्तर्गतं स्यान्न तदन्यत्र कुत्रचित् ॥
तस्मादशेषविप्राणां यजुर्मन्त्रविधानतः । सान्ध्यस्य करणे प्रोक्तं कर्मणो नेति बाधकम् ॥
यदि शुद्धयजूंष्यत्र सान्ध्ये कर्मणि मोहतः । शाखान्तरप्रकारेण तानि प्रोच्चरितानि चेत् ॥
भवेत्तु कर्मवैकल्यं विशयो नात्र वच्मि वः ।
त एते खलु षण्मन्त्राः ऋचः स्युश्च यजूंष्यपि ॥
वेदद्वयेऽपि चोक्तत्वात्स्वरभेदादिना तथा ।
महामन्त्रस्य तस्यास्या गात्र्याख्यस्य चेत्पुनः ॥
तत्तच्छाखोक्तरीत्यैव जपादिक उदाहृतः ॥

माध्यांह्निकार्घ्यम्

माध्याह्निकक्रियायां तु गायत्रीं सकृदेव हि । अर्घ्यमेकं समुच्चार्य देयं स्यात्तदनन्तरम् ॥
सौर्यास्त्रेण द्वितीयं तं हंसश्शुचिषदित्यृचा । तत्तच्छाखोक्तरीत्यैव तं मन्त्रं समुदीरयेत् ॥
तच्चक्षुरिति सर्वेषां समुच्चारणकर्मणि । यजुर्वेदविधानेन प्रोक्तिस्साभिहिता परा ॥
पश्चाच्च उदमन्त्रोऽति यजुरेव हि केवलम् । तदुपस्थानकृत्येऽस्मि(न्) बह्वृचानां विशेषतः

बह्वृचानां मन्त्रोच्चारणप्रकारः

उदुत्यवर्गो वक्तव्यः नित्योऽयं नान्यथा मतः । याजुषाणामत्र परं आसत्येनेत्यृगात्मकः
मनुः स्याद्याजुषः पश्चादुद्वयं तमसस्परि । उदुत्यं च ततो भूयो मनुस्तदनुतादृशः ॥
चित्रं देवानामित्येकश्चत्वारः खलु तेऽखिलाः ।
सोऽयं चेत्तदुपस्थाने इमं मे वरुणो मनुः ॥

तस्या यामि तत पश्चात् यच्छिद्रीति पुन पर ।
यदिकं चेद मनुर्मूय कितवास तत पर ॥
मध्यम ता (?) मध्यगता पातकशात्रव ।
विनिर्मुक्ता विरोपशे प्रधानश्च स्मृतस्तोऽखिले ॥
तस्मिन् कर्मणि सायाह्ने दिगादीनां तत पुन ॥

दिङ्नमस्कारः

तत्रत्यानामशेषाणां नमस्कारक्रियापर । नमोऽस्त्वाक सुमहान् वक्तव्य कर्मसिद्धये ।
दिग्लिङ्गातत्र सहयाता नमो गगादिकैरपि ।
वर्जयेदि दरासलयाकादि स्यु सर्वेऽत्र पावका ॥
तदेवमखिल प्रोक्त साध्य कर्मत्रयं महत् । एव कृतोपनयनो द्विजमात्रोऽन्वह सदाम् ।
कुर्यात्तु सन्ध्यां नियतो न चेद्विप्रो भवेदयम् ।
सन्ध्यामूलमिदं सर्वं ब्राह्मण्य सर्वदेहिनाम् ॥
वन्दनीय प्रार्थनीय पूजनीय प्रयत्नत । सेव्य च दर्शनीय च सन्ध्ययैतत्तु सपर ॥
ब्राह्मणस्य महत्त्व तदीयतीति (?) न कैरपि ।
सुरेन्द्रै सर्वदेवैस्ता(र्वा) ब्रह्मविष्णुशिवादिभि ॥
सुरोत्तमैर्महद्भिर्वा परिच्छेत्तु हि शक्यते ।
ब्राह्मण्य खलु देवाना मप्यत्यन्त हि दुर्लभम् ॥
ब्राह्मणे सर्ववेदाश्च ब्राह्मणे सर्वदेवता । ब्राह्मणे सर्वतीर्थानि तस्मादे दक्षिणे शिवे ॥
सर्वे समुद्रा सरित सदा कूपा सरासि च ।
पुष्करिण्य पुष्कराद्या सर्वे यागास्तपांसि च ॥
विविधान्यपि कृच्छ्राणि व्रतानि विविधान्यपि ।
गावो द्रुमाश्च नियमा दीक्षा यागा सद्क्रिया ॥
शास्त्राणि च पुराणानि स्मृतयो विविधा परा ।
आदित्या वसवो रुद्रा लोकपाला महोत्तम ॥

पतिव्रतानां प्रवराः कामधेन्वादिकाः शिवाः ।
चिन्तामणिमहाव्रातः कल्पवृक्षा धराधराः ॥

सप्तर्षयो महात्मानः विप्रमात्रेऽनिशं पुनः । स्वभागधेयकार्याय वसन्ति किल सन्ततम् ॥

न ब्राह्मण्यात्परं वस्तु समं वा यत्रकुत्रचित् । भुवनेष्वस्ति सर्वेषु कलौ केचन पामराः ॥

ब्राह्मण्यादधिकत्वेन शैवं वैष्णवमेव च । गाणपत्यं च शाक्तं च तत्तदेकं पुनश्च हा ॥

वदन्तस्तेन नाम्ना च वयं युक्ताः सुभूषिताः ।
तन्नामधेयमस्माकं ब्राह्मया साधारणं यथा ॥

अधिकं सोमयाजित्वं वाजपेयत्वमेव वा । तत्पौण्डरीकयाजित्वं तथेदमपि चैककम् ॥

शैवादिकमिति प्रोचुर्ब्राह्मया व्याप्यत्वमुज्वलम् ।
सदेतदत्यन्तमहामोहगाढविजृम्भितम् ॥
तद्व्याप्य धर्मो न भवेद् ब्राह्मण्यस्य कदाचन ।
अत्यन्तव्यभिचरितं शिवत्वादिकमल्पकम् ॥

तत्तु दर्शादियाजित्वं द्विजमात्रगतं यतः । तदसाधारणो धर्मः तच्छिवत्वाधिकं तथा ॥

सर्वथा न भवेदेव तस्माद् ब्राह्मण्यमेककम् ।
सर्वोत्तममिति प्रोक्तं आतीक्षिष्टेति सा श्रुतिः ॥

अयं ब्राह्मण्य इत्येव प्रोवाच किल तादृशी । यावतीरिति तद्वाक्यं ब्राह्मणेनैव सन्ति हि

ब्राह्मणेभ्यो वेदविद्भ्यो नमस्कुर्योदिति स्म च ।
उदाहृत्य जगादैव तस्मात्तु ब्राह्मणोऽधिकः ॥

नित्यं ब्राह्मणशब्दोऽयं ब्राह्मणानां सुभूषणम् । शब्दान्तरं तु सततं शैवादि खलु तत्परम्

प्रभवेद्दूषणायैव नात्र कार्या विचारणा । एवं सत्यत्र केचित्तु कलिधर्मेण केवलम् ॥

दूषणं भूषणत्वेन स्वीकृत्य प्रत्युतावहा । तेनदूषणशब्देन भूषितान् दूषयन्त्यहो ॥

एतत्किमिति चोक्ते तु कलिधर्मस्तु तादृशः ।
कलौ नीचा महान्तः स्युः महान्तो नैच्यभागिनः ॥

प्रायेण भूतले शिष्याः वहवो गुरुदूषकाः । गुरुभक्ता अतिस्वल्पाः पुत्रा जनकदूषकाः ॥

भर्तृवैरा स्त्रियः सर्वाः प्रायेण जगतीतले ।
पतिव्रता अतिस्वल्पा ना न सन्तीति नास्त्यपि ॥
सत्येन तत्रतत्रापि साध्या भर्तृपरापरा । धरणी चापि निर्वीर्या निरौषधरसान्तराम् ॥
पापलोकैरुसंकीर्ण सदा सज्जनदुर्लभा । तुच्छदैवगणारण्यमहादेवातिदुस्तरा ॥
शनैः शनैरल्पितश्री वेदमार्गाङ्कुशाग्र(नि)त् ।
भापारचित्तशास्त्रौघा महाशास्त्रातिदुर्लभा ॥
नष्टनष्टं हमशानभूपाद्भूतिमज्जना । क्ष रन्तार्थपरा भूपा दयादाक्षिण्यदूरिता ॥
तादृशेऽत्र कलौ किं किं नभवद्दनिनिन्दितम् ।
सर्वं निन्दितमेव स्यात्परार्त्तं यदनिन्दितम् ॥
प्राधान्यमनृतस्यैवाप्राधान्य सत्यस्य परम् । सत्यस्य तु भवेत्र यथापि विजोऽनिशम् ॥
सत्यस्यैव भवेन्नून नानृतस्य कदाचन । सत्यस्यानृतवद्भान तुच्छजल्पनकथने ॥
पश्चाद्विधिरेणसत्यस्याधान च प्रभवत्यपि । अस्मिन्नर्थे प्रवक्ष्यामि पुन पुनरवीव च ॥
चोरश्चोरो भवद्द्वेष सबैव च मृपामृषा । पापं पापं भवेन्नूनम् सत्यंसत्यं न चानृतम् ॥
धर्मस्य विजयो नित्य नाधर्मस्य कदाचन । पर त्विश्वमधर्मस्य तत्वभाना कलौ सव ॥
कालेन यस्माद्भूयश्चात्वैनैव नथान्यथा । तत्क्षणप्रतिसंहार न्यायधर्मसतां तथा ॥
सत्यस्य च भवेदस्मादभ्युत्थान यथा पुरा । कदाचिदनृतं सत्यं भविष्यत्यपि केवलम् ॥
तत्सत्यमनृतं तस्य विलय प्रापयिष्यति । अतस्त्वन्यायमतिद्रोहमति क्रौर्यं कदाचन ॥
अन्यद्य भाव्यशास्त्र न कुर्यान्न च कारयेत् । कुर्वन्ती सर्वपापानि वर्णानां तक्रमेण वै ॥

वर्णानामाश्रमाणामुत्तरोत्तरं प्रायश्चित्तद्वैगुण्यम् संन्यासभेदाः

प्रायश्चित्त द्विगुणन सूतकं च तथा मतम् । यद्ब्राह्मणस्यैकगुणं तद्राजन्यस्य धर्मत ॥
द्विगुण शास्त्रगदित वैश्यस्य त्रिगुणं स्मृतम् । चतुर्गुणं तस्य तत शूद्रस्येति मनीषिभि ॥
कथित शास्त्रतत्त्वज्ञै तदेव गृहिणो मतम् । यत्तस्य द्विगुण कृत्स्न धर्मतो ब्रह्मचारिण ॥
वर्णन त्रि,त्रि गुणप्रोक्तं यतेस्तस्य चतुर्गुणम् ।
कुटीचक स्यात्प्रथम द्वितीयन्तु बहूदक ॥

हंसस्तृतीयइत्युक्तः चतुर्थस्तु तथापरः । यतिः परमहंसाख्यः कुटीचकबहूदकौ ॥
ऋत्वीर्युक्तगायत्रीजापकौ शिखिनौ तथा । एकोपवीतिनौ स्यातां दण्डत्रयसमन्वितौ ॥
भिक्षान्नप्राशनौ नित्यं ब्रह्मचिन्तापरायणौ । त्यक्तपुत्रकलत्रादिजनौ वैराग्यभागिनौ ॥
एतद्भिन्नौ तावप्यन्यौ एकदण्डौ गताश्रयौ । त्यक्तोपवीतिनौ त्यक्तगायत्रकौ गिराश्रयौ ॥
मन्त्रत्यक्तशिखौ सम्यक् जितरोषौ सपुण्ड्रकौ । गृहीतप्रणवौ सन्तौ ब्रह्मनिर्वाणमृच्छतः
चतुर्विधानमेतेषां वैकल्ये किल कर्मसु । प्रायश्चित्तं तारतम्यात्प्राणायामविशेषतः ॥
नान्येन येन केनापि तस्मात्तेषां जपं विना । प्रणवस्योच्चारणाया वर्तते जगतीतले ।

होमो दानं तपः कर्तुं नाधिकारोयतःस्मृतः ।

चित्तं दानादिभिः कृच्छ्रैः ब्रह्मचर्यादिकस्य चेत् ॥

आश्रमत्रितयस्याप्यधिकारः शास्त्रसंमतः । संप्राप्तानां तु चित्तानां करणाय महात्मभिः ॥

मुख्यात्कृच्छ्रमुखेनैव सरणिः सा निरूपिता ।

तानि कृच्छ्राणि साक्षाद्धं प्राजापत्यादिकानि हि ॥

कर्तुं न सत्वरं सर्वैः साक्षादीशमुखैरपि । न शक्यते हि सुतरां किंतु तानिप्रवच्मि वः ॥

प्रायश्चित्तप्रतिनिधिः

प्रत्यम्नायमुखेनैव न चेत्प्रतिनिधित्वतः । करणं सर्वदा प्रोक्तं ते स्युर्बहुविधाः पराः ॥

विधितः प्रतिनिधयः सम्यग्ब्राह्मणभोजनम् ।

गोदानं वा नदीस्नानं गोमूल्यं वा तथा परम् ॥

निष्कदानं च गायत्री दशसाहस्रसंख्यया । जपो वा संहितामात्रपारायणमथापि वा ॥
शिष्टान्नभोजनं चापि समान्याहुर्मनीषिणः । सप्तगङ्गावगाहश्चेदष्टकृच्छ्रफलप्रदः ॥
यत्रकुत्रापि वैकत्र तासुनित्यं न संशयः । पारावारस्नानमेकं कृच्छ्रद्वादशदायकम् ॥
चापाग्रस्नानमेकं चेदब्दकृच्छ्रफलप्रदम् । भागीरथीमहास्नानं सर्वपापापनोदकम् ॥
अष्टोत्तरप्राजापत्यशतकृच्छ्रफलप्रदम् । गंगासागरसंगस्य स्नानमेकं तु तत्परम् ॥
अष्टोत्तरसहस्राणां कृच्छ्राणां फलदायकम् । तदेतज्जाह्नवीसिन्धुसङ्गस्नानं विशेषतः ॥

यतीनां प्रायश्चित्तानधिकारः

यत्यशक्यं हि सततं कृच्छ्रप्रतिनिधित्वतः । उक्तानामपि सर्वेषां भिक्षूणां त्यक्तसङ्गिनाम् ॥
गोदानप्रमुखानां च करणं त्वर्थमूलतः । न युज्यते हि सततं धातूनां तु परिग्रहम् ॥

यतो भ्रष्टः प्रपतति मस्करी नात्र संशयः ।
तस्माद्यतेस्तु चित्तं सम् तारतम्यं विना न किम् ॥

कृच्छ्राणां समनुष्ठानं त्यक्तसङ्गस्य तस्य वै । विधायकादिवरणं शास्त्रहोमादिकर्म च ॥
प्रदानं दक्षिणायाश्च सम्यगनुष्ठानमेव च । प्रत्यङ्गगोदानाख्यं च निन्दितं तद्यतेरिति ।

तस्मात्परिव्राट् मोहेन पापभाक् चेत्ततस्स तु ।
आरूढपतितो ज्ञेयः चित्तं तस्य न विद्यते ॥

वर्णाश्रमिणां चेत्तु धनग्रहणयोग्यता । अस्ति यन्मानवो नूनं प्रायश्चित्तस्य कारणात् ॥

नित्याधिकारिणः प्रोक्ताः करणात्तस्य केवलम् ।
अल्पायासेन ते सम्यक् तरन्त्येव त्रयश्च वै ॥

वर्णी गृही वनी नित्यं तत्रापि प्रवरो गृही । सर्वस्य चित्तमात्रस्य नितरां धनमूलतः ॥

कर्मण्यत्वात् तत्रास्मिन् प्रवरो हि गृही धनी ।
तस्माद्गृहाश्रमः सम्यक् मर्त्यानां प्रवरः परम् ॥

यस्मिन्स्थितस्तु तरति निर्धूयाखिलकिल्बिषम् । धनदानमुखनैश्च तत्रायं प्रवरो यतः ॥
अधिकारी महाभागः गृहस्थः शास्त्रसम्मतः । गार्हस्थ्यमेकं शिष्टानां शरणं कारकं परम् ॥
आश्रयः सर्वधर्माणां स्थितस्तत्र कृती भवेत् । प्रत्यक्षकृच्छ्रकरणसामर्थ्यं चित्तहेतवे ॥

न कस्यापि कदाचित्स्यात् किन्तु तेषां क्षणतः वै ।
कर्तुं प्रतिनिधित्वेन शक्यतेऽर्थस्य दानतः ॥

दानप्रशंसा

तस्मिन् दानेऽधिकारी स्याद् गृहस्थो धर्मतः स्मृतः ।
अखिला कृच्छ्रचर्याश्च व्रतचर्याश्च केवला ॥

दीक्षाचर्या यज्ञचर्याः सर्वचर्या क्षणान्नृणाम् । दानतः संभवन्त्येव तस्माद्दानपरो गृही ॥
तस्मादेव विशेषेण तत्तु कामो विचक्षणः । दानं परं प्रशंसन्ति दानमेव परायणम् ॥

दानं बन्धुर्मनुष्याणां दानं कोशो ह्यनुत्तमः ।
दानं कामफला वृक्षाः दानं चिन्तामणिर्नृणाम् ॥

दानं पुत्रः परं द्रव्यं दानं मातापिता तथा । न दानेन विनाकिञ्चित्प्रार्थितं भलमाप्यते ॥
न दानशीलिनामापत्तस्माद्दानं समाश्रयेत् । हारनूपुरकेयूरपूरितोत्तममन्दिरम् ॥
लावण्यगुणसंपत्तिर्दानादेव हि लभ्यते । दानेन प्राप्यते स्वर्गश्रीर्दानेन हि लभ्यते ॥
दानेन शत्रून् जयति व्याधिर्दानेन नश्यति । दानेन लभ्यते विद्या दानेन युवतीजनः ॥
दानेन मोदते स्वर्गे स्वकैः सह चिरं नरः । धर्मार्थकाममोक्षाणां साधनं परमंस्मृतम् ॥
तपः परं कृतयुगे त्रेतायां ज्ञानमुच्यते । द्वापरे यज्ञमेवाहुः दानमेव कलौ युगे ॥
युगेषु निखिलेष्वेषु दानं साधारणान्मतम् । उत्तमत्वेत विबुधैः तस्माद्दानपरो भवेत् ॥
दानादृते नोपकाकारः दृश्यते धनिनः परः । दीयमानं हि तत्तस्य भूय एवाभिवर्धते ॥

यद्ददाति विशिष्टेभ्यो यच्चाश्नाति दिने दिने ।
तद्वित्तं स्वमहं मन्ये शेषं कस्याभिरक्षति ॥

यद्ददाति यदश्नाति तदेव धनिनो धनम् । अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दानैरपि धनैरपि ॥
किमेतस्य प्रभवति तावतातस्तदुत्सृजेत् । पात्रभूतेषु विप्रेषु देशेकाले च सन्ततम् ॥
दानेन भोगी भवतिमेधावी वृद्धसेवया । अहिंसया च दीर्घायुरिति प्राहुर्महर्षयः ॥
पापकर्मसमायुक्तं पतनं नरके नरम् । त्रायते दानमेवैकं पात्रभूते द्विजे कृतम् ॥
उक्तदोषगुणोपेतमुक्तदोषविवर्जितम् । कामधुग्धेनुवद्दानं फलत्यात्सोप्सितं फलम् ॥
न्यायेनार्जनमर्थानां वर्धनं चाभिरक्षणम् । सत्पात्रे प्रतिपत्तिश्च सर्वशास्त्रेषु पठ्यते ॥

यस्य चित्तं न दानाय नोपभोगाय कल्प्यते ।
नापि कीर्त्यै न धर्माय तस्य वित्तं निरर्थकम् ॥
तस्माद्वित्तानि संपाद्य दद्याद्विप्राय भक्तितः ।
न्यायमार्गेण विबुधः कदाप्यन्यायवर्त्मना ॥

देवालयं नो विदधाति वा कुण्डं तटाकं न करोति रूपम् ।
पुण्यं विवाहं स्वजनोपकारं तथा प्रपां वा द्विजमन्दिरं वा ॥
धनं सदा भूमिगतं प्रकुर्यात् यदृच्छया लब्धमनन्यचित्तः ।
स्वयं न भुञ्जीत तथाविधं चेत्परोपकाराय भवेत्तु तद्धि ॥

अहन्यहनि याचन्तमहं मन्ये गुरुं यथा। अदत्त्वाहं दरिद्रोऽस्मि त्वं दत्त्वा भूर्धनो महान्
मार्जनं दर्पणस्यैव य करोति दिने दिने। दानप्रबोधकस्तस्मादरिद्रोऽयं नृणां सदा
किं धनेन करिष्यन्ति देहिनो भंगुराश्रयाः । यदर्थं धनमिच्छन्ति तच्छरीरमशाश्वतम्
ग्रासादर्धमपि ग्रासमर्थिभ्यः किं न दीयते । इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यति
अदाता पुरुषस्त्यागी धनं सन्त्यज्य गच्छति । दातारं कृपणं मन्ये मृतोऽप्यर्थं न मुञ्चति
अक्षरद्वयमभ्यस्तं नास्ति नास्तीति यत्पुरा । तदिदं देहि देहीति विपरीतमुपस्थितम्
बोधयन्ते न याचन्ते देहीति कृपणा जनाः । यैर्नभुक्तं न च हुतं तीर्थे न (?)
(?) मरणं कृतम् । हिरण्यमन्नमुदकं ब्राह्मणेभ्यो न चार्पितम्
दीना विवसना रूक्षा कपालाङ्कितपाणयः । दृश्यन्ते किल सर्वत्र ते वै पूर्वं जनैः किल

सदाचाराः कुलीनाश्च रूपवन्तः प्रियंवदाः ।
बहुश्रुताश्च धर्मज्ञा दातारः स्युः श्रियान्विताः ॥
अलब्धमुष्टिमात्रश्च याचमाना परान्नतिः ।
दृश्यन्ते दुःखिनः सर्वे प्राणिनः सर्वदा भुवि ॥
अदत्तधा न जायन्ते परभाग्योपजीविनः ।
मा ददास्वेति यो ब्रूयाद् गव्यग्नौ ब्राह्मणेषु च ॥

तिर्यग्योनिशतं गत्वा चाण्डालेष्वभिजायते । एकेन तिष्ठताधस्तात् अन्येनोपरितिष्ठता
दातृयाचकयोर्भेदः कराभ्यामेव सूचितः । प्राप्तानामनुरूपाणां पात्राणां दानकर्मणः
देशे कृत्स्नेपि काले वा नादेयं ह्यस्ति किंचन । उच्चैश्रवसमश्वं प्रापणीयं सतां विदुः
अनुनीय यथाकामं सत्यसन्धो महाजनः । स्वैः प्राणैः ब्राह्मणः प्राणान् परित्राय दिवंगतः
रन्तिदेवश्च साकृत्यो वसिष्ठाय महात्मने । अथ प्रदाय शीतोष्णा नाकपृष्ठमितिगतः

आत्रेयः खण्डवमयोरर्हतो द्विविधं धनम्।
दत्वा लोकान्ययौ धीमान् अनन्तास्स महीपतिः ॥
वेकाशी नरोऽङ्गानि पुत्रं च प्रियमौरसम्। ब्राह्मणार्थं (......?) नाकपृष्ठमुपागतः ॥
र्दनः काशिपतिः प्रदाय नयने स्वके। ब्राह्मणायातुलां कीर्तिं इह चामुत्र चाश्नुते ॥
र्मृग्रशलाकं तु सौवर्णं परमृद्धिमत्। छत्रं स्वर्णमयं दत्वा सराष्ट्रोऽप्यव(प)तद्दिवम् ॥
ःतिश्च तथात्रेयः शिष्ये (...?) र्गुणम्। उपदिश्य महातेजाः गतो लोकाननुत्तमान् ॥
म्बरीषोङ्गदे दत्वा ब्राह्मणेभ्यः प्रतापवान्। अर्बुदानि शतैकं च सराष्ट्रोऽभ्यपतद्दिवम्
ावित्रः कुण्डले दिव्ये शरीरं जनमेजयः। ब्रह्मणार्थे परित्यज्य जग्मतुर्लोकमुत्तमम् ॥
र्वरत्नं वृषादर्भिः यवनाश्वः प्रियां स्त्रियम्। रम्यमावसथं चैव दत्वा स्वर्लोकमाश्रितः ॥
निमिराष्ट्रं च वैदेहो जामदग्न्यो वसुंधराम्।
ब्राह्मणेभ्यो ददौ चापि गयश्चोर्वीं सपट्टणाम् ॥
ाजामित्रसहश्चैव वसिष्ठाय महात्मने। मदयन्तीं प्रियां दत्वा तया सह दिवंगतः ॥
सहस्रजिच्च राजर्षिः प्राणानिष्टान् महायशाः।
ब्राह्मणार्थे परित्यज्य गतो लोकाननुत्तमान् ॥
सर्वकामैश्च संपूर्णं दत्वा वेश्म हिरण्मयम्।
मुद्गलाय गतः स्वर्गं शतद्युम्नो महायशाः ॥
नाम्ना च द्युतिमान्नाम साल्वराजप्रतापवान्।
दत्वा राज्यमृचीकाय गतो लोकाननुत्तमान् ॥
मद्रराजश्च राजर्षिः दत्वा कन्यां सुमध्यमाम्।
सुवर्णहस्ताय गतो लोकान् देवैरभिष्टुतान् ॥
रोमपादश्च राजर्षिः शान्तां दत्वा सुतां प्रभुः।
ऋष्यशृङ्गाय विपुलैः सर्वकामैरयुज्यतः ॥
दत्वा शतसहस्रं तु गवां राजा प्रसेनजित्।
सवत्सानां महातेजा गतो लोकाननुत्तमान् ॥

एते चान्ये च बहवो दानेन तपसा सह।
महात्मनो गता स्वर्गं शिष्टात्मानो जितेन्द्रिया ॥
तेषा प्रतिष्ठिता कीर्ति यावत्स्थास्यति मेदिनी।
दानैर्यज्ञै प्रजासर्गै एते हि दिवमाप्नुयु ॥

अर्थानामुत्तमे पात्रे श्रद्धया प्रतिपादनम्। दानमित्यभिनिर्दिष्टं सर्वशास्त्रैश्चनिश्चितम्॥
द्विहेतुषडधिष्ठान षडङ्गं षड्विपाकयुक्। चतुष्प्रकारं त्रिविधं त्रिनाश दानमुच्यते॥

नाल्पत्वं वा बहुत्वं वा दानस्याभ्युदयावहम्।
श्रद्धा भक्तिश्च दानाना वृद्धिक्षयकरे स्मृते॥

धर्ममर्थं च कामं च व्रीडाहर्षं भयानि च। अधिष्ठानानिदानस्य षडेतानि विदुर्बुधा ॥

दानभेदाः

पात्रेभ्यदीयते नित्य अनपेक्ष्यप्रयोजनम्। केवलं धर्मबुध्या यद्धर्मदानं तदुच्यते॥
प्रयोजनमपेक्ष्यैव प्रसगाद्यत्प्रदीयते। तदर्थदानमित्याहु ऐहिक फलहेतुकम्॥
स्त्रीपानमृगयाक्षाणां प्रसगाद्यत्प्रदीयते। अनर्हेषु च रागेण कामदान तदुच्यते॥
ससदि व्रीडया स्तुत्या चार्थार्थिभ्य प्रयच्छत। प्रदीयते च यद्दानं व्रीडादानं तदुच्यते॥
दृष्ट्वा प्रियाणि श्रुत्वा वा हर्षाद्यत्प्रदीयते। हर्षदानमिति प्राहुर्दानं तद्धर्मचिन्तका॥
आक्रोशानर्थहिंसाना प्रतिकाराय यद्भवेत्। प्रतिबन्धकराहित्यहेतवे तत्प्रशस्यते॥
भयदानमिति प्रोक्त फलदं नैव यद्भवेत्। अपापोरोगिधर्मैकदित्सुरव्यसनश्शुचि॥

अनिन्द्यशिवकर्मा च षड्भिर्दाता प्रशस्यते।
पात्र श्रद्धा च भक्तिश्च देयमित्यभिचिन्तनम्॥
देशकालश्च दानाना अङ्गान्येतानि षड्विदु।
विशुद्धस्त्रावृत्तिश्च घृणालु सकलेन्द्रिय ॥

विमुक्तो योनिदोषेभ्य ब्राह्मण पात्रमुच्यते। सौमुख्याद्यभिसंप्रीतिरर्थिनां दर्शने सदा॥
सत्कृतिश्चानसूया च तथा श्रद्धेति कीर्त्यते। अत्यावश्यककर्तव्यचिन्तनं भक्तिरुच्यते॥

द्रनं मया देयं तदा तस्मै च तत्र वै । अभिचिन्तनमित्युक्त मित्येव यत्तदु स्मृतम् ॥
।प्रतीर्रादिदेशः दानकृत्याय चोदितः । देश इत्येवविद्वद्भिः कालोऽपि ग्रहणादिकः ॥
केचित्वत्र पुनः प्रोचुः प्राकारान्तरमाश्रिताः ।
तमप्यत्र प्रवक्ष्यामि महात्मानो जितेन्द्रियाः ॥
नराबाधमक्लेशं स्वयत्नेननार्जितं धनम् । स्वल्पं वा विपुलं वापि देयमित्यभिधीयते
यत्र यद् दुर्लभं द्रव्यं यस्मिन् कालेऽपि वा पुनः ।
दानार्हौ देशकालौ तौ स्यातां श्रेष्ठौ न चान्यथा ॥
ष्फलं निष्फलं हा(दा)नं तुल्यं विपुलमक्षयम् । षड्विपाकयुगादिष्टं षडेतानिविपाकतः

दानस्यापात्राणि

ास्तिकस्तेनहिंस्तेभ्यः जाराय पतिताय च । मिथुनभ्रूणहर्तृभ्यः परक्षेत्रापहारिणे ॥
उद्दूपकाय च ग्रामद्रोहिणे ग्रामवाहिने । न्यायसंप्रा (?) कपरा जयानन्तमप्यति ॥
अजितोऽहमनिर्लज्जमिति वक्त्रेऽतिपापिने । संजातस्पष्टदुष्कृत्यसत्यनष्टनृशालिने ॥
सत्यसंप्राप्तदौर्गत्यपराजयपराय च । तत्पराजयनिर्लज्जभयराहित्यवाक्छलैः ॥
प्रतिवादिद्रव्यहर्त्रे प्रदत्तं दुष्फलं भवेत् । अयं पापः क्रूकर्मा पापभीतिविवर्जितः ॥
निर्लज्जः कर्कशस्तीक्ष्णः परस्वागतमानसः ।
व्यवहारजितोऽत्यन्तं अजितोऽस्मीति वाद्यपि ॥
देवसन्निधितस्सत्यनष्टस्वनरशाल्ययम् । इति ज्ञात्वापि यस्तेभ्यः दानकर्म समाचरेत् ।
तन्निष्फलं भवेन्नूनं तस्मात्तन्न तथा चरेत् ।
अन्यद्द्रव्यं तस्य भोग्यमन्यप्राप्यं च कालतः ॥
तत्कालैकनिरुद्धं च विवादास्यददुस्तरम् । परबाधाकरं लुमं पुनः साधारणं तथा ॥
महदप्यफलं दानं श्रद्धया परिवर्जितम् । तद्धीनं दानमित्युक्तं न कार्यं तच्च निन्दितम् ॥
यथोक्तमपि यद्दत्तं चित्तेन कलुषेण वा । तत्तु संकल्पदोषेण दानं तुलयफलं फवेत् ॥
युक्ताङ्गैः सकलैः षड्भिः दानं स्याद्विपुलोच्यम् । अनुक्रोशववादत्तं दानमक्षय्यतां व्रजेत्

ध्रुवमानाह्निकं काम्यं नैमित्तिकमिति क्रमात्।
वैदिको दानमार्गोऽयं चतुर्धा वर्ण्यते बुधैः ॥
प्रपारामतडागादि सर्वकामप्रदायकं। ध्रौवमित्येव निरुपातं धर्मनिष्ठैर्महात्मभिः ॥
तदाह्निकमित्याहुः दीयते यद्दिनेदिने। अपत्यविजयैश्वर्यस्त्रीबालार्थं यदिष्यते॥
इच्छासंस्थं तु तद्दानं काम्यमित्यभिधीयते। कालापेक्षं क्रियापेक्षं अनापेक्षमिति स्मृतम्॥
त्रिधा नैमित्तिकं प्रोक्तं पुनः सर्वं द्विधा स्मृतम्। सहोमं होमरहितं समन्त्रकममन्त्रकम्॥
सद्धर्मकाधर्मकाभ्यां द्विविधं तत्त्रिधा मतम्।
स चोत्तमानि चत्वारि मध्यमानि विधानतः ॥
अधमानि च सर्वाणि निश्चितमिदं विदुः।
अन्नं दधि मधु क्षीरं गोभूरुक्माश्वहस्तिनः ॥
दानान्युत्तमसञ्ज्ञानि सुमहद्द्रव्यदानतः। पुस्तकाच्छादनावासपरिभोगौषधानि च॥
दानानि मध्यमानीह मध्यमद्रव्यदानतः। उपानत्प्रेंखयानानि छत्रपात्रासनानि च॥
दीपकाष्ठफलादीनि चरमं बहुधोच्यते। दत्तमित्यधीतं च विनश्यत्यनुकीर्तनात्॥
तस्माद्दत्तादिकं स्वेन कीर्तयेन्न कदाचन। श्लाघानुक्रोशनाभ्यां च भग्नतेजा विपद्यते॥
तस्मादात्मकृतं पुण्यं यत्नेन परिपालयेत्। पुनरन्ये तु विबुधा दानं प्रोचुश्चतुर्विधम्॥
नित्यं नैमित्तिकं काम्यं विमलं चेति नामतः। अहन्यहनि यत्किञ्चिद्दीयतेऽनुपकारिणे॥
अनुद्दिश्य फलं यत्तद्ब्राह्मणाय तु नित्यकम्। यत्तु पापोपशान्त्यर्थं दीयते विदुषां करे॥
नैमित्तिकं तदुद्दिष्टं दानं सद्भिरनुष्ठितम्। अपत्यविजयैश्वर्यस्वर्गार्थं यत् प्रदीयते॥
दानं तत्काम्यकं प्रोक्तं मुनिभिर्धर्मचिन्तकैः। यदीश्वरप्रीणनार्थं ब्रह्मविद्भ्यः प्रदीयते॥
चेतसा भक्तियुक्तेन दानं तद्विमलं स्मृतम्। येन येन हि भावेन यद्यद्दानं प्रयच्छति॥
ते नतेन हि भावेन तत्तत्प्राप्नोति निश्चितम् ॥

सात्त्विकादिदानानि

ातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे । देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥
त्तु प्रत्युपकारार्थं फलमुद्दिश्य वा पुनः । दीयते च परिक्लिष्टं तद्दानं राजसं स्मृतम् ॥
ादेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते । असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम् ॥

सात्त्विकानां फलं भुङ्क्ते देवत्वेनात्र संशयः ।
बाल्ये वा दासभावे वा राजसानां फलं भवेत् ॥
तामसानां फलं भुङ्क्ते तिर्यक्त्वे मानवस्सदा ।
कायिकं वाचिकं दानं मानसं च त्रिधा मतम् ॥

अर्हते यत्सुवर्णादि दानं तत्कायिकं स्मृतम् । आर्तानामभयं यत्तद्देतद्धै वाचिकं स्मृतम् ॥
विधया स्याद्यथायोग्यं तद्दानं मानसं स्मृतम् । पुण्यमिष्टमधीतं च दानं तद्द्विविधं पुनः
र्णितं सुमहाभागैरन्यैः कैश्चिदपि त्विदम् । अग्निहोत्रं तपस्सत्यं वेदानां परिपालनम् ॥
आतिथ्यं वैश्वदेवं च तदिष्टमिति कथ्यते । पुष्करिण्यस्तथा वाप्यः देवतायतनानि च ॥

अन्नदानमथारामाः पूर्तमित्यभिधीयते ॥

दानक्रियाद्यधिकारिणः

एतादृशमहादानक्रियादिषु तु मुख्यतः । गृहस्थ एक एव स्यादधिकारी न चापरः ॥

द्रव्याणामार्जने चापि मुख्यो न तु हि मस्करी ।
वनी वर्णी तु संप्राप्ते निमित्ते तु कदाचन ॥
तन्मात्रे त्वधिकारी स्यान्नाधिके सुतरां यतिः ।
पतत्येवाशु हा क्वापि कदा धातुपरिग्रहात् ॥

गृहे वस्साधुः सर्वेषां कर्मणां प्रवरः परः । सवकर्मैकलोपेऽपि तस्य चित्तेन तत्तराम् ॥

पश्चात्समीचीनतया श्रुतं भवति तत्क्षणात् ।
तस्यास्य साधकानि स्युः सुबहूनि महान्त्यपि ॥

वैश्य कृतकृत्य स्याच्चेत्तमा समनुष्ठिते ।
निखिलस्यापि चित्तस्य कृच्छ्राणा चर्यया कृति ॥

कृच्छ्राणामपि तेषा [illegible] धनदानमुक्तं चेत् । मुहूर्तमात्रात्सिद्धि स्यात्तद्दान बहुरूपकम् ॥

ब्राह्मणस्य धनार्जनसाधनानि

कर्मणां करण चापि धनसाध्य हि मुख्यत । धन हिरण्यादिरूपस्यात्तत्सम्पादनहेतवो ॥
अधिकारा गृहस्थाऽस्य तत्र चेद्ब्राह्मण पुन । तदार्जन च नान्येन धर्मेणैव न चान्यथा ॥
कुर्यादिति मनु प्राह स मार्गो ब्राह्मणस्य तु । याजन प्रथम लोके पश्चादध्यापन पुन ॥
प्रतिग्रहो विशिष्टात्तु धनार्जनसुपद्धति । तत्सादितेन तेनैव कुर्यात्कर्माणि ब्राह्मण ॥
सफल कर्म यत्त स्यात्सर्व दक्षिणया युतम् ॥

अदक्षिणकर्मनिन्दा

अदत्तदक्षिण कर्म यच्चन्मन्त्रकृत तु वा । कृत वा नियमैस्सर्वैर्भक्त्या च श्रद्धयापि वा ॥
विफल तद्विजानीयाद्भस्मनीव हुत हवि । श्रद्धायुक्त शुचिर्दान्त सर्वकर्म समाचरेत् ॥
अदक्षिण यत्तत्कर्म निखिल निष्फल भवेत् । कर्मणामपि सर्वेषां सुवर्णं दक्षिणोच्यते ॥
सुवर्ण दीयते दैवे रजत पैतृकच्यते । सुवर्ण रजत ताम्र तण्डुलाधान्यमेव च ॥
रत्नानि गावो हस्त्यश्वा रथा वासासि वस्तुवत् ।
काष्ठादिक फल पात्र शय्या कम्बा कट कुटम् ॥
अन्नादिक चतुर्विध दक्षिणाय प्रकल्पितम् ।
औपासन त्वग्निहोत्र नित्य सन्ध्यात्रय तथा ॥

नित्यश्राद्ध वैश्वदेव देवपूजा निशाभन । भुक्तिकालैकसञ्चानवदाविष्य च केवलम् ॥
नित्यपूजनमस्कारस्समन्नाज्य स्यादद्क्षिण । सर्वत्र शक्तितो भक्त्या दक्षिणा परिकल्पयेत् ।
अनुक्तदक्षिण दान स्वांश परिकल्पयेत् । महत्सूर्वेषु दानेषु यथाशक्त्यर्ह सुधी ॥
मध्यमन्तु तदर्धेन तदर्धेनाधम स्मृत । सेवा पुण्यधान्येषु शृङ्गारवनधेनुषु ॥

अशक्तस्यापि फलमोऽयं पञ्चसौवर्णिको विधिः ।
अष्टषष्टिपलोन्मानां दद्याद्वै दक्षिणां गुरोः ॥
तॄणां चैव सर्वेषां त्रिशत्पलमुदाहृतम् । अध्येतॄणां तदर्धं स्याद्द्वारपानां तदर्धतः ॥
तो न्यूनं न कर्तव्यं अधिके फलमूर्जितम् । दानकाले तु देवत्वं प्रतिमानां प्रकीर्तितम् ॥
नूनामपि धेनुत्वं श्रुत्युक्तं दानयोगतः । दातुर्वै दानकाले तु धेनवः परिकीर्तिताः ॥
वेप्रस्य व्ययकाले तु द्रव्यं तदिति चोच्यते । सर्वेषामपि दानानां हिरण्यमुदकं तथा ॥

दानेष्वावश्यकानि

पवित्रमुत्तरीयं च साक्षित्वं ब्राह्मणस्य च । अल्पदानेषु चेन्नैवं यथेच्छं तत्र चैककम् ॥
शौचमावश्यकं नित्यं मुष्टिं वा नाशुचिश्चरेत् । अत्राशुचित्वं संप्रोक्तं मुष्टिदानादिकर्मसु ॥
मूत्राद्युत्सर्जनपरे तत्प्रक्षालनपूर्वके । योऽयं कालविशेषः स्यात्स आशौचमिति स्मृतः ॥
स आचान्त इति प्राहुः केचिदत्र महर्षयः । अप्रक्षाल्य करौ पादौ गुह्यप्रक्षालनात्परम्
अप्यकृत्वा च गण्डूषं कृत्वा तत्क्रयमेव वा ।
अनाचान्तो न दद्यात्किं ब्राह्मणेभ्यो विशेषतः ॥
दत्वा तादृगवस्थायां नरो रौरवमाप्नुयात् । शुचिर्भूत्वैव सर्वाणि दानानि सुमुखश्चरेत्
दानानामपि सर्वेषां तत्तत्फलमिहोच्यते ॥

दानफलानि

वारिदस्तुष्टिमाप्नोति सुखमक्षय्यमन्नदः । तिलप्रदः प्रजादिष्टां दीपदश्चक्षुरुत्तमम् ॥
भूमिदः सर्वमाप्नोति दीर्घमायुर्हिरण्यदः ।
गृहदोग्र्याणि (रम्याणि) वेश्मानि रूप्यदोरूप्यमुत्तमम् ॥
वासोदश्चन्द्रसालोक्यं अश्विसालोक्यमश्वदः ।
अनडुग्दःश्रियं पुष्टिं गोदो ब्रध्नस्य विष्टपम् ॥
यानशय्याप्रदो भार्यामैश्वर्यमभयप्रदः ।
धान्यदः शाश्वतं सौख्यं भोगमाप्नोति भोगदः ॥
हारनूपुरयोर्दाता रूपमाप्नोत्यनुत्तमम् । त्रपुसीसकयोर्दाता वह्निवृद्धिमवाप्नुयात ॥

पात्र भवति कामानां तैजसानां प्रदानत । धर्मदाता नरो नित्यं सरक्षामधिगच्छति ॥
आयुधानां प्रदानेन शत्रुनाशमवाप्नुयात् । राजचिह्नप्रदानेन राजा भवति भूतले ॥
रत्नानां च प्रदानेन राजा चैव भविष्यति । नगरं च तथा दत्वा राजा भवति भूतले
धनप्रदाता सुधनस्य दीर्घमायुर्हिरण्यद । धन्यो धनप्रदाता तु सर्पिदस्सुखमश्नुते ॥
पादुकानां प्रदानेन शय्यायाश्चासनस्य च । फलानां चैव मूलानां दानाद्द्रव्यपतिर्भवेत्
अन्नदस्तु भवेच्छ्रीमान् पाद्याभ्यङ्गप्रदस्सुखी । सुगन्धवस्त्रं नरो दत्वा दन्तधावनकेन च॥

शुचि रूपसुभगो वाग्मी सुखी चैव प्रजायते ।
पादशौच तथा यान शौच तु शुद्धलिङ्गयो ॥
य प्रयच्छति विप्राय शुचि शुद्ध सदा भवेत् ।
दुर्भिक्षे धान्यदाता च सुभिक्षे च हिरण्यद ॥

पानीयदस्त्वरण्ये च ब्रह्मलोके महीयते । मान्तायान्ननद स्वर्गं विमानेनाधिरोहति ॥
प्राप्नोति दशगोदानफल रोगप्रतिक्रिया । प्रक्षाल्य पादौ विप्रस्य लभेद्गोदानजं फलम्
देवमाल्यापनयन देवागारसमूहनम् । मार्जन सर्वदेवानां गोप्रदानसमं स्मृतम् ॥
अर्चन चैव विप्राणां द्विजार्थं श्रमकर्षणम् । पादशौचप्रदानं च आकल्पपरिधारणम् ॥
पाद्याभ्यङ्गप्रदान च श्रान्तसंवाहन तथा । गवां कण्डूयनं चैव ग्रासदानाभिवादने ॥
भिक्षादीनां प्रदान च सर्वेषामतिथिपूजनम् । एकैकस्य फलं प्राहु गोप्रदानसमं यम ॥
श्रान्तसंवाहन रोगी परिचर्यासुरार्चनम् । पादशौच द्विजोच्छिष्टमार्जन गोप्रदानकम् ॥
क्षेत्रदो गृहमाप्नोति गृहदो नगर तथा । तथा यानप्रदानेन रथमाप्नोत्यनुत्तमम् ॥
इन्धनानां प्रदानेन दीप्ताग्निर्भुवि जायते । गवां ग्रासप्रदानेन सर्वपापै प्रमुच्यते ॥

चन्दन ताम्बूल च फलानि विविधानि च ।
माल्यं पूरमासन शय्यां दत्वाऽत्यन्तसुखी भवेत् ॥
पाद्याभ्यङ्गं शिरोऽभ्यङ्गं दानमानार्चनादिभि ।
सुश्रूषायैर्विशेषेण पूजनीया द्विजोत्तमा ॥

दासीदासमलङ्कारं क्षेत्राणि च गृहाणि च । ब्रह्मणायासनं दत्वा स्वर्गमाप्नोत्यसंशय ॥

लभते च शिवं स्थानं बलिपुष्पप्रदानतः। प्रेक्षणीयप्रदानेन स्मृतिं मेधां च विन्दति॥
भिक्षुसंघसभादीनि वापीकूपसरांसि वै। जीर्णान्युद्धरते यस्तु स संपूर्णफलं लभेत्॥
पक्वान् ददाति केदारान् सकलान्येव पादपान्।
षष्टिकोटिसहस्राणि ह्यर्बुदानां च वै त्रयम्॥
क्रीडन्तीति स्वर्गफले एतदुक्तं न संशयः। अश्वं वा यदि वा युग्यं यो ददातीह पादुके॥
तस्य दिव्यानि यानानि दुष्टपन्था नचैव हि। गृहागतं ब्राह्मणं च मधुपर्केण च क्रमात्॥
भोजयित्वा यथान्याय्यं सूर्यलोके महीयते।
दारिद्र्यार्णवमग्नानां अतिक्लेशातिदुःखिनाम्॥
तदुद्धृत्य यथाशक्ति सर्वान् कामानवाप्नुयात्।
वस्त्रं जलं पवित्रं च दत्वाऽथ शिवयोगिने॥
स महाभागमाप्नोति अन्ते योगं च शाश्वतम्।
यो गां च महिषीं दद्यात् सालंकारां पयस्विनीम्॥
कांस्यवस्त्रादिभिर्युक्तां स कामान् लभतेऽखिलान्।
अन्नं वस्त्रं फलं तोयं तक्रं शाकं घृतं मधु॥
पत्रं पुष्पं धनं धान्यं यानं यष्टिं कमण्डलुम्। व्रतत्रयं छत्रपात्रं व्रतविद्या सुरार्चनम्॥
कन्याकुशोपनीतानि तिलौषधगृहाणि च। धूपक्षेत्रं यज्ञपात्रं योगपट्टं च पादुके॥
कृष्णाजिनं बुद्धिदानं धर्मदेशकथात्मजम्। अर्थिने सततं देयं येन श्रेयो महद्भवेत्॥
गोपीचन्दनखण्डं तु यो ददातीह वैष्णवे। कुलमेकोत्तरं तेन भवेदुत्तरितं शतम्॥
तृषितस्य च पानीयं क्षुधितस्य च भोजनम्। निवेशनं दरिद्रस्य निद्रायाः शयनं तथा॥
तथा भिक्षाप्रदानं च वेदानामर्थनिश्चयः। एतत्संहारवृक्षस्य फलमाहुर्महर्षयः॥
चामरस्य प्रदानेन सर्वदुःखैर्विमुच्यते। तालवृन्तप्रदानेन सर्वपापैः प्रमुच्यते॥
पादपीठप्रदानेन स्थानं सर्वत्र विन्दति।
स्थानमेव प्रदानेन तदाप्नोति दण्डं दत्वा द्विजातये॥
यज्ञोपवीतदानेन वस्त्रदानफलं लभेत्। वस्त्रदानफलं तुच्छमौपवीतमनन्तकम्॥

उष्णीषस्य प्रदानेन तदेव फलमुच्यते। दन्तकाष्ठप्रदानेन सौभाग्यं महदाप्नुयात्॥
मृत्तिकाया प्रदानेन शुचि सर्वत्र जायते। तथैवौषधदानेन रोगनाशमवाप्नुयात्॥
स्नानीयानि सुगन्धीनि दत्वासौभाग्यमाप्नुयात्। अनुलेपनदानेन रूपवानभिजायते॥
भाण्डादीनां प्रदानेन शस्त्रादीनां प्रदानतः। पात्रं भवति कामानां यशसश्च न संशयः॥
शिबिकाया प्रदानेन अग्निष्टोमफलं लभेत्। दासं कर्मकरं योधं दत्वा यादिन्द्रमन्दिरम्॥
तरुणीं रूपसम्पन्नां दासीं यस्तु प्रयच्छति। सोऽप्सरोभिर्मुदा युक्तः क्रीडते नन्दने वने॥

उष्ट्रं वा गर्दभं वापि यः प्रयच्छति मानवः।
अलकासनमा(समवा)साद्य यक्षेन्द्रैः सह मोदते॥

दानानामुत्तमं प्रोक्तं प्रदानं तुरगस्य तु। वाडवाया प्रदानं च तथा बहुफलप्रदम्॥
शुक्लं तुरङ्गमं दत्वा फलं दशगुणं भवेत्। तुरङ्गमं सपल्याणं सालङ्कारं प्रयच्छतः॥
पौण्डरीकफलं प्रोक्तं नात्र कार्या विचारणा। चतुर्भिः कुञ्जरैर्युक्तं सर्वोपस्करतोऽभितः॥
रथं द्विजातये दत्वा राजसूयफलं लभेत्। सुवर्णकक्ष्यं मातङ्गं दत्वा विप्राय भक्तितः॥
राजसूयाश्वमेधाभ्यां फलमाप्नोत्यसंशयः। प्रदाय करिणीं सम्यगेनदेव फलं लभेत्॥
यथोक्तविधिना दत्वा कपिलां कनकप्रभाम्। सर्वकामसमृद्धस्य यज्ञस्य फलमश्नुते॥
वारुणं लोकमाप्नोति दत्वा च महिषीं तथा। महिषस्य प्रदानेन वायुलोके महीयते॥

वायुलोकमवाप्नोति प्रदानेन च पक्षिणाम्।
मयूराणां शुकानां च शारिकाणां च वाग्मिनाम्॥

अनाथं ब्राह्मणं प्रेतं येन हन्ति द्विजातयः। पदे पदेऽश्वमेधस्य फलं विन्दन्ति तत्क्षणात्॥
शुण(ड)दानफलं चापि प्राप्नुवन्ति पदे पदे। संस्कारार्थमनाथस्य यस्तु काष्ठं प्रदापयेत्॥
कायाभिदीप्तिं प्राकाम्यं संग्रामे लभते जयम्। अन्नदानफलं भूयः वरतन्तुमहर्षिणा॥
पुराप्रोक्तं सुभद्राय पृथगश्वमेधयन्तरेण वै। जाम्बूनदमयं दिव्यं विमानं सूर्यसंनिभम्॥
दिव्याप्सरोभिः संपूर्णमन्नदो लभते ध्रुवम्। आच्छादनं तु यो दद्यादहतं श्राद्धकर्मणि॥
आयुः प्रकामैश्वर्यं रूपं च लभते शुभम्। यज्ञोपवीतं याय च व्यजनं सालवृन्तकम्॥
शय्यां च शयनीयं च उपानद्युगलं तथा। छत्रमाभरणानि स्वर्णसुगुडानि च॥
तैजसानि तु पात्राणि धेनुं शूर्पं तथासनम्। श्राद्धे ह्येतानि यो दद्यात्सोऽश्वमेधफलं लभेत्॥

ऽन्नपरिवेष्टारस्तथैव च सहस्रदाः। त्रातारश्चसहस्राणां ते नराः स्वर्गगामिनः॥
र्णस्य च दातारो गवां ये रजतस्य च। धेनूनां च प्रदातारस्ते नराः स्वर्गगामिनः॥

विहारावसथोद्यानकूपारामसरःकराः .. (प्रदा)।
प्रपाणां ये प्रकर्तारः ते नराः स्वर्गगामिनः॥

र्वहिंसानिवृत्ता ये नराः सर्वसहाश्च ये। सर्वस्याश्रयभूता ये ते नराः स्वर्गगामिनः॥

आढ्याश्च बलवन्तश्च यौवनस्थाश्च सत्क्रियाः।
ये निर्जितेन्द्रिया धीरास्ते नराः स्वर्गगामिनः॥

[वकार्येषु सस्नेहा मृदवः स्नेहवत्सलाः। उदाराः प्रश्नदा ये हि ते नराः स्वर्गगामिनः॥
आश्रमेषु यथोक्तेषु वर्तन्ते ये द्विजोत्तमाः। स्वधर्मसत्कारसततं ते नराः स्वर्ग गामिनः॥
वर्तन्ते ये महीपाला राजधर्मेषु नित्यशः। पुरोहितमते युक्ताः ते नराः स्वर्गगामिनः॥

प्रजासुखे सुखं येषां तद्दुःखे ये च दुःखिताः।
तपसा कर्शिता ये वा ते नराः स्वर्गगामिनः॥
स्वाम्यर्थे ब्राह्मणार्थे च मित्रकार्ये च ये हिताः।
गोभूद्विजहिता ये तु ते नराः स्वर्गगामिनः॥
गोभूहेतुहता ये च देवद्विजकृते हताः॥

महानास्तिकदुर्व्याधितथागतनिवारकाः। विप्रनिन्दाक्रुद्धन्तारः स्ते नराः स्वर्गगामिनः॥
देहधातून् परित्यज्य सलिलारण्यवह्निषु। अनशनेन मृता ये वा ते नराः स्वर्गगामिनः॥
तीर्थयात्राप्रसक्ताश्च नित्यमध्वनि कर्शिताः। तपसा कर्शिता ये च ते नरा.स्वर्गगामिनः
मातापितृपरा ये च गुरुभक्ताः प्रियंवदाः। सत्यार्जवरता ये च ते नराः स्वर्गगामिनः॥
परोपकारसक्ताश्च परदारविवर्जिताः। पूज्यापूजयितारश्च ते नराः स्वर्गगामिनः॥
सभानां ये च कर्तारः ये च प्रज्ञाप्रदायका। भक्ता गोदेवविप्राणां ते नराः स्वर्गगामिनः
उद्यानारामकर्तारः तथा गोग्रासदायिनः। उपासकाश्च देवानां ते नराः स्वर्गगामिनः॥
क्लेशाननुभवन्तीह शास्त्राध्ययनतत्पराः। शास्त्राणां च हिते युक्तास्ते नराः स्वर्गगामिनः

कन्यकानामनाथानां ये चैवोद्वाहकारिणः॥

मन्थाचनपरा ये च ब्रह्मणा पूनकारस्तथा । कादेनापि मृता ये च ते नरा स्वर्गगामिन ॥

अग्निहोत्री च सत्री च कूपकर्ता तटाकृत् ।

लिंगप्रतिष्ठाकर्ता च भक्त शास्त्रवरो स्थित ॥

विष्णुश्चाराधितो यैस्तु ज्ञाननिष्ठाश्च ये द्विना । प्रणवव्याहृतियुक्तगायत्रीनिरता सदा

मनसा कर्मणा वाचा कर्मण्येवानुचिन्तका ।

न पापमविमिच्छन्ति तेऽपि यान्त्यमरावतीम् ॥

निराहारा महाशीला ब्रह्मचर्यादिलोलुपा । त्यजन्ति देहधर्मज्ञा विषयेन्द्रियनिर्जिता

एकाग्रमनस शान्ता तेऽपि यान्त्यमरावतीम् ।

गगानदीं महापुण्यां श्रयन्ति च धियैकृथा ॥

जपन्ति तत्र ये मन्त्रान् परदारविवर्जिता ।

ब्राह्मणाय तु ये कन्यां प्रयच्छन्ति विधानत ॥

ये तु दीप प्रयच्छन्ति तेऽपि यान्त्यमरावतीम् । गङ्गाजले प्रयागे वा केदारे पुष्करे तथा

महापथे प्रभासे च मृता यान्त्यमरावतीम् । द्वारवत्यां कुरुक्षेत्रे योगाभ्यासेन ये मृता

हरीती (?) र येषा मरण समुपस्थिते । पूजयित्वा हरिं ये तु भूमौ दर्भास्तिलैस्तह ॥

तिलान् विकीर्य लोहे तु दत्वा धेनुं पयस्विनीम् ।

ये मृता कृतिन सन्तस्तेऽपि यान्त्यमरावतीम् ॥

उत्पाद्य पुत्रा सस्थाप्य पितृपैतामहापथे । निर्मला निष्कलङ्का ये मृता यान्त्यमरावतीम्

सर्वभूतदयावन्त विश्वास्या सर्वजन्तुषु । त्यक्तहिंसा सदाचारा सन्तुष्ट स्वधनेन च

धर्मोपार्थभोक्तारस्तेऽपि यान्त्यमरावतीम् ॥

मातृवत्स्वसृवच्चैव नित्य दुहितृवच्च ये । परदारेषु वर्तन्ते तेऽपि यान्त्यमरावतीम् ॥

अनृत ये न भाषन्ते कटुक निष्ठुर तथा । स्वागतेनाभिभाषन्ते तेऽपि यान्त्यमरावतीम्

अरण्ये विजने नष्ट परस्व दृश्यते यदा ।

मनसापि न लिप्यन्ते तेऽपि यान्त्यमरावतीम् ॥

तथैव परदारान् वै कामवृत्त रहोगना । मनसापि न हिंसन्ति तेऽपि यान्त्यमरावतीम् ॥

शत्रुं मित्रं च ये नित्यं तुल्येन मनसा नराः।
भजन्ति मैत्रं संगम्य तेऽपि यान्त्यमरावतीम्॥
श्रद्धावन्तो दयावन्तः शिष्टाः शिष्टजनप्रियाः।
धर्माधर्मविदो नित्यं तेऽपि यान्त्यमरावतीम्॥

मातृवत्परदारांश्च परद्रव्याणि लोष्टवत्। यः पश्यत्यात्मवज्जन्तुं न प्रेतो जायते नरः॥
अन्नदानरतो नित्यं विशेषेण तिलप्रदः। स्वाध्यायव्रतशीलो वा न प्रेतो जायते नरः॥
सदा यज्ञपरः शान्तः सदा तीर्थपरायणः। वापीकूपतटाकानामाश्रमाणां विशेषतः॥

आरोपकः पुराणां च देवतार्चापरायणः।
नित्यं शृणोति शास्त्राणि नित्यं सेवेत्तु पण्डितान्॥

द्वांस्तु पृच्छते नित्यं न प्रेतो जायते नरः। दर्भारोपणपूर्वेण दशग्रामहिताय वै॥
मिं संवर्धयन्नित्यं नदीकुल्याप्रपूरणात्। तास्त्वत्यन्तदूरेषु प्रापयन्वै दिने दिने॥
दूरदूरीकरणहेतवे जामितां विना। तद्दर्भारण्यसंवृद्धिचित्तवृत्तिपरोऽनिशम्॥

वर्तते यो जगत्यस्मिन् तमेनं ते नरोत्तमम्।
सर्वे दर्भाः सुरा भूत्वा समागत्यातिहर्षिताः॥
पृथक्पृथग्विमानानि हंसयुक्तानि सत्वराः।
वयसोऽन्तेऽस्य चाहूत्य हुंकृत्य यमकिंकरान्॥
सस्मृतिन्नि(?) दमारोह मामकं मामकंत्विति।
प्रार्थयन्तीऽतिभक्त्यैव घोपयन्तः स्वलंकृताः॥

सुरूपाः सुमुखाः शान्ताः ब्रह्मलोकं सनातनम्। प्रेतत्वं वारयित्वैव कामिते शैववैष्णवे॥
ऐन्द्रवारुणवायव्यान् वस्वादित्याग्निरौद्रकान्। कामितानस्य सुभगानपुनर्भवसंज्ञितान्

गयाश्राद्धफलम्

प्रापयन्त्येव सुतरां सद्धर्मस्तादृशो महान्। तत्कर्तुर्न हि तत्क्रूरं प्रेतत्वं सर्वथैव वै॥
गत्वा गयाशिरः पुण्यं यच्छ्राद्धं कुरुते द्विजः। तस्यान्ववाये महति न प्रेतो जायते नरः
आयने चोत्तरे प्राप्ते यमयज्ञं करिष्यति। तस्य वंशे तु सततं न प्रेतो जायते नरः॥

अग्न्यतिथिदेवतादिपूजा

त्रीनग्नीन् पञ्च चैकं वा ह्यहन्यहनि सेवते । सर्वभूतदयायुक्तो न प्रेतो जायते नरः ॥
देवतातिथिपूजासु गुरुपूजासु नित्यशः । रतो वै पितृप्रीतासु न प्रेतो जायते नरः ॥
तीर्थयात्रापरो नित्यं देवतातिथिपूजकः । ब्रह्मण्यश्च शरण्यश्च न याति नरकं नरः ॥
हेमन्ते वह्निदो यश्च तथा ग्रीष्मे जलप्रदः । वर्षास्वाश्रयदो यश्च न याति नरकं नरः ॥
ब्रह्मचारी सदाऽभ्यायी शुभकर्मपरः पुमान् । धर्माख्यानपरो नित्यं न याति नरकं पुनः ॥

कपिलादानादिप्रशंसा

कपिलानां च यो दाता वृषभस्य तथैव च । अन्नदाता च नियतं गंगास्नानरतश्च यः ॥
अग्निहोत्रे च निरतो न स दुर्गतिमाप्नुयात् ॥

विष्णुपूजा

अर्चयन्ति हरिं नित्यं विष्णुं जिष्णुं सनातनम् ।
प्राप्नुवन्ति महत्स्थानं पुण्ये श्वेतपुरे शुभम् ॥
सर्वे चतुर्भुजास्तत्र सर्वे गरुडवाहनाः । सर्वे चक्रायुधाश्चैव सर्वे विष्णुपराक्रमाः ॥

शिवपूजा

स्थापयन्ति च ये लिङ्गं नष्टं वा साधयन्ति ये ।
अर्चयन्ति सदा रुद्रं माल्यलेपनार्जनैः (गन्धानुलेपनैः) ॥
धूपयन्ति धूपमान् ये तु ते गत्वा शिवमन्दिरम् ।
तत्र सर्वे शिवभुजाः सर्वे ते शूलपाणयः ॥
यान्ति सर्वे वृषैश्चैव सर्वे रुद्रपराक्रमाः । शंभुं स्वयंभुं देवेशं त्र्यक्षं त्रिदशवन्दितम् ॥
[illegible] ॥

सूर्यपूजा

तेजोराशिं भानुमन्तं भास्करं लोकचक्षुषम् ।
येऽर्चयन्ति महात्मानः सूर्यलोकं व्रजन्ति ते ॥
जटाधरा भस्मधराः विष्णुनामधराः पराः ।
विष्णुगाथारता नित्यं न ते दुर्गतिमाप्नुयुः ॥
गायत्रीमात्रसंतुष्टाः सन्ध्योपासनतत्पराः । स्वाचारेण च संयुक्ताः न ते दुर्गतिमाप्नुयुः ॥
मन्त्रतन्त्रक्रियाधर्मे न नशौचविवर्जिताः । द्विमुख्युदकतत्कर्ममात्राभिनयमात्रतः ॥
सर्वभ्रष्टाश्च विकलाः तदन्त्ये वसतो यथा । कृतार्थाः कृतकृत्याश्च तावन्मात्रेण केवलम् ॥
आभासकर्मणोऽत्यन्तं भवेयुर्नात्र संशयः ॥

प्रायश्चित्तप्रतिनिधिः

प्रायश्चित्ते तु संप्राप्ते साक्षात्कृच्छ्राणि कैरपि ।
नानुष्ठाय च शक्यन्ते तेषां प्रतिनिधित्वतः ॥
गोगोमूल्यादिभिस्तानि तस्मात्कार्याणि चाखिलैः ।
सेतुगंगास्नानमुखैः दरिद्रस्तानि चाचरेत् ।
अपि तानि कदाचित्तु स्नानान्यपि विधानतः ॥
द्रव्येण विप्रमुखतः कर्तव्यानि भवन्त्यपि ।
द्रव्यदानेन सर्वाणि प्राप्यन्ते निखिलाः क्रियाः ॥
तस्माद्द्रव्यं सर्वकार्यमात्रे ह्यावश्यकं परम् ।
तस्मिन् सत्येव सततं सिध्यन्त्यखिलसत्क्रियाः ॥
महादानादिकाश्चापि यैः कृतैर्वृषलादिकाः ।
प्राप्नुवन्त्यपि विप्रत्वं तानि चाद्य प्रवच्मि वः ॥

दानभेदाः

क्रमेणैव प्रशृणुत प्रसङ्गात्तावकान्वति । आद्यं तु सर्वदानानां तुलापुरुषसंज्ञकम् ॥
हिरण्यगर्भदानाच्च ब्रह्माण्डं तदनन्तरम् । कल्पपादपदानं च गोसहस्रं तु पञ्चमम् ॥
हिरण्यकामधेनुश्च हिरण्याश्वस्तथैव च । हिरण्याश्व(रथ)स्तद्वद्धेमहस्तिरथस्तथा ॥
पञ्चलाङ्गलकं स्वर्णं धारा दानं तथैव च । द्वादशं विश्वचक्रं च ततः कल्पलतात्मकं ॥
सप्तसागरदानं च रत्नधेनुस्तथैव च । तथा महाभूतघटः षोडशः परिकीर्तितः ॥
सर्वाण्येतानि कृतवान् पुरा शम्बरसूदनः । वासुदेवश्च भगवानम्बरीषश्च पार्थिव ॥
कार्तवीर्यार्जुनो रामः प्रह्लादः पृथुरेव च । चक्रुरन्ये महीपाला केचिच्च भरतादयः ॥
यस्माद्विघ्नसहस्रेण महादानानि सर्वदा । रक्षन्ति देवतास्सर्वा एकैकमपि भूतले ॥
एषामन्यतमं लभ्यं वासुदेवप्रसादतः । न कर्तुमन्यथा शक्य अपि शक्रेण भूतले ॥
तस्मादाराध्य गोविन्दं उमापतिं विनायकौ ॥

दानकालाः

महादानमिदं कुर्याद्विप्रैरेवानुमोदितः । अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपाते दिनक्षये ॥
युगादिषूपरागेषु तथा मन्वन्तरादिषु । संक्रान्तौ वैधृतिदिने चतुर्दश्यष्टमीषु च ॥
सितपञ्चदशीपर्वद्वादशीष्वष्टकासु च । यज्ञोत्सवविवाहेषु दुःस्वप्नाद्भुतदर्शने ॥
द्रव्यब्राह्मणलाभे वा श्रद्धा(द्धो?)वा यत्र जायते । तीर्थे वायतनेगोष्ठे कूपारामसरित्सु च ॥
गृहे वा भवने वापि तडाके रुचिरे तथा । महादानं प्रशंसन्ति प्राप्ते वा पितृसंक्षये ॥

तुलादानभेदाः

तुलापुरुषदानस्य प्रसङ्गेन विशेषतः । प्रवक्ष्यामि रहस्यानि तुलादानानि कानिचित् ॥
अनेनैव विधानेन केचिद्रूप्यमयं पुनः । कर्पूरेण तथेच्छन्ति केचिद्ब्रह्मविदः शिवाः ॥
तुलापुरुषदानं तन्महादेवोदितं परम् । अष्टलोहैस्तु कार्यं स्यात्तत्तद्रोगोपशान्तये ॥
कांस्यं यक्ष्मणि देयं स्यात् त्रपु चार्शो प्रचोदितम् ।
अपस्मारे तु सीस (?) स्यात् ताम्रं कुष्ठेति दारुणे ॥

तैलं रक्तपित्तं तु रूप्यं प्रदरमेहयोः। सुवर्णं सर्वरोगेषु प्रदद्यान्मृत्युनाशनम्॥
रूप्योद्भवं तथा देयं ग्रहण्यां दीर्घसंभवे। गौडं भास्म दार्वं च पौरं तद्गण्डमूलके॥
लाङ्गलं त्वग्निमान्द्ये च रोगोत्पत्तौ तु पौष्टिकम्। मधूद्भवं तथा देयं कासश्वासजलोदरे
घृतोद्भवं तथा देयं छर्दिरोगोपशान्तये। क्षीरं पित्तविनाशाय दाधिकं भगदारुणे॥
दारुणं लेपनाशाय पैष्टं धृतिविनाशने। अन्नं सर्वरोगस्य नाशने तु प्रशस्यते॥
घृतादिद्रव्यदाने तु तुलादिषु विधिस्त्वयम्। प्रथमा तु घृतस्योक्ता तेजोवृद्धिकरी तुला॥
माक्षिकेण च सौभाग्यं तैलेन बहुलाः प्रजाः। वस्त्रैस्तु बहुवस्त्राणि प्राप्नोति तुलया तथा॥
लावण्यस्य तु लावण्यं अरोगित्वं गुडस्य च। असापत्न्यं शर्करया सुरूपं चन्दनेन च॥
अवियुक्तो भवेद्भर्ता तुलया कुंकुमस्य च। न सन्तापो हृदि भवेत् क्षीरस्य तुलया सदा
सर्वकामप्रदा ह्येताः पापहार्यः प्रकीर्तिताः। महादानानि चैतानि पुनर्भङ्ग्यन्तरेण वै॥
निरूपितानि देवेभ्यो ता(भ्यस्त)नि चाद्य प्रवच्मिवः॥

षोडश महादानानि

गावः सुवर्णरजते रत्नानि च सरस्वति।
तिलाः कन्या गजाश्वाश्च शय्या वस्त्रं तथा मही॥
धान्यं पयश्च छत्रं च ग्र(गृ)हं चोपस्करान्वितम्।
एतान्येव तु चोक्तानि महादानानि षोडश॥

षोडशैतानि यः कुर्यान्महादानानि मानवः। न तस्य पुनरावृत्तिर्विष्णुलोकात्सनातनात्॥
पञ्चलाङ्गलदानस्य प्रसंगात्कथयाम्यहम्। हलपङ्क्तिरिति ख्यातं महादानमनुत्तमम्॥
दानमेतत्पुरा चीर्णं दिलीपेन ययातिना। शिबिना निमिना चैव भरतेन च धीमता॥
ते यथा दिवि मोदन्ते दानस्यास्य प्रदानतः। धरादानप्रसङ्गेन दानान्युक्तानि कानिचित्
जम्बूद्वीपाह्वयं सप्त द्विपाह्वयमतः परम्। पृथिवीपद्मदानं च सर्वपापविनाशनम्॥
पाण्डुरोगहरं प्रोक्तं पृथ्वीपद्ममथापरम्। क्रमात्तुलादिदानानि रहस्यानि यथामति॥
कथितानि मया सम्यगुद्देशस्य विधानतः॥

मेरुदानभेदाः

मेरो प्रदान दशधा कथितं मुनिसत्तमै । यत्प्रदाता नरो लोकानाप्नोति सुरपूजितान्।
पुराणषु च वेदेषु यज्ञेष्वायतनेषु च । न तत्फलमधीतेषु कृतेष्विह यदश्नुते ।।
प्रथमो धान्यशैल स्याद्द्वितीयो लवणाचल । गुडाचलस्तृतीयस्तु चतुर्थो हेमपर्वत ।।
पञ्चमस्तिलशैल स्यात् षष्ठ कार्पासपर्वत । सप्तमो घृतशैल स्याद्रत्नशैलस्तथाष्टम ।।
राजतो नवमस्तद्वद् दशम शर्कराचल । अयने विषुवे चैव व्यतीपाते दिनक्षये ।।
शुक्लपक्षे द्वितीयायां उपरागे शशिक्षये । विवाहोत्सवयज्ञेषु द्वादश्यामथवा पुन
शुक्लायां पञ्चदश्यां वा जन्मर्क्षे वा विशेषत ।
तीर्थे वायतने वापि गोष्ठे वा भवनाङ्गणे ।।
धान्यशैलादयो देया दश चैव विधानत ।।

द्वादशमेरवः

अथ द्वादश मेरूणा दानानि कथयामि वै । आद्यो रत्नमयो मेरु हेममेरुरनन्तर ।
रूप्यमेरुस्तृतीय स्यात् भूमेरुस्तु तुरीयक ।
पञ्चमो हस्तिमेरु स्यात् षष्ठश्चाश्वमयो गिरि ।।
गोमेद सप्तम प्रोक्त वस्त्रमेरुस्तथाष्टम । नवमो घृतमेरु स्याद्दशम खण्डनिर्मित ।
एकादशो धान्यमेरु द्वादशस्तिलनिर्मित । द्वादशैते शिवप्रीत्यै मेरव परिकीर्तिता ।

कुलपर्वतदाना(नामा)नि

सप्तानां कुलजातानां वक्ष्ये नामान्यनुक्रमात् । देयो हेममयो मेरु कैलासो राजतोद्भव
कार्पासेन ।। हेमाद्रि शृङ्गो गन्धमादन । सुवेलस्तु तिलैर्देय विन्ध्य शर्करया कृत
लवणेन तथा गृद्ध्री यथोक्तविधिना तत । चतुर्दशानां मेरूणां दानान्यथानुकीर्तये ।
यानि दत्वा तु पुरुषो न भूमौ जायते पुन ।।

देयद्रव्यप्रमाणम्

त्रयेण सौवर्णो विंशत्याराजतः पलैः । ताम्रः पञ्चशतैः प्रोक्तः पलानां कांस्यकस्तथा
हस्तु भारमात्रेण सैसकश्च तथास्मृतः । लावणोऽप्येवमेव स्याद्व्रीहिमेरुस्तथा भवेत् ॥
भारद्वयेन काण्डस्तु गौडः स्यात्पञ्च भारतः ।
कौस्तूरिकः पञ्चपलः कार्पूरः पञ्चविंशकः ॥
कौंकुमः स्याच्छतपलः कार्पासोविंशभारकः ।
एवं द्रव्यविशेषैस्तु मेरुः कार्यो विपश्चिता ॥
मेवंविधं कृत्वा दत्वा विप्राय भक्तितः । वसतिः स्वर्गलोके तु यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥

पञ्चपर्वतदानानि

पञ्चानामपि शैवा(ला)नां पूर्वं नामानि कीर्तये ।
यानि दत्वा तु दौर्भाग्यं दौर्गत्यं नाप्नुयात्क्वचित् ॥
तिलपर्वतदानं तत्तथा लवणपर्वतम् । कार्पासगुडयोः शैलो तथा सर्पपपर्वतः ॥
आपाढे कार्तिके माखे माघे वैशाखयोरपि ।
पौर्णमास्यां तु दातव्याः मनुजैः पर्वतास्त्वमी ॥

शिखरदानानि

अतःपरं प्रवक्ष्यामि शिखराणि त्रयोदश । येषां प्रदानतो मर्त्यो जायते पृथिवीपतिः ॥
गुडेक्षुयवलवणधान्यकार्पासकैः क्रमात् । शिखाखर्जूरवितुपधान्यद्राक्षाभिरेव च ॥
क्षौद्रैर्मयजेनापि पलैः शृङ्गाणि कल्पयेत् । एषामन्यतमं वापि दद्याच्छ्रद्धासमन्वितः ॥
आत्मप्रमाणं कुर्वीत प्रादेयाभ्यधिकं शुभम् । विधिवच्छिखरं दत्वा गौरीलोकं वसेन्नरः
अथ दत्वा विशेषेण ख्यातिदानानि कानिचित् ।
येन दत्वा नरः पापैः मुच्यते नात्र संशयः ॥

अतिदानधेनुदानानि

त्रीण्याहुरतिदानानि धेनुः पृथ्वी सरस्वती । नरकादुद्धरन्त्येता जपवापनदोहनैः ॥

यास्तु पापविनाशिन्यः कथ्यन्ते दश धेनवः ।
तासां स्वरूपं वक्ष्यामि नामानि च विशेषतः ॥

दशधेनुदानानि

कुम्भाः स्युर्द्रव्यगन्धानां इतरासां तु राशयः ।
प्रथमा गुडधेनुः स्याद्द्वितीया मधुसञ्ज्ञिका ॥

सप्तमी शर्करा धेनुः दधिधेनुस्तथाष्टमी । रसधेनुस्तु नवमी दशमी स्यात्स्वरूपतः अयने विषुवे पुण्ये व्यतीपातेऽथ वैधृतौ । गुडधेन्वादयो देयाः उपरागादिपर्वसु सप्तमी लवण धेनुः स्यादष्टमीदाधिका मता । नवमीतैलेन नवमी गन्धतैलेन चापरा गन्धैश्च दशमी धेनुः रत्नैर्वा परिकल्पयेत् । पत्र केचिन्महाभागाः वदन्ति परमर्षयः सुवर्णधेनुमप्यत्र केचिदिच्छन्ति मानवाः । तिलधेनुप्रसङ्गेन सर्वपापहरा शुभा

सप्तव्रीहिधेनवः

सप्तव्रीहिमयास्सप्त धेनवः परिकीर्तिताः । व्रीहिभिश्च यवैश्चैव गोधूमैश्च तिलैस्तथा माषैर्मुद्गैश्च कर्तव्या सप्तमी च प्रियङ्गुभिः । एतासामेव दानानां विधानं तिलधेनुवत् सप्तव्रीहिमयास्सप्त गा ददातीह मानवः । स याति परमं स्थानं वायुभूतः ह्यमूर्तिमान्

उपधेनुदानानि

अथोपधेनुदानानि वक्ष्ये पुण्यान्यनुक्रमात् । यासां वै दानमात्रेण सर्वदानफलं लभेत् तास्वादौ लावणी धेनुः परा कार्पासकी मता । तथा फलमयी धेनुः स्तत्तरकर्पूरनिर्मिता कस्तूरिका स्मृता तद्वद्धेनुर्दिव्या त्वनन्तरा । केचिदत्र महाभागा विधानान्तरमूचिरे मेहघ्नी स्वर्णधेनुर्वै ह्यशोभिन स्वर्णशृङ्गिणी । तथैव वन्ध्यात्वहरास्वर्णधेनुः परा स्मृता प्रखिन्नपाणित्वहरस्वर्णधेनुस्तथा स्मृता । सुवर्णशृङ्गिणी चापि तत्परं परिकीर्तिता तद्वत्कनकशृङ्गाख्या धेनुर्देया सुलक्षणा । एतासामुपधेनूनां कथितो दानसम्भ

दानफलानि

फलं ब्रवीमि सर्वासामिह धेनोः परत्र च ।
कृष्णां गां ददते ये तु ते(न)पश्यन्ति यमं विभुम् ॥
श्वेतां वै ददते धेनुं स पुमान् दिवि मोदते ।
नीलवर्णां तु गां दद्यात् पितॄन् प्रीणयते सदा ॥
श्वेतवर्णां तु गां दत्वा वंशवृद्धिमवाप्नुयात् ।
श्यामां पीतां तथा दत्वा दुःखनाशं प्रपद्यते ॥

पिला सर्वपापघ्नी नानावर्णा च मोहदा । समानवत्सां कपिलां दत्वा स्वर्गे महीयते
हिणीं तुल्यवत्सां तु सूर्यलोके महीयते । समानवत्सां श्वेतां चेदिन्द्रलोके महीयते ॥

तुल्यवत्सां तु शबलां विष्णुलोके महीयते ।
इन्द्रलोकमवाप्नोति दत्वा कृष्णां तथाविधाम् ॥

ातरेणुसवर्णां तु तुल्यवत्सां प्रदाय च । वायुलोकमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥
त्वा धूम्रां तथा भूतां यमलोके महीयते । अव्नां(घ्न्यां)हेमसवर्णां तु तुल्यवत्सां प्रदाय च
ारुणं लोकमाप्नोति पूज्यमानोप्सरोगणैः । धेनुं प्रदाय शृङ्गाक्षीं साध्यलोके महीयते ॥
त्वा पलाशवर्णां गां पितृलोके महीयते । प्रदाय शितिकण्ठीं गां स्थानंश्रेष्ठं प्रपद्यते ॥
तासामपि धेनूनां प्रदाता समवाप्नुयात् । विमानेनार्कवर्णेन दिवं देव इवापरः ॥

तं चारुवेषाः शुश्रोण्यः शतशोऽथ सहस्रशः ।
दमयन्ती विमानस्थं गोप्रदानरतं नरम् ॥

अथ नानाप्रकारोक्तगोदानानि ब्रवीमि वै । समानवत्सगोदानं सर्वपापहरं शुभम् ॥
कपिलायाः प्रदानं तु सर्वपापहरं शुभम् । सर्वार्थदायकं श्रीकं सप्तजन्माघनाशनम् ॥
धर्मैकादशीदानं गोशतं च वृषोत्तरम् । तथा वृषोत्तरशतगोदानं देवसात्कृतम् ॥
त्रिरात्रगोप्रदानं च महापातकनाशनम् । गृहणीहरगोदानमसरघरहरं (?) परम् ॥
दानं वैतरणीधेनोः यमलोकसुखावहम् । वृषैकगोसहस्रस्य दानं सर्वाघनाशनम् ॥

ततोभयमुखीदानं सर्वदानफलप्रदम् । द्विमुखी कपिलादानं विष्णुसायुज्यकारकम् ॥
तथा चैवोभयमुखीदानं सर्वाधनाशनम् । धूपदानं ततः प्रोक्तं सर्वसौख्यविवर्धनम् ॥
बलीवर्दप्रदानं च गोविन्दप्रीतिकारकम् । तथानुडुहदानाख्यं चक्राद्यङ्कसमर्पणम् ॥
द्रव्यैर्धूपप्रदानं च दानं स्वर्णधूपस्य च । तथा होमधूपाख्यं च सर्वदानफलप्रदम् ॥
दानं ह्ययधूपस्यापि पितृप्रीतिविधायकम् । तथैव कुष्ठरोगघ्नौषध्यर्पणसमर्पणम् ॥
एवमेतानि दानानि प्रशस्तफलवन्ति च । कीर्तितानि मया सम्यक् समग्रेण यथामति ॥

अतः परं धराभिख्यमतिदानं महोन्नतम् ।
यः प्रयच्छति विप्राय पृथिवीं सस्यशालिनीम् ॥

षष्टिवर्षसहस्राणि स स्वर्गे निवसेन्नरः । अतिदानेषु सर्वेषु पृथिवीदानमुत्तमम् ॥

अचला ह्यक्षयाभूत्वेदोग्ध्री कामाननुत्तमान् ।
दोग्ध्री वासांसि रत्नानि पशुव्रीहियवान् सदा ॥

भूमिदः पुण्यलोकेषु शाश्वतीर्मोदते समाः । यावद्भूमेरायुरिति तावद्भूमिदः एधते ॥
अपि पापसमाचारं ब्रह्मघ्नं वा तथानृतम् । पुनाति दत्ता पृथिवी दातारमपि शुभ्रम ॥
अग्निष्टोमप्रभृतिभिरिष्ट्वा क्रतुभिरुत्तमैः । न तत्फलमवाप्नोति भूमिदानाद्यदश्नुते ॥
यथा जननी क्षीरेण पुत्रं पुष्णाति सर्वदा । अनुगृह्णाति दातारं तथा सर्वरसैर्मही ॥
प्रासादा यत्र सौवर्णा मणिमयाश्च कामदाः । गन्धर्वाप्सरसो यत्र तत्र गच्छन्ति भूमिदाः ॥
यथा चन्द्रमसो वृद्धिरहन्यहनि जायते । भूमिदानफलं तद्वत्सस्यमस्य विवर्धते ॥

सागराः सरितः शैलास्तीर्थानि विविधानि च ।
सर्वाणि भूमिदानस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
यो ददाति महीं सम्यक् सोऽश्नुते परमां गतिम् ।
हस्तमात्रां भुवं दत्वा स्वर्गलोके महीयते ॥
गोचर्ममात्रां क्ष्मां दत्वा वसूनां लोकमाप्नुयात् ।
उद्यानभूमिं दत्वा तु गन्धर्वैः सह मोदते ॥

रत्नाकरभुवं दत्वा शक्रलोकं प्रपद्यते । धान्याकरां भुवं दत्वा नाकपृष्ठे महीयते ॥

अञ्जनाकरभूदानादग्निलोके महीयते । लवणाकरभूदानात्सोमलोके महीयते ॥
औषधाकरभूदानात्पितृलोके महीयते । शिखिसस्यप्ररोहां तु भुवं दत्वा नरोत्तमः ॥
साध्यलोकमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा । नानाधान्याकरभुवं दत्वा रौद्रे महीयते
केदारभूमिदानेन ब्रह्मलोकं समश्नुते । इक्षुभूमिं नरो दत्वा सोमलोके महीयते ॥
गुल्मपुष्पलताकीर्णां यो भूमिं संप्रयच्छति । विमाने नन्दने सोऽयं क्रीडतेऽप्सरसां गणैः
भूमिं संपाद्य यः कुर्याद्देवब्राह्मणसात्कृताम् । स्वर्गलोकमवाप्नोति पश्चाद्भूपपरो भवेत्
पक्वसस्यां भुवं दत्वा ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् । निवर्तनसहस्राढ्यां भुवं दत्वा नरोत्तमः ॥
भूमिमासाद्य कर्मान्ते चक्रवर्ती भवेद्धि सः । गोचर्ममात्रामचलां दत्वा शिवपुरं व्रजेत्॥
भूमिं सर्वगुणोपेतां दत्वा पापात्प्रमुच्यते । क्षेत्रमात्रां भुवं दत्वा महापापैः प्रमुच्यते ॥
क्ष्मामेकपुरुषाहारपर्याप्तां संप्रदाय वै । दशकल्पान्निवसति स्वर्गे विगतपातकः ॥

क्ष्मां दत्वा गृहपर्याप्तां यमलोकं न पश्यति ।
प्रादेशमात्रां क्ष्मां दत्वा मोदते नन्दने वने ॥

ग्रामं वा नगरं वापि निवर्तनशतं तु वा । यः प्रयच्छति विप्राय स सुरैः परिपूज्यते ॥
देवताभ्यो महीं दत्वा तत्तल्लोके महीयते । ग्रामं खेटं पुरं क्षेत्रं देवताभ्यः प्रयच्छति ॥

देयभूमिप्रशंसा

सप्तजन्मसु धर्मात्मा स भूमेरधिपो भवेत् । शिवाय विष्णवे भूमिं सूर्याय च विशेषतः
दत्वा त्रिसप्तकुलजैः पितृभिः सह मोदते । ग्रामदानाच्चक्रवर्ती पुरदानात्तथामरः ॥
खेटदानाच्च भूभर्ता भवेदत्र न संशयः । भुवः प्रमाणं ज्ञानाय सुस्पष्टं वक्ष्यतेऽधुना ॥
दशहस्तेन दण्डेन त्रिंशद्दण्डं निवर्तनम् । गवां शतवृषश्चैको यत्र तिष्ठेदयन्त्रितः ॥
तद्धि गोचर्ममात्रं तु प्राहुर्वेदविदो जनाः । गृहमात्रां भुवं प्राहुर्द्वात्रिंशत्पदसंमिताम् ॥
यदुत्पन्नामथाश्नाति नरः संवत्सरं समम् । एतदाहारमात्राख्यं भुवो मानं प्रचक्षते ॥
सोत्सेधवप्रप्राकारं सर्वतः खातमावृतम् । योजनार्धार्धविष्कम्भं अष्टभागायतं पुरम् ॥
तदर्धं तु तदा खेटं तदर्धश्चापि खर्वटम् । तथा शूद्रजनप्रायाः सुसमृद्धकृपीवलाः ॥

क्षिप्रोपभोगभूमध्ये वसतिग्रामसन्निभा । एव भूमानमाख्यात शास्त्रविद्भि पुरातनै ॥

दत्तभूपरिपालनप्रशंसा

स्वदत्ताद्द्विगुण पुण्य परदत्तानुपालनम् । परदत्तापहारेण स्वदत्त निष्फल भवेत् ॥
स्वदत्ता परदत्ता वा यो हरेत वसु धराम् । षष्टिर्वर्षसहस्राणि विष्ठाया जायते कृमि ॥
राज्याधिकारनिरत वेतनेन नृपेण वै । परिरक्षन स्वकृत्येषु स्वाधिकारे समुद्यते ॥
द्विजभूवृत्तिविषये वाक्सहायेन रक्षणम् । अश्वमेधफल सद्यो लभते नात्र सशय ॥
गोब्राह्मणहितार्थाय सद्वृत्तिषु विशेषत । अनृतोक्त्याऽपि लभत राजसूयफलादिकम् ॥
सद्वृत्तिविषये नूनमपकार स्वचेतसा । चिन्तयन् सद्य एवाय कुलकोटिसमन्वित ॥
इसुयन्त्रे कालसूत्रे रौरवे कष्टकालये । पच्यते हन्त तावत्तु यावदाभूतसम्प्लवम् ॥

विद्यादानप्रशंसा

विद्यादान महीदान कन्यादानमिद त्रयम् । सर्वदानोत्तम ज्ञेय सद्भि चोभयतारकम् ॥
दानानामुत्तम दान विद्यादान विदुर्बुधा । विद्या कामदुघा धेनु विद्या चक्षुरनुत्तमम् ॥
विद्यावान् सर्वकामाना भाजन पुरुषो भवेत् । सहस्रधनुर्दानाना दान चानडुहो समम् ॥
शतानडुत्सम यान दशयानसमो हि य । दशवाजिसमो नागो दशनागसमा धरा ॥
धरादानसम नास्ति विद्यादान ततोऽधिकम् । तस्माद्विद्याप्रदो लोके सर्वद प्रोच्यते बुधै ॥

कन्यादानम्

तस्मात्सहस्रगुणित कन्यादाता महान् पर । कन्यादान ततो लोके सर्वदानोत्तमोत्तमम्
यनैव दानेन भुवि प्रवृत्तिर्निखिला स्मृता । वर्णित्ववारक तत्तु गार्हस्थस्यापि सपदाम् ॥
कारक सर्वकल्याणहेतुक भावुक महत् । प्रजाना जनक सत्रवेदशास्त्रमवक्रियाम् ॥
ता प्रजा किल सर्वत्र शरण शर्मकारका । तस्मात्तद्दानतुल्य नान्यद्दान भुवि स्मृतम् ॥
सर्वदानफल वक्तु शक्यत किल केवलम् । न तु कन्यादानफल वक्तु युगशतन वा ॥
ब्रह्मणा विष्णुना वापि पात्रेशेणापि ? (महेशेनापि) वा तथा ।

ामपरेषां च दशानां वंशजन्मनाम् । पितॄणामतिपापानामपि नारकिणां स्वतः ॥
वंशतिसंख्यानां नरकोत्तारणेन वै । दानोत्तरक्षणेनैव ब्रह्मलोकाप्तिरीरिता ॥
दत्र न संदेहो विद्वत्पामरयोरति । सर्वलोकैकविदिता प्रसिद्धिर्महती परा ॥

किं चात्र कन्यकादाने महादानानि यानि वा ।
निरूपितान्यद्य मया तानि सर्वाण्यभीक्ष्णशः ॥

शादेव लभ्यन्ते ब्राह्मणानां विशेषतः । ब्राह्मादिषु विवाहेषु तत्प्रसङ्गान्निरूप्यते ॥

यस्मै कस्मैचिद्विप्राय व्रतिने कन्यकामिमाम् ।
सत्कृत्य संप्रदास्यामीति चिन्तामात्रतस्तथा ॥

गपुरुषदानाख्यफलं यत्तन्महत्परम् । अवशादेव लभते नात्र कार्या विचारणा ॥

स्वयं पत्न्या भ्रातृभिर्वा बन्धुभिः सखिभिः परैः ।
आप्तैर्विप्रैश्च गुरुभिराचार्यैः शिष्यकिंकरैः ॥
उदासीनजडैर्वापि समेतः कन्यकामिमाम् ।
अस्मै सत्कृत्य शक्त्याहं दास्यामीति कथं पुनः ॥

त्र केन कुतश्चेति वाक्प्रचारक्षणात्तदा । हिरण्यगर्भदानाख्य कर्ताऽयं प्रभवेद्ध्रुवम् ॥
संदेहः प्रकर्तव्यः संदेहःस्यादयं क्षणात् । कन्यादृष्येव नितरां एवमाहापुरादिभिः ॥
वमस्मै दीयतेति प्रोक्तिमात्रेण केवलम् । स्वीयबन्ध्विष्टगोष्ठेषु ब्रह्माण्डाख्यस्य तस्य तु ॥
ातीयीकस्य दानस्य फलमाप्नोत्यनुत्तमम् । परबन्धुज्ञातजनपरिज्ञानाय केवलम् ॥

दास्याम्येनां ध्रुवं तस्मै अमुष्मा अहमित्यथ ।
प्रोक्त्वाशु कल्पवृक्षस्य दानं यत्सुमहच्छिवम् ॥

तदेव लभते दिव्यं फलं नास्त्यत्र संशयः । कन्यादानमुहूर्तस्य निरीक्षणत एव वै ॥

गोसहस्रफलं सद्यस्तत्कर्ता लभते वशात् ।
तन्मुहूर्ते निश्चिते तु सुलग्ने सुदिने शिवे ॥
तिथौ वारे च नक्षत्रे होरायां तदनन्तरम् ।
द्रेक्काणेऽस्मिन्नवांशेऽपि द्वादशांशे ततः पुनः ॥

त्रिशोशाच्च परं स्विष्टे पुष्करे चेति सूरिभिः ।
ज्योतिषिकैर्निश्चितेऽथ तद्दानात्सौ विचक्षण ॥

हिरण्यकामधेन्वाख्यदानस्य लभते फलम् । नान्दीपूर्वदिने यत्तु वराह्वानाख्यकर्म ॥
कदलीपौनरासकमहामण्डपशोभिते । विचित्रनृत्तवाद्यौघवेदघोषानुरञ्जने ॥
पतिव्रतामहाभाग्यसुन्दरस्य विशेषतः । कृतिमात्रेण लभते हिरण्याश्वस्य यत्फलम् ॥
तत्प्राप्नोति त्रिगुणा तस्मिन्नेव क्षणे पुनः । वरपूजा बन्धुपूजा विप्रपूजादिसत्क्रिया ॥
या काश्चित्सुमहादिव्यताम्बूलादिसमर्पणे । तासां करणमात्रेण हिरण्याश्वरथस्य वै ॥

दानस्य लभते श्रेयस्तस्मिन् काले विशेषतः ।
विप्राणां दक्षिणादाने फलदानादिना तथा ॥

तद्वाक्यनिश्चयाच्चापि हेमहस्तिरथस्य वै । यत्फलं कथितं सद्भिस्तत्प्राप्नोति पुष्कलम् ॥
तथा परस्य शरणनिर्देशनमुदाहृतं । पञ्चलाङ्गलकस्यास्य सुमहत्फलमश्नुते ॥
तत परेऽह्नि नान्द्याख्यकर्मणः करणात्परम् । महत्त्वगंधराख्यानफलं नूनं स विन्दति ॥
स्नानात्परं वरस्याय रात्रिं समागमादथ । यथार्थगमने काले वरसम्भावनादिना ॥
तद्दायाह्वाननाम्नि तत्फलादि विशेषतः । विश्वचक्राख्यदानस्य फलं विन्दति तत्क्षणात् ॥
कन्यादानं करिष्यसि पत्न्या साकं विचक्षण । ब्राह्मणानां महावाते करणादेव तत्फलम् ॥

दिव्यकल्पलताख्यस्य लभते कन्यकापिता ॥

वरालङ्कारादिफलानि

ततो वरालङ्करणात् कन्यालङ्करणादपि । हिरण्योदकदानैश्च सप्तसागरदानतः ॥
यदुच्यते फलं तत्तु समवाप्नोत्यनश्वरम् । मधुपर्कप्रदानेन वरस्यादौ महानयम् ॥
रत्नधेनोः परं नूनं फलं तत्प्रतिपद्यते । तदुपाध्यायबन्धूनां मधुपर्कक्रियादिभिः ॥
कन्याप्रदानतः पाणिग्रहणहोमकर्मभिः । तन्महाभूतघटस्य फलं साग्रं समश्नुते ॥
तस्मात्कन्यादानसमं नन्यादानं हि विद्यते । तदुपर्यपि भूयश्च बन्धूनां पूजया तदा ॥
कर्पूराद्यतुलायास्तत्फलं प्राहुर्मनीषिणः । तदङ्गविप्रपूजाभिस्ताम्बूलादिप्रदापने ॥

क्रियाभिर्दक्षिणादीनां अष्टलोहतुलाफलम् । तदङ्गविप्रवन्द्यौघभोजनादिककर्मणः ॥
महाकांस्यतुलाजन्यं फलं श्रीमत्प्रपद्यते । तदीयदक्षिणादानैः महत्त्रपुतुलाफलम् ॥
जायते किल तत्कर्तुः क्षणेनैवाल्पयत्नतः । स्थोत्तम्भनकार्यादिजालके कन्यकाकृते ॥
दत्ते वरेण तत्कन्याप्रदातुस्तत्क्षणेन वै । सद्यः (?) सतुलायाश्च ताम्रायाःस्वर्णरौप्ययोः ॥
तुल्योस्सुमहद्द्रव्यमन्त्रयन्त्रादिलब्धयोः । पैत्तल्याश्च तुलायास्तत्फलमत्यन्तदुर्लभम् ॥
अस्तुते कन्यकातातो मन्दिरादिक्रियादिषु । प्रधानहोममात्रेण कृतेन तदनन्तरम् ॥
पुत्रोपवेशनफलदापनेन च मन्त्रतः । फलं फलतुलायास्तत् आग्नेयाख्यस्य कर्मणः ॥
वरकृत्या गृहपतिस्तुलयोर्गुडभस्मनोः । तथा पूगतुलायाश्च फलं पौष्प्याः प्रपद्यते ॥
तथर्षिदर्शनात्पश्चादरुन्धत्याः समर्चनात् । घृतक्षीराख्यतुल्योर्दधिपैष्टिकयोरपि ॥
तथोदनतुलायाश्च यत्फलं शास्त्रचोदितम् । तत्फलं तत्क्षणादेव लभते कन्यकापिता ॥
पश्चादौपासनाख्यस्य कर्मणः करणेन वै । तैलमाक्षिकवस्त्राणां लवणस्य तथा पुनः ॥
शार्कराया‍श्चन्दनस्य तुलायाः कुंकुमस्य च । गोरत्नतिलवस्त्राणां तुलानां यत्फलं पुनः ॥
तत्सर्वं समवाप्नोति तद्गन्धर्वप्रतिष्ठया । छत्रपत्रककार्पासरजश्शाककटाद्धसाम् ॥
तुलानां फलमाप्नोति गौरीन्द्राणीप्रपूजया । वधूवराभ्यां कृतया यजमानोऽयमाशु तत्
एवं तुलाप्रभेदानां सर्वेषां महतामपि । मुहूर्तानन्तरं तस्य वरस्य क्रियया तया ॥
गौरी पूजां तया सर्वं यत्फलं वेदसंमितम् । अमोघमप्राप्यमतियत्नद्रव्यक्रियादिभिः ॥
सम्प्राप्यं परमं दिव्यं प्राप्नोत्येवाविलम्बितम् । लघुतः कन्यकादाता पुनश्च तदनन्तरम
औपासनारम्भदिनपरेऽह्न्यपि तथैव वै । पराह्वानार्हणमहद्बन्धु(मित्र) ब्राह्मणपूजया ॥

स्वशक्त्यनुगुणश्रद्धाभक्तिभ्यां कृतया तया ।
पञ्चलाङ्गलदानाख्यफलं यत्तच्च केवलम् ॥
हलपङ्क्तिश्च सुमहच्छ्रेयः कथितं तराम् ।
धाराख्यस्यास्य यद्भूयः फलमत्यन्तदुस्तरम् ॥

जम्बूद्वीपफलं चापि सप्तद्वीपफलं तथा । पृथिवीपद्मदानस्य यदत्यन्तं सुपावनम् ॥
महच्छ्रेयः प्रकथितं तदवाप्नोत्यसंशयम् ॥

महदाशीर्वादादिफलानि

एवमेव तृतीयेऽथ दिवसे सुमहान्महः । महदाशीर्वादकार्य सद्दीक्षामध्यकालके ॥
सप्तपापविलयैश्च परिहारप्रपूर्वकं । वरयोरुभयोश्चापि दीक्षावैकल्यहेतुना ॥
समागतमहामृत्युपरिहाराय तपसा । कल्पितं सुमहद्दीर्घायुष्यश्रीकारकं परं ॥
तत्रादौ सर्वविघ्नानां परिहाराय मन्त्रतः । सपूज्यो गणनाथः स्यात्पश्चाद् ब्रह्मसरस्वती
विघ्नेशपूर्वभागे तु तन्मन्त्राभ्यां विधानतः । प्रपूज्यौ विप्रसदसि दिव्यपीताम्बरे शुभे॥
तेषां तु परितः पूर्वं हरिब्रह्मपूर्वं तत्क्रमात् । इन्द्रादयः प्रपूज्याः स्युस्तयोर्नक्षत्रदैवते ॥

सज्जनेता तत्तन्मन्त्रैः षोडशोपचारकैः ।
सम्यक् समानतन्त्रेण पूजयेदिति सा श्रुतिः ॥
एवं सपूज्य विधिना सभ्यान्तरासिलान्द्विजान् ।
सम्प्रार्थ्य वरमन्त्रेण नम पञ्चस्वरेण वै ॥
प्रयच्छेम्महामन्त्राशिषः कुरुत चेति तान् ।
प्रार्थयित्वा तत्सदसि कृत्वा पूजां पृथक् पृथक्॥
तस्मिन् समुपविश्यैव तदुक्तान्वेदमन्त्रकान् ।
शृण्वन् शुभेन मनसा पत्न्या सह यतव्रतः ॥

स धाम्यतामायमान आरते तादृङ्महोत्सवे । सर्वापद्वारके सर्वदुरितोन्मूलके शिवे॥
दृष्टिमात्रेण सर्वेषामश्वमेधफलप्रदे । निःकामनादर्शनेन अयत्नेनापवर्गदे ॥
महापातकतूलानां वह्निरूपे भयंकरे । महाभाग्यायुरैश्वर्यासौ पापात्यतिमिरार्कके॥
रोगव्याधिकुतर्कभावौ (?) मृत्युसर्पगरुडरके । सर्वलभ्येति सुलभे सर्वदेवसमूहके ॥

सर्ववेदनिधौ सर्वतीर्थकोटिमहा (फले ?) ।
कन्यादाता स्वयं श्रीमान् तस्मिंस्तादृशि तत्क्षणे ॥

दशानामपि दानानां महतां तत्फलं लभन् । कनकरत्नतिला नागा दासीरथ महामहा
कन्या च कपिला धेनुर्महादानानि वै दश । फलं फल्मान्नोति तृतीये दिवसे किल

कन्याप्रदाता तेषां च षोडशानां पुनः क्षणात्।
तादृशे चलति श्रीके तस्मिन् चलति भव्यके ॥
अवान्तरमहादानप्रभेदानां च केवलम्।
फलानि सर्वाण्याप्नोति नात्रकार्या विचारणा ॥

तेषां क्रमेण वक्ष्यामि दानक्रममघापहम्। सुवर्णदानं प्रथमं प्रवरं कथितं बुधैः॥
तत्तु षोडशदानैस्तैस्तुल्यं स्वर्णप्रदानकम्। ततः सुवर्णं स्वर्णस्य दानं पापहरं स्मृतम्॥
तथा सुवर्णद्वितयदानमक्षयदानकम्। दानं शतसुवर्णस्य फलादिप्रतिपादनम्॥
त्रिकालसौवर्णदानं तदनन्तरमीरितम्। दानं नित्यसुवर्णस्य हेमाख्यप्रतिपादनम्॥
दानं शिवसुवर्णस्य लिंगस्वर्णसमर्पणम्। शतमानसुवर्णस्य दानं हत्याहरं स्मृतम्॥
पापरोगहरं तद्वद्दानं शतसुवर्णकम्। दानं भद्रनिधेश्चैव तथानन्दनिधेः स्मृतम्॥
रूप्यदानं तु कल्पोक्तमश्वदानमनुत्तमम्। श्वेताश्वदानं सूर्याश्वदानं चापि निरूपितम्॥
वडवा(वा)याः प्रदानं च तिलदानमतः परम्। तिलकृष्णाजिनस्यापि दानं तिलमृगस्य च
तिलपात्रप्रदानं च महातिलसमाह्वयम्। तिलराशिप्रदानं च दानं त्रैपद्ममीरितम्॥
तिलालिंगनदानं च पापघ्नं परिकीर्तितम्। तिलपीठं तिलादर्श तिलकुम्भसमर्पणम्॥
तिलालंकारदानं च पापघ्नं परिकीर्तितम्। तथा रुद्रैकादशकतिलदानमुदीरितम्॥
तथैव तिलगर्भस्य तिलपद्मस्य कीर्तितम्। दानं तु क्षयरोगघ्नं तिलपद्मस्य चोत्तमम्॥
शूलरोगहरं तद्वत्तिलपद्मं प्रकीर्तितम्। मूकत्वनाशकं चान्यत्तिलपद्मप्रकीर्तितम्॥
गजदानं च रोगघ्नं गजदानं तथापरम्। तिलपिष्टं गजस्यापि दानं तद्वत्प्रकीर्तितम्॥
शिवाय विष्णवेऽर्काय गजस्य प्रतिपादनम्। मुखरोगहरं चान्यद्गजदानं प्रकीर्तितम
व्रणघ्नगजदानं च दासीदानमनुत्तमम्। दासदानं रथस्यापि प्रदानं शकटस्य च॥

गंत्रीदानं यानदानं शिबिकादानमेव च।
महीदानं तथा प्रोक्तं गृहदानं तथा स्मृतम्॥

सूर्याय गृहदानं च चत्वरप्रतिपादनम्। गवां गृहप्रदानं च आश्रयप्रतिपादनम्॥
मठमण्ट(ण्ड)पयोर्दानं दानं शिवमठस्य च। प्रतिश्रयप्रदानं च कन्यामूल्यप्रदापनम्॥

द्विजस्थापनमेव स्याद्राजस्थापनमेव च। कपिलाया प्रदान च दानान्येतानि कृत्स्नश
तस्मिन्कृते तत्कृते कन्यादाने तत पुन । लभन्ते निखिलान्येव तृतीये दिवसे क्षणे॥
विप्रपूजाविशेषाख्ये तत्ताम्बूलप्रदापनात्। पूर्वमेव भवेन्नूनं कन्यादातुर्न संशय॥
तत्फलं च तथा प्रोक्तं अनश्वरमभोघकम्। दानतत्क्षणजं पुण्यं यावचन्द्रार्कभूरिथरम्॥

तस्मात्तस्मिन् क्षणे भक्त्या तृतीये दिवसे शुभे।
विवाहे चापि मौञ्ज्यां वा ब्राह्मणेभ्यो विशेषत ॥
श्रोत्रियेभ्यो वेदविद्भ्य सोमयाजिभ्य एव च।
महद्भ्यो ह्यग्निहोत्रिभ्य. सत्कुलीनेभ्य एव वा॥
अन्तेऽरिपा (?) दक्षिणाया प्रदानं वाससामपि।
पुष्पाणां च सुगन्धानां मालिकानां सुगन्धिनाम्॥

यस्तूतौ पुनरन्येषां तस्मिन् काले विधीयते। अत्र साक्षाद्वेदेव लक्ष्मीनारायणस्य तु॥

सान्निध्य स्वयमेव स्याद्यतो वेदस्वरूप्ययम्।
सर्वेषां मार्गदानानां फलानि च बहून्यति॥
तद्दक्षिणादानमात्रात् लभते कन्यकापिता।
तयासौ वरतातोऽपि तथा दक्षिणया तथा॥

विप्राणां कृतया सद्यो लभत्येवाविलम्बितम्। तत्राद्यं सुमहत्तच्च गोभूस्वर्णयुतं परम्॥
मार्गं दुष्कृतवारघ्नं रत्नस्वर्णसमन्वितम्। अपरं सुमहद्दानं वस्त्रभूषणसंयुतम्॥
धान्यनानायुत चान्यद् ग्रामेण नगरेण च। संयुक्तं तु तथा ह्येये मार्गे सर्वाविलम्बके॥

तत्स्वरूपं ब्रह्मणोक्तं कृष्णसारविनिर्मितम्।
संसिद्ध्ये च यागानां श्राद्धानां तपसां श्रियाम्॥

समृद्धये वृद्धये च कल्पित हरिणा तथा। शिवेन देववृन्दैश्च तद्देतच निरूप्यते॥
अहोरूपंसितं तस्य कृष्णं रात्रिमयं वपु। यद्रूपं तु सुमहद्विशेयं तन्महोन्नतम्॥

स्वेच्छया चरते यत्र स देशो याज्ञिक स्मृत ।
कृष्णसारो महापुण्यस्तथा दर्भाश्च कीर्तिता॥

लकृष्णाजिनस्यैतद्दानमेकं प्रकीर्तितम् । सहोमतिलसर्पिष्काजिनदानमनन्तरम् ॥
द्रुच्चम्पकशाखाख्याजिनदानमनन्तरम् । रुक्मादिपात्रसंयुक्ताजिनमन्यत्प्रकीर्तितम् ॥
मन्तुप्रोक्तमपरं कौशिकोक्तमथाजिनम् । पितृकृष्णाजिनं तद्वन्मार्त्यमाजिननामकम् ॥
ष्टिकृष्णाजिनं तद्वन्महाकृष्णाजिनं तथा । आर्द्रकृष्णाजिनं प्रोक्तं मृगदानं ततः परम् ॥
ातव्याधिहरं प्रोक्तं महाविलहरं परम् । पुनः स्वतन्त्रमपरं मृगदानं पवित्रकम् ॥
तद्रूपमहादानविशेषा निखिलाः पराः । महोत्सवे तार्तियीकदिवसे तादृशे क्षणे ॥

भक्त्याप्रदानाद्विप्रेभ्यो लभत्येवाविलम्बितम् ।
गन्धलेपनतस्तस्मिन्विप्राणां वेदिनां सताम् ॥

तन्महामहिषीदानफलं शतगुणान्वितम् । तत्क्षणाल्लभते नूनं कन्यावरपितृद्वयम् ॥
तद्दानादान्तरमहादानभेदोऽपि कथ्यते ॥

महिषीदानावान्तरदानावान्तरदानानि गर्दभप्रतिगृहीता

मेषीदानं मेषदानं महिषस्यातिगात्रिणः । अजादानं गर्दभोष्ट्रदानं पापहरं पुनः ॥
तद्दानं गार्दभं कस्मै प्रदेयमिति चेत्तु तत् । प्रवक्ष्यामि च यो वर्णी मोहादवकिरेज्जडः ॥
तस्यस्याद्गर्दभस्त्वेकः पश्वर्थे चित्तहेतवे । शास्त्रैकविहितः सर्वलोकैकविदितस्त्वति ॥
तन्निमित्ते क्रयक्रीतो रजकात्त न संभवेत् । गर्दभः पशुकार्यार्थे निन्द्यजातिसमुद्भवात् ॥

न चण्डालात्पशुर्ग्राह्यः रजकः सुमहान् परः ।
ग्रामचण्डालइत्युक्तः सर्वनिन्द्योऽतिकिल्बिषी ॥

न तस्मात्तु पशुर्ग्राह्यः तत्पापविनिवृत्तये । कर्तव्ये गर्दभालम्भे पशुं विप्रमुखाद्यतन् ॥
चिरात्संपादनं कुर्यात्स विप्रस्य कथं भवेत् । गर्दभोऽयं महानिन्द्यः सर्वलोकजुगुप्सितः ॥
इति चेत्तत्र वक्ष्यामि कारणं तन्मुखस्य चेत् । रजकश्चेत्पित्तवातसंकलीकरणादिना ॥
महाग्निमान्द्यरोगैकपीडितो यदि केवलम् । नायं वै तन्निवृत्त्यर्थं गार्दभं दानमाचरेत् ॥
इति शास्त्रेण चेद्यो वा रजको रोगपीडितः । तद्दानमाचरेच्चेत्तु ब्राह्मणाय कदाचन ॥
तत्सकाशादमुं वीक्ष्य तादृशं गार्दभं स्वयम् । प्रसमीक्ष्येव गृह्णीयादिति वेदानुशासनम् ॥

ततस्तु योजयेत्तस्य कार्याय पशुहेतवे। अवकीर्णीव्रतस्यास्य दुष्कृतस्य निवृत्तये॥
कथं विप्रसकाशात्तु स्त्रीकार्यो गार्दभः पशुः। क्वचिदेव महत्यर्थे संशये तन्निरूपणम्॥
प्रसंगेन प्रकथितं तस्मिन् काले तु तान् शुभान्॥

मन्त्राक्षतधारणफलम् विवाहचतुर्थदिनकर्तव्यम् देवतादानानि

मन्त्राभिमन्त्रितान् दिव्यान् चतुर्थैरपि सद्द्विजैः।
मन्त्रान्वरदत्तासस्यन्वपावनान् (?) शुभंहरकान्॥
अक्षतानतिसर्वस्वदायकानतिदुर्लभान्। ये वा गृह्णन्ति शिरसा ते भावुकनिकेतनाः॥
ततश्चतुर्थदिवसदीक्षाफलपरिप्लवात्। निमित्तादजकादुद्भूताद् यद्दानं यथामत्यया॥
कन्यकाभूषणहृतिसमये दीपशोभिते। वधूवराभ्यां रचितस्तद्दानैश्च तदा॥
कन्यापिता वै प्राप्नोति देवतादानपालकम्। निदिष्टं तन्मुहूर्तेन नाशकार्या विचारणा॥
तद्देवतादानकल्पस्वरूपं वक्ष्ये नमः। निखिलेनैव नितरां सम्यग् वक्ष्ये प्रसङ्गतः॥
आदौ वैनायकं दानं गुल्मरोगघ्नमेककम्। तथापस्माररोगघ्नं अन्यद्वैनायकं पुनः॥
प्लीहरोगहरं चान्यद्वैनायकमनुत्तमम्। वाग्जाड्यत्वहरं चान्यत्सारस्वतमथापरम्॥
मूकत्वनाशकं तद्दानं सारस्वतं तथा। आन्त्रवृद्धिप्रशमनं नारायणमथापरम्॥
प्रदानं धावरोगघ्नं लक्ष्मीनारायणस्य च। ततो गारुडदानं च कामलारोगनाशनम्॥
गारुडं दानमपरमक्षिरोगनिवर्तकम्। अन्यद्गारुडमाख्यातं वाराहं दानमुत्तमम्॥

देवतामूर्तिदानम्

नारसिंहं दद्रुरोगहरमौमामहेश्वरम्। प्रदानं क्षयरोगघ्नं रुद्रमूर्तेरनन्तरम्॥
दक्षिणामूर्तिदानं च प्रदानं परशोः स्मृतम्। शूलदानं तु पापघ्नं शूलरोगघ्नशूलकम्॥
दानं व्रणरोगघ्नं सूर्यमूर्तेरनन्तरम्। अन्यत्कुष्ठघ्नमार्तण्डप्रतिमादानमेव च॥
अथातिसाररोगघ्नं वह्निदानमनुत्तमम्। अश्वि(श्व)दानं तु दारिद्र्यहरं कौबेरमीरितम्॥
तवोदरव्याधिहरं मकरप्रतिपादनम्। स्मृतं विसर्परोगघ्नं नागदानमनुत्तमम्॥
ततस्तु वाग्जाड्यहरं घण्टादानमनन्तरम्। श्वासकासहरं चोक्तं प्रदानं द्विजपाशयोः॥

कालपूरुषदानं च दानं प्रतिकृतेस्तथा। पाद्मपूरुषदानं च कालचक्रप्रदानकम् ॥
यमदानं त्रिपुरुषदानं तद्वत्प्रकीर्तितम्। उदकुम्भप्रदानं च चन्द्रादित्यप्रदापनम् ॥
ब्रह्मविष्ण्वीशदानं च तथायुष्करनामकम्। दानं त्रैमूर्तमाख्यातं चातुर्मूर्तमतःपरम् ॥
पाञ्चमूर्तमतः प्रोक्तं दानं सर्वाघनाशनम्। दिग्दानं पञ्चदैवत्यं लोकपालाष्टकं तथा ॥
रुद्राष्टकमितिख्यातं गृहदानमनुत्तमम्। प्रोक्तं सांपत्करं दानं सर्वदेवाभिपूजितम् ॥
पिशाचतारदानं तु दानं वैश्वानरं तथा। साध्यदानं ततो द्वादशादित्यप्रतिपादनम् ॥
दानं देवगणेशस्य निप्राभप्रतिपादनम्। महागणेशदानं च लक्ष्मीदानमनुत्तमम् ॥
तथैव च मरुद्दानं महापापप्रणाशनम्। तत्परं भुवनानां तु प्रतिष्ठा महती परा ॥
कल्पदानं पिष्टरूपप्रदानं सुमहत्फलम्। इत्येवं देवतादानक्रमस्य सुमहत्फलम् ॥
कन्याप्रदाता लभते सुमहाभूषणोत्सवे। तद्रात्रौ सुमहाभव्यविशेषे मंगलाकरे ॥
गौरीं समुद्दिश्येन्द्राणी कृतनाख्य(ट्य) मुहूर्तके।
देवतामूर्तिदानानि तत्क्षणाल्लभतेऽखिलम् ॥
तस्मात्कन्यादानसमं दानमन्यन्न विद्यते। तस्मिन्नेव महादाने तत्कर्ता सर्वदानजम् ॥
फलं विन्दति तत्कालविशेषेषु ततः पुनः ॥

गन्धर्वपूजासमयलब्धफलकदानानि प्रतिपदादितिथिदानानि

गन्धर्वपूजासमये यस्य यस्य फलं महत्।
प्राप्नोति कन्यकादातास्तानि दानान्यपि क्रमात् ॥

निरूप्यन्ते प्रसङ्गेन यूयं शृणुत वै पुनः। तत्तत्कालविशेषेषु कर्तव्यान्येव पेशलैः ॥
नित्यकाम्यनिमित्तार्थकारणेनेशतुष्टये। तानि तानि तु दानानि श्रीमद्भिः शक्तिसंभवे ॥
कार्याणि किल तिथिषु प्रतिपन्मुखतः क्रमात्।
प्रथमायां तु पुष्पाणि द्वितीयायां घृतं तथा ॥
तृतीयायां हरिद्रायाश्चतुर्थ्यां रजतस्य च।
पञ्चम्यां तु पलान्येव षष्ठ्यां पानीयपात्रके ॥

सप्तम्यामप्यपूपानामष्टम्यां गुडस्य च ।
कुल्माषस्य नवम्यां तु दशम्यां भोजनस्य च ॥
एकादश्यां सुवर्णस्य द्वादश्यां व (रजतस्य) नस्य च ।
त्रयोदश्यां चन्दनं च शर्करायास्तथ परम् ॥

दानं तत्कथितं पुण्यं चतुर्दश्यां विशेषतः । दानं च परमान्नस्य पौर्णमास्यां स्मृतं तथा ॥
तिलदानममावास्यादिने स्वड्गाख्यपात्रकम् । पितॄणां प्रीतये प्रोक्तं महाविद्धि पुरातने ॥
एतानि सर्वदानानि कन्यकाविश्वेशमनि । तदा गन्धर्वपूजायां कृतायां तेन वेदवि ॥

वरेण लभते तस्या. कन्यकाया· पितामहान् ।
स्कन्दोक्तानि च दानानि तिथिष्वेतेषु कृत्स्नश· ॥
क्रमेणोक्तानि च तथा लभते नात्र संशय. ।
तानि चापि प्रवक्ष्यामि दानानि निखिलान्यपि ॥

प्रतिपद्यरविन्दाख्यं कर्तव्यत्वेन चोदितम् । सौवर्णं रजतं वापि ताम्रकं वा विधीयते ॥
वैरवानरं द्वितीयायां तृतीयायां च पार्वतम् । वैशाखस्य तृतीयायां संप्रदद्यादुपानहौ ॥
माघशुक्लद्वितीयायां गुडदानं महोदयम् । लवणस्य प्रदानं च वारिदानं महत्फलम् ॥

वैशाखस्य तृतीयायां चन्दनस्य स्रजा तथा ।
फलानां पानकस्यापि व्यजनानां विशेषत. ॥

छत्राणामपि रम्याणां वस्त्राणां जलकक्रयोः । संप्रदानं प्रशंसन्ति येन केनाप्युपायत· ॥
मोदकानां तथान्नस्य कृतस्याकृतस्य च । घृतस्य करकस्यापि भक्ष्याणामपि केवलम् ॥
चित्रान्नानां विशेषेण पितॄणां प्रीतिहेतवे । माघवस्य च तत्प्रीत्यै तानि दानानि सर्वश·

चतुर्थ्यां वारणं हैमं पञ्चम्यां पन्नगं तथा ।
षष्ठ्यां शक्तिसमीपे तं कुमारं शिखिवाहनम् ॥

सप्तम्यां भास्करप्रीत्यै सालंकारं तुरंगमम् । अष्टम्यां वृषभं श्वेतं देवदेवप्रियं शिवम् ॥

नवम्यां काञ्चनं सिंहं दशम्यां दशधेनुकम् ।
दिक्प्रीत्यै किल देयं तत् धेन्वादीनि क्रमेण वै ॥

एकादश्यां गरुत्मन्तं संप्रदद्याद्धिरण्मयम् ।
धेनुं हिरण्यां महिषीं सप्तधान्यान्यजाविकम् ॥
वडवाश्वं गुडरसान् पुष्पाणि च फलानि च ।
द्वादश्यां द्वादशैतानि दद्याद् गन्धाननुक्रमात् ॥

त्रादिमासशुक्लासु द्वादशीषु विशेषतः । क्रमेण दद्यादेतानि वस्त्रं रुक्ममुपानहौ ॥
यनं वसनं चैव धेनुमश्वं च कम्बलम् । लवणं चैव धान्यानि दारवं चन्दनं तथा ॥

स्नापयित्वा ब्राह्मणान् वै प्रातःकाले विधानतः ।
त्रयोदश्यां विशेषेण संख्यया च त्रयोदश ॥

हेयं सुशुभं कुम्भं चतुर्दश्यां पयोघृतम् । चैत्रादिमासपूर्णासु कृष्णवस्त्रं तथाजिनम् ॥
पानहौ च छत्रं च मृष्टान्नं जलगां शुभाम् । घृतपूर्णं कांस्यपात्रं सालंकारं च गोवृषम् ॥
कृष्णाजिनं सचन्द्रं च हेमाज्यं शयनं तथा । एतानि देयानि किल पौर्णमासीष्वनुक्रमात्
रमायां किल पात्राणि ससुवर्णानि दापयेत् । एतानि तिथिदानानि कर्तव्यत्वेन केवलम्
सर्वशास्त्रप्रसिद्धानि तान्येतानि तु कृत्स्नशः । शेषहोमे कृते तेन तपने चैव केवलम् ॥
रेण तत्क्षणादेव लभते कन्यकापिता । ततः परं पुनरपि क्रियमाणे तु तादृशे ॥

त्रयस्त्रिंशत्कोटिदेवतापूजाफलम् धेनुदानानि

त्रयस्त्रिंशत्कोटिसंख्यापूजने देवताकृते । तद्धेनुतुर्यदानानां फलमाप्नोति केवलम् ॥
तत्क्रमं चापि वक्ष्यामि भवतां विशदाय वै । लोणधेनुस्तु(?) वैशाखतृतीयायां महाफला
धेनुस्तिलमयी सा तु नवम्यां कार्तिकस्य वै । प्रदातव्या विशेषेण पितॄणामतितृप्तये ॥
गौः प्रदेया नभस्यस्य त्रयोदश्यां द्विजातये । राजती वा ताम्रमयी शतनिष्कैरलंकृता ॥
नवनीतमयी धेनुर्माघमासे तथाविधे । पौर्णमास्यां विशेषेण तान्येतानि महान्त्यति ॥
दानानि लभते तानि तत्पिता तत्क्षणेन वै । तत्प्रदक्षिणमात्रेण पुरन्ध्रीभिः सदीपतः ॥
गौर्याः शच्याश्च विधिना गजयोरपि तत्परम् ॥

वधूवरयोर्वस्त्र प्रदानकल्पम्

लभते वारदानानां फलं कृत्स्नं च सत्तिना । वारदानक्रम चात्र निरादाय निरूप्यते ।
दयाद्दादित्यमूर्तिं तां भानुवारे हिरण्मयीम् । स्तैरल्हूत्वा दिव्यां आमस्येनेति मन्त्र
सम्पूज्य परमान्नं तन्कृत्वा नैवेद्यमद्भुमा । दक्षिणादानमिल्क स्यादेयमेव सत परम् ।
क्रमेण कुर्याद्दानानि सोम सोमे कुज कुजे । एवं बुधादिवारे तु दानकुर्याद्यथाविधि ।
एव बुधादीन् स्कान्दे तु राहुकेतुरानैश्वरान् । दशानसद्मसमौन्यै तनदूद्वारेषु भक्तित ।
सहिरण्यमपूप तु सपूत भानुवासरे । पिष्टापूपंसोमदिने काष्ठानि कुजवासरे ॥
बुधे क्षीरान्न शान्त जीवे धन्व तु शोभनम् । शुक्रे रत्नं तु सर्वत्र तैलाभ्यङ्गं शनैश्वरे ।
दत्तेष्वेतेषु दानेषु मनुष्यन्ति महासखा । तानीमानि च दानानि वारभोग्यानि यानि ।
तानि सर्वाण्यवाप्नोति वरयोर्वस्त्रदानत । यदा तु तादृशे काले क्षणमात्रेण तदिवा ।
वारसनरफलंकल्पन द्रव्याधिकादपि । एकोनरध्याराद्दिनलभ्यानि किल तानि हि ।
न कथ चेति वेदश्च तत्क्रमम्न्यथमेव हि । आद्यो प्रथमत वारसप्तकादौ रवेर्दिने ॥
भानुमूर्ति प्रदेया हि पुनरेव मत परम् । द्वितीयवारपुञ्जे तु सोममूर्तेर्विधानत ।
प्रदानकालो भवति तार्तीयीके तत परम् । तद्वद्वारसप्तके चाग्नौ सूनोर्दान दर्शीयके ।
भौमवारे हि भवति तुर्यके सप्तके तत । बुधदान स्मृत श्रीमत्सर्वेसंपत्प्रदायकम् ।
एव सर्वत्र विज्ञेय तत्क्रमस्य तु लक्षणम् । सर्वेषामपि दानानां सतानां कल्पदेवते ।
सकल्यादौ विधानेन यत कुर्यात्तु तानि हि । क्रियमाणेषु तेष्वेव तत्क्रमेणैव केवलम् ।
भवयुरेव प्रायेण प्रत्यूहा बहुरूपत । तस्मात्तत्कर्मसिद्धिर्नो तद्रूपायतो भवेत् ॥

अतस्तेषां तु दानानां तादृक्फलप्रदानि हि ।
सापेक्षाणि हि तान्येव दानानि खलु देहिनाम् ॥

गुरुयत्नैकसाध्यानि तादृशान्यत्र भावुके । क्षणनात्स्वारवस्त्रदानमात्रेण केवलम् ।
प्राप्नोत्यनशनश्चिन्न तत्पर चापि केवलम् । सत्रंनक्षत्रदानानां फल यद्बन्धुरुन्दके ।

बन्धुभ्यो वस्त्रदानप्रकरणम् नक्षत्रदानानि

ज्ञाग्रपूर्ववस्त्राणां दानमात्रेण वै लभेत् । तच्च दानक्रमं सर्व नैपुण्येन निरूप्यते ॥

कृत्तिकासु ससर्पिष्कं प्रदेयं पायसं शुभम् ।
रोहिण्यां क्षीरसंयुक्तं मापान्नं स्यात्प्रशस्तकम् ॥
दोग्ध्रीं सवत्सां विप्राय नक्षत्रे सोमदैवते ।
दद्यादेवेति शास्त्राणि वदन्ति निखिलान्यपि ॥

आर्द्रायां कृसरं देयं तैलमिश्रं समाहितैः । पूपं पुनर्वसौ देयं पुष्ये दद्यात्तु काञ्चनम् ॥
आश्लेषासु तथा रौप्यवृषभं प्रतिपादयेत् । मघासु तिलपूर्णानि वर्धमानानि शक्तितः ॥

भक्ष्यान्वानीय संयुक्तान् फल्गुनीपूर्वके शुभान् ।
उत्तराविषये दद्यात्सगव्यं षाष्टिकोदनम् ॥

हस्ते हस्तिरथं दद्यात् चित्रायां वृषभं च गाम् । स्वातीष्वनडुहं दद्याद्यदिष्टतममात्मनः ॥
विशाखायामनड्वाहं धेनुं दद्यात्सुदुग्धदाम् । सप्रासंगं च शकटं सधान्यं वस्त्रसंयुतम् ॥
अनुराधासु प्रावारं वस्त्रोत्तममनुत्तमम् । ज्येष्ठायां कालशाकं तु संप्रदद्याच्च मूलकम् ॥
मूले मूलफलं दद्यात्पूर्वाषाढासु वै दधि । उदमन्थं ससर्पिष्कं प्रभूतमथ (फा ?) णितम् ॥

दद्याच्चैवोत्तराषाढास्वायुर्वृद्ध्यै द्विजातये ।
दुग्धं त्वभिजितो योगे दद्यान्मधुघृताप्लुतम् ॥

श्रवणे कम्बलं दद्याद्वस्त्रान्तरितमेव च । धनिष्ठासु तथा यानं ब्राह्मणाय चतुर्गवम् ॥
गन्धान् शतभिषग्योगे पूर्वभाद्रपदे फलम् । औरभ्रमुत्तरायोगे मांसं वै पितृतृप्तये ॥
कांस्योपदे(दो)हनां धेनुं रेवत्यां प्रतिपादयेत् । रथमश्वसमायुक्तं अश्विनीषु निवेदयेत् ॥
भरणीषु द्विजातिभ्यस्तिलगोप्रतिपादनम् । अष्टाविंशतिदानानां क्रम एवमनूदितः ॥
नक्षत्राणां प्रकथितः राजभिश्चक्रवर्तिभिः । कर्तव्यत्वेन धनिभिर्यद्वा लक्षाधिकारिभिः ॥
तत्तुल्यैर्वा महाभागैः श्रीमद्भिरनिशं मुदा । श्रियः प्रीत्यै विशेषेण धनधान्यादिसंपदाम्
दार्ढ्यार्थं विद्यमानानां साक्षान्नारायणस्य च । देवदेवेश्वरस्यापि महादेवस्य शूलिनः ॥

उमापतेर्जगत्कर्त्तुः प्रीतये च यथाक्रमात्। दानान्येतानि सततं कार्याण्येव न चेत्तु सा॥

लक्ष्मीः स्थिरतरा गेहे न तिष्ठत्येव वच्मि च।
यः श्रीमान् स तु मेधावी देवभक्त्या विपन्नया॥
देवान्तरं नासूयेत यद्यसूयेत मूढधीः।
लक्ष्मीस्साऽनाशमायाति तस्य यशोऽपि कालतः॥

शनैश्शनैर्लयं नूनं समाप्नोत्येव वच्मि व। लोके हरिहरौ देवौ मुख्यौ देववल्लभौ॥
दातारौ सम्पदां नित्यं विशेषौ शास्त्रपालकै। तदन्यतरभक्त्यैव तदन्यो देव ईश्वरः॥

न द्वेष्यो नापि पूज्यश्च यदि मोहेन वै तथा।
द्याच्चेदयं नरो मूढो निःश्रेयः प्रतिपद्यते॥

सर्वदानानि तत्प्रीत्यै चोदितान्येव वेदिभिः। शास्त्रिभिर्ब्रह्मविद्भिश्च वेदशास्त्रपुराणकैः॥

अखिलैर्धर्मशास्त्रैश्च तयोरेकस्य कस्यचित्।
प्रीतये किल कार्याणि सर्वकृत्यानि सन्ततम्॥
एतान्युक्तानि दानानि नित्यनैमित्तिकान्यपि।
काम्यानि बहुरूपाणि नित्यत्वेनैव केवलम्॥

तत्प्रीतये तद्विधिना कार्याण्येव नृपादिभिः। विवाहप्रथमदिने शचीपूजापरं किल॥
बन्धूनां पूजया नूनं तानीमानि तु तत्पिता। अवशाल्लभते नूनं कन्यातातो वरस्य च॥

अधुनोक्तानि दानानि नाक्षत्राणि महान् ॥ तु।
अगाद शौनकः श्रीमान् प्रकारान्तरमाश्रितः॥

तच्चापि सम्प्रवक्ष्यामि भवतामद्य सिद्धये। कृत्तिकासु सुवर्णस्य रोहिण्यां रक्तवाससाम्

सौम्यभे लवणस्यापि ह्यार्द्रायां कुम्भस्य च।
आदित्यर्क्षे तु रूपस्य पुष्ये चैव घृतस्य च॥

सार्पभे चैव गन्धानां तिलानां पितृदैवते। प्रियङ्गाभगदेवत्ये पूपानामुत्तरे तथा॥
सावित्रे पायसस्यापि चित्रायां चित्रवाससः। सक्तूनां वायुदैवत्ये लोहस्येन्द्राग्निदैवते
मैत्रे लफलानां तु ह्यातपत्रस्य शाक्रभे। मधुयुक्तस्य हेम्नस्तु दानमाप्ये विधीयते॥

रवदेवेऽन्नपानस्य श्रवणे वसनस्य च । धान्यस्य वासवे दानं वारुणे चौपधस्य च ॥
जे पुराणबीजानां सस्यानां तदनन्तरम् । गोरसानां तथा पौष्णे स्नानानामथचाश्विभे
लानां च महादानं भरणीषु प्रशस्यते । एतादृशानां दानानां शौनकेन महात्मना ॥
क्तानां क्षणमात्रेण लभते बन्धुपूजया । कन्यकायाः पिता नूनं स्वद्रव्यत्यागमूलतः ॥
तया चेन्मुदा नूनं विशेषेण फलं लभेत् । चेतसा दूयमानेन कृतया चापि केवलम् ॥

फलं तु लब्धं दुःखात्तु यथा स्यात्तु मुदा तदा ।
दुःखितो न भवेदेव तस्मिन् काले ततः परम् ॥
द्रव्याधिक्यभिया चिन्तां न कुर्यादेव सर्वथा ।
सुमुख्येव भवेन्नूनं तेनासौ सुमहत्फलम् ॥

प्राप्नोति कन्यकातातो वरस्यापि पिता तथा । वसूनामवशाद्बन्धुदानमानादिनातराम्
दुर्मना न भवेदेव वसूनामधिकव्ययात् । अवशादागतात्काले तस्मिन् भव्ये तथाविधे॥

डो(दो)लोत्सवताम्बूलदानफलम् योगदानानि

डो(दो)लोत्सवे दम्पतीनां ताम्बूलानां प्रदानतः ।
महाविष्कम्भयोगादिसर्वदानफलं लभेत् ॥
तद्दानशास्त्रं वक्ष्यामि भवतां विशदाय हि ।
विष्कम्भे धान्यदानं तु प्रशस्तं श्रीमतां सदा ॥
कर्तव्यत्वेन विहितं प्रीतौ दानं तथान्धसः ।
घृतमायुष्मतिप्रोक्तं सौभाग्ये कौङ्कुमं स्मृतम् ॥

शोभने यवदानं तु ह्यतिगण्डे तथाम्बरम् । सुकर्मणि गुडान्नं तु रूप्यदानं धृतौ स्मृतम् ॥
सुवर्णशूलं शूले तु गण्डे मण्डनकं तथा । वृद्धियोगे धेनुदानं रत्नदानं ध्रुवे तथा ॥
व्याघाते पाणितं प्रोक्तं गुडदानं तु हर्षणे । वज्रयोगे वज्रदानं सिद्धे सैद्धार्थमेव च ॥
काञ्चनं तु व्यतीपाते तिलदानं वरीयसि । परिघे चातपात्रं तु जलदानं शिवाह्वये ॥

सिद्धे सिद्धान्नदानं तु साध्ये चाभरणं स्मृतम् ।
शुभे छत्रं प्रदेयं स्याच्छुक्ले दानमुपानहाम् ॥

सर्पिर्दानं भद्रायोगे दीपदानमथैन्द्रके । वैधृतौ स्वर्णदानं तु योगदानं प्रशस्यते ॥
तदा फलप्रदानस्य करणेनास्य वस्तुभिः । कन्यापितुः श्रीमतो वै करणीयैकदानक्रम् ॥
यत्फलं तदवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ।
ततो निरूपयिष्यामि क्रमं शास्त्रगतं त्वहम् ॥
सर्वलोकोपकाराय नारदेन पुरोदितम् । बवे तु पायसं देयं सक्तुदानं च बालवे ॥
कौलवे गव्यदानं तिलदानं तु तैतिले । गरज्यां(जे)लवणं देयं वणिज्या(?)मम्बरं शुचि॥
विष्टौ च पौष्टिकान्नानि सर्पिर्दानं तु शाकुने । मधुदानं चतुष्पदि वस्त्रदानं तु नागवे ॥
दानं प्रियगो किंस्तुघ्ने भक्ष्यमुक्तं महात्मभिः ।
दानान्येतानि सर्वाणि तावन्मात्रेण तत्त्वितः ॥
लभते तत्क्षणेनासौ तस्मिन् काले वरावहो ।
तदा वरे स्वदयगस्य पश्चाद्विप्राशिषा तराम् ॥

मधूवरयोस्ताम्बूलचर्वणफलम् सङ्क्रान्तिदानानि

ताम्बूलचर्वणपदे पत्न्या साक सभागते । पयः पानात्परं तस्मिन् यजमानस्तु चर्वणम् ॥
सर्वसङ्क्रान्तिदानानां फलं यत्समुदीरितम् । तदवाप्नोति नूनं वै निखिलं नात्र संशयः ॥
तत्क्रमं चापि वक्ष्यामि विशदायाधुना हि वः । मेषसङ्क्रमणे भानोर्मेषदानं प्रशस्यते ॥
वृषसङ्क्रमणे दानं गवां प्रोक्तं शिवप्रियम् । विष्णोरपि प्रियं भूयो वृषभो विष्णुवल्लभः ॥
यतः प्रकथितं सद्भिस्तद्दानं तस्य चक्रिणः । अतिप्रीतिकरं शस्तं मोदते वृषभे [illegible] ॥
तद्दानं सर्वदानानां उत्तमोत्तममुच्यते । सर्वदेवप्रीतिहेतु तद्दानं तादृशं परम् ॥
वस्त्रान्नपानदानानि मिथुने विहितानि हि । घृतधेनुप्रदानं [illegible] कर्कटेति प्रशस्यते ॥
ससुवर्णं छत्रदानं सिंहेऽपि विहितं शिवम् । कन्याप्रवेशे वस्त्राणां सम्प्रदानं गवामपि ॥
तिलानामपि खड्गानां कम्बलानां सुवर्चसाम् ।
नैपालानां विचित्राणां प्रदानं पितृवल्लभम् ॥
तुलाप्रवेशे बीजानां धान्यानां दानमिष्यते । कीटप्रवेशे वस्त्राणां वेश्मनां दानमुत्तमम् ॥

पात्राणां च फलानां च पुष्पाणां च तथा पुनः ।
धनुःप्रवेशे चित्राणां दृढानां वाससामपि ॥
कम्बलानां च मुख्यानां भूषणानां च वेश्मनाम् । प्रदानमुत्तमं प्रोक्तमन्नस्य च विशेषतः
कपप्रवेशे दारूणां दानमग्नेस्तथैव च । काष्ठानां च तृणानां च दीपस्यापि विशेषतः ॥
दानं प्रवरं प्राहुः कटिशय्यासनाश्मनाम् । कुम्भप्रवेशे दानं तु गवां च तृणवारिणोः ॥
मीनप्रवेशे माषाणां मुद्गानां सर्षपादितः ।
तिलानामपि तैलानामाज्यानां मधुवारिणाम् ॥

सुगन्धप्रदानादिफलम्

चन्दनानां स्रजां तद्वत्पात्राणां श्रौतकर्मणाम् ।
मृण्मयानां विशेषेण काष्ठानां च स्रचामपि ॥
स्रुवादीनां प्रशंसन्ति प्रदानं ब्रह्मवादिनः । तावन्मात्रेण यज्ञस्य फलं कृत्स्नं न विन्दति ॥
ताम्बूलचर्वणात्पश्चादेलादीनां प्रदानतः । लवङ्गमिश्रतद्दिव्यमहौषधसुगन्धिनाम् ॥
सुगन्धानां प्रदानादिचित्रइलामहोत्सवात् । बन्धुहर्षेण महता विप्राणां स्वस्तिवाक्यतः
सुमङ्गलीदिव्यगानप्रपूर्वकमहारवैः । सुगन्धद्रव्यविक्षेपैस्तदा जातैरनेकशः ॥
महोत्सवशतैश्चित्रैरयं कन्यापिता क्षणात् ॥

मासदानानि

शिष्टमासादिदानानां फलान्याप्नोति तादृशम् ।
कन्यादानं महत्तस्मात् तस्मिन् दानानि यानि वा ॥
महाद्रव्यैककालैकसाध्यान्याश्वेव विन्दति ।
तानि भूयश्च दानानि मासादीनामिहोच्यते ॥
प्रसंगेन तु शिष्टानि चैत्रादीनि क्रमेण वै ।
माघमासे तिलान् दद्यात् प्रियङ्गून् फाल्गुने तथा ॥
चैत्रे वत्समपूपांस्तु वैशाखे छत्रकं शुचौ । आषाढे पादुकां वस्त्रं श्रावणे परिकीर्तितम् ॥

नभस्ये फाणितं दद्याद्घृतमाश्वयुजे तथा । दीप तु कार्तिके मार्गशीर्षे लवणमीरितम्
पौषे सुवर्णमेतानि देयान्येव महात्मभि । उत्तरे त्वयने देय तिलधेनुद्वय परम् ॥
वस्त्रदानं विशेषेण तिलानडुाहमेव च । सर्पिर्दान प्रशसन्ति दक्षिणे त्वयने तथा।
पुष्पदान सिते पक्षे कृष्णपक्षे जल शिवम् । देयमेवेति सतत पुनर्नित्य च तत्स्मृतम्
स्नानानुलेपनादीना वसन्ते दानमिष्यते । पानकाना तथा ग्रीष्मे वर्षासु छत्रमुत्तमम्
शरद्यन्नप्रदान च वस्त्राणामपि हैमके । वह्निदान तु शिशिरे कृत्वा शत्रुजय लभेत्

सवत्सरे तिलान्दद्याद्यवास्तु परिवत्सरे ।
इडापूर्वे च वस्त्राणि धान्यं चाप्यनुवत्सरे ॥

इद्वत्सरे तु रजत क्रमाद्देयानि शक्तित । कौले दानानि तान्येतानिति शास्त्रेषु नैकधा

गीयन्ते धर्मसारज्ञै श्रीमता सपदेऽनिशम् ।
सर्वाण्यपि च दानानि भागिनामेव केवलम् ॥
नृपतीना विशेषेण नित्यत्वेनैव सन्ततम् ।
चोदितानि किलान्येषा दरिद्राणा न किञ्चन ॥

एतत्कन्यामहादान न तथा किल चोदितम् । स्वकीयविभवैकानुसारेणैव सुवेच्छया
कर्तव्यत्वेन विहित पितृणा स्वस्य केवलम् । उद्धारणाय सर्वेषा अवशाद्धुवमनन्ता

एकोत्तरशताना च ब्रह्मलोकाप्तये हि तत् ।
तस्मिन् कन्यामहादाने पुरोक्तान्यखिलान्यपि ॥
पुनस्तथाप्यनुक्तानि वक्ष्यमाणानि यानि वा ।
तानि सर्वाणि कन्याया दानाङ्गत्वेन यो मह ॥

तत्पञ्चदिनसाध्यो वै विहितफलम उत्तम । तत्कोणात्रयचानेहविहिताना तदा तदा
तत्तत्क्रियाविशेषाणां प्रचाल्नमहत्तव । अवशात्समवाप्नोति कन्यादाता क्षणाद्ध्रुव

मण्टपोद्वासनादिफलम्

पोद्वासनात्पश्चाद्देवतोद्वासनात्तथा। ब्रह्माद्युद्वासनात्तस्य वसन्तस्योत्सवेन च ॥
स्तम्भानां पूजया चापि पुण्यकंकणमोचनात्।
आपन्निस्तृतभीतार्ता गर्भिणीप्रसवाय वै ॥
स्थालीभीतिद्रव्यवस्तुदानतत्पालनादिभिः।
यच्छ्रेयो जायते वाचा वर्ण्यं ब्रह्मादिनाकिभिः ॥
कन्याप्रदाता प्राप्नोति स्वद्रव्येणैव तत्कृते।
तस्मात्तु कन्यकादानं परापूजादिकाच्छिवात् ॥
ारभ्यैव विधिना कृते कंकणमोचनात्। तद्द्रव्यमनपेक्ष्यैव स्वीयद्रव्येण चेद्वरम् ॥
मारहितं तत्स्यात् पुण्यकर्मसु पावनम्। एवं तु क्रियमाणेऽस्मिन् तन्मध्ये वै तदा तदा
ागताह्वानकृत्ये सर्वसाधारणेन वै। तत्प्रदत्तसुमादीनि चन्दनं त्वनुलेपनम् ॥
ीकुर्यात्केवलं नित्यं न ताम्बूलं तथाम्बरम्। फलदाने कृते तेन तत्स्वीकृत्य स्वहस्ततः ॥
उभयोराशिषं सम्यक् प्रयुञ्ज्यात्तत्फलादिकम्।
यस्मैकस्मैचित्तद्द्यात् न स्वीकुर्यात्स्वयं परम् ॥

कन्यापितुर्धर्माः

न्याप्रसूतिपर्यन्तं तद्गृहेऽसौ कदाचन। भुक्तिं नैव प्रकुर्वीत कूकुदायो महामनाः ॥
स्वशक्त्यनुगुणं यस्तु स्वबन्धुषु वरं शिवम्।
समलंकृत्य विधिना कन्यकां भूषणादिभिः ॥
न्धुब्राह्मणपूजादिकर्मभिर्लोभवर्जितः। लक्ष्मीनारायणप्रीत्यै प्रददाति स कूकुदः ॥
ीनारोग्यादिदानानि तदानीमेव केवलम्। कृतानि स्युर्विशेषेण निरूप्यन्ते च तानि वः ॥

आरोग्यादिदानानि

आरोग्यदानं प्रथमं रत्नदानमनन्तरम्। परं भगन्धरहरं रत्नदानमनुत्तमम्॥
प्रमेहरोगहरं रत्नवस्त्रप्रतिपादनम्। गलगण्डहरं रत्नदानं तदनुकीर्तितम्॥
ततोऽलङ्कारदानं तु वस्त्रदानमनन्तरम्। पुष्पदानं धूपदानं दीपदानं समन्ततः॥
देवतादीपदानं च दिगुद्दीपप्रतिपादनम्। गोदीपदानमपरं कार्तिक्यां दीपदानकम्
दयादीपप्रदानं च पिष्टदीपार्पणं तथा। गीतिदानं छत्रदानमुपानद्दानमेव च॥
रत्नपूरितहैमादिपात्रदानमनुत्तमम्। ताम्रपात्रप्रदानं च रुक्मपात्रार्पणं तथा॥
वस्त्रदानं देवताभ्यो वस्त्रदानमथापरम्। शोभनवस्त्रदानं च तु ष्णीषप्रतिपादनम्
तथोर्णापट्टदानं च शय्यादानं ततः परम्। शिवशय्याप्रदानं च विष्णुशय्याप्रदापनम्
गौरीशय्याप्रदानं च दुर्गाशय्यासमर्पणम्। सूर्यशय्याप्रदानं च आसनप्रतिपादनम्
तथास्तरणदानं च कटदानमनुत्तमम्। उपधानप्रदानं तु चर्मादिप्रतिपादनम्॥
ततो दर्पणदानं च शिवविष्ण्वोस्तथापरम्। लीलानिदानं कथितं दानं तु व्यजनस्य
तथा चामरदानं च गन्धदानं महोत्तमम्। ताम्बूलदानं स्वर्णादिपात्रदानं महाफलम्
भाण्डवयनिकादानं स्थालादानमनुत्तमम्। मोक्षमन्त्रिम्भकादानं अभयप्रतिपादनम्
विमोचनं चिरद्धानां पक्षिणां तदनन्तरम्। सपमोक्षणमारभ्य पान्थशुश्रूषणं परम्
अभ्यङ्गदानं पान्थानां अभ्यङ्गप्रतिपादनम्। अभ्यङ्गकरणं चापि तस्मै तैलार्पणम्
यज्ञोपवीतदानं च शिरोरोगहरं तथा। यज्ञोपवीतमपरं गर्भस्रावहरं स्मृतम्॥
दानं यज्ञोपवीतस्य हस्तिकादीपमर्पणम्। यत्यादीनां तु वपनं सपर्याकरणं गवाम्॥
अन्नदानं भक्ष्यदानं धान्यदानं महाफलम्। अथोदकप्रदानं च करकादिप्रदापनम्
सदा धर्मघटस्यापि यतीनां घटदानकम्। गृहिभ्यः कुम्भदानं च दानमुत्तममुच्यते
अश्वत्थजलदानं तु सेचनं पिप्पलस्य च। मधूकतुलसीबिल्वधात्रीवसनभूरुहाम्॥
सेचनं पालनं चापि स्थापनं दर्भकाराये परोपकृतिकार्याय चवतैव समर्पणम्

मीचीनैककरणं तटाककरणं तथा। देवमातृकदेशानां नदीमातृककल्पनम् ॥
निवर्हणं च दुष्टानां मृगाणां पापिनां नृणाम्।
चोराणां तस्कराणां च ब्रह्मघ्नानां निवर्हणम् ॥
ापीसरः प्रकुल्यानां करणं फलदायकम्। वारिवन्यस्तदा प्रोक्तो वारुणेष्टिस्तथोदिता ॥
ातिष्ठा च तटाकस्य पुण्यारामादिरोपणम्। फलवृक्षारोपणं च तुलस्यादिप्रकल्पनम् ॥
ादितं तु निषिद्धानां वृक्षाणामवरोपणम्। कण्टकोत्सारणं मार्गे चोरग्रहणपूर्वकात् ॥
ाशूलारोहणं च तेषां कालेषु निर्दयम्। नष्टग्रामोद्धारणं च विप्रग्रामैकबोधकान् ॥
शूद्रादिदुष्टसंघातान् समुन्मूलकृतिःपरा। वृक्षादिसेचनविधिर्वृक्षदोहदमेव च ॥
आरामादिप्रदानं च वृक्षाणां प्रतिपादनम्। कदलीदानमाख्यातं माकन्दद्रुमदापनम् ॥
पनसाख्यमहागस्य प्रदानं दर्भपालनम्। विषशान्त्यौषधमहादानंभित (?) प्रपालनम् ॥
फलवृक्षप्रदानं च फलभूमिसमर्पणम्। क्षयघ्नं कदली दानं दानं न्यग्रोधशाखिनाम् ॥
तथा प्रस्फुटपादत्वहराश्वत्थसमर्पणम्। नाडीव्रणहराश्वत्थप्रदानं सुमहत्परम् ॥
विद्रधित्वहराम्रद (...) प्रदानमपि तत्तथा। एतान्यनन्तफलदान्यवरोगहराण्यति ॥
नानामतानुपूर्व्येण मयोक्तानि समासतः। तानीमान्यपि दानानि परं कंकणमोचनात् ॥
बन्धुब्राह्मणभुक्त्या च तदङ्कुरविसर्जनात्। लभते कन्यकातातः स्वद्रव्यकरणादहो ॥
तत्कृत्यमिथुनस्यैव कन्यादानं तु तादृशम्। साङ्गोपाङ्गं करचितं मन्त्रतन्त्रधनादिभिः ॥
सम्यक् समग्रमन्यूनं लोभशाठ्यविवर्जितम्। चेदेव पूर्वफलदं शुद्धचित्तेन केवलम् ॥
अश्रद्धया कृतमपि कन्यादानं दरिद्रतः। यैः कैश्चिदङ्गलोपैर्वा सर्वतारकमेव तत् ॥
पुत्रपौत्रप्रपौत्राणां तादृशीनां यदा तदा। कृत्वोपनयनं पाणिग्रहणं तदनन्तरम् ॥
दर्शादिकेषु नित्येषु पैतृकेष्वखिलेष्वपि। नैमित्तिकादिषु तथा पितृपूजां विधानतः ॥
दूर्वाक्षतैः प्रकुर्वीत तिलदर्भैर्न सर्वथा। पितृव्यादिककारुण्यमृताहा श्राद्धकर्मणाम् ॥
एवमेव प्रकथितं करणं नान्यथा मतम्। यदि पित्रोर्मृताहश्चेत्कदाचिदपि मौढ्यतः ॥
दर्भैस्तिलाक्षतैश्चापि पितृपूजा प्रकीर्तिता।
न तु शुद्धतिलैस्सा वै दर्भास्साधारणा पराः ॥

चौलसीमन्तयो पश्चान्मासमात्र तथा स्मृतम् ।
स्वपुत्रपौत्रादिकेऽपि नियमोऽय सनातन ॥
एवमेव प्रकथित तस्माच्छ्राद्ध प्रयत्नत । समागतमनुष्ठाय शुभकर्म तत परम् ॥
आरभेदेव मतिमान् तत्पूर्वं तन्न चाचरेत् । पूर्वं मृताहमालोक्य पित्रोरेव पुर स्थितम् ॥
न कुर्यात् पुत्रयो कर्म भावुक तत्कथचन
भ्रातृणां भिन्नभिन्नानां विभक्ताना तथा पुन ॥
तथैव वा विभक्ताना मध्ये कश्चन कुत्रचित् ।
विद्यमान स्वपुत्रस्य मौञ्जीं वा पाणिपीडने ॥
कर्तुं समुद्यतोऽतीव पित्रो श्राद्धमुपस्थितम् ।
मोहात्प्राथमिक चेत्तु तन्मध्ये तु तथा पुन ॥
तच्छ्राद्धानन्तर भूय तच्च पुनराचरेत् । अतो न भावुक कर्म श्राद्धात्पूर्व समाचरेत् ॥
निर्वर्त्य पैतृक श्राद्ध पुत्रयोस्तदनन्तरम् । स्वश्रेयस प्रकुर्वीत न चेत्पीडाशिवादय ॥
भयपुरेष नितरां तथा तस्मान्न चाचरेत् ।
विवाहमौञ्ज्यो पश्चात्तु पुत्र्या पुत्रस्य वान्ययो ॥
गेहे प्रतिदिन भव्यकर्माण्येव क्रमेण वै । शक्त्या प्रकुर्याद्विधिना तत्क्रमश्चापि वर्ण्यते ॥
हारिद्रशम्भर महामह आदौ दिनत्रयम् । बुधवारोत्सवश्रीक स्थिरवारोत्सव पर ॥
नीराजनोत्सवश्चात्र चित्रान्नोत्सवनामक ।
भानुवारे व्रत पश्चाच्चान्द्रे मोदकसज्ञिक ॥
क्षीरोत्सवे भौमवारे मद्याख्यो गुरुवारके ॥

विवाहानन्तरोत्सवविशेषाः

कल्याणस्याष्टमदिने श्रीमान् लग्नोत्सवाख्यक ।
नवमे दिवसे पश्चाद् भव्यताम्बूलनामक ॥
गन्धचूर्णोत्सवश्रीक पश्चात्पुष्पाभिधानक । द्वादशे दिवसे गाननामास्य सुमहोत्सव ॥

ोदशदिने रम्यः गौरीलक्ष्मीमहोत्सवः। चतुर्दशदिने पश्चाद्भव्यो नीराजनाख्यकः

आशीर्वादोत्सवः पञ्चदशे चित्रोत्सवाख्यकः।

षोडशे दिवसे वाद्यनामकोऽयं महोत्सवः॥

ुतन्त्रीलयास्वादमृदङ्गमणिनामकाः। षडुत्सवविशेषाः स्युः सायंप्रातस्ततः परम्॥
ीराजनं तत्सायाह्ने प्रकुर्यादादिनाष्टकात्। सुमंगलीगानपूर्वं वरयोरिति तत्क्रमः॥
ृतीये मासि षष्ठे च वराह्वानोत्सवो महान्। द्वितीये च चतुर्थे च वराम्यागमनामकः
महोत्सवः प्रकथितः पञ्चमे तु परस्परम्। संबन्धिनोरागमाख्यः सुमहामंगलोत्सवः॥
वमामासषट्कं तु कल्याणानन्तरं पुनः। तदीयभवने तत्र कल्याणानां परंपरा॥
भवेन्महती नित्यमत्यल्पस्यापि देहिनः। अतः कन्यादानसमं त्रिषु लोकेषु विद्यते॥
ानान्तरं सत्यमुक्तं नार्थवादोऽयमीरितः। सर्वत्र कर्ममात्रे तद्ब्राह्मणानां सदा परा॥
अत्यावश्यकता ज्ञेया तेषां वै यज्ञसंभवे। तत्कृत्यमतिवैगुण्यं प्राप्नोत्येव न संशयः॥
विशेषेणातिदानानां पैतृकाणां क्रियावताम्। यज्ञानां प्रेतकृत्यानां सतां फलवतामपि॥
अत्यन्तावश्यकत्वेन विप्रसान्निध्यमुच्यते। अपेक्षितं ब्रह्मणोऽपि विप्रसान्निध्यमात्रतः॥

कर्मवैगुण्यसंत्यक्तं फलवच्चापि तद्भवेत्॥

प्रतिनिधिः

सर्वेषामस्ति सर्वत्राभावे प्रतिनिधिः परः। विप्राभावे लोप एव न तु प्रतिनिधिः क्व वा॥

सोमाभावे पूतिकः स्याद्द्रव्याभावे यवाः स्मृताः।
कुशाभावे तु दर्भाः स्युर्दर्भाभावे तथापरे॥
कुशादयो बहुविधा मौञ्ज्यन्ताः परिकीर्तिताः।
तासां तासां तु समिधामभावे पैप्पलाः स्मृताः॥
तेषामभावे तत्स्थाने कुशाद्यास्तृणराशयः।
चूर्णानां तण्डुलानां वा दुर्लभे लोभ्यतोऽथवा॥

मृत्तिका हि प्रतिनिधिः कुम्भाणां दुर्घटे तथा। तेषां प्रतिनिधिर्गावस्तासां प्रतिनिधिर्वसु

हिरण्य कथित सद्भि तथा धान्यादिक परम ।
विप्रमुक्तिर्न चेद्भूयो गायत्रीजप एव वा ॥
दशसाहस्रमित्याह संहितापठन तु वा । तिलहोमोऽथवा पूर्व स्वशयाऽधिगता (?)॥
अवगाह शिशुगेह भोजन चेति केवलम् । उक्ता हि प्रतिनिधय अध्वर्योर्दुगाहहोमयु॥
दुर्लभेषु तथान्येषु मखादिषु महत्विषु । न चलत्येव कर्मैवं वैदिक स्मार्तमेव वा ॥
तस्मात्तु ब्राह्मणो मुख्य कर्ममात्रस्य सन्तनम् ।
अग्निसाध्य मन्त्रसाध्यं क्रियासाध्य तु यत्कृतम् ॥
तन्मात्रस्य ब्राह्मणोऽय मुख्यमावश्यक स्मृत । श्रुतीनामाकरा ह्येते रत्नानामिव सागरा

ब्राह्मणप्रशंसा

विप्रा विप्रमुखनैव पूजनीया प्रयत्नत । यत्र वेदविदो विप्रा न प्राश्नन्त्यग्रतः हवि ॥
न तत्र देवतास्तस्य हविरश्नन्ति कर्हिचित् । विप्रोच्यते स्वर्गो नून प्राय प्रापक उच्यते
स्वर्गप्रापक इत्येतदाहुर्न् विप्रोऽयमीरित । अपि नारायणोऽनन्तो भगवान् वृषभध्वज
पितामहो लोककर्ता साक्षात्कन्द्रोऽनिल शिखी ।
तद्दान नाभिनन्दन्ति यत्र विप्रा न पूजिता ॥
वसन्ति ब्राह्मण नित्य वेदाक्षरनिकेतने । देवा सर्वे हरि श्रीमान् वेदविनो जगद्गुरु
वेदवन्द्यो वेदरूपो भूतेशो भगवान् भव । इन्द्रादयो लोकपाला वसवोऽश्विनावपि
रुद्रा एकादश तथा आदित्या निखिला अपि ।
असोमपा सोमपाश्च पितरश्चापि तेऽखिला ॥
विप्ररूपेण सतत तिष्ठन्त्येव महेच्छया । तस्मात्तस्मिन् पूजिते तु पूजिता सर्व एव ते॥
भवन्त्येव न सन्देहस्तस्माद्वेदविदुत्तम । सर्वदेवालयप्रोक्त सर्वतीर्थालयस्तथा ॥
तस्य प्रसादात्सुलभो ह्यायुर्धर्मसुखण्डनम् ।
भगोभाग्य धृतिर्नीति ह्रो श्रीपुष्टिधृ निर्मति ॥
धृतिर्दया शुचिर्लज्जा तुष्टि श्रद्धारसा परा । श्रीयंश स्वर्गमुक्ती च तादृश को न पूजयेत्॥

पात्रं विप्र एव सर्वेषामपि सन्ततम्। पठनात् त्रायते यस्मात्पात्रमित्युच्यतेऽखिलैः ॥

ब्राह्मणेष्वर्चितेष्वेषु सर्वे वेदाः सुरादयः।
अर्चिताः प्रभवन्त्येव भर्त्सिता निन्दिता अपि ॥
धिक्कृताश्चा कृताश्चापि तथैव स्युश्च तेऽखिलाः।
काणाः कुब्जाश्च मन्दाश्च दरिद्रा व्याधितास्तथा ॥

रूपा बहुविधा अपि पूज्या निरन्तरम्। ब्रह्मवीर्यसमुत्पन्नाः वन्द्या एव भवन्ति वै ॥
तरां क्षत्रियादीनां मौञ्जीविरहिता अपि। तावत्कालं ततो भूयः केवलं यज्ञसंस्कृताः
तेता इति विज्ञेयास्तेन वन्द्याः कदाचन। ब्राह्मण्यदूषकं नित्यं मद्यमेकं तु तत्क्षणात् ॥
पानदुष्टा यदि वै पुनश्चित्तविवर्जिताः। भवन्त्येव न सन्देहः सन्देही पापभाग्भवेत्
परस्तप्त्वासृजद् ब्रह्मा ब्राह्मणान् वेदगुप्तये। तृप्तये पितृदेवानां यज्ञधर्मतपःश्रियाम् ॥
दानाय च गुर्वर्थमाचार्यत्वाय केवलम्। ऋत्विक्त्वहेतवे चापि शिवविष्णुप्रचोदितः

नास्ति विप्रसमो देवो नास्तिविप्रसमो गुरुः।
नास्ति विप्रसमो बन्धुर्नास्ति विप्रसमं तपः ॥
नास्ति विप्रसमो मन्त्रो नास्ति विप्रसमो जपः।
नास्ति विप्रसमं तीर्थं पावकं तारकं तराम् ॥
न विप्रसममस्तीह वर्णिनां सन्ततं महत्।
न जातिर्न कुलं शौचं न स्वाध्यायः श्रुतं शमः ॥

कारणानि द्विजत्वस्य जननं ब्रह्मवीर्यतः। विवाहितायां धर्मेण परमेकं सनातनम् ॥
पश्चाद्वृत्तं प्रशंसन्ति ब्राह्मणस्य सुपूर्तये। वृत्तमेव ब्राह्मणस्य तन्महत्त्वैककारकम् ॥
वृत्तिहीने तु तद्भूयः सति सर्वं निरर्थकम्। किं कुलं वृत्तिहीनस्य करिष्यति दुरात्मनः
क्रिमयः किं न जायन्ते कुसुमेषु सुगन्धिषु। बहुना किमधीतेन कुशास्त्रेण दुरात्मनः ॥

तेनाधीतं श्रुतं चापि यः क्रियामधितिष्ठति।

त्यक्तकर्मब्राह्मणनिन्दा

अधीतसर्वशास्त्रोऽपि कालसन्ध्यापराङ्मुखः । त्यक्तवेदो जडमतिः शूद्रादल्पतरः स्मृ

त्यक्त्वा देव ब्रह्मनामा बुद्बुदवच्छास्त्रपाठकः ।
सन्ध्याकालकृतानेक वाङ्मुखो मन्त्रवर्जितः ॥
शूद्रादप्यतितुच्छोऽथ तन्मुखं नावलोकयेत् ।
दूष्यः स्याद्वृत्तदोषेण न पूज्योऽयं तु पामरः ॥

सत्यं द(१द)मस्तपोदानं अहिंसेन्द्रियनिग्रहः । वेदोदितानि कर्माणि दृश्यन्ते यत्र ब्रा मृतं प्रज्ञानुगं यस्य प्रज्ञा चैव शुभानुगा । असंभिन्नात्ममर्यादस्तं ब्राह्मणं व्यते य न सन्तं न चासन्तं नाश्रुतं न बहुश्रुतम् । न सुवृत्तं न दुर्वृत्तं वेद कश्चित्स तु द्विज

सत्यं दानं दमश्शीलं आनृशंस्यं दया घृणा ।
दृश्यन्ते यत्र लोकेऽस्मिन् प्रोचुर्ब्राह्मणमुत्तमम् ॥

विद्या तपश्च योगश्च ब्राह्मणस्यैव लक्षणम् । विद्यातपोविरहितो नाम ब्राह्मण उच्यते

निशुक्लरागत्तिश्च घृणालुः सकलेन्द्रियः ।
विमुक्तो योनिदुष्टे(दोषे)भ्यः पात्रत्वं प्रतिपद्यते ॥
स्वाध्यायवन्तो ये विप्रा विद्यावन्तो जितेन्द्रियाः ।
सत्यसंयमसंयुक्ताः सर्वकर्मसु कीर्तिताः ॥

श्रोत्रियाय कुलीनाय विनीताय तपस्विने । व्रतस्थाय दरिद्राय प्रदेयं शक्तिपूर्वकं श्रोत्रियस्त्वयमेवोक्तो मुख्यतः शास्त्रजालकैः । वेदैकशाखाध्यायी च सर्वकर्मसु पावन ओंकारपूर्विकास्तिस्रः सावित्री यश्च विन्दति । चरितब्रह्मचर्यश्च स वै श्रोत्रियं उच्यते

शीलं संवसता ज्ञात्वा शौचं संव्यवहारतः ।
प्रज्ञानं कथनाज्ज्ञात्वा त्रिभिः पात्रपरीक्षणम् ॥

कुर्यादेवान्यथा विद्याप्रसन्नता न कदाचन । न ब्राह्मणं परीक्षेत कदाचिदपि विद्यया वेदेन सर्वथा नैव महादानेषु केवलम् । विद्यामात्रां विन्नमानां तत्स्वरूपं च तत्परम् ।

ज्ञात्वैव सम्यक् पश्चात्तु दद्यात्तद्दानमुत्तमम् ।
क्षान्तिः स्पृहा तपस्सत्यं दानं शीलं दया क्षमः ॥
एतदष्टाङ्गमुद्दिष्टं परमं पात्रमुच्यते ।
स्वाध्यायाढ्यं योनिमन्तं प्रशान्तं वानप्रस्थं पापभीरुं बहुज्ञम् ॥
स्त्रीषु क्षान्तं (?) कं गोशरण्यं व्रतैः क्लान्तं तादृशं पात्रमाहुः ॥

पात्रभूतब्राह्मणः

साङ्गांस्त्रिचतुरो वेदान् योऽधीते स द्विजर्षभः ।
षड्भ्यो नियुक्तः कर्मभ्यस्तं पात्रमृषयो विदुः ॥
किञ्चिद्वेदमयं पात्रं किञ्चित्पात्रं तपोमयं । पात्राणामुत्तमं पात्रं शूद्रान्नं यस्य नोदरे ॥
किञ्चिद्वेदमयं पात्रं किंचित्पात्रं तपोमयम् । असंकीर्णं च यत्पात्रं तत्पात्रं तारयिष्यति
नैष्ठिकश्चोपकुर्वाणः सर्वशिष्यश्च सर्वथा । सर्वविद्यालयः श्रीमान् चत्वारो ब्रह्मचारिणः
अधीतवेदविद्येभ्यो ह्यधीयानेभ्य एव च । प्रजामात्रैककार्याय भार्यासंयोगकारिणे ॥
दानानि दद्याद्व्रतिने तपोनिष्ठाय वेदिने । अधीतायावधीताय विधुराय च पुत्रिणे ॥
परोपकारिणे नित्यं क्रोधहीनाय सर्वथा । सदा पदार्थवेदाय सदा शास्त्रप्रपाठिने ॥
हस्तस्थवस्तुमात्रैकप्रदात्रे प्रश्नमात्रतः । यद्दत्तं तदनन्तं स्यात् स हि पात्रोत्तमोत्तमः ॥

दानपात्रविशेषाः

अध्वरी श्रोत्रियो विद्वान् ब्रह्मविद्ब्रह्मवाद्यपि । ब्रह्मनिष्ठः ब्रह्मपरं ब्रह्मण्यो ब्रह्मवर्धनः ॥
एते मुख्यतमाः प्रोक्ताः सर्वदानेषु सन्ततम् ।
न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता ॥
यत्र वृत्ती इमे चोभे तद्धि पात्रं प्रचक्षते । कर्ममात्रे ब्राह्मणो वै मुखं दाने तथा पुनः ॥
मन्त्रज्ञः श्रोत्रियः पश्चादनूचानस्ततः पुनः ।
भ्रूणः शास्त्रविशेषज्ञः ऋषितुल्यो ऋषिर्मुनिः ॥

ब्रह्मवादी ब्रह्मविच्च स्युरेते चोत्तरोत्तरा । ब्राह्मणा प्रथमं वेदे चरित्रे तदनन्तरम् ॥
सद्गुणे सत्यवचने त्यक्तकोपे दयाश्रये । समालोच्यथा विशेषेण न वेदादिषु केवलम् ।
तेषां परं परश्रेष्ठो विद्यावेत्तादिभिर्गुणैः । ब्राह्मणानां कुले जातो जातिमात्रो यदा भवे
अनुपेत क्रियाहीन मात्रश्रोत्र भिधीयते । एकदेशमविक्रम्य वेदस्याचारवान्तु ।

न च ब्राह्मण इत्युक्तो निभृत सत्यवाग्घृणी ।
एका शाखां सकल्पां च षड्भिरंगैरधीतवान् ॥

षट्कर्मनिरतो विप्र था को नाम महानयम् । वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञ शुद्धात्मा पापवर्जित ॥
शेषं श्रोत्रियवत्प्राप्त सोऽनूचान इति स्मृत । अनूचानगुणोपेतो यज्ञ स्वाध्याययन्त्रित
नित्यामिहोत्री वर्शादिकरो मर्यपरोस्तथा । अनुभ्राता नित्यशुचि भ्रूण इत्युच्यते बुधै

एव प्रतिवसन्तेऽपि ज्योतिष्टोमकरो महान् ।
वीर इत्युच्यते सद्भिरविच्छिन्नोऽग्निहोत्रयम् ॥

नित्यान्नदानपरत शेषभोजी जितेन्द्रिय । लौकिकं वैदिकं चैव सर्वज्ञानमवाप्य य ।
आश्रमस्थो ऋषी नित्यमृषिकल्प इतीरित । ऊर्ध्वरेतास्तपस्यमो नियताशी महामना ।
शापानुग्रहयो शक्त स यसन्धो मुनिस्मृत । निवृत्तसर्वतत्त्वज्ञो कामक्रोधविवर्जित ।

ध्यानस्थो निष्क्रियो दान्त तुल्यमृत्काञ्चनोऽपर ।
महामुनिरिति प्रोक्तो दुर्लभो ब्राह्मणोत्तम ॥

प्रतिग्रहासमर्थोऽपि कृत्वा विप्र प्रतिग्रहम् । दत्त्वा परोपकाराय तद्धनं निस्पृह स्वयम् ।

तारयिष्यति दातारमात्मानं च स्वतेजसा ।
असतस्तु समादाय साधुभ्यो य प्रयच्छति ॥
धनस्वामिनमात्मानं सन्तारयति दुष्कृतात् ।
पात्रस्य हि विशेषेण दानस्यापि फलोत्तरम् ॥

समद्विगुणसाहस्रमनन्त च यथाक्रमम् । दाने फलविशेष स्याद्धिमायामेवमेव हि ।
सममब्राह्मणे दान द्विगुण ब्राह्मणब्रुवे । श्रोत्रिये शतसाहस्रमनन्तं वेदपारगे ॥
सहस्रगुणमाचार्ये भ्रूणे शतसहस्रकम् । वीरे तच्छतकं प्रोक्तं यद्दत्तं तन्नसंशय ।

वैवाहमौञ्जीयज्ञार्थे सत्रार्थे वा विशेषतः । तत्कोटिगुणितं यत्तु दत्तं सर्वं न संशयः ॥
एतद्दत्तसमं तत्स्यात् ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः । प्रदत्तं विप्रमात्रे तु कृतोपनयने पुनः ॥
अनुपेते प्रदत्तं यत् न तद्दानं प्रचक्षते । तथैव कन्यकादत्ते मूकान्धवधिरेषु च ॥
विप्रवीर्यसमुत्पन्नमात्रेभ्यो दत्तमप्युत । प्रत्तं तद्बहुपुण्याय भवेदेव न संशयः ॥

तथैव प्राणिमात्रेभ्यो देहिभ्यो वा विशेषतः ।
यद्दत्तं कृपया तुभ्यं पारलोक्याय केवलम् ॥
अब्राह्मणास्तु षट्प्रोक्ताः तान् वक्ष्यामि क्रमेण वः ।
आद्यो राजभृतस्तेषां द्वितीयः क्रयविक्रयात् ॥

यो जीवति स दासोऽयं द्वितीय इति चोदितः । तृतीयस्तु सदासर्वयाजनेनैव केवलम् ॥

वर्जावर्जादिराहित्याद्यो जीवति दुराशयः ।
अपङ्क्तियोग्योभोज्यान्नवैद्यदेवलयाजनात् ॥

स एव कथितः सोऽयंमकर्मार्हाश्च (?) सन्ततम् । सर्ववर्णसमायुक्तग्रामयाजी तुरीयकः ॥
अब्राह्मणः प्रकथितः दुष्टबुद्धिर्दुराशयः । ग्रामस्य नगरस्यापि सर्ववर्णसमत्वतः ॥

पौरोहित्यकरस्तेन जीवन्नब्राह्मणः परः ।
अनादित्यां तु यः पूर्वां सादित्यां पश्चिमां तथा ॥
नोपासीत द्विजः सन्ध्यां सषष्ठोऽब्राह्मणः स्मृतः ।
अपुत्रो ह्यनधीयानः परप्रेष्यो जितेन्द्रियः ॥

परपिण्डाशनो नित्यं यो वा स्याद् ब्राह्मणब्रुवः । विप्राप्रियो विप्रद्रोही विप्रदूषणकृत्सदा

विप्रनिन्द्यो विप्रवस्तुद्रव्यगेहादिहृत्सदा ।
विप्रब्रुव इति ख्यातो निन्द्योऽसौ वेदकर्मणाम् ॥

आचार्यलक्षणम्

अध्यापयेत्तु य शिष्यान् कृत्वोपनयनान् स्वयम् ।
निरपेक्षकृपावास सरहस्यान् सकल्पकान् ॥
वेदान् वेदौ तथा वेद तस्य शास्त्रनाटकम् । प्रवदन्ति तमाचार्य महात्मान मनीषिण ॥

उपाध्यायगुरुऋत्विगादिलक्षणम्

एकदेश तु वेदस्य वेदाङ्गान्यपि वा पुन ।
योऽध्यापयति वृत्त्यर्थं उपाध्याय स उच्यते ॥
निषेकादीनि कर्माणि य करोति घृणायुत ।
कारयत्यपि वा प्रीत्या निरपेक्षोऽनसूयक ॥
दरिद्रकालेऽप्यत्यन्तशून्ये ब्राह्मणदुर्घटे । समाचयति चान्येन कारयन्नेतमिच्छया ॥
कृपणोऽयमिति ज्ञात्वा स विप्रो गुरुरुच्यते ।
अग्न्याधान पाकयज्ञान् अग्निष्टोमादिकानपि ॥
कारयेद्यदि नून स ऋत्विग्भवति केवलम् । अग्न्याधाने य अध्वर्युर्भवेदस्य स उच्यते
दीक्षागुरुर्महान् नित्य गुर्वाचार्यसमश्च स । गुरूणा प्रथम दान दद्यात्क्रमेणानुक्रमात् ॥
ततोऽन्येषा तु विप्राणा दद्यात्पात्रानुरूपत । गुरोरभावे तत्पुत्र तत्पुत्र तत्सुत तथा ॥
सकलत्र तद्दौहित्र अन्य वा तत्कुलोद्भवम् । सभावयित्वा दानेषु कतुकर्मसु सन्ततम् ॥
शक्त्या प्रमेयमेनस्यादृत्विगाचार्ययोस्तत । पञ्चयोजनमध्ये वा श्रूयते वा गुरुर्यदि ॥
तदा नातिक्रमेद्दानदद्यात्पात्रेषु तत्परम् । समसनाह्मणे दान द्विगुण ब्राह्मणब्रुवे ॥
श्रोत्रिये शतसाहस्रमनन्त वेदपाठगे । त सहस्रगुण प्रोक्त गुरौ दत्त तु यत्सुन ॥
दीक्षागुरौ तथा ह्यय उपाध्याचार्ययोरपि । आर्यश रोगुरूणा तु वाचकोऽय भवेत्किल ॥
जातकादि क्रियाजालकारको योऽस्य केवलम् ।
सन्ध्यादिकार्यमन्त्राणां तत्स्थापीनैकत्वारक ॥

वैश्वदेवब्रह्मयज्ञो तदौपासनकर्मणाम् । देवपूजास्थालीपाक श्राद्धमन्त्रप्रवाचकः ॥
त एव गुरवस्त्वाद्याः पश्चाद्वेदादिबोधकः । महामन्त्रोपदेष्टा च काममन्त्रौघबोधकः ॥
ब्रह्मविद्याबोधकोऽपि गुरवः कीर्तिताः सतः । चेतसा दत्तमेतेभ्यो ह्यनन्तफलदायकम् ॥
एतेभ्यः प्रथमं देयं सर्वकर्मसु सन्ततम् । तिष्ठत्वेतेषु नान्येभ्यो दद्यादेव तु धर्मतः ॥

दत्वैतेभ्यः प्रथमतः पश्चाद्धर्मक्रमेण वै ।
अन्येभ्योऽपि महद्भ्यः स्यात् प्रदेयं यं च कंचन ॥

वैमुखं नैव कुर्वीत सुमुखान्नैव कारयेत् । तिष्ठत्वेतेषु सर्वेषु महत्सु किल तत्पुरः ॥
श्रोत्रियाचार्यर्त्विग्बन्धुश्वशुराणां सपर्यणम् । अब्दात्पुरादागतानां मधुपर्केण चोदितम् ॥

तथैव सर्वपुरतो यज्ञादिष्विर्त्विजामपि ॥

मधुपर्कयोग्याः

वैधोऽयं मधुपर्कः स्यात्तथैव हि महोत्सवे । सीमन्तोन्नयने पुंसवने स्वश्रेयसागमे ॥
गर्भाधाने विवाहान्ते फलदाने तथाविधे । श्वशुरस्याग्रपूजा हि प्रकर्तव्या विशेषतः ॥

तदभावे भ्रातरोऽस्य तत्पुत्रा वा तदीयकाः ।
अग्रगण्याः शास्त्रक्लृप्तास्तादृशेष्वपि केवलम् ॥

विद्यमानेषु सर्वेषु महागुरुषु तत्पुरः । तदा विवाहमध्येऽपि राजहोमे कृतेऽथ च ॥

पत्नी सोदर्यस्य तस्य बालस्यापि विशेषतः ।
पूजा बहुमतिः कार्या गुरुंस्त्यक्त्वैव सन्निधौ ॥

तेषामेव विशेषेण परा संभावना शिवा । बहुना किं तथा पित्रोः पूजाकर्मणि चागते ॥
शुभकर्मसु सर्वेषु दिव्ये पुण्याहवाचने । मातृपूजा प्रथमतः ताते पश्यति चोदिता ॥
पश्चात्तातस्य संप्रोक्ता श्रुतिमार्गानुसारिणी । तयोर्गुरुषु तिष्ठत्सु पश्यत्स्वपि विशेषतः ॥
तयोर्हि पूजा कर्तव्या तत्पश्चाच्छास्त्रवर्त्मना । तद्गुरूणां प्रकथिता स (१) पूजा महती तदा
क्रमश्लोकोऽत्र पूजायाः भार्गवेण पुराकृतः । तमहं संप्रवक्ष्यामि तज्ज्ञप्त्यै शुभकर्मसु ॥
तात तत्ताततत्तात मातामहपितृव्यकाः । तद्भ्रातरः क्रमादेषां श्वशुराः मातुलाः पो

तेषां पूजा तथा ज्ञेया श्राद्धकृत्येषु चेत्तदा।
तद्गोऽस्तॄणां तत्र चापि पूजापलृप्तिरियं स्मृता॥
विश्वेषां किल देवानां आदौ सा शास्त्रचोदिता।
पितुः पितामहस्याथ तत्पितुश्चेति तत्क्रमः॥
मातुः श्राद्धे मातृवर्गः पैतृको नात्र वै भवेत्।
पितुः श्राद्धे तथैव स्यान्मातृवर्गश्च धर्मतः॥
यस्य यस्य भवेच्छ्राद्धं वर्गस्या (?) स्य च।
अन्यश्राद्धेऽन्यवर्गस्य संप्राप्तिर्न्यायशास्त्रगाः॥
कथं भवेदेवमेव होमब्राह्मणभोजने। पिण्डदानं च तस्यैव वर्गस्य नियमाद्भवेत्॥
तदसाधारणं श्राद्धं मृताहाख्यं प्रचोदितम्। पितॄणामपि सर्वेषामेकमेव न चेतरत्॥
दर्शाधि(द्वि)कं तु यच्छ्राद्धं सर्वसाधारणं परम्।
पित्रादीनां त्रयाणां च यतः साधारणं स्मृतम्॥
तथा मातामहानां च दर्शादिने तथापरः। मृताहोऽयं यस्य वा स्यात् तद्वर्गस्येति निश्चयः
अष्टका नवदैवत्या मातृवर्गोऽत्र विद्यते। नान्दीश्राद्धे गयाश्राद्धे मातृश्राद्धे तथैव च॥
एवं किलैव मर्यादा श्राद्धानां समुदीरिता। अष्टकासु च वृद्धौ च गयायां च मृतेऽहनि
मातुः श्राद्धं पृथक् कुर्यादन्यत्र पतिनासह। तस्माद्दर्शादिकृत्येषु पित्रा सह किल क्रिया
निखिलापि प्रकर्तव्या यतो दर्शस्तु सर्वदा। षड्दैवत्यः प्रकथितः तादृशेषु तु मौढ्यतः॥
मातुः क्रियां पृथक् कुर्याच्छ्राद्धेषु पतिना विना।
स पित्रोस्तनयो मूढ एतत्संयोगविभागकृत्॥
यह क्रियामात्रतस्तु तयोः संयोगसौख्यदः। प्रतिश्राद्धेषु कथितस्तथातस्तत्समाचरेत्॥
तदेतदास्तां तत्सर्वं प्रसक्तानुप्रसक्तितः। तासु तासु क्रियाह्वासु ते ते स्युः पूर्वगा मताः॥
दानेष्वपि तथा ज्ञेयाः केषुचित्पूर्वगास्तराम्। किंचित्प्रत्युपकारैकशून्यानामेव केवलम्॥
ब्राह्मणानां सुपात्राणां सर्वदानानि चोचिरे।
कर्तव्यत्वेन विद्वांसः पुनरप्यत्र कानिचित्॥

कन्यादानवरलक्षणम्

दानानि सुमहान्त्यत्र बन्धुत्वेन न चान्यत । तत्रादौ कन्यकादाने बन्धुत्व रूपमेव च
मनश्चप्रवृत्तिर्बन्धश्च स्व (   ) । आत्मतुष्टिर्विशेषेण निमित्तानि परस्परम्
प्रेक्षणीयानि पश्चात्तु सुविद्या च कुलीनता । सौमुख्य धर्मसपत्ति धनसपत्तिरेव च

प्रेक्षणीयाश्च तस्मात्तु बन्धुत्व सर्वतोऽधिकम् ।
गुणाना प्रमुख प्रोक्त कन्यादाने हि सन्ततम् ॥

अशेषाणा च वर्णानां अशेषेष्वपि वच्मि च । देशेषु सत्कुलीनत्व प्रवर चोभय तत

तदन्वीक्ष्य विशेषेण किंचिन्न्यूनाय जातित ।
गुणतो धर्मतो वापि क्रियाश्च वाथवा तथा ॥
पौरुषाद्धनतो वापि विद्यात सपदादिभि ।
अवरायैव (   ) नाधिकाय स्वयमेव ॥

अधिकाय कृते दाने कन्यायास्तत्पर परम् । सर्वलौकिककृत्येषु सामीचीन्य न सर्व
न वैदिकेषु कृत्येषु प्रभवेद्बाधक न तु । समीक्ष्यैव चिरात्परचात् समीपेष्वेव बन्धुषु
निर्दोषेपूत्तमेष्वेव तादृशेष्वेव यत्नत । प्रकर्तव्यो मानिन स्यात् सबन्ध शास्त्रसमत
विशेषहीन कर्तव्य पित्रो श्राद्ध तु केवलम् । योनिगोत्रादिसबन्धरहिते ज्ञातसत्कुले
सर्वप्रत्युपकारैकविहिने वेदसन्ततौ । अनूचाने शुद्धवक्त्रेऽसपूर्णाङ्गेऽपि सद्गुणे ॥
प्रदेय शास्त्रमार्गेण पात्रमेतादृश यदि । असभवे भिन्नजातौ स्वजातौ वा तथाविधम्
पात्रमुद्वीक्ष्य यत्नेन पश्चाद्दातव्यमेव वै । जातिशब्देनात्रपर समभाषैव सा पुन
एकभाषैव विज्ञेया नान्यभाषा निगद्यते । एकस्यामेव भाषायां जातयो देशसभवा

भिन्नभिन्नास्सभवन्ति सबन्धस्तादृशासु चेत् ।
न कर्तव्यो भवेदेव श्राद्धमात्राय चेदृलम् ॥
नाभिन्ना तु परा प्रोक्ता भाषे का शास्त्रसमता ।
भाषैक्येसति तद्भिन्नजातिराचारमात्रत ॥

त्समानापरमा श्राद्धयोग्येति सा श्रुतिः । कन्यादानेनैव भवेत् किंतु तादृग्विधः परः
भापाजातिकस्तु संप्राप्तः संभवेद्धि वै । जायापत्योः कन्यादाने कर्तृत्वमुभयोरपि ॥
ासनस्थयोर्दर्भहस्तयोः स्नातयोस्सतोः । श्राद्धे तु सर्वपुत्राणां तादृशानां तदुच्यते ॥
त्रासनं तु पत्नीनां पैतृकेषु कदाचन । एकत्र सन्निवासश्च तच्छुचित्वं च वैधतः ॥

तस्मिन्काले सुविहिते न कदाप्येकमासनम् ।
भ्रातृणामपि भक्तानां श्राद्धकालेषु सन्ततम् ॥
ज्येष्ठेन सह भावः स्यान्नान्यो धर्मोऽस्ति धर्मतः ।
प्रदक्षिणनमस्कारौ श्राद्धान्ते संप्रकीर्तितौ ॥
पित्र्युद्देशेनविप्राणां तत्पत्नीनां जनस्य च ।
शिष्टस्य निखिलस्यापि सर्वशास्त्रेषु चोदितः ॥
अत्यल्पमपि तद्धन्मि ह्येयं तल्लौकिकेष्विति ।
भ्रातृणामिति सर्वेषां शुचिनां दर्भपाणिनाम् ॥

दन्नतर्पणं कुर्यान्न कुर्याद्वै (...) यः । पादप्रक्षालनं तस्मिन् मधुपर्के वरस्य वै ॥
त्न्यर्पितजलेनैव कार्यं भवति शास्त्रतः । नैवं श्राद्धे प्रकुर्वीत पादप्रक्षालनं परम् ॥

द्विजानामिति तस्मात्तु स्वार्पितेनैव पाथसा ॥

आपोशनजलप्रदातारः

आपोशनद्वयजलं मधुपर्के विशेषतः । पत्न्या प्रदेयमेव स्यात् तद्द्रव्यं च तथैव हि ॥
देयमथवा कर्त्रा यथाचारं तदिष्यते । श्राद्धे स्वापोशनजलद्वयं कर्त्रैव केवलम् ॥
देयं शास्त्रतो धर्मान्न तु पत्न्या कदाचन । तदापोशनकीलालतत्पुत्रत्वैकनिष्क्रयम् ॥
प्रतिवर्षं भवत्येव तस्माद्देयं स्वहस्ततः । तदापोसनकीलालं तादृशं पितरोऽस्य वै ॥
पुत्रदत्तं प्रकाङ्क्षन्ते पातुं विप्रमुखेन वै । ये तस्मात्पितृकामार्थं प्रत्यब्दादिषु भक्तितः ॥
आपोशनद्वयजलं विप्रहस्ते स्वहस्ततः । मुञ्चन्ति मुक्ता तनयाः त एव स्युर्न चेत्तु ते ॥

तज्जाता न भवन्त्येव नास्त्येते तनयाः स्मृताः ।
नैषां पिता सो न भवेत् माताः ' परा वृथा ॥

ये के वा तान्न जानीम वर्तिता कोऽपि कीर्तित ।
भानयो पितृपुत्रत्वधर्मोऽयं वा कथं भवेत् ।

श्राद्धीयापोशानयुगजलदाता कथं पितु । सुतो भवेद्यं मूढलस्मादेतस्य केवलम्।
तस्मिन् कर्मणि कर्तृत्व सर्वश्राद्धेषु सन्ततम् । आपोशानद्वयजलदानतो नान्यतो भवम्।
अमी कृतेषु श्राद्धेषु विप्राभावप्रयुक्तिय । अर्घ्यां च भारकीलादे भूमावेव विनिक्षिपेत्।
आपोशानद्वयजलमात्र केवलमुच्यते । अमावेव प्रदेयं स्यादिति वेदानुशासनम् ॥

एवं स्थिते प्राकृतेऽस्मिन् श्राद्धे भत्याब्दिकादिके ।
विप्रहस्तेषु तयोश्चापोशानद्वयशाम्बरम् ॥

प्रदेयमस्मिन्नित्यर्थे को वा स्याद्विरायोऽधुना । पुत्रहस्तजलं यत्तस्मोक्षितं विक्षितं यदा।
यस्तुपात स्तुपापक पितृणाममृत भवेत् । अपिपुत्रशतैर्जातै तर्पणं पैतृकं तु यत् ॥
न नष्ट प्रभवस्येव यथापोशानपाथसा । जातस्य पुत्रमात्रस्य तदेव फलमुच्यते ॥
आपोशानद्वयजलप्रदान श्राद्धकर्मणि । विप्रहस्ते भुक्तिकाले नान्यथा तु तथा स्मृतम्।
पित्र्येषु वा दैविकेषु सन्तत भुक्तिकर्मसु । विप्रहस्ते स्वहस्तैकदत्तं कं विरचहस्तक।

कर्तृहस्तप्रत्तजल स्वीकुर्यान्न तु योऽपि वा ।
स संन्यास्य वन्द्य स्वीकार्यो वामदेवो गदाधर ॥
व्यास पराशरो वापि स साक्षात्कव्यवाहन ।
देवत्वेन हय भाव्यो विप्रो विप्रस्य सन्ततम् ॥
स एवापोशानजलग्राहक प्राश्य एव हि ।
यस्यान्न य समश्नाति तस्य न स्यात्पितेव वै ॥
वन्द्य पूज्य उपास्यश्च ग्राहकोऽन्यो न चापर ।
भावदुष्टो न भोज्य स्या ( ) रोङ्गरिक्तक ॥

दुर्मुख पिशुनोरूक्ष पङ्क्तिहा पङ्क्तिदूषक । भुक्तिकाले विप्रपङ्क्ति पात्राण्यग्रदूषक
मृदुच्छिष्टादिना पापिपङ्क्तिहेति प्रकीर्त्यते । पितृश्राद्धत्रय यो वा विप्राभावे न केवल
आमे व प्रकुर्याच्चेत्पुनस्संस्कारमर्हति । सर्वयत्नेन महता प्राणै कण्ठगतैरपि ॥

ग्रोः प्रत्याब्दिकश्राद्धमनेनैव समन्त्रकम्। स्वपत्नीबन्धुहस्तैककृतान्नेन समाचरेत्॥
ायार्जितेनेक्षितेन प्रोक्षितेनातिभूतिना। सम्यक् स्पर्शयते नापि पृथिवी तेतिमन्त्रतः॥

ब्राह्मणाभावे अनुकल्पः

दाचिद् लभे विप्रे भोक्तुं कीकटदुर्गमे। कृत्वा सव विधानेन समन्त्रं तदनन्तरम्॥
अन्नत्यागं क्षितौ कृत्वा परिपिच्या (?) नं ततः।
प्राणापानादिभिर्मन्त्रैः यावद्द्वात्रिंशदाहुतीः॥
जुहुयादनले सम्यङ्मधुवातादिपूर्वकम्। सव कर्म समाप्याथ पिण्डदानं समाचरेत्॥
रेऽह्नि तर्पणं कुर्यादथवा शम्बरेऽखिलम्। तदन्नं निक्षिपेद्वापि सर्वमूह्य ततः परम॥
उत्तराङ्गं च निखिलं विप्राभावे त्वयं विधिः।
अलाभे श्राद्धभोक्तॄणां तस्मिन्नहनि केवलम्॥
येन केन प्रकारेण श्राद्धं कृत्वा ततः पुनः।
विप्रसंलब्धितः पश्चात् अन्नश्राद्धं समन्त्रकम्॥
प्रत्याब्दिकाख्यं कुर्वीत न चेच्चण्डालतामियात्।
नष्टतातो विप्रमात्रः प्रत्यब्दाख्यं विधानतः॥
स्वान्नेनैव स्वहस्तेन स्वगृहे तत्समाचरेत्। कदाचित्स्वगृहे दैवाद्दुर्लभे सति तद्दिने॥
यस्य कस्य गृहं वापि तदा विक्रयणादिना।
स्वयत्वेनैव संपाद्य कृत्वा तत्स्वामिवाक्यतः॥
तस्मिन् ततस्तत्कुर्यात्तु न कदाचित्पराश्रये।
विवाहेऽन्नस्य पाकाय सर्वे बन्धुजनाः पराः॥

विवाहे पाककर्तारः

समभोज्यान्ना पराश्चापि सगोत्राश्चासगोत्रिण ।
श्रोत्रियस्वीयभार्याश्च सम्राह्या एव केवलम् ॥
कल्याणपङ्क्तावेकत्र गायत्र्या प्रोक्षण भवेत् । देवसवित प्रसुवेति पृथ्वीतेपात्रमित्यपि
सर्वत्र चैवद्रस्त्वन्नमित्युक्त्वा च तत पुन ।
नानाविधेभ्यो गोत्रेभ्यो नानान्नामभ्यहृत्यपि ॥
प्रतिपात्रस्थितान्नानि तस्मै तस्मै पृथक् पृथक् ।
क्षाल्यासि सममेन्यैव क्षीरधारां क्षितौ न्यसेत् ॥
समभोजनकृत्येषु सर्वेष्वेवाविशेषत । तद्दिष्टदेवतारूपब्राह्मणा इति चेतसा ॥
संपुष्या बोधयित्वैव भावयित्वा स्वचेतसा ।
प्राजापत्यामृच जप्त्वा ध्यात्वा ता देवतामपि ॥
तथाच य तु नदयो भक्तुत्व यथेत्तथा । अयं साधारणो धर्मो विप्रभोजनकर्मणि ।
पतितान् वर्जयेत्पङ्क्तौ पञ्चपातकिनस्तथा ।
जातिभ्रष्टान् दुष्कृताश्च परिविन्नादिकानपि ॥
कुण्डांश्च गोलकान् व्रात्यान् आरूढपतितानपि ।
यत्नेन वर्जयेद्दूरात् तथा माहिषकानपि । सन्यासस्तदेहनष्टाश्रमिण शापदूषितान् ।
सर्वथा निन्दितांस्तुच्छान् भ्रष्टान् देवलकानपि ।
विरोधदीक्षितान शैवान तथासमय दीक्षितान् ॥
निर्वाणदीक्षितान्सर्वचक्रमण्डलदीक्षितान् । चक्रराधगदाशङ्खराङ्क सौपर्णदीक्षितान् ।
पङ्क्तिभ्रष्टान् भोजयेन्न दैवब्राह्मणपङ्क्तिषु ।
ये ब्राह्मणविशेषा स्युर्जात्याचारादिसद्गुणै ॥
विलक्षणा वेदशास्त्रसम्पन्ना मधरिक्ता व्रतसङ्कल्पनियमस्नानहोमजपादय ॥
स आमेनैव तत्काले समभोज्या एव केवलम् । स्वीकृतमन्त्रकरप्रत्तसर्वतोमुखशायिन ॥

एकपङ्क्तय इत्युक्ताः न तदीयान्नभक्षकाः ।
विप्रमात्राः सर्व एव वाला वृद्धाः प्रवीयसः ॥
खोपवीतिनः शुद्धवर्णा ब्राह्मण्यकेतनाः । संग्राह्याः स्युरमाप्रोक्ताः समाराधनकर्मसु ॥
तामाहृतां भिक्षां पुरस्तादप्रवेदिताम् । भोज्यां मेने प्रजापतिरपि दुष्कृतकारिणः ॥
प्रपङ्क्तिप्रविष्टोऽयं शूद्रो ब्राह्मणवेषतः । भुक्तिकाले ज्ञातदेशे ज्ञातश्चेद्येन केनचित् ॥
कारणेन ततः सद्यः संताड्य पृथिवीक्षिता ।
तिन्त्रिणी (तिन्तिड़ी) तुच्छशाखाभिः निष्पत्राभिर्विशेषतः ॥
धाभिर्निर्दयं सम्यक् आमासत्रयमप्यहो । निगलेन प्रवाध्योऽयं सति स्वे सर्वमाहरेत्
र्वन्निखिलं गात्रं रक्तच्युताभिरेव वै । कृत्वा प्रहारैः सक्रैः एवं मा कुरु तत्पुनः ॥
त्येवं वोधयित्वैव गोमयेनाभिषिच्य च । तस्य दर्पं तथोत्सेकं नाशयित्वा विसर्जयेत् ॥
त्पङ्क्तिदूषिता विप्राः दिनत्रयमुपोषिताः । पञ्चगव्यप्राशनेन यावकेन च केवलम् ॥
एकाह्या शुद्धिमायान्ति नदीस्नानादिना तथा ।
जपात्सहस्रगायत्र्याः कूष्माण्डानां जपेन च ॥
चतुर्विंशतिविप्राणां भा(भो)जनेन च केवलम् ।
पुण्डरीकाक्षमन्त्रस्य जपेन च विशेषतः ॥
यथाशक्त्या कृतार्थाः स्युः शूद्रपङ्क्तिप्रदूषिताः ।
सकृन्मात्रस्य चैतत्स्यादावृत्तौ चेत्तथा तथा ॥
तत्कृत्यस्यानुमेयं हि चैवं चेत्तु दिनाष्टके । चापाग्रस्नानदशकं कूष्माण्डजपपूर्वकम् ॥
कृत्वोपनयनाख्यस्य कर्मणः करणं तथा । गायत्रीदशसाहस्रजपोब्राह्मणभोजनम् ॥
शक्त्या कृत्वा ब्राह्मणाय गां दद्यादिति निष्कृतः ।
प्रचोदिता हि विद्वद्भिरन्यथा पतितस्स तु ॥
सर्वेषामपि विप्राणां समाराधनकर्मणि ॥

तस्य शाकत्रयं श्राद्धे मापसूपो विधीयते। तदभावे तौवरिक समौद्ग सर्वथा मत
क्रीताज्यमेव तस्यास्य न शरण्य विधीयते।
दक्षिणाभिमुखाद्भुक्ति विश्वेषां वरण परम्॥
पितु स्याद्वरण पूर्वं पूर्वमेवाङ्गतर्पणम्। न पश्चान्न परेद्य वा श्राद्धकालस्तु संगव॥
साय वा विहितस्तस्मात्कुतपो न तु सर्वथा।
न खड्गपात्र स्वीकार्यं तथा नेपालकम्बल॥
विश्वेषामपि देवाना पितुस्तस्मिंस्तु कर्मणि। पादप्रक्षालनार्थाय मण्डलं पञ्चकोणकम्।
एकमेव भवेन्नून स्वागत नैव केवलम्। नाज्यपादाभ्यञ्जन च पवित्र च द्विदर्भकम्।
देवार्थं कथित सर्वैर्यत्तदेवात्र पैतृके। सदर्भत्रयत कुर्याद्विकिरं नैव कारयेत्॥
प्राणादिपञ्चकमनून् केवलानेव भोजने।
क्रियमाणे जपेद्भूयाम् श्रद्धायामितिप ञ्चकान्॥
वाक्यत्रयैकसुभगान् पवित्रानतिभावुकान्।
न वदेदेव विधिना ते मन्त्रा किल पञ्च वै॥
सप्तविंशतिवर्णस्त्वाद्यस्तत्रच्छन्दोतिगो भवेत्। अनन्तरो महामन्त्रा एकोनत्रिंशवर्णक
हेनैतत्कथितसद्भि विराजादिकविदूनक। प्रराहिति समाख्यस्त पितॄणामतिवल्लभ
यथा वा प्रथम प्रोक्तस्तृतीयोऽपि तथाविध।
चतुर्थपञ्चमौ चापि द्वितीयतुलितौ हितौ॥
तथाविधानां मन्त्राणां नाय योग्यो यतो मत।
एतेनोत्तरमन्त्राश्च पञ्च तेऽत्यतिपावका॥
अत्यन्त भावुका शमदायका कृतिवल्लभा।
उत्तरापोशनात्पश्चान्न वक्तव्या महत्तरा॥
न हवि प्राशन य पाण्नौ करणकर्मणि। कुर्याद्धृतेन होम न मेक्षणेन न सर्वथा।
देवपूजादुर्वन्यवश्य स्मात्पर नराम्। नात्मश्च क्रिया कार्या नान्नमूक्तजपस्तथा।
तस्याभिश्रवण मत ॥ गान्न केवल स्मृतम। कृणुष्वपाज इत्येव नान्ये ते वैष्णवा परा

वाचनीया न वाच्याश्च पावमान्यास्तथैव वै ।
भोजनान्ते च गायत्रीं नोच्चरेदेव सर्वदा ॥
मधुत्रयं जपेन्नूनं नाक्षन्नमी महामनाः । पृथिवी ते मनुं नैव वदेत्तूष्णीममन्त्रकम् ॥
अन्नाभिमर्शनं कुर्यादेतत्ते लौकिकेन वै ॥

पतितस्य पौत्रेण कर्तव्यम्

शिष्टं सर्वं समं ज्ञेयं तादृश्या मातुरप्युत ।
श्राद्धमेवं विधं कुर्यात् अन्यथा किल्बिपी भवेत् ॥
पितुः कुर्वन्नपि श्राद्धमेकोद्दिष्टविधानतः । प्रत्यब्दमेवंविधिना पुरा यत्तु यथाकृतम् ॥
पितामहस्य तच्छ्राद्धं सांगोपाङ्गैकसंयुतम् ।
यावज्जीवं तथा कुर्यात् न त्यजेद्यदि तत्त्यजेत् ॥
अधिकप्रत्ययवायी स्यात् तेन स्वकृतपुण्यतः ।
च्युतो भवति तस्मात्तु तद्यथोक्तं समाचरेत् ॥
तत्पुत्रास्तु ततो भूयः स्वपितुर्मरणात्परम् ।
त्यक्त्वा पितामहं पापं तादृशं रूपमास्थितम् ॥
प्रपितामहमुख्येषु पिण्डेषु त्रिषु तेष्वपि । त्रिधाकृतं पितुः पिण्डं योजयेरन्निति स्थितिः
सपिण्डीकरणश्राद्धे द्वादशेऽहनि धर्मतः । तत्पुत्राश्च तथैव स्युस्तत्पुत्रा अपि तत्तथा ॥
मातुरप्येवमेत्र स्यात्तादृङ्मातामहस्य च । एवमेव विजानीयात्सर्वत्रापि पुनश्च तत् ॥

पाककर्त्र्यः

तस्मात्पाकक्रियामात्रे श्राद्धकर्मणि सन्ततम् ।
प्रकर्त्री कथिता पत्नी मुख्यत्वेनैव शास्त्रतः ॥
मातापितृव्यपत्नी च पितामह्यादिकास्तथा ।
ज्ञातिपत्न्यः संनिकृष्टाः न तत्तुल्याः प्रकीर्तिताः ॥

ब्राह्मणभोजने आपोशनप्रदाता

विप्रभाजनमात्रोऽपि तदापोशनपाथस । स्वयमेव प्रदाता स्यान्मुख्योऽय कल्प उच्यते
जामित्राया स्वस्य चेत्तु तदात्री सहधर्मिणी ।
पुत्रपौत्रश्च तत्तुल्या शिष्यर्त्विग्बन्धुरात्मय ॥
तत्प्रदातार उच्यन्ते यथाश्राद्ध तदा तदा । श्राद्धकर्तरि दाढर्येन विद्यमानो तदात्मजम्
तत्पत्नीवैतृकविप्रहस्तआपोशनदायरम् । न दद्यादेव नितरां यदि दद्यात् सा पुन ॥
अपुत्रिण्यथवा नित्यदरिद्रा दुर्भगा भवेत् ।तस्माच्छ्राद्धे पु सर्वेषु स्वयमापोशनाम्बु तत्॥
विप्रहस्ते प्रक्षिपत्तु श्राद्धकर्त्रैव पावनम् । पात्रान्तरस्थित तोय चण्डालस्य गतस्य तत्॥
मद्यपस्यैकुमस्य भ्रूणघ्नस्य पापिन । सर्वसंकीर्णकुम्भस्य जनमार्गे कृतविडिप ॥
अतिदुष्टस्य दुष्टस्य गुरुतल्पगतस्य च । स्तेयिनोचौर्यनकमातुलघ्नस्य केवलम् ॥
विद्रुत्यस्य पितुर्वापि सादृश्या मातुरेव वा ।
द्वादशाब्दात्पर श्रेयो कृतकार्यस्य शाश्वत ॥
एकादिह्लिवननरा विहितस्य सदैव हि । पैतृकस्य प्रत्युत्तत्वैनैव मातृस्य तस्य हि ॥
द्वयोरपि नाह्मणयो पैत्रे पित्र्ये च सायया । हस्तयोरन्यपात्रस्थं जलमापोशनाय वै ॥
प्रदेयमन्यहस्तेन न स्वहस्तेन कर्म तत् । सादृश्य कथित सद्भिरिति वेदानुशासनम्॥
जय भाव प्रकथित पुराविद्भिर्महात्मभि । पुत्रस्य जननात्पश्चात्पिता दुर्बुद्धिता यदि
चण्डालो यवनो भिल्लो जायते स्वयमेव वा ॥

यस्य पिता चण्डालत्वादिक प्राप्तस्तद्धर्मा

परपाडादिना वापि बलाद्वा कामकारत । पूर्वजातस्तत्तनयो निर्दुष्टसच्चरित्रक ॥
तेन सद्भिर्योपनात्वा न सकाशस्तु कैरपि । कृतनित्यक्रिय सम्यक् कृताध्ययन सत्क्रिय
जात पर मृतस्तातस्तादृशा यवनात्मक । गृहीतस्तस्य पुत्रस्य नाशौच नोदकक्रिया ।
यदा प्रभृति स भ्रष्टस्तदा द्वेष स्वय परम् ॥
न कर्तव्यानि सर्वाणि पैतृकाणि विशेषत । कुर्यादेव विधानेन न चद्रमादय वराम् ॥

तु पतितः सद्यः श्राद्धत्यागात्तथा भवेत् । तादृशे पतिते ताते तनयस्यास्य वै सतः ॥

मृतेऽपि नैव चाशौचं सपिण्डो नोदकक्रिया ।
नावगाहः प्रकथितः मातुश्चाप्येवमेव हि ॥
चण्डालादिगतायाश्च सुरापायी विशेषतः ।
ब्रह्मघ्न्या अपि भर्तृघ्न्याः भ्रूणादिघ्न्याश्च सर्वतः ॥
चोदितं स्वर्णहारिण्याः मर्यादा द्वादशाब्दिकम् ।
अत्यन्तक्रूरकृत्येषु द्विगुणं तस्य तत्स्मृतम् ॥

तःपरं पितृत्वादि धर्मोद्देशेन केवलम् । तदुद्देशक्रियां कुर्यात् तादृग्गुणविमुक्तये ॥
गातीरे सेतुप्रान्ते पुण्यक्षेत्रेषु कुत्रचित् । तत्क्रिया विहिता (?) सर्वथा यत्रकुत्रचित् ॥
कुर्यादेव नितरां तस्मात्तत्रैव तच्चरेत् । तदशीत्युत्तरशतसहस्रपरिमाणतः ॥
ानि कृच्छ्राणि कृत्वैव तृणसंस्कारतश्चरेत् । चतुर्विंशतिवर्षाणां परं वा द्वादशाब्दकात् ॥
तं तस्यैतत्कृत्यं च धर्मशास्त्रोक्तवर्त्मना । कुर्यादेव स्वयं पुत्रः कृपादानस्य एव वा ॥

ज्ञातिर्यः कश्चन कृपायुक्तो मुपस्यैव तस्य हि ।
तादृशस्यास्य पापस्य प्रत्यब्दे तस्य पुत्रकः ॥

पतितस्य पुत्रेण कर्तव्यश्राद्धविधिः

एकोद्दिष्टविधानेन कृत्यं कुर्याद्विधानतः । सपिण्डीकरणे तस्य वस्वादीनां समष्टितः ॥
एकमेव क्षिपेत्पिण्डं एतस्याप्येकमेव हि । निक्षिप्य पिण्डं तेनैतद्योजयेदेव केवलम् ॥
एवमेव ततो ज्ञेयं प्रतिसंवत्सरं ततः । एकोद्दिष्टविधानं स्यात्तौ देवौ कालकामकौ ॥

तादृशस्यास्य तच्छ्राद्धे जलपात्रे स्थितं तु यत् ।
अर्चनार्थं प्रथमतः स्वीकृतं मन्त्रपूजितम् ॥

तस्मादुद्धृत्य तन्नीरं तत्स्थानापन्नयोस्तयोः । द्विजयोर्हस्तयोः पूतं तदापोशनकर्मणे
स्वहस्ततः स्वयंकर्ता कृत्येऽस्मिन्न नियोजयेत् । किन्तुपात्रान्तरगतं जलं प्राक्कृतमेव वै ॥
समानीतं येन केन तदापोशनकर्मणः । प्रदेयमन्यहस्तेन न स्वहस्तेन सर्वथा ॥

तस्य शाकत्रयं श्राद्धे माषसूपो विधीयते। तदभावे तौवरिकं समीदृग् सर्वथा मतः॥
क्रीताज्यमेव तस्यास्य न शारण्यं विधीयते।
दक्षिणाभिमुखाद्भुक्ति विश्वेषां वरणं परम्॥
पितुः स्याद्वरणं पूर्वं पूर्वमेवाङ्गतर्पणम्। न पश्चान्न परेद्युर्वा श्राद्धकालस्तु संगवः॥
सायं वा विहितस्तस्मात्कुतपो न तु सर्वथा।
न खड्गपात्रं स्वीकार्यं तथा नेपालकम्बलं॥
विश्वेषामपि देवानां पितुर्वासिरस्तु कर्मणि। पादप्रक्षालनार्थाय मण्डलं पञ्चकोणकम्॥
एकमेव भवेन्नून रशागत नैव केवलम्। नाज्यपादाम्यञ्जन च पवित्रं च द्विदर्भकम्॥
देवार्थं कश्चित्र सर्वैर्यत्तदेवात्र पैतृके। सदर्भत्रयतः कुर्याद्विकिरं नैव कारयेत्॥
प्राणादिपञ्चकमनूनं केवलानेव भोजने।
क्रियमाणे जपेत्सूयान् श्रद्धायामितिपञ्चकाम्॥
वाक्यत्रयैकमुभगान् पवित्रानतिभावुकान्।
न वदेदेव विधिना ते मन्त्राः किल पञ्च वै॥
सप्तविंशतिवर्णत्वात्सवच्छन्दोतिगो भवेत्। अनन्तरो महामन्त्रा एकोनत्रिंशवर्णकः॥
तेनैतत्कथितसद्भिः विरां नास्तिकिचिदूनकः। प्ररादिति समाख्यातः पितृणामविवक्षमः॥
यथा वा प्रथमः प्रोक्तस्तृतीयोऽपि तथाविधः।
चतुर्थपञ्चमौ चापि द्वितीयतुलितौ हितौ॥
तथाविधानां मन्त्राणां नाय योग्यो यतो मत।
एतेनोत्तरमन्त्राश्च पञ्च तेऽत्यतिपावकाः॥
अत्यन्तं भावुका शर्मदायकाः कृतिवत्स्मा।
उत्तरापोशनात्पश्चान्न वक्तव्या महत्तराः॥
न हविः प्रोक्षणं कुर्याद्दर्भ्णो करणकर्मणि। कुर्याद्धस्तेन होमं तु मेक्षणेन न सर्वथा॥
देवपूजाद्वैश्वदेवत्रयक्षात्परं तराम्। तादृशास्य क्रिया कार्या नान्त्यसूकजगस्तथा॥
तस्याभिश्रवणं सत्र राक्षोघ्नं केवलं स्मृतम्। कृणुष्वपाजः इत्येव नान्ये ते वैष्णवाः परः

याचनीया न वाच्याश्च पावमान्यास्तथैव वै ।
भोजनान्ते च गायत्रीं नोच्चरेदेव सर्वदा ॥
त्रयं जपेन्नूनं नाश्नन्नसौ महामनाः । पृथिवी ते मनुं नैव वदेत्तूष्णीममन्त्रकम् ॥
अन्नाभिमर्शनं कुर्यादेतत्ते लौकिकेन वै ॥

पतितस्य पौत्रेण कर्तव्यम्

शिष्टं सर्वं समं ज्ञेयं तादृश्या मातुरप्युत ।
श्राद्धमेवं विधं कुर्यात् अन्यथा किल्बिषी भवेत् ॥
तुः कुर्वन्नपि श्राद्धमेकोद्दिष्टविधानतः । प्रत्यब्दमेवंविधिना पुरा यत्तु यथाकृतम् ॥
पितामहस्य तच्छ्राद्धं सांगोपाङ्गैकसंयुतम् ।
यावज्जीवं तथा कुर्यात् न त्यजेद्यदि तत्त्यजेत् ॥
अधिकप्रत्ययवायी स्यात् तेन स्वकृतपुण्यतः ।
च्युतो भवति तस्मात्तु तद्यथोक्तं समाचरेत् ॥
तत्पुत्रास्तु ततो भूयः स्वपितुर्मरणात्परम् ।
त्यक्त्वा पितामहं पापं तादृशं रूपमास्थितम् ॥
पितामहमुख्येषु पिण्डेषु त्रिषु तेष्वपि । त्रिधाकृतं पितुः पिण्डं योजयेरन्निति स्थितिः
पिण्डीकरणश्राद्धे द्वादशेऽहनि धर्मतः । तत्पुत्राश्च तथैव स्युस्तत्पुत्रा अपि तत्तथा ॥
ातुरप्येवमेव स्यात्तादृङ्मातामहस्य च । एवमेव विजानीयात्सर्वत्रापि पुनश्च तत् ॥

पाककर्त्र्यः

तस्मात्पाकक्रियामात्रे श्राद्धकर्मणि सन्ततम् ।
प्रकर्त्री कथिता पत्नी मुख्यत्वेनैव शास्त्रतः ॥
मातापितृव्यपत्नी च पितामह्यादिकास्तथा ।
ज्ञातिपत्न्यः संनिकृष्टाः न तत्तुल्याः प्रकीर्तिताः ॥

पत्नीशदैनैर समा भ्रातृपत्न्य प्रकीर्तिता ।
स्नुषाहस्तुलिता सदा स्वगोत्रा उत्तमा मता ॥
पितृष्वसा मातृष्वसा भगिनी भ्रातृजान्यपि ।
श्वश्रुर्मुख्यास्तथा चान्या मध्यमा परिकीर्तिता ॥
यद्यप्यासामन्तरङ्गत्वमस्त्येव तथापि हा ।
एता यतो भिन्नगोत्रास्तस्मात् स्नुर्मध्यमा सदा॥
अन्यो बान्धवा नून विपाकाम्भबहिष्कृता ।
समान भाषा धर्माग्निगुणिनो ज्ञातपौरुषा ॥
स्वचेतमोऽज्ञिका येषा अनूचानकुलोद्भवा ।
सम्भोज्यान्ना निर्विकल्पान् बन्धुतुल्या अबान्धवा ॥

अधमा कथिता सदा श्राद्धपाकाय शाश्वत । स्नुषापाकं पितृणां हि परमो मधुमत्तर वद्दुर्लभेनान्यपाकं तुलितस्तेन धर्मत । पुत्रपाकं पौत्रपाकं नप्तृपाकस्तथाविध । भ्रातृपाकादिकास्सर्वे तुलिता एव यत्नतम् । उत्तमत्वेन निर्दिष्टा पितृणां प्रीतिवर्धना । असम्भवत्सुपाग्नीनां सम्भवे तान्परान्यपि । सुमङ्गल्याश्च पुत्रिण्य अनिर्दृसदनकस्तका
अस्तुत्तमा इति ज्ञाता पाककर्मणि पैतृके ॥

श्राद्धपाकानर्हाः

भिन्नभाषाकृत पाकं रण्डापाकस्य गर्हित ।
द्विजद्विषाकृतपाकस्तु सर्वेषां भास्को भवन् ॥
द्विजद्विषान्धना सर्वे निषिद्धा पितरस्तु ते ।
एतत्कव्य न गृह्णन्ति हव्य देवा जगु पिता ॥

श्राद्धकर्मणि विशेष भिन्नभाषाकृत तु यत् । हालाहलनिभ तत्स्यात् पक्वान्न तेन तत्त्यजे ये भिन्नभाषास्ते सर्वे श्राद्धकर्मणि वर्जत्म । स्पर्शन मार्जन घूटी (?) चंनमेव च ।

श्राद्धे पाकानर्ह कृत्यम्

त्रादीनां क्षालनं च शलाटूनां विशेषतः । खण्डनादिक्रियाणां च समीकरणमञ्जसा ॥
ऽम्भानयनं सर्वसूपतण्डुलधावनम् । तथा तत्क्षालनं चापि जलसंबन्धपूर्वतः ॥
)दग्नियोगकार्यं तद्वर्जयित्वाखिलं मनुम् । सिक्तधान्यादिपिष्टानां करणं केचिदूचिरे ॥
आदीनां तथा भूयः समीकरणखण्डने । प्रशस्तेति यमः प्राह गुडताडनमेव च ॥
पक्वानामतप्तानां वस्तूनां स्पर्शनं तथा । तत्तद्वस्तुविशेषैश्च योजनं केचिदूचिरे ॥
न्याक्षतादिकरणं सगोत्रैककृतं परम् । धान्यान्यन्यानि वस्तूनि संगृह्णाति पितॄन् प्रति
दातदादिपितरः सुस्वस्था हृष्टचेतसः । तिष्ठन्त एव नितरां इव ते कृतभोजनाः ॥
स्माच्छ्राद्धदिनात्पूर्वं अब्दार्थत्वादिकालतः । पूर्वमेव प्रयत्नेन संगृह्णीयात्स्वशक्तितः ॥

तत्संभारान् यथाकामं तत्तृप्त्यर्थं महामनाः ।
शक्त्यभावे तु नितरां तच्छ्राद्धीयकथाः शुभाः ॥
तच्चरित्राणिचित्राणि स्वकृतास्तन्निमित्ततः ।
क्रियास्तास्तास्तत्र तत्र कथयन् स्वात्मबन्धुभिः ॥

येदिनानि शनकैस्तावन्मात्रेण ते परम् । तत्तत्स्वीयकथामात्रमुदिताः शान्तमानसाः ॥

अस्मासु कुरुते भक्तिमिति निश्चित्य मत्सुतः ।
अस्मच्छ्राद्धं च विधिवत्करोत्येवेत्यतस्त्विति ॥

नेस्संशयेन वर्तन्ते ततो नित्यमतन्द्रितः । वस्तुसंपादनाशक्तः प्रभवेत्तत्कथापरः ॥
ासद्वयात्पूर्वमेव धान्यावहननं शुचौ । स्थले सम्यक् कारयीत संगृह्णीयाच्च तण्डुलान् ॥
शुद्धकुम्भकुसूलेषु गोपयेच्च स्वशक्तितः । मासमात्रात्पक्षमात्रादथवात्वादिनाष्टकात् ॥
धान्यावहननं सम्यक् कारयीतैव पूर्वतः । दिनत्रयाच्छक्त्यभावे पूर्वस्मिन् दिवसेऽपि वा
संपादनं तण्डुलानां कुर्यादेव विधानतः । सर्वाभावे तु सुतरां येनकेनाप्युपायतः ॥

सद्यो वा तण्डुलान् सम्यक् दारिद्र्यापत्सु संकटे ।
राष्ट्रक्षोभे जनक्षोभे नियमो नेति वेदिनः ॥

महात्मान प्रोचुरिति तण्डुलक्षालनोदकम् ।
श्राद्धात्पूर्वं गवा पानकार्यार्थं नियोजयेत् ॥
काकादिस्पृष्टं यथा तत्स्थान् गोपयेत्तावदेव हि ।
अपि मार्जार(र)स्पृष्टं यावद्ब्राह्मणभोजनम् ॥
विप्रभुक्तिश्चात्र परा तदनुग्रहनात्मिका । सर्वकार्येष्वेवमेव मर्यादाशास्त्रसंमता ॥
धान्यावहनने तस्मिन् चूर्णिता येऽपि तण्डुलाः ।
फलीकरणकाश्चापि पाठनीया प्रयत्नतः ॥
गवाद्यर्थेन योज्यास्ते युक्ता यद्यभवन् सदा ।
न पैतृकार्ये ते योज्या अपि धान्येषु तेष्वपि ॥
पितृनर्यन्येन क्षिप्तेषु सद्युद्धृत्यान्यकायत । नियोजयेत्तदन्य यद् विनियुक्तं भवेयदि
कुर्यन्ति नितरं सद्यस्तस्मिन् शिष्टं तु तत्परम् ।
तेनैव भुक्तं यदि ते स्वशिष्टं स्वमुखाग्रयः ॥
अश्नन्ति किल तनात्मतृप्तिरेवेति सादरम् ।
स्वभोजनमम सम्यक् मन्यन्ते श्राद्धकामकाः ॥
एवमन्यत्र भूयश्च विनियुक्तं तदीयकम् स्वभुक्तिशेषं स्वीयं होति मन्यन्तेऽतिहर्षं
स्वभुक्त्यनन्तरं ते वै पितरः क्षुद्विवर्जिताः ।
स्वपुत्रं च तदायस्य क्षुधार्तान् सस्थितान् तदा ॥
विलोक्य कृपया भुक्त्वा अथास्माभिर्यथा यदु ।
चर्वितं मुखमाकृष्य तदुच्छैरपि स्तृप्तम् ॥
कनत्य यत्नात् तस्य हन्ति वात्सल्यभरता तृप्तमानेन मनसा तिष्ठन्त्येव तत्र किल ॥
तदन्ते स्वन्नं सद्यमन्यभाज्येषु तान्विते ।
भुक्त्वा यथायथान्नित्वं चेत्तु स्थितास्त्विति ॥
भवन्ति तस्मात् श्राद्धान्ते श्राद्धकृच्छुचि ।
तच्छ्रमनविगाननात्स्वात्मना च कांक्षितम् ॥

तच्छिष्टानखिलानद्यात्स्वबालानां च कांक्षितम् ।
यद्यत्फलं वा भक्ष्यं वा खाद्यं वा पेयमेव वा ॥
पुष्पं चन्दनं वा ताम्बूलं पात्रमेव वा । कांक्षितं तत्प्रदेयं स्याद्न्यथा तेन पूजिताः ॥
भवन्त्येव न सन्देहस्तथा तत्प्रीतये ततः ॥

भूरिभोजनम्

भूरिभोजनकर्मापि तदन्ते सम्यगाचरेत् ।
भूरिभोजनकर्मैतत् श्राद्धान्ते स्यात्स्वभक्तितः ॥
मिवेति जगदुः केचित्तत्र पुनः परम् । परेद्युस्तर्पणान्ते वै कर्तव्यत्वेन भक्तितः ॥
हितं कर्म तत्प्रोचुर्यतेराराधनं तथा । महात्मानो वसिष्ठाद्याः मतमेतन्महर्षयः ॥
सूत्रकाराः शौनकाद्याः धर्मज्ञा न्यायचिन्तकाः ।
नाङ्गीचक्रुश्च नितरां कुत एवमिति वचे(दे)त् ॥
तत्र युक्तिपरामाहुः श्रुतिसिद्धां सनातनीम् ।
सिद्ध्यहं समतिक्रम्य मृताहं वा गुरोः पितुः ॥
हस्रकोट्युद्भवेषु चण्डालः कोटिज (?) । (......) वत्येव तत्सिध्यहमृताहकौ ॥
लंघनीयौ तनयशिष्याभ्यां तु ततो यतः । इति काठकवाक्येन तथैव च पुनः खलु ॥
वितोर्वाक्यकरणात् मृताहे भूरिभोजनात् । गयायां पिण्डदानाच्च त्रिभिः पुत्रस्य पुत्रता
ात्यायनिब्राह्मणस्येत्येवं वैश्रवणेन च । मृतसिद्धि तिथी प्रोक्ते तयोः कालौ सुपावकौ
तः कुर्यात्सिद्धिमृतितिथ्योरेव क्रिये तु ते । श्राद्धमाराधनां पुण्यां न परेऽह्नीति निश्चयः
यो वा लोके ततो वच्मि (?) स एव ब्राह्मणोत्तमः ।
आस्तिकः पितृभक्तश्च मातृभक्तोऽपि तत्त्ववित् ॥
विहिततत्पितृकार्याय प्रतिवर्षं प्रयत्नतः । सर्वाण्यपि च वस्तूनि धान्यादीनि च कृत्स्नशः
दधिक्षीरघृतादीनि मधुतैलगुडादिकम् । फलादीनि च रम्याणि दृष्ट (?) णितान्यपि ॥
हिरण्यं रजतं वस्त्रं पत्रं पात्रं सुमादिकम् । प्रभूतान्येव सर्वाणि संपाद्यानि स्वशक्तितः ॥

पर्याप्तान्यखिलाना च लोभशाठ्यविवर्जित ।
सर्वेषामपि बालानां ज्ञातीनां स्वस्य कैवलम् ॥

वनितानामागतानां स्वच्छ (?) शतस्य वै । यथावासन्तपर्याप्तानि भवेयुस्तथावर
सपादयेच्छुद्धमना तत कुर्याच्च पैतृकम् । तेन ते पितरस्सर्वे तद्बालाद्यतिभक्षणात
स्वपुत्रयत्नमानस्य तृप्तिभुक्तिविशेषत । अविघ्नमा क्षुन्निवृत्ता प्रयुञ्जन्त्याशिष एव *

तमेन तनय दृष्ट्वा लोकान् सानुत्तमान् शुभान् ।
गच्छन्ति तस्माद्भूयिष्ठवस्तुभिस्तत्समाचरेत् ॥
शुद्धेन मनसा भक्त्या शुद्धद्रव्येण सन्ततम् ।
कर्तव्यानि ब्राह्मणेन श्राद्धानि सुबहून्यपि ॥

षण्णवतिश्राद्धसंख्यानिर्णयः

दर्शा द्वादशसंख्याका पाता स्युस्ते त्रयोदश । धृतयश्च तथा ज्ञेया मनवश्च चतु

युगादयश्च चत्वार क्रान्तयश्चापि कीर्तिता ।
आदित्यसंख्यया ताश्च विज्ञेया स्युर्विचक्षणै ॥

महालया पञ्चदश अष्टकान्वष्टका पुन । संख्यया द्वादशैव(स्यु)गजच्छाया च का

मासि श्राद्धानि ज्ञेयानि द्वादशैवेति केवलम् ।
पित्रो श्राद्धद्वयं चापि श्राद्धानि स्यु स्वभावत ॥

अष्टोत्तरशतान्येव चार्दितानि मनीषिभि । श्राद्धेष्वेतेषु सर्वेषु क्रान्तयो धृतयस्तथा

ते पाताश्चापि (?) गजच्छायापि सर्वश ।
न नित्या कथिता सद्भिरक्लृप्तास्ते यतस्तत ॥
तद्भिन्नान्यखिला ज्ञेया क्लृप्ता इति विशेषत ।
क्लृप्तत्व चापि कथितमनिशा व्यभिचारत ॥

एककालागमत्व हि दर्शानां तत्र वच्मि व । सर्वेषामपि चैत्रादिमा (?) यदि ॥
क्लृप्तत्व कथित सद्भिस्तेनैषां नित्यता स्मृता । मन्वादीनां तथैव स्यात्सर्वेषां क्रमनस्त

त्रमासतृतीयादौ पौर्णमासी च तद्द्वयम्। तन्मासेऽत्र प्रकथितं न वैशाखे ततस्तदा ॥
चेष्टमासाष्टमी ज्ञेया दशम्यापाढकी तथा। पूर्णिमा च तथा ज्ञेया श्रावणस्याष्टमी परा
ष्णपक्षस्य विज्ञेया ततो भाद्रपदस्य च। तृतीयेति प्रकथिता प्रशस्ता पितृकर्मणि ॥
ाश्वयुक्शुक्लनवमी द्वादशी कार्तिके सिता। पूर्णिमा शुक्लपक्षस्य मार्गशीर्षे तु नैव हि ॥

पुष्यस्यैकादशी ज्ञेया माघमासस्य सप्तमी।
पूर्णिमा चाप्यमावास्या फाल्गुने च प्रकीर्तिते ॥

युगादयस्तु विज्ञेयाश्चत्वारः शास्त्रवर्त्मना। नभस्यापरपक्षोऽथ महालय इतीरितः ॥
पक्षसंख्यैव निर्दिष्टाः ते हि पञ्चदशैव हि। केचित्कृष्णप्रतिपदं क्षीणसोमत्वसाम्यतः ॥

मासस्याश्वयुगाख्यस्य संगृह्य किल केवलम्।
महालयास्ते कथिताः सम्यक् षोडशसंख्यया ॥

ऊचुः किल केचित्तु परे ते दशसंख्यया। जगदुः केचन पुनः पञ्चैवेत्यपरे तथा ॥
त्रयस्त इति भूयश्चाप्येकमेवेति केचन। प्रापणच्छिन्नत्वेनैव केचित्परं स हि ॥

महालयश्राद्धप्रशंसा

पक्षो महालयाख्योऽसौ पितृणामतिवल्लभः। अत्र दत्तं हुतं जप्तं तप्तं चोपकृतं कृतम् ॥
एकैकं कोटिगुणितं अक्षय्यफलदायकम्। तस्मात्सर्वेण नितरां देहि मात्रेण भक्तितः ॥

कार्यं महालयश्राद्धमन्यदा तेऽखिलास्तराम्।
शपन्त्येनं दुःखतप्तास्तस्मात्तच्छ्राद्धमेककम् ॥

कुर्यादेव विधानेन न चेद्दोषो महान् भवेत्। सद्यः कुलं नश्यति च श्रीरप्येषा परा भवेत
दिने दिने गयातुल्यं भरण्यां गयपस्तथा। दशतुल्यं व्यतीपाते पक्षमध्ये तु विंशतिः ॥
द्वादश्यां शतमित्याहुरमायां तु सहस्रकम्। एतन्महालयश्राद्धं षड्दैवत्यं प्रकीर्तितम् ॥
पक्षो महालयस्त्वेकः स मुख्य इति कीर्तितः। सकृदेव च गौणःस्यात्(तत्)पक्षोऽपि केवलम्

तथैव कथितः सद्भिः द्विविधश्चेति सूरिभिः।
षड्दैवत्यस्तत्र पूर्वः नित्यश्चापि तथा मतः ॥

नानादैवतकं प्रोक्तं नानाकारण्यसंयुतं ।, सोऽयं द्वयं प्रयत्नेन प्रकर्तव्यं विशेषत ॥
पितृणामपि सर्वेषां तृप्तये तादृशो न हि । नियोऽयं किल यद्द्वेव स हि चेत्सर्वदैवत॥
सर्वाश्च देवता एता विज्ञेया नियतर्पणे ॥

महालयनित्यतर्पणदेवताः

आदौ पिता तथा माता सापत्नी जननी तथा ।
मातामहास्सपत्नीका आत्मपत्नी त्वनन्तरम् ॥
सुतभ्रातृपितृव्याश्च मातुलास्सह भार्यका । दुहिता भगिनी चैव दौहित्रो भागिनेयक
पितृष्वसा मातृष्वसा श्वशुरो गुरुरर्थिन । स्वामी सखा तथाचार्यस्तथैव स्यालक पर
पितृतीर्थैस्तर्पणीया देवता पितृरूपका । कारुण्या इति विज्ञेया एतेषां प्रविवस्तरम्॥
महाल्यायाच्य तच्छ्राद्ध कर्तव्य श्रेय इच्छता ।
एतेषां नादृश श्राद्धे अर्घ्यं पिण्ड पृथक् पृथक् ॥
प्रदयमेन विधिना न चहोपो महान् भवन् । आदौ सङ्कल्पकाले तु सर्वानेव समुच्चरेत्
यमुत्पत एव स्यात्तदुच्चारणमप्युत । तथा तदा कर्ममध्ये समुच्चारणके परे ॥
मन्त्रान्ते तु तदर्थाश्च कारुण्यानिति तान् वदेत् ।
अर्घ्यकाले पिण्डकाले नामगोत्रादिभिस्तराम् ॥
समुच्चरणमत स्यात तयोर्भिन्नाश्चलेत् चेत् । यथारुच्यैव तु परं कारुण्यानित्युदीरणम्
तदा किमथमित्युक्ते तत्प्रयोगस्य वै तदा । सौलभ्यायेति कथित पुनस्तेषां तथैव हि ॥

आवाहनप्रकारः

सौलभ्यायत वरण विप्रसग्रह एव च । शक्तौ सत्या एकैकस्य चैको ब्राह्मण एव हि ॥
अशक्यविषये सर्वविप्राणामेकविग्रहे । आवाहन सौकर्याय तस्मिन्महालये पुन ॥
पाक्षिके प्रथम ये स्यु दिवसे ब्राह्मणा स्मृता । त एव सर्वपक्षस्य विनैव वरणं पुन ॥
आवाहनच निखिल कार्यमेवेति सा श्रुति । अयमेव प्रकार स्याद्दक्षिणा च तथा स्मृता ॥

पक्षान्ते किल देयेति प्रतिनित्यं पृथक् पृथक्। प्रदेयैवेति च पुनः प्रकारः कथितः परः॥
पक्षोऽयं यमलोकस्य शून्यकारक उच्यते। पितॄणां स वरो दत्तो देवदेवेन विष्णुना॥
नभस्यापरपक्षादि यावद्वृश्चिकदर्शनम्। पितॄणां भूतलावासः पुत्रदत्तैकभुक्तये॥
अतो मनुष्यमात्रो यः पितॄणामतितुष्टये। श्राद्धं महालयाख्यं तत्कुर्यादेव विधानतः

यस्तस्मिन् तादृशे काले पितॄनुद्दिश्य धर्मतः।
न करोति नरः श्राद्धं तं शपन्त्यस्य तेऽखिलाः॥
नित्याश्च पितरो ये तु कारुण्याश्चापि केवलाः।
विश्वैर्देवैश्च सहिताः विष्णुना कुपिता ध्रुवम्॥
अस्मिन् पक्षे गजच्छाया नामकं श्राद्धमेककम्।
यदेन्दुः पितृदैवत्ये हंसश्चैव करे स्थितः॥

याम्या तिथिर्भवेत्सा तु गजच्छाया प्रकीर्तिता। सकृन्महालयश्राद्धकरणं सकृदेव हि

यदा भवति चेत्तस्मिन् गौणपक्षे दिनादिकम्।
सम्यगालोक्य कार्यं स्यादन्यथा बाधकं भवेत्॥

पतिपत्नीभाग्यसंपद्ग्रहवृत्तिविनाशनम्। भवेदेव न सन्देहस्तस्मादुक्तप्रकारतः॥

कुर्यान्महालयश्राद्धं तादृशं पितृतृप्तये॥

सकृन्महालयश्राद्धकालनिर्णयः

सकृन्महालयश्राद्धममावास्याकृतं यदि।
अनालोक्यैव शास्त्राणि ज्येष्ठपुत्रो विनश्यति॥
पत्नी वा पशवो यद्वा सौभाग्यं वस्तुवाहनम्।
वृत्तिक्षेत्राणि वा गेहाः लयं विन्दन्ति तत्क्षणात्॥

तस्मादमायां यत्नेन न कर्तव्यं विपश्चिता। सकृन्महालयश्राद्धं सत्यमेव मयोदितम्॥
चतुर्दशी तु सा ज्ञेया ये वा शस्त्रहता नराः। विषोद्बन्धनघाताद्यैर्जलसर्पाग्निपातनैः॥
दुर्मृता ये पापकर्मविशेषैस्त्यक्तजीविनः। तेषामेव प्रशस्तानां न तस्मात्तु तदाचरेत्॥

द्वादशी तु यतीनां स्यात् प्रशस्ता पितृकर्मणि ।
तस्मात्तस्यां तु तत्कर्म तेषामेव परा स्मृता ॥
सुमङ्गलीना नवमी प्रशस्ता परलोकदा । तस्यामेव तत कार्यं सकृन्महालयास्यकम् ॥
अत्यन्तासाधारणेन पूर्वोक्तानां तु ता स्मृता ।
तिथ्योऽपि नियत मङ्गिरचतुर्थी चापि केवला ॥
रिक्तानां प्रथमा यस्मात् तादृशे कर्मणि रिपवम् ।
न मुख्यैवेति विज्ञेया तस्यां कृता तु केवलम् ॥
रिक्तत्वमेव प्राप्नोति तस्मात्ता सपरित्यजेत् ।
शेषा स्युर्नियय सर्वा दशा स्याता सुपावना ॥
सकृन्महालयास्येऽस्मिन् सर्वेषामपि सन्ततम् ।
पितुर्मृततिथि पुण्या तस्मिन् कर्मणि केवलम् ॥
विना चतुर्दशी दर्शं द्वादशीमपि वक्ष्मि च ।
यद्वा तास्तियय स्युर्वै गृहिणोऽत्र तथाविधा ॥
चतुर्दशीं द्वादशीं च दर्शांस्तेषु न चाचरेत् । सकृन्महालयश्राद्धे पितृश्राद्धतिथि पर ॥
अत्युत्तम इति स्यात आचारश्च तथाविध । सवदेशेषु पुण्येषु क्षेत्रेषु विविधेष्वपि ॥
सर्वाभ्यर्हितकर्मैतत् पितृणामतितृप्तिदम् । अतिप्रशस्त विज्ञेय पितृणामतितृप्तिदम् ॥
वृषोत्सर्जनमत्यन्त परलोकैकहेतुकम् । गयाश्राद्ध तथा ज्ञेय गौरीदान च तादृशम् ॥
सकृन्महालयश्राद्ध यमयज्ञ सुपावन । तथोभयमुखीदान फलसागमपालनम् ॥
स प्रतिष्ठापूर्वकेण तत्तन्यफलदानकम् । तदीत्यै शुद्धचित्तेन समालानीति चोचिरे ॥

महालयश्राद्धफलम्

य पञ्चवार मतिमान कुर्यात पक्षमहालयम् ।
तस्य नन्दन्ति पितर सर्वान् कामांस्तु पुष्कलान् ॥
प्रयच्छन्त्येव भूयश्च कृतार्थास्ते मुदा युता । सतीभूयास्य तु स्वप्ने समागत्यैनमीदृशम्

इमां वाचं वदन्त्येव रे रे पुत्र वयं त्वया ।
कृताः कृतार्थाः संतृप्ताः सुखनित्या कृतास्तराम् ॥
पितास्तत्पदं विष्णोः सुमहच्चक्रपाणिनः । तस्मादितः परं भूयः कर्मैतत्पावनं शिवम्
तिप्रयत्नसाध्यं हि मा कुरुष्व महानपि । अस्मदर्थं कृतं साधो महत्तत्कृतवानसि ॥
शल्यं तं पक्षाख्यं वदन्त्येवं सुनिर्वृताः । न संशयोऽत्र कर्तव्यः कर्मैतत्तादृशं महत्॥
पुनः पुनः प्रवक्ष्यामि तत्परं तादृशः पुनः ॥

एकाष्टकाविधिः

अष्टकाख्या द्वादश स्युः पैतृकानित्यनामकाः ।
माघकृष्णाष्टमी पुण्या ज्येष्ठया या युता भवेत् ॥
काष्टका प्रकथिता महती श्रुतिचोदिता । तस्यां सायमपूपं चतुश्शरावैकसंमतम् ॥
अष्टाकपालसंयुक्तं कृत्वा होमं विधाय च ।
शिष्टः स ब्राह्मणेभ्यो वै प्रदेयो भक्षणाय वै ॥
ते स्युः श्राद्धस्य भोक्तारः परेद्युस्तत्परं पुनः ।
कृत्यं सर्वं विधायैव परेद्युस्तान्निमन्त्र्य वै ॥
ब्राह्मणान् विधिना शिष्टान् उत्तरानखिलान्मनून् ।
मुखान्ते जुहुयादेव प्रतिष्ठाप्य हुताशनम् ॥
आज्याहुतीश्च सर्वेषां वपादीनां विधानतः । जुहुयादेव विधिना होमशेषं च तत्समम्
निर्वर्त्य पश्चान्मध्याह्ने मासि श्राद्धविधानतः ।
श्राद्धं कुर्याद्विधानेन न चेद्भूयो विधानतः ॥
दध्यञ्जलाख्यकं कृत्वा रात्रौ भक्त्या ततः पुनः ।
यथापूर्वं श्राद्धमात्रं कुर्यादेव विधानतः ॥
एवं कृते तु सर्वेषामष्टकानां तु यत्फलम् । तत्फलं समवाप्नोति सत्यमेतन्मयोदितम् ॥
लघूपायोऽद्य भवतां मयायं प्रतिपादितः । गवालम्भो निषिद्धोऽत्र योऽयं सूत्रप्रचोदितः

कलौ तु नितरा तस्मात् (च्छ्रा)श्राद्धमात्र तसुन ।
यथोदित तथा कुर्यान् एव द्वादशवारत ॥

अब्देषु तादृशोष्वेषु कुर्याच्चत्तु विचक्षण । पितरोऽस्य भवन्त्येव नित्यतृप्ता मुदायुता
पूर्ववत्प्रवदन्त्येह कर्मैतदतिपावनम् । तादृश सर्वकामाना पूरक तारक महत् ॥
मार्गशीर्षादिमासेषु कृष्णपक्षेषु ता स्मृता । सप्तमी नवमी चापि ते तेऽन्वष्टकनामके॥
तिथी पुण्ये सुप्रशस्ते तन्मध्ये त्वष्टमी शिवा । अष्टमीतिप्रकथिता मासेष्वेषु चतुर्ष्वपि॥
विज्ञेया द्वादश पुन तच्छ्राद्धतियय क्रमात् । सर्वश्राद्धेषु गृहिणो बहिर्दीपासनो भवेत
सपिण्डकेषु श्राद्धेषु नापिण्डपु कदाचन । एव षण्णवतिश्राद्धक्रमोऽय वै निरूपित ॥

श्राद्धभेदा, नान्दीश्राद्धस्वरूपविचारः

पुन श्राद्धानि कानि स्युर्घृतश्राद्ध च दाधिकम् ।
तीर्थश्राद्ध मौक्तिक च जीवश्राद्ध च नामत ॥
विलक्षण तच्छ्राद्धाना चत्वारिंशत्सकर्दवितम् ।
नि यात्य श्राद्धमेक स्यान्नान्यात्स्यमपर तराम् ॥
विलक्षण हि सर्वेषा श्राद्धश दस्तु तत्र वै । अत्यन्तपार्थकपितृसम्बन्धादेव ते तु वै॥
देवत्वेनथ नितरा वन्द्या सिदभा शिवाङ्गिन ।
स्वश्रयसकशरणा सुप्रसिद्धाश्च शाश्वत ॥
यथा यदा यत्र यत्र प्रवेश स्यात्तु मन्त्रन । अमी च किल देवाना तत्र तत्र तदा तथा॥
धर्मास्सर्वे निरुद्धा स्ता(स्ते)ल्लक्षण च पृथक् पृथक् ।
दर्भा सुमनसश्चित्राश्चन्दन तनुलेपनम् ॥
महासुगन्धतैलादि हारिद्राकुङ्कुमादय । माल्लिकाश्चूतपत्रौघमहालङ्करणादिकम् ॥
वितानानि च शुभ्राणि रम्भापूगफलान्यपि ।
काण्डानि कदलीना च कर्णिकारध्वजाश्रमा ॥
महारम्वधपालाशपूगस्तादिरगोमुग्धा । वाद्यालम्भनपूर्वाश्च दिव्यनीराजनक्रिया ॥

लंकरणादीनि गतप्रत्यागतानि च । मुसलोलूखलक्षिप्त हरिद्रातण्डुलौघकैः ॥
स्त्रीगानविक्षिप्तैः पर्यायोद्धरणोज्झितैः। सताम्बूलाभ्यञ्जनैश्च निशाचूर्णाभिरञ्जनैः
चित्ररङ्गवल्यौघताद्गभवनमण्डनैः । चिरंटगानसुमुखसमागतजनाकुलैः ॥

नृत्यन्तस्ते समायान्ति शोभनाख्या हि देवताः ।
तेषां तद्ध्वनिमात्रेण प्राचीनावीतिहर्षिणः ॥

प्रक्षालितशुद्धाङ्गा स्त्यक्तसर्वानुलेपनाः । मुक्तपुण्ड्रललाटाश्च सुस्पष्टात्यन्तदुर्मुखाः ॥
त्यास्पष्टप्रसादाश्च स्पष्टकोपा निरन्तरम् । त्यक्तालंकारशरणप्रवेशस्थितिचेतसः ॥

स्वविरुद्धक्रियाभीतिसंयुक्ताः सत्वराः क्षणात् ।
पलायनपरास्ते स्युस्तेषामेषां यतोऽन्वहम् ॥

तेजस्तिमिरन्याय औत्पत्तिक इतीरितः । तस्मादेषामागमने शोभायै पितरस्त्विति

देवानां शोभनाख्यानां सुमुखानां सुचेतसाम् ।
मन्त्रेण जाते विधिना तदाह्वाने कृते किल ॥

हामंगलवाद्येन सुशब्देन त्रिवारतः । निःशब्दपरमास्ते तु तस्माद्दूरीकृताः पुनः ॥

यावत्स्वधर्मकाह्वानं तावन्नायान्ति तद्गृहम् ।
तस्मान्नान्दीं प्रकुर्वन्वै प्रातःस्नात्वा विधानतः ॥

नित्यकर्म समाप्याथ ब्रह्मयज्ञं च तर्पणम् । तदङ्गभूतं निर्वर्त्य धृतालंकरणः शुचिः ॥
पुरस्यवाद्यशब्दौघै मंगलाख्यैर्मनोहरैः। सर्वान् बन्धून् समाहूय मित्राणि निखिलान्यपि

स्वग्रामिणः स्ववीथीस्थानन्यान् ग्रामान्तरस्थितान् ।
दूरदेशस्थितान् स्वीयान् सर्वानेवाविशेषतः ॥
आप्तान् जात्यन्तरजनान् तैरयं निखिलैरपि ।
कृताभ्यनुज्ञो गुरुभिः संवृतः सुमुखः शुचिः ॥

देवान्नत्वा प्रापयित्वा गणेशादिमुखानपि । कृतनीराजनविधिः समनुष्ठितमंगलः ॥
स्वीकृतानेकहारिद्राचूर्णाक्षतमुखक्रियः । पत्न्या साकं कृताभ्यङ्गस्तैलेनैव सुगन्धिना ॥
हरिद्राचूर्णतैलाभ्यामभ्यक्ताङ्गस्वप (?) विग्रहः । पुरन्ध्र्यानीतसुसुखः स्वच्छोष्णजलपूरतः

स्नात्वा देन विधानेन स्नानाग तर्पण च तत् । प्रकुर्यादुपवीतेन तत्र यत्तर्पण वदा। कर्तव्यमेव सतत अभ्यङ्गस्नानकर्मणि । तत आचम्य शुभ्रेण वस्त्रोणांगानि कृत्स्नश निर्मृज्य पश्चान्मस्तिष्क निर्मृजेदिति वत्क्रम । नित्यस्नानादिकृत्येषु शिरस प्रथमं तु प्रोक्त निर्मृ चन निय पीडितेनैव वाससा। नद्वार्द्रेणैव स्वीयानि (अङ्गानि) तु कदाच यद्यन्यत्रामसा गात्र निर्मृ अस्नानज फलम् । नद्वस्त्रदातुरेव स्यात् पुनर्मिश्राहते तु तत्। नापस्तु दुगतान्नव कदाचिद्रोगिणी क्वचित । मयादेव विजानीयाद् रोगिण शुष्कवस्त्र गात्रनिर्मृ चन शस्त न दोषाय भवत्यपि । शुभ्रे वस्त्रे स्वीये धृत्वा चन्दनेन स्वलंकृत धृत्वा पुष्पाक्षतादीनि स्वर्णभूषणभूषित । पुण्याहं वाचयित्वादौ ब्राह्मणैर्वेदपारगै ।

पुण्याहवाचनविधिः

पुण्याहमभ्युदयिकां दक्षिणादानपूर्वकम् ।
शान्तिरस्तु तथा पुष्टिस्तुष्टिरस्त्विति तत्परम् ॥
तुष्टिरस्त्विति सम्प्राप्य चाविघ्नमस्त्विति तत्परम् ।
आयुष्यमस्तु भूयश्चारोग्यमस्तु तत पुन ॥
शमस्तु च शिव कर्माभिवृद्धिरनन्तरमेव वै ।
अस्तु कर्मसमृद्धिश्च पुत्रपौत्रादिसम्पदाम् ॥
तथा धनसमृद्धिश्च समृद्धिं शास्त्रसम्पदाम् ।
इति सम्प्राप्य तत्पश्चात् तदुत्तरगत पुन ॥

अस्तु न शिष्टानामसमचय पापस्य क्षय मात्र प्रतिहतश्चास्तु यद्व्यश्च तदस्तु मे। तथान्त्यप्रयोगा य प्राप्तास्ता न सन्तु इति । निर्विघ्नानादिदिग्देवा करणादिमुहूर्तगा । ग्रिाग्रा,यन्तामद्य सकृमहतान् सुप्रदाय च । सर्वकार्याणि शाम्यन्तु पापान्यपि विशेषत

प्रशान्तिवान नक्षत्र या दिशि वै मध्यितो वदेत् ।
कल्याणभा निमित्तज्ञा सर्वदेशेषु कर्मसु ॥

पुन शुभानि भवन्त्वामिति तत्र क्रियता जपेत् । प्राङ्मुखेनैव नोधेत्तु पूर्वगद्दा जठ अठ

ञ्शास्थे निक्षिपेद्वापि तत्परं पुनरेव वै । शिवाश्च मासाऋतवः पक्षा ऋषय एव च ॥
वनस्पतयस्सर्वे सन्त्वोषधय एव च । सर्वे शिवाः संभवन्तु अहोरात्रे शिवे तथा ॥
तरे कर्मणि पुनः अविघ्नोऽस्तु सदा मम । सर्वा क्रियाः शिवा भूय उत्तरोत्तरतः पराः
था क्रियास्संपद्यन्तामभिवृद्धिः पुनः पुनः । उत्तरोत्तरमस्त्वेव मंगलानि शिवानि च ॥

माहेश्वरीषु (?) स्तासर्वाः मातरः सपुरस्सराः ।
मरुद्गणा इन्द्रमुख्या प्रीयन्तामिति तत्परम् ॥

र्वदेवाः प्रीयन्तां वै तथा विष्णुपुरोगमाः । ये वसिष्ठपुरोगास्ते तथर्षीणां गणाः पराः

प्रीयन्तामृषयः सर्वे छन्दांस्याचार्यवेदकाः ।
यज्ञाः प्रीयन्तां निखिलाः प्रीयन्तां दक्षिणास्तथा ॥
श्रद्धा मेधे प्रिये तां च श्रीमान्नारायणो विभुः ।
प्रीयतां भगवान्सोऽयं पर्जन्यो जगतां हितः ॥

विभुः स्वामी महासेनः सत्या एतास्तथाशिषः । भवन्तु सततं श्रीकाः उत्तरोत्तरशर्मदाः

पुण्याहनामकाः कालाः वाच्यन्तां ते क्रमोदिताः ।
प्रीयन्तामित्युक्तिकाले कलशोदकमेव तत् ॥
पृथक् पृथक् च कलशे नित्येत्तदुदकस्थिते ।
कलशे प्राङ्मुखः स्थित्वा ब्राह्मणान् प्रार्थयेत्तदा ॥
ओं पुण्याहं भवन्तोऽद्य कर्मणोऽस्य ब्रुवन्त्विति ।
त्रिर्वाचयित्वा संप्रार्थ्य ब्राह्मणान् पूर्वमेव वै ॥

पूजितान् गन्धपुष्पाद्यैः ओं पुण्याहमिति स्म वै । तदुक्त्यनन्तरं भूयस्त्रिवारमथ पूर्ववत्

कर्मणे क्रियमाणाय प्रणवोच्चारणेन वै ।
चत्वारोऽष्टौ वा निखिलाः भवन्तः स्वस्ति कर्म च ॥
ब्रुवन्त्विति प्रार्थयित्वा वाचयित्वाऽथ पूर्ववत् ।
कर्मणः क्रियमाणस्य चर्धिं तां परमां सतीम् ॥

ब्रुवन्तु सर्वे कृपया चैकमत्यैव सांप्रतम् । भवन्तः सुमहात्मानः इत्येवं पूर्ववद्वदेत् ॥

प्रत्युक्तेऽथ ततस्तैश्चेति पूर्वंच्छान्तिमाचरेत् ।
शान्तिरस्त्वित्यादिवाक्यजालैरेव यथाविधि ॥

पश्चान्मन्त्रास्तद्विप्राश्च वाचयेदुच्चरेदपि । दधिक्रावादिनिखिलान् हिरण्यादिस्तथापरा
पवमानस्सुवर्जनप्रमुखान् महदादिकान् । जप्त्वा तच्छयोरित्येतेन मन्त्रेण तत्परम्

शान्ति शान्ति शान्तिरिति त्रिवारेण समापयेत् ।
तत परं समुत्थाय प्राञ्जलि सन् द्विजान् समान् ॥

अष्टौ वा चतुरो वापि प्रार्थयेद्विनयान्वित । मह्य सह कुटुम्बाय शुद्धिकार्याय साम्प्रत

युष्मान् स तत्प्रार्थयते स्वाशिष परमा शिवा ।
सर्वदापेक्षमाणायाऽऽयुष्मते स्वस्तिसन्ततम् ॥

भवन्तोऽपि ब्रुवन्त्वेव इत्युक्तास्तेऽपि तत्परम् । तथा ब्रुयुमुखेस्तेन चूतास्ते तेन ये पु
तुभ्य सहकुटुम्बाय साम्प्रत शुद्धिकर्मणे । महाजनान्नमस्कुर्वाणाय चायुष्मतेऽनिशम् ।

स्वस्ति श्रीशिवसघाता भवन्त्वित्युत्तर पुन ।
ओ तन् स्वस्ति भवन्तोऽद्य ब्रुवन्त्विति तदुक्तित ॥
ओंस्वस्तिति प्रयुक्ति स्यादथ भूयश्च पूर्ववत् ।
पर्यायेऽथ द्वितीयेऽपि प्रार्थयेत्तान् द्विजर्षभान् ॥
तादृग्गुणविशिष्टाय मह्य तद्वृद्धिकर्मण ।
इति शिष्ट समान स्यान् तृतीये चापि तत्परम् ॥

पर्यायेऽभ्युदयायेति कर्मणेऽन्यत्समानकम् । पश्चाद्विप्राक्षतास्सर्वे पुण्याहमिति च मन्त्रत
अभिमन्त्र्याक्षतान् दद्यु (?) पुनरस्य तु । यजमान प्रार्थये च वृद्धिमस्याथ कर्मण ।
भवन्तो वै ब्रुवन्त्वद्य पश्चात्ते ब्राह्मणास्तथा । ऋध्यतामृद्धिरसमृद्धिरित्येव ब्रूयुरेव वे

वर्णाणां च शत सम्यक सपूर्णं च तथास्त्विति ।
गोत्राभिवृद्धिरस्त्वेव शान्ति पुष्टिश्च केवला ॥
तुष्टिरस्तु तथा पश्चाद् गोद्विजेभ्य शिव शुभम् ।
भवत्वित्यपि ते ब्रूयु सर्वसपत्तथास्त्विति ॥

अथ सर्वे प्रोक्षयेयुर्यजमानं कलत्रिणाम् । सर्वप्रोक्षणकालेषु वधूः स्यादुत्तरैव हि ॥

तस्मात्तु प्रोक्षणं तस्याः प्रथमं स्यात्ततः पुनः ।

यजमानस्य तु भवेत्तद्व्यत्यासेन चेत्कृतम् ॥

सद्यो गृहपतेरश्री र्भवत्येषां ततः पुनः । कालेन जायते नूनं तस्मात्तन्न तथाचरेत् ॥

स्वश्रेयसानि सर्वाणि चिरंटीपूर्वकाणि हि । भवेयुरेव सततं शुची वो मन्त्रजालकैः ॥

तरैतैर्विहितं तत्तु स्नानं वोभययोर्भवेत् । मंगलेषु प्रोक्षणेन द्विजहस्तकृतेन वै ॥

समन्त्रकेण कथितं पौष्करं त्वभिषेचनम् । प्राच्यां दिशीति मन्त्रेण यजमानं कलत्रिणम्

प्राग्भागे मार्जनं कुर्युः दक्षिणायां च मन्त्रतः ।

दक्षिणे मार्जनं कुर्युः प्रतीच्यामिति मन्त्रतः ॥

पश्चिमे मार्जनं कुर्युः उदीच्यामिति मन्त्रतः ।

उत्तरे मार्जनं कुर्युः ऊर्ध्वायामिति मन्त्रतः ॥

मस्तके मार्जनं कुर्युः कृते त्वेवं हि मार्जने । सर्वतीर्थेष्वापगासु गंगादिषु चतसृष्वपि ॥

सागरेषु कृतस्नानः सद्यो नूनं भवेदयम् । प्रोक्षणान्ते ब्राह्मणेभ्यस्तत्कर्तृभ्यो यथामति

प्रदद्यात्तत्फलावाप्त्यै कर्मसाद्गुण्यहेतवे ।

ताम्बूलं दक्षिणां चापि मानसोत्साहमात्रकाम् ॥

पूर्वादिक्प्रोक्षणकृतिसमये ब्राह्मणास्तु ते । प्रत्यङ्मुखा भवेयुर्हि दक्षिणायां दिशि स्मृताः

उदङ्मुखाः खलु प्रोक्ताः पश्चिमायां तु ते पुनः ।

प्राङ्मुखाः स्युर्विशेषेण चोदीच्यां तु ततः पुनः ॥

दक्षिणाभिमुखा कुर्युरेवं तत्प्रोक्षणे पुनः । विधिः प्रकथितः सद्भिः प्रथमे यो वृतः पुरा ॥

स एव पूर्वभागैकप्रोक्षणस्याधिपो भवेत् । विधिन्यैव तथान्येऽपि सम्यगेव निरूपिताः

प्रोक्षणैककर्तारः क्रमादेव समानतः । सर्वे समेत्योर्ध्वभागप्रोक्षणस्याधिपा मताः ॥

तत्तद्दिग्भागभूमिस्थास्तन्मुखा एव पूर्ववत् ।

संगृह्य दक्षिणां तस्माद्दत्तां विप्राश्च तत्परम् ॥

वास्तोष्पतेति मन्त्राभ्यां तज्जलं कलशत्रये । विद्यमानं शिवं पुण्यं सकूर्चेन सपल्लवैः ॥

अमावहेति यजुषा शिव शिवमिति द्विना ।
सवम्यलविशेषान् तान गृहभूमागनिर्गुटान् ॥

परिपिञ्च प्राप्येयु शिव शिवमिति क्रमात् । परिषिक्त प्रोक्षित तद्वैव तत्स्थलनाडक कल्याणमव भवति न चत्तत्न मव यति । एव पुण्याह निरत्य कर्मादौ मगलारुयके

पन सकल्प्य विधिना नान्दीं कुर्याद्विधानत ।
सकल्पानन्तर तत चेद्वाया वाचन स्मृतम् ॥

तत शिव शिव चति शोभन शोभन तु वा । मगल मगल वेति कुशल कुशल तु वा
ऋध्दिरस्त्वाऽधिकता पनरेव तत्तथा । शोभनारया देवताया तथैव ग्रामवासिन

( ) नाइच सव एव मुदायुता ।
सम्यक समुच्चया भूत्वा समागयात्र सवश ॥
वन्दिकाया शिवारयाया मम पूरा कृता पराम् ।
त्वाकृत्य मौ च रक्षन्तु धमपत्नी च बालकौ ॥
प्रा ( ) वन्तु प्रार्थयित्वा त परम् ।
कुलानन्वलाध्यान देवताश्चापि कीतयेत् ॥

अत्राद्यदेवता प्राक्त मा त्र्यप्रपितामहा तदनन्तयका प्रोक्ता सद्भिर्वृद्धपितामह वृत्धमाना च सप्रोक्ता पयाय प्रथम स्मृता । नान्दीमुख्या देवतास्ता तिस्रस्समनपूर्व विज्ञाया एव सद्ग न न प्र स्मयरल पश्च द्वितीयपर्याये सदुद्धप्रपितामह ।

त पश्चाद्देवसप्राप्तमात्मो वृद्धपितामह ।
अथ वृद्धपिता ज्ञायत्रश एन सनापिभि ॥
न या नान्दासुमन्त्मिन कमण्यस्मिन् महोत्सवे ।
एव मातामहाश्चापि तता मातु पितामहा ॥

वृद्धरात्र स्मयन्त मातामप्रपितामहा मिलित्वा नवसस्याका सपर्यायास्तु देवता

त्रय एव समाख्याता न ते पश्चान्विता कदा ।
एतषां स्मरण कृत्वा नवानां तद्द्वयोरपि ॥

प्राधान्येनाप्राधान्येन ज्ञात्वा भक्त्या विधानतः ।
पौर्वापर्यं विनिश्चित्य मातृवर्गादितो जपन् ॥
) ति यजुषां त्रितयं चेडया वरेत् । सर्वत्राप्येवमेव स्युः गणनायां तु. सन्ततम् ॥
नान्दीनामात्मकं कर्म नव तद्देवतात्मकम् ।
देवतास्ताः सपत्नीकाः प्रोक्ता नान्दीमुखाः शिवः ॥
पर्यायेऽत्र तृतीयेऽस्मिन् (?) या एव वच्मि वः ।
विश्वेदेवाश्च ते ज्ञेयाः अस्मिन् कर्मणि सर्वतः ॥
। वसुश्च परमौ महात्मानौ शुभाकरौ । एकैकस्यात्र विज्ञेयौ द्वौ विप्रौ अथवा पुनः
य वा तथा ज्ञेयौ यथोत्साहं यथाबलम् । एतदागमनं नित्यं शुभकर्मसु नान्यथा ॥
ते नव्यदेवाः स्युर्मंगलध्वनिवेशिनः । धृतपुण्ड्रसमाराध्याः सुमुखाः स्वार्चनप्रियाः
द्रङ्गवलयाढ्यागारनित्यप्रवेशकाः । तोरणश्रीराजमानाः कुंकुमाक्षतभासुराः ॥
नालंकृतजनाः सुगन्धालिप्तदिङ्मुखाः । एतादृशान्महाभागान् नित्यमंगलकामुकान्
येदेव विधिना वेदद्र्भपवित्रतः । वरणानन्तरं तेषां यथा स्थानं प्रकल्पयेत् ।
द्राचूर्णसंस्तीर्णभूतले हस्तमात्रके । चतुष्कोणे मण्डलेऽत्र देवानामिदमित्यपि ॥
ं दद्यात्पादयोर्वै तथा वर्गत्रयस्य च । मातॄणां शोभनाख्यानां देवानां पाद्यमित्यपि
ॄणां शोभनाख्यानां देवानां पाद्यमित्यपि । एवं मातामहानां च पाद्यं दद्याद्विधानतः
प्रक्षालनं कृत्वा ब्राह्मणानां ततः स्वयम् । पादाव(?)प्रक्षालयित्वा तेषामाचनक्रियाम्
रयीतैव विधिना तस्याचमनमात्रकम् । वि (...... ....) मेव पवित्रकम् ॥
न्तं कर्मासनं तेषां दद्यादेव पृथक् पृथक् । नात्र दर्भासनं दद्या(त) किन्तु पीलानि तत्पुरः
त्नेनैव संपाद्य दीपस्तम्भान् पृथक् पृथक् । प्रतिपूर्णपीठमेकं सदीप्तस्तम्भमासनम् ॥
त्वा वस्त्रद्वयं रम्यं हरिद्राकुंकुमाक्तकम् । सपत्नीकः कुंकुमेन संस्कार्येण च संयुतः ॥
त्वा यज्ञोपवीते च गन्धाक्षतसुमादिकैः । समलंकृत्य पुष्पाद्यैः प्राङ्मुखानां यथेच्छतः
क्रमेणोपविष्टानां यथा वा स्थलसंकटे । सुखोपविष्टाः स्युः सर्वे तथैव विनिवेशयेत् ॥
शां तु नियमो नात्र यथारुच्यत एव वै । तदा कुर्यात्तत्र सव नान्द्याख्यं कर्म तादृशम्

चतुरस्रेषु सर्वेषु मण्डलेषु समन्ततः। रङ्गवल्लीचित्रितेषु पात्राणि निखिलान्यपि ॥
असंबाधान्येव कुर्यात् क्षिप्त्वा क्षितितले शुचौ।
पात्राणां नासनं दर्भैं किन्तु पुष्पै शुभाक्षतै ॥
कुर्यादेव न चेत्तूष्णीं पात्रमात्राणि वा क्षिपेत्। पात्राभिधारणं पत्नी कुर्यादेवात्र केवलम्
सत्कार्यो वा विशेषेण न स्वयं तत्समाचरेत्। तत्राभिधारणं तूष्णीं पात्रेण न समाचरेत्
नापि दर्भादिना किंतु भक्ष्येणैव समाचरेत्। अपूपेन गुडेनाथ पुष्पेण च फलेन वा ॥
येन केन च नोचेत्तु हिरण्यरजतादिभिः। नान्दीशोभनदेवानां भुक्तौ पात्राभिधारणम्
कुर्यादेव विधानेन न चेत्तत्पैतृकं भवेत्।

परिवेषणप्रकारः

परमान्नं प्रथमतः पश्चात्सार्षपयुग्मरम्। चतुष्टयं च शाकानामन्नं सूपं फलादिकम् ॥
विविधानि च भक्ष्याणि लेह्यानि विविधान्यपि।
मधुनात्र प्रदद्यात्तु तिलभक्ष्याणि यानि वा ॥
वर्जयेत्तानि सर्वाणि लावणानेव सुन्दरान्। चूतामलककनारङ्गलिकुचादिकखण्डकान् ॥
चिरक्षिमान् भाण्डगतान् यत्नगन्धादिवासितान्।
अग्निमयोगविधुरान् निहितान् चर्वणद्रुमान् ॥
संस्कृतान् विधिना यत्नात् तानत्र परिवेषयेत्। प्रभूताज्येन सर्वत्र पूर्णयित्वा क्रमेण वै ॥
अन्नं समभिधार्याथ गायत्र्या प्रोक्ष्य सर्वतः। समाराधनतन्त्रेण सर्वं कुर्यादतन्द्रितः ॥
सर्वत्रापोशनं हस्ते दत्वाथ प्राङ्मुख स्थितः पत्नीदत्तजलेनैव स्वकरं साक्षतं शुचि ॥
पूरयित्वा वदेन्मन्त्रं महाभारतमध्यगम्। एको विष्णुर्महद्भूतं पृथग्भूतान्यनेकशः ॥
त्रीन् लोकान् व्याप्य भूतात्मा भुङ्क्ते विश्वभुगव्ययः।
एवं मन्त्रं समुच्चाय क्रियमाणेन केवलम् ॥
ब्राह्मणानां भोजनेन भगवत्यो मदम्बराः। सर्वात्मका सर्वधरा नान्दीशोभनदेवता ॥
सुप्रीता सुप्रसन्नाश्च वरदाश्च भवन्तु नः। इत्युक्त्वा तज्जलं पात्रे भूतले वा विनिक्षिपेत् ॥

अत्र तद्ब्राह्मणं ब्रूयात् ओदनं वाक्यवेदकम् ।
ततस्तान् ब्राह्मणान् परिषेचनं शास्त्रतः क्रमात् ॥
कारयित्वा विधानेन चापोशनजलं शुचि ।
दत्वा सम्यग् भोजयित्वा चित्रान्नैर्दधिरञ्जितैः ॥
दध्ना च तृप्तान् विज्ञाय कारयित्वा स्व (?) स्थितः ।
उत्तरापोशनं दत्वा हस्तप्रक्षालनात्परम् ॥
आचान्तानासनेष्वेतान् सूपविष्टान् गतश्रमान् ।
अलंकृतान् पुनः कृत्वा ताम्बूलैर्दक्षिणादिभिः ॥
ाभ्यर्च्य नमस्कृत्य ह्याशिषामक्षतांश्च तान् । मन्त्रदत्तानुत्तरीयानम्बरेणैवतः स्वयम्
ोरसि क्षिप्त्वा(?)मपि तान्क्रमात् । प्रदाय स्वजनानां च नमस्कृत्वा(त्य)विसर्जयेत्
अत्र केचित्पिण्डविधिमिच्छन्त्यपि समन्मतम् ।
अस्याम्नायां परं विप्र भोजनं परमं मतम् ॥
न भोजनेनात्र नान्दीशोभनदेवताः । अतितृप्ताः समाहूताः यावत्कर्म समाप्यते ॥
त्तिष्ठति सुप्रीताः यावत्तेषां स्थितिर्भवेत् । तावत्पितॄणां प्राचीनावीतपूजारतात्मनाम्
ष्टुं नावकाशः स्यात् कुत एवं भवेदिति । कृते प्रश्ने प्रवक्ष्यामि तद्रहस्यमहं हि वः ॥
ते खलु विज्ञेयाः नान्दीशोभनदेवताः । अतितृप्ताः समाहूताः यावत्कर्म समाप्यते
त्तिष्ठति सुप्रीताः यावत्तेषां स्थितिर्भवेत् । तावत्पितॄणां प्राचीनावीतपूजारतात्मनाम्
ष्टुं नावकाशः स्यात् कुत एवं भवेदिति । कृते प्रश्ने प्रवक्ष्यामि तद्रहस्यमहं हि वः ॥
ते खलु विज्ञेयाः नान्दीशोभनदेवताः । पितरोऽमीवनात्यन्तविरुद्धाचारतत्पराः ॥
शब्दागमिनस्ते हि सशब्दागमिनस्त्वमी । निरलंकृतगेहैकसमागमसुचेतसः ॥
तरस्तेऽखिला ज्ञेयाः नान्दीशोभनदेवताः । यत्नालंकृतगेहैकसमागमनसुस्थिराः ॥
ऽमात्रैक भीतास्ते शब्दमाधुर्यतत्पराः । मृताहदृष्टिमात्रास्ते शुभमात्रैकमानसाः ॥
अमी सर्वे समाख्याताः अत एषां च तादृशाम् ।
एकत्रापिसमावेशः तेजस्तिमिरयोरिव ॥

एतान्शानां नान्यात्यकर्मण्यस्मिन शुभागमे ।
श्राद्धं सम्यङ् नचेत्कुर्यात्त्वपूर्णां महात्मनाम् ॥

पशुतुल्य स विज्ञेयो यद्यन्नेन कदाचन । कर्तुं कार्यविशेषैश्चेत्तादृशं श्राद्धमुत्तमम् ।

न शक्यते तदा भक्त्या तदा मे [illegible] समाचरेत् ।
यदि तत्रापि तत्स्तु लौकिके कार्यवृन्दके ॥

तदाविधेन धामेन शक्तिहीनस्तदा पुन । सममेण हिरण्येन सम्यगेव समाचरेत् ॥
दातृप्रतिगृहीतारौ कल्याणेषु समुन्नतौ । धनं नानाप्रकारेण सपाद्यैवाविपर्यया ॥
यावत्परिमित सर्वं लौकिकेष्वेव केवलम् । विनियुज्य यथेच्छं तदेतत्कार्ये समुद्यते ।

असन्तुत्यैव किमपि त्यक्त्वा शोभनदेवता ।
अत्यन्तपामरा मूढा कार्यं विस्मृत्य मोहत ॥
कार्यमात्रकृतोत्साहा प्रायेण बहवो जना ।
विद्वांसोऽपि जडा भूत्वा कर्मैतत्सुमहन्ध्रियम् ॥

व्यर्थं कुर्वन्ति मनुजास्तेन दोषेण भूतले । मानुषा बहवोऽतीव दरिद्रा नष्टतेजस ।
नष्टप्रजा नष्टकामास्तथा नष्टायुष परम् । संपन्न(ना)इकुलश्चापि दृश्यन्ते भग्नमानसा ।
सम्यक् सर्वाणि कार्याणि बन्धुमित्रादिहेतवे । समीचीनानि वैगुण्यरहितान्येव कुर्वते ।
भार्यापुत्रादि लोकानां मुनिश्रीभूषणजाम् । वस्तुवाहनवेलानां विषये कोऽपि भूतले ।
वैगुण्यं न करोत्येव किंतु सर्वं तु तादृशम् । अत्यन्तानुपपत्तीनां सहस्रमपि केवलम् ॥

नान्यादिदेवताविप्रस्वश्रेयसकृते भवेत् ।
यो वा विद्वान महाभागो दरिद्रोऽपि स्वयं शिवम् ॥
कर्मतद्वैदिक सम्यक करोत्यन्यो नरो न तु ।
सम्यक पात्र समुद्वीक्ष्य तयोर्ग्यं परमं स्वयम् ॥

स्वचेत (?) तत्कुर्यान स्ववृद्ध्यै स्वश्रिये चिदे । चिरादिप्रापकं ज्ञेयं अग्निहोम्यपि वेदपि
अथैकभविक ज्ञान कर्मयोगरतात्मनाम् । शतजन्मभवं दान तपोनिष्ठे प्रतिष्ठितम् ॥
जपयज्ञप्रयुक्तेषु सहस्रफलिक स्मृतम् । अमृतसप्तस्थाय प्रदान ब्रह्मनादिनाम् ॥

मन्त्रपूतं तु यद्दानममन्त्रायाशु दीयते। दातुर्निकृत्य हस्तं तद्धोक्तुर्जिह्वां निकृन्तति ॥
उपरुन्धन्ति दातारं गौरश्वः काञ्चनं क्षितिः।
अश्रोत्रियस्य विप्रस्य हस्तं दृष्ट्वा निराकृताः ॥
नान्दीकार्ये दीयते यद् धनं धान्यादिकं वसु। व्यसनापहरणार्थं च कुटुम्बार्थं च याचते
दत्तं चेत्कोटिगुणितं भवेदेव न संशयः। एवमन्विष्य सर्वत्र सर्वदानेष्वयं विधिः ॥
सान्तानिकं यक्ष्माणमध्वगं सर्ववेदसम्। गुर्वर्थपितृमात्रर्थस्वाध्यायाद्युपतापिनः ॥
नवैतान् स्नातकान् विप्रान् ब्राह्मणान् पूजयेत्सदा। नादृशेषु ब्राह्मणेषु पूजितेषु महात्मसु
पूजिताः सद्य एव स्युः नान्दीशोभनदेवताः। वेदेन्धनसमिद्धेषु हुतं विप्रमुखाग्निषु ॥
सन्तारयति दातारं महतः किल्बिषादपि। एकं वेदान्तिनं विप्रं पूजयेच्छ्रद्धयान्वितः ॥
तस्य भुक्तौ भवेत्कोटिर्विप्राणां नात्र संशयः। वेदपूर्णमुखं विप्रं सुभुक्तमपि भोजयेत् ॥
न तु मूर्खं निराहारं दशरात्रोपवासिनम्। नान्दीकर्मणि कल्याणे वेदपूर्णद्विजोत्तमः ॥
अत्यन्तावश्यको ह्येयः अपि वा कृतभोजनः। कृतभोजनसंग्रहवर्णनं नान्नकार्यके ॥
हिरण्यादिककार्ये स्यान्न चाप्यामादिकेऽपि च। वेदविद्याव्रतस्नाते श्रोत्रिये गृहमागते ॥
क्रीडन्त्योषधयः सर्वाः यास्यामः परमां गतिम्।
भयार्ता रोगिणो बालाः वृद्धाः संन्यासिनस्तथा ॥
अर्थिनो भोक्तुमिच्छन्ति तेषु दत्तं महत्फलम्। हृतस्वहृतदाराश्च ये विप्रा देशसंप्लवे ॥
व्रतिनो नियमस्थाश्च तत्समाप्तिमभीप्सवः। तपस्विनस्तपोनिष्ठास्तथा भैक्षचराश्च ये ॥
अर्थिनः किञ्चिदिच्छन्ति तेषु दत्तं महत्फलम्। जनयत्येव नितरां तादृशेषु ततस्त्यजेत् ॥
यत्किंचिदपि वा लब्धं तत्सद्यो वै विचक्षणः। संनिकृष्टमधीयानं ब्राह्मणं यो व्यतिक्रमेत्
भाजने चैव दाने च दहत्यासप्तमं कुलम्। यस्त्वासन्नमतिक्रम्य ब्राह्मणं पतिताद्दृते ॥
दूरस्थं भोजयेन्मूढो गुणाढ्यं नरकं व्रजेत्। तस्मान्नातिक्रमेद्दाने भोजने प्रातिदेशिकान्
संबन्धिनस्तथा सर्वान् दौहित्रं विट्पतिं तथा।
भागिनेयं विशेषेण तथा बन्धून् सुचेतसः ॥
अतिक्रम्य महारौद्रं रौरवं नरकं व्रजेत्। यदि स्यादधिको विप्रो दूरे वृत्तादिभिर्युतः ॥

तस्मै यत्नेन दातव्यमविक्रय्यापि सन्निधिम् । स्वबन्धुदानकरणपक्षे तेषां दरिद्रता ॥
बहुप्रजादिकाक्षामकाल सद्गुणपूर्णता । दुष्यविमद्दशूद्रादिप्रतिमहतिरस्कृति ॥

विद्याभावेऽपि सन्ध्यादिसत्क्रियाकरणादिना ।
विद्यादत्प्रीतिमत्ता च गर्वाभाव कृतज्ञता ॥

यदि स्युरेते बन्धूनां श्राद्धेषु ग्रहण भवेत् । यद्य ते न गुणास्ते वै सद्गुणिन्यन्यनाति

लभ्ये स एव समाह्मा न बन्धुरिति शासनम् ।
श्राद्धभिन्नेषु कार्येषु बान्धवा मनसो यदि ॥
स्वीकार्याः स्युरिति प्राज्ञा सम्मतास्वेन्न वै न ॥ (?) ।
आत्मसुहित्सु परमा दया चापि परा तथा ॥

बन्धुमात्रेषु विहिता सा हि धर्मस्सनातन । न बान्धव पुरस्कारादूगर्विष्ट दुष्टचेष्टितम्
दुष्प्रतिग्राहक तीर्थशूद्रश्राद्धप्रतिग्रहम् । मत्त ग्रात्य तथा जाड्यशालिन कुत्सित शठम्
वेश्यापति च कितव गायक नटगोलकौ । कुनख सज्जनमहादूषक ब्रह्मनिन्दकम्
पुरस्कुर्याद्दानमात्र दूरत श्राद्धकर्मसु । एतादृश जनप्रीत्या कलत्रादिप्रपीडनात् ॥
पैतृकेषु प्रयुञ्जान पितृणा मारको भवेत् । अपि स्वय कालसूत्ररौरवाद्यालयो भवेत्
दोषाभावे तु वक्ष्यामि निष्कृष्णाथ पर त्विहम् । मातापितृषु यद्दत्त भ्रातृषु स्वसुतासु
जायात्मजपु यद्दत्त तन्नित्य स्वर्गसक्रम । पितु शतगुण दान सहस्र मातुरुच्यते ।
अनन्त दुहितुर्दान सोदरे दत्तमक्षयम् । भगिनीभागिनेयानां मातुलानां पितृव्यसु ।
दरिद्राणा च बन्धूना दत्त कोटिगुण भवेत् ॥

पुराहितप्रशमा

पुरोहितेषु यद्दत्त तदक्षय्यफल लभेत आत्मनस्तु भवेत्पात्र नान्यस्य स्यात्पुरोहित ।
सदा पुरोहितमतौ स्थय घमपरण वै । पुरोहितो ह्यमुष्मै स श्रेयस्कृत् सदा स्मृत ।
सन्तत कोटिबन्धूना मित्राणा तादृश तथा । मातुलश्वशुरादीनां पित्रादीनां च किं पुन
पुरोहितैकतुलितो श्रयस्कामी न विद्यते । सत्य पुरोहितत्यागात् तदसमतिदृश्यत ॥

ष्टप्रजाकलत्रादिसन्ततिः स्याच्छनैरयम्। सदा पुरोहितं तस्मात्सर्वकर्मसु चेतसा ॥
प्रधार्यैव मतिमान् तानि कुर्यात्ततः परम्। पुरोहितमतिक्रम्य यत्कार्यं तदसंमतम् ॥
रोति तत्परां वृद्धिं लभते नैव केवलम्। पुरोहितमतेनैव कल्याणेषु विशेषतः ॥
न्धूपूजादिकं सर्वंवन्ध्वाह्वानं यदा तदा। तद्धस्ताननतन्मन्त्रैः प्रकुर्यात्तत्समन्वितः ॥
न श्रेयो विशेषेण लभते संपदां श्रियम्। नान्दीमिमां च तस्मात्तु तन्मुखेन समाचरेत्

गुरुर्माता पिताचार्यः उपाध्यायश्च वान्धवः।
सर्वं पुरोहितो ज्ञेयः पुत्रो मित्रं सुतस्सुहृत् ॥
महात्मना तेन विना न किमप्यस्ति देहिनः।
गोप्यं गुह्यं रक्षणीयमपेक्ष्यं प्रार्थितं तथा ॥
सर्वकार्येषु मन्त्रोक्तौ शक्त्यभावे तथा परम्।
तदुक्तमेव स्वप्रोक्तं प्रोक्तवान् भगवान् गुरुः ॥

तं विना नैव कुर्वीत सर्वकर्माणि सन्ततम्। तदुक्तरीत्या कुर्वीत तदुक्तं नातिलंघयेत् ॥
तदुक्तलंघनकरः चण्डालत्वमवाप्नुयात्। तथाविधस्त्वेक एव त्रिशंकुर्लोकविश्रुतः ॥

नान्यः कश्चन विज्ञेयः गुरुद्विड्लोकनिन्दितः।
तेन कर्मविपाकेन विश्वामित्रप्रपालितः ॥
अद्याप्यवाक्शिरा एव वर्ततेऽसौ विलक्षणः।
कदाचित्तस्य विरहे श्राद्धेऽस्मिन् समुपस्थिते ॥
स्वस्यापि मन्त्रसामर्थ्यशून्ये प्रत्याब्दिके तदा।
तिसृभिर्व्याहृति(ती)भिः स्यात् कर्म सर्वं विनाहुति (ती) ॥

तन्मात्रंमन्त्रसंस्पर्शं पिण्डदानं च कृत्स्नशः। तन्मन्त्रैरेव कर्तव्यं अन्यथा तद्भवेन्न तु ॥

एतत्सामर्थ्यविकलः पितुः प्रत्याब्दिकं तु तत्।
सर्वं व्याहृतिभिः कृत्वा मन्त्रविद्दुर्लभे ततः ॥
पुनः कुर्यान्मन्त्रविदः संभवे मन्त्रविच्च तम्।
न चेत्पातित्यमाप्नोति सत्यमेतदुदाहृतम् ॥

सन्ध्या प्रत्याब्दिकाभ्यां तद्‌ब्राह्मण्यं लोकविश्रुतम् ।
येन केन प्रकारेण कृताभ्यां तत्र केवलम् ॥

अत्यन्तगुह्यं प्रथमं सर्वाङ्गीऽस्तमुत्तमम् । द्वितीयं तत्र सर्वत्र प्रकारयत्वेन सन्ततम् ॥
विप्रैकसाक्षिकं सर्वक्रियावित्साध्यमेव तत् । अत्यन्तापदि च प्रोक्तं तन्मत्रैकक्रियापरम
पित्रोरेव तथा श्रेयं पितृव्यस्यानुतस्य च । भ्रातुर्मातामहस्यापि सपत्नीनां तथा स्मृतम्

पित्रोः श्राद्धपरित्यागाच्चण्डालत्वमवाप्नुयात् ।
स्व एव न सन्देह तस्मात्कुर्यात्तु तद्यथा ॥

आपत्कल्पे मन्त्रविरो दारिद्र्ये केवलं सदा । व्याडताभिस्तत्स्तरणं तद्भ्रमौ करणं विना ॥
पिण्डदानं च तत्सर्वं कदाचित्समवेतसदा । न भवेदेव किं त्वेतत् सर्वदाऽपि समन्त्रम् ॥
कर्तव्यत्वेनोपदिष्टं ब्राह्मणैर्ब्रह्मवादिभिः । अतस्तत्संप्रवक्ष्यामि तद्विधानं समन्त्रकम् ॥

श्राद्धे प्रधानमन्त्राः

प्रधानमन्त्रा एते स्युः श्राद्धे प्रत्याब्दिके परा ।
अग्नौ करणहोमस्य सोमायेति द्वयं परम् ॥
पृथिवीतेति मन्त्रोऽयं क्षेत्रमन्त्राभिमर्शने ।
अपां मेध्यादिकं मन्त्रजालं पिण्डविधौ स्मृतम् ॥

प्राधान्येनैव स्यात्कश्चित् सत्तमन्त्रिभिः । एवंतत्सर्वालसता त्यक्तुं शक्यते किल सर्वथा ॥
त्यक्ते चेन्मोहत किंचिदेतेषु किल तत्क्षणात् । नष्टमेव भवेच्छ्राद्धं तस्मात्सर्वं समाचरेत्
श्राद्धकर्मा पूर्वदिनरात्रौ विप्रान्निमन्त्रयेत् ।

ब्राह्मणनिमन्त्रणम्

कृतभुक्तिक्रियानेव तत्पुत्र न निमन्त्रयेत । निमन्त्रणात्परं तेषां भुक्तिकर्म विशेषतः ॥
निन्दितं शास्त्रजालेन तस्मात्तन्न समाचरेत् ।
स्नानं स्नानं परेण च कृतसंध्यादिकृत्यसुधीन ॥

ाद्धमद्ये ति विधिना स्वयमेव निमन्त्रयेत् । औपासनात्परं पूर्वं यथारुचि निमन्त्रणम्
ानामपि पञ्चानामेकैकस्य निमन्त्रणम् । न सार्वत्रिकमेव स्यात् ब्राह्मणानां तु पैतृके ॥

ब्राह्मणसंख्या

वेप्रत्रयं चैकैकस्य वरणं जुहुयात्ततः । भाव्यमेवेति निखिलैः परं नांगीकृतं च तत् ॥
के त्वेकस्यैकैकमिति निश्चितं तु मनीषिभिः । सार्वसाधारणेनाथ सौलभ्येन सुनिश्चितम्
ौ द्वौ देवेऽपि च स्थाने त्येतच्चापि न सुन्दरम् । इत्येवमेतत्सर्वं वै निश्चित्यैव ततः पुनः
हिताय सर्वजगतां कृत्स्नस्यैवाविशेषतः । देवस्थानेऽप्येक एव पितृस्थानेऽपि केवलम् ॥
क एवेत्यंगीचक्रुः स विष्णुस्तु कृताकृतः । अग्नौ करणमन्येषां प्रत्यब्दे लौकिकानले ॥

अग्नौकरणम्

पित्रोरेवौपासने स्यात्पत्न्या मातामहस्य च । मातामहस्य तत्पत्न्याः सपत्नीमातुरेव य
पित्रोरपि तथा पत्न्याः श्राद्धमौपासनानले । पितृव्यस्य च तत्पत्न्याः ज्येष्ठभ्रातुस्तथैव च
प्रत्यब्दं श्राद्धमुद्दिष्टं लौकिकानाविति स्थितिः । पत्नीनाशादग्निनाशे कदाचिज्जायते यदि
पितुः श्राद्धाय यत्नेन तच्छ्राद्धात्पर्वमेव वै । दारक्रियां प्रकुर्वीत ज्येष्ठो यदि सुतस्तथा ॥
न तद्भिन्नास्तथा कुर्युः श्राद्धात्पूर्वं तु तादृशम् । श्राद्धानन्तरमेव स्यादन्येषां दारसंग्रहः ॥
वर्णी यद्यग्रजः सोऽयं पित्रोस्तु मरणात्परम् । प्रथमादाब्दिकात्पूर्वं विवहेदग्निहेतवे ॥
ज्येष्ठपुत्रो विधानेन वर्णी चेत्तन्मृते परम् । तस्मिन्नेवाद्यके चाब्दे विवाहाद्वह्निहेतवे ॥

पित्रोस्तु मरणात्पश्चात् तस्मिन्नेवाब्दिके पुनः ।
विवाहो ज्येष्ठपुत्रस्य विहितो वह्निहेतवे ॥
औपासनाग्नौ विधिवत् कृतं तच्छ्राद्धमेककम् ।
लौकिकाग्निकृताच्छ्राद्धात्परं कोटिगुणाधिकम् ॥

यद्यौपासनवह्निः स दूरसंस्थो भवेत्तदा । प्रत्याब्दिके समायाते तदा स्याल्लौकिकोऽनिलः ॥
तदा कनिष्ठेऽग्निमति संनिकृष्टेऽस्य पावके । औपासनाग्नौ तत्कुर्यादग्नौ करणमञ्जसा ॥

तेनैव कारयेद्वाऽपि विकल्पोऽयं समो मत । द्विजएकः पूर्वमेव श्राद्धार्थं पुनरेव वै
स्त्रियाग्निरपि तं भूय- संदध्यादेव मन्त्रत ।
असन्निहितभार्यश्चेत्त कार्याय तदा शुचि ॥

संनाय तस्मिन् विधिना स्नात्वा कर्माचरेत् । अग्न्यभावे पाणिहोम (?) सत्यत्र केच
तद्द्वारवलायनपरं याजुषाणां न तद्भवेत् । एवमपि विशेषेण ह्यग्निहोत्रे कदाचन
होमकाले त्वनुगते ह्यन्येषामप्यसंभवे । पाणिहोमस्तु कर्तव्यो नात्र (?) कदाचन
(- .) होमोऽपि चौलेयानां विधीयते । अनारत होम कथित वैखानसस्त
अप्सु होमस्तु नितरां काण्वानामेव चोदित । यदि श्राद्धे होमकाले दैवादनुगतो यदि
वह्निरौपासनो नूनं तदा संकल्पपूर्वकम् । सर्वप्रायश्चित्तहोमो व्याहृतीभिर्भवेत्तु वै
अनाज्ञातत्रयं चापि हुत्वं विसृज्य तत्पर । एवमेव तत्कालप्रतिष्ठासिद्धिरुत्तमा
भवत्येवात्र समस्तं तस्मिन् पश्चात्समाचरेत् ॥

श्राद्धकर्तृधर्माः

कर्तृधर्मा पूर्वदिनप्रभृत्येव भवन्त्यमी । निमन्त्रितप्रभृत्येव (?) भोक्तृधर्मा प्रचक्षते ॥
दानाध्ययनदेवेज्या अग्निहोमप्रशादिकान् । न कुर्याच्छ्राद्धदिवसे प्राणिमाणां विसर्जनम्
तस्मिन् दिने विप्रभुक्ते पूर्वं कस्मै किमप्युत । न दद्यादेव तत्कार्ये तद्धते चेत्समागतम्
तत्पूर्वं तु गृह्णीयाद् यद्यद्भक्ष्यं तत्परम् ।
पूर्वस्मिन्नेव नितरां गृह्णीयान् दिवसेऽखिलम् ॥
मनस्वी शक्तिमान् दक्षो भक्तिमान् य समाहित ।
शुचिर्दक्ष प्रगल्भश्च बहुभिश्च सुपुत्रवान् ।
अतन्त्रज्ञो किञ्चनश्च बन्धुमित्रादिवर्जित । स्वशक्त्यनुगुणं सर्वसमं कल्पमाचरेत् ॥
यदा तदा तद्दिने वा येन केनाप्युपायत ॥

दरिद्रादेर्नियमाभावः

सर्वप्राणेन पित्रोस्तच्छ्राद्धमन्नेन यच्चरेत्।
दरिद्रस्य न दोषोऽस्ति श्राद्धधर्मादिलोपतः ॥
गेणो ज्ञानिनस्तद्वदति बालस्य चैव हि। प्राशयित्वा श्राद्धकर्म पीत्वा वा तद्दिने ततः
न कुर्यादेव तच्छ्राद्धं न ताम्बूलं च खादयेत्।
औषधप्राशने दोषो नास्त्येवेत्यखिला जगुः ॥
ाद्धधर्मरहस्यज्ञा प्राणनिर्गमनादिषु। निमित्तेषु प्रसक्ता नु धावनादिषु दैवतः ॥
ाजचोरादिशार्दूलव्याघ्रशृगालमहापदि। पिबन्नपि जलं तूर्णीं सकृच्छ्राद्धं समाचरेत् ॥
मतिव्याध्यतिदाहादौ तापविस्मरणादिषु। अवशाज्जलपानेन श्राद्धभ्रे(भ्रं)षो न जायते
र्णिनो गृहिणो वापि वनिनो वा विशेषतः। पित्रोर्मृताहकं नाम श्राद्धं यत्तत्समन्त्रकम्
सपिण्डकं सहोमं च सब्राह्मणभुजिक्रियम्। कार्यमेव प्रशंसन्ति न त्याज्यं तत्कथञ्चन ॥
त्यक्तमात्रेण पतितः स्यादेवात्र न संशयः।
आदौ श्राद्धस्य संकल्पः विप्राणां स्नानतः परम् ॥
स्वस्य स्नानं तु विहितं न तत्पूर्वं कदाचन। स्नातैर्विप्रैः समेतो वै मध्याह्ने गृहमाविशेत्

भोजनाचमनकालः

पादप्रक्षालनात्पश्चात् तेषां स्वस्य च तत्परम्।
आचामो विहितः स्वस्य तेषामपि विशेषतः ॥
कर्तुराचमनात्पूर्वं भोक्तुराचमनं यदि। शुनो मूत्रसमं तोयं तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥
पादप्रक्षालनात्पश्चात् यजमानः स्वयं यतन्।
पाकस्सर्वस्समीचीनो जातः किमिति पाचकीम् ॥
पत्नीं पृष्ट्वा कोपहीनः सुमुखेनैव तत्परम्।
तया सिद्ध इति प्रोक्ते स्वयं दृष्ट्वा सभां कृताम् ॥

शक्त्या द्विजानां महतां प्रणम्यादौ विधानतः ।
धृत्वापवित्रं शक्त्या तां दक्षिणां शक्तिकल्पिताम् ॥

( )। ( ) परिक्रम्य प्रणम्य च तथा पुनः ।
न प्रयेत्येतेन याथ नमस्कारो विधीयते । तदन्ते दक्षिणां तां च तत्पुरो निक्षिपेत्ततः ।

अस्मात्पितुः प्रतिश्राद्धं सर्वं शृणुत भद्रकाः ।
अधिकारात्ययसंपत्त्या कर्तुमस्त्विति मद्गृ(ह्र)हम् ॥

( ) । ( ) ओत्तमान् ॥

तां दक्षिणां भूतलेऽत्र निक्षिप्तां तेऽपि मन्त्रतः ।
स्वीकृत्य ह्यधिकाराख्यसंपद्दरित्विति ते द्विजाः ॥

यदेयुरेव निखिलास्तत्पर तदनुज्ञया । प्राणानायम्य विधिना सुखासीनः पवित्रधृक् ॥
देशं कालं च संकीर्त्य यथावद्भूत्सरादिभिः । संयुक्तमेव प्रवदेदन्यथा बाधकं भवेत् ॥
प्रातिसंवत्सरिकाख्यश्राद्धमस्य पितुर्मम । अन्नेन हविषा मन्त्रैः पार्वणाख्यविधानतः

सदैवमभ्यनुज्ञानान् करिष्येऽद्येति तत्परम् ।
विप्राणां वरणं कुर्यात् तत्तत्स्थाने यथाक्रमम् ॥
तिथिभेदोच्चारणेन मासे पक्षे दिवसत्र्ये ।
मृतायाप्ययने चाथ पुनः श्राद्धं भवेद्ध्रुवम् ॥
एकस्मिन्नेव दिवसे पित्रोः श्राद्धं उपस्थिते ।
मृतिक्रमाच्छ्राद्धकार्यं कर्तव्यं नान्यथा चरेत् ॥
पितुर्मृततिथौ माता मृता यदि तदा पितुः ।
श्राद्धं कृत्वा ततो मातुः श्राद्धं कुर्यादिति क्रमः ॥

मातुर्मृततिथौ तातः मृतो यदि तदा किल । पितुः श्राद्धं प्रथमतः कर्तव्यमिति केचन
मृतिक्रमेणेति केचिन्न पितुः प्रथमं त्विति । अत्र शास्त्रीयवाक्यानां बहूनां भिन्नभिन्नत
यथेच्छया विकल्पः स्यात् तत्राचार परो मतः । एकस्मिन्नेव दिवसे तिथिद्वयसमागमे ॥
पूर्वानुष्ठेयकृत्यं यत् परतश्च कृतं यदि । तद्व्यर्थमेव प्रभवेत्तस्मात्पुनराचरेत् ॥

भर्तारमनुगच्छन्त्या मातुर्यदि तिथिः पृथक्।
तत्तत्तिथ्योः स्तुते श्राद्धे कर्तव्यत्वेन चोदिते ॥
अयं हि प्रथमः कल्पः पितुः श्राद्धेन तेन वै। सहैव करणं नूनं केषांचित्संमतं तदु ॥
दस्रश्चेत्पृथगेवासौ तयोः श्राद्धं तदा तदा। स्वकाल एव कुर्याद्धि सह पित्रा तु दुर्बलः
पतिं समनुगच्छन्त्याः सह भर्त्रैव तत्परम्।
अपि भिन्नतिथौ तस्याः मृतायाः करणं परम् ॥
श्राद्धस्य मुख्यकल्पो न किं स्वयं गौणसंज्ञिकः।
एकचित्यां समारूढौ दम्पती निधनं गतौ ॥
एकस्मिन्नेव दिवसे तयोः श्राद्धं सहैव वै। प्रतिसंवत्सरं कुर्यात् अनुमृत्या तथा भवेत्
अनुमृत्या भिन्नतिथौ पृथग्वेति सहैव वा।
संशयः स्यान् तयोः श्राद्धविषये नेति चेन्नतु ॥
तयोः सहैव करणे तस्मिन् श्राद्धे तथाविधे। संकल्पादिषु सर्वत्र सम्यग् विवचनं भवेत्
उभयोः श्राद्धयोरत्र वैश्वदेविक एककः। वर्गद्वयस्य द्वौ विप्रौ पितुर्मातुश्च कीर्तितौ ॥
पुरूरवाद्रसंज्ञानां विश्वेषां नाकिनां मुदा।
स्थाने त्वाहवनीयार्थे क्षणं धृत्वा द्विजोत्तमाः ॥
कर्तव्यो वै भवद्भिस्तु प्रसाद इति तान् कुशैः।
साक्षतैर्वृणुयाद् भक्त्या चतुर्णां वरणे तथा ॥
वरणं घटते सम्यक् एकस्यावरणे कथम्। तादृशं वचनं चेति प्रश्ने ह्येतत्तदुष्करम् ॥
एकस्मिन्नपि पाके (... . .) हि वर्णनम्। तथैवात्रेति विज्ञेयं शास्त्रज्ञैर्न्नवादिभिः
एवमेव भवेत्तत्र पितृणामपि कर्मणि। वरणं शास्त्रविहितं विशेषोऽयं परः स्मृतः ॥
शर्मणामपि गोत्राणां रूपाणामपि केवलम्। वसुरुद्रादि (?) कानां चेति स्मृतोऽधिकम्
शिष्टः समः प्रकथितः (...) ॥

पादप्रक्षालनमण्डलार्चनम्

अनन्तरं श्राद्धकर्ता वदेदेवं द्विजान् प्रति। स्वागतं पितृभिर्देवैरिति प्रश्ने कृते तत ॥
सुस्वागतमिति ब्रूयु ब्राह्मणास्तेऽपि तस्य वै।
यजमानस्ततस्तेषा वाक्यं श्रुत्वा त्वरान्वित ॥
अंकणे मण्डले कुर्यात् पादप्रक्षालनाय वै। चतुरस्रं तु देवानां पितॄणां वर्तुलं तथा॥
गोमयेनैव विधिना प्रात संवादितेन वै। देवस्थानस्यैतश्चासनमिरयेन कुशद्वयम्॥
निक्षिपेत्तस्य निकटे दक्षभागेऽथवा पुन । पुरोभागेऽपि वा पश्चाद्दर्पत प्रार्थतेति वै॥
मन्त्रेणानेन भूयश्च इमे गन्धा इति स्म वै। चन्दनं निक्षिपेत्तस्मिन् मण्डले स्वकरेण वै॥
पश्चादमी अक्षताश्च वदेदेवममी कुशा । अष्टाघ्यर्चनं पूर्ण अस्त्विस्येव जलं क्षिपेत्॥
सदर्भं भूतले पश्चात् प्राचीनावीतिनार्चयेत्। पितॄणां मण्डलं तद्वत्तत्रामी शब्दतोऽर्चनम्
गन्धस्य कथितं सद्भि इमे शब्देन चाक्षता ।
अमीशब्देन च कुशान् अष्टार्घ्यैरर्चनं च तम्॥
समानमेव स्थलयोरिति शास्त्रविदो विदु । इमे शब्दममी शब्दं यत्र येन वदन्ति वै॥
पैतृकस्यास्य हन्तारो भवेयुस्तत्क्षणेन वै । पतान्यष्टार्घ्यवस्तूनि तान्यत्र प्रक्षिपेत्सदा॥
पूजाकाले प्रयत्नेन मतिपतृणा तु तैभवेत्। तानि द्रव्याण्यमून्येव कथितानि मनीषिभि
आप क्षीरं कुशाग्राणि दध्यक्षततिलास्तथा।
यवा सिद्धार्थकाश्चैव ह्यर्घोऽष्टाङ्ग प्रकीर्तित ॥
क्रमेणैतानि वस्तूनि प्राचीदिक्क्रमत क्षिपेत्।
अथवा मण्डले यत्र कुत्र वा निक्षिपेत्स्वयम्॥
तेषां निक्षेपणं येन केनचिद्वा कृतं यदि। कृत्स्नश्राद्धफलं तेन गृहीतं प्रभवेद्ध्रुवम्॥
अष्टार्घ्यद्रव्यसम्पूर्णकरणं पैतृकस्य तत्। दोहन कथितं सद्भिस्तस्मात्तन्नान्यवर्त्मना॥
अष्टानामपि वस्तूनां यदि सम्पादनाक्षम । भवेदयं तदात्तीव तान् दर्भान् वा तिलाक्षतैं
तूष्णीं हस्तेन संगृह्य पयसा तत्र विन्यसेत्। अष्टार्घ्यैरथ संपूर्णार्चनमस्त्विति वा सकृत्॥

न चेत्तूष्णीं तथा ब्रूयात्तत्कृत्स्नस्य फलं लभेत्।
अनुक्त्वैवं वचोवापि यदि तूष्णीमशेषकम्॥

र्वमन्त्रद्रव्यजाल कृतं तद्विफलं भवेत्। मण्डलात्पश्चिमे भागे ब्राह्मणे स्वागते कृते॥
त्रैव विसृजेत्पाद्यं क्षालयेन्मण्डलोपरि। पादप्रक्षालनं श्राद्धे वरं स्याद्गुल्फयोरधः॥
पेतॄणां नरकं घोरं रोमसंसक्तवारिणा। पितॄणामपि देवानां पादप्रक्षालने तदा॥
ागतं किं भवद्भिर्वै ते (.........) तः। सुस्वागतमिति प्रोक्ते ब्राह्मणेन ततः पुनः॥
ादप्रक्षालनं कुर्यादन्यथा व्यर्थमेति तत्। काले तस्मिन् स्वागतेति पादौ दर्भद्वयेन वा॥
ंगृह्य स्वागतमिति प्रश्नं कुर्यादतन्द्रितः। यद्यन्यथा (...) पितृ (...) किनामपि॥
आह्वानं तत्क्षणेनैव श्राद्धं नष्टं भवेद्ध्रुवम्। तत्र दर्भद्वयं नोचेत्तत्पादोपरि हस्ततः॥

स्वस्यैव संस्पर्शयित्वा सोमदिश्यां विनिक्षिपेत्।
पितॄणां दक्षिणदिशि कृत्वैवं पादयोः परम्॥
क्षालना (... .. ...) च्छंनोदेवीऋचं जपेत्।
यां कामपि तथा भूयः शिवेनेति हिरण्यकाः॥
यासां राजेति वा नूनं तदापो वेति वा जपेत्।
यदि मन्त्रानाधिकारिपुराणोक्तमनुं तु वा॥

नमो ब्रह्मण्यदेवाय गोब्राह्मणहिताय च। जगद्धिताय कृष्णाय गोविन्दाय नमो नमः॥

इमं वा पुनरन्यान् वा श्लोकान् स्मृतिषु संस्थितान्।
वदेद्वा मन्त्ररहितो व्याहृतीर्वा विशेषतः॥
त इमे सर्वकालेषु श्राद्धादौ श्राद्धमध्यमे।
श्राद्धान्तेऽपि विशेषेण वक्तव्या स्युः पुनः पुनः॥
मन्त्रज्ञस्य तु नायं स्याद्विधिक्को (ज्ञो ?) ऽपि महात्मनः।
तानत्युदाहरिष्यामि मन्त्रान् कांश्चित्पुराणगान्॥
समस्तसंपत्समवाप्तिहेतवः समुत्थितापत्कुलधूमकेतवः।
अपारसंसारसमुद्रसेतवः पुनन्तु मां ब्राह्मणपादपांसवः॥

आपद्यनन्या नस्तद्ग्रभानर ममाहितायापणकामेनेव ॥
ममस्नायाम्नुपविप्रमूनयो रक्षन्तु मां ब्राह्मणपादपांसव ॥
आधिव्याधिहर नृणां मृत्युदारिद्र्य नाशनम् । आयुष्यकीर्तिदं वन्दे विप्रश्रीपादपङ्कजम्।
विप्रोपस्थानमस्य श्राय ते पापरागय बन्धनान्मङ्गलत्वाभिरर्चनाद्भुत पदम्।
पुनर्नाभिरापाय परिहाराय साम्प्रतम् । पादप्रक्षाल्य तेषां कर्तव्ये समुपस्थिते।
तत्र कृताग्रममगात त्यातिरा यपि प्रतगानि भजन्त्येव वैगुण्यमपि(सम्भवत्)
गततमान मन्त्रविनयात्शादानां शिरोमनाम् ।
पादप्रक्षालन तेषां पितॄणां त्रिर्निवीक्षराम् ॥
कृत्वा रेवा तन्थलस्य पश्चभागे प्रसाधनम पश्चिमाभिमुखस्तैर कुर्यादाचमन सदा॥
( ) मनायाध नम न्न यय नचि ब्राह्मणाना स्थल तत् (..)॥
प्राश्नयद्विधिवद्वस्य नान्य शम वाञ्छि अपनवानमनुर यदि मन्त्राक्षमस्तदा।
पुराणान् ( ) विशनन ।
अपवित्र पवित्रो वा सर्व वस्था गतोऽपि वा ।
य स्मरेत् पुण्डरीकाक्ष स बाह्याभ्यन्तर शुचि ॥
मन्त्रपालन वा सम्यक प्राक्षण तत्थल चरेत् ।
स्थल प्रा न्ण नात श्यामता प्रा तर क्षिपत् ॥
ब्राह्मणानामनन्तर सम्यक् ताम्रपात्रयन पुन पवित्रपाणि सन् व्याहृताभिर्विधानव
प्रथमानानर अन्यथा मन्त्या विप्रान क्षिपत् ।
प्रारभ्य च ये न्भ पादशौचं विसर्जयेत् ॥
पादशौचान्ते च न्भा विप्रान्ते विसर्जयेत् ।
विप्रान्तेय न्भ निकिरान्ते विसर्जयेत् ॥
विकिरान्ते च न्भा शिरामान्ते विसर्जयेत् ।
शिरामा न च न्भ आमामान्ते विसर्जयेत् ॥
आमामान्ते च न्भा नपणान्ते विसर्जयेत् ॥

दर्भाहरणप्रकारः

र्भसंग्रहणं कुर्यादादौ पोढैव तेन वै। पृथक् पृथक् कर्ममात्रे तस्मिन् सर्वत्र पेशलः ॥
र्भसंग्रहणं कुर्यात् श्रोत्रियः स्वयमेव हि। कालेऽस्मिन् संगवे शुद्धो नाशुद्धस्तु कदाचन

कदाचित्पुत्रशिष्याभ्यां मित्राप्ताभ्यां च सन्ततम्।
पुरोहितेन चानीताः स्वानि ता इति कीर्तिताः ॥
ऋत्विक्पुरोहिताभ्यां ते यथानीताः समित्कुशाः।
निश्रे निःश्रेयसकलाःप्रोक्ताः स्वानीतेभ्योऽधिकाः पुनः ॥

ुतत्तथेति चेत्ते वै सदा स्वस्य सुचेतसः। हितकामा सदाशीस्तु संप्रार्थितमनोरथाः ॥
ाद्भर्भलवने काले मामकोऽयं गृहे सुखे। भवत्येवेतीष्टदेवस्मृति सत्प्रार्थनापरः ॥

तस्मात्तदानीतदर्भाः सर्वकर्मसु देहिनाम्।
प्रशस्ता एव नितरां स्वानीतास्तत्समा न तु ॥

ोद्दिष्टप्रदानं त बह्वृचानां न संभवेत्। प्रदानानन्तरं तस्य विष्टरस्य तु याजुषाः ॥
मभ्युद्ध्यन्तेनासनस्य नं कुर्वन्ति वाग्यताः। षष्ठ्यन्तेनैव सर्वत्र देवानां त्रिदिवौकसाम्
रूपनाम्नां च निर्देशः षष्ठ्यन्ते संभवेत्तदा। चतुर्थ्यन्ते तथैव स्यात् प्रथमान्तेन विष्टरे॥
रूपनिर्देशतो गोत्रप्रोक्ति तश्चेत्तु विष्टरे। समागतास्ते तिष्ठन्तः उपवेशनचेतसः ॥
पाददुःखेन नितरां तावन्तं कालदीर्घकम्। न सहन्ते ततः शीघ्रं रूपगोत्रादिकं न तु ॥
तस्मिन् कर्मणि तद्देयं एवमाह पितामहः। सर्वत्र पैतृके नित्यं कार्यमात्रे श्रुतीरितम् ॥
प्राचीनावीतमेव स्यात् दैविके तूपवीतकम्। आसनानन्तरं त्वत्र क्षणश्च क्रियतामिति ॥

ओं तथेति च तत्प्रोक्तेः पश्चादेव पुनस्तथा।
प्राप्नुवन्तु भवन्तोति वै चेकवाक्यं वदेदयम् ॥
श्राद्धकर्ताथ भुक्ता(क्त्वा) स्य वदेत्प्रत्युत्तरं पुनः।
प्राप्नुमश्चेति तत्पश्चात् दर्भानास्तीर्य भूतले ॥

विप्राद्दौपासनस्योदग्भागे प्रोक्षितस्थले। पात्रद्वयं समासाद्य दर्भैराच्छाद्य तत्परम् ॥
समुद्धृत्य विधानेन प्रोक्ष्याक्षतसुपूजिते। शंनोदेवीतिमन्त्रेण कुर्यात्तज्जलपूरितम् ॥

यवोऽसीति च मन्त्रेण यवास्तत्र विनिक्षिपेत्। अर्चंव प्राचंतेत्येव चन्दनं तत्र निक्षिपे तुलसीदर्भपत्राणि तत्र निक्षिप्य तत्परम्। ओं स्वाहानम (?) प्रोक्ता तत्परमेव वै। विश्वेभ्यो देवेभ्यो जुष्ट गृह्णामि मन्त्रत । देवपात्रे सपन्नेति वदेत् कर्ता द्विजाग्रत । सुसपन्नेति तत्प्रोक्ते स्वाहार्घ्याविति तत्परम्। द्विवारमुच्चरेत्तस्य स्वर्घ्यादित्युत्तर तत

आवाहनम्

प्रोक्ता वदेदय कर्ता विश्वान् देवान् भवत्स्वहम्।
आवाहयिष्येन्युक्त्वैवं आवाहय वच परम्॥
विप्र आवाहयेद्विश्व(स्वा?)देवान् तस्मिन् यवै कुशै ।
विश्वेदेवासमन्त्रेण विश्वेदेवासनेन च॥

स प्राञ्जलिस्ततो भूत्वा मन्त्रमेतदुदीरयेत्। आगच्छन्तु महाभागा विश्वेदेवा महाबला

ये चाऽत्र विहिता श्राद्धे सावधाना भवन्तु ते।
नत्वैव तमुपस्थाय सावधानोऽस्मि वाक्यत ॥

पर मपुरत सम्यगुपविश्य स्वय तत । हस्तोदक तत्कूर्चेन प्रदद्याद्विधिनैव वै॥

प्रोक्षणात्परतो वापि तन्मध्ये वाऽथ वा स्वयम्। •
यजमान प्रार्थयेत्त ब्राह्मणान् तान् पुर स्थितान्॥
श्राद्धार्थं ये मया सपादिता भक्त्या हि देवत ।
कालतत्त्वे पदार्था वै श्राद्धयोग्या भवन्त्विति॥

भवन्तोऽत्र भवन्तु तानेव प्रार्थये तत । श्राद्धयोग्या भवन्त्वेवमुक्ते तैर्वदने तत॥

श्राद्धकाले गया विश्वान् देवान् देव जनार्दनम्।
वस्वादीन तान् पितॄन् ध्यात्वा तत श्राद्धं प्रवर्तये॥

मन्त्रमेन(तन)मुच्चार्य तिष्ठेत्तत्पुरतो स्वयम्। प्रवर्तयेति तैरुक्त कर्म तत्र प्रवर्तयेत्॥

अर्घ्यदानम्

या दिव्या इति मन्त्रेण विश्वेदेवा इदं शिवम् ।
वो अर्घ्यमिति लौकिक्या वाचाऽर्घ्यं समुपाहरेत् ॥
अस्त्वर्घ(र्घ्य) इति तेनोक्तो हस्ते शुद्धोदकं पुनः ।
दत्वा भक्त्याऽर्चत प्रार्चतेति पश्चाच्छिवाक्षतैः ॥
र्चयित्वाऽथ गन्धांश्च व्याहृतीभिरथाऽक्षतान् । धूपदीपौ चोपवीतद्वयं वस्त्रद्वयं पुनः ॥
द्वयं भूषणानि पात्र शक्त्या सुचेतसा । प्रदत्तमिति सुस्थेन भावयेदेव सन्ततम् ॥
शक्त्या चेदेयमेव स्यात् शक्त्यभावे तु भावना ।
सर्वत्र व्याहृतिर्ज्ञेया दानमात्रेण सर्वतः ॥
पूर्णमर्चनं चेति वाक्यमुक्त्वा ततः परम् । संकल्पसिद्धिरस्त्वेवं भवन्तः प्रब्रुवन्त्विति ॥
स्योत्तरं तथैव स्यादस्तु संकल्पसिद्धिरुत्तमा । यथाविध्यर्चितं चेति वाक्यं प्रत्युत्तरं ततः
स्त्वित्येव च संप्रोक्तं ततो भवदनुज्ञया । पित्र्येऽर्चनं करिष्येति समनुज्ञाप्य तं ततः ॥
कुरुष्वेति तथाऽऽज्ञप्तः पितृणामर्चनं चरेत् । पूर्ववन्निखिलं चात्र कथितं शास्त्रवेदिभिः ॥
परं त्वियान् विशेषोऽत्र कथितः शास्त्रवर्त्मना ।
अग्नेर्दक्षिणतो वापि द्विजानां पुरतोऽपि वा ॥
पात्रासादनकर्म स्यात् त्रीणि पात्राणि चात्र वै ।
स श्राद्धार्थे (?) प्रयोज्यानि पवित्रेषु कृतेषु हि ॥
उपरिष्टादधस्ताच्च प्रोक्ष्योद्धृत्य च पूर्ववत् । तिलान् विकीर्य तूष्णीकं तेषु पात्रेषु तत्परम्
पूर्ववज्जलमापूर्य तिलोऽसीति च मन्त्रतः । पितरं नामगोत्राभ्यां समुच्चार्य ततः पुनः ॥
इमान् लोकान् प्रीणया हि नः । स्वधा नम इत्येव तिलांस्तत्र विनिक्षिपेत् ।
तत्पात्रयोः शिष्टयोश्च पूर्ववत्तेन तांस्तरान् ॥
मन्त्रेण विन्यसेदेव तदूहेनैव वाक्यतः । भृंगराजसमुत्थानि पत्राण्यत्र विशेषतः ॥
दर्भपत्रैः पूरयेच्च स्वधा नम इतिस्म च । प्रतिपात्रजपः कार्यः पित्रे ते जुष्टमित्यथ ॥

गृह्णामीति यदेतपश्चाद्द्वयोरप्येवमुच्यते । तद्वदेव विधिना दर्भैस्त शोधन भवेत् ॥
पितृपात्राणि सपन्नानि येत्र प्रवदेदपि । सुसंपन्नानीति पश्चात्तदुक्तोऽयं स्वयं पुन ॥
स्वधाऽर्घ्य इति चोक्त्वाथ त्रिवार तदनन्तरम् । स्वार्घ्याइत्युत्तरे जाते तदावाहनमाचरेत्
उशन्तस्त्वेति मन्त्रेण ह्यायन्तु न भृचा तथा ।
सावधाना भवन्तु स इत्युक्ते तदनन्तरम् ॥
समानमन्यन्निखिलं पूर्ववत्कथितं तु वै । मण्डलानामर्चन च वैश्वस्तु समाचरेत् ॥
पूर्ववन्मण्डलस्यापि करणं त्वत्र चोदितम् । पात्राणि मण्डलेष्वेषु प्रक्षिपेत्कानि तानि वै
यदि पात्र पानस चेत्पितॄणामक्षय्यं भवेत् । पालाशं पय इत्युक्तं यद्यौदुम्बरनिर्मितम् ॥
गुडेन तुलितं तत्स्यात् पौन्नागं दाधिक भवेत् ।
रम्भाऽऽज्येन समा भोक्ता पनसस्तूत्तमोत्तम ॥
शालाटुफलपत्रैश्च छायाकाष्ठमृदादिभि । अत्यन्तपरमाशक्ता निरन्तरसुतृप्तिदा ॥
वस्तुभि सकलैर्द्रव्यै र्गोधूमतिलसहस्रकै । मधुमाषमहाद्रव्यै पनसोऽयं विशिष्यते ॥
सर्वथा पनसद्रव्यदुर्लभे तु यदा भवेत् । य कश्चन पदार्थ वा पनस भावयेत्तदा ॥
भावयित्वा वदेच्चापि पनसोऽय प्रकल्पित । मयाद्यालभमानेन पदार्थोऽयमिति स्म वै
तावता पितरस्सर्वे नित्यतृप्ता स्युरेव ते ॥

स्वधाकारः

अग्नौ करणशिष्टान्नमादायाथाज्यमेव च । हस्तोदक स्थालविप्रादीना तेषां यथाविधि
सम्प्रदाय तदाज्य वै तेषु पात्रेषु तत्क्रमात् । अभिघार्यान्नमादाय स्वधेयमिति निक्षिपेत्
तत्पुनस्त्वभिघार्याथ त्वा हस्तोदक पुन । मेक्षण प्रहरेदग्नौ तूष्णीमेव समन्त्रव ॥
यद्येको ब्राह्मणश्चेत्तु त्रयाणामपि केवलम् ।
तस्मिन्नेवाखिला धर्मा प्रयोज्या इति वै मनु ॥
एवमेव पुन पात्रे दैविके कलशाऽऽज्यत ।
अभिधारणमेतस्यात् तथा सोदकमेव च ॥

यथाग्नौ करणं प्रोक्तं स्वधेयमिति मन्त्रतः। तच्छिष्टदानं कथितं तत्पात्रे तेन कर्मणा ॥
श्राद्धकर्मण्येतदेव प्रधानं स्यात्तथा पुनः। तच्छिष्टं पिण्डकार्याय प्रधानं स्यादतो यदि
तन्नष्टं चेत्तदा श्राद्धं नष्टमेव भवेद्ध्रुवम्। पुनः श्राद्धं च विहितं परेऽह्नि विधिनैव हि
अग्नौ करणलोपे वा स्वधेयमिति यत्पुनः। हविःशेषप्रधानं तत् तस्य लोपेऽपि चेद्यथा
तच्छिष्टपिण्डसंयोगलोपे वा श्राद्धनामकम्। कर्मैतन्नाशमायाति तस्मादेतत् त्रयस्य च
यथैव स्याच्च संपूर्तिस्तथा कुर्यात्तु पैतृकम्। पत्नीहस्तसमानीत भक्तेनैव विचक्षणः ॥
अग्नौ करणकर्माख्यं कुर्यात्कर्म विधानतः ॥

स्नुषापाकः

स्नुषाहस्तैकरचितः पाकोऽमृतसमो मतः। स्वैवा स्नुषा कर्तृस्नुषा तुलिते पाककर्मणि ॥
यद्येते दैवयोगेन तत्कार्ये शक्तिशून्यके। तत्पाकयोग्यकार्येषु स्यातां भक्ति समन्विते
शक्ते ते यदि तत्कर्मकरणे जामितापरे। स्यातां तज्जन्म वैयर्थ्यं श्वगर्दभसमं भवेत् ॥
तस्मात्प्रीतः श्वशुरयोः श्राद्धे यत्नेन भक्तितः। यथाप्राणं पाककर्मनिरताःस्युः पतिव्रताः
श्वशुरश्राद्धकार्येषु पाकप्राधान्यकेषु वै। या श्रमं कुरुते भक्त्या साऽग्निष्टोमफलं लभेत् ॥

या स्वस्थैव वृथा गर्वात् तत्पाकविमुखा भवेत्।
भ्रूणहत्यामवाप्नोति प्रतिजन्मनि दुर्भगा ॥
वन्ध्या दरिद्राऽऽथवा क्रूररूपिणी च प्रजायते।
पाकाशक्येऽपि वा तूर्णीं स्नात्वा वा नियता शुचिः ॥

परिवेषणमात्रं वा कुर्यादित्येव सा श्रुतिः। स्नुषाहस्तैकपूतं तं पूतं पुत्रकरेण च ॥
मन्त्रप्रोक्षणपूतं च तदग्नौ करणेन च। अतिपूतमतिश्लाघ्यं स्वधेयमिति मन्त्रतः ॥
निक्षेपणेन च पुनः पूतं तत्प्रोक्षणेन च। अभिघारणतोऽतीव पूतं गायत्रिया ततः ॥
प्रदानकालतद्गायत्रिया पूतं पुनस्तथा। परिषेचनपूतं च यजमानस्य तत्परम् ॥
तदन्नममृतं ज्ञेयं दशपूतं तदा तदा। मन्त्रितं कुशपूतं च यजमानस्य हस्ततः ॥
तदन्नं पितृणां तृप्तिहेतवे वै प्रकल्पते। दशक्रियापूतमिदं श्राद्धं कर्म न चेतरत् ॥
एतद्दशक्रियालोपे तन्न श्राद्धं प्रचक्षते। स्वधेयमिति निक्षिप्ते त्वग्नौ करणशिष्टके ॥

परिवेषणक्रमः

परिवेषणमेव स्यान्न तदन्यत्र तच्चरेत्। अन्नमादौ तत प्रोक्तं पायसं तदनन्तरम्॥
भक्ष्याणि च फलान्येवं शर्करामधुमाक्षिकम्।
शाकानि सार्पपाक्यानि शाकानि तदनन्तरम्॥
पश्चाल्लवणशाकानि घृतलेहैकजान्यपि। अपक्वरचितान्येवं रसायनमुखान्यपि॥
नानाविधानि चित्राणि लवणं न न एव च। घृतं दधि जलं पश्चाच्चरमे सूप ईरित।
परिवेषणं पश्चात् सूपस्य न किमप्युत। गायत्रीप्रोक्षणात्पश्चात् भक्ष्याणां पावनात्परम्
दर्भानुपरि संस्थाप्य तस्य शुध्यर्थमेव वै॥

अन्नसूक्तपठनम्

अन्नसूक्तान्यमन्त्राणां पठनं सांप्रतं शिवम्।
करिष्य इति संकल्प्य नमो ब्रह्मण आदित॥
राक्षोघ्नादिमहामन्त्रान् पावनांश्चापि वैष्णवान्। प्रसरेदत्र विधिना ब्राह्मणैर्बहुभि स्म
अहमस्मीति सूक्तं तदन्नाख्यं पठनाच्छिवम्।
पितृप्रीतिकरं श्रीमद्राक्षोघ्नं तज्जपेच्छुचि॥
सह वा इति तद्वाक्यं राक्षोघ्नं कथितं बुधै।
किं स्विदासीदथैव स्यादाग्रह्यन् श्रीप्रदायकम्॥
पठनीयं विशेषेण यजमानश्रिये परम्। सामाराधनकल्पेन पृथग्दानं निगद्यते॥
पृथक् च प्रोक्षणं कार्यं पृथक् च परिषेचनम्। यजमानः स्वयं कृत्वा तदन्नस्य तत परम्
प्रदानं कार्यमेव स्यात् सर्वं तेनैव मन्त्रत। पृथिवी तेन विधिना भक्तमादौ स्वहस्तत
वह्नस्तस्य स्पर्शयित्वा भक्ष्याणां तदनन्तरम्।
फलानामपि शाकानां सर्वेषां च यथाक्रमम्॥
घृतस्य परमान्नस्य जलपात्रस्य चैव हि। स्पर्शयित्वैव तत्पश्चाद्देवान् संपूज्य तत्परम्॥

एतद्वो हव्यमित्युक्त्वा गयेयं भूरिति स्मं च ।
साक्षाद्गदाधरा एते ब्राह्मणाश्चेति भावनाम् ॥
ा तुष्टेर्दास्यमानं दत्तं चाक्षयतुष्टये । यथाभागं स्वाहा हव्यं तत्सन्न म मेति वै ॥
द्विर्वदन् साक्षतान् दर्भान् संगृह्य जलपूरितान् ।
जलप्राधान्यतो भूमावुदकूपार्श्वे विनिक्षिपेत् ॥
ायां रुद्रपादादिदत्तमस्त्विवति भक्तितः । ब्रुवन्तु च भवन्तोऽद्य गयायां दत्तमस्त्विवति
यद्वये च संजाते ये देवा इति वै मनुम् । प्रजपेत्तु विशेषेण आगच्छन्त्विवति तत्पुनः
स्थाने तथा सर्वं पूर्ववच्च समाचरेत् । विशेषोऽत्र पुनस्सोऽयं स्वधा विष्णो ततः पुनः
यं रक्षेति तत्प्रोक्त्वा पितृसंबोधनं परम् । एतद्वः कव्यमित्येव देवताः पितरोऽत्र हि
मन्नं कव्यमेव ब्राह्मणो हवनीयके । दत्तं च दास्यमानं चातृप्तेस्तत्सर्वमित्यपि ॥
ायंभूरिति समं अन्नं ब्रह्माहमित्यथ । भोक्ता ब्रह्मेति वै ध्यात्वा रजतं पात्रमित्यपि ॥
च्छायेयमित्येव भावनापूर्वकेण वै । पितृभ्यो नामगोत्रादियुक्तेभ्य इति पूर्ववत् ॥
त्वाखिलं वाक्यजालमिदमन्नं ततः पुनः । साक्षादमृतरूपं तदातृप्तेरिति तत्परम् ॥
क्षय्यतृप्तये चेति शिष्टं सर्वं यथा पुरा । स्वधाकरमिति ज्ञेयं कांश्चिदत्र विशेषकान् ॥
भस्ममर्यादादिकान् चापि कुर्यादेव विधानतः ।
ये चेह पितरश्चेति मन्त्रं सम्यक् समुच्चरेत् ॥
र्वेषामपि पात्राणां स्वयं भूयो विधानतः । कूर्चेन प्रोक्षणं कृत्वा परिषिच्य च तेन वै ॥
ोक्त्राऽप्येवं कारयित्वा तदापोशनशंवरम् । अर्चनापात्रगं यत्तत् कुर्याद्विप्रकरस्थितम् ॥
तत्कर्मैव नितरां सुपुत्रत्वप्रकारकम् । तत्कर्तुः कृतिनोऽतीव पितृनिष्क्रियदायकम् ॥
तदर्थं पुरा सर्वे पितरस्त्वस्य जन्मनि । सर्वस्वदानकर्तारो ह्यभवन्नतिहर्षिताः ॥

आपोशनम्

तादृगापोशनजलप्रदानं साम्प्रतं स्मृतम् । तत्प्रदानानन्तरं वै अमृतोपेति मन्त्रत ॥
तत्प्राशनं प्रकथितं यदुक्तं तेन पायसं । यद्यन्यत्प्राशनं कुर्युः तद्दत्ताच्छ्वबरं तु ते ॥
स्वयं तद्विपरः सोऽपि सर्वे स्वपितरः क्षणात् । कालसूत्रैकशरणा प्रभवन्ति न संशय
ततस्तु सर्वे भोक्तारः कदाचित्तादृशा परम् । न कुर्युरेवं सततं कर्म क्रूरं द्विजोत्तमा ॥

श्रद्धायामिति मन्त्राणां प्राणाहुतिकृतौ तदा ।
यजमानो जपं कुर्यात् प्रतिस्वाहाकृतौ द्विजा ॥

तदाहुतिक्रमेणैव प्रकुर्युर्विधिना द्विजा । भस्मनो यदि मर्यादा न कृता चेद्यदा तदा॥
पात्रग्रहणमेतेषा वामहस्तेन चोदितम् । आसुक्त्यन्तं ततो वाच्यं यथासुखमिति स्म च

जुषध्वमिति तत्पश्चात् श्रावयिष्येति वैष्णवान् ।
पावमानानपि रक्षोघ्नान् भुञ्जीयानिति च क्रमात् ॥
स्वाश्रावयेति चाप्युक्तस्तथा कुर्याद्यथामति ।
यथाशक्ति यथोत्साहं ब्राह्मणान् तत्र निक्षिपेत् ॥

अभिश्रवणम्

अभिश्रवणकार्याय यावद्वेदत्रयं तथा । केचिदत्र पुनर्वृत्ते जाते तत्परमेव वै ॥
देवताभ्य पितृभ्यश्च महायोगिभ्य एव च । नमः स्वधायै स्वाहायै नित्यमेव नमोनम

इति मन्त्रं समुच्चार्य पुनरन्यान् पुराणगान् ।
मन्त्रान् वदेयुस्तद्भक्त्या ते सर्वत्र कृताकृता ॥

अथाप्युदाहरिष्यामि तानेतानपि वै क्रमात् । सप्तव्याधा दशार्णेषु मृगा कालञ्जरे गिरौ
चक्रवाका शरद्वीपे हंसा सरसि मानसे । ये स्म जाता कुरुक्षेत्रे ब्राह्मणा वेदपारगा
प्रस्थिता दीर्घमध्वानं यूयं तेभ्योऽवसीदथ । अमूर्तानां च मूर्तानां पितॄणां दीप्ततेजसाम्

नमस्यामि सदा तेषां ध्यायिनां योगचक्षुषाम् ।
चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पञ्चभिरेव च ॥

हूयते च पुनर्द्वाभ्यां स मे विष्णुः प्रसीदतु । ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविः ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम् ॥

ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं ब्रह्मकर्म समाधिना ।

यज्ञेश्वरो हव्यसमस्तकव्यभोक्ताऽव्ययात्मा हरिरीश्वरोऽत्र ॥

तत्सन्निधानादपयान्तु सद्यो रक्षांस्यशेषाण्यसुराश्च सर्वे ।

त्वां योगिनश्चिन्तयन्ति त्वां यजन्ति च यज्वनः ।

हव्यकव्यभुगेकस्सन् पितृदेवस्वरूपधृक् ॥

कर्ता क्रियाणां स स इज्यते क्रतुः स एव तत्कर्मफलं च तस्य ।

मृगादियत्साधनमप्यशेषं हरेर्नकिञ्चिद्व्यतिरिक्तमस्ति ॥

देशात्कालात्तथा मन्त्रतन्त्रेभ्यो हविषस्तथा ।

कर्तृभ्यश्चापि भोक्तृभ्यः द्रव्याद्वा न्यूनतस्तथा ॥

अतिरिक्तादिदं कर्म ह्यच्छिद्रमविकलं तथा । साग्रं च सगुणं भूयादित्येवं यूयमद्य वै ॥

वदतेति नमस्कुर्यात् तेऽप्यनन्तरमेव वै । तथास्त्वित्येव च महत्प्रीत्यैव निखिला अपि ॥

प्रवदेयुः सदस्यास्ते भोक्तारश्च समष्टितः । पुनश्च यजमानोऽथ युष्मद्वाक्यमहत्त्वतः ॥

सर्ववैकल्यशून्येन श्राद्धेनानेन केवलम् । गयान्नश्राद्धतुल्येन अक्षय्यप्रीतितृप्तितः ॥

पुनरावृत्तिरहितब्रह्मलोकाप्तिरस्त्विति । भवन्तो वै ब्रुवन्त्वद्य तद्वाक्यसमनन्तरम् ॥

तथास्त्वित्येव सर्वे ते प्रवदेयुर्द्विजा अपि । तद्वाक्यश्रवणात्पश्चान्नमो देवेभ्यो इत्यपि ॥

स्वधा पितृभ्य इत्येवं बृहते विष्णवे नमः । ओं तद्ब्रह्मेति नवकं यजुषां(ग्र)न्त्रन्दमप्यथ

यजमानो वदेत्सर्वं श्रद्धायामिति पञ्चकम् ।

जपेत्तु प्राञ्जलिर्भूत्वा ब्रह्मणि मात्मेति तं जपेत् ॥

परिषेचनतः पश्चात् भूय एव तदेव हि । घृतापोशनपाथस्तु तेषु भोक्तृषु सत्वरम् ॥

इमं पुराणवाक्यं च प्रवदेत्तच्च वच्म्यहम् ।

ईशानविष्णुकमलासनकार्तिकेय वह्नित्रयार्करजनीशगणेश्वराणाम् ।

क्रौञ्चामरेन्द्रकलशोद्भवकाश्यपानां पादान्नमामि सततं पितृमुक्तिहेतून् ॥

इत्युक्त्वाथ नमस्कृत्य चेयं भूमिर्गयेति वै । एते गदाधरा विप्रा वटच्छायेत्यमीत्यपि ॥

भावयेदेव मनसा पुनरेकं वदेत्तदा । वचनं तत्पुराणस्थं मन्त्ररूपमतीव च ॥
गयायां धर्मपृष्ठेषु सरसि ब्रह्मणस्तथे । गयाशीर्षे वटे चैव पितॄणां दत्तमक्षयम् ॥
एवमुक्त्वा गयायेत्येवं सम्यक् समुच्चरेत् ।
गयागयेति वा ब्रूयात् काशीकाशीति वाऽथवा ॥
वटं तं यथवा विन्दुमाधवं सम्मरेत्यपि । एतत्सर्वं श्राद्धमात्रे कर्तव्यत्वेन केवल ॥
जगदुः क्षत्रियादीनां स विप्राणामिति स्म वै ।
अत कृताकृतं प्रोक्तं भोजने श्राद्धकर्मणि ॥
वृत्त ब्रूयाच्छ्राद्धकर्ता गायत्रीं चरमाक्षरम् । अहमस्मीति सूक्तं च भोजनादौ क्रमेण तत्
वदाक्षरैकरहितश्राद्धकर्ता तु केवलम् । नामत्रयं जपं कुर्वन् ईशानं तं हरिं स्मरन् ॥
आमृत्युपरिशान्तयो तदनन्तरमच्युत ॥

ब्राह्मणभोजनानन्तरकृत्यम्

मधुत्रयं जपित्वाथ ह्यन्नमामन्त्र्यथ । मधुमध्विति सपन्नं कर्ता ब्रूयादतन्द्रितः ॥
सुसम्पन्नमिति प्रोक्तं त्वच्छ्राद्धे विशेषतः । समाप्तितेषु पक्वेषु पदार्थेष्वपि वस्तुषु ॥
न इष्टं भोऽग्र भ्रष्टम् इति सप्रार्थयेत द्विजान् ।
मत्र सपूर्णमित्येव प्रोक्ते भोक्तृभिरन्यथि ॥
तृप्ता स्थति द्विवारं वै सुतृप्ताश्चनेन तान् वदेत् ।
विश्वान स्थान पितृ स्थापि सति विष्णु तमच्युत ॥
तृप्ताः स्म इति तन्मुक्त तन्मत्र समुदारयेत् । असोमपाश्च ये देवा यज्ञभागविवर्जिता

विकिरम्

तेषामन्नं प्रदास्यामि विकिरं वैश्वदैविकम् । तत पर पैतृकेऽपि स्थाने मन्त्रमिदं स्मृतम्
तदुच्चरेच्च विधिना तत्कर्मणि तदा स्वयम् ।
असंस्कृत प्रमीता ये त्यागिन्यो या कुलस्त्रिय ॥

दास्यामि तेभ्यो विकिरमन्नं ताभ्यश्च पैतृकम् ।
विष्णुस्थाने तथाप्येकं मन्त्रं नत्समुदीरयेत ॥

वैष्णवं परमं भव्यं श्राद्धकर्मणि संस्थिते । असंशयो भवेद्विष्णुर्मोक्षसाधनमव्ययम् ॥
पितॄणां च वरं श्रेष्ठं विकिरान्नं च वैष्णवम् । एभिर्मन्त्रैर्विकिरान्नं दत्वा तत्पुरमेव वै
उच्छिष्टपिण्डं दद्याच्च तन्मन्त्रेण यथाविधि । तिलान् दर्भान्समानीय भूतले पत्रसन्निधौ

तन्मन्त्रं संप्रवक्ष्यामि कर्मणस्तस्य संप्रति ।
ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः ये वा जाताः कुले मम ॥
भूमौ दत्तेन पिण्डेन तृप्ता यांतु परां गतिम् ।
अग्निदग्धानग्निदग्धेभ्योऽस्मत्कुल (प्रसूत) मृतेभ्यः ॥
अयं पिण्डः स्वधा नम इत्येवं तत्र निक्षिपेत् ।
अग्निदग्धानग्निदग्धाः मार्जयन्तां तिलोदकम् ॥

एतद्व इति तद्दत्वा तिलसंमिश्रितोदकम् । पादौ प्रक्षाल्य चाचम्य सपवित्रकरः पुनः ॥

उच्छिष्टभाग्भ्योऽन्नं दीयतामित्येव वदेच्च तान् ।
तद्वाक्यं तु तथा प्रोक्तं यजमानेन ते द्विजाः ॥
भोक्तारश्च तदा कुर्यु रेतेनैव (?) स्व मन्त्रतः ।
यजमानकुले जाता दासा दास्योऽन्न कांक्षिणः ॥
सर्वे ते तृप्तिमायान्तु मयादत्तेन भूतले ॥

उत्तरापोशनम्

अमृतेतेति च मन्त्रेणोत्तरापोशनं परम् । यजमानः स्वयं दद्याद्विप्रहस्तेषु सादरम् ॥
तत्पीत्वा तेऽपि मन्त्रेण तेनैवान्तं समाप्नुयुः । श्रद्धायामित्युत्तराणि यजूंपि स्वयमेव वै
यजमानो जपेदेव वांगुष्ठेनेति तज्जपेत् । यजमानोऽथ भूयश्च संकल्पं सम्यगाचरेत ॥

पिण्डदान

पिण्डदानं करिष्यामि श्राद्धाय स पितुरित्यपि ।
तिलोदक (—) ।
इति सङ्कल्प्य विधिना पिण्डदानं समाचरेत् ॥

पितृयज्ञविधानेन सर्वत्रैव यथा तथा । उच्छिष्टसन्निधावेव पिण्डदानं नचान्यतः ॥
पिण्डपूजा विधानेन यथाशास्त्रं समाचरेत् । नैवेद्यमत्र भक्ष्याणि फलान्यपि विशेष

ताम्बूलानि प्रकल्प्यानि पुष्पगन्धादिकानि च ।
चिरन्तिकाया श्राद्धे तु सिन्दूरं कुङ्कुमादिकम् ॥

तथा सुगन्धद्रव्याणि देयान्यत्र विशेषतः । वस्त्राभरणनानानि पिण्डानां तु पृथक् पृथ

दद्यानि शास्त्रविधिना पितरः पिण्डरूपिणः ।
[illegible] नमस्कारा य कामा अत्र केवलम् ॥
उक्त्वा प्रार्थनाश्चैव वरदा पितरस्तथा ।
म च श्लोकाश्च वक्तव्य [illegible] पुराणगा ॥

शमीपत्रप्रमाणेन पिण्डं दद्यात् गयाशिरे उद्धरेत्सप्तगोत्राणि कुलस्यैकोत्तरं शतम्
अत्र श्लोकत्रय पठनात् श्राद्धकर्म सुसम्पन्नम् गयाश्राद्धसमं भूयादित्याह भगवान् ग

[illegible] न काले [illegible] पिण्डा मयार्पिता ।
[illegible] भक्त्या भयामुक्तनि [illegible] ॥
[illegible] प्रकल्पश्च [illegible] वक्ष्यान्तऽपि [illegible] ।
[illegible] भवन्त्विति द्वितीय तम् ॥
[illegible] कृपया मम [illegible] परया मुदा ।
तत कृता [illegible] पिण्डानह द्विजा ॥

पिण्डोद्वासनम्

उद्वासयिष्ये शास्त्रीयवत्मना मन्त्रपूर्वतः ।
अयोध्या मथुरा माया काशी काञ्ची ह्यवन्तिका ॥
पुरी द्वारावती चैव सप्तैता मुक्तिदायिकाः ।
पिण्डोद्वासनमन्त्रोऽयं ये तत्प्रोक्तयपरागतिः ॥
सद्यः पितृणां प्रभवेत् क्रमान्मुक्तेश्च दायकः ।
ततः स्वस्थिति कत्रोक्ते शोभनं हविरित्यथ ॥
वदेयुरपि भोक्तारः पश्चात्पिण्डस्थलस्य वै । उत्तरत्र पुनश्चापि शुभस्थानात्तुसिद्धये ॥
कूर्चेन प्रोक्षणं कुर्यात् तां भुवं दर्भतण्डुलैः ।
सम्यक् च पूरितां कृत्वा शान्तिरस्त्वादिकैः शतैः ॥
तानि सर्वाणि पुण्याहवाचने गदितानि हि । भोजनानन्तरं विप्रकरशुध्यर्थकारणात् ॥
तिलस्पर्शान्तरं कूर्च्यपाथसा पात्रगेन वै । पञ्चवारं क्षालयेत्कर्ता तावता श्राद्धभुक्तितः ॥
अप्रायत्यं तु यज्जातं तत्करस्य विनश्यति । करशुद्धौ च जातायां तत्करेण ततः पदम् ॥
भविष्यमाणकार्याणां योग्यता महती भवेत् ।
कर्ता संप्रार्थयेत्पश्चात् भोक्तॄः सर्वान् सुखस्थितान् ॥
विश्वे देवा हि पितरः परं युष्मदनुग्रहात् । अस्मद्गोत्रं सम्यगेव वर्धतामिति तान् वदेत्
ते स्वस्ति वर्धतां गोत्रं इति ब्रूयुरशेषकाः । देवतानां प्रसादोऽस्तु पितृणामपि सन्ततम्
इत्यक्षतान् प्रदद्युस्ते स्वस्ति ब्रूतेति तान् वदेत् ।
श्राद्धे अन्नं तु मया दत्तं अक्षय्यं तद्भवत्विति ॥
ब्रूतेति प्रवदेत्कर्ता पितॄन् देवान् पृथक् पृथक् ।
सम्बुध्यन्तेन निर्दिश्य स्वधा स्वाहां विधानतः ॥
वाचयिष्येति कर्ताऽसौ वाच्यतामिति ते द्विजाः ।
ऋचे त्वेत्यादितो मन्त्रत्रयमुच्चार्य तत्परम् ॥

स्वधोच्यतां पित्रादिभ्य ब्राह्मणश्च तथा पुनः ।
ओं स्वधेति तथो क्ता स्वधा चास्त्विति वाडवा ॥
ततः स्वधा संपद्यन्तां इति कर्ताग्रही वदेत् । संपद्यन्तां स्वधा चेति प्रत्युक्तिस्ताश्च केवल
देवा प्रीयन्ता विश्वे ते पि(प्री)यन्तां त इति द्विजा ।
एवं पितॄणां स्याद्दृच चेति वाक्यद्वयेन च ॥
जलानि विप्रकरयो तालुदिश्य तिलान्वितं । प्रदेयानि श्राद्धकर्ता सत्वरं तदनन्तरम्

दक्षिणादानम्

हिरण्यं रजतं चापि दद्यात्तां दक्षिणां पराम् । पितृनुद्दक्षिणा देया द्विगुणा श्राद्धकर्मणि
दक्षिणा पान्तु वाक्येन पान्तु त्वा दक्षिणा इति ।
प्रत्युक्तिरिति विज्ञेया तद्वाक्यस्यैति सूरिभि ॥
यानेवाजति मन्त्रेण उत्तिष्ठत पितर इति । अनुगच्छन्तु मन्त्रेण तदुद्वासनमुच्यते ।
स्वैर्द्वासनं कुर्यात्प्रशान्नेतान् पितॄन् सुरान् ।
एवं पूर्वोक्तमन्त्राभ्यां अमीवाश्चस्य तां जपेत् ॥
अनन्तरं प्रार्थनायां ऋचं शाम्यायनीस्थिताम् ।
प्राञ्जलिः प्रपठेत्तां तत्पुरस्तात्स्थितः स्वयम् ॥
ते अभ्युद्गाहरिष्यामि सर्वेषां विप्राणां वै । दातारो नोऽभिवर्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव नः
श्रद्धा च नो मा व्यगमात् बहुदेयं च नोऽस्त्विति ।
अन्नं च नो बहु भवेदतिथींश्च लभेमहि ।
याचितारश्च नः सन्तु मा च याचिष्म कंचन । ऊहेन चैतयोरुक्तिरेव वाच्या विशेषतः
दातारो वोऽभिवर्धन्तां वेदाः सन्ततिरेव वः ।
श्रद्धा च वो मा व्यगमाद् बहु देयं च वोऽस्तु ॥
अन्नं च वो बहु भवेदतिथींश्च लभध्वम् ।
याचितारश्च वः सन्तु मा च याचध्वं कंचन ॥

अथ कर्ताऽन्नशेषः किं क्रियतामिति वै वदेत् ।
ते विप्रास्तस्य च प्रोचु र्वाक्यस्योत्तरमञ्जसा ॥
इष्टैः सहैव भुज्जन्तां इति वाक्यात्ततः परम् । ब्राह्मणानां स्वयं कर्ता स्वादुषंसद इत्यृचः
दक्षिणाभिमुखस्तिष्ठन्नुपतिष्ठेत्तु वै पितॄन् ।
प्राचीनावीतिना भक्त्या तत्पश्चाद्ब्राह्मणांस्तु ते ॥
मन्त्राक्षतान् प्रदद्युश्च वेदमन्त्रैः शिवप्रदैः ।
तान् स्वीकृत्य स्वयं भक्त्या चाञ्जल्या भूय एव वै ॥
पुराणोक्तानि मन्त्राणि प्रवदन् भक्तिपूर्वतः । विप्रपादौ संस्पृशन् वै पीडयेच्च पुनः पुनः
तान् श्लोकानपि वक्ष्यामि पावनानघवारकान् ।
अद्य मे सफलं जन्म भवत्पादाब्जवन्दनात् ॥
अद्य मे वंशजाः सर्वे याता वोऽनुग्रहाद्दिवम् । पत्रशाकादिदानेन क्लेशिता यूयमीदृशाः
क्लेशजातं चित्ते तु विस्मृत्य क्षन्तुमर्हथ । वसिष्ठवामदेवादितुलितास्तु समागताः ॥
सूर्योपरागसदृशं पितृश्राद्धमभून्मम । आसनैर्भोजनद्रव्यरूपकैर्दक्षिणादिभिः ॥
मयापराधिनाऽज्ञेन किमप्यद्य न सत्कृतम् । अग्नौ करणरूपाख्यं विप्रभोजनरूपकम् ॥
पिण्डप्रदानरूपं यत् कर्मत्रयमिदं तु तत् । यथोक्तं च यथाशास्त्रं गयाश्राद्धफलप्रदम्
अस्त्वित्यद्य भवन्तो वै ब्रुवन्त्वित्येव तान् वदेत् ।
तथैव ते प्रब्रूयुश्च तदनन्तरमेव वै ॥
तिलाक्षतैर्गृहपतिः श्रीकृष्णार्पणमस्त्विति । तदर्पणं जलैः कुर्यात्ततो नामत्रयं जपेत् ॥
गन्धपुष्पादिभिः पूजामलंकारादिभिः पराम् ।
कृत्वाथ भोक्तॄणां तेषां ताम्बूलादिप्रदापनैः ॥
नितरां हर्षितां कृत्वा वेशमसीमान्तमाव्रजेत । अनुव्रजेयमित्युक्त्वानुव्रजेति पुनश्च तैः
अनुज्ञातोऽनुव्रजेत्तु कयान इति तज्जपेत् । सर्वसाद्गुण्यसिध्यर्थं कर्मलोपनिवृत्तये ॥
स्वपितॄणामूर्ध्वलोकस्यासिद्ध्ये तद्यजुर्जपेत् । रुद्रसंख्यानमः शब्दकायकं वेदशीर्षगम् ॥
वामदेवायेति मनुं प्रजपेद्भक्तिसंयुतः । पश्चात्तुताननुव्रज्य कृत्वा चापि प्रदक्षिणम् ॥

नमस्कृत्य च माण्डू तनार्योऽस्मालि मारयेन्।
पानौ प्रक्षाल्य चाचम्य विप्रपूजां समाचरेत्॥

ताम्बूलर्दक्षिणाभिश्च सवानेर प्रहर्षयेत्। यथाशक्त्या ब्राह्मणांश्च भोजयेदपि भक्ति

पितृशेषभोजनम्

पुत्रान पौत्रांश्च रचश्च मित्राण्यातान परानपि।
शिशानिगलनलाकान भृत्यवगानगयन॥
नप्राग्नरेश्वर चापि तच्छेष प्राशयेच्छुचि।
मातृगरान भ्रानिदरान भिभुना(का)नपि कन्दलान्॥

मृगान्तरेष नितरां समृद्ध गालमभर स्वभुक्तभार तेषां वै पितॄणां तृतिस्तमा न भवेन्न तस्मात् मम्यक भवेच्च यम्भि तद्भुक्तशेषेन परै कुर्याद्भुक्तिं स्वबन्धं

तप्रार्तिनश्नानकपूवक सुमुरा महत।
न तस्मिन् न्निमे कुर्याद्विमुख्यान तालकान स्वकान॥

उक्त स्मरण तत्काशताम्तन न भायतन तालातमानताऽत्राव पितरस्तेऽपि दु खित भवयुभानमनमम्नदुवतन नमन कालान्तर स्वक्रियाया एते कनार इयपि।

तत्पश्चात् नम्रानिमग्ना सवत्रा स्थिरा।
निमन्त्रत नि तस्मात् तद्दिनेऽस्मिन् निगरत॥

स्वभुक्तनायनन्त्नि तत्नश्रातिनानि व प्रश्यान्त सर्वाणि यानि तान्यधिकारायाः। तप्रश्नानकमाणि तश्चणन प्रन म त गयाश्राद्धशन तेन कृत्स्नेन भनिष्यति।

पाककाण्प तालाना गान्तम्यात्तरम्भण।
पाकक्रिया ना निश्चिन्त मातरस्तान प्रगृह्य च॥

स्नानक्रियाप्रवसुद्रान शुद्धवस्त्रमन्नाप्नतान स्नानतथायनद्व ताननमार्गेण तेऽखिला। सुनग ग हता भूता परम न नभरा। पयस्कामा नित्यतृप्तास्तच्चित्तास्तत्परायणा प्रभरन्यत निनरां नयुक्त नत तिनम दृष्ट्वा स्तनाय सर्वे तदुपर्यतिहर्षितः। स्वधाद्वकारक कारान निश्चियत न त यथा। स्वधायदानक्रियातुष्ण वाउप्रदणसभवम

वैगुण्यं नैव किंचित्पितरोऽस्य तन्दुमुखाः । अङ्गीकुर्वन्ति तस्मात्तु तदा स्तन्यं विधानतः
पाककाले प्ररुदतः पाकान् जातस्तथाविधान् । पाययेदेव तत्प्रीत्यै तेन वैगुण्यनामकः ॥
प्रत्यवायो नैव भवेदिति व्यासोऽब्रवीत्पुरा । श्राद्धान्ते किल बालानां तदपेक्षितवस्तुनाम्
प्रदानमात्रतो नूनं गयाश्राद्धफलं लभेत् । स्वपत्नी वा स्वयं वापि भ्रातरो मातरोऽपि वा

तन्छिष्टभक्ष्यसर्वांघभक्षणाभावतस्तदा ।
मान्या यदि स्थिताश्चेत्तु स्वस्थास्सन्तस्तदास्यते ॥
पितरो नैव तृप्यन्ते श्रामकामाश्च नैव ते ।
तस्मात्सर्वे तद्दिनेऽस्मिन् सम्यग्भुक्तिं सुतृप्तिकाम् ॥
कुर्वीरन् पितृतृप्त्यर्थं न चेत्ते स्युर्हि दुःखिताः ।
तस्मिन् दिने तु वत्सानां पानायाखिलमेव वै ॥
क्षीरं तूर्णीं पितृतृप्त्यैव पाययेद्गोविचक्षणः ।
तेन मात्रेण ते प्रीतास्तां प्रीतिं वार्षिकीं पराम् ॥

प्रौ तुष्टिं च पुष्टिं च प्राप्नुवन्त्येव तादृशम् । तत्कर्म कथितं सद्भिर्मङ्गलमेतत्सुपावनम् ॥
भोक्तृपात्राणि सर्वाणि खनित्वैव विनिक्षिपेत् । परेद्युः पुनरुद्धृत्य दूरतस्तु विसर्जयेत्
खगोचरं यदि भवेत् तत्पात्रं तद्दिने परम् । व्यर्थमेव भवेच्छ्राद्धं तस्माद्गोप्यं परं हि तत्

परेऽह्नितर्पणम्

तत्परेऽह्नि पुनः कर्ता श्राद्धाङ्गतिलतर्पणम् । तद्विधानेनैव कुर्यादन्यथा व्यर्थमेति तत् ॥
दर्शे तिलोदकं पूर्वं पश्चाद्द्यान्महालये । आन्हिकेन परं पूर्वं परेऽहनि तिलोदकम् ॥
श्राद्धे यावन्त उद्दिष्टा प्रातस्तानेव तर्पयेत् । श्राद्धप्रधानदेवानां तर्पणं स्यात्परेऽहनि ॥
परेद्युरुषसि प्रातस्तर्पणं यत्कृतं नरैः । अमृतं तद्भवत्येव द्वितीये प्रहरे पयः ॥
तृतीये जलमेव स्याच्चतुर्थे रुधिरं भवेत् । परेद्युरुषसि प्रातः तच्छेषैस्तिलदर्भकैः ॥
तदा कृतपवित्रेण तर्पणं तद्विधीयते । यः परेऽहनि मूढात्मा पितॄणां तर्पणं यतन् ॥
न करोति विमूढात्मा पितृभिः सह मज्जति । रौरवे कालसूत्रे च यावदाभूतसंप्लवम् ॥

श्राद्धकर्ता न ताम्बूलं तावदेव न खादयेत्।
खादयेद्यदि मूढात्मा श्राद्धहन्ता भवेत् क्षणात्॥

माहाद्‌कृत्वा य श्राद्धं ताम्बूलं यदि खादयेत। श्राद्धहन्ता भवेत्कर्ता रौरवं नरकं व्रजेत्

समाप्त्यनन्तर तस्य ताम्बूलं न तु दुष्यति।
श्राद्धं तत्तर्पणान्तं स्यात तन्निर्वृतौ तु तच्चरेत्॥

दर्शान्विष्टेपु श्राद्धेपु कृतेपु तदनन्तरम्। ताम्बूलचर्वणं शस्तं कृतत्वात्कर्मणः परम्॥
द्वितीयवारभुक्तिस्तु तन्दिनेपु निषिध्यते। अभ्यञ्जनरतिश्चैव वमनो गमनं तथा॥

श्राद्धं कृत्वा तु यो मोहात्स भुङ्क्ते परान्नमतिमूढधी।
पितरस्तस्य ते क्रुद्धा शापं ददयन्ति दुस्तरम्॥

अतश्श्राद्धं तु मुख्यं स्यादग्निरनिलिखितं परम्। अमुख्यमेव सततं ह्यतोऽन्येनैव तच्चरेत्
पात्रेष्वेव प्रदातव्यं मुख्येषु सततं सुधी वेदाध्ययनचर्याभि सर्वश्रोत्रियसत्तवौ॥

तपात् लभ्यते श्रीमन् नान्यत्र तु कथचन।
आग्नेः चयाऽग्न कथिता सन्ध्यामग्नैकदारिता॥
सन्ध्यामाग्निशून्यं तु ब्राह्मण्यं तत्र वै भवेत्।
वृत्तं कथं कथं कस्मात् इत्युवाच श्रुतिः परा॥

तस्मात्ब्राह्मणसमीचीन मत्कर्ममु सततम् अत्यन्तावश्यको ज्ञेयस्तदभावेन किंचन॥
ब्राह्मणाः परमं तीर्थं ब्राह्मणाः परमं तपः ब्राह्मणाः परमा देवा ब्राह्मणं विद्यतेऽधिकम्
तस्मात्तु ब्राह्मणाः पूज्याः सर्वेषामपि सन्ततम् देवताश्चापि गुरवः शिक्षकाश्च पुरोहिताः

यानका सर्वलोकाना कारका भयसम्पदाम्।
तस्मात् सर्वात्मना ते व नाधिप्यस्य देहिनाम्॥
ते पात्रभूता विप्रा पुनरन्या यथापुरा।
अब्राह्मणभ्यस्त्वधिका विज्ञेया ब्राह्मणं ध्रुवा॥
तेभ्यो धिका ब्राह्मणा स्युस्तेभ्यश्च श्रोत्रिया परा।
तेभ्योऽधिका वेदविदस्तेभ्यश्च ब्रह्मवादिन॥

न ब्रह्मवादितुलितः कोऽप्यस्ति जगतीतले। महात्मसु ब्राह्मणेषु विद्यमानेषु तत्पुरः॥
नागच्छेत् कोऽपि यानेन चतुरन्तेन वा तथा।
रथेन वा शिबिकया शकटेनापि वाजिना॥
गजादिना वा किं भूयो नातुरस्य विधिर्मतः।
यद्यागतश्चेत् किं तस्य श्रेयः स्वश्रेयसं महत्॥
ह्रीः श्रीः कीर्तिश्च पुष्टिश्च लयं यान्त्यखिला अपि।
यदि गर्वसमायुक्तो जपत्सु सुमहात्मसु। विद्यमानेषु शुद्धेषु तन्मध्यमशुचिर्जडः॥
समानतः सद्य एव दण्ड्यः सर्वैश्च वाग्भिरः।
छीत्कृद्भिर्गच्छमातिष्ठ दुरात्मन्निति वाक्शरैः॥
भाषणैः परुषैः क्रूरैः यद्ययं द्विजनामकः। शूद्रश्चेत्पांसुनीराभ्यां प्रदूष्यः सहसा भवेत्॥

शुद्धानां ब्राह्मणानां मध्ये शूद्रागमने तस्य दण्डः

स्नानं कृत्वोपविष्टानां ब्राह्मणानां सरित्तटे। यदि मध्यंगतः शूद्रो निर्भयेन कदाचन॥
एवं कुर्वन् वस्त्रधरः सोष्णीषो गच्छ दूरतः। इत्युक्तेऽपि पुनारावं कुर्वन्निर्भयमास्थितः॥
स्वं शब्देनैन हुंकुर्वन् गच्छेद्यदि स पाप्ययम्।
ताडनीयो विशेषेण दाप्यश्च त्रिपणान्पुनः॥
यदि स्पृशेन्निर्भयेन पुनर्गच्छन् जलेन तान्। दूषयन्नपि सिञ्चन् वै शपन् थावन्निरन्तरम्
तदा तदा निर्दयेन नास्त्येवमिति कैरति।
बोध्यमानोऽपि तत्यक्त्वा तृणीकृत्य च सज्जनान्॥
जपत्स्नानादिकालेषु समागच्छन् पुनः पुनः। हुंकारवादिदुष्कृत्यैः संस्पृशन्नपि निर्घृणः॥
स्ववस्त्रधूननाद्यैश्च पीडयन् क्रूरभाषणैः।
मया त्वेवं कृते तूष्णीं युष्माकं किमिति ब्रुवन्॥
तन्मध्ये प्रलपन् गाढं ब्राह्मणान्योऽवमन्यते।
स सद्यः सर्व यत्नेन राजन्यावेश चाखिलैः॥

ताडनीय प्रयाध्यश्च चतुर्विशतिकान् पणान्। प्रदाप्यश्च विशेषेण दूरप्रेषणकर्मणा॥
शिक्षणीयो विशेषण सद्भिः सर्वैश्च केवलम्। विप्रागर्वेण शूद्रस्तु ब्राह्मणान् दूषयेर्या

स राज्ञा निरय बाढ सद्य आनीय सत्वरम्।
चपेटिकाप्रस्तानार्थं शिक्षयित्वा विशेषेण ॥

अष्टोत्तरशतान दाप्यपणान्मासत्रय पुन । निगलै योजनीयश्च धर्मज्ञेन महात्मना

विप्रागर्वेण शूद्रश्चद्विप्र न्यक्कृत्य साहसात्।
ताडयेद्यदि न राजा सद्य श्रुत्वा भुजिष्यत ॥

ग्राहयित्वा ताडयित्वा सबयत्नेन भीतिस । पलायनपर यापि पराघातैरनेकरा
कारयित्वा महापीडा महानिगल(ड)बन्धनं । ग्रासपट्क पातयित्वा उद्गर्वमखिल यत्
लम्पणद्ध्येत्तथा कृत्वा मत्रंवहरणाविना । प्राणेन प्रेषयेदेन न चेद्राष्ट्रं विनश्यति
यदि शूद्रास्तु बहवा अनितो गवनिभरा । अन्तर्द्वेषा ब्राह्मणेषु विप्रमभयधातुमोदिन
बहिर्विनेपण नितरा ब्राह्मण्या इव केवलम्। आसमानाद्वैरकृत्वा परयत्नामनुमोदना
अन्तर मनुपाश्रित्य कल्याणेष सवपु वा। निमित्तान्तरमाश्रित्य प्रहारैरविचारणै
ताडिता प्रहताश्चनु बन्धादपु निन्यम। रक्तप्रवाहपर्यन्त करपादादिघट्टनै ॥

शिरस्फोटनमूर्तांग्लिपयन्तै कारिता यदि ।
नान सशान धार्मिको राजा विप्रताडनदिग्जयात्॥

श्रुत्वैव सत्वर सम्यग् ग्राहयित्वा कचनस । यथा न प्रहता विप्रास्तस्माद्द्विगुणाधिका
तपानद्भि कशाघ न ताडयित्वातिनिग्रयम। निगलैर्बन्धयित्वा च यथार्धं वर्षमेव वा
मवत्सरद्य कृत्वा सर्वोपायन निग्रयम । दयामकृत्वा सुतरा तदुपर्यतिपौरुषम्
समाश्रित्यव धर्मार्थं विरूपकरणादिभि । उपवासकृशान् कृत्वा जलमूत्रनिरोधनै।

अत्यन्त दुखितान कृत्वा पश्चाद्राष्ट्राद्विवासयेत्।
भवनान्यपि सर्वाणि वृक्षाङ्कुरमुखान्यपि।

निमलयित्वा नितरा त स्थाप त परं पुन एरण्डान्यतिशीघ्रेण बीजान्यपि निरन्तर
तदङ्कुरप्ररोहार्थं पातयेत्तपुर स्थित । एव विप्रप्रहारस्य फल त्विति निदर्शयन्

कदर्यान् कारयित्वैव तत्तु प्रावृत्तिनागरम् । यदा चनं भवेद्घोरं तदा कुर्याद्दुरात्मनाम् ।
देशभूमिसंस्थानं न चेद्राज्ञो महद्भयम् । भवत्येव पुनस्तस्मिन् राज्ये दुर्भिक्षमप्यति
अनावृष्टिः सुमहती कलहः सुमहान् भवेत् । शिवदीक्षापराः शूद्राः कलौ प्रायेण सन्ततम्
ब्रह्मद्विषः शूद्रदीक्षा वर्धन्ते यत्र तत्र वै । तेषां तु वरशूद्राणां ब्राह्मण्यो राष्ट्रवर्धनः ॥

दीक्षां तदा तदा कुर्यान्न चेद्राष्ट्रं विनश्यति ।
राज्ञो ह्ययं सदा धर्मः प्रजानां परिपालनम् ॥

तस्यैवं हि प्रकथितं दुष्टनिग्रहपूर्वकम् । शिष्टानां पालनं सद्भिः धर्मशास्त्रप्रवादिभिः ॥
शिष्टाः सर्वेऽपि कथिताः ब्राह्मणा एव मुख्यतः । शिष्टशब्दो ब्राह्मणेषु मुख्यत्वेनैव नान्यतः
तेषामेव सदा दानपात्रता सा प्रचोदिता । तस्मात्ते सर्वदानानां मुख्यपात्राणि सन्ततम्
सर्वेषामपि वर्णानां एवं सत्यत्र कश्चन । विशेषो ह्यत्र विज्ञेयः कन्यादानस्य चेत्पुनः ॥
तत्तज्जातिसमुत्पन्नः प्रवरः शास्त्रवाक्यतः । तत्तज्जातिषु भूयश्च तद्वान्तरजातिजः ॥
दानेषु प्रशस्तता वै तत्रापि च पुनर्भवेत् । बन्धुत्वमेव शस्तं हि श्रुतवत्त्वं च शीलता ॥

ब्राह्मणस्यैव भूदानम् तत्रापि सपिण्डादेः

भूदानेऽप्येवमेव स्याद्ब्राह्मणानां विशेषतः ।
ज्ञातित्वं वा सगोत्रत्व मादौ स्यादुत्तमोत्तमम् ॥
तस्माज् ज्ञातौ सगोत्रे वा विद्यमाने विहाय तम् ।
भूमिं न दद्यादन्यस्मै दत्ता साऽपि न सिध्यति ॥

एवं सत्यत्र यो मोहाद्विमानेषु भूरिषु । सगोत्रेपुत्र ज्ञातिषु च श्रोत्रियेषु महात्मसु ॥

आहिताग्निषु विद्वत्सु मूढधीः सोमयाजिषु ।
अग्निचित्स्वतिरात्राप्तोर्यामयाजिषु सत्स्वपि ॥

अग्निहोत्रिषु पुण्येषु वाजपेयादियाजिषु । कथं कुर्याद्भूमिदानं सर्वशास्त्रैकनिन्दितम् ॥

सगोत्री पुरतस्तिष्ठन् दानकाले समाहितः ।
न कुर्यात्तं निरोधं सः न निरुद्धः क्रियाश्चरेत् ॥

जीवनांशप्राप्तभूमिं प्रविभागसमागताम् ।
क्रमागतां वा सामान्यविद्यमानां विना मतिम् ॥
न दानमाचरेद्भूमिं निखिलानां सगोत्रिणाम् ।
कस्मैचिद्याचमानाय भिन्नागोत्राय छन्दतः ॥
संयोगविकलविधवानां तु सन्ततम् । न वृत्तिष्वधिकारोऽस्ति न ग्रहेषु धरासु वा ॥
। तु पतिसंयोगे तदूर्ध्वं वर्षपञ्चकान् । अप्रजा विधवा सा चेत्तस्यै दद्युस्तदीयकैः ॥
अन्नं वस्त्रं च यदि सा सुवृत्ता जनसम्मता ।
न तादृशो भवेत्सा च तस्यै नित्यं च तण्डुलान् ॥
नं त्रिपणक्रीतं मध्याह्ने सेन्धनं स्मृतम् । तादृश्या दैवयोगेन जीवनांशो धरात्मकः ॥
दे लब्धस्स तु परं न देयकायकश्चन । विधवामात्रसंप्राप्त भूमियाँ साथ तज्जनान् ॥
यथाकथञ्चित्प्राप्नोति नान्या स्नानादिना क्वचित् ।
बहुज्ञातिषु तिष्ठत्सु शास्त्रज्ञेषु महात्मसु ।
भक्तेष्वविभक्तेषु सुप्रसिद्धेषु भूतले । सर्वाचार्येषु नितरां तेषु यः प्रवरः परः ॥
तदाज्ञयैव सर्वेऽपि वर्तरन्निति भूतले ।
मर्यादा कथिता सद्भिः गोत्रिणामप्यगोत्रिणाम् ॥
बन्धूनामपि सर्वेषां मर्यादा सा तु केवला ।
परैः प्रकथिता नूनं नातिलङ्घ्याऽखिलैस्तु सा ।
यस्मिन् देशेऽपि वा ग्रामे प्रसिद्धः सर्वदिक्ष्वपि ॥
विद्यमानो विद्यया वा श्रिया वा तस्य संमतिः ॥
थिता चेत्तु सम्यग्वै शक्यते नात्र संशयः । देशप्रसिद्धविदुषो यत्कार्ये संमतिः परा ॥
तत्कार्यं क्षमते कर्तुं तद्दानं च धरादिकम् । यदि तस्यासंमतिः स्यात्तद्देशग्रामयोः परम् ॥
विद्यमानस्य तत्कार्यं न सिध्यत्येव सर्वथा ।
तत्प्राभस्त्यैकसिद्ध्यर्थं तुच्छैस्तद्ग्रामवासिभिः ॥
यद्यत्कृतं तन्निखिलं मृषैवेति सनिश्चयः । तद्धस्तलेखनं यस्य कार्यस्यात ...... ॥

प्रामाणिक तदेव स्यात् विना तल्लेखन वराम् ।
तुच्छानां स्पन चेत्तु तत्त्यानां दुरात्मनाम् ॥

बहूनामपि किं तेन तन्न प्रामाण्यसाधकम् । यत्र यत्र महान्तो ये शिष्टाचारादिसद्गु
प्रसिद्धा शिष्यवृन्देश्च तत्र तत्र परास्तु ते । तल्लेखन विना सर्वं तुच्छानां लेखन वृथा
प्रसिद्धानां लेखन चेदृशो तत्परत पुन । (लि)लिपिरिदप्रसिद्धानां कार्याय प्रभविष्य
यजमानलिपिर्यस्मिन् पत्रे पूर्वं प्रवर्तते । प्रसिद्धानां लेखन च त पत्र पत्रमुच्यते

लिप्यभावे ग्रामकर्तुंरत्व समाना महा मनाम् ।
प्रसिद्धानां तु विदुषां तत्तुच्छलिपिमात्रत ॥

तत्पत्रमनृत नूत कार्यहन्त भविष्यति । पश्चात्तल्लिपिकर्तार राजदण्ड्या भवन्त्यपि

अत्यन्तानुभवो नून न तु प्रामाण्यमृच्छति ।
आगमेन विशुद्धेन भोगो याति प्रमाणताम् ॥
कलापभोगशालो न भोगो मायासमुद्भव ।
व्यामोहभोगो दाक्षिण्यभोग पीडासमुद्भव ॥
पीडाभोगो भृतेर्भोगो दयाभोगस्तथा पर ।
उपाधिभोगश्चरमो न भोगा इति कीर्तिता ॥
अनागम तु यो भुङ्क्ते बहून्यब्दशतान्यपि ।
चोरवद्रानदण्डेन दण्ड्यो भवति किल्बिषी ॥
स्वामिद्रोह जनद्रोह विना वैरं शुच तथा ।
सञ्चार कलह चापि विनैव प्रबलाश्रयम् ॥
स्याच्चन्नुभव सोऽय सम्यक् प्रामाणिको भवेत् ।
( ) वच ॥

सलिलक्षोभ गुरुक्षोभ वचद्रन्त्रनिरीक्षणम् । दुर्गाश्रयणम यन्न तस्करानुभवस्त तु ॥
विनैव न भवेन्नून तादृशानुभव स तु । प्रभवत् बाधकायैव न कीर्त्यै श्रयसे श्रियै ॥
सुखाय वात्मनो ( ) । ( ) व कथिता सद्भि स्वामिलब्धप्रतिग्रहा

ग्रामिणो ग्रामकर्तारो धर्मतो ग्रामभागिनः। अत्र स्वामी ग्रामकर्ता य आदावकरोत्परम्
ग्रामं द्विजानां दानेन तत्सकाशप्रतिग्रहाः । ग्रामभाग (. ... .) ताः ॥
प्रतिग्रहिकराङ्कग्रप्रतिग्रहपरश्च यः। तद्भागी सोऽपि भवति न तैः साम्यं स विन्दति॥
तादृशस्यास्य मध्याग्रक्षेत्रकस्य विशेषतः। पूर्वाः सर्वे पूजनीयाः ये स्युः कर्तृप्रतिग्रहाः॥
ग्रामाधिकारिण (... ... .) त्तमोत्तमाः। रन्ध्रक्रियाक्रयस्वैरप्रविष्टा ये दुराशयाः
दुर्मार्गा दुश्चरित्राश्च नित्यदुष्टाश्रयाखिलाः। अकार्यकारिणोऽन्यैक कार्यप्राधान्यचेतसः

अन्यथा कारिणश्चापि राज्ञः स्युर्दण्डभागिनः ।
तत्रापि सद्यो यत्नेन विज्ञातश्चेत्क्रियामुखात् ॥

रन्ध्रप्रविष्टाः सन्ताड्याः संशयो नात्र वच्मि वः। कालं प्रतीक्ष्य यत्नेन ग्रामभागैकचेतसा
ग्रामापदि ग्रामिभिस्तैर्दत्तभागस्तु संकटे। रन्ध्रप्रविष्ट इत्युक्तः (... ....) तः ॥
क्रियाप्रविष्टः सर्वेषां संमत्या ग्रामकार्यकृत्। तद्दत्तभागस्तद्ग्रामे क्रियाविष्टः स उच्यते॥
तद्विरोधे दण्डनीयस्तदभावे परं स्वयम्। स्थाप्य एव सदा राज्ञा क्रियाविष्टस्तु सर्वतः ॥

(.........) तिर्यः क्रियाविष्टः स उच्यते ।
सोऽपि क्रियाविष्टतुल्यः तत्र भाग्येव सन्ततम् ॥

तद्ग्रामकार्यातिषु चेदयं नालं हि धर्मतः। गृहीतभोग्यवृत्त्यावसमाक्रान्तदिगन्तरः ॥

स्वैरप्र (.......... .) त एते सीम्नि चेत्स्वके ।
यदि स्थिताः साधवः स्युर्ज्ञात्वा धर्मं स्वकं सतः ॥
कृपया पालनीयाः स्युरुद्वास्यास्तेन चेत्खलाः।
ये रन्ध्रादिप्रविष्टाः स्युस्तेषां प्रायेण सन्ततम् ॥
दुष्कृत्यं सहजं नात्र (..........) थापि यश्चकः ॥

ग्रामवृत्तिकहारकदण्डः

ज्ञात्वा स्वधर्मं सतिष्ठेत्स त देवोऽन्यया न स ।
समीचीनग्रामास्य स्थितां वृत्ति घराकृतिम् ॥
दानव्याजापहर्तारो दण्ड्या राज्ञा विशेषत । असमीचीनदानास्य (   ) परस्वक
ज्ञात्वा राजा सद एव शिक्षयेन्न तु मोचयेत् । दाक्षिण्य समुपाश्रित्य तद्राज्यविशेष
उपेक्षिता यदि खला राज्ञ पाप महद्भवेत् ।
अन्यभो (   ) ष्टेषु सुव्रतो।
तान्यनावृष्टिमिच्छन्ति महद्वा जायते भयम् ।
अय हि राजधर्मं स्यात् सत सपूजयेत्सदा ॥
असतो दण्डयेदेव शासनत्वाप्यमी मता । (   ) सस्थिता ।
कुशीलवास्तदा (   ) ॥ नान्यविद्याविशारदा ।
प्रेष्या वार्धुषिकाश्चैव व्यपेता स्वस्वधर्मत ॥
परपिण्डाशाना नित्य शूद्रप्रेष्यास्तदुन्मुखा । अव्रताश्चाप्यसी (   )।
परवृत्त्यपहर्तार व्यवहारपरानिता । निर्लज्जा निर्भया भूयो नाह निर्नितवानिति।
वन्न्त मधरन्तश्च धर्मवक्तृनमदा सत । दूष (...   )।
असत्यवाद (   ) रा चार (..) परास्तया।
कुक्षिभरणकर्मैकप्रधाना पापचेतस ॥
पुनरन्ये दुश्चरिता विज्ञेया स्युरमी खला ।
असन्त इति तान् राजा ज्ञात्वा तत्कूरमप्यति ॥
अनुरू (   ) तान् भूमिहर्तॄन् विशेषत ।
अग्निदान् विषदाश्चापि शस्त्रपाणीन् धनापहान् ॥
क्षेत्रदारापहर्तॄश्च आत्यान् सर्वान् क्षतव्रतान् ।
मुजङ्गान् दुश्चित्तांश्च सत्यन (   ) दपि ॥

यदि कृप्तास्तु ते तूष्णीं परलोकाननश्वरान् ।
क्रियासंपादितान् सर्वान् नाशयेयुश्च तत्क्षणात् ॥
राजधानी यथा शून्या यथा कूपश्च निर्जलः ।
यथा हुतमनग्नौ च कृ (... .. ...) कृतम् ॥
हिशेषु तथा दत्तं भवेदेव न संशयः । न सुतस्य पितृद्रव्यमेवं वादी प्रसूर्मनाः ॥
पात्रान्नभुक्छिद्रा क्रूरः पोताऽस्य क्षीररोधकः ।
विश्वास(घा)पातको राजमित्रस्वामीगुरुद्विपः ॥
... ...) विपदा भूमिहारकाः । एकादशैते कथिताः प्रोक्ता निष्कृतिवर्जिताः
दाप्येषां नोपकारः कार्य एव महात्मभिः । एकादशसु चैतेषु विप्रवेदविवर्जिते ॥
शौचे व्रतभ्रष्टे मल्ले च कितवे तथा । रोदस्तु (. ....) तं कृतम् ॥
ावेद्यपि प्रयच्छेत हैतुके नास्तिकेऽपि च । न पाषण्डेषु सर्वेषु वेदशास्त्रविदूषिके ॥
वकव्रतिके पापे न वैडालव्रते तथा । न स्वाध्यायान्नरहिते तथैव च निराकृते ॥
धूर्ते (.... ... .) । (.. ..) देवलके दत्तं भृतकाध्यापके तथा ॥
दत्तमेतेषु सर्वेषु वृथा दानं प्रकीर्तितम् । व्यर्थमब्राह्मणे दानं पतिते तस्करे तथा ॥
विप्रजातौ सूत्रदा (... .... .) । (... ....) ग्रे ग्रामयाजके ॥
वेदविक्रयिके चैव व्यालग्राहे तथैव च । ब्रह्मबन्धौ च यद्दत्तं तथैव वृषलीपतौ ॥
परिचारकलोकेषु आरूढपतिते तथा । भू (.... ... ...) ॥
दत्ततुल्यधनं वृद्ध्या गृहीतं चेत्सवन्धके । प्रश्यति ततो वृद्धिस्तत्कृन्तति पुनर्द्धतम् ॥
नवीकृते पुनः पत्रे तद्क्रिया तूत्तमर्णकः । गुप्तचौर इति ज्ञेयः (... .. ..) ति ॥

उत्तमर्णाधमर्णदण्डः

पत्रे त्रिवारे यदि तु वृद्धिग्रहणभीतितः । नवीकृते तदा दण्ड्यो ऋणदाता भवेद्ध्रुवम् ॥
यदि मध्यस्थमुखतः गृहीतो मासमास्यत ।
गृहीत (....) त्तमर्ण (....) स्तु तदाखिलम् ॥

अघमर्षेन तमत्रं देवमेवपि तत्रगु । भृगतुन्यप्रह्लान पर शुद्धिर्न धर्मंव

मवद्देव तन परधात् गृहीतो न्यायदूषित ।
( ) न (..) शास्त्रादेत्रे मन्यापतेरिरागुम् ॥

माता दत्ता ममायाधा चस्य भूमयों मुत । पुत्रप्रदाता पुत्रो चेदस्य द्वं मातृकोऽर्ध्या

मदृत्तमूनुर्नितरां दात् (----) ।
स्वय (..) मेंन तु ( ) माणि जनक पुत्रवानपि ॥
मदत्तमूनुर्भनकस्य नून कृत्यानि सवाणि पृथग्विधानाम् ।
कुर्वीत नो चेत्पितृधानक स्याम् ( ) स्वदा पालक ॥
(.... ......) पालकस्यैव सन्ततम् ।
मनाणि कुर्याद्विधिना जनकस्य तु नैव हि ॥
उभयोरपि चाशौच पित्रों कार्यं विधानत ।
बन्धूनां भिन्नगोत्राणां समीप त्रिदि (.. ...) ॥
( ) पक्षिणी स्यात्तदेनत्तादृश पुन ।
त्र्याहमध्य मग्रात स्वकालस्नानमेव चेत् ॥

अनुष्ठेयमतिकान्त नैत्रत्यवेति केचन । केचित्तु पुनरत्युचु अहमां (..) ( ) थकम् । दशाहमध्ये विहित तदूर्ध्वं स्नानमात्रकम् दारयाशौच तु कथित तस्मादेतयनोऽधिकम् । ततन्त्वेव व्यवस्था हि महती परिकल्पि

मासत्रये त्रिरात्र स्यात् षण्मासात्पक्षिणी भवेत् ।
अहस्तु नवमादर्वागूर्ध्व स्नानेन शुध्यति ॥
वन्दकन्या (कन्या) किं महाभागा ब्राह्मण्य कलौ परम् ।
तिष्ठति श्राद्धसन्ध्याख्या तद्द्वय तस्मात्तद्वय चरेत् ॥
सन्ध्यां समन्त्रका कुर्यात् तान् मन्त्रान्विस्वरादिभि ।
रहितानेव महता यत्नेनैवाभ्यसेन्मुधी ॥

समीचीनाक्षरत्वेन सन्ध्या ब्राह्मणकारिणी । मन्त्राणां तु पु (.. ..) ॥

(....) तद्ब्राह्मण्यं च तादृशम्।
दोषयुक्तं गुणैर्हीनं तस्मात्सन्ध्यां यथाविधि ॥
सम्यगध्ययनं कृत्वा ब्राह्मण्यं तत्प्रसादये।
तेन तद्वैष्णवं धाम (.... ....) ॥
ताहं समतिक्रम्य चण्डालः कोटिजन्मसु। भवत्येवेति सा प्राह श्रुतिस्तस्मात्तु तं चरेत्॥
सगुणं शास्त्रविहितं तेन मुक्तिं प्रपद्यते।
अनन्तास्तद्गुणाः सन्तु ते त्वसाध्याः स्मृताः सदा ॥
अनुष्ठातुर्मतश्चेमे मुख्याः केचन तान् ब्रुवे। स्वस्वपत्नीज्ञातिबन्धुकृतान्नेन कृतं यदि ॥
पित्रोः श्राद्धं समीचीनकृतं साद्गुण्यमृच्छति।
अकृतं चेत्तथा तत्तु (....) पुरोक्तवत्॥
तदन्यथा चेत्पतितः सद्य एव भवेद्ध्रुवम्।
स्वशब्देनाखिलाः प्रोक्ताः कर्तारो भ्रातरः स्वयम्॥
पत्नीशब्देन तत्पत्न्यो निखिलाः प्रतिपादिताः।
ज्ञातिशब्देन जननी पित (....) का ॥
(....) का स्मृताः।
पितृव्यपत्नी तद्धर्मभागिन्यश्चापि कीर्तिताः ॥
बन्धुशब्देन भगिनी पितृष्वसृसुतादिकाः। कन्या सं पितृश्राद्धं भिन्नभावेषु सर्वथा ॥
न कुर्यादेव धर्मेण यथा तथा ह [?]। [....] प्रदानं तत्र कीर्तितम्॥
द्वितीयमपं तेन तुल्यं ब्राह्मण भोजनम्। तृतीयं च तथा कर्म पिण्डदानं ततः परम्॥
तृतीयं च तथा कर्म पिण्डदानं ततः परम्।
एतत्त्रयं श्राद्धशब्दशब्दितं पुनरेककम्॥
तादृशे कर्मणि पुनः [...]।
[....] तत्पात्रे हुतशेषान्नपातनम्॥

तत्तुल्य तत्प्रोक्षण च तथा तत् स्पर्शनी कृति ।
संप्रदान भोक्तृहस्ते तदापोशनपा (   )॥
[   ] भोक्तृहस्ते च [.   ]।
[. .   ]॥
[   ] श्राद्धं परेऽहनि ।
कर्ं हस्तादृते तस्मिन् आपोशनजले यदि ॥

इति श्रीमार्कण्डेयस्मृतौ श्राद्धाख्यं प्रकरण समाप्तम् ।

॥ शुभमस्तुयात ॥

॥ श्रीगणेशायनमः ॥

लौगाक्षिस्मृतिः

लौगाक्षिविषयकधर्मशास्त्रप्रबन्धावतारः

लोकाक्षिः सर्वलोकानां सदाचारप्रवर्तकः। वेददीक्षाव्रतधरः सर्वलोकाक्षिरप्ययम्॥
सर्वासां .. ... । न तत्परः ... ... ॥

तयोः कर्ता कारयिता देशकालनिधिःक्षणात्।
स मासेन विकल्पौघ तन्मर्यादाविशेषवित्॥

कर्तृक्रिया कार्यभेदाधिकारव .... । ... . तेन सुन्दरम्॥
यच्छास्त्रं परमोत्कृष्टं सर्वसंग्राह्यमित्यभूत्। सर्वलोकहितं तस्मात् सर्वशास्त्रैकसंमतम्॥
विल .... । ... ... श्वतम्॥
विपश्चगोचरं स्पष्टं कृपया तेन चोदितम्। शास्त्रमेतद्वेदसमं धर्मसारोत्तमोत्तमम्॥

ब्राह्मणो वेद ... . ।
(मुख्या ?) धिकारिणो नित्यं परे गौणाधिकारिणः॥

सोऽयं ब्राह्मणशब्दस्तु दीक्षितः क्षत्रियेष्वपि। अरण्ये ... ... ॥
... ... भूतो यत्र संशयः। तेन तं ब्राह्मण इति ब्रूयाद्वै श्रुतिशासनात्
वेदोदितानि ... । .... ॥
.... यातानि नैमित्तिकमुखान्यपि। नित्यान्यपि .... ॥
.... वदाम्यहम्। त्रैवर्णिकानामेतेषामजस्रं प्रवदाम्यहम॥

धर्मार्थकाम । - ॥
तयोरतिक्रमे तत्तु तत्क्षणेन विनश्यति । ब्राह्मण्यं श्राद्धसंध्याभ्यां स्थिरमेतेषु तिष्ठति ।
ब्राह्म । जन्मना शूद्रतुल्यो ब्राह्मणो विरदाम्यहम् ॥
ब्राह्मण्यामपि भार्यायां सत्कुलायां । ब्राह्मणत्वं ब्राह्मणात्तादृशात्तत ॥
तत्तत्कालेषु कर्माणि यानि यानि क्रमेण तु । कर्तव्यानि यथाव ॥
- स्कालातिक्रमेऽपि गर्भाधानादि कर्मणाम् ।
पश्चाद्वा शक्यते कर्तुं प्रायश्चित्तस्य प्र (?) पूर्वकम् ॥
द्विजानां तानि कर्माणि । प्रायश्चित्तस्य करणं सुमहान् पुन ॥
प्रत्यवाय प्रभवति तस्मात्तत्तित्तमाचरेत् । ॥
। समाचरेत्तु तच्चित्तं न चेच्छूद्रो भवेन्न तु ॥
विप्राभ्युनुज्ञा सकलय कर्ममात्रस्य सर्वदा । सफलकरी च सादृगुण्यकारिणी च (तथा?) वद
स्मरादित । शतरुद्रजपात्पूतो दशाभिर्दिवसैर्भवेत् ॥
विष्णुर्योन्यादिमन्त्राणां सुखे रपसि दर्शने ।
पुण्याहं वाचयित्वादौ नान्दीं कृत्वा शुभे दिने ॥
सुलग्ने स च कर्तव्य स एव प्रथमो महान् । षोड - क ॥
एतस्या करणे सर्वकर्मणा स्यागमभवम् । एनो महदवाप्नोति मूलहान्या द्वितीऽधम ॥
श्रेयसा । मूल्यदानानि गन्धपुष्पस्रजामपि ॥
दानानि विधिना कुर्यात् सोऽपि कुर्यात्तत परम् । हरिद्रा कुङ्कुमा ॥
दिना तथा । द्वितीय स्यात्पुंसवन सीमन्तोन्नयन तथा ॥
सर्वासां प्रथमे गर्भे च । शाणोत्सर्गे प्रसूतेर्वा पर पुन ॥
मन्त्रावृत्तिं विधानेन विनपूर्व समाचरेत् । शास्त्रामन्त्र --- ॥
।
द्वादशानां श्रोत्रियाणामथवा यज्वनां न चेत् ॥
कपिलात्रयदान वा । ल्पग्रस्य दिवसस्य प्र ॥

ीक्षणं च विहितं पुण्याहस्य च वाचनम् । नान्दीग्रहमुखं चापि फलदानादिकं तथा

.... शिखामपि ।

कर्मणो जातकाख्यस्य न लग्नादि निरीक्षणम् ॥

ा स्याज्जननं गर्भपातस्य तु तथैव हि । तत् ... ... ॥

.... वैदिकम् । पितुः स्नानपरं कर्म जातकाख्यं श्रुतेरितम् ॥

स्नानममन्त्रंस्यादूर्ध्वमुत्पत्त्य केवलम् । नदी हा .... ॥

उद्धृतेनाम्भसा स्नानं विहितं शास्त्रचोदनात् ।

स्नानोत्पादनतद्वेगसंजातोऽर्घाम्भसा परम् ॥

पन्ते पितरस्तस्य हेतुना .... । .... पितॄणां तुष्टिहेतवे ॥

पुत्र जातात्परं भद्रं नान्यदस्ति जगत्त्रये ।

सूतकान्तेऽपि वा कुर्यात् जातकाख्यं सुपावनम् ॥

ग्यन्त ... . । त्रिसूक्त जापादीनि पावनानि महान्त्यति ॥

मुद्गलादिप्रयोगानि वीजदाना ... न्यपि ।

शक्त्या नित्यं प्रकुर्याच्च नक्षत्रान्त ... ॥

. ... गात् । उच्चाटनं च भूतानां पिशाचग्रहरक्षसाम् ॥

ीकरणकार्याय कुर्यान्नीराजनक्रियाम् । दिने दिने विप्रपूजा सायंकाले विशेषतः ॥

.... तेन श्रेयो महद्भवेत् ।

मातापित्रोः शिशोश्चापि पीडाया जन्मकारणात् ॥

उद्भूया यश्च शान्तिः स्यात् जायते च पदे पदे ।

फली करण .... ॥

.... कस्तु पावके । अयं कल्यादिभिर्मन्त्रैः परिषेचनपूर्वकम् ॥

कुर्याच्चापि विधानेन शिशोरायुष्यकारणात् ।

जामिताया .... ॥

... . दशादिनेऽपि वा । सूतकान्तेऽपि वा कुर्याज्जातकर्म विधानतः ॥

तस्यापि नामकरणात् पूर्वमेव विधीयते । अङ्गनाना स्वकाल्पु जातकर्म

इति धर्मना चगदुर्ब्रह्मवादिन ।
स्वकालविहितेनैव कर्मणा येन केनचित् ॥
नामादिकन कार्यं स्यात् जातकादीति सोऽयमा ।
स्वकालातिक्रमे ॥
तूष्णीं पृथक्तु न शक्यते ।
नाम्नैव जातक कुर्यात् नामान्नप्राशनेन च ॥
अन्नाशन च चौलेन चौल मौञ्ज्यासिल पुन ।
सतुप ॥

स्वन विहित मिति शास्त्रैकसमवम । मौञ्जी क्रिया तु सा सर्वकर्मणां प्रवरपरा

ता येन केनचित् कर्ममात्रे न तु योजयेत् ।
सा ब्राह्मणे ता क्रिया ॥
नास्यैवति श्रुति प्राह तथा सर्वा क्रियाश्चरेत् ।
तन्नामव्यवहारार्थं नामकर्म विधीयते ॥
एकादशो द्वादशोऽह्नि नो वस्तुर्यातु सुरयत ।
भिन्न गौण पन परा न तु ॥
क्रियमाणेषु मौञ्ज्यापि चातका दिकर्मसु ।
क्रमेणैव पृथक्त्वेन तस्मिन्नेवाह्नीति वै ॥

कनव्यत्वेन धमज्ञ सिद्धान्त इति शास्त्रत् । भिन्नतन्त्राणि चेन्मोहाज्जातकादिवा

र्थतां प्राप्य पुन करणकर्मण ।
पात्रभूतानि जायन्ते तानि तस्माच्च चाऽऽचरेत् ॥
तथापत्न्यपि वाच्य (वच्येत) तत् पुन पुनरह दृढम् ।
पुरुषस्य तु रक्षयम ॥

अयुग्यवर्ण स्त्रीणां तु चास्याक्षोत्तरमेव वै । प्रवरार्हं सन्धिदीर्घस्वरवर्णसम स्वकम्

प्रवरं प्रवरार्हेण स ··· ··· । चेष्टया भिन्नपरं तथा ॥
'ङ्मूलामूलरक्ताद्यं रक्त पादि । रञ्जितं वीज निविडं भ्रा (भ्रा) ···· ॥

(अस्मिन्स्थले २२४ द्रष्टव्यम्) ।
कलौ निषिद्धं विज्ञेयं घृतमध्वादिकं तथा ॥
पृषदाज्यं क्षीरदधि तथा पक्वफलादिकम् ।
पायसं पानकं स्वादु मिश्रयित्वा सुखोल्वणम् ॥
··· त्र स्वर्णपात्रेण यत्नतः ।
पश्चात् कुर्यात् ब्राह्मणानां भोजनं च यथारुचि ॥
त्पूर्वमपि केचित्तु तद्धक्तं प्रवदन्त्यपि । तत्र प्रधानमन्त्रास्तु भूरपां त्वदिकाः पराः॥
चौलकालस्तु विज्ञेयो (?) तार्तियीकस्तु वत्सरः ।
तत्रामनं च नियम औत्तरं केवलं परम् ॥
चूडा कर्मापि मौञ्जी च न कुर्याद्दक्षिणायने ।
पितामहादिभिः पूर्वैः सद्भिर्मातामहादिभिः ॥
पितृव्यमातुलाद्यैश्च तत्पत्नीभिश्च मातृभिः ।
समालोच्य प्रयत्नेन ह्यनुज्ञातश्च तैरिति ॥
···· धानं पुत्रस्य पितरः माता शुभम् ।
य ··· धाकृतं तूष्णीं स शिशु श्रेयसा न तु ॥
वाचनं सर्वथा वच्मि पुनः पुनरितीव वै । विनैवाज्ञां गुरूणां तु नामकर्मे पुरा किल॥
कृत्वाशास्त्रेण मार्गेण द्रव्यत्यागपुरस्सरम् ।
साक्षाद्वसिष्ठो भगवान्विश्वामित्रोऽपि भार्गवः ॥
नष्टपुत्रा वभूवुर्हि कुत्सवत्सादयोऽपि ते ।
प्रवासादेत्य पुत्रं तं अङ्गादङ्गेति मन्त्रतः ॥
कृत्वा मूर्धन्यवघ्राणमेवं कर्णे च दक्षिणे ।
अङ्कमारोप्य तं कुर्याच्छ्रेयसे तस्य केवलम् ॥

अग्निरायुष्मदित्यादि मन्त्रैर्ब्राह्मणवाचितैः ।
आशीर्वादाक्षताश्चापि स्वयं स्वीकृत्य तच्छिरः ॥
अलं कुर्या महिषा कृते । षष्ठेऽन्नप्राशनं कार्यं मासि तस्य समन्त्रकम् ॥
कौतुकारम्भक्रिया कृत्वा परं नान्द्या यथाविधि । शुभे मुहूर्ते सुलग्ने च विशेषतः ॥
शिरसा भक्षणकर्मणे ।
पुनर्जातकनाम्नोऽस्तु नियमः पूर्वमुक्तयोः ॥
द्विनयोरेव सेनाऽत्र तद्ग्रहादिनिरीक्षणम् ।
यथा सम्भवतः प्रोक्तं न तारादिबलादिकम् ॥
कुमारभोजनं चात्र बहुभिर्भक्तिसम्भवैः । पश्च नकं कुर्यान्मात्रा सह शुचिक्रियैः
भक्ष्यभोज्यादिकैर्यो तु द्वयात्पूर्वं यथारुचि ।
दक्षिणादानकं तेषां भोक्तृणां तेन वर्णिनाम् ॥
पुण्याहानन्तरं नान्द्या परं कौतुकबन्धकम् ।
अङ्कुरारोपणं कुर्यात्तदुक्तेनैव वर्त्मना ॥
पश्चात्तत्सङ्कल्प उक्त प्रतिष्ठा जातवेदसः ।
शक्त्या मत्या ग्रह मरः परं सताम् ॥
सन्निधानेप्यसमर्ग सुरा तत्केशवर्धनम् । शिखाविधानं च तथा तत्स्थानादनलस्य च ॥
उपसमिधमारभ्य भागा स्मेव वै । प्रधानहोमं कुर्वीत जयादि च ततः परम् ॥
सर्वं तदोत्तरं तन्त्रं विधिनैव समाचरेत् । नीराजनं चाशिषा च करणं पूजनं तत ॥
ब्राह्मणानां विशेषेण ताम्बूलं दक्षिणादिकम् ।
तदङ्गत्वेन भूदानं ब्राह्मणानां च भोजनम् ॥
सर्वं सुमङ्गलीगानपूर्वकं सम्यगाचरेत् ।
मङ्गलानां च वाद्यानामस्मिन् कर्मणि वच्म्यहम् ॥
अन्त्य करणं विधिचोदनात् ।
शक्त्यभावे तु तूष्णीकं यद्वा दैविरमुत्तमम् ॥

कर्ममात्रं सूत्रशास्त्रादाचारादिप्रनोदितम् । तन्मात्रमेव कुर्वीत तेन कर्म न दुष्यति ॥
वेदोक्तमन्त्रलोपे तु कर्म तत्तु प्रणश्यति । सर्वं वैदिककृत्येषु यथा वा वेदचोदिताः ॥
मन्त्रा लुप्ता भवेयुर्न स्वरवर्णादिकैः पदैः । तथा यत्नेन कर्माणि सम्यगेव समाचरेत् ॥

यत्कर्म वैदिकं तत्तु विप्रसाक्षिकमाचरेत् ।
कर्म ब्राह्मणराहित्ये साद्गुण्यं नाधिगच्छति ॥
एकस्यापि क्रियाज्ञस्य सर्वतन्त्रविदस्सतः ।
सर्वशास्त्रामन्त्रतन्त्रसूत्रसर्वस्ववेदिनः ॥

अपि कर्मसु सर्वेषु वैदिकेषु वदाम्यहम् । ... तं विप्रसाक्षित्वरहिते विप्रसाक्षिके ॥
कृतमप्यकृतं कर्म तत्क्षणादेव तद्भवेत् । सदस्यापि तथा भूयः कर्तव्यत्वेन चोदितम् ॥
शाखाविदां श्रोत्रियाणां यन्त्रतन्त्रक्रियाविदाम् । साद्गुण्यपरि ... ण सद्धृदाम् ॥
सभैव सर्वकर्माहो न कुतर्ककुचेतसाम् । वेदशाखागोत्रसूत्रभ्रष्टानां दुष्टचारिणाम् ॥
तैकसंध्यापराणां च वेदमात्रैककोविदाम् । ... ... तुच्छानिरर्थका न ॥

न वैदिकक्रिया होमः स्यात्तेषामेकोऽप्यमन्त्रकः ।
मन्त्रविन्मध्यगश्चेत्तु सत्सभाप्यसभा भवेत् ॥

वेदभ्रष्टं तु विज्ञेयं कर्म चण्डा .... । .... सूत्रभ्रष्टस्तृतीयकः ॥
जातिभ्रष्ट इति ज्ञेयः सर्वकर्मविगर्हितः । सूत्रभ्रष्टश्च कल्माषः परिवित्तिसमस्सदा ॥
तस्मादेतान् सभामध्ये योजयेन्न तु वैदिके । सत्कर्माणि ... ... ॥

तानेतानखिलान्भ्रष्टान् वैदिको न समूहयेत् ।
उत्कृष्टं नोपनयनात्कर्मान्यदिह विद्यते ॥

वैदिकेष्वखिलेष्वेषु तद्धि ब्राह्मण्यमूलकम् । वसन्ते चोपनयनं (?) चापि मधुरस तु ॥

मासाद्याः पञ्चमासाश्च वसन्त इति केवलम् ।
तत्सांनिध्यमहिम्नैव तत्पूर्वापरयोरपि ॥
अतो वसन्त मासाद्या गौणा इत्येव सूरिभिः ।
सिद्धान्तितः शास्त्रजालविधिज्ञैर्ब्रह्मवादिभिः ॥

गर्भाष्टमो ब्राह्मणस्य मौञ्ज्या मुख्य उदाहृत ।
काल कालविधिज्ञैस्तैरष्टम शुभ इत्यपि ॥

तत्समत्वेन मनुना वर्णितो गौतमेन च। ब्रह्मवर्चसकामस्य पञ्चमोऽब्दो महात्मभि।

वर्णितो मुख्य एवेति मेधावी यदि बालक ।
तथैव षष्ठ प्रोक्तश्च तेजस्कामस्य वेरस्त ॥
नवमोन्नाद्यकामस्य दशमोऽब्दोऽपि निश्चित ।
एकादशस्य रुद्राब्द वीर्यकामस्य वक्ष्यहम् ॥
आषोडशाद्ब्राह्मणस्य कालस्तद्योग्यतावशात् ।
शब्दस्त तु सुविज्ञेय न सर्वस्येति वै मनु ॥

मेधाविन सुवचस श्रुतिमात्रेण केवलम् । वेदवर्णग्राहक चेत् तदैवोपनयेदिति।

अनध्यायेषु सायाह्न यामिन्यां दक्षिणायने ।
अष्ट कालवेलान्मौ दिवसेष्वपि ॥
इत्यान्मोहाच्छलान्मौर्ख्यात्कृतोपनयन वृथा ।
पुन करणमाप्नोति यथावन्नात्र सशय ॥

भिन्नशाखागोत्रसूत्रकृतोपनयन कृतम् । रजस्वलापतिकृत मुख्य ॥

विना कृत मोहात्पुष्पवत्या च मातरि । महातद्गुरुभि पित्रा पितामहपुरोगमै
कृतोपनयनश्चापि कृतमेव न सशय । अनवुष्ठितसन्ध्येन ह्यकृतोपासनेन वा॥
पूर्वेद्यु श्राद्धभोक्तृणा । कृत तद्व्यर्थमेव स्यात् तथा तस्मान्न तच्चरेत्।

ब्रह्मवीर्यसमुत्पन्नो मूको यदि तु त तत । सम्यक षोडशवर्षे आतकादि ॥

वोपनयन क्रियामात्रेण तत्त्वत । तन्त्रं कुर्यादशेष च तन्मन्त्रानखिलान्स्वयम्॥
वदेदेव विधानेन कर्ता तत्कारणात्परम् । लिखित्वा सलिले तां धृतेऽथवा ॥
उपदेशे प्राशयेच्च समिदाधानकर्म च । तद्वत्तेनैव तूष्णीक समन्त्रोक्तयाऽखिल यथा॥

कारयेदेव तूष्णीं क्रिया रम् ।
सन्ध्यादिक तथा नित्य कारयीतैव तत्करात् ॥

सर्वेषां कर्मणां तस्याभिनयात्कारयीत च । तर्पणं ब्रह्मयज्ञाङ्गं श्राद्धादिकमशेषकम् ॥
तेनाभि नयनादेव ... केवलम् । ब्राह्मण्यं तस्य सुतरां पात्रामात्रमिति स्वयम् ॥
श्वशुराद् परे सर्वे तत्राप्येवेति चोचिरे । पाङ्क्तेन्यत्वं तस्य सुतः स ... ॥
... ... योग्यता पङ्क्तिदर्शने ।
अधिकारोऽस्ति नस्याऽस्य सर्वमन्त्रैकशून्यतः ॥
सर्वक्रियानर्ह एव जातिमात्रेण केवलम् । ब्राह्मणश्चेति वनासौ ... ॥
भर्तॄणां च तज्जातानां चेद्ब्राह्मण्यमेव च ।
असन्त्रजास्तु ते ज्ञेयाः साक्षात्तु वृषलास्तु ते ॥
पुरुषत्रयात्परं तेषां तद्वंश्यानां ततः पुनः । ... ... मुकवंशैक जन्मिनाम् ॥
क्लीबान्धबधिराश्चिश्वितक्विन्ना अपि तत्समाः ।
वेदोक्तकर्मानधिकारिण एवेति शास्त्रतः ॥
... ... न योग्या हव्यकव्ययोः । कृत्योपनयनं तूष्णीमेतेषामपि तां ततः ॥
अन्नपानप्रदानादि कृत्यैः सम्यक् प्रपालयेत् ।
.... बधिरजाश्चादिव त्रिपुत्राश्रय स्तुते ॥
तेषां परा योग्यत्वेऽपि न तत्सन्ततिरर्हति ।
न नैच्यन्यङ्गमाप्नोति संस्कृता सा न दुष्यति ॥
परेषां ह .... योग्यता पङ्क्तिदर्शने । मूक संततिवन्नैषा त्रिपूर्वं दोपगा न तु ॥
गर्भैकादश वर्षोऽयं राजन्यस्योत्तमो भवेत् । उपवीतेस्त ... शुद्धैकादश उच्यते ॥
गर्भ द्वादश वर्षस्तु वैश्योपनयने मतः ।
मुख्यत्वेनैव तत्तुल्यः शुद्धो द्वादशवत्सरः ॥
आद्वाविंशात् क्षत्रियस्य गौणः कालस्स उच्यते ।
आचतुर्विंशवर्षस्तु गौणो वैश्यस्य शास्त्रतः ॥
राजन्यस्योपनयने ग्रीष्मो मुख्य इतीरितः ।
शरद्वैश्यस्य संप्रोक्तो रथकारस्य तत्पुरः ॥

यथां वदति स मुनिः वसिष्ठो भगवान्महान् । स न कालश्च रथकारस्य नापरः ।

मर्वेषामेव वर्णानामुपनीतिप्रपूर्विके ।
पुण्याहो दिवसे कार्यं नान्दीश्राद्धं तथैव च ॥
देवतानां प्रतिष्ठा च नित्य ब्राह्मणभोजनम् ।
तथैव चाग्निमन्थानमपि त्रिनव्रतस्य च ॥
चर्मोत्सर्जनं निर्दिष्टं परेद्युः प्रातरेव वै ।
अह्नानां आतराद्विकर्मणां करणं तथा ॥

उपनीत्यङ्गसङ्कल्पश्च प्रतिष्ठापनकर्मनम् । सङ्कल्पोऽनवद्विजे कार्यं उपनीतेर्विधानतः ॥

उपनीत्यङ्गसङ्कल्पे वह्निसामीप्यमप्यति ।
अपेक्षणीय सर्वेषामन्यथा तन्न सिद्ध्यति ॥
अतो यत प्रतिष्ठाप्य यथाविधि ।
उपनेष्येति सङ्कल्प नक्षत्रादिकसम्भवम् ॥
च णमिति प्रोक्ता पुनः पुण्याहपूर्वकम् ।
कारयित्वा ब्राह्मणानां भोज ॥
धारयीतैव विधिना चोपवीतस्य धारणम् ।
उपवीतवृते पूर्वं शुद्धाचमनकर्मणः ॥

कुमारमानन मध्यमद्रुमि कारयीत च । मात्रा सीमन्तिनीभिश्च मङ्गलोद्गानपूर्वकम् ।

भाननान्ते दिग्वपन येनेत्यादि समन्त्रकैः ।
चतुर्भिर्विभा वपन्तमनुमन्त्रयेत् ॥
माता वा ब्रह्मचारी वा यच्छुरेण च दक्षिणे ।
उप्त्वायेति च मन्त्रेण कुशान् केशानशेषकान् ॥
उदुम्बरस्य वा मूले दर्भस्तम्बेषु वा क्षिपेत् ।
स्नातमग्नेश्पमसमाधानादिकविधानतः ॥

छ्याऽऽज्यभागपर्यन्त वायुदेनानले वटो । हस्तेन समिधन्ता वै चाधेहीति वदेत् ॥

वटुं प्रति पिता पश्चात् निक्षिप्तायां ततः पिता। आतिष्ठेतिच मन्त्रेण वटुमारोपयेत्तदा

अश्मानं पूर्वनिक्षिप्तं रेवती स्त्वेति युग्मतः।
अभिमन्त्र्य च तद्वस्त्रं या अकृन्तन्निति त्रिभिः॥
तद्वासः परिधाप्याऽस्य वाचयित्वा च तत्त्रयम्।
परीदमिति तत्पश्चादनुमन्त्र्यैनमेव वै॥
मौञ्जीं तं त्रिवृतां सम्यक् प्रादक्षिण्यविधानतः।
आवर्तयत् त्रिस्वाहा .... द्वाचयेत्तामृचं यथा॥
इयं दुरुक्तायुग्मं तन्मित्रस्येति ततः परम्।
अजिनं चोत्तरं कुर्यादभिष्टे दशभिस्ततः॥

आ(म?)न्त्रेत्यवसाप्याऽथ समुद्रात्तत्समाचरेत्। तद्वस्त्रं परिगृह्णीयादग्नयेत्वादिकेनतः

देवताभ्यो रक्षणाथमर्पयेत्तं वटुं तदा।
देवस्य त्वेति मनुना पितैवोपनयेदमुम्॥
अन्ते शर्मन्निति ब्रूयात् सुप्रजा इति दक्षिणे।
कर्णे जपन्तं कुर्वीत ततो वटुरयं पुनः॥
ब्रह्मचर्यं यजुर्जप्त्वा सुखं तिष्ठेत्तदुन्मुखः।
को नामाऽसीति पित्रोक्ते वटुः स्वन्नाममन्त्रतः॥

कस्येति च पुनः प्रोक्ते ह्याचार्येण समन्त्रके। प्राणस्येति वटुर्दद्यादुत्तरं तस्य मन्त्रतः॥

एष तेति पिता प्राह चाध्वनोमिति तत्परम्।
वटुः ... योगे योगेति तत्परम्॥
प्रधानहोमः कथितः विशेषः कोऽपि चात्र वै।
द्वितीयतुर्यावाचार्यः स्वयमेव वदेन्मनून्॥
सर्वाशिषोऽन्वाचयीत .... ।
कुमारेण प्रयत्नेन ह्याचार्योऽत्र शनैः शनैः॥

जयतादि होमात्परतः ब्रह्मणः पुरस्तदा। कूर्चे कुमारदत्ते .... मनुनैव वै॥

— मन्त्रवता द्विजान्। मार्थयीत तदुक्त्यैव पादप्रक्षलनादय।
तन्थिता विधानेन सावित्रीं भो इतीर वै।
सप्रार्थिताऽथ नप्राश्च तदुगाय यचनात्परम्॥
सावित्रीमेव ता देवीं गायत्रीं वेदमातरम्।
पादशाऽध्वशस्मर्वा क्रमेण स्याहृतीयुताम्॥
पादेष्वन्तपु वा कृत्वा वदेद्ब्राह्मणवृन्दक बटु स्ततश्चगुरवे वर दद्याद्गुरस्तत॥
न वर प्रतिगृत्य न्यादेव विधानत।
देवस्य नतान्निश्च यथावत्तयमुजपत्॥
उदायुपनि चाथाप्य तचभुरिति तत्परम्।
आादृत्यमुपतिष्ठेत यस्मिन्भूतारयतन्त्रकम्॥
कृत्वथाग्नौ निक्षिपश्च समिध प्राङमुखो बटु।
तपूवधृत ण्डश्मन स्पतिष्टद्विभावसुम्॥
ममन्त्रसुश्रवश्चेति पालाशा ण्ड उच्यत ब्राह्मणस्य क्षत्रियस्य नैयग्रोधस्समकं॥
औदुम्बरा वाम्रा वा दण्डा वश्यस्य चादित।
ण्ड्धारणत पश्चात्स्मृत च म यजूष्यपि॥
प्रवाचयात विधिना पिता पुत्रण तमद।
यस्त्वनपि पश्चात भूयाममिति तपरे॥
चरम परस नात वन्हिाय वगामतम्।
पश्चात्प्रिश्माल्ल पिता पुत्र विधानत॥
शिक्षयन्मनुना तत ब्रह्मचार्यसि तत्परम् आपोशान यादिर्दैश्च तसवत्र च तद्गा॥
ज्ञाक्य न शान्तामयेत ग्रायेन्ति सा श्रुति।
पश्चात मातभिक्षा सा विधिना कारयीत च॥
पञ्चयेण सा माक्षात प्रकार्या ब्राह्मणैरिति।
नताग भजनात्यत्र पद तपरमप्यथ॥

भिक्षां देहि पदद्वन्द्वं क्रमोऽयं मनुनोदितः। भवन्मध्ययामराजा वैश्यस्तु भवदंत्यया

भिक्षेतैव विधानेन भिक्षायाः परतोऽपि वा।
तत्संशासनमित्युक्तं भिक्षाकाले स्वयं गुरुः॥
नमस्काराय तन्मातुः स्वगोत्रप्रवरं वरम्।
वाचयीत विधानेन तद्वाचनविधिस्त्वयम्॥
कर्णौ पिधाय हस्ताभ्यां नमस्कार निमित्ततः।
चतुः सागरपर्यन्तं गोद्विजेभ्यः शुभं ब्रुवन्॥
भवत्वित्येव तत्पादौ गृह्णीयाच्च ततः पुनः।
साष्टाङ्गं संप्रणम्यैतां भवतीत्यादिकं वदेत्॥
त्रिवारमेवं प्रथमे दिवसे निखिलेऽप्यति।
प्रवदेन्निखिलायां च भिक्षायां मौञ्जिबन्धने॥

र्वाद्भिन्नदिवसेष्वेषु सकृदेव वदेदति। मौञ्जीदिने मातृभिन्ना निखिलाश्च चिरंतनीः॥

न तु भिक्षां वाचयीत भिक्षाद्रव्यं च तद्दिने।
अक्षतांस्तण्डुलान् रम्यान् नारिकेलादयोऽखिलाः॥
फलानां ये विशेषाः स्युः भक्ष्याणां ये विशेषकाः।
हिरण्येन प्रदातव्या ताम्बूलेनाञ्जलित्रिकात्॥
नमस्कृतास्तेन नार्यः सर्वा लौकिकवाक्यतः।
तस्यमूर्ध्न्यक्षतान्रम्या ... शीं निरीक्षितः॥
अधीत्य चतुरो वेदान्साङ्गान् शास्त्राणि षट्पदम्।
पुराणस्मृतिशिल्पांश्च दीर्घायुष्मान गृही (भवेत)॥

दृष्ट्वा च निखिलाङ्गैः पुत्री पौत्री फलन्मनाः। कृतकृत्यो भवत्येव प्रयुञ्जीरन्महाशिषः॥

लब्धां भिक्षां च तां सर्वामाचार्याय निवेदयेत्।
यावदध्ययनं ह्येष भिक्षान्नो हि भवेद्ध्रुवम्॥

सम्यक्कृत ब्रह्मचर्य समिदाधानकोऽप्ययम्। अनुष्ठिताचार्यकुलवासो विप्रो भवेदपि॥

मौञ्जी लब्धा ततो भिक्षा सत्र एव तदा क्रिया। आचार्याय प्रयच्छन्ति महाकुलमनुत्तमा

मौञ्ज्याह्नदभिक्षां शक्त्या ताम्बूलानि पृथक् पृथक्।
सदस्येभ्यो द्विजातिभ्य प्रयच्छेद्वै रेनमा ॥
स्वसुर्यान्न तु वत्सुयान् निगम्नुयान्न धावतान्।
पूजयेच्च शिवैवास्यै दानमानादिभिस्तदा ॥
यावन्तो वै सदस्यास्तु तावन्तो दक्षिणार्हकाः।
विधवानां वर्णिनां च ताम्बूलं न कदाचन ॥
प्रदद्यात्ता ˜ स्तूपं किन्तु दत्त्वा विसर्जयेत्।
याचकेभ्यो द्विजातिभ्यो दरिद्रेभ्यो विशेषत ॥

सतत सचरित्रेभ्य प्रदद्यादक्षिणा शिवा। केभ्यो नग्नेभ्यो वा विटेभ्य सत्र एव वा

सद्रूपकेभ्य पापेभ्य शैलूषेभ्यो मठेष्वपि।
असद्दर्पगनुद्दिश्य श्रोत्रियेभ्यो विशेषत ॥
न सत्कर्मसु तेभ्योऽर्थं तूष्णीकं न विसर्जयेत्।
अभ्यनुज्ञानिमित्तार्थं निमित्त यद्धन तु तत् ॥
यज्वभ्य श्रोत्रियेभ्यश्च विद्वद्भ्यश्च विशेषत ।
मन्त्रार्थविद्भ्यो देय स्यादन्यानर्थं हेतवे ॥

तद्धन प्रमवत्येव ततस्तस्मात्स्व चाचरेत्। पलाशहोमपर्यन्त मौञ्जीकर्म प्रचक्षते ॥

तावदन्न यथा शक्त्या ब्राह्मणेभ्यो निरस्येत्।
तृतीयदिवसे मौञ्ज्या प्रकुर्यात्सुमहाशिव ॥
तस्मिन्काले विशाखस विष्णुर्लक्ष्म्या समायुत ।
सान्निध्य प्रकरोत्येव देवी वदभया विभु ॥
तस्मात्तस्मिन् विशाखस्य वदवन्तो द्विजोत्तमा ।
विशाखम प्रपूज्यास्य दानमानार्हणादिभि ॥

कृत्स्नकाले मौञ्ज्याख्यमुत्तम दिनम्। नाह्नस्यात्पादक स्यादेवमेव न चेतरेत् ॥

तस्मिन्ननुष्ठिते सम्यगेकस्मिन्वा परे ¨ ।
मौञ्ज्याख्ये परमे दिव्ये कृतान्येवेतराण्यपि ॥
जातकादीनि कर्माणि गौणकाले कृतान्यपि ।
मुख्यकालकृतानि स्युः उपनीत्या सदैव चेत् ॥
ग्यकालादिकैस्तस्य मुख्यस्य यदि संभवे । वैगुण्ये सर्वलोपः स्यादतो ज्ञात्वैतदप्यति
एकां वाऽपि क्रियां विद्वान् मौञ्ज्याख्यां सम्यगाचरेत् ।
तत्रैव मन्त्रसिद्धिः स्यात् तन्त्रसिद्धिः परा शिवा ॥
क्रियासिद्धिः तपस्सिद्धिः श्रेयस्संपन्महोन्नता ।
ज्ञानसिद्धिर्लोकसिद्धिर्भवत्यपि न संशयः ॥
पितोपनयनस्यादौ कर्ता पुत्रस्य धर्मतः ।
स्थिते तस्यापि पितरि पितुः स तु मनीषिभिः ॥
प्रोक्तः कर्तेति परमः तस्यापि पितरि स्थिते ।
स एव मुख्यकर्ता स्यात् पितामह इत्ययम् ॥
असौ कथं भवेत्कर्ता चेति प्रकृते सति । उत्तरं तत्र वक्ष्यामि तत्कर्मादौ तदङ्गके ॥
नान्दीकर्मणि ये देवा अस्य केवलाः ।
प्रभवेयुर्हि नान्यस्य तदुद्देशेन कर्म तत् ॥
समाप्यं किल तेनैव मुख्य कर्ताऽथ मुच्यते ।
ज्येष्ठस्य च पितृव्यस्य पितुः पितुश्चापि च ॥
प्रपितामहस्यासद्भावे पिता कर्ता भवेदिति । पुत्रस्योपनये वच्मि तथाऽन्येषामसंभवे ॥
सतां मातामहादीनां गुरूणामपि दुर्घटे । पिता पुत्रस्योपनीतौ कर्ता स्यादन्यथा न तु
तेषामनुज्ञया चेत्तु तद्धर्पेण सुचेतसा । प्रकृतोऽयं भवेदेव नान्यथा न्यायवादिनाम् ॥
मतिमेव विशेषेण ज्ञातव्यं गुरुबुद्धिभिः ।
आषोडशाद्ब्राह्मणस्येत्युक्तः कालः परो न तु ॥
अधिकोऽसत्कल्प एव वटोस्तस्य तु कुत्सितः । प्राप्तायामधिकायां तु तत्कर्मा नर्हतादिभिः

तदाऽब्द कल्प प्रभवे वटोर्मध्ये विनिश्चित ।
पञ्चमाब्दादिक काल परो मुख्यतमो मत ॥

दशमाब्दे तादृशस्य व्यतीतेऽत्यन्तपातकम् । मातापित्रोश्च बन्धूनां प्रभवेन्नात्रसशय वेदाक्षरप्रग्रहणशक्तिमस्न यदा पिता । यदि नोपनयनेत्सद्य महत्पातकमश्नुते

मौञ्जीकर्मणि ये विप्रा समाहूतास्तु तत्प्रति ।
न गच्छन्ति न पश्यन्ति ते वै नरकगामिन ॥
स्वकालातिक्रमे मौञ्ज्या दैवाद्वा मुख्यगौणयो ।
पातित्य नक्षणान्नून जातिभ्र शोऽपि जायते ॥
उक्ताना षोडशाब्दाना येन केनाऽपि कर्मणा ।
व्यतिक्रमेत्तस्य यतो मौञ्ज्या स्यान्न प्रयोजनम् ॥
हठाद्यद्यपि कृत्वा वा ब्राह्मण्य नाऽऽप्नुयादसौ ।
किं त्वब्राह्मण्यमाप्नोति पापकस्तेयो न भवत्यपि ॥

सरकर्मकालासभाव्य नेष्यणीयश्च पैतृके । कर्मणि महायज्ञे सन्ध्ययोरुभयोरपि

सन्ध्यापनयनात्पश्चात कालेषु त्रिषु सा भवेत् ।
अग्निकाय तथा स्नान तथैवाऽऽचमनक्रिया ॥
कर्मणामपि सर्वेषा नित्यमाहान्तयोर्भवेत् ।
सन्ध्यात्यागे ब्राह्मणोऽस्य ब्राह्मण्य ना मश्नुते ॥
ब्राह्मण्य स्नानसन्ध्याभ्या नान्येनैतत्प्रजायते ।
सन्ध्याकार्यो यथा मौञ्जी विद्यार्थस्य च केवलम् ॥

सावित्रग्रहमारभ्य यथा सन्ध्या तथा पुन । ब्रह्मयज्ञश्च गायत्र्या भवेत्तत्तर्पणं तथा दीपकर्मक्रियायास्तु तथा साय विधीयते तत्पद वेदमुखन भवेन्नित्यं द्विजन्मनाम् मध्याह्ने ब्रह्मयज्ञस्य मुख्यकाल उदाहृत । प्रात कालादिकस्सर्वस्तत्समो नैव सर्वदा

वेदोपक्रमण कुर्यात कृत्योपाकर्म शाखिन ।
अकृत्वा तदुपाकर्म न वेद समुपक्रमेत् ॥

नित्यं द्विजन्मनां प्रोक्तं श्रावण्यां वेदहेतवे।
पौर्णमास्यामुपाकर्म प्रथमं ब्रह्मचारिणाम्॥
प्रथमोपाकृतिसमं नेह कर्म शुभान्तरम्। तत्रैव क्षुरकर्मादौ ततः स्नानान्तरात्पुनः॥
अभ्यञ्जनं यथावच्च संभवैर्भूषणादिभिः। अलंकारैश्च वासोभिः परैर्नीराजनादिभिः॥
पीतकौपीननिबन्धदर्पणदण्डमुख्यरपि। पीतमौञ्ज्यजिनस्तावक्षौमकुस्तुम्बरादिभिः॥
प्रवेशनिर्गमाभ्यां च स्वस्तिवाचनपूर्वतः। सर्वमङ्गलवाद्यौघरञ्जनक्रियया तदा॥
काण्डर्षिवेदहोमेन विरजाहोमतस्तदा। पाहित्रयोदशमहा जपहोमार्चनादिभिः॥
कामो कार्षीज्जपेनैवं तन्मन्युरजपेन च। वेदाद्युपक्रमसहा सत्कर्मक्रियया ततः॥
तत्समस्तूत्तमो नास्ति तदाद्येव द्विजन्मनाम्। वेदादानपरिग्राहशास्त्रप्रवचनादिभिः॥

लोके सर्वत्र दृश्यन्ते तदाद्येव च वर्णिनाम्।
नित्यं कालद्वये होमः समिधामटवीक्षिताम्॥
नित्यं कालत्रये सन्ध्यासमतिक्रमणं गुरोः।
अत्यन्तशिक्षया स्नानं भिक्षाचर्यादिकं तथा॥
वेदव्रतानां सर्वेषां समनुष्ठानमेव च। तत्तदुक्तेन विधिना तदा ह्येव न तत्पुरः॥
उपक्रमः प्रकर्तव्यः प्राजापत्याख्यकाण्डके।
प्राजापत्यव्रतमिदं विधिना विधिचोदनात्॥
कर्तव्यत्वेन कथितं तदारम्भेऽप्युपाकृतिः। उत्सर्जनं तत्समाप्तौ द्वयमेकस्य केवलम्॥
कर्तव्यमेव तन्मन्त्रैः चरिष्यामीत्यचारिषम्। अग्ने व्रतपतेत्येव तच्चतुष्टयमन्त्रकैः॥
एवं नवानां काण्डानामाद्यानां करणं बुधैः। पृथक्त्वेन प्रकथितं सोऽन्यानां च ततस्तथा
उपाकृतिस्तथोत्सर्गः नवानां च पृथक् पृथक्।
तत्तल्लिङ्गैश्च तन्मत्रैः तत्तकाण्डर्षिभिस्तथा॥
पश्चादाग्नेयकाण्डानां समानां करणं बुधैः। प्रचोदितं विधानेन तत्तत्तल्लिङ्गमन्त्रकैः॥
अनन्तरं वैश्वदेवकाण्डानां पूर्ववत्तथा। उत्सर्गोपाकर्मणी ते कतव्यत्वेन चोदिते॥
एवं चतुश्चत्वारिंशत्काण्डानां समुपक्रमे। समाप्तौ च यथाशास्त्रमुपाकर्म ततः पुनः॥

उत्सर्जनं च कुर्वीत विधिनाऽनेन मन्त्रवित् । वेदं समभ्यसेदुक्त्या गुरोरेव सकाशतः ।

वर्णान् सम्यक्पदमेव सादयित्वा तत पुन ।
तदङ्गानि च तन्मध्ये निद्रालस्यादिवर्जित ॥
लोभमोहक्रोधहीन वसन्नित्य गुरौ कुले ।
श्रोत्रियानागतान्बन्धून् यश्चनो याचकानपि ॥
पितरौ प्रणमन् भक्त्या नित्य कालद्वयेऽप्यति ।
भिक्षान्नमश्नन्प्रयतो मधुमासादि वर्जनात् ॥

स्वाध्यायकृतशास्त्रौघ सर्वविद्या विशारद । ऊहापोहविशेषज्ञ क्रियावस्तु विशेषवित्
सर्वमन्त्राथकुशल सूत्रन्यायविचक्षण । मीमांसान्यायकुशल धर्माधर्मविवेकवान् ।
अध्वर्युद्गातृहोतृणा कार्यकृत् तपेशल । प्रायश्चित्तेन कुशल स्नातको प्रभवेद्ध्रुवम् ॥

तानि काण्डानि सन्त्य प्रवदामि च सुस्फुटम् ।
पौराडाशा याजमानो होता (?) हौत्रमेव च ॥

पितृमेधश्च कथिता ब्राह्मणेन च तत्परम् । तथैरातु ब्राह्मणेन प्राजापत्यानि चोदिरे ॥
तत्काण्डेऽरविशेषज्ञा ऋमिष्ठानां महर्षय । तद्विशेष प्रकाण्डार्थं सम्यगेवद्विभज्यते
पौराडाशा इषे त्वाद्या अनुवाकास्त्रयोदश । तद्ब्राह्मण तृतीयस्या प्रसुप्तं पाठकद्वयम्
आद्या षडनुवाकाश्च द्विचत्वारप्रपाठके । समिधा यनतीत्याद्या अनुवाकास्तथा दश
अनुब्राह्मणमनन्त प्रश्नद्वयगत परम् । मन्त्र त्वाद्या याजमाना अनुवाका वहीरिता
अनुवाकान्तन पञ्च पाकयज्ञादिकाश्च षट् । याजमानब्राह्मणानीत्युच्यन्ते वेदवित्तमैः
चित्ति स्नुगाद्या मन्त्रा ः लारा स्त्रिधा इमौ । द्वितीय ह्यष्टके प्रश्ने द्वितीयस्तृतीयकः
सप्तमियाज्ञिक प्रश्न इष्टिहौत्रमितीरित । देवा वै नेति पञ्चाऽनुवाका स्त्रिधा स्मृता
पर युवास प्रश्नस्तु पितृमेध ईरीरित । इत्युक्त काण्डसप्तक प्राजापत्यं प्रकीर्तितम् ॥

काण्डानामथ सौम्याना क्रियते च निरूपणम् ।
आध्वयका प्रश्नास्तैव दक्षिणा (च) तत परम् ॥

समिष्टयजुषां स्नाम सामन्त्र भूतानया । यानपय शुक्रियाणि सयथापि तथा पुन

स ब्राह्मणानि सानुब्राह्मणान्यपि यथाक्रमम् ।
सौम्याख्यानि तु काण्डानि कथितानि महात्मभिः ॥
ाराद्यात्र वै तेषां पुनस्सम्यङ् निरूप्यते । आप उन्दन्तु देवस्य प्रश्नद्वितयमध्वरः ॥
ासंपद्यमानोऽनुवाकावप्यध्वरौ मतौ । सजोषा इन्द्रपर्यन्ता आददे प्रमुखा ग्रहाः ॥
ुत्यमनुवाकान्त्रीन् दक्षिणामूचिरे बुधाः । ब्राह्मणत्रयमेतेषां षष्ठः काण्ड उदाहृतः ॥
सत्रात्प्राचोऽनुवाकांस्त्रीन पितद्ब्राह्मणं विदुः ।
उभये वै प्रश्न आद्यः पञ्चमौ षष्ठसप्तमौ ॥
ग्नेः प्रपाठके तुर्यमन्तिमं चतुरस्तथा । अध्वरब्राह्मणं प्राहुरनुवाकानिमानपि ॥
त्रिवृत्स्तोम इति प्रश्नः समाख्यः परिकीर्तितः ।
नमो वाचे तदूर्ध्वौ तु प्रश्नौ शुक्रिय तद्विधी ॥
ाकयज्ञमिति प्रश्नः सप्तमाद्याः षडीरिताः । अनुवाका वाजपेयाः तद्विधीन्प्रथमेष्टके
श्ने तृतीये देवा वै यथेत्यष्टौ प्रचक्षते । एवं नवोदितान्काण्डान् सौम्यानाहुर्मनीषिणः
आग्नेयानां च काण्डानां क्रियतेऽथ निरूपणम् ।
अग्न्याधेयं त्वग्निहोत्रमग्न्युपस्थानमेव च ॥
ाह्मग्निचयनं तद्वत् युञ्जानादिकमप्यति । सावित्रचयनं चैव नाचिकेताख्यकं तथा
ाथा वैश्वसृजाख्यं च पुनरारुणकं ततः । तद्ब्राह्मणमनुब्राह्मणञ्चापि क्रमतोदितम् ॥
ाग्ने काण्डजालं स्याद्वेदमध्य गतं तथा । स्पष्टार्थमधुना भूयः सम्यगेव निरूप्यते
ाधानं कृत्तिकास्वादि प्राङ् नवेत्यनुवाकतः । प्रथमे पुनराधानं काण्डे पञ्चमपाठके ॥
ाधानुवाकाश्चतुरः तथैव प्रथमेऽष्टके । तृतीय पाठकद्यानुवाकं च विबुधा विदुः ॥
ुपप्रयन्त इत्याद्यमग्न्युपस्थानमुच्यते । ममान्तमग्निहोत्रस्याङ्गिरसः पाठको विधिः॥
ेद्स्यादनुवाकौ तच्छेप तन्निष्कृतित्वतः । अग्निश्चतुर्थकाण्डोऽनुवाकावायुप आदिमौ
तस्य शेषतया प्रोक्तं तस्यैकं ब्राह्मणं बुधाः ।
आदितश्चतुरः प्रश्नानाहुः पञ्चमकण्डजान् ॥
एकं द्वावेकमेकं चेत्यनुवाकान्विना क्रमात् । उत्तरेषु त्रिषु प्रश्नेष्वनुवाका दशोदिताः

अपर ब्राह्मण प्राहु सप्ताम्नेरिद्धमीरिता ।
ख्यातान्येव हि काण्डानि ह्याग्नयानि मनीषिभि ॥

अथान्यते क्रमेणैव वैश्वदेवाख्यकाण्डकम् । राजसूयक्रतुस्त्वेक पशुबन्धास्तत परम्॥
ष्टय यजस्तथा पश्चान् नाक्षत्रा इष्टयस्तथा । द्विवश्येना अपाघाश्च पश्चात्सौत्रायणस्तथा
उपहोमा मुन्त्रवाक्यान्युपवाक्यानि स परम् । पश्चाद्याज्यानुवाक्याश्चाश्वमेधस्तत पुन
पुपमेधश्च सुमहान् सौत्रामणिरथापर । अच्छिद्र पशुहौत्र च सर्वोपनिषदस्तथा॥
गनद्वा ब्राह्मणवाक्यानि हतुब्राह्मणमेव च । तथैवैकाग्निकाण्डश्च वैश्व देवानि षोडश॥

काण्डानि (यिन्ति) न्येव काण्डर्षिभिर्महात्मभि ।
एतेषां विशदार्थाय पुन सम्यक् निरूप्यते ॥
आद्य काण्डाग्म प्रश्नो राजसूय प्रकीर्तित ।
तद्ब्राह्मण त्रय प्रश्ना पशाद्या प्रथमा(मे)ष्टके ॥

(   ) समिधा श्रुतमेव तदुत्तर । चत्वार्यनुवाका राजसूयात्मका इमे॥
नायकश्च प्रान्य पशव पर काम्यम्यमाय । प्रश्नास्तृतीयकाण्डाम् पानुवाक्यमुदाहृत॥

उभायामान्यान्यानु वाक्याद्यधिकविंशति ।
यज्ञाही यनुवाकश्च याज्या विद्वद्भिरीरिता ॥

समिद्धिरा चीमुनम्यानुवाकचतुष्टयम अग्नेमन्वे समिद्धो गायत्री त्रिष्टुप् तदुत्तर
एकादशाज्यो योवा अनुधनि च पाठक । अन्ताश्चद्वश सप्तमेऽपि काण्ड प्रश्नचतुष्टये॥
विवर्जित अनुवन तुयतुद्वादशाग्नि(धि)का अनुवाका अश्वमेधमन्त्रास्तद्ब्राह्मण बुधा
प्रजात्कौ सगिरन्त माडप्रष्था तन्त्रगौ प्रजापते पवस्वानुवाकावपि तथेरितौ॥
यदक्रन्दिक प्रश्न द्वयो व्यवरन्शान्तिका । या वा अग्नौ तत पून माग्नेयोष्ट तदुत्तर

यो वा अश्वस्य त चा (   ) मन्द्विधय स्मृता ।
मात्रायण वह्निरसमिन्नादि समुदाहृतम् ॥
चमाव नुवाका तमश्वमेधविवर्जित ।
न व ना यनुवाकाश्च पञ्च सौत्रायण विदु ॥

जुष्ट प्राणादिकौ प्रश्नावुपहोमान्प्रचक्षते ।
आहुः सूक्तानि विबुधाः पीवोन्नमिति पाठकम् ॥
अञ्जन्ति त्वामिति प्रश्नः पशुहौत्रमुदाहृतम् ।
स्वर्द्धीत्वा सर्वा नम्रिनं इति प्रश्ना यथाक्रमम् ॥
सौत्रामण्यच्छिद्रनक्षत्रेष्टयस्तामुदाहृताः । आद्येऽके पञ्चमस्य पाठकस्यादिमा अपि ॥
अनुवाकास्त्रयो नक्षत्रेष्टिकाण्डतया मताः ।
सौत्रामणेः शेष उक्तोऽनुवाकोऽयं युवस्विति ॥
अष्टौ तु काठके हव्यवाडादीनां प्रचक्षते । संज्ञानमिति सावित्रो नाचिकेतस्ततः परः॥
प्रोक्तो ब्रह्मानुवाकश्च चातुर्होत्रिय ईरितः । प्रोक्तो वैश्वसृजोऽयं चेत्यनुवाकचतुष्टयम् ॥
तेषां चतुर्णां काण्डानां हव्यवाड् ऋषिरीरितः ।
तुभ्यं देवेभ्योऽनुवाकौ दिवःश्येनेष्टयस्तथा ॥
तपसा देवेभ्य इति त्वपाद्या उदिता बुधैः । ऋषयो वैश्वदेवास्तु काण्डयोरनयोर्मताः ॥
भद्रं कर्णेभिरित्युक्तः प्रश्ने अरुण केतुकः । अरुणाः काण्ड ऋषयस्तस्य तत्रैव कीर्तिताः
शं न इत्यनुवाकानां द्वादशानां मनीषिभिः ।
सांहित्यो देवताः उपनिषदः सं प्रकीर्तिताः ॥
उत्तरेषां त्रयाणां तु वारुण्यस्समुदीरिताः ।
प्रपाठकस्याम्भसीति याज्ञिक्यः प्रतिपादिताः ॥
स्वाध्यायब्राह्मणं प्राहुः सहवा इति पाठकम् ।
ब्रह्मा स्वयं भूः स्वाध्याय ब्राह्मणस्यर्षिरुच्यते ॥
प्रश्नः पुरुषमेधस्तु तृतीयाष्टक तुर्यकः । राजसूयादिका वैश्वदेवाः काण्डास्तु षोडश ।
एवं चतुश्चत्वारिंशत्काण्डानां तैत्तिरीयके ।
महाशाखाविशेषेऽस्मिन् कथिता ब्रह्मवादिभिः ॥
सर्वेषामपि चैतेषां काण्डानां तु पृथक् पृथक् ।
उत्सर्जनोपक्रमयोः काण्डर्षिं तं प्रधानकम् ॥

कृत्वा पर्वं च सन्म कुर्यात्तत्समिन्धितीयकम् । सूक्तोपहोमांश्च तथा कुर्यात्तैर विधानवः
उपस्थान तत कुर्यादग्ने व्रतवदादिभिः । सर्वं निवर्तयेत्कर्म जयादिकसमन्वितम् ॥
एतत्रत महानुष्ठानात्पर निरिति परे । अधीत्य वेद वेदौ वा वेदान्वा वेदमेव वा ॥
स्नान कुर्याद्विधानेन गुरुनुज्ञाप्रपूर्वकम् । तदुत्तरायणे कार्यं आपादिष्वेव केवलम् ॥

मुख्येषु कुर्याद् गौणेषु न कदाचन तां क्रियाम् ।
शुभ न्विसनक्षत्रे चन्द्रतारावलान्विते ॥
स्नान करिष्येति विप्र समीपे प्राग्विचक्षण ।
सूर्योऽस्तस्य गोष्ठ समन्ततोऽस्मा स धर्मणा ॥

कृष्णाजिनतापिधाय मौनी निष्ठवनन्हिन । तेनैव नातप तस्मिन् दिवसेऽथ निरीक्षन

मध्याह्ने समिदग्नि न प्रतिष्ठाप्य विधानत ।
पात्रप्रयोगकाले तु समिलूनादि वस्तु तत् ॥

यथार्हं प्रयुनक्त्यत्र यत्र मक्षमण वै । तानि सर्वाणि पात्राणि मानुपाणि यततन्त ॥

पश्चात्तन्नाज्यभागान्ते ह्रुत्वा लोममर्हन ।
पालाशममिध ग्राही निक्षिपदेव तां स्त्रियाम् ॥

पश्चान्नलरपनिरस्य शेवकाया कस्मैपि वा । त्रियायुपति मन्त्रेणाभिमन्त्य क्षुरमेव तत् ॥
यत्र प्रत्यागनुगा नत ऋतानिधनात्परम् । समानमेव कथित जघनार्धे प्रशस्य वै ॥
स्व मेखला मन्त्रपूता त्रिम्य प्रक्षालयेत्तथा । स्यात्तद्धारणायाय तां गृह्णाय सवर्ण्यपि ॥
इम्ममिति मन्त्रेण स्नानम्य यथा तथा उदुम्बरस्य मूल वा उपगूहेत सामथ ॥

आपोहिष्ठेति निर्मभि हिरण्यनि च मन्त्रकैः ।
स्नापयीत विधानेन स्नानानन्तरमेव वै ॥

औदुम्बरेण काष्ठेन कुर्याद् दन्तधावनम् । उद्वर्तन स्नानीयेन पुन स्नान विधानतः ॥
कृत्वा वासान्तरं तत्र मामपश्यति च मन्त्रत परिधाय प्राड मुखत चन्दनं परमोत्तमम्

सगन्धस्य तत्र च नमो ग्रहमुखे परे ।
मन्त्रभिवतात्माथ गन्ध स्त्रा द्विजसत्तमाम् ॥

महात्मनां सदस्यानां चापरास्विति मन्त्रतः ।
स्वात्मानमनुलिप्याऽथ मणिं सौवर्णमेव च ॥
ग्रोतमलंकारयोग्यमौपधतस्ततः । उदपात्रे परिप्लान्यापाशोऽसीति मन्त्रतः ॥
सार्धतः कण्ठमूलेन धृत्वा तन्मणिमालिकाम् ।
ततो बादरिकं नूत्नं मणिं कृत्वा च पूर्ववत् ॥
मन्त्रकं हस्तमूले विभृयाद्विधिनैव वै । तद्धारणं वामकरे दक्षिणे प्रतिसरं यतः ॥
तदुत्तरं वस्त्रं रेवतीस्त्वेति मन्त्रतः । धृत्वा तस्य दशायां च प्रवृत्तौ विधिना कृतौ ॥
प्रबध्य तूष्णीं तत्पश्चात् दर्व्यामादाय तेन वै ।
आज्यमादाय विधिना चायुष्यमिति मन्त्रकैः ॥
ष्टभिश्चापि जुहुयाज्जयादीनपि हावयेत् । ब्रह्मोद्वासनकालेऽथ प्रवृत्तश्चैकमुत्तमम् ॥
तुर्भिरेव विभृयादितरंच तथैव वै । शुभिके शिरमन्त्रेण स्रजां शिरसि धारयेत् ॥
माहरदिति मन्त्रेण मालिकां च परिग्रहेत् । यदाऽञ्जनेति मन्त्रेणाङ्क्ते तच्चक्षुषी तदा
यि पर्वतमन्त्रैस्तैः चतुर्भिरथ वैकतः । पर्वतं समुदेक्षेत यन्मे वर्चेति मन्त्रतः ॥
ादर्शनं समुद्वीक्ष्य प्रतिष्ठेस्थेति मन्त्रतः । उपानहौ योजयीत पादयोरिति तत्क्रमः ॥
ं दक्षिणपादे वै ततः स्पष्टं हि केवलम् । प्रजापतेरिति ततः छत्रं नूत्नं धरेच्च वै ।
वस्य त्वेति मनुना वैणवं दण्डमेककम् । भृत्वा द्वे सदो मध्ये पश्चाद्वाचं च यच्छति ॥
क्षत्रोदयपर्यन्तं नक्षत्रेषूदितेष्वथ । दिशं प्राचीमुदीचीं वा दिशं निष्क्रम्य वैधतः ॥
षीण्यदुर्वीरित्येतदर्थत्रयक ऋच्छतः । उपस्थाय दिशः सर्वा नक्षत्राणि ततस्तदा ॥
स्येचन्द्रमसं चापि पश्चान्मित्रेण येन वा । केन वा भाषणं कुर्यात्पत्नीलाभाय केवलम्
ावत्प्रयोजनं ब्रूयादधिकं नैव तद्वदेत् । एवं कर्तुं शक्तिहीनः मन्त्रसंस्कारदुर्भगः ॥
तूष्णीममन्त्रकं सर्वं कुर्यादिति विधिस्स तु ।
कोऽपि गौणश्च कथितः न मुख्य इति वैदिकाः ॥
ोचुः किल महात्मानः तस्मादक्षस्तथा चरेत् । स्नानमेतद्विधानेन कृत्वा तत्परमेव वै
द्य एव विधानेन लक्षण्यां स्त्रियमुद्वहेत् । अनाश्रमी क्षणमपि न तिष्ठेदिति गौतमः ॥

व्रती न ब्रह्मचारी स्यान्न गृही न वनी यति ।
अतस्तस्मिन्दिने यत्नाद् द्वितीयाश्रममाचरेत् ॥
सती ज्येष्ठे विना त वै हित्वा स्नात्वा स्वय त्वरन् ।
विवहेन्न तु तूष्णीक सोऽनर्थसुमहान्भवेत् ॥
परिवेत्ता भवेत्तत्र तज्ज्येष्ठस्तत्कनीयस । परिवित्तिरिति ह्येय तावुभौ सेवकर्मणाम् ॥
अनर्हौ द्विजइन्द्रेषु निन्दितौ कुत्सितावपि ।
उपक्ष नेयहतौ पापौ पतितौ पापिनौ तव ॥
वर्जनीयौ भवेतां वै प्रायश्चित्तशतैरपि । शुद्धात्मानौ भवेतान्न यावदाचन्द्रतारकम् ॥
कृत्यमेतदति क्रूर प्रायश्चित्तबहिष्कृतम् । दत्ते वर्णिनि तिष्ठेत्तु यदि जातस्तदौरस ॥
तस्यैव ज्येष्ठता तस्य विवाहानन्तर परम् । ब्रतस्य कार्य उद्वाह नोचेत्तस्य दुरात्मन
न दोषो जायते घोर प्रायश्चित्ताक्षमो महान् ।
तद्दुष्ट परिवित्तत्व परिवित्तित्वमेव च ॥
मौञ्जी विवाहयत्नैस्तै तत्पूर्वकरणस्वत । उभयोर्नायते भूत तयोर्ज्येष्ठकनिष्ठयो ॥
अनुजोद्वाहन पश्चात्तज्ज्येष्ठ करपीडनम् । स्वस्य त्यक्त्वैव तूष्णीक यदि तिष्ठेत्तत पुन
प्रायश्चित्तशतै स्वस्य गृहोत्का तुलितोऽपि वा ।
विप्रश्रणी निवासाय विप्रैस्सचारिणाय वा ॥
अर्हाभासो भवेत्सत्य न चेद्रश्मि तम पुन ।
श्मशानोल्का समानस्तथाद्ग्रामायासा क्षमस्तराम् ॥
प्रभवेदेय स ज्येष्ठ कारणान्तरकल्पनात् । विवहेद्यदि पापात्मा कुलनिर्मूलकारक ॥
कपालचण्डालसम न ग्राममस्थानमर्हति । अय विधि कन्यकाना सम इत्येव सर्वत
सर्वेषामपि वर्णाना धर्मज्ञै समुदाहृत । यमयो पुत्रयोर्मध्ये पूर्वं जात कनीयस ॥
पश्चाज्जातस्तु विज्ञयो ज्येष्ठ कर्मसु सत्कृत ।
आहिताग्नि सोमयाजी क्षुद्रनिद्वहिनिन्महान् ॥
जाताष्ट पुत्रोपापश्च अपि दत्त स्वयं सुधी । जननादौ स्मरसाय कनिष्ठत्व प्रपद्यते ॥

अनुपेतोऽप्ययं पुत्रः पितृकर्मणि संगते। ज्येष्ठत्वं समवाप्नोति कनिष्ठत्वं न विन्दति॥

औरसे सति दत्तस्तु स्वकर्तृत्वेन पैतृकम्।

क्रियां यदि चरेन्मोहात्सा क्रिया विधिशून्यतः॥

कृतप्राया न भवति पुनः करणमर्हति। यावत्पुनः क्रिया पुत्र औरसेनाचरेज्जडः॥

पितृक्रियां स्वकर्तृस्वधर्मेण जनितश्रमः। पिता तावत्तस्य नूनं प्रेतत्वेन प्रपीड्यते॥

अयं तावत्सूतकस्य यावत्तत्कर्मशास्त्रतः। करोति विधिना भक्त्या सर्वकर्मसु गर्हितः

तस्माद्धर्मेण विवहन् धर्मज्ञः स्वकुलोद्भवैः। स्वबन्धुभिः स्वमित्रैश्च सर्वं शास्त्रविदुत्तमैः॥

समालोच्य प्रयत्नेन सर्वधर्मविवृद्धये। कन्यकां सत्कुलोत्पन्नां सुलक्षणसमन्विताम्॥

सर्वावयवसंपूर्णां दृढाङ्गां रोगवर्जिताम्। असमानार्षगोत्रां च विवहेच्च यवीयसीम्।

वाग्दत्तां कार्यं सिद्ध्यर्थमन्यं नैवा ततादिभिः।

गुप्तां दुर्लक्षणभिया त्रिकटां ह्रस्वकेशिनीम्॥

अतिनीचामतिक्रूरां निष्ठूरोक्तिमतीमिति।

अतिरक्तामतिजवामति भाषणलोलुपाम्॥

करालीं कालिकां रुग्णां पलितां रक्तमूर्धजाम्। अत्यन्तलीलापरमां चरमां चण्डनिष्ठुराम्

कुनखीं श्वेतां निद्रामदसमाकुलाम्। लोलुपां मददिग्धाङ्गीं महारतिपरायणाम्॥

नित्य दुःखमुखीं भीरुं वक्राङ्गीं वक्रनासिकाम्।

अतिदुर्गन्धवदनां भीमदन्तां भयङ्करीम्॥

कपूय कण्टागरलां चटुलां नित्यहासिनीम्।

अतिपारुष्य परमां महामालिन्यचेतसाम्॥

मार्जालनेत्रां पृथुलभीमौष्ठ पुटनासिकाम्।

संकां सांकरिकां जाड्यमालिन्यपरमां खलाम्॥

दीर्घरोमाङ्कितत्तनुं शार्दूलस्वरदुर्धराम्। कलिशीलां विशेषेण मतिमान् संपरित्यजेत्॥

पालिकां स्वनुजां कुभ्रू चर्पकारीं विहाय च।

वरयेत् कन्यकां धीमान् स्वीयवंशाभिवृद्धये॥

शकुनानि परिक्ष्यादौ विचिन्त्य च पुनः पुनः ।
निमित्तान्यपि दिव्यानि हृदयाह्लादकान्यपि ॥
दृष्ट्वा विवाह्यकन्यां चापल्यास्वरितेन च ।
व्यामोहं गमयेन्नैव न तस्मो भवदपि ॥
बन्धुं नेनागतान् दूरात्कन्या दातुं समुद्यतान् ।
वयोऽधिका कार्यकारा ह्लोभात्ता न तु विश्वसेत् ॥
दूरबन्धून्प्रयत्नेन चिरकालविचारतः । वचनादिपबन्धूना सबन्धाय परिग्रहेत् ॥
बन्धुत्वेनागतान्दृष्ट्वा पुरस्कुर्यादतीव च । सुप्रसन्नमुखो नित्यं पूजयेद्रोपयेदपि ॥
शक्त्योपचारं कुर्याच्च दानमानार्हणादिभिः ।
(?) न च क्रुध्याप्तिरस्कुर्याच्च तान्सुत ॥
मिथ्यावाक्यानि तैर्नूयात्तावमन्यश्च भीषयेत् ।
पूर्णकामान्प्रकुर्वीत सत्या शक्त्या तदर्थितान् ॥
सर्ववस्तुविशेषाश्च प्रदद्यादापयेत्तथा । यस्य गेहान्निवर्तन्ते पूर्णकामाः समागताः ॥
तस्य श्रयः सपदश्च वर्धन्ते शुक्लचन्द्रवत् ।
अभ्यागता यस्य गेहाद्विमिनो बान्धवाः स्वकाः ॥
मित्रादयो ब्राह्मणा वा तस्य सा श्रीर्विनश्यति ।
निमित्तानि मनोज्ञानि पश्यन्निश्चैस्सुहृद्गणैः ॥
कन्यादातुर्गृहं गत्वा बन्धुभिर्ग्रामवासिभिः ।
पुण्याहवाचनं मन्त्री कारयित्वा विधानतः ॥
अनुहा म मन्त्रस्तान् स्वयं जप्त्वा तदा तदा ।
दर्शनं दुर्निमित्ताना वाच यच्छन्दिपन्त्यभिः ॥
स्वस्त्ययनमिति मन्त्रश्च होमुचमेव च । शिवं शिवमिति यजुः जपन्वा जापयेदपि ॥
कल्याणादौ विशेषेण वाचयत्तद्गृहं व्रजेत् ।
गृहादवहिस्तस्य पादौ प्रक्षाल्याचम्य सिद्धये ॥

प्राणानायम्य विधिना देशकालौ प्रकीर्त्य च ।
तिथिं वारमृतुं मासं पक्षेण च समन्वितम् ॥
मुच्चार्य प्राकृतेऽस्मिन् न द्याहं स्त्रियमुद्वहेत् । इति संकल्प्य तत्पश्चाद्रक्षाबन्धनमेव च ॥
त्वा यज्ञोपवीतं तद्धृत्वा तन्मन्त्रतस्ततः । चतुरो ब्राह्मणान्नत्वा मदर्थं यूयमद्य वै ॥
कन्यां वृणीध्वं मद्योग्यां यद्वन्धुषु महोन्नताम् ।
इत्युक्त्वा तांस्ततो मन्त्रावादिमौ प्रेषधर्मतः ॥
उक्त्वा तान्प्रेषयेच्चापि प्रेपिता स्तेन तेऽपि वै ।
गत्वा कन्याप्रदातारं प्राङ्मुखं समवस्थितम् ॥
स्वयं तदुन्मुखो भूत्वाऽथवा ते ब्राह्मणः स्वयम् ।
उदङ्मुखं प्राङ्मुखं च प्रत्यङ्मुखमथापि वा ॥
मुद्दिश्य वदेयुर्वै प्रपितामहपूर्वकम् । नप्त्रे पौत्राय पुत्राय चायुष्मै च सशर्मणे ॥
ाक्षाच्छचीन्द्ररूपाय गौरीशंकररूपिणे । वाणीभाषा स्वरूपाय लक्ष्मी गोविन्दरूपिणे
ात्रोपेतामिमां कन्यां नप्त्रीं पौत्रीं च पूर्ववत् । सर्वमुक्त्वा तत्क्रमेण वदेयुस्ते वृणीमहे
युक्ते तैरथ पिता कन्याया स तु चेतसा । चाञ्चल्यरहिते नैव संमत्या स्वजनस्य च
निखिलस्य कलत्रस्य मित्रवर्गस्य कृत्स्नशः ।
वृणीध्वमिति संभाष्य तस्मै दास्यामि संप्रति ॥
मुक्त्वैव ततस्तेभ्यो दत्वा ताम्बूल चेलके । प्रेषयित्वा तमामन्त्र्य स्वस्तिवाचनपूर्वकम्
र्वमङ्गलवाद्यौघचिरण्टीगानपूर्वकम् । अभ्यञ्जनस्नानमुखं कारयित्वा च शास्त्रतः ॥
अलंकारासने रम्ये स्थापयित्वा स्वयं ततः ।
पत्न्या समुपविश्यैव प्राणानायम्य वाग्यतः ॥
हासंकल्पमुच्चार्य मद्वंश्यानां मया सह । दशापरेषां पूर्वेषां पितॄणां मुक्तिहेतवे ॥
न्द्रमण्डलपर्यन्तं यव संख्याभिरेव वै । सूर्यमण्डलपर्यन्तं तिलसंख्याभिरेव च ।
सर्षपाभिस्सप्तर्षिलोकपर्यन्तमित्यपि ।
वालुका ध्रुवलोकाख्यपर्यन्तं ब्रह्मलोकाप्तिसिद्धये ॥

महादानान्तर्वृ त्ति कन्यकादानमुत्तमम् । करिष्यामीति संकल्प्य तस्यै कुर्यात्ततः परम्
मधुपर्कमहापूजां तद्विधानेन पण्डितैः । कन्यादानात्परं वापि पूर्वं वा तं यथाविधि
कुर्याद्विवाहे जामात्रे सम्यगभ्यर्च्य शक्तितः ।
संकल्पानन्तरं तत्रायं ते कूर्चा इति स्वयम् ॥
कन्यादाता स्वयं दद्यात् कूर्चं दर्भमयं शिवम् । वरोऽथ तत्र मन्त्रेण राष्ट्रेत्युपविशेत्तत ॥
आपः पाद्या इति प्रोक्ते आपः पादावनेजनीः ।
इति मन्त्रं जपेत्सम्यक् पश्चात्स्तत्रां स्वयं वरम् ॥
पादौ प्रक्षाल्य पूर्वं तु दक्षिणाद्ग्रिमुखेन वै । पत्नी प्रदत्तनीरेण चन्दनेनार्चयेत्त तौ
तदा वरो मन्त्रयेत मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् ।
आमागमित्यपि तदा विराजो दोह इत्यपि ॥
मन्छिद्रसलिलं पूर्वं नीयमानं जपेत च ।
समुद्र(प्रादि)मिति मन्त्रेण मन्त्रोऽन्तं वरो जपेत् ॥
मधुपर्कं नयोश्चारे तस्य विद्यामनु जपेत् । आमागन्निति मन्त्रं चामृतोपेति मन्त्र
तत्पत्नीप्रत्तसलिलं पश्चिमाभिमुखस्थितः । पिबेदेव वरो हस्तात्तदाचमविधानवः
यन्मधुनो मधव्येन मधुपर्कं सहृतत । सकृत्प्राश्य तत तूष्णीम् द्विवारं भक्षयेत्परम्
उत्तरेणाऽथ यजुषा पुनर्नीरं वर पिबेत् । कन्यादाता गौरि सूक्तं गौरस्य मनुं जपेत्
ममेत्यत्र स्वनाम्नो वै पश्चयन्तोच्चारणं भवेत् ।
तदाऽमुष्येत्यत्र पश्चात्कन्यादातुश्च नाम तत् ॥
पश्चयन्तोच्चारणं कुर्यात्स्वयमेव वरस्तदा । अग्नि प्रवाश्यनानु मन्त्राणां सर्वेषां केवलं जप
ओमुत्सृजत पर्यन्तं कटो कार्यस्ममप्रकः । मिद्धमन्नं भूतमिति पठेद्दियपि केचन ॥
प्रोचुर्महान्तो विबुधाः तदन्नस्य निरीक्षणम् ।
वरस्य विधिरित्येव सा विराडिति तत्परम् ॥
ओंकल्पयत पर्यन्तं जपेदिति विपश्चिताम् ।
आचारः सुमहानेवं तदन्ते सुमहानयम् ॥

साक्षाद्गो मधुपर्कोऽयं निन्दितः शास्त्रवेदिभिः ।
मधुपर्कस्य कालोऽयं विवाहः प्रथमो मतः ॥
ानागमः पश्चान् श्रोत्रियस्यागमः परः । श्वशुरस्यागमो राज्ञः वत्सरात्परतः स्वमु
न महतां पूर्वं कन्यादानस्य चोदितः । मधुपर्को महाभागैं स्वमेव महत्स्वथः ॥
कन्यादानात्परं सोऽयं केषां चित्खलु केवलम् ।
आचारो दृश्यते तस्माद्विकल्प इति तं विदुः ॥
कन्यादानात्पूर्वमेव कन्याव्रतमुखादिकम् ।
सत्यो महत्स्यस्तज्ज्ञास्तास्तदन्याद्यास्तु तत्करान् ॥
दुरिति धर्मज्ञ समयो वैदिकैरपि । समनुष्ठित एवायं तद्व्रतं चेदमुच्यते ॥
ीपूजा शचीपूजा सर्वा अङ्कुरदेवताः । यास्तासामत्र पूजा च तत्तन्नाम पदैः परैः ॥
चतुर्थ्यन्तैर्विधानेन सा कार्याऽऽज्ञनमूलकैः ।
निशाविम्बद्वये गौरि शच्या ते तत्र कल्पयेत् ॥
ाद्यांचमनीयादिषोडशैरुपचारकैः । प्रदक्षिणनमस्कारैः स्तोत्रैर्मङ्गलकारकैः ॥
र्चयित्वा ततो भूयो मौनकाष्टेन यत्परम् । तया यत्कुरुते ध्यानं तत्कन्याव्रतमुच्यते
याव्रतात्परं कन्यादानसंकल्प इत्यपि । केचिदाहुः महात्मानः तत्प्रातरिति केचन
तत्परां तादृशीं कन्यां पत्न्यादाय सहैव वै ।
स्वयं प्राङ्मुखमासीनः पश्चिमाभिमुखस्य तु ॥
स्य वस्त्राभरणविहितस्य पुरोऽस्य वै । स्वस्य चाभ्य(भ्युप) विष्टस्य वेणुद्वन्द्वस्थितिर्भवेत्
वधूवरयोस्तत्र पादद्वन्द्व स्थितिर्भवेत् । पूर्ववत्पुनरुच्चार्य स्वगोत्रप्रवरे तदा ॥
प्रपितामहपूर्वेण नप्त्रीं पौत्रीं सुतां च ताम् ।
लक्ष्मीं स्वरूपिणीं कन्यां लक्ष्मीनारायणस्य वै ॥
ारूपिणेऽस्य ते भूयो वरायेति च तत्परम् । प्रजासहत्व कर्मभ्यः इत्येवं प्रतिपादयेत् ॥
प्रतिपादयामीति वदन् धर्मे चार्थे च तत्परम् ।
कामेनाचरितव्येति कर्ता वरमुदीरयेत् ॥

महादानान्तर्वृत्ति कन्यकादानमुत्तमम् । करिष्यामीति सङ्कल्प्य तस्यै कुर्यात्तत परम्
मधुपर्कमहापूजां तद्विधानेन पण्डितै । कन्यादानात्परं वापि पूर्वं वा त यथाविधि

कुर्याद्विवाहे जामात्रे सम्यगभ्यर्च्य शक्तित ।
सङ्कल्पानन्तरं तत्राय ते कूर्चा इति स्वयम् ॥

कन्यादाता स्वय दद्यात् कूर्चं दर्भमय शिवम् । वरोऽथ तत्र मन्त्रेण राष्ट्रेत्युपविशेत्तत ॥

आप पाद्या इति प्रोक्ते आप पादावनेजनी ।
इति मन्त्र जपेत्सम्यक् पश्चात्कन्यां स्वयं वरम् ॥

पादौ प्रक्षाल्य पूर्वं तु दक्षिणाङ्घ्रिमुखेन वै । पत्नी प्रदत्तनीरेण चन्दनेनार्चयेच्च तौ ॥

तदा वरो मन्त्रयेच्च मन्त्रेणानेन मन्त्रवित् ।
आमागन्नित्यपि तदा विराजो दोह इत्यपि ॥
तच्छिष्टसलिल पूर्वं नीयमानं जपेत च ।
समुद्र(द्रादि)मिति मन्त्रेण मत्परोऽन्त वरो जपेत् ॥

मधुपर्के प्रयोक्तारे तस्य चित्तामनु जपेत् । आमागन्निति मन्त्र चामृतोपेति मन्त्रत ॥
तत्पत्नीप्रदत्तसलिल पश्चिमाभिमुखस्थित । पिबेदेव वरो हस्तात्तदाचमविधानत ॥
यन्मधुनो मधव्येन मधुपर्कं सकृत्तत । सकृ प्राश्य तत तूष्णीम् द्विवारं भक्षयेत्परम् ॥
उत्तरेणाऽथ यज्ञुषा पुनर्नीर वर पिबेत् । कन्यादाता गौरि त्युक्ते गौरस्यप मनु जपेत्

ममेत्यत्र स्वनाम्नो वै पष्ठ्यन्तोच्चारण भवत् ।
तदाऽमुष्येत्यत्र पश्चात्कन्यादातुश्च नाम तत् ॥

पष्ठ्यन्तोच्चारण कुर्यात्स्वयमेव वरस्तदा । अग्नि प्राशनातु मन्त्राणां सर्वेषां केवल जप
ओमुत्सृनत पर्यन्त कलौ कार्यस्समप्रक । सिद्धमन्त्र भूलमिति पश्येदित्यपि केचन ॥

प्रोचुर्महान्तो विबुधा तदन्नस्य निरीक्षणम् ।
वरस्य विधिरित्येव सा विराडिति तत्परम् ॥
ओंकल्पयत पर्यन्त जपेदिति विपश्चिताम् ।
आचार सुमहानेव तस्यान्ते सुमहानयम् ॥

साक्षाद्गो मधुपर्कोऽयं निन्दितः शास्त्रवेदिभिः ।
मधुपर्कस्य कालोऽयं विवाहः प्रथमो मतः ॥
नूचानागमः पश्चात् श्रोत्रियस्यागमः परः । श्वशुरस्यागमो राज्ञः वत्सरात्परतः स्मु
येण महतां पूर्वं कन्यादानस्य चोदितः । मधुपर्को महाभागैं रयमेव महत्पथः ॥
कन्यादानात्परं सोऽयं केषां चित्खलु केवलम् ।
आचारो दृश्यते तस्माद्विकल्प इति तं विदुः ॥
कन्यादानात्पूर्वमेव कन्याव्रतमुखादिकम् ।
सत्यो महत्यस्तज्ज्ञास्तात्तदम्याद्यास्तु तत्करात् ॥
कुर्युरिति धर्मज्ञ समयो वैदिकैरपि । समनुष्ठित एवायं तद्व्रतं चेदमुच्यते ॥
ौरीपूजा शचीपूजा सर्वा अङ्कुरदेवताः । यास्तासामत्र पूजा च तत्तन्नाम पदैः परैः ॥
चतुर्थ्यन्तैर्विधानेन सा कार्याऽऽसनमूलकैः ।
निशाविम्बद्वये गौरि शच्या ते तत्र कल्पयेत् ॥
ाद्यार्घ्याचमनीयादिषोडशैरुपचारकैः । प्रदक्षिणनमस्कारैः स्तोत्रैर्मङ्गलकारकैः ॥
अर्चयित्वा ततो भूयो मौनकाष्ठेन यत्परम् । तया यत्कुरुते ध्यानं तत्कन्याव्रतमुच्यते
कन्याव्रतात्परं कन्यादानसंकल्प इत्यपि । केचिदाहुः महात्मानः तत्प्रातरिति केचन
तत्परां तादृशीं कन्यां पत्न्यादाय सहैव वै ।
स्वयं प्राङ्मुखमासीनः पश्चिमाभिमुखस्य तु ॥
वरस्य वस्त्राभरणविहितस्य पुरोऽस्य वै । स्वस्य चाभ्य(भ्युप) विष्टस्य वेणुद्वन्द्वस्थितिर्भवेत्
तद्वधूवरयोस्तत्र पादद्वन्द्व स्थितिर्भवेत् । पूर्ववत्पुनरुच्चार्य स्वगोत्रप्रवरे तदा ॥
प्रपितामहपूर्वेण नप्त्रीं पौत्रीं सुतां च ताम् ।
लक्ष्मीं स्वरूपिणीं कन्यां लक्ष्मीनारायणस्य वै ॥
स्वरूपिणेऽद्य ते भूयो वरायेति च तत्परम् । प्रजासहत्व कर्मभ्यः इत्येवं प्रतिपादयेत् ॥
प्रतिपादयामीति वदन् धर्मे चार्थे च तत्परम् ।
कामेनाचरितव्येति कर्ता वरमुदीरयेत् ॥

तच्छ्रुत्वाऽथ वरः पश्चाद्वह्निब्राह्मणसंनिधौ।
वदेन्नानिचरामीति स्वस्ति प्रतिवचो वदेत्॥

तत्परं फलताम्बूलहिरण्याभरणादिभिः। शाल्मामेण च गत्वा धरणी क्षेत्रमन्दिरैः
सगृह्यावरणाद्यस्य दूरीकुर्यात्परं तदा। जीरकञ्च गुडं मूर्ध्नि निक्षिपेतां वरौ तदा।

देवस्य त्वा मनु जप्त्वा तन्मन्त्रान्ते तत पुनः।
राजास्वेत्यादिकं चाचरा प्रतिगृह्णातु तत्परम्॥

प्रजापतये कन्या ( )। तेनेत्यादि भवेत्तत्र तत्पूर्वं वेति केचन।

तन्मुहूर्तं सुमहति कन्या दृष्ट्वा वरं स्वयम्।
अभ्रातृघ्नी चप कुर्यादघोरेत्यवलोकयेत्॥
अत्रैव वरवध्वौ तौ आयाभ्याममुतः परम्।
मन्त्र्यानि तु कर्माणि प्रनाम्न विधिनैव वै॥

समुत्पादयितव्यास्युरित्यथ तत्क्रमं विदुः। ( )॥

अथ दर्भं समुद्धृत्य चेदं मन्त्रेण वै वरः।
तस्या वध्वाः समूढाया भ्रुवोरन्तरभागतम्॥

समृज्याथ प्रतीचीनं निरस्य च जलं स्पृशेत्। रोम्नादि निमित्तेषु जातेषु यदि वै वरः॥

पीवा इदन्नीति मनु जपतदोषशान्तये।
युग्मान्मन्त्रवतो विप्रान् तत्तत्नानीया(द्)द्रव्य एव वै॥

प्रेरयेद्वै रविधिना अपाग इति मन्त्रतः। दार्ममेण निधायाथ तस्याः शिरसि तत्र च॥

खेनमः खेन मन्त्रेण युगच्छिद्रं तु दक्षिणम्।
तस्मिन् मम प्रतिष्ठाप्य शते मन्त्रेण कर्बुरम्॥
अन्तधाय च तच्छिद्रं हिरण्येत्यादिकैः परैः।
पञ्चभिमनुभिः सद्भिः स्नापयित्वा सकृत्तत॥
परित्विनि च मन्त्रेण वासोभ्यान्तां विधानवः।
अहताभ्यां तथाऽऽद्य चाशासानेति मन्त्रत॥

मासीनां च योक्त्रेण संनह्येति च तेषु वै । पश्यत्सु निखिलेष्वेषु संनह्यात्सुकृतान्ततः
ाङ्गल्यपूजां निर्वर्त्य मङ्गल्येति च मन्त्रतः । बध्नीयान्माङ्गल्यं सूत्रं तत्काले गानपूर्वकम्
दा मङ्गलवाद्यानां विशेषो घोष ईरितः । कर्तव्यत्वेन शास्त्रज्ञैः महाशीर्वचनान्यपि ॥

तस्मिंश्च मङ्गलग्रन्थ्यौ बृहत्सामेति मन्त्रतः ।
रक्षां च भस्मना कुर्यात् तत्राप्येवं विधीयते ॥
आदौ प्रतिसरे चापि वरयोरुभयोरपि ।
तत्सूत्रं भस्मना सम्यक् त्रिस्समृज्य च मध्यतः ॥
बध्वा दीर्घां ··· भिरन्यां दृढां पश्चात्तु मन्त्रतः ।
विश्वेत्तातेति विधिना बन्धनं दक्षिणे करे ॥

रस्य कथितं सद्भिः स्त्रीणां वामकरे तदा । माङ्गल्यधारणात्पूर्वं कौतुकं केचिदूचिरे ॥
त्पश्चादपि केचिद्वै कौतुकं तच्च पूजया । वरयोर्बन्धनं कुर्यादाशीर्वादपुरस्सरम् ॥

सतां सतीनां सवासां सदस्यानां महात्मनाम् ।
एवं यज्ञोपवीतस्य माङ्गल्यस्य च पूजनम् ॥

न्धनं कारयित्वाऽऽदौ पश्चात्तत्कर्म साधयेत् । प्रसङ्गादद्य कथितं तदेतन्निखिलं परम् ॥

आर्द्राक्षतारोपणं च तथैव कथितं शिवम् ।
मङ्गलाचारसंप्राप्तं कपिलाव्यादि चोदितम् ॥
कृत्वाभिमुखं दम्पत्योः पृथक् षोडशदीपकैः ।
अष्टाभिर्वा विधानेन दीपपात्राणि पिष्टतः ॥
कृत्वा तेषु दशास्सिक्ताः कृत्वा तैलादिना ततः ।
दीपानुत्पाद्य सुज्वालान्प्रदक्षिण प(पु ?)रस्सरम् ॥
तौ वेष्टयित्वा तन्मध्ये पात्रद्वयगतान् शुभान् ।
अक्षतांश्च क्षितिं प्राप्तान्धवलान्भूरितेजसः ॥
सत्पात्रयुगलं ताभ्यां पृथङ् निर्दिश्य तत्परम् ।
वरः स्वाञ्जलिना स्वेन पयसा तौ वधूवरौ ॥

कल्पयित्वाञ्जलिं तत्राभिघार्य स्त्रेन तेन च ।
पयसा तण्डुलान् क्षिप्त्वाभिघार्यैनां स तण्डुलान् ॥
मोदक कल्प्यं तत्र चूपहृत्य ... । गन्धाक्षतालंकृतं च निक्षेपेत्तद्विधानतः
एवमन्यो वरस्यापि तत्पयस्तण्डुलाञ्जलौ ।
कृत्वाऽखिलं तदुपरि शान्तिरस्त्विति ताम्यनूत् ॥
... क्रमेणैव ततः वर. ।
... च प्रवक्ष्यामि शान्तिः पुष्टिः तत. परम् ॥
पुष्टिरस्त्विति तथा भूरस्त्वविघ्नमायुष्यकं तथा । आरोग्यं ततरं स्वस्ति शिवं कर्म तथा पुनः
कर्मवृद्धिः पुत्रवृद्धिः ... । समृद्धिरपि शाश्वत समृद्धिर्धनधान्ययोः ।
... पदेष्वेषा मन्त्रसिद्धये । पदमासमस्त्विति प्र ... देवान्मनूत्परान् ।
... परे जगु । पुनरेको महामन्त्रः सर्वसिद्धिकरः शिवः ।
प्राच्य इति ... सल्लग्ने सगृहे तथा ।
समोमेन क्रियेना ... तत्परं पुन. ।
प्रजापति ... वेति पञ्चमन्त्रानपि तान्क्रमात् ॥
... स्थाने ... समृद्धयतामिति वदेत्तयपि प्रथमे किल ।
एवं द्वितीयपदाय ... । सर्वं कृत्वा स्त्रिया कुर्यात्तामेतां निखिलां पराम्
मन्त्रोऽक्रिया वराधीना न वध्वा इति सूरय. ।
द्विर्तीये च तर्तीये च ... तत्पदे ॥
... भवतामिति सा श्रुतिः । सर्वं चतुर्थपर्याये तत्तद्द्रव्येण तौ वरः
... स्व कृत्वा ... । परस्परं निक्षिपेतां यथारुचि ततः परम् ।
यथोत्साहं यथाशक्ति तण्डुलाना तयोरति । अवकीरणमित्युक्तं शुभकर्मविदोऽन्यथा
... । पश्चान्मुखीं वधूं गृह्य स्वहस्तेन वरस्तदा ।
... मन्त्रेणाभ्यन्त्यानीय वै ।
अग्नेः पश्चात्तथा स्थानमुपविश्य तया सह ॥

उद्वाहः होमसंकल्पं प्राणायामपुरस्सरम्। कुर्याद विधानेन सुलग्ने विप्रसंनिधौ ॥
अग्नीन्धानादिकर्म घृतभागान्तमेव तत्। कृतान्ब्रह्मपुरस्कार चक्षुरन्तं समापयेत्॥
सोमः प्रथमयुग्मेन तामेतामभिमन्त्रयेत्। गृभ्णामीति महामन्त्रचतुष्टयत एव वै॥
तस्याः पाणिं तु साङ्गुष्ठं गृहीयादग्निसंनिधौ। उत्थायाथ तया सार्धमग्नेरुत्तरभागके
एकमित्यादिकैर्मन्त्रैः वरस्सप्त पदानि वै। तद्विधानेन शनकैः कारयीतैव सूनृतात्॥

अन्तात्पदात्तु तास्सर्वान्प्रजपेदत्र वै मनून्।
अग्निं प्रदक्षिणं कुर्याद्ब्राह्मणं चापि दक्षिणे॥

विद्यमानं यथास्थानमुपविश्य कटेऽपि वा। एरकायां भद्रपीठ अलंकारासने शिवे॥

सोमायेत्यादिभिर्मन्त्रैः प्रधानं होममाचरेत्।
अग्नीन्धनादिकार्याणां करणं ऋत्विजाथऽवा॥

सर्वत्र शक्यते कर्तुं तद्धोमश्च तथा पुनः। शक्यते शास्त्रवर्गेण याजमानादिकं परम्॥
उद्देश्य त्यागजालं तु कर्तुरेवाखिलेष्वपि । वैदिकाख्येषु तन्त्रेषु चैवं धर्मज्ञनिर्णयः॥
प्रधानहोमात्परतः तामेतामथचाश्मनि। वह्नौ तूत्तरभागस्थे ह्यातिष्ठेति च मन्त्रतः
अरोपयीत च वरः स्वकरेणैव तां वधूम्। यथावदेव च पुनरुपविश्यासने शुभे॥

अभिघार्याञ्जलौ तस्याः तथा लाजांस्तथाज्यतः।
लाजान्द्विवारं तान्पश्चादावपेचापि पूर्ववत्॥
(......) स्य पुनस्सोऽयं स्वहस्ताभ्यां विधाय तान्।
इयं नारीति मन्त्रेण जुहुयाद्विधिनैव वै।

केचिदत्र महात्मानस्तस्या सोदर्य एव वै। लाजावपनकर्ता स्यात्तद्धोमे समुपस्थिते॥
इत्येवमूचुर्धर्मज्ञास्ते कल्याणनिदानगाः। तस्मात्तु वहवो लोके तद्धोमसमये खलु॥
तत्सोदर्यं समाहूय तान् लाजांस्तन्मुखेन वै। तदञ्जलौ प्रयत्नेन वापयन्ति ततः पुनः॥
तस्य पूजां सुमहतीं वस्त्रभूषणचन्दनैः। प्रकुर्वन्ति श्रुति प्रोक्तैः मन्त्रैरपि विशेषतः॥
तद्धोमानन्तरं पत्न्या वह्निं कुर्यात्प्रदक्षिणम्। तत्प्रदक्षिणकाले तु तुभ्यमग्रमनुत्रयम्॥
जपित्वैव विधानेन पुनरातिष्ठ मन्त्रतः। तमश्मानं पूर्ववच्च वधूमारोप्य पाणितः॥

तन्मन्त्रान्तं यथास्थानमुपविश्य तथा सह । द्वितीयामाहुतिं कर्तुं पूर्ववन्निखिलं चरे
तस्या अर्यमण मन्त्र तत्पर पुनरेव वै । प्रदक्षिणेऽपि ते मन्त्राः तुभ्य मग्रादयस्त्रयः
वक्तव्या एव विधिना तत्पश्चात्पुनरेव वै । तेनैव मनुनारमानं तामारोप्याथ पूर्ववन्
उपविश्य यथास्थानं तृतीयामाहुतिं तथा । त्वमर्यमेति मन्त्रेण हुत्वा च तदनन्तरम् ।
प्रदक्षिणं च वैमन्त्री कृत्वा च तदनन्तरम् । यथास्थानं तथा वध्वा तूष्णीमुपविशेद्वरः
प्रदक्षिणत्रयेऽप्यस्मिन् अक्षयन्नाद्वहिर्मतेन । अक्षगतस्य वह्निर्मानः तत्कालागतयोस्तयो ।
मृत्यु कालस्य शान्त्यर्थे प्रदक्षिणं मुनिश्चितम् । प्रधानहोमकालादौ क्रियमाणे प्रदक्षिणं
सहैव अक्षणस्तद्विमन्त्राविद्धि मुनिश्चितम् । विवाहमात्रे सर्वत्र लाजहोमे उपस्थिते
कालौ मृत्यु सन्निहितौ भवेतां तन्निवृत्तये । सव्रह्मैव पटु साक्षात्तस्माद्ब्रह्मा वहिर्मतेन
यदि कन्या ऋतुमती होमकाल उपस्थिते । प्रसवन्तु तदा सद्यः शतकुम्भाभिषेचनम् ।
तूष्णीक कारयित्वाऽथ प्रधानाङ्गेन तत्परम् । अभिषिच्य व्याहृतिभिः तत्परं पुनरेव वै
हविष्मतीति मन्त्रेण स्नापयित्वाग्निसन्निधौ । अन्यवस्त्रद्वयेनैनामलंकृत्य मुमादिभि ॥

निशाङ्कोपन कृत्वा वर्मर्यास्याहिभिरेव ताम् ।
समन्वग्नि कृत्वा तद्धिं तदनन्तरम् ॥

चतुर्णामग्रयोगात मक्षणाचेन मन्त्रं वा । युञ्जानमन्त्रमुख्येन जुहुयान्नसंसदि ॥
जप्त्वा तन्मन्त्रमुगल पुनर्मन्त्रा यथाविधि । होमशेषं समाप्याथ धेनुमेकां प्रदाय च ॥
न नष्टि दूरन कृत्वा पञ्चगव्य विधानत । पञ्चगव्यं प्राशयेत तत्क्रमश्चात्र वक्ष्यते ॥

गोमूत्र ताम्रवर्णाया श्वेतायाश्च च गोमयम् ।
पय काञ्चनवर्णाया नीलाया एव वै दधि ॥

घृत तु भवर्णाया मत कपिलवर्णा वा । अभाव सर्ववर्णानां सर्ववर्णेष्वयं विधिः ॥
इरावतीद विष्णुर्मन्त्राणेनेति श न नि । अप्ये चैव सोमाय गायत्र्या तदनन्तरम् ॥
प्रणवेन तत कुशान् विरक्षुत तत परम् । गोमूत्र पलमेकं तु अङ्गुष्ठार्धं तु गोमयम् ॥
क्षीरं सप्तपलं चैव दधि त्रिपलमुच्यते । घृतमेकपलं प्रोक्तं पलमेकं कुशोदकम् ॥
पूर्वं कृत्वा देहशुद्धिं प्राशयेत्प्रणवेन तु । पञ्चगव्यं पिबेच्चैव ब्राह्मणानामनुज्ञया ॥

प्राजापत्यस्य कृच्छ्रस्य मद्यः कर्तुमशक्यतः ।
तस्य प्रतिनिधिः कार्यः सोऽयं चात्र निरूप्यते ॥
प्राजापत्यस्य गामेकां तन्मूल्यं वा द्विजातये । दद्याच्च तत्फलं सद्यो लभते तेन तत्कृतम्
भवेदेव न सन्देहः प्रकर्तव्यो महात्मभिः ।
द्वादशानां ब्राह्मणानां भोजनं वा न चेत्स तु ॥
दरिद्रस्याथ मुदितः शक्तस्य द्विगुणं ततः । पारायणं संहितायाः दश साहस्रसंख्यया ॥
गायत्र्याश्च जपः प्रोक्तस्तुलितश्चेति सूरिभिः ।
व्याहृतीभिस्तिलानां च दशसाहस्रसंख्यया ॥
प्राजापत्यस्य कृच्छ्रः स्यादथ वा पुनरुच्यते ।
प्रोक्तो (प्रोक्त) महानदीस्नानं प्रोक्ता सैव महानदी ॥
नित्यप्रवाहसैवान्या कथिता परमोत्तमा । अखण्डा चैव कावेरी सप्तकृच्छ्रफलप्रदा ॥
नर्मदा तुङ्गभद्रा च पयोष्णी च महानदी । असिक्निया वसुधा च शतपर्वा सरित्तटी
सिन्धुद्वीपवती श्वेता कृष्णवेणी पयस्विनी ।
गौतमी शान्तिमत्याख्या ताम्रपर्णी सुविश्रुता ॥
समुद्रगास्तथाप्यन्याः स्वर्णमुख्यादिका अपि । मन्त्रस्नानविशेषेण पञ्चकृच्छ्रफलप्रदाः
सागरस्नानतोऽतीव पर्वस्वेव न चान्यतः । फलं पञ्चदशानां तु चोदितं ब्रह्मवित्तमैः ॥
त्रिंशत्कृच्छ्रफलं तत्र चापाग्रे मौसलेन वै । स्नानतो लभते नूनं पुनर्मन्त्रैस्तु तत्र वै ।
द्वात्रिंशत्कृच्छ्रजं तत्स्याद्भागीरथ्यां तु केवलम् । अष्टोत्तरशतमहाकृच्छ्राणां लभते तु तत्
अशीत्युत्तरसाहस्रकृच्छ्राणां यत्फलं बुधैः । कथितं तत्र विबुधैः गङ्गासागरसंगमे ॥
तदेतत् कथितं सर्वं प्रसङ्गादेव नान्यथा । तादृशे समये तत्र विवाहे समुपागते ॥
क्रियाविशेषतश्चित्तकार्यायैनं हि शुद्धये । सद्यः प्रतिनिधिं कृत्वा कृत्वा तत्परमेव वै ॥
पञ्चगव्यक्रियाशेषं निर्वर्त्यैव क्रमेण वै । पञ्चगव्यं प्राशयित्वा तामेतां तु रजस्वलाम् ॥
तत्कार्यं साधयेत्पश्चाद् अन्यथा पतितो भवेत् ।
पञ्चगव्यप्राशनार्थं तत्स्नानक्रम उच्यते ॥

गोमूत्रं मध्यदेशे तु गोमय पुरतो न्यसेत्।
क्षीरं दक्षिणदेशे [illegible] दधि पश्चिमतो न्यसेत्॥

आज्यमुत्तरदेशे तु ईशान्या तु कुशोदकम्। तण्डुलेष्टदले पद्मे धान्यराशौ न चेत्पुन

अथवा तिलराशौ वा पृथक् पात्रेषु निक्षिपेत्।
गायत्र्या चैव गोमूत्रं गन्धद्वारेति गोमयम्॥
आप्यायस्वेति च क्षीरं दधिक्राव्णेति वै दधि।
तथा शुक्रमसीत्याज्यं देवस्य त्वा कुशोदकम्॥

स्थापयित्वार्चयित्वा च कूर्चेनालोड्य सर्वत। प्रणवेन समाहृत्य पात्रे महति चैकये॥
एकीकृत्य च तत्सर्वं प्रणवेनैव केवलम्। अग्नौ प्रतिष्ठिते पूर्वप्रोक्तेनैव सुवर्मना॥
हुत्वा तद्धोमशेषं च समाप्य तदनन्तरम्। तच्छेषं तया सम्यक्पाययित्वा ततो वर॥

अशेषब्राह्मणयुत कर्तकार्याय ता पृथक्।
प्रदाय दक्षिणां शक्त्या जपादि समुपक्रमेत्॥

प्रान्ते च वरं दद्यात् योक्त्रमोचनन परम्। इमं विष्यामीति मनुयुग्मेनाशीरदीरता॥

नीराजनात्पर सभ्याना तु पूजा समाचरेत्।
तस्मिन्नेव दिने होमात्परतश्चेत्तु सा तथा॥

गृहप्रवेशात्पुरतो दिनत्रयमतीत्य वै। ता तथा स्नापयित्वाऽथ चतुर्थेऽहनि तत्परम्॥
पञ्चगव्य प्राशयित्वा दापयित्वा च गा तथा। गृहप्रवेशकार्याय मध्याह्ने तदुपक्रमात्
कुर्यादेव विधानेन ह्युत्तम्भनविधौ तथा। यदि स्यात्सा वधूरत्र क्रमोऽयं च निरूप्यते
यत्र स्यात्सा तथा तत्र स्थापनीया न चान्यत। चालनीया विशेषेण वह्निरक्षणपूर्वकम्
पश्चाद्दिनत्रयातीते यत्पूर्वोक्तं तु तत्क्रमम्। तत्सर्वमखिलं कृत्वा गोमूत्रशातकुम्भकै॥

दशशान्ति महामन्त्रै चतुर्थेऽहनि तत्परम्।
अभिषेक प्रकर्तव्य न चेमा शुद्धिभाक् [illegible]॥

स्नानात्पर तथा तस्या यावदाहारमेकत्र। विशेषेण प्रकर्तव्यो दक्षिणाधेनुपञ्चरात्॥
तदनन्तरमेव स्यात्र तन्मध्ये कथञ्चन। गृहप्रवेशहोमाख्यस्तानत्तद्वह्निरक्षणम्॥

अप्रमादेन कर्तव्यं तन्मध्ये यदि तच्छुचौ। नष्टे वधूवरौ भ्रष्टौ भवेतामेव केवलम्॥

तद्दोषपरिहाराय कारयित्वा शुभान्ततः।
शनैः परिषदं पूर्णां श्रोत्रियाणां महात्मनाम्॥
सभ्यानां कृत्यविद्यानां यज्वनां ब्रह्मवादिनाम्।
विदुषामाहिताग्नीनां तथैवाग्निचितामपि॥
यथाशक्त्या व्यूहयित्वा पश्चात्तु तदनुज्ञया।
अतिरुद्र महारुद्रैः तामेतां घोपशान्तितः॥
कूष्माण्डैः पावमानीभिः शिवसंकल्पतस्तथा।
सकृज्जापैर्निष्कृतिःस्यादन्यथा सा न शुद्ध्यति॥
विवाहात्पूर्वमेकं सा यदि स्यात्तु रजस्वला।
संत्यज्यैव भवेन्नूनं तामेतां तादृशीं वधूम्॥

योजयेच्छूद्रगोष्ठीषु न ब्राह्मीषु कदाचन। विवाहमध्ये संप्राप्ते ऋतुमत्याश्च संभवः॥

नाङ्गीकार्यस्समैः सद्भिः प्रदूष्यो निन्दितस्त्विति।
नैच्यङ्कतो न्यङ्गभाक्च हीनस्तुच्छस्त्वकच्छकः॥

रण्डा पुत्रसमत्वेन निखिलैरेव लोक्यते। पुत्रस्य पुत्रकायाश्च नैच्यङ्गमनु वर्णयन्॥

व्यभिचारः समुत्पन्नोऽप्ययं केवलमेव वै।
न योग्यः सर्व कृत्यानां तस्य पश्चात्त्रिपूर्पकात्॥

प्रजातानां तद्वंश्यानां तद्बन्धुकृपयैव हि। (... ... ...)॥
सदाचरणसंकीर्त्य करणाभ्यां सदाश्रयात्। सर्वसंश्रवणाच्चापि जायते सत्परिग्रहः॥
विवाहाब्दे सूतिकायाः तादृगब्दप्रसूतयोः। रजस्वलायास्तद्वर्षे जनाक्रोशौ महान्भवेत्
विवाहस्य चतुर्वर्षात्पर (...) मार्तवं यदि। स्त्रीणामपयशो नास्ति परं वर्षत्रयाद्यदि

वनितानां जनाक्रोशो नातीव प्रभवेत्परम्।
वर्षद्वयाद्विस्मयः स्याज्जनाक्रोशश्च केवलम्॥

भवत्येव हि वर्षात्तु परं तद्रजसा भवेत्। निन्दाकुत्सात्रर्हणं च तेनात्यन्तायशोभवेत्

जगत्यस्मिन्न् रतर महोत्पैकनिवृत्तये । वैशाखे कार्तिके मासे यदा वा रोचते यदा ।

देवयो शिवयो रामो विष्णोर्वा प्रीतिहेतवे ।
दीपाराधनतो लक्ष्यवर्तिकामंभवात्परात् ॥

मत्तोप गाम्यतन्त्रीर नान्यथा प्रवदाम्यहम् । दीपाराधनकृत्यस्य कार्तिकस्तूत्तमोत्तम

स वैशाखो मध्यम स्यान्माघमासोऽपि सत्तम ।
कार्तिके तन्कृत स्मकोटि कोटि गुणं भवेत् ॥

न तेन तुलितो माघ सर्वमासोत्तमोत्तम । अनन्तगुणितस्यापि सर्वेशास्तस्य पुष्कल

सहस्रवर्तिभि कुर्याद्वर्तिक(र्वार्तिक्यं)स्थाने ऽन्यहम् ।
गोघृतेनाज्य मंत्रेन विशेषेण पुनस्तथा ॥

मधुकर्पित्यर्वर्त्तन सर्वलोमप्रमद वं । यस्मिन्मासे समाप्ति स्यात्तन्मौर्णम्यां समापनम् ।

कुर्यात्तेन विशतेन तस्मिन्नेव कृते तु तत् । सहस्रकोटिगुणितमुपमारहितं परम् ॥

नायत कमसु सर्वेष्वेव नक्षत्रादिन । एकेन दीपदानेन देवदेवस्य कार्तिके ॥

आनन्त सञ्चित पाप तत्क्षणादेव नश्यति । किं पुनर्लक्षसंख्याकैर्वर्तिवृन्दोद्भवै शिवे

दीपस्तंभ नार्क च तत्कल सवापन्न । स एव भगवान्वेत्ति नान्यै(न्ये)र्ब्रह्मादयोऽखिला

मासत्रयस्य ते देवा नामश शास्त्रचोदिता ।
आद्यो दामोदरस्तत्र माधवो मधुसूदन ॥

कार्तिकस्य च मासस्य वैशाखस्य च देवता । महेश्वरो महादेवो वामदेवश्च देवताः

यथाशक्ति सुवर्णेन तत्तन्मासाधिदेवता कृत्वा तु पौरुषेणैव षोडशैरुपचारकैः ॥

पञ्चब्रह्मादिकैश्चापि तत्तन्मन्त्रैस्तथैव च ।
सद्यो जातादिभिर्मन्त्रैः शिवाराधनकर्मणि ॥

सर्वेषामुपचाराणां मन्त्रास्सम्प्रकीर्तिताः । पूजयित्वा विधानेन ऋत्विग्ब्राह्मणसंवृतः ॥

रात्रौ यामेषु सर्वेषु कलशस्थापनादिभि । भक्त्या जागरणं कृत्वा प्रतियामं च पूजयेत्

दशा दशाशेन कुर्यात्तर्पणं च यथाविधि । तर्पणस्य दशांशेन होमं कुर्यात्समन्त्रकम् ॥

तर्पणान्तेन मन्त्रेण पायसं स्याद्घृतान्वितम् ।
इन्ध विष्णु ऋचा(त्र)द्ध पालाश वा विधानतः ॥

घृतं तु विष्णु गायत्र्या होमस्यायं विधि.र्मतः । त्र्यम्बकेण मनुना शिवस्य मनुरूच्यते ॥

गायत्री स्यात्तथा रौद्री होमकर्मणि वै मनुः ।
होमान्ते धूपदीपौ च नैवेद्य च निवेदयेत् ॥
आचार्यपूजनं कृत्वा ऋत्विजामपि पूजनम् ।
क्रमेण कुर्याद्विधिना ब्राह्मणानां च पूजनम् ॥

गौ···त ··· ··· ··· ··· । सवत्सा······सालङ्कारा गुणान्विता ॥
त्रिंशत्फलं कांस्यपात्रं घृतेन परिपूरितम् । सुवर्णवर्तिकायुक्तमाचार्याय निवेदयेत् ॥
अथवा तं यथाशक्त्या दद्यादावश्यकं त्विदम् । व्रताभ ··· वै घृतपूरितम्
यावज्जीवं जीवपत्नी भवेदेव न संशयः । रजो दोषाद्विमुच्येत पौर्णम्यां या ददाति सा

ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चाद्वित्तशाठ्यं न कारयेत् ।
या चैवं कुरुते नारी तस्याः पुण्यफलं त्विदम् ॥

ब्रह्मवादि प्रकथितं श्रुतिशीर्षशतैरपि । अवाच्यानि च पापानि रहस्यैककृतानि च ॥
नश्यन्ति तानि सर्वाणि दीपदानप्रभावतः । चण्डालशूद्रकैवर्तरजकादिकगामिनी ॥
ब्रह्मक्षत्रियविट्छूद्रप्रातिलोम्यैकगामिनी । मातुलेयपितृव्यौघभ्रातृपुत्राभिमर्शिनी ॥
बालघ्नी च पतिघ्नी च मातापित्रोर्वधे रता । गोघ्नी वा तस्करी वापि रजस्संकरकारिणी

वह्निदानरता चैव नित्यं चाप्रियवादिनी ।
पत्यौ जीवति या नारी मृते वा व्यभिचारिणी ॥

एवमादि महापापैरावृताऽपि कुलाङ्गना । विवाहाव्दरजोदृष्टिप्रसूतिजननाश्च याः ॥

कृत्वा चैतल्लक्षवर्तिदीपदानाख्यकृत्यतः ।
तेभ्यः पापविशेषेभ्यो लोकोक्त्यादिमहांहसः ॥

मुच्यन्ते नात्र सन्देहः प्रवक्ष्यामि पुनः पुनः । पुरुषोऽपि तथा घोरदुष्कृतानां शतैरपि
संवृतोऽत्यन्तदुष्कीर्त्या कृत्वा चैतत्सु कर्म वै। मुच्यते तत्क्षणादेव नात्र कार्या विचारणा
अतिगुह्यतमं चैतत्सर्वपापापनोदकम् । जातिश्रैष्ठ्यकरं चैव सर्वदा न फलप्रदम् ॥
एकदीपप्रदानेन कार्तिके मधुविद्विषः । कोटयो ब्रह्महत्यानामगम्यागमकोटयः ॥

अनग्निकत्वमेतस्य न जानीमः कथं किमु ।
अपत्नीको ब्रह्ममेधान ध्यायोऽश्रोत्रियोऽपि सन् ॥
नापत्नीको ब्रह्ममेधमात्राध्यायी कथंचन । अश्रोत्रियः पुत्रहीनः ब्रह्मोज्झी वेदविक्रयी ॥
अति मौर्ख्यः त्यक्तभार्यः पितृगो पत्नीक ईरितः ।
अश्रोत्रियात्सपत्नीकाच्छ्रोत्रियो विधुरोऽधिकः ॥
बहुपुत्रवतो वापि कर्मठादग्निहोत्रिणः । सत्कर्मवत्पुत्रवांश्च प्रतिग्रहपराङ्मुखः ॥
पात्रं न्यूनमपत्नीका च्छ्रोत्रियाद्वेदवर्जितः । ब्राह्मणो यदि वेदेन वर्जितोऽपि सदा शुचिः
कालसन्ध्यापरो नित्यमपरित्यक्तवह्निकः । वैश्वदेवब्रह्मयज्ञसत्क्रियः सतु पूजकः ॥
ब्रह्मण्यो ब्रह्मनिष्ठश्च सततं ब्राह्मणप्रियः ।
वेदमन्त्रप्रियो नित्यं वेदवित्प्रीति(त) मानसः ॥
विशिष्यते श्रोत्रियाश्च ब्राह्मणः पितृकर्मकृत् ।
सद्विवाहसुसंप्राप्तसौभाग्यो ब्राह्मणोत्तमः ॥
कुलाभिवृद्धिं लभते तद्विवाहमतश्चरेत् । प्रसङ्गादिदमाख्यातं श्रोत्रियादिनिरूपणम् ॥
तद्योक्त्रमोचनात्पश्चात् रथोत्तम्भनकालिकाः ।
क्रियाविशेषाः कर्तव्याः परेणाथ च तत्र वै ॥
सत्येनेति च मन्त्रेण रथोत्तम्भनमाचरेत् ।
योगे योगे द्वयेनाथ वाहौ तत्र सुयोजयेत् ॥
सु किंशुकेति मन्त्रेण रथमारोहतां वधूम् । वरोऽभिमन्त्रयीतैवोद्धुत्तरमिति त्रिभिः ॥
तस्या न स्याधिकर्धीनां संपदर्थाभि मन्त्रणम् ।
नीललोहितेति मन्त्रेण मार्गे सूत्रास्तृणं भवेत् ॥
ये वध्व इति मन्त्राणां त्रयेण गमनं भवेत् । तामन्दसेति च मनुं तीर्थातिक्रमणे जपेत्
अयं न इति मन्त्रं तु नौर्यदि स्यात्तदा जपेत् । तामुद्दिश्यैव वरो जपेद्ब्राह्मणसंवृतः ॥
अस्य पारेति च यजुस्तां तीर्त्वाऽथ जपेत्सुधीः । श्मशानोल्लङ्घने पश्चाद्यद्वतेचिदनुक्रमात्
ऋचः षडपि होमे स्युः क्षीरवृक्षाद्यतिक्रमे । ये गन्धर्वाद्यायं जप्त्वा गृहानुत्तरया तया ॥

मन्त्रशयामीति तत्र भूचा सकाशयन्ति ।
आनामग्निनि तता वाह्यौ तौ च विमोचयन् ॥
अय न इति मन्त्रोऽय वाह्ममाचनकर्मणि ।
नियुक्त स्यात्तत पश्चाच्छमवर्मेनि मन्त्रत ॥

चर्मास्तरणक कुर्यादगृहान्भद्रानिति स्वयं । वाचयित्वा च तां पश्चान्तय तामुपवेशयेत्
आगमित्यान्या मन्त्रा इम मयान्यस्तथा । गृहप्रवेशाकायऽस्मिन्प्रधानो होम उच्यते ॥
इह गाव इति प्रान्तरा चमध्यपरिशस्तया । नक्षत्रोदयपर्यन्त नक्षत्रेषूदितेषु वै ॥
वाग्यिमगश्च कन्य तता मौन भजत्तया । सामननि च मन्त्राण तत्र्क्ष पुनमेकक्म् ॥
निक्षिपज्ञाव पुत्रा मा प्रस्नथ इनि मन्त्रत । तस्यै फलानि दद्याच्च एनापत्येति मन्त्रत

स्वनामभिर्द्विरुक्ता स्यात्तय स्यात्सुमङ्गलीम् ।
ध्रुवञ्जिनानि मन्त्राण ध्रुव न दशयन्न वै ॥

समवय इनि नन रशयत्तामरुन्धतीम । गृहप्रवेशकमास्य होमात्परत एव वै ।

नयाम्या भवन्त्वन ब्रह्मणा र्शिणा मन्त्रेन ।
रगाऽत्र यान्ता वध्वा तस्मान्त वधू स्वयम् ॥

गा स्याद्वृषभ वापि दयादिति द्विजासमा । कश्चिन्नाहुर्महात्मान पुन केचित्तु तस्य च

नरम्यापचितायन ब्राह्मणायेति च नगु ।
यथाचार व्यवस्था च कन्या श्रुतिवादतात ॥
स्थालीपाकेत्राग्रस्त रनना स्यात्ततस्तथा ।
त्रिस्पृहर्कालमद्भि स्वम्या नयान्य ॥
मृच्युपस्थाय नग्धालामभिघायावदाय वै ।
द्विवारमाज्ये तत्राभिघाय स्थाली तत पुन ॥

मध्यामौ जुहुयान्नेनद्द्विरावमुद्धृतम मस्थाला पान्वम सोऽय ब्रह्मविदीरित
अथाभिघाय तदन्यमकवारण नद्धवि नदद्विवारा ध्रुवाकिंचिदधिक यद्य तद्धवि ॥
द्विवारमभिघार्यत्र जुहुयानुपस्थल । द्विवारमवदानस्यादस्य त्रिस्पृष्टोऽपि वै ॥

सर्वत्र पश्चाद्वर्त्तीनां विधिर्यं सार्वदेशिकी ।
तामनुयाज समिधं हुत्वा रुद्राय तन्निमग्राय वै ॥
स्मसंनाद्नं हुत्वा तत्ताग्रकुशाकामनः । दर्व्यामभ्यज्य निदधीप मध्यमूले स्रुवे तथा ॥
मूलाञ्जने सव्यकरमयः कुर्याद्विधानतः । त्रिवारमेवं कृत्वाथ तृणापादानतः परम् ॥
पाणिद्वयेन तद्दर्व्या प्रतिष्ठाप्येष्टदेवताः । प्रहरेत्तु तदग्राणि त्रिरुद्दिश्य तृणं ततः ॥
मन्त्रेण प्रहरेद्तद्धुत्वा त्रिर्निवेशनम् । कृत्वा भूमिमुपस्पृश्य मध्यमं परिधिं शुचौ ॥
प्रहृत्याथ तदन्यौ च प्रहरेत्तौ विचक्षणः । तदग्रमुत्तराज्यस्य तदङ्गारेषु इन्नतः ॥
(... ... ...) ।
प्राणानायाम्य तत्पश्चादुपोहति विधानतः ॥
परिधीनाभिमन्त्र्याथ तदाघारसमिद्द्वयम् । एकमेकं प्रहृत्यैव विद्वान्देवास्ततः परम् ॥
संस्रावभाज उद्दिश्य सर्वाश्चित्ताहुतीर्हुनेत् ।
अनाज्ञातत्रयात्पश्चादिदं विष्णोः परेण च ॥
त्र्यम्बकादेश्च तथा यज्ञिनाख्याश्च तत्परम् ।
अस्कां द्यौरिति मन्त्रस्य पुनस्त्वा रुद्रकस्य च ॥
व्याहृतीरपि हुत्वाऽथ व्यस्ताव्यस्तैकधर्मतः । प्राणानायम्य तत्पश्चात्कृत्वाऽथ परिषेचनम् ॥
प्रणीत्यामप आनीय सदसीत्यादिकं जपेत् ।
प्राच्यां दिशीति तत्कृत्यं निखिलं च समाप्य वै ॥
समुद्रं च इदं यत्तत् कृत्वा पत्न्यञ्जलौ पयः । निनीय पतितं भूमौ तं निरन्तैः कुशाग्रकैः ॥
शान्तिरस्त्वित्यादिकैश्च शिरसः प्रोक्षणं चरेत् । ततः परिस्तरान्सर्वानुत्तरेण विसर्जयेत् ॥
ब्रह्मणे च वरं दद्याद्दर्शादिषु तु तद्विधिः । शिष्टं तत्प्राशयेद्यत्नाद् ब्राह्मणं सर्पिसंयुतम् ॥
अन्वारम्भणिके तस्मै ब्रह्मणे दक्षिणा परा ।
पूर्णपात्रेण कल्प्या स्यादन्यथा न फलिष्यति ॥
पूर्णपात्रं च तत्प्रोक्तं कपिलादिमहात्मभिः ।
अष्ट मुष्टिभवेत्किंचित्तस्य चत्वारि पुष्कलम् ॥

पुत्रलाभे तु चत्वारि पूर्णपात्रं तदुच्यते । गृहप्रवेशे होमास्त्वेऽप्याग्नेयेऽत्र चरुः परम् ॥
याजकं न तु कर्ता स्यात्कारयितृत्वमेव हि । चरस्थेति महात्मानः केचिदाहुर्मनीषिणः ॥
तेषां तु हृदयं देवो जानाति किल नापरः । समावर्तनमौञ्ज्योश्च सीमन्ते पाणिपीडने

चौलगोदानचिन्तेषु शम्याः कार्याः प्रयत्नतः ।
कार्याः परिधयो नात्र शम्याभावे तु ते वृथा ॥

अन्यत्रैव तस्मात्तु तेषु शम्याः प्रकल्पयेत् । यत्र यत्र चरोर्होमः तत्र तत्र सुखाहुतिः ॥
परिधिग्रहणं कुर्यात्स्रुक्स्रुवौ विधीयते । प्रधानहोमात्परतः चरयोः स्वीयवेश्मनि ॥
समागमनकार्याय सागमध्येति स्मृतम् । दिवसानामनेकेषामतिक्रमणहेतुना ॥
विवाहाग्नेः रक्षणार्थं सायं प्रातस्तदा तदा । तत्कालमात्रसंकल्पं शुद्ध्यर्थमिति वै श्रुतम्
प्रातर्होमं करिष्यामीत्येवं संकल्प्य सायम् । शुनिहोमं प्रकुर्याच्च न चेत्स तु सुवैदिकः ॥
बहिर्निष्ठो भवत्तात् तस्मात्कालेषु तेषु वै । शुनिहोमं विधानेन कुर्यादेव विधानतः ॥
ह्यादानात्प्रभृत्यग्नेः संकल्पस्तदनन्तरम् । परिषिच्याऽथ मन्त्रेण होमश्च परिषेचनम् ॥
ऊर्ध्वादिकं समस्य नात्यन्तिकमपि तत्र वै । स्थालीपाकात्परं तत्र चरयोरुभयोरपि ॥
प्राणायामा अत्र स्युः संकल्पस्य विधानतः । औपासनस्य कृप्तस्य सदा ब्राह्मणसंनिधौ
अथ भूरिति मन्त्राणां पञ्चानां जप्तुमशक्तितः । तथा वायुनिरोधस्य रेचकादेश्च केवलम्

नारीणां योग्यताभावात्तदर्थं स्वयमेव तत् ।
तत्र मन्त्रं स्वयं कृत्वा तत्परं लौकिकं चरेत् ॥

परमेश्वरतुष्ट्यर्थं करिष्यामि तथा तु तत् । वाचयेदेव विधिना सर्ववैदिककर्मसु ॥

नियमाद्य विधिश्चापि सर्वेषां त्वाह सा श्रुतिः ।
महत्त्वमुभयोः प्रोक्तं विवाहप्रभृतिस्फुटम् ॥

औपासनारम्भः

तत्सर्वशास्त्रेषु नीतं च बहुधा तथा । एवमौपासनस्यादौ समारम्भस्य यत्र तत् ॥

तिथेरुक्तः परं कर्ता प्रोक्तौपासनमित्यथ ।

आरप्स्येति वचः प्रोक्त्वा तेषु शृण्वत्सु सत्स्वपि ॥

गेक्तेरथ भूयश्च यावज्जीवमिति ब्रुवन् । तण्डुलैर्वा यवैर्वेति यावदाधानमेव वा ॥

र्धाधानं वाथ पुनः तदेतदखिलं परम् । एकोच्छ्वासेनैव वदेदेवं पत्न्यापि वाचयेत्

औपासनारम्भकाले ह्यभ्यनुज्ञा परास्मृता ।

ब्राह्मणानां सदस्यानां तत्रत्यानां महात्मनाम् ॥

अभ्यनुज्ञाप्रकारोऽयं स्वशक्त्युचितदक्षिणाम् ।

पात्रे कस्मिन्विनिक्षिप्य ताम्बूलैः सहतां ततः ॥

त्न्या सह समाधाय तिष्ठन्वेदमनुं जपेत् । नमो महद्भ्य इत्येवं नमस्सदस इत्यपि ॥

तन्मन्त्रोच्चारणात्पश्चान्नत्वा साष्टाङ्गपूर्वकम् । अशेषे हे ···भे ब्राह्म भवत्पादाग्रदापिताम्

यत्किंचित्तामिमां भक्त्या क्षणिणां कृपयावयोः ।

स्वीकृत्यौपासनारम्भ योग्यतास्त्वित्यति कृत्स्नतः ॥

भवत्त्य(वत्य)नुगृह्णाणेति वाचोक्त्वा पुनरेव वै ।

सं प्रणम्य समुत्थाय तिष्ठेतामभिमुख्यतः ॥

सा सभा चाथका दृष्ट्वा दक्षिणा तां च भक्तितः ।

समर्पितां तां संगृह्य अनयोर्वरयोस्ततोः ॥

औपासनारम्भयोग्यतास्त्वित्येव वदेच्च सा ।

एवं लब्ध्वाभ्यनुज्ञान्तां कुर्यात्संकल्पमेव तम् ॥

पूर्वोदितं यथावच्च ततस्तत्कालिकं पुनः । कृत्वा संकल्पमथ च चत्वारि मनुकं वदेत् ॥

अथ भूया विशपत्र गिल्मन्ध्रान्पटेन च । मनदमन्वतु शृङ्ग मननिष्ठो द्विशीर्षक ॥
निपात्रमन्नरम्न मुखार्मानस्मुचिमित । स्रहातु दक्षिण पार्श्वे देवीं वामे स्वधा तया
निशदशिगदस्तम् शक्तिमन्त स्रु च स्रु वम् । तोमर व्यजन वामे घृतपात्र तु धारयन्
आ माभिमुखमासीन एव रूपा हुताशन । एतान्मन्त्रान्पठित्वाऽथ एष हीति मनु जपेत

अग्न प्राङ्मुखदृव्ध्व ममाभिमुखत स्थित ।
भवति पूर्वभागेऽस्य सलिल निक्षिपत्स्वयम् ॥

चलन तन भावम् स्वयमभिमुख एव वै । विभावसुर्भवदेव तदनन्तरमेव वै ॥
प्राथयन्नाम्रा देव सुप्रसन्ना भवति वै । पश्चाद्भूय प्रार्थयेच वरदो भवमेति च ॥

प्रायनान्तरतो भूया गायत्र्या परितोऽस्य वै ।
शुद्धि चान्न ता कृत्वा परिमृज्य स्वहस्तत ॥

अलङ्कुयान्क्रमशा पुष्पगन्धाक्षतादिभि । स इमे तत्र मन्त्रा स्युरग्नये नम आदिम ॥
नमो हुतवहायेति नमश्चापि हुताचिन(ष) । कृष्णवत्मनेच प्राज्य पश्चाद् धमुखाय च ॥
मरुनिहाय च नम नमो बभ्रुवराय व । अथ मन्त्रोऽयमुदित नमो वै जातवेदसे ॥
(?) यज्ञपुरुषायेति नवमो मन्त्र इरित । एवमग्निमलङ्कृत्य परिषिञ्चेत पुन ॥

अग्नि शान्मिरित्तर्वै चतुर्दिक्षु निरन्तरम् ।
पारिषिच्य विधानेन हाव्यामि(मी)ति वदेद्द्विजाद् ॥

जुहुयाति च मन्त्रमत्स्थालीपाक स्मृता । समुद्दिश्य हुतेनित्य प्राह सौर्याहुतिर्वरा ॥

कन्यात्मन सा प्राह श्रुतिस्माभ्री सनातनी ।
तस्मया महाहुया सौयया गृहमधिनाम् ॥

प्रतिनित्य भवभव मुक्तिभुक्तिसमुद्भवम् । यत्फल जायते तादृक फल प्राप्नोति तत्क्षणात्
अगपञ्चतनृन्द्रोय यतग्रानतपार्जितम् । फल च तत्क्षणान्नून जायतेऽल्पयत्नत ॥
नित्य ग्रानवह्न्युपासित तपस्य महात्मन । पुण्यात्मा वहिशाटाश्च तत्कार्यकरणोन्मुखा

सन्तानायानि त्रिधा ब्रह्मविष्णुशिवान्त्य ।
गङ्गाद्या सरितश्चापि सागरास्सुपावका ॥

तपांसि कृच्छ्रयज्ञाश्च नियमस्त्वनिमाध्वसान् ।
नित्योपासननिनस्तस्मात्तीर्थचर्यादयोऽखिलाः ॥

धर्मास्ते यत्नसाध्याः कृच्छ्रसाध्यश्च केवलाः । कर्तव्यत्वेन विहिता न भवन्त्येव ते परम्
तत्कर्मासमर्थस्य बोधिता शास्त्रजालकैः । नित्यमग्नि विवाहेद्ध मेतं त्यक्त्वाऽपि यो जडः
समन्यं हि मनुते स शू (?) शस्मृतः । अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते ॥
आदित्याज्जायते वृष्टिः वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः ।
तस्मात्तदाहुतिसमो धर्मोऽन्यो गृहमेधिनाम् ॥
नास्त्येव सुतरां लोके तस्मात्तदधिकः कथम् ।
एतादृक् कर्म सिद्ध्यर्थं ब्राह्मणस्य महात्मनः ॥
अन्यानि सर्वकर्माणि योग्यतापादकानि वै । सर्वाश्रमाणां गार्हस्थ्यं परमोत्कृष्टमुच्यते
तन्निष्ठः प्रहरेदाशु चित्तशुद्धिमुखेन वै । श्रेयांसि संपदस्तत्र सन्तोषस्सुखमुत्तमम् ॥
अनागतप्रत्यवायपरिहारोऽपि सूक्ष्मतः । प्रयासाधिक्यराहित्यं सर्वापभ्रंशसन्ततौ ॥
प्रायश्चित्तैकसौलभ्यं सर्वाश्रमनिवासिनाम् । सर्वोपकारकरणयोग्यतातस्समं न तु ॥
आश्रमान्तरमत्युग्रमतस्तं नित्यमाश्रयेत् । तदास्तां प्रकृतेः पश्चात्कुर्यादुत्तरसेचनम् ॥
अदिते पूर्ववत्प्रोक्तान्यमंस्था इति सर्वतः । द्वितीयमन्त्रेऽनुमते तृतीये च सरस्वते ॥
चतुर्थे देवसवितः परिषेचनहेतवे । पृथक् जलं प्रगृह्णीयान्न त्वेवं सकृदुद्धृतम् ॥
औदास्यान्नैर्ऋताग्नेयादथ नैर्ऋतमारुतान् । पश्चान्मारुतभूतेशात्तावदैन्द्रात्तु तुर्यके ॥
होमस्य पूर्वापरयोः कार्यं स्यात्परिषेचनम् । श्रितायामाहुतौ कुर्यादुत्तमं परिषेचनम् ॥
सर्वकर्मस्वेवमेव कार्यं विधिवदेव वै । अग्नेत्वमिति मन्त्रेण सुम्नायेति च मन्त्रतः ॥
स नो बोधीति च ततः उपस्थानं समाचरेत् ।
स्वस्तीति च वदेत्पश्चा दुपविश्याऽथ साञ्जलिः ॥
श्रद्धां मेधां यशः प्रज्ञां विद्यांबुद्धिंश्रियं बलम् । आयुष्यं तेज आरोग्यं देहिमे हव्यवाहन
इति मन्त्रं समुच्चार्य प्रणमेत च तं शुचिम् । नित्यमेवं सायं प्रातः वैदिको ब्राह्मणोत्तमः
अग्निर्देवो द्विजातीनां सूक्ष्मं हृदि तु योगिनाम् । प्रतिमा ह्यप्रबुद्धानां सर्वत्र समदर्शिनाम्

आरोग्यं भास्करादिच्छेच्छ्रियमिच्छेद्धुताशनात् ।
मननाद् ज्ञानमन्विच्छेत्तस्मान्मुक्तिं समाश्रयेत् ॥

न कर्मणा न प्रजया न धनत्यागेनोऽपि वा । तपसा केवलेनाऽपि तथा पुण्यशतादपि
ज्ञानं न जायते नृणां किंतु तच्चित्तशुद्धितः । सा चित्तशुद्धिस्तु तथा नित्यैर्नैर(?)वकर्म

नित्यानामपि सर्वेषां कर्मणां वैदिकं शुचि ।
श्रुतिश्च तादृशं प्रोक्तं विवाहो नैव नान्यथा ॥

स विवाहः पञ्चदीनात्मको मन्त्रैरुदाहृतः । स्वशाखानुगुणद्रव्यदानत्रयसदात्मकः

तस्मात्तत्तुल्लितोऽग्निर्विशेषो न तु देहिनाम् ।
औपासनस्तत्र जातो नित्योऽयं धार्य एव च ॥
मन्थ्यो भवेद्वनुगतः श्रोत्रियागारतोऽपि वा ।
आहार्यो विधिना भक्त्या उपवासोऽथवा पुनः ॥
गतस्यैव हि कालस्य सायं वा प्रातरेव वा ।
भार्यायाश्चाथ वा भर्तुः पर्वस्वेतेषु सर्वतः ॥
भवेद्द्रव्याहुतिहोमोऽपि सर्वचित्ताय सर्वदा ।
पाणिग्रहप्रधानाग्न्यहोमोऽयं यदि वै तथा ॥
मन्थ्यस्समाहृतश्चेत्तु पश्चान्मन्थ्याग्निरेव हि ।
सन्ध्या न मात्रे प्रभवेन्न चेच्छ्रोत्रियमन्दिरात् ॥
आहार्य एव प्रभवेत् एव स्यान्नित्यचोदना ।
तथापि मन्थनं तूष्णीं यत्र कुत्रापि दारुके ॥

कर्तुं न शक्यते विनु तद्विहस्यव(प) स्मात् । पूर्वमेव प्रयत्नेन शुदिने च सुलग्नके ॥

तन्नीयजनको भ्राता पितृव्यो मातुलादिकः ।
ऋत्विक्समन्त्र शिष्यगुरु तथात्यो यश्च वञ्चत ॥
रोहिण्यादिषु तारेषु जयापूर्णादिषु यकौ ।
भार्गवे गुरुवारे वा सोमे सौम्ये परे स्वके ॥

ग्रामात्प्राच्यामुदीच्यां वा संस्थिते कुञ्जराशने ।
शमीगर्भेऽथवा तस्य प्राच्यान्तरगता तु या ॥
शाखा तस्यां दृढं स्थूलमरणीकाष्ठमुत्तमम् । सार्धहस्तमितं छित्वा द्विधा विदलने क्षमम्
शनैर्निराद्रं कृत्वेमं कुर्यात्तदरणीद्वयम् । मधुपर्कात्पूर्वमेव पश्चात्तत्पाणिपीडने ॥
तत्काष्ठमन्थनं कृत्वा वह्निमुत्पाद्य तं स्थिरम् ।
तं योजयेद्विवाहेऽस्मिन्नग्निस्थापनकर्मणि ॥
एवं यत्नेन संस्थाप्य स्वीकृताग्नेर्महात्मनः । मन्थ्य एव सदा वह्निः प्रभवत्येव नान्यथा
यावदाधानिनो वह्निः सर्वस्मार्तेषु कर्मसु । अन्वाहार्यैक पचनो भवेदेव न चापरः ॥
निरौपासनतः पश्चात्तस्माद्गुण्यैक सिद्धये । अनाज्ञातत्रयजपं कुर्यादेव तथा पुनः ॥
इदं विष्णुश्च जाप्यः स्यात्तथा व्याहृतयः पुनः ।
पश्चाच्छुचेः षोडशोपचारानपि यथाक्रमम् ॥
समर्पयामीति पृथगुक्त्वा तस्य समर्पयेत् । सर्वमेवं च निर्वर्त्य तमिमं मन्त्रमुच्चरेत् ॥
यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोहोमक्रियादिषु ।
न्यूनं संपूर्णतां याति सद्यो वन्दे तमच्युतम् ॥
एवं तमिमुक्त्वात्र चरमेकं पुनर्जपेत् । मन्त्रहीनं क्रियाहीनं भक्तिहीनं हुताशन ॥
यद्धुतं तु मया देव परिपूर्णं तदस्तु ते । इति जप्त्वा तस्य भस्म गृह्णीयाद्धारणाय वै ॥
बृहत्सामेति मन्त्रेण रक्षार्थं तद्भवेत् त्वरा । तृतीयदिवसे पश्चान्महदाशीः क्रिया शुभा

शेषहोमः ।

शेषहोमस्तुर्यदिनापररात्रे विधीयते । गन्धर्वोद्वासनं कृत्वा चोदीर्ष्वातेति युग्मतः ॥
विशेषतस्तयोः पूजां कृत्वा ते विसृजेत्परम् ।
अग्नीन्धनादिकं कृत्वा चतुरन्ते ततः किल ॥
अग्नीत्यादिकमन्त्रैस्तैर्जुहुयादाज्यधारया । पृथक् जयादयश्चात्र भवेयुस्तत्परं पुनः ॥
कर्मोद्वासनतः पूर्वं पश्चात्ता पस्य मन्त्रकौ । भवेतां जपकार्याय दम्पत्योस्तयोः पृथक् ॥

यथालिङ्गं नन्दिरमं भूर्भुवस्सुवरितयत । आज्यबिन्दुक्षेपणं च पश्चान्नान्दलि पर
त्रयस्त्रिंशत्कोटिसङ्ख्याकं देवानां समर्चनम् । गौरीपूजा शचीपूजा गजविक्रयणोत्सव ।
डोलीमवरशृङ्गार सवत्सपरिग्रह । देवतोद्वासनं पश्चाद्वध्द्रिमल्लिकार्चनम् ।
तदुत्सवाङ्कुरत्याग कौतुकादिविमोक्षणम् । मण्डपोद्वासनपश्चात्स्वस्तिवाचनिकक्रिया ।

ब्राह्मणानां भोजनं च फलदानादिकं तथा ।
आशीर्वादक्रियाचान्ते विवाहोऽयं क्रमक्रम ॥

अनेन मयद मया मत्र तन्त्र एव च । पुरास्पौराश्च वैराग्यं ज्ञानं चात्र प्रतिष्ठितम् ।
तज्ज्ञानसिद्धये वक्ष्ये क्रियानित्या श्रुतीरिता । कर्तव्यासुविशेषेणाकरणे प्रत्यवायदा

अतो नित्या इति प्रोक्ता ब्राह्मणस्य महात्मन ।
आयामात्रहते यस्मिन् तस्मिन्नहनि ते रात्रा ॥

पाकयज्ञा हविर्यज्ञाः सामसंस्थास्तथा परा । ऋषयो देवताश्चापि पितरो ब्राह्मणास्तथा
सर्वे मिलित्वा सम्भूय कृतपाणिनिपीडनम् । समागत्य दृढकठ परिगृह्णन्ति निर्भयात् ॥
मत्प्रगामत्कमनुष्ठानं कुरु दक्षिणेति द्विज । तत्रान्यत्रागतोऽस्य वयं वदन्त इति ता क्रिया

तस्माद्विवाहिनो विद्वान्तद्रादि नितरा भयात् ।
नित्यकर्मपरोऽभ्यासादन्यथा स्याद्धणी स्फुटम् ॥

ऋषीणां देवतानां च पितॄणामृणमुत्थितम् । नाशयमानं समुद्दिश्य तदपाकरणाय वै ॥
वदान्ताध्वरकृत्यौघान् शक्तया कुर्वन् शनै शनै । ऋणत्रयात्प्रमुक्तो भवेदेव विचक्षण
अन्यथा तत्र गौभूतत्पूर्वं स्विद्विचक्षण । कृतार्थं सिद्धिमाप्नोति नचेद्गच्छेदधोगतिम्

त मन्त्रपाका नधिना कर्मोपासनमादिरम् ।
ब्रह्मयज्ञा द्वितीय स्यात्पात्रणं स्यात्तृतीयकम् ॥
अग्न्नामा तुरीयस्यान्मासि श्राद्धं तु पञ्चमम् ।
षष्ठं सर्पबलिं प्रोक्तं सप्तमं शूलिपूजनम् ॥
स्वविरनामथा प्रोक्ता अग्निहोत्र पुरोदितम् ।
दर्शापि स्यात द्वितीयन्तु तृतीय तदनन्तरम् ॥

कर्माग्रयणसंज्ञं वै चातुर्मास्यं तुरीयकम्। निरूढपशुबन्धोऽथ पञ्चमः प्रतिपादितः॥
षष्ठः सौत्रामणिः प्रोक्तः पितृयज्ञस्तु सप्तमः।
तथैव सोमसंस्थाश्च ज्योतिष्टोमः स आदिमः॥
अत्यग्निष्टोमसंज्ञोऽथ द्वितीयः कथितो बुधैः। उक्थ्यश्च षोडशी पश्चादतिरात्रस्ततः परम्
अप्तोर्यामो वाजपेयाः सोमसंस्थाः प्रकीर्तिताः।
त एते निखिलाः कर्मविशेषाः नित्यसंज्ञिताः॥
दैनंदिनाख्यकृत्यानां पश्चाद्वाचिन्त्य एव हि।
दैनन्दिनक्रियाश्चापि ता एता इति कीर्तिताः॥
स्नानसन्ध्याजपोहोमो देवतानां च पूजनम्।
आतिथ्यं वैश्वदेवाख्यं षट्कर्माणि दिने दिने॥
दैनंदिनानि कर्माणि ब्राह्मणेन विजानता। पुण्यदेशेषु कार्याणि नापुण्येषु कदाचन॥
पुण्यदेशे पुण्यकाले योग्यकाले विशेषतः। विधिश्रद्धासमायुक्तं कृतं कर्म विशिष्यते॥
आचारकर्मतः श्रेष्ठं स्मार्तं कर्म ततः पुनः। श्रौत्रं कर्माधिकं श्रीमन्न तेन तुलितं क्वचित्
अभिन्नंध्वं सर्वजनैः परदुःखाकरं नृणाम्। हितं श्रेयस्करं भूरि कर्म कार्यं मनीषिभिः॥
सतामनुद्वेगकरं सर्वशास्त्रैकसंमतम्। अहेयं सर्वविन्द्वनां यत्स्यात्कर्तव्यमेव तत्॥
देशकालं वैदिकं च समयं स्वकुलक्षमम्। स्वबन्धुशिष्टहव्यं यत्कर्तव्यं न तु चेतरत्॥
यच्छास्त्रनिन्दितं दुष्टं कुबन्धुव्रातकारितम्। सतामसंमतं कर्म त्याज्यमेव विपश्चिता॥
सदा नैमित्तिकं कर्म नित्यात्कृत्याद्विशिष्यते।
नैमित्तिकं पुरा कृत्वा पश्चान्नित्यं समाचरेत्॥
तत्कथमिति कृते प्रश्ने तत्रैतद्धि विशोधितम्। श्राद्धाङ्गतर्पणस्यादौ सन्ध्याया अपि पूर्वतः॥
कर्तव्यत्वेन विबुधैः उपदिष्टं हि यत्नतः। तस्मान्नैमित्तिको धर्मो नित्येभ्यः पर ईरितः॥
सर्वपुण्येषु देशेषु विधयो नात्र वश्शिवः। एते स्युः धर्मदेशाश्च पठिता वेदशास्त्रयोः॥
ब्रह्मावर्तः कुरुक्षेत्रं पाञ्चालाः शूरसेनयोः।
मात्स्यदेशा मागधेयाः प्रयागः काशिकादयः॥

आर्यावर्तश्च परम कृष्णसारनिषेवित । यागदेश इति स्यात दर्भदेशश्च केवल
पर्णाभूमिश्च परम पावनो देश एव च। शमीगर्भ प्रदेशश्च राजवृक्षनिषेवित
शम्यश्वत्थौदुम्बराद्यो योऽयमादिर् पुण्यवान्। बिल्वकाहिततिन्दुकस्त्रैकङ्कतविशेषत
देशा पुण्यतमा ज्ञया सर्वकर्मक सुक्ष्मा । सरस्वतीदृषद्वत्योर्देवनद्योर्यदन्तरम्
त देवनिर्मित देश ब्रह्मावर्त प्रचक्षते । एष ब्रह्मर्षिदेशो ब्रह्मावर्तादनन्तरम्
हिमवद्विन्ध्ययोर्मध्ये यत्प्राग्विनशनादपि । आसमुद्रात्तु वै पूर्वादासमुद्रात्तु पश्चिमात्
तयोरेवान्तरे पुण्य आर्यावर्त इति स्मृत । आर्यावर्त पुरोदेश अपिदेशस्ततोऽधम
मध्यदेशास्ततो न्यून आर्यावर्तस्ततोऽधम । विष्णुकान्ता मही सर्वा पवित्रेयं स्वभावत
तत्र दुष्टजना यत्र स देशो निन्दितोऽखिलै । यत्र सज्जनसन्दोहो यत्र श्रोत्रियसंहति

आहिताग्निप्रचारश्च स देश पर उत्तम ।

न सन्ति सज्जना यत्र श्रोत्रिया मन्त्रवित्तमा ॥

कर्मण्या धर्मपुराला स देशो मध्य एव वै । त्याज्य एव भवेन्नूनं वसन्तत्र नराधमा ।
कर्मभ्रष्टो भवन्नून परलोकाच्च हीयते । यत्र विद्यागमो नास्ति यत्र नास्ति धनागम ।
यत्र बन्धुजना सन्त स्वाचारकृतत्परा । न सन्ति तत्र विबुधा न तिष्ठेत्क्षणमप्यरि
यत्र ऋत्विग्जनाभाव यदराज्यभृतिस्तथा । स्वाहाकारस्वधाकारवषट्कारा कदाचन ।
वसन् तत्र कथ मृत्युर्ति जातेनगच्छति । देशाना पुण्यदेशान्व महदैकनिवासन ।
असदेकनिवासेन कुदेशत्य तथा स्मृतम् । अङ्गवङ्गादयो देशा पद्मश्चा पञ्चभेदका ।
कदाचित्पुण्यदेशा स्यु महता सनिवशात । कदाचित्तदभावेन स्युस्ते पापविशेषणा ।

चण्डालाग्निदुष्टा ये देशा पुण्यविशेषणा ।

देवस्थलानि श्रीमन्ति स तान्देशाश्च पुष्कला ॥

देवगृहा विप्रगृहा भ(?)ल्लाभिरप वारिता । उच्छिष्टादिप्रदुष्टाश्च जन्तुहिंसादिकुत्सिता
गव्याक्रमणता नून पता सज्जनयोग्यरा । भवयुरेव दिवसै कैश्चिद्देवत्रिपश्चभि ।
गोविप्रहत्याशतर दूषिता अपि वश्यिव । देवदेशविशेषाश्च धेन्वावासनिवेशने ॥
पुन शुद्धा भवन्त्येव तथामन्त्राभणन च । पापानामपि पुण्याना शास्त्रनेकं निरूपकम्

पवित्रस्यापवित्रस्य शुद्ध्यशुद्ध्योर्द्विजन्मनाम् ।
शास्त्रज्ञानां वाक्यमात्रमेकं मुख्यं निरूपकम् ॥
ास्त्रं चतुर्दशविधमिति केचिन्मनीषिणः । अष्टादशविधं चेति पुनरुचुर्महर्षयः ॥
अङ्गानि वेदाश्चत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः ।
पुराणं धर्मशास्त्रं च विद्या ह्येताश्चतुर्दश ॥
ायुर्वेदो धनुर्वेदो गन्धर्वो वेद एव च । अर्थशास्त्रं चतुर्थं तु विद्या ह्यष्टादश स्मृताः ॥
तुर्दशानां विद्यानां धर्ममूलत्वमीरितम् । नायुर्वेदादिकस्यैतत् तस्य दृष्टैकमूलतः ॥
ास्त्येव धर्ममूलत्वं स धर्मः श्रुतिचोदितः । धर्मःस्याच्चोदनाप्रोक्तस्तदन्यस्तूपचारतः ॥
लिङ्गादि रूपा सा ज्ञेया मुक्तिदा श्रुतिचोदिता ।
श्रुत्यन्तर्गतलिङ्लोट् तव्यप्रत्ययसुबोधिते ॥
धर्मशब्दो मुख्यतःस्यादन्यत्र ह्युपचारतः । पुराणाद्युक्त धर्माणां नानादानादिरूपणम्
ुक्तत्वं वदन्त्येते न धर्मत्वं तु वैदिकाः । धर्मत्वं किल तेषां तु गौण्या वृत्या न मुख्यतः
चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च द्वाभ्यां पञ्चभिरेव च ।
क्रियते यस्स धर्मः स्यादतोऽन्यो नामधारकः ॥
सङ्कल्पं वा स्वसूत्रोक्तं यस्य कर्मप्रचोदितम् । तस्य तावति शास्त्रार्थे कृते सर्वं कृतं भवेत् ॥
छन्दोवदेव सूत्राणि भवन्ति खलु सूरिणाम् । वेदोक्तमपि सूत्रोक्त तुलितं वैदिकोत्तमाः ॥
नाङ्गीकुर्वन्ति बाढं वै सूत्रकारस्तुतेऽखिलाः । सर्ववैदिक विज्ञानशालिनः किल वै यतः ॥
तस्मात्तदुक्तं वेदज्ञाः प्रत्यक्षश्रुतिचोदितम् । अपि त्यक्त्वैव सुदृढं सूत्रचोदितमेव वै ॥
स्वीकुर्वन्त्येव निश्शङ्कं सूत्रं यद्यपि केवलम् । पौरुषत्वात्कर्तृकं हि तथा स्यात्तत्तु सूत्रकम्
निरयाच्छ्रुते न्यूनमेव नाधिकं पौरुषेतरात् । तस्मिन्वेदोपदेशोऽपि तेभ्यां श्रावणकर्मणि
ोनहोमात्परतः श्रुतीनामुपदेशतः । परं कल्पोपदेशोऽपि क्रियते शास्त्रवाक्यतः ॥
तत्समत्वेन च तथा पाणिनीयस्य तत्परम् ।
ग्लौः ग्मेत्यादि (?) स्मर्यादादि बोधकतत्कृतः ॥
शास्त्रस्य तत्परं भूयः पञ्चादि ग्रन्थकस्य च । मयादिसूत्रकस्यापि मीमांसायुग्मकस्य च

अथात इति तत्सूत्रद्वयस्यापि क्रमेण वै । तत्प्रयत्नेन विहितोपदेशो वेदकर्मणि

तस्मादेतानि सर्वाणि ह्यलङ्घ्यान्येव सर्वदा ।
पुराणधर्मशास्त्रादि(शास्त्रा)णि निखिलान्यपि ॥

न तैस्समानिति बुधा प्रवदन्ति यतस्तु हि । नोपदिष्टानि तानि स्युः प्रतिसंवत्सरं परम्
उपदिष्टानि तु पुनः यानि कर्माणि तादृशे । स्युरेवलङ्घनीयानि गुरूणि प्रतिवत्सरम्

द्विवारं बहुधा पुरा यावज्जीवं विशेषतः ।
तस्मात्तु धर्मशास्त्रादि श्रौतादि निखिलान्यपि ॥
कर्माणि करणे नित्याभ्युदयादिप्रदानि हि ।
त्यागे तु प्रत्यवायैरप्रदानि न भवन्ति हि ॥
तस्मात्तु दर्शिते यद्वा प्रमाणान्यखिला परा ।
तद्भिन्नाप्युपसर्जनत्वे खलु हि कीर्तिता ॥

आयुर्वेदादयस्तत्र चत्वारः केवलं नृणाम् । दुष्प्रयोगकत्वेन धर्ममूला भवन्ति न
आयुः परीक्षासमत्वात्प्रथमस्तत्र तादृशः । युद्धोपकरणत्वेन द्वितीयोऽपि तथाविधः

श्रोतुः सुखाकरत्वेन तृतीयोऽपि तथा ननु ।
न्यायेनानेन तुर्योऽपि स्पष्टं परार्थसाधकः ॥
सर्वं श्रौतेषु सर्वत्र स्मार्तं साधारणं भवेत् ।
दिक् प्राच्युदीची प्राह्येति ह्यासीनत्वं च कर्मसु ॥
तत् व्यङ्गाणामनुक्तौ तु दक्षिणाङ्गं भवेत्तथा ।
कुत्सितो वा महत्तस्माद्दक्षिणं स्यादकुत्सितम् ॥

यज्ञोपवीतिना कार्यं सर्वं कर्मप्रदक्षिणम् । उपस्थानेषु सर्वत्र नोपदेशनमुच्यते ।

अवस्थिति स्यात्सूर्येऽपि विना मायं विशेषतः ।
आचान्तेन प्रकर्तव्यं कर्ममात्रं विचक्षणैः ॥

अपसव्यं तु पित्र्यं स्यात्प्राचीनावीतमित्यपि । नामान्तरं हि तस्यैव सव्यं दैविकमुच्य

निवीतं मानुषं प्राहुः सव्येनैव च सर्वदा ।
स्थेयं द्विजेनोपवीतं विना तिष्ठेदपि क्षणम् ॥

यज्ञोपवीताभावेऽपि वाससा वाऽजिनेन वा ।
स्थेयं द्विजेनातियत्नादन्यथा स्यात्तु पातकी ॥
सा मयाचारिका धर्मा जातिदेशकुलोद्भवाः
ग्रामाचाराः परिग्राह्याः ये च विद्याविरोधिनः ॥

ाधर्मा वर्षधर्मा मात्त(त्र)धर्मास्तथापरे । क्रियाधर्मा लोकधर्मा यत्र यत्र यथोचिताः॥
रिग्राह्या विशेषेण नातिलङ्घ्याः कदाचन । यत्कृते दशभिर्वर्षैः त्रेतायां हायनेन तु ॥
ापरे तस्य मा तेन ह्यहोरात्रात्कलौयुगे । धर्मसिद्धिर्भवेन्नृणां कलिस्साधुस्ततो महान्॥
वरेण सुतोत्पत्तिर्वानप्रस्थपरिग्रहः । अग्निहोत्रहवण्याश्च(विण्या)लेहो लीढा परिग्रहः ॥
ासवर्णासु कन्यासु विवाहास्तद्द्विजन्मनाम् । वृत्तस्वाध्यायसापेक्षमघसंकोचनं तथा
ास्थिसञ्चयनादूर्ध्वमङ्गस्पर्शनमेव च । प्रायश्चित्तविधानं च विप्राणांमरणान्तिकम् ॥
ांसर्गदोषः प्रेतेषु मधुपर्के पशोर्वधः । दानहोमौ विना तूर्ष्णीं पुत्रत्वेन परिग्रहाः ॥
ाामित्रं चैव विप्राणां सोमविक्रयणं तथा । दीर्घकालब्रह्मचर्यं नरमेधाश्वमेधकौ ॥
देवरेण सुतोत्पत्तिः दत्तकन्यापरिग्रहः । कमण्डलोश्च स्वीकारः कलत्रस्य प्रदानकम् ॥
पुत्रकार्याय चान्यस्य मांसेन श्राद्धकर्म यत् । ज्येष्ठांशदानं च तथा कन्यादूषणमेव च ॥

बालिकाक्षतयोन्याश्च वरेणान्येन संस्कृतिः ।
आततायी द्विजाग्र्याणां धर्मयुद्धेन हिंसनम् ॥

द्विजस्याब्धे तु निर्याणं शोधितस्यापि संग्रहः । महाप्रस्थानगमनगोसंज्ञाग्निश्च गोसवे ॥
सौत्रामण्यामपि सुराग्रहणस्य च संग्रहः । अवसंकोचनं तूर्ष्णीं द्वेपदूरादिना परम् ॥
वरातिथिपितृभ्यश्च शुश्रूपाकरणक्रिया । दत्तौरसेतरेषां तु पुत्रत्वेन परिग्रहः ॥
अयोनौ संग्रहे वृत्ते परित्यागो गुरुस्त्रियः । षड्भक्तानशनेनापि हरणं हीनकर्मणाम् ॥
शूद्रे षदासगोपाल कुलमित्रार्धसारिणाम् । भोज्यान्नं तु गृहस्थस्य तीर्थसेवा च दूरतः
शिष्यस्य गुरुदारेषु गुरुवद्वृत्तिकल्पनम् । ब्राह्मणादिषु शूद्रस्य वचनादि क्रिया अपि ॥
जलानयन पाकादि कृत्येषु न्यङ्गशून्यतः । भृग्वग्निपतने चापि वर्ज्या नाहर्मनीषिणः ॥
कलौ विशेषतः सन्तः पुरा किल महात्मभिः । निवर्तितानि कर्माणि व्यवस्थापूर्वकं बुधैः

माधूना मनयभापि प्रमाण यवद्देन । श्रुतिद्वैधं तु यत्रस्यात्तत्र धर्मावुभावपि ।
स्मृत्यार्थविरोधे सप्राप्ते मनुवा स्वयममति । यदेव तत्वं प्रोक्तं बहुस्मृतिमतं तथा ॥
आचारस्य विरोधे तु स्वदेशात् व्यवस्थिति ।
स्वजाया व्यभिचारिण्या यन्तुभिन्नास्तदरि ॥
मपामवर्णाभिगेर्ने पश्चात्कल्यान्तरात्तुन ।
स्वीकारो युज्यते नैव त्याग एव सदा मत ॥
त्यागात्पर तु नारीणां पुन स्वीकरणात्कुलम् । प्रदुष्ट प्रमवन्नूनं तदीयं तन्मद्वयम् ॥
पूत्नाय तत्कुलस्यैव जायते साधिकारिता । नापि दुष्टा परित्यक्ता परसद्दोपराङ्मुखा ॥
तद्दन्पूतामयन्धूनां पश्चात्ममहणाक्षमा । प्रायेण नारी लोकेषु विधवा सधवा तथा ॥
महत्पत्रदुराचारे शङ्कितापि प्रदुष्यति । मद्भूपापकीर्त्या पुरुषो दुष्टसंन्यासराद्दत ॥
अतो हीयेन म पुन तरेन्नैव प्रवर्त्तिम य । अपवादभियाक्षो वा पुमान्वा सतत यतन्
जीवन कीर्तिमानेव कीर्तिमान्पुण्यलोकभाक् ।
अपकीर्त्या निन्दितस्य नोर्ध्वं लोकं कथंचन ॥
यशा लभ्यन पुण्यन यश क्रूरेण पाप्मना ।
अयशस्वी स्वधर्मे स्नानसन्ध्यादिकैं स्तवैं ॥
जपहोमैस्तपोभिश्च हीयते नात्र संशय । अप्रमत्तश्च सतत विनिद्र कालनिग्रह ॥
नित्य दधान्भावश्च प्रध्यायन्मनसा हरिम् ।
समृत्य तदह कार्यं सन्ध्योपासन मारभत् ॥
शिर प्रावरण कृत्वा निरीनी पृष्ठतो व्रजेत् । कर्णालम्बितसूत्रेण भूतबाधानिवृत्तये ॥
शिखाञ्चलास्य कृत्वा तृणैराच्छाद्य मेदिनीम् ।
विण्मूत्रामुत्सृजेन्मौनी दिवा चैव तु सन्ध्ययो ॥
उदङ्मुख प्रकुर्वात रात्रौ वदक्षिणामुख । हलकृष्टे जले चित्यां वल्मीके गिरिमस्तके ॥
देवालये नदीतीरे दर्भदेशषु वालुके । सेव्यक्षेत्रेषु सच्छाया मार्गेगोष्ठाम्बुभस्मसु ॥
अग्नौ च गच्छ स्तिष्ठश्च विष्ठामूत्र तु नोत्सृजेत् । सर्वे निषेधा नैव स्यु प्राणबाधा भयेषु वै

काष्ठादिना त्वपानस्थममेध्यं निर्मृजेत च । यथाजलं निर्भयं च लभेत च भवेत च ॥
तथा सर्वं यथाशास्त्रं प्रायश्चित्तप्रपूर्वकम् । कुर्यादेव विधानेन तथा सन्ध्यादिका अपि
आपत्काला कृताः पश्चाद्भवेयुर्नात्र पातकम् । कन्दमूलफलाङ्गारैः नामेध्यं निर्मृजेत च
पापाणलोष्ठदुष्पत्रैः क्षुद्रैरर्मकपालकैः । आपत्सु निर्मृजेद्गुह्यं पुरीषोत्सर्जनात्परम् ॥

आपत्कल्पानि सर्वाणि विपत्स्वेव भवन्ति हि ।
तान्यनापत्सु कुर्वाणो नरो गच्छेदधोगतिम् ॥
शौचयत्नः सदा कार्यः शौचमूलो द्विजः स्मृतः ।
शौचाचारविहीनस्य समस्तं कर्म निष्फलम् ॥
शौचं तु द्विविधं प्रोक्तं वाह्यमाभ्यन्तरं तथा ।
मृज्जलाभ्यां स्मृतं वाह्यं भावशुद्धिस्तथान्तरम् ॥
वस्त्रेणान्तरितं शिश्नं वामेनादाय पणिना ।
शुद्धाकारस्थिता मृत्स्ना शौचायालं समाचरेत् ॥
श्मशानवर्त्मवल्मीक द्रुम ध्यानजलस्थिताम् ।
अन्यशौचावशिष्टां तु तुषारङ्गारयुतां त्यजेत् ॥
रोगात्यन्तापरवशः राजपीडावशोऽपि वा ।
पलायमानश्च भिया शौचं कालोचितं चरेत् ॥
अरण्यकेषु मृत्स्नाया ग्रामेष्वाहरणं विधिः ।
नीरतीरे शुचौ मृत्स्नां विधायाभ्युक्ष्य वारिणा ॥

दक्षपाणिपुटाकृष्टे प्रथमं शोधयेन्मृदः । धात्रीसमानया यद्वा मृदामुष्ट्यर्धक्लृप्तया ॥
आदाय दक्षहस्तेन वामपादौ नियुक्तया । मृज्जलोत्तरया पायुं क्षालयेत्पञ्चसंख्यया ॥
एकया क्षालयेच्छिश्नं दशभिर्वामहस्तकम् । मृत्स्नाभिः सप्तभिः हस्तौ परिमृज्य शुभैर्जलैः

एकैकया मृदा पादौ हस्तौ प्रक्षाल्य चाचमेत् ।
एका तु मृत्तिके लिङ्गे तिस्रः सव्ये करे मृदः ॥

करद्वयेमृद्द्वयं स्यान्मूत्रशौचे प्रकीर्तितम् । शौचमेव गृहस्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणाम् ॥

त्रिगुणं तु वनस्थानां यतीनां तु चतुर्गुणम् ।
एवं शौचं दिवा प्रोक्तं रात्रावुक्तार्धमाचरेत् ॥
पथि पादं समादिष्टं व्याधितानां तदर्धकम् ।
स्त्रीशूद्राणां च बालानां वृद्धानामन्धकस्य च ॥

गन्धलेपक्षयकरं शौचं कुर्यात्प्र सरत्यया । चित्तशुद्ध्यवधि प्रोक्तं सर्वेषां शुद्धिरीरिता
पुनरन्यो विधिः शौचे सर्वस्थानेषु मृत्तिका । पञ्चवारं प्रकर्तव्या गृहस्थैरेव केवलं ॥
एतद् द्वयं क्षत्रियाणां वैश्यानां तु तृतीयकम् । तदनुगुणितं शूद्रजातेरिति तथा परं ॥
आमादिचलने घोरे बहुमूत्रं च सङ्कटे । शरीरानुगुणत्वेन शौचकर्म समाचरेत् ॥
ज्वरातिसारादिष्वपि जलेनोष्णेन तच्चरेत् । यथाशक्ति यथायोग्यं तदा सर्वं समाचरेत्
भ्रमविस्मरणादौ तु मासपक्षदिवकैः । त्रिवार्षिकादिभिश्चापि सर्वसाध्यादिकं परे
सकलेऽपि च सम्प्राप्ते तादृशस्य तु देहिनः । तत्कर्म निखिलं सम्यक् तज्जनात्स्य मुक्त्यै
स्वयं कुर्युस्तमुद्दिश्य तत्परं पुनरप्यति । प्रकृतिस्थाङ्गतस्यैव दण्डकायस्य तस्य हि ॥
परिषद्दक्षिणापूर्वं पापप्रक्षालनदानकैः । शक्तेन सममेण पुनस्संस्कारपूर्वकम् ॥
धनुदानैः शक्तिकृतैर्योगकाहारपूर्वकैः । पञ्चगव्यप्राशनेन ब्राह्मणानां प्रसादतः ॥
कथञ्चित्प्रकृतिं प्राप्त स्यक्तसाध्योऽपि मुच्यते । प्रसङ्गादेतदुदितं चित्तं तदयत्तकर्मणः
एतच्चित्तकलुष्यपरं परं कर्तुं न शक्यते । शौचस्थानं परित्यज्य पादौ प्रक्षाल्य चाचमेत्
दन्तानां धावनं पश्चात्कुर्यादित्येव तत्क्रमः । दन्तधावनतः पश्चात्स्नात्वा कर्मणः पुनः ॥
कुर्यान्मूत्रपुरीषे वा स्नानस्य परतोऽपि वा । सर्वं कायानुगुण्येन विधिर्भवति देहिनाम्

नोपरुद्धं क्रियां कुर्यात्कर्ममध्येऽपि वा तथा ।
मूत्रबाधादिकं प्राप्तौ तदा तत्कर्म सन्त्यजन् ॥
व्याहृतीनां जपं कुर्वन् इदं विष्णुः त्र्यम्बकम् ।
शक्त्या जपित्वा तत्त्वं वा पुनराचमनात्परम् ॥

तन्मन्त्रं न्यासपूर्वं वै दिग्बन्धनपुरस्सरम् । तद्व्याहृतीजपित्वैव पुनस्तत्कर्म चाचरेत् ॥
तदामूत्रं पुरीषं वा कर्ममध्यगतं यदि । तद्वस्त्रं सपरित्यज्य शक्त्या वस्त्रान्तरं पुनः ॥

शुद्धं धृत्वा शुचिर्भूत्वा पुनः कर्म समारभेत् ।
यथा वा स्यान्मनःशुद्धिः पुनः स्नानादिनाऽथ वा ॥
कर्म साधयेद्भूयः तावता कर्म तत्पुनः । प्रनष्टं न भवेदेव सम्यक् संपादितं भवेत् ॥
प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि ईशानाभिमुखोऽपि वा ।
प्रातःकाले तु कर्तव्यं शुद्ध्यर्थं दन्तधावनम् ॥
न्तधावनतः पश्चान्मन्त्रेणानेन तत्पुनः । काष्ठं परित्यजेदद्भिः प्रक्षाल्यैव तु दूरतः ॥
आयुर्बलं यशोवर्चः प्रजाः पशुवसूनि च । ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च त्वं नो देहि वनस्पते ॥
न्त्रमेतं पुनः केचित्तत्स्वीकारे वदन्त्यपि । पुराणपठितं यस्मान्न नित्यं तु कृताकृतम् ॥
सर्वत्रैवं पुराणोक्त मन्त्राणां ज्ञेयमेव तत् । अपि वेदोक्तमन्त्राश्च विनियोजकवाक्यतः ॥
कृत्येषु विनियुक्ताश्चेत् त्यागे स्युः प्रत्यवायकाः ।
न चेत्तु प्रायिकाचारवत्मंप्रोक्तिमतां तथा ॥
परित्यागे तु मन्त्राणां बाधकं नेति सूरयः । अर्थवाद ब्राह्मणानां विध्यनुब्राह्मणस्य च
मन्त्रत्वेनैव तूष्णीकं प्रवादनककर्मसु । तदनुक्तौ न किमपि बाधकं स्यात्कदाचन ॥
शिरीषार्जुनकारञ्ज चिरिबिल्वैः सखादिरैः ।
औदुम्बरैरपामार्गैः स कामी चेत्सदाचरेत् ॥
समच्छेदार्द्रसत्वग्भिः समपर्वनिरामयैः । अष्टाङ्गुलिसमायामैः कनिष्ठपरिणाहकैः ॥
कुर्यात्समैश्च ऋजुभिः दन्तानां शुभधावनम् । अशोकजम्बुकुटजचूतप्लक्षादियुक्तकैः ॥
स चम्पकैरपामार्गैः द्वादशाङ्गुलसंमितैः । दन्तशुद्धिर्मुमुक्षूणामथवर्णानुपूर्वशः ॥
ब्रह्मक्षत्रियविट्छूद्र शेषाणां दन्तधावनम् । एकैकाङ्गुलतो न्यूनं दशपर्वादिकक्रमात् ॥
धात्री शुभ्रधवैरण्ड शैलूपोशीरसंभवैः । निम्बालिकुचसुक्षीरवृक्षैरङ्गुलिभिर्न तु ॥
दर्भकाष्ठैर्वर्णकाष्ठैः वेणुकाष्ठैश्च कीचकैः । धात्रीतिन्त्रिणिककाष्ठैः न कुर्याद्दन्तधावनम्
अर्काङ्गार व्यतीपात जन्मसंक्रान्तिपर्वसु ।
रिक्तासु प्रतिपत्षष्ठ्योः कृत्तिकायां मघासु च ॥
भरण्यांसार्पभेरौद्रे विशाखायां व्रतेऽहनि । श्राद्धाहे ग्रहणे चैवैकादश्यां व्रती नरः ॥

न कुर्याद्दन्तकाष्ठेन ब्राह्मणो दन्तधावनम्। तृणपर्णैर्मदा कुर्यादिमा एकादशीं विना ॥
तयोरपि च कुर्वीत जम्बुप्लक्षाम्रपर्णकैः। मृताहे तु विशेषेण न कुर्याद्दन्तधावनम् ॥
दन्तधावननस्थाने ह्यपा द्वादशगण्डूषया। गण्डूषकर्म कुर्वीत तेनास्यास्य शुचिर्भवेत् ॥
सर्पणात्परत प्राप्ते परेऽहनि विचक्षण। दन्तानां धावनं कुर्यान्न तत्पूर्वं कदाचन ॥
अत्रोदयश्राद्धमात्रं नान्यथा तु कथञ्चन। सकृन्महालयेऽप्येव दन्तधावनतः परम् ॥

स्नानविधिः

स्नानं कुर्यात्ततः पश्चात्कार्या सन्ध्यादिका क्रिया।
नद्यादिषु सदा स्नानं द्विवारं गृहिणा सदा ॥

त्रिवारं वनिनामुक्तं सकृत्तु ब्रह्मचारिणाम्। उत्तमस्त्वाप्रदीस्नानं तीर्थादिषु तथोच्यते
सरःस्वपि तटाकेषु ह्रदेष्वपि च मध्यमम्। कूपस्नानं सदा प्रोक्तं नोत्तमं मध्यमं न तु
अधमं हीति विज्ञेय तस्मात्स्नानं नदीमुखे। प्रकर्तव्यं विशेषेण ब्राह्मणः कर्मकृन्महान् ॥
ऋणप्रदाता वैद्यश्च श्रोत्रियः सजलानदी। यत्र नास्ति चतुष्टयं न तत्र दिवसं वसेत् ॥
नदीतीरनिवासाढ्य ब्राह्मणानां धनं महत्। परमं कथितं सद्भिः स्वर्गद्वारकरं परं ॥

ब्रह्महत्यादीनि पापानि नानारूपाणि यानि वै।
नदीस्नानेन नश्यन्ति नित्यं स्नातुर्महात्मनः ॥

तस्मात्समाश्रयेद्विप्रो नदीतीरं सुदुर्लभम्। देवानामपि सेन्द्राणां सर्वपापनिवृत्तये ॥
तीर्थकोटिसहस्राणि कूपमराम्यपि। नदीमज्जनमात्रस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम् ॥
कनिष्ठदेशिन्यङ्गुष्ठमूलान्यग्रं करस्य च। प्रजापतिपितृब्रह्मदेवतीर्थान्यनुक्रमात् ॥
प्रभूतधौत्ये ग्रामे निवासो ह्यथवा भवेत्। महात्मनो ब्राह्मणस्य वदन्त्येव महर्षयः ॥
गृहस्थो यदि शक्तः स्यादनम्र स्नानकृज्जन। द्विवारमेव विधिना सकृद्वाऽप्यन चेद्युत ॥
सकृद्वाऽपि सकृद्युः मध्याह्ने प्रातरेव वा। प्रातः सङ्क्षेपतः स्नानहोमार्थं तु विधीयते ॥

मध्याह्ने कर्मबाहुल्यात्सम्यक् स्नानं विधीयते।
सन्ध्याद्यर्थं प्रातर्नित्यं मध्याह्ने देवपूजनात् ॥

ब्रह्मयज्ञाद्वैश्वदेवादातिथ्यांत्कर्म गौरवात् । मध्याह्ने स्नानमधिकं प्रवदन्ति मनीषिणः
तथैव भूयो वक्ष्यामि प्रातः स्नानं यथाविधि ।
(...) भ्योहोभ्यो गोभ्यश्च त्रिविधेभ्यश्च वाडवः ॥
अष्टभ्यश्चापि सप्तभ्यो मुच्यते नात्र संशयः । प्रातस्नानेन सदृशं नास्ति कर्म पवित्रकम्
प्रातःस्नानं ततः प्रोक्तं सर्वकर्मोत्तमोत्तमम् । प्राणानायम्य विधिना सर्वकर्मसु देहभृत्
इदं करिष्य इत्येवं कुर्यात्संकल्पमग्रतः । ओं भूरिति प्राणायामजपः कार्यो मनीषिभिः ॥
आदौ सर्वेषु कार्येषु जामितारहितः शुचिः ।
तिथिवारादिकानुक्ता(न्) निर्दिशेत्कर्मजं ततः ॥
स्नानसन्ध्यात्रये होमे ब्रह्मयज्ञे विशेषतः । वैश्वदेवेन विधिना साङ्गं संकल्पमाचरेत् ॥
नित्यं नैमित्तिकं काम्यं क्रियाङ्गं मलकर्षणम् ।
क्रियास्नानं तथा षष्ठं षोढा स्नानं प्रकीर्तितम् ॥
अशक्तस्तु सकृद्वापि शिरःस्नानं विनापि वा ।
शीतोदकं विना भूयः स्नानमाकरकं तु वा ॥
कटिस्नानं जानुपादस्नानं वा सर्वथा पुनः ।
उष्णेन वा कीलालेन तद्विना मन्त्रतोऽपि वा ॥
भस्मना रजसा वापि स्नानं कार्यं मनीषिभिः ।
सर्वं शक्त्यानुगुण्येन शक्तिमुल्लङ्घनाचरेत् ॥
सर्वेषामपि शास्त्राणामिदमेव मनो महत् । (स्नान)मुल्लङ्घ्य तूष्णीकं यो मूढो रोगयुग्जडः
स्नानादिकं प्रकुरुते कर्मभ्यो हीयते हि सः । शक्तौ सत्यामुक्तकाले सूर्यस्योदयनादति ॥
तन्मुहूर्तद्वयात्पूर्वं स्नानं कुर्यादतन्द्रितः । तत्राशक्तस्य सूर्यस्योदयकालेऽथवा ततः ॥
कण्ठस्नानादिकंकुर्यादुष्णेन सलिलेन वा ।
आर्द्रवस्त्रेण वा कार्यं निर्मृजेताथवा न चेत् ॥
धारणं शुद्धवस्त्रस्य वस्त्रत्यागपूर्वकम् । भस्मनाङ्गं ससंस्पृश्य मन्त्रप्रोक्षणपूर्वकम् ॥
सर्वं कायानुगुण्येन स्वहितं स्नानमाचरेत् । सर्वेषामपि वर्णानामशक्तौ चोदकं विना

स्नानं कायमुपास्पृश्य द्वाभ्यां स्नानं तु वा चरेत् । अशक्तिरोगदेश स्थानादेवं समाचरेत्
प्रातःस्नानात्तथा स्नानं नित्यस्नानं प्रकीर्तितम् । उच्छिष्टानुपघातेषु अस्पृश्यस्पर्शनेऽपि च
मरणजननादौ च स्नानं नैमित्तिकमुच्यते । पुष्यस्नानादिकस्नानं काम्यं दैवज्ञभाषितम्
क्रियाङ्गं क्रियार्थं तु यत्स्नानं स्नानमुच्यते । मलापकर्षणं यत्तत् स्नानमभ्यङ्गपूर्वकम् ॥
स्नानमेव पुनर्नित्यं द्विविधं स्नानमुच्यते । स्नानमष्टविधं भूरो वारुणाग्नेयमारुतम् ॥
माहेन्द्रमार्षं मान्त्रं दिव्यं मानसमाश्रया ।
वारुणं तद्द्विधा प्रोक्तं समन्त्रकममन्त्रकम् ॥
समन्त्रकं द्विजातीनां स्त्रीशूद्राणाममन्त्रकम् । नदीसरिद्वेगवतीगर्तप्रस्रवणेषु च ॥
सरस्सु वा कृत्रिमेषु पुष्करिण्यां वा तथा । वापीकूपतडागेषु परकीयेषु वारिषु ॥
पल्वलेऽल्पजले स्नानं प्रकुर्यात्तदनुत्तमम् । तदक्रतार्लिक स्नानं पुष्करिण्यां तु मध्यमम् ॥
कूपे वाप्युत्पाने वा ह्यधमं मन्दिरे तथा । राष्ट्रभये प्रविष्टस्य मरणान्त एव वै ॥
कायवाक्कर्मजं न नित्यं गम्भजननं गर्भिणीनमसमानस्य धुरिणस्याधिरासने ॥
न स्नाताश्च्युतिभिरभिषिच्य गम्भस्नानं न दूषयति नृपगानुनदासीरस्य मृगादानातिपीडने
अज्ञानवार्मिनखापि गम्भस्नान प्रशस्यते । अवगाह्य शिरस्कं यत्तद्वारुणं कण्ठ(ण्ठ)मस्यय
नाभिस्नानं कटिस्नानं द्वितीयमिति तत्त्रयम् ।
आद्यं पादाम्बुना स्नानामभिमर्शनमित्यपि ॥
तथाद्ये कथितं पश्चात्पाणिभ्यां मितवचनम् ।
निष्पादानामत्रमार्गाभिमर्शं स्यात्तु तृतीयकम् ॥
स्नानमष्टविधं कथितं स्नानार्थिभिः कल्याणमपि शिरोमज्जनावगाहेत्समुद्रके ॥
स्नानमार्गाभिमुखस्नाता वा स्नात्वा न चाघमर्षणम् ।
अन्यथाकुर्याच्चा गङ्गा प्राङ्मुखोदङ्मुखोऽपि वा ॥
मन्त्रामुखस्य मन्त्रात्तु नद्यश्च तथासर्वा ।
निष्प्लवं सम्भ्रमात्स्नानमनात्परे जले ॥
अधश्चेदुपविश्य गृहे चत्वरे च गुल्फदघ्नजले कूपे महागाधजले तथा ॥

सम्यगञ्जलिना स्नायादल्पपात्रेण वा द्विजः।
पीठेष्वेव गृहे स्नायात्पाषाणेऽप्यथवा तथा ॥
इष्टकासून्नते देशे पल्वलेन तु सर्वदा। मृत्तिकामन्त्रविधिना स्नानं मध्याह्न ईरितम् ॥
जीर्णाङ्गा निखिलालोका नित्यशीतासहिष्णवः।
निवात आतपे नित्यं स्नानं कुर्युः समुन्मुखाः ॥
न भुक्त्वाऽलङ्कृतो रोगी स्नानं कुर्यात्कदाचन। अभ्यङ्गस्नानपरतः वङ्क्त्वाप्सु(नि)मज्जनम्
कुर्यादेव कदाचिद्वा तथाकृच्छ्रुभभाङ्मतः। गृहे स्नाने (... ...) वितैः शीतलैर्वृथा
स्नानं कुर्यात्पुनः किं तु सुखोष्णेनैव पाथसा। सत्यासृष्टौ वृद्धिकामो ततृस्नायीत जलैर्गृहे
यदि स्नायात्कुबुद्धिस्तु फलंतन्नैहिकादिकम्। कार्यं विना सुखत्यागी पशुरेव न संशयः
वृथा सुखार्थी पापीयान् भवत्येव न संशयः।
वृथा सुखं च तज्ज्ञेयं साध्यानिद्रादिकं स्मृतम् ॥

सन्ध्याविधिः

सन्ध्याकाले सनिद्रो यः अभिनिर्मुक्त ईरितः।
अतिपाप्यग्रगण्योऽयं तन्मुखं नावलोकयेत् ॥
अलक्ष्मीस्तन्मुखे नित्या ज्येष्ठा घोरा तथा पराः।
दुश्रियो निवसन्त्येव हत्याब्राह्मथादिकाः खराः ॥
ब्राह्मणः सर्वयत्नेन सायं प्रातः समाहितः। सन्ध्यामात्रपरो भूयात्तावन्मात्रात्तरिष्यति
ब्राह्मण्यं ब्राह्मणानां तत्सन्ध्ययैव न चान्यया। क्रियया प्रभवेन्नूनं प्रवदामि पुनः पुनः ॥
अनागतां तु ये पूर्वामनतीतां तु पश्चिमाम्।
सन्ध्यां नोपासते ये तु कथं ते ब्राह्मणाः स्मृताः ॥
अशुद्धो वा विशुद्धो वा सपवित्रापवित्रकः।
सन्ध्यां तीर्थे ह्रदे वापि भाजने मृण्मयेऽपि वा ॥
औदुम्बरे वा सौवर्णे राजते दारुसंभवे। यत्र कुत्रापि वा नित्यं येनकेनाप्युपायतः।
गृहीत्वा वामहस्तेन सन्ध्योपास्तिं समाचरेत्। पात्रायसंभवे चैव वामहस्तस्थितैर्जलैः ॥

मुखेन मार्जनं कुर्यात्करकाद्यैर्न धारया । कराभ्यां कुशान्धृत्वा प्राक्कूलेषु कुशेषु च ॥

प्राङ्मुखोऽदङ्मुखो वापि सन्ध्योपास्तिं समाचरेत् ।
निषिद्धारादिकानुक्त्वाऽनुचरा वा शुद्धचेतसा ॥

परमेश्वरतुष्ट्यर्थमुपासिष्ये क्रियामिमाम् । सन्ध्याख्यामित्युदीर्यैव देवतीर्थात्कुशाम्भसा ॥

आपोहिष्ठेति तिसृभिः मार्जयेन्मूर्ध्नि शुद्धये ।
ता एव तिस्रः परमा यजुष्टेव क्रियासु चेत् ॥

नवप्रणवसंयोगात्स्वनिवाशादिषु क्रमात् । संवत्सरकृतं पापं तत्क्षणादेव नश्यति ॥
नवप्रणवयोगेन क्षिपन्वारि पदे पदे । विप्रुषोऽष्टौ क्षिपेदूर्ध्वं अघो यस्य क्षयाय च ॥

धाराच्युतेन तोयेन सन्ध्योपास्तिर्विगर्हिता ।
मालेना गर्हिता सन्ध्या महात्मानो महर्षयः ॥

पितरो न प्रशंसन्ति न प्रशंसन्ति देवता । मन्त्रपूतं जलं यत्तदापोहिष्ठादिमन्त्रितम् ॥
पतत्यशुचिदेशेषु सम्पन्ना भवेद्ध्रुवम् । सन्ध्यात्रयेऽपि कर्तव्यमापोहिष्ठादिमार्जनम् ।
मूर्ध्न्युरस्तनेरन्तं कुशाग्रं दर्शनीयतः । प्रोक्षणानन्तरं सन्ध्ये तन्मन्त्रैराहुतैः पदैः ॥

सायमग्निश्च मेत्युक्त्वा प्रातः सूर्येत्यपः पिबेत् ।
आपः पुनन्तु मध्याह्ने ततोऽप्यद्भिर्द्विराचमेत् ॥

गायत्र्या क्रमशः प्राक् मन्त्रान् मानवमर्वै आपोहिष्ठेति नवकं दधिक्रावाद्यं ततः ॥
तद्वत्पवमानकं चैव त्रिरुक्त्वा एतत्कर्तेन तत्कुर्यान्मार्जनं त्रिषु कर्मसु ॥

मार्जयित्वा विधानेन गायत्र्या द्विपदाख्यया ।
हस्तेनोदकमादाय अवघ्राय समुत्सृजेत् ॥

दक्षिणे नासिकारन्ध्रे तत्पापं निर्गतं स्मरन् । पुनस्तथा परं पापं भूमौ संस्थापयन्नपः ॥
हस्तेनोदकमादाय सम्यगाचमनशक्तिका क्रियान्तराच्च कर्तव्या, अर्घ्यदानादयो बुधैः ॥
निवृत्यालिम्बुनान्त नम्रामायामपुनन्ततः समुद्धरणमेव स्यात्तत्र हस्तेन नान्यतः ॥
यदि संनेनोद्धरेयन्ता न गन्धमात्रेण तु यः । सर्वकार्येषु तत्किंतु हस्तेनैव समुद्धरेत् ॥
यदिमन्त्रिस्नानशनाचमनशक्तिका । द्विमुख्याऽदकनदश्चेत् तत्स्नानोद्धरणादिषु
पृथक् पृथक् च कर्तव्यं निर्मलगात्रस्य नियमम् द्विमुखीगतपानीयं गोकर्णेन यतन्यदि ॥

स्वीकृत्याचमनादीनि कर्माणि कुरुते पुनः। अश्वोऽर्यामसहस्रस्य फलं प्राप्नोति पुष्कलम्

द्विमुखीगतपानीये गङ्गाद्याः सरितोऽखिलाः।
पुष्करादीनि तीर्थानि कृच्छ्राणि च तपांस्यपि॥
साङ्गावेदाश्च शास्त्राणि ब्रह्मविष्णुशिवादयः।
सर्वास्तीर्थाभिमानिन्यो देवता सागरा अपि॥

महर्षयोमहात्मानः एतदुद्धरणाय वै। सदावासं प्रकुर्वन्ति नित्यायत्तत्समुत्सुकाः॥
तस्मात्तु ब्राह्मणोनित्यं द्विमुख्युदकपात्रगः। नित्यकर्मकरोभूयात्तावन्मात्रेण केवलम्॥
नित्यकर्माननुष्ठानान्निषिद्धकरणादपि। यत्पापं जायतेनृणां तत्सर्वं वै विनश्यति॥
रहस्यमेतत्परममज्ञेयं ज्ञानिनामपि। रहस्यबोधितं साक्षाद् देवदेवेन शंभुना॥
जगन्मात्रे प्रवक्तव्यं शिवं पतितपावकम्। तीर्थानामुत्तरं तीर्थं सुलभं सर्वदेहिनाम्॥
अशेषपापौघहरमज्ञानोन्मूलकं तथा। तादृग्जलेन कर्माणि विशेषज्ञो विचक्षणः॥
प्रकुर्वन्स्यात्कृतार्थोऽयं तरत्यज्ञानजं तमः। तर्पिताः पितरस्तादृग्जलेन यदि वा सकृत्
गयाश्राद्धजमानन्दं प्राप्नुवन्त्येव तत्क्षणात्। प्रोक्षावशिष्टमुदकं कृत्वा रक्षां ततोदरे॥
नासासमीपमानीय द्रुपदामित्यृचं जपेत्। पूरकेणोर्ध्वमादिष्टो धारयेदिन्दुमण्डले॥
कुम्भकेनाथसर्वाङ्गव्यापकं पापसञ्चयम्। रेचकेन समानीय पाणौ संस्थाप्य दक्षिणे॥
तत्पापं तु क्षिपेद्भूमौ चोरवन्नीचहस्ततः। तावन्मात्रेण निखिलं पापमाजन्मसञ्चितम्
लयमेति क्षणेनैव सत्यमेतत्प्रचोदितम्। द्वौ हस्तौ युग्मतः कृत्वा पूरयित्वोदकाञ्जलिम्

गोश्रृङ्गमात्रमुद्धृत्य जलं मध्ये जलं क्षिपेत्।
दिवाकरस्य तुष्ट्यर्थं प्राङ्मुखोऽसौ पवित्रधृत्॥
उपवीती विधानेन मध्याह्ने चोत्तरामुखः।
सूर्यायैव तु गायत्र्या सावित्र्या चैव सन्ध्ययोः॥
प्रातर्मध्याह्नयोस्तिष्ठन् सायमासीन एव वा।
असावादित्यो ब्रह्मेतिकृत्वाऽऽत्मानं प्रदक्षिणम्॥

दैत्यहिंसानिवृत्यर्थमुपविश्य द्विराचमेत्। मन्देहानां वधार्थाय प्रक्षिपेदुदकाञ्जलिम्॥

गायत्रीमन्त्रित धृत त्रिवार तु तुरीयकम् । प्रायश्चित्तार्थमित्युक्त पश्चादाचमनेन वै ।
सा दैत्यपीन्य नष्टा स्यान्नित्यमेव सदीरितम् ।
एव ज्ञात्वा द्विजो नित्यमर्घ्यदान यतश्चरेत् ॥
रक्ष पीडानिवृत्ति स्यात्सूर्यस्यार्घ्यत्रयेण यत् । जायते तेन तस्यार्घ्य अर्चनारूप उच्यते
असावादित्यो ब्रह्मेति यद्ध्यान क्रियतेऽन्वहम् ।
तदेव सान्ध्यमित्युक्त कर्म ब्राह्मण्यमूलकम् ॥
तद्गायत्र्या विसृष्टया सिद्ध्यर्थं पुरैव वै ।
प्रातिलोम्येन ता देवीं समाकर्षणमाचरेत् ॥
तन्मन्त्रमेव सतत वदन्ति ब्राह्मणोत्तमा । यास्त्वो प्रनयोयोधि हि मधीरस्यवदेर्गोभ
यतिरेर्वतु विस्तत गायत्रीं जपकाले तु ब्रह्मयज्ञादिकेऽपि च ।
सहितोक्तिप्रकारेण वैदिकोक्तिर्निगद्यते ॥
गायत्रीप्रथमामन्ते णकारस्य प्रधानत । मकारस्यहि सयोग तस्मात्सोऽय तु वर्णक
सयुक्तनामको ह्यय एक एवेति वेन्हत् ।
तत्राद्यपादो गायत्र्या छत्रा भिन्न तु नोचरेत ॥
अभिन्नपादा गायत्री ह्यबलवती सदा ।
प्रवरा सा विशिष्टा स्यादिति वेदविदा मतम् ॥
पुन केचन गायत्रीं पणगन्ति महषय । प्रविभक्तपदामेव जपेयुरिति सान्ध्यके ॥
भृगुराहात्र सवशो गायत्री वेश्मानरम् । पादत्रयेणैवमम्यधिश्वामित्रोऽपि जैमिनि ॥
उचतुश्च महामानौ गायत्रीजपतत्परौ ।
अच्छिन्नपान्ना गायत्रीं जप कुर्वन्ति ये द्विजा ॥
अधोलोकान् हि गच्छन्ति कल्पकोटिशतैरपि ।
छिन्नपान्ना गायत्री ब्रह्महत्यादिनाशिनी ॥
अच्छिन्नपादा गायत्री ब्रह्महत्या प्रयच्छति । तस्मात्पादत्रय भित्त्वा जपयज्ञ समाचरेत्

सन्ध्यासु जपेद्वीं विच्छिद्यैव पदत्रयम्। अविच्छिन्नं जपेद्यस्तु रौरवं नरकं व्रजेत्
ह्मयज्ञे तु सततं निखिलं तन्मतं परम्। अङ्गीकृत्य श्रुतिः प्राह पच्छोऽर्धर्चश एव वै॥

पश्चात्सर्वांश्च सूत्रोक्तमतं चापि प्रगृह्य सा।
सावित्रीं तां त्रिरन्वाह पच्छोऽर्धर्चश अनवानम् (?)॥

त्येवं किलतस्यां तु जपकालेऽन्वहं द्विजाः। यथेच्छतो जपेयुर्वै शास्त्राणां तु समन्वतः॥
र्यपादस्तथाचैको गायत्र्या श्रुतिचोदितः। परोरजसेसावदोमित्येवं पापवारकः॥
मूलश्रुत्या तथा सूत्रः शिव च गोसरहकः(?)। इत्येवं विधया ज्ञातो गायत्रीमातृवर्णने
तन्मातरश्च ता ज्ञेयाः पृथक्त्वेनाष्ट ईरिताः। पथिमतदिति मुखं वा न्यं हि तदनन्तरम्॥

रोयोगों सा द्वितीया स्याद्रयो देवी तृतीयकम्।
जनवश्च चतुर्थं स्यादस्य प्रसेति पञ्चकम्॥
रेरेधीचो सातु षष्ठं स्यान्निमिद्वेति सप्तमम्।
यं वा याह्योष्टमंस्यान्मातृवाक्यक्रमो ह्ययम्॥
एतेषां मातृवाक्यानां जपमात्रेण सन्ततम्।
सिद्धिर्भवेत्तु गायत्र्याः कालात्तस्य च सान्ध्ययोः॥

यत्पापं तस्य नश्येत्तु तदिदं गुह्यमीरितम्। कुशबृस्यां समासीनः कुशपाणिर्जितेन्द्रियः॥

गायत्रीं तु जपेद्विद्वान् प्राणायामत्रयान्विताम्।
पादयोश्च तथा जान्वोः जङ्घयोर्जठरेऽपि च॥

कण्ठे मुखे तथा मूर्ध्नि क्रमेण व्याहृतीर्न्यसेत्। भूरङ्गुष्ठद्वये न्यस्य भुवस्तर्जनिकाद्वये॥

ज्येष्ठाङ्गुलीद्वये धीमान् स्वः पदं विनियोजयेत्।
भूः पदं हृदि विन्यस्य भुवः शिरसि विन्यसेत्॥
शिखायां हृदि विन्यस्य स्वः पदं कवचे न्यसेत्।
अक्ष्णोर्भर्गपदं न्यस्य भ्रुकुटीषु धियः पदम्॥

प्रकारान्तरविन्यासः प्रोच्यते पुनरप्ययम्। हृदितत्सवितुर्न्यस्य न्यसेत्कण्ठे वरेण्यकम्
भर्गो देवस्य हीत्येतन्न्यसन्मध्यमयोरथ। धीमह्यनामिकामध्ये धियः कानिष्ठिके न्यसेत्

प्रचोदयादिति तत करतलादौ तु विन्यसेत्।
तत्सेति च पुन पश्चाद्धृदये वै सुविन्यसेत्॥
वरेण्य शिरसि स्वाहा भर्गो देवस्य तत्परम्।
शिखायै वौषडित्युक्त्वा धीमहीति तत पुन ॥

कवचाय हि हु न्यस्य धियोयोन इतीव वै। नेत्रत्रयाय वौषट् च प्रचोदयात एव वै॥
अस्त्रायफडितिप्रोक्तवा कुर्योद्दिग्बन्धन तत । व्याहृतीभिस्त्रयोङ्कारमात्रणात्र तत पुन

तदूध्यान कथित सद्भि बहुधा तत्प्रकीर्तितम्।
अन्यन्यास पुनर्वच्मि वसिष्ठेनोक्तमुत्तमम्॥

तत्पद विन्यसैत्पादयुग्माङ्गुष्ठद्वयेऽपि च। सकार गुल्फदेशे तु विकार जङ्घयोर्न्यसेत्॥
तुकार विद्धि जान्वोस्तु वकार चोरुदेशत। रेकार विन्यसेद्गुह्ये णिकार वृषणे न्यसेत्
कटिदेशे यकार स्याद्भकार नाभिमण्डले। गोकार उदरे यो(ऽय)देकार स्तनयोर्न्यसेत्
वकार न्यस्य हृदये स्यकार कण्ठ एव तु। धीकारमास्ये विन्यस्य मकार तालुमध्यत॥

हिकार नासिकाग्रे तु धिकार त च नेत्रयो ।
भ्रूयोर्मध्ये तु योकार योकार तु ललाटके॥

पूर्वानने तु न कार प्रकार दक्षिणानने। उत्तरास्ये तु चोकार दकार पश्चिमानने॥
विन्यसेन्मूर्ध्नियात्कार सर्वव्यापिनमीश्वरम्। तद्गायत्रीस्वरूपेण पर ब्रह्म सनातनम्
भावयित्वा वर्णरूपमुत्तरीत्या नगपतिम् । कृत्वाचैतद्विधिं न्यासमशेष पापनाशनम्
पश्चात्समभाचरेन्न्यास वर्णरूपमनन्वितम्। तत्पद चम्पकाभास ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम्
शान्त सनातन रुद्र ध्यायेत्मध्यानसिद्धये। सकार चिन्तयेच्छ्यामसतसीपुष्पसन्निभम्
पद्ममध्यस्थितसौम्यमुपपातकनाशनम्। विकार कपिल चिन्त्य कपिलासनसंस्थितम्॥
ध्यायेत्सौम्य द्विजश्रेष्ठ महापातकनाशनम्। तुकारश्चिन्तयेत्प्राज्ञ इन्द्रनीलसमप्रभम्॥
निर्दहत्सर्वदु ख तु ग्रहरोगसमुद्भवम्। वकार वह्निदीप्ताभ भ्रूणहत्याविनाशनम्॥
तुकार स्फटिकप्रख्यमगम्यागमदोषहम् । णिकार वैद्युतप्रख्यमभक्ष्याभक्ष्यदोषहम्॥
यकार तारकावर्णं ध्यायेद्ब्रह्महनाशनम्। भकार तु महाकृष्ण पूर्वहत्याविनाशनम्॥

योकारं स्वर्गरूपं स्यात् स्तेयदोषहरं परम् । देकारं रजतप्रख्यमपेयवृजिनापहम् ॥
वकारं मणिवर्णाभ मपाङ्क्तेयादि पापहम् । स्यकारं पिङ्गवर्णं स्याद्विश्वासद्रोहि पापहम्
धिकारं मरकताकारं पैशुन्याद्यघहं विदुः । भकारं स्फटिकप्रख्यं गुरुतल्पाघनाशनम् ॥

हिकारं गारुत्मताकारं तत्सङ्गादि महाघहम् ।
धिकारश्चि(श्चि)न्तयेच्छुक्लं क्षत्रहत्यादिदोषहम् ॥

योकारो ममरूपोऽयं भार्याहरणदोषहम् । द्वितीयं चैव योकारं रुक्माभं पापनाशनम्
नः कारं सूर्यसंकाशं चिन्तयेत्क्रौर्यपापहम् । प्रकारं तिलवर्णाभं शिवसायुज्यदायकम् ॥
चोकारं तु सुवर्णाभं विष्णुसायुज्यदायकम् । सितवर्णं दकारं तु ब्रह्मसायुज्यदायकम् ॥
यात्कारमुशिरः प्रोक्तश्चतुर्वदनसप्रभः । प्रत्यक्षफलदो ब्रह्मविष्णुरुद्रस्वरूपकः ॥
आग्नेयं प्रथमं तत्र द्वितीयं वायुदैवतम् । तृतीयं सूर्यदैवत्यं चतुर्थं वैद्युतं तथा ॥
पञ्चमं यमदैवत्यं पष्ठं वारुणमुच्यते । बार्हस्पत्यं सप्तमं तु पार्जन्यं त्वष्टमं विदुः ॥
कौबेरं नवमं विद्याद्धैधं दशममुच्यते । एकादशं तु रौद्रं स्यादादित्यं द्वादशं भवेत् ॥
त्रयोदशं वैश्वदेवं साध्यं तच्च चतुर्दशम् । श्रौमं पञ्चदशं ज्ञेयं पोडशं भानुदैविकम् ॥
प्राजापत्यं सप्तदशं गारुडं तदनन्तरम् । एकोनविंशं विज्ञेयं कौमारं चिन्तितार्थदम् ॥
आश्विनं चैकविंशत्यं प्राजापत्यं च विंशकम् । सर्वदैवतकंचेति चैकविंशकमक्षरम् ॥
द्विरूपं तस्य विज्ञेयं महा……ख्यकं पुनः । रौद्रं द्वाविंशकं प्रोक्तं ब्राह्मं चैव ततः परम्
वैष्णवं चतुर्विंशं तु चैवमक्षरदेवताः । जपकाले तु संस्मृत्य तासां सायुज्यगो भवेत् ॥
अथासां दर्शयन्मुद्राः सुमुखं संपुटं तथा । ततो विततविस्तीर्णौ(र्णं) द्विमुखत्रिमुखे ततः
चतुर्मुखं पञ्चमुखं पण्मुखाधोमुखं पुनः । व्यापकाञ्जलिकं चैव शकटं तदनन्तरम् ॥

ग्रथितं यमपाशं च ततः स्यात्सन्मुखोन्मुखम् ।
विलम्बिमुष्टिकानामिमत्स्यकूर्मवराहकाः ॥
सिंहाक्रान्तं महाक्रान्तं ततो मुद्गरपल्लवौ ।
चतुर्विंशति मुद्रास्ताः कथिताश्च यथाक्रमम् ॥

अज्ञानादर्शयन्मुद्रा महाजनसमागमे । महापापमवाप्नोति तन्मन्त्राश्चा(?)पि हीयते ॥

क्षुभ्यन्ति देवतास्तस्य पितरो विलपन्त्युत । तस्मान्निदर्शयेन्मुद्रा यस्यकस्यापि देहिनः
भक्ताय वैदिकायैन(त)त शुद्धस्य देहिनः । भक्तस्यैव वदेल्लीलया नाभक्ताय कदाचन ॥

कुर्यादाद्यन्तयोर्देव्या जपस्य ध्यानमुत्तमम् ।
तद्ध्यानं च प्रवक्ष्यामि तेषामेकं श्रुतीरितम् ॥
मुक्ताविद्रुमहेमनीलधवलच्छायैर्मुखैली(स्त्र्य)क्षणैः ।
युक्तामिन्दुनिबद्धरत्नमकुटा तत्त्वार्थवर्णात्मिकाम् ॥
गायत्रीं वरदाभयाङ्कुशकशाः शुभ्रं कपालं गुणं ।
शङ्खं चक्रमथारविन्दयुगलं हस्तैर्वहन्तीं भजे ॥

इति ध्यात्वा सुखासीनो जपं कुर्यात् विचक्षणः । हस्तेनावर्तयेद्धीमानक्षसूत्रैरथापि वा ॥

प्राङ्मुखोदङ्मुखो वापि जपमानविचक्षणः ।
सूर्यस्याभिमुखः प्रातः गुरुर्देवाग्निदिङ्मुखः ॥
न्या(ना)मान्यलह्रङ्मौनी गायत्रीजपमाचरेत् ।
त्रिविधो जपयज्ञः स्यान्मानसोपांशुवाचकः ॥

मानसो मनसः कार्यो मन्त्रशब्दार्थचिन्तया । उपांशुरोष्ठसंस्पर्शमात्रस्य श्रुतिगोचरः ॥
उच्चैर्भाषा जपः कार्यः परश्रवणगोचरः । मुक्तिदो मानसो ज्ञेयोपांशु सर्वत्र सिद्धिदः ॥

क्षुद्रकर्मणि भाष्यः स्यादित्युक्तः त्रिविधो जपः ।
प्रातरुत्थाय पाणिभ्यां हस्ताभ्यां दिनमध्यमे ॥
अधोमुखाभ्यां पाणिभ्यां सायं संलक्षितो जपेत् ।
तिष्ठन्नेव जपेद्देवीं प्रातरासूर्यदर्शनात् ॥
मध्याह्ने तु जपेद्देवीमासीनस्तिष्ठतोऽपि वा ।
कुशासन्या समासीनः सायं नक्षत्रदर्शनात् ॥
प्राङ्मुखस्तु जपेत्प्रातः मध्याह्ने प्रागुदङ्मुखः ।
प्रत्यङ्मुखस्तु सायाह्ने देवे वा गुरुसंनिधौ ॥

तन्मुखस्तु जपं कुर्यात्तन्मन्त्र तत्र सिद्ध्यति । अनिर्दिश्य ऋषिच्छन्दो दैवतं योगमेव च

यो ध्यायेद्वाऽऽत्मदेहेऽपि पापीयाञ्जायते हि सः ।
अतः ऋष्यादिकाञ्ज्ञात्वा मन्त्रमावृत्य मानसः ॥
जपं कुर्यात्प्रयत्नेन देवता तेन तुष्यति । मन्त्रसिद्धिश्च भवति तस्मात्तु तथा चरेत् ॥
मन्त्रार्थज्ञस्य विदुषो नैतदावश्यकं परम् । ऋष्यादितत्त्वविज्ञानकथनं कृत्स्नमेव वै ॥
तदर्थज्ञानोपायस्य सरण्याः प्रतिपादनम् । नित्यं जपेत्तु सावित्रीं सान्ध्यकर्मस्वतन्द्रितः
पृथक्त्वेन सहस्रं वै न चेदष्टोत्तरं शतम् । अष्टाविंशतिसंख्याकं दशान्यूनं कदाचन ॥
न कुर्यादेव सहसा कुर्याच्चेद्ब्रह्म नश्यति । विशेषेणात्र भूयश्च ब्रह्मचारिगृहस्थयोः ॥
अष्टोत्तरशतान्न्यूनमष्टाविंशतिरेव वा । वानप्रस्थयतीनां तु सहस्रान्न्यूनमुच्यते ॥
यतिरत्र प्रकथितः कुटीचकबहूदकौ । हंसस्य परमहंसस्य न गायत्रीजपः स्मृतः ॥
तयोर्जपः प्रकथितः प्रणवस्यैव केवलम् । सूतके मृतके वापि गायत्र्या जप उच्यते ॥
सन्ध्यात्रयोदशावेति प्रदोषेऽपि तथैव वै । देशक्षोभे महापत्तौ मार्जना(र्घ्यो)द्यसंभवात्
सन्ध्यागतं सहस्रांशुं मन्त्रैः कुर्यादुपस्थितम् । जलाभावेनार्घ्यमात्रं रजसैतद्विधीयते ॥
दिग्भ्यश्चैव विदिग्भ्यश्च देवताभ्य प्रणम्य च ।
आत्मपादौ तथा भूमिं सन्ध्याकालेऽभिवादयेत् ॥
आयुर्विद्यां तथाऽऽरोग्यः श्रियः कामान्सुदुर्लभाः ।
मनसा चिन्तितानर्थान्प्राप्नोति पुरुषर्षभः ॥
अर्घ्यदानात्परं सम्यगुपविश्यासने शुभे । व्याघ्रचर्मादिके शुद्धे ओमित्येकाक्षरं मनुम्
आयातु वरदा चेति यद्ब्रह्मादिति तत्परम् । सर्ववर्णेति च ततः ओजोसीत्यादिकं ततः
अत्यन्तसप्तकं जप्त्वा तदन्ते वेदवित्तमः ।
अभिभूरोमिति प्रोक्त्वा गायत्रीमिति तत्परम् ॥
आवाहयामीत्युक्त्वा च सावित्रीं च सरस्वतीम् ।
छन्दर्षींश्च श्रियं पश्चात्प्रोक्तेषु च पृथक् पृथक् ॥
आवाहयामीत्यावाह्य गायत्र्यादिकशेषकम् । समुदीर्याथ योन्यन्तो मन्त्रमध्ये पुनश्च वै
प्राणापानव्यानोदानसमानाकंवाक्यके । विनियोगपदं चान्ते प्रथमं तेन ...

आ भूरिति च तस्यास्य वाक्यान्त रण्डये परम् ।
तत आ भुव इत्यन्त ओ ७ भुव इति स्म वै ॥
समाप्य वाक्य न पश्चादा महति स्म च । ओ जन पञ्चम च आ तप षष्ठमथ ॥
ओ ७ऀमत्य सप्तम स्यादूर्ध्वलोकैकवाचका ।
भूरित्यादि महाशब्दा सप्तव्याहृतिवाचका ॥
आकाररूपा इत्यवमाकारो महावाचक ।
एव सचिन्त्य विभुव ओमापो ज्योतिरित्यपि ॥
वाक्यशेष पूरयित्वा तदन्ते पुनरव वै । भूर्भुवस्सुवरामुक्त्वा सर्वैरेतैश्च मन्त्रभि ॥
त्रिवार रेचक कुर्या पूरक कुम्भक तथा । मन्त्रज्ञो मन्त्रयास्थेन प्राणायाम समाचरेत्
सव्रायथवमेव प्राणायामविधि स्मृत । एव कतु शक्तिहीन एक वाक्यमशेषकम् ॥
तूष्णीक वा जपन्नि य त्रिवार नासिकाकर । प्राणायामफल मूढा लभतेऽपि न सशय
ब्राह्मण्यस्य प्राणायाम निदान सा यथा शिवा ।
गायत्री सववेदाना माता श्रयस्करी परा ॥
सन्ध्याप्रयुक्तगायत्री मन्त्रस्य जप ह्यहम् ।
परिप्यन्यत्र सकल्प्य पूर्वोक्त नैव वर्मना ॥
जप कथान्ग्राशक्ति नन्न्यासादिक पुन । (मन्त्र)तत्तर्पिन्यासरीनमुद्राद्यावकमप्यति
आह्निकागतवन्दिकस्य मन्त्रायज्ञस्य कर्मिण । अस्य तावश्यक वेन करण नेति वेदित ॥
प्राचु रन्त महामान तदेतद्दखिल पुन । वेदकमादिष तूष्णी तूष्णीकस्यैकतन्त्रिण ॥
मन्त्रस्य विभिन्न वन्दिकस्य तु तस्य चेम् । प्रधानत्वात्तमन्त्रमात्रस्यैव पर पुन ॥
र्त्तिमात्रग स० यामात्र गायत्रमेव च । जपमात्र प्रधान चेत्तदुपस्थानमेव च ॥
गात्राभवन्न चत्र ण्डिजमस्कारमध्यकम् । कन यत्नन विद्धि नान्यत्किमपि तस्य वै
नवा निम नमित्युक्त नश्य वन्नोतक्रमण । अग्निहोत्रस्य मुख्य वात्तस्योद्धरणकर्मण ॥
उन्याल्नमना पुत्र नन य जारयह्नुना । तत्रात्कम्य तस्यास्य दुर्भाक्त्व न सशय ॥
नान्त्रिकान्पि च स्मातोद्ध दिक कममूर्दिभि । सर्वोत्तरमितिप्रोक्त तस्मादेत तु दुर्लभम्

दीक्षासु चेत्पुनस्तत्र सन्ध्याकालेऽस्य केवलम्।
परित्यागः प्रकथितो वाग्विसर्गात्परं पुनः ॥
अर्घ्यमात्राभ्यनुज्ञानं गायत्रीदशकस्य च ।
निखिलस्याङ्गजालस्य न्यासबीजादिकस्य वै ॥

स वाग्यतस्तप इति श्रुत्यैतद्धि निरूपितम्। नक्षत्रदर्शनात्पश्चाद्वाग्विसर्गश्च चोदितः ॥
तस्मान्नित्यं वैदिकः स्यादाहिताग्नेर्द्विजन्मनः। दशप्रणवगायत्रीमेकादौ सान्ध्यकर्मणि
आपोहिष्ठात्रयंपश्चाद्धिक्रावद्वयं तथा । हिरण्यवर्णाश्चत्वारः द्रुपदाग्र्या तथैकका ॥
गायत्री पापसन्त्यागे गायत्र्यर्घ्यं तथैकका । असावादित्य इत्येतदोमित्येकाक्षरं परम्
आयतु मन्त्रस्तत्पश्चाद्यदह्वादिति तत्परम्। गायत्रीजपतः पश्चान्मित्रस्येति त्रयं ततः ॥
ओं नमः पञ्चकं तत्र यास ...... तत्परम्। उत्तमेशिखरेचेति स्ततोमयाथ चरमा ॥

गात्रोभिवादनंचेति प्रातः सन्ध्या यथैव सा ।
सायं सन्ध्या मध्यमा च विशेषः पुनरप्ययम् ॥

तयोः सन्ध्ययो प्रोक्तः प्रथमप्रोक्षणात्परम्। सतारकनवकान्नित्यं जलप्राशनकर्मणि ॥

सूर्यश्चेति मनुस्त्वादौ मध्यमेऽऽपः पुनन्त्विति ।
अग्निश्चेति तथा सायं भेदस्तु श्रुतिचोदितः ॥

उपस्थानेऽपि मध्येऽस्मिन्नासत्येनोद्वयं पुनः। उदुत्यं च तथा चित्रं तच्चक्षुरिति तत्परम् ॥

ज्योक्च सूर्यं तथा शिष्टन्न ममवत सूरिभिः ? ।
सां .... क्षैरित्येवं तन्निरूपितम् ॥

चरमायां तु सन्ध्यायामिमंमे वरुणेतिवै। तत्त्वायामीति च ततः यच्छिद्धिते ततः पुनः
यत्किंचेदं कितवासः ऋचः ... ... । सममन्यत्प्रकथितमेतावन्नाधिकं पुनः ॥
एतावद्देवतेसर्वे महात्मानो महर्षयः। सप्तर्षयः काश्यपाद्या नारदाद्याः सुरर्षयः ॥
सनकाद्याश्चयोगीन्द्राः सर्वलोकोत्तमोत्तमाः। अकर्तुमन्यथाकर्तुं कर्तुं चापि जगद्वशे ॥
चराचरसुरासुरमिलितं शक्तिमत्तराः । अनया सन्ध्यया पूर्वं बभूवुर्लोकपूजिताः ॥
(एक)द्वित्राश्च बहवः नैव स्युःकेतु ते पुनः। चत्वारिंशतिसंख्याकाः प्रातःकाले श्रुतीरिताः

एतत्किंचित्त्वप्रधान्मध्ये नान्थेऽत्रकर्मणि । मन्त्रद्वय विकल्पेनाधिकया च त्रयं पुन ॥
ख्यकार्येऽत्र प्रधान चात्र वेत्तलम् । ब्राह्मण्यमूल गायत्री मात्रमेवात्र तत्समम् ॥
नान्यत्स्मपिवक्ष्यामि सत्यमेव तथा पुन । सत्यं सत्य प्रवक्ष्यामि रमो द्विज ॥
सर्ववन्द्या सर्वगुरु सा गायत्री विश्रुत । दशप्रणवसहिता व्याहृतिन्यासवर्णनात् ॥
दशप्रणव गायत्री सेवनान्यापि सा तथा । सर्वकर्मसु प्राणायामाख्यकर्मणि
असावादित्यमन्त्रोऽपि तदङ्गत्वेन वै भवेत् । तयोःक्षणादिमन्त्रास्तु गर्भाङ्गा एव सर्वथा
न तु प्रधानिनो ज्ञेया तत्स्थाने वेदवित्तमा । हिरण्यशृङ्गमन्त्रादिष्वमानादिकस्तथा
यद्वा देवकै भूय इद विष्ण्वादिकैरपि । अन्यैस्तथावेदगतै यै कैश्चित्तैस्तु पावकै ॥

प्रोक्षणादीनि तान्यत्र कुर्यु शास्त्रेण सन्ततम् ।
शस्यन्ते किल्तद्वत्त गायत्रीमात्रमत्यति ॥
विकल्पवान्यतो यश्मि स्त्रीश्तुं तत्र शस्यते ।
त्यागमात्रेण सा मन्थ्या तद्ब्राह्मण्यविनाशिनी ॥

नैव नित्य प्रयत्नेन पुन पुनरतीव वै । आवर्तयन् त्रिसन्ध्यासु स्वरवर्णादिकैरपि ॥

सा सम्यक स्वरवर्णरूपठिता ब्राह्मण्यमूलका ।
सद्ब्राह्मण्यप्रदा नूल न चैद्वै गुण्यदायिनी ॥
तस्या सामीचिन्यसिद्ध्येऽत्र सर्वे द्विजोत्तमा ।
(वदाध्य)यनकर्मास्य चत्र श्रमणशाणकम् ॥

नित्य यत्नेन कुर्वन्ति न चेत्सा सर्वथा शिवा । सम्यगुच्चारणार्थाय न भवेदेव यत्त्वयहम्
वेदाध्ययनसच्छिक्षा सस्कृतावाङमहात्मनाम् । तत्स रणाय भवेदिति सन्मतम् ॥
यस्त्यन्तवेदाध्ययन गायत्र्युच्चारणाक्षम । सम्यग्भवेदेव तस्माद्गायत्रीमात्रमप्यति ॥

तत्रापि सुशिक्षितो भीत्या तन्मन्त्रानपि सागत ।
अधीत्य कर्म तै कृत्वा देही साय कृती भवत् ॥
न चेत्पाप्येव विज्ञेयो द्विजमात्रो नराधम ।
नोर्ध्वलोकानवाप्नोति ह्यधोलोकान् स गच्छति ॥

गायत्रीमूलको विप्रो न निन्द्यःस्यात्प्रवच्म्यहम् ।
भूयोभूयः प्रवक्ष्यामि ब्राह्मण्यं तन्महात्मनाम् ॥
गोपनीयं प्रयत्नेन स्पष्टीकरणाक्षयम् । सन्ध्याशिखोपवीतैस्तैरन्विष्टः प्रथमैः पदैः ॥
ब्राह्मण्यं बुद्धिपूर्वेण पालनीयं महात्मनाम् । युगानुरूपाः सर्वत्र ब्राह्मणा भूतलेऽधिकाः॥
तथा देशानुरूपाश्च कदाचित्तु तथा तथा । प्रदृश्य(न्ते)वर्धते सन्तो सन्तश्च ते पराः ॥
तेषां निन्दा न कर्तव्या युगरूपा हि ते द्विजाः ।
यस्मिन्देशे यदाचारा ब्राह्मणा धर्मवर्धकाः ॥
संप्रदायाश्च कृत्याश्च ताः कदाचिन्न लङ्घयेत् ।
स्नानं स्नातजलस्नानं स्पर्शस्नानं समीक्षणात् ॥
सततं संगवस्नानं मध्याह्नस्नानमेव च । (···· ···) दिषु तत्तेषां दूषणाय न ॥
देशधर्मास्तादृशाः स्युः त एते दूषणाय न । नौपासनं क्वचिद्देशे न स्थालीपाकमेवच ॥
न देवार्चा ब्रह्मयज्ञः सान्ध्यं कर्मत्रयं च तत् ।
एकदाका (. .) मन्त्राभसक्ति रपि केवला ॥
प्रदृश्यते तत्र तत्र मृत्तिका शौचशून्यता । एकवारो धृतजला त्रिवार च मनःक्रिया ॥
एवं जातीयकाचारा युगदेशाविपर्ययात् । द्विजत्वजातिनाशाय न भवन्त्येव सर्वदा॥
परं तु तादृशं ब्रह्मदोपयुक्तं भवत्यति । सामीचीन्यं नैति तस्मात् तत्तिष्ठतु यथा तथा
तज्जातिभाव (... ..) वन्द्यं न निन्द्यं पूज्यमप्यति ।
अप्रशस्तं यद्यपि स्यात्तथाप्ये तत्तु जातितः ॥
स्वीकार्यमपि संग्राह्यं वाङ्मात्रेण समर्चयेत् ।
याचितस्तेन दद्याच्च शक्त्या तत्र तु वञ्चयेत् ॥
तद्वञ्चनेन ते देवाः वञ्चिताः स्युर्नसंशयः । यतस्तु ब्राह्मणः सर्वदेवरूप इति स्मृतः ॥
तदेतदास्तां बहुना पौनः पुन्येन किं वृथा ।
स्नानौपासनतः पश्चात् कुर्यादेवं ब्राह्मणोत्तमः ॥
वेदानध्यापयेच्छिष्यवृन्दकं शास्त्रमेव च । अधिगच्छेदीश्वरं च यदृच्छालाभकोप्यति ॥

सतुष्ट एव प्रभवे (   ) भवेन तु। मध्याह्नस्नानपरत ब्रह्मयज्ञ समाचरेत्।

ब्रह्मयज्ञः

उदयानन्तर केचित्तमिच्छन्ति द्विजोत्तमा ।
प्राक् मायान्तस्यकाल स्यादित्येव वेदिना मतम् ।।

प्रागग्रेषूदगग्रेषु दर्भेषु सुसमाहित । प्राणानायम्य विधिना देशकालाद्युदीर्य च ।।
तिथौ च प्रकृते पुण्यनक्षत्रादियुते शुभ । परमेश्वरतुष्ट्यर्थं ब्रह्मयज्ञेन सम्प्रति ।।
यक्ष्येऽहमिति सकल्प्य विद्युन्मन्त्रण तेन वै । अवनिज्य करद्वन्द्व त्रिराचामेत्तत परम
द्विवार परिमृज्यैवमुपस्पृश्य सकृज्जलम् । शिरश्च चक्षुषी पश्चान्नासिके श्रोत्र एव च ।।

हृदयेवेलभ्य विधिना पञ्चोर्ध्वदेश एव च ।
तम सर्वा च गायत्रीं व्याहृतीभि समन्विताम् ।।

पादादिषु तथान्ते वा चोपदेशविधानत । त्रिरन्वाह विधानेन ह्यनवान   ताम् ।।

ऋचो अक्षर इत्युक्त्वा त्रिवार चार्थसिद्धये ।
शक्त्या प्रश्नानुवाकोध मन्त्राणा ब्राह्मणस्य वा ।।
विधीनामार्थवादाना क्रमाद्भागान्दिने दिने ।
तत (   ) नखिलानपि ।।

अधीयीतैव धर्मेण तदीयेनैव नान्यथा । एव स्वयं वर्णयित्वा समस्वरसमाश्रयात् ।।
उच्चैर्वेदद्विर्भिमे ग्रामे तु मनसैव वै । त स्वाध्यायमधीयीत तपस्वी पुण्यवान्भवेत् ।।
ऋचामध्ययनेनापि भवेयु क्षीरकुल्यका । भवेत्कल्पितवान्नित्य देवा च यजुषामपि।।

स्वरोच्चारणतो विद्वान् घृतकुल्या (   ) ।
प्रभवत्येव सतत तत्सामाध्ययनेन चेत् ।।
सोमधारा महाकुल्या कारकोऽथ सदा भवेत् ।
तदन्तर्गतगाथानामितिहासानुरूपिणाम् ।।

पुराणानां च प (   ) ती प्रिया । कल्पाल्पानल्पभोगनको जनयेदपि ।।

ेत्प्रश्नेन शक्तश्चेत् अनुवाकेन वाऽथवा। मन्त्रेण वाक्यमात्रेण श्रद्धा तेनैव नान्यथा

ब्रह्मयज्ञं प्रकुर्वीत (... ...) नित्यमेव वै।
नमो ब्रह्मण इत्युक्त्वा परिधानीयकामृचम्॥
त्रिराहृद्दर्भपाणिस्सन्वृष्टिमात्रेण तत्परम्।
समापयेज्जलंस्पृष्ट्वा तान्दर्भांस्तत्रनिक्षिपेत॥

ाध्यायी तु वेदस्य ब्रह्मयज्ञाय सन्ततम्। इषेत्वेत्यनुवाकान्तमनुवाकांस्ततः पुनः॥
ातुरस्त्रीनथद्वौ वा यथाशक्ति समभ्यसेत्। अभ्यस्तमात्र (. ....) मधीयीतैव तत्परम्
द्रं कर्णेभिरित्यत्र नात्यन्तं ब्रह्मपाठके। मन्त्रद्वयं त्रयं वापि समधीतैव तत्परः॥

ऋग्वेदेऽप्यग्निमीळेति अग्नआयाहि सामनी।
शंनोदेवी (...) परमे वेदवाक्यमृचं तु वा॥

ेदधीत्य विधिना साक्षात्कल्पे ततः पुनः। अथातोदर्शपूर्णेति प्रणयत्यन्तकं जपेत्॥
वृद्धिरादैच् सूत्रमध्ये तत्त्रयं समुदीरयेत्। ऋग्वेदलक्षणंचापि ग्लौःम्मेति च वदेत्तथा॥
पञ्चसंवत्सरमिति ज्योतिः सूत्रं च तद्वदेत्। मयरेत्यादिकं सूत्रं छन्दोविचिति मध्यगम्

अथाऽतो जैमिनेः सूत्रमथाऽतो व्यासभाषितम्।
अहं वृक्षस्य तत्पश्चाद् भूर्भुवः सुवरित्यथ॥
नमो ब्रह्मेति तेषां तत्परिधानीयकामृचम्।
त्रिरुक्त्वा वृष्टिवाक्यं च समुच्चार्य जलं स्पृशेत्॥

धृतान्दर्भानप्सु नित्यं निक्षिपेदिति तत्क्रमः। यावदध्ययनात्तस्य वेदाध्येतुर्दिने दिने॥
फलं भवति तावच्च वेदानध्येतुमप्यति। फलंभवेत्सत्यमुक्तमाद्रचित्तस्य कर्मिणः॥
वेदिवेदैकसच्चित्तशालिनः कृतिनः सतः। गुह्यमेतत्प्रकथितं समस्तोपनिषद्गतम्॥
अजस्रं ब्रह्मयज्ञान्ते यत्किञ्चिद्दक्षिणां ततः। प्रदद्यात्तु तदङ्गार्थं सायं यज्ञो दिने दिने
कर्तव्यत्वेन विहितो जामितारहितेन वै। ब्रह्मयज्ञमकुर्वाणो ब्राह्मणो यदि मूढधीः॥
भुङ्क्ते तूष्णीं सद्य एव वेदद्रोह्यपि द्रुग्गुरोः। देवद्रोही पितृद्रोही तीर्थद्रोही भवेदपि॥
तस्मात्तु ब्राह्मणो विद्वान्देवर्षिपितृतुष्टये। स्वानृण्याय मुक्त्यर्थं ब्रह्मयज्ञपरो भवेत्॥

सततं ब्रह्मयज्ञान्ते तदङ्ग तत्र तर्पणम् । द्विराचम्य ततो देवान् ऋषीन् ऋषिगणानपि ॥
पितॄन् पितृगणाश्चैव तर्पयेदनुपूर्वश । देवानृषीन्पितॄन्नित्यमक्षतैरेव तर्पयेत् ॥
विशेषदिवसेष्वेव पितृणा तर्पण तिलै । तद्दिने श्राद्धधर्मा स्यु तत्कर्तुं नात्र सशय ॥
तर्पयित्वा पितॄन्यस्तु तिलदर्भै समाहित । द्वितीया कुरुते रात्रिं कामतो(प्राप्य)मूढधी
कालसूत्रमधो याति यावदभूतसप्लवम् । तिलतर्पणकृन्मर्त्यो श्रियं वा योऽधिगच्छति ॥
खरेतसा पितॄन्मोऽय स्नापयेम् अचिरेणवै ।
देवानृषीन्पितॄन् श्चापि स्वशाखा चोदितान्पराम् ॥
तर्पयीतैव विधिना तत्तत्तीर्थेन नान्यत । देवता-देवतीर्थेन ऋषितीर्थेन तानपि ॥
पितॄश्च पितृतीर्थेन तर्पयेदन्वह द्विज । द्वितीयया विभक्त्याऽत्र सर्वेषां तर्पण भवेत् ॥
पदेन तर्पयामीति ह्यनुपङ्गो भवदपि । अनुपङ्गो द्वितीयान्ते स्वधास्त्वित्यादितो भवेत् ।
चतुर्थ्यन्तेन चेत्तत्तु तर्पण वै नम पुन । नम पदान्तेऽनुपङ्ग एवं तर्पणनिर्णय ॥
स्नानान्ते ब्रह्मयज्ञान्ते तीर्थे तीर्थविशपके । विच्छिन्न तर्पणकुर्याद् वाद्यीनां यथाक्रमम् ॥
गर्ते वापि शुचौ देशे स्थले विस्तीर्णबर्हिषि । विच्छिन्नस्तर्पणकुर्यात्पटे पात्रेऽथवा शुचौ ॥
सर्वतोमुखसामीप्य ब्रह्मयज्ञस्य सन्ततम् । विशेषेण प्रशसन्ति कानन बहिरप्यति ॥
ग्रामो गृहो मध्यम स्यात्तस्मात्तत्रैव सचरेत् । गृहे ग्रामेऽपि भूयश्च ह्यप्रदि देश उत्तम ॥
कृतस्नान कृतजप कृतहोमो जितेन्द्रिय ।
ग्रामात्प्राचीमुदीचीं वा यत्र तिष्ठेज्जलाशय ॥
तत्र गत्वा प्रयत्नेन ब्रह्मयज्ञ समाचरेत् । उत्तराशासु जलाभावे त दिन वा क्नेन वा ॥
प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च द्विराचम्य कुशासने । पूर्वास्य उत्तरास्यो वा जानुमध्यकरद्वय
अध कृत्वा पर सव्य दक्षिण परिविन्यसेत् ।
पवित्रपाणिदर्भस्थ स्वकरौ दक्षिणोत्तरौ ॥

कदलीपुष्पवत्कृत्वा ब्रह्मयज्ञपरा भवन । विना रौप्यसुवर्णाभ्यां विना पुष्पाक्षतै कुशै
विना मन्त्रैर्मुदेवर्षि(पितॄन्)तर्पयत्तन निष्फलम् । शङ्खमौक्तिकहस्तेन रत्ने पुण्ये सुशोभने
हिरण्येन कुशैर्दर्भै कृत तर्पणमुच्यते । जले स्थित्वा नरोयस्तु देवर्षिपितृतर्पणम् ॥

द्व्यर्थमेव भवति व्योम्नि तत्तु विनश्यति । स्थले स्थित्वा जलेयस्तु प्रयच्छेदुदकं नरः

नोपतिष्ठेत तद्वारि पित्रादीनां निरर्थकम् ।

यत्राशुचिस्थलं वा स्यादुदके देवताः पितॄन् ॥

र्पयेत्तु यथाकाममप्सु सर्वं प्रतिष्ठितम् । वामपादं जले कृत्वा स्थले कृत्वा तु दक्षिणाम्

चिस्थले समासीनो जानुमध्य करद्वयः । उपवीती पवित्राभ्यां युक्तहस्त उदङ्मुखः ॥

नबुद्बुदकीटादिरहितं वारि निर्मलम् । पूर्णेनाञ्जलिनाऽऽदाय देवतीर्थेन तर्पयेत् ॥

वान्ब्रह्मादिकान्सर्वान्पुत्रपौत्रगणानपि । भूर्भुवः स्वर्देवताश्च व्यस्ताव्यस्ताश्चताः पृथक्

र्पयेत्तु क्रमेणैव शुद्धयज्ञोपवीततः । देवासुरास्तथा यक्षा नागगन्धर्वराक्षसाः ॥

पिशाचाः गुह्यकाः सिद्धाः कुश्माण्डा भैरवादयः ।

जलेचराः भूमिचराः वाय्वाधाराश्च जन्तवः ॥

र्गं तेनैव गच्छन्ति भूर्भुवस्तर्पणेन वै । तेनैव चाम्बुना भूयो मोदन्ते दशवार्षिकम् ॥

कोङ्गुष्ठयुगासक्तब्रह्मसूत्रेण मानुपान् । सनकादीनृषींश्चैव कृष्णद्वैपायनादिकान् ॥

भूर्भुवस्स्वस्थितानन्यान्पत्नीपुत्रांश्च पौत्रकान् । कण्ठस्थयज्ञसूत्रोऽयमृषितीर्थेनचाक्षतैः ॥

वेदकाण्डऋषींश्चैव सूत्रकाण्ड ऋषीनपि । तर्पयेदेवविधिना पूर्ववत् प्रत्यङ्(मुख)द्विजः ॥

प्राचीनावीतिना पश्चात्पितृजातिसमाश्रितान् । तर्पयेत्पितृतीर्थेन जर्तिलैर्वा यवैर्नवैः ॥

पैतृकेषु दिनेष्वेव तिलैस्तत्तर्पणं चरेत् । सोमश्च पितृमान्पूर्व देवता तत्र तत्परम् ॥

यमोऽङ्गिरस्वांस्तत्पश्चादग्निष्वात्तास्ततः पुनः ।

अग्निः सोऽयं कव्यवाहः पुनर्वर्हिपदस्तथा ॥

तानेतानखिलान्पत्नीन्पुत्रपौत्रगणानपि । तर्पयेच्च पृथक्त्वेन पितृतीर्थेन भक्तियुक् ॥

एते हि देवपितरः पित्रादीनथ मानुपान् ।

त्रीन्पित्रादींस्तथा मातॄंस्तथा मातामहानपि ॥

मातामहीं पितृव्यादीन्सपत्नीं जननीं तथा ।

मातृवर्गात्परं मात्रा साकं वा तां पृथक् च वा ॥

तर्पयेदेव विधिना मातामहकपूर्वतः । मातामह्यादिकानां तु परतस्वकलत्रकम् ॥

सुतभ्रातृपितृव्यास्तु मातुला महमार्यका । दुहिता भगिनी चैव दौहित्रो भागिनेयक
पितृष्वसा मातृष्वसा श्वशुरो गुरुरेव च । स्वामी सखा तथाचार्य तर्पणक्रम ईरितः
एतेषां तर्पणकर वशोद्धारक उच्यते । स्वानार्थमेन गच्छन्त न एते निरिखिला स्वका ॥

अतरन्ततृष्णया नित्य वह्नीयसलिलार्थिन ।
देवता अनुगच्छेयुस्तस्मात्तेषा जलार्थिनाम् ॥
प्रयच्छेत्सलिल भक्त्या तदाशापूरणाय वै ।
यो यत्नान्ते तर्पयेत् तथा मोक्ष्य तेषा महाशिवाम् ॥
निराश्रयो भवेन्नो चेत्तपां शापस्य भाजनम् ।
भवेत्किरातस्तद्गच्छ्या स्वपितृणा तु तनये ॥

सुखाय तस्कामपूर्तिकरो विद्वान्महामना । अल्पयत्नन सुमहच्छ्रेयसो लभतामपि ॥
निराश्रय प्रभवति कुष्मस्य च वधते । भूर्भुव स्व पितृमन्त्रतर्पणन तु तेऽखिला ॥
नरकेषु समस्तेषु यातनासु च ये स्थिता । तेषामाप्यायनायैतद्दवत्तु सलिल तु तत् ॥

ये बान्धवाबान्धवा ये येऽन्यजन्मनि बान्धवा ।
तेऽपि तृप्ति परां यान्ति ये दुस्तरतोयकाङ्क्षिण ॥

येऽस्मिद्वधा कुले जाताऽस्मिद्वधा कुगोद्भवा । तथा दत्तन नीरेण तृप्ति यान्ति परात्परे
तस्मात्तथा भूर्भुव स्व तपयामीति तत्तयन् । नियमेनैतत्तर्पण तु कथित सुमहात्मभि ॥
नैमित्तिक तथाप्यन्यत्तर्पण तत्र कथ्यते । सम्बन्धनामगोत्रेण स्वधान्तेन ततोऽन्नत ॥
वह्नादिरूप निर्दिश्य तर्पण यत्तु वाहरम् । तन्नामगोत्रग्रहण पुरुष पुरुष प्रति ॥

तिलाम्भकाञ्जलीन्स्त्रीनुच्चैरर्चैर्विनिक्षिपेत् ।
प्राङ्मुखस्तर्पयन् वानूर्धीस्थैर्य तु वदङ्मुख ॥
दक्षिणाभिमुख पश्चात्पितृस्तास्तर्पयन्सना । १
एकैकमञ्जलिं देवान् द्वौ द्वौ तु सनकादय ॥
तथा त्रींस्त्रींश्च पितर प्राप्नुवन्तीति शास्त्रगा ।
एकाञ्जलिं स्त्रियस्सर्वा प्राप्नुवन्त्येव नित्यश ॥

मातृमुख्याश्च यास्तिस्रः मातामह्यादिकास्तथा ।
अञ्जलित्रयभागिन्यः सपत्नी जननी तु सा ॥

त्यद्वयञ्जलिगाप्रोक्ता सर्वतर्पण मात्रके। तस्याः प्रत्याब्दिके श्राद्धे परेऽह्नि तिलतर्पणे
वन्त्यञ्जलिगातत्र मात्रे ज्ञेया विचक्षणैः। एतत्तर्पणतुल्यानि पुनरन्यानिकानिचित् ॥
न्त्येव तर्पणान्यत्र कर्तव्यानि महात्मभिः । तत्राद्यमेकं कथितं यमतर्पणसंज्ञकम् ॥
दुत्सवचतुर्दश्यां तत्कार्यं धर्मकांक्षिभिः। कृष्णाङ्गारकवारे च तत्कार्यं स्याद्यमक्रतौ ॥
श्लोकैरेतैर्नमस्कारकरणात्परमेव तत्। यमाय धर्मराजाय मृत्यवे चान्तकाय च ॥
वस्वताय कालाय सर्वभूतक्षयाय च। औदुम्बराय दध्नाय नीलाय परमेष्ठिने ॥
कोदराय चित्राय चित्रगुप्ताय ते नमः। चतुर्दश्यां तु मन्त्रस्य पदैरेतैस्तु तर्पणम् ॥
र्पयामीति सर्वत्र द्वितीयान्तैः क्रमाच्चरेत्। एकैकेन तिलैर्मिश्रान् दद्यात्त्रीनुदकाञ्जलीन्
यज्ञोपवीतिनाकुर्यात्प्राचीनावीतिनाऽपि वा। देवत्वं च यमत्वं च यमस्यास्ति द्विरूपता

यमोनिहन्ता पितृधर्मराजः वैवस्वतो दण्डधरश्च कालः ।
प्रेताधिपो दत्तकृतानुसौरिः कृत्यं च सर्वमसकृज्जपन्ति ॥

यत्र क्वचन नद्यां वै स्नात्वा कृष्णचतुर्दशीम्। तत्सर्वं धर्मराजं तं तर्पयित्वा विचक्षणः
निखिलेभ्यश्च पापेभ्यो मुच्यते नात्र संशयः। एवमेव पुनर्माघसप्तम्यां कृष्णपक्षके ॥

भीष्मतर्पणम्

अष्टमीदिवसे चैव भीष्मतर्पणमाचरेत्। सप्तम्यादिषु पुण्येषु दिवसेष्वत्र पञ्चसु ॥
दद्यात्प्रदद्याद्भीष्माय तर्पणं प्रतिवत्सरम् । तेन तर्पणमात्रेण सहस्रद्विजभोजने ॥
यत्फलं कथितं सद्भिस्तदवाप्नोत्यसंशयः। मन्त्रेणानेन कुर्वीत तर्पणं तच्च पण्डितः ॥
वैयाघ्रपादगोत्राय साङ्कृतिप्रवराय च । गङ्गापुत्राय भीष्माय प्रदास्येऽहं तिलोदकम्
अपुत्राय ददाम्येतत्सलिलं भीष्मवर्मणे । महात्मने ब्रह्मण्याय तदीयदिनपञ्चके ॥

मन्त्रेणानेन सलिलं दद्याद्भीष्माय भक्तितः ।
तावता कृतकृत्योऽयं नित्यश्रीको भवेद्ध्रुवम् ॥

ब्रह्मयज्ञात्परं नित्यं देवपूजां समारभेत् । सर्वसम्भृतसम्भारः प्रयतो देवतान्गुरून् ॥
एककालं द्विकालं वा त्रिकालं वापि पूजयेत् । अपूज्यभोजनं कुर्वन् नरकं प्रतिपद्यते ॥

प्रातर्मध्यन्दिने सायं विष्णुपूजां समारभेत् ।
यथा सन्ध्या यथा होमं देवपूजा तथा बुधैः ॥
नित्यस्नानेन त्रिविधं तस्मात्काले समाचरेत् ।
अशक्तो विस्तरेणैव प्रातस्सम्पूज्य केशवम् ॥

मध्याह्ने चैव सायाह्ने पुष्पाञ्जलिसमर्चनम् । पूजाकार्यंकरोतिनित्यं भवेद्भक्त्या [illegible] ।

विना सन्ध्यां विना होमं नैव पूजां समाचरेत् ।
ब्रह्मयज्ञात्परं पूजां यथा रुचि समाचरेत् ॥

प्रतिवारं मुहूर्तं वा प्रातस्सायं द्वियामिकम् । देवर्षित्वं नरो भूयादन्यथा न भवेद्धि
[illegible] । अकृत्वा देवपूजान्तो ब्राह्मणो यदि भोजनम् ।
[illegible] । तमेव पापिनं ज्ञात्वा धर्मराजोऽतिकोपनः ।
[illegible] । [illegible] तथाद्य यममन्दिरे ।
कृत्वा [illegible] । आचम्य प्रयतोभूत्वा शुक्लं शुद्धमानसः ।
[illegible] परम् । ब्रह्माणं विष्णुमीशानं सूर्यमग्निं गणाधिपम् ।

दुर्गां सरस्वतीं लक्ष्मीं गौरीं वा नियमर्चयेत् ।
[illegible] ॥

शालग्रामे [illegible] । ब्रह्माणं शङ्करं सूर्यं तथैव मधुसूदनम् ।

[illegible] स्वमग्निं गणाधिपम् ।
[illegible] सरस्वती लक्ष्मी गौरी गङ्गां शिवामपि ॥
[illegible] ।
[illegible] गौरि वैनायकं तथा ॥

[illegible] । स्थण्डिले प्रतिमायां वा जलेऽग्नौ हृदयेऽपि वा
भानौ वा [illegible] । [illegible] योगिनां हृदये हरिः ॥

प्रतिमास्वप्रबुद्धानां सर्वत्र समदर्शिनाम्। पौरुषेणैवसूक्तेन गायत्र्या प्रणवेन वा ॥
अष्टाक्षराख्यमनुनाऽथवा द्वादशाक्षरैः। गुरूपदिष्टमार्गेण देवं ब्राह्मेन चार्चयेत् ॥
अष्टाक्षरो महामन्त्रः सर्वपापहरः शुभः। सर्वदुःखहरः श्रीमान्सर्वशान्तिकरः परः ॥
अष्टाक्षराख्यमन्त्रस्य ऋषिर्नारायणः स्वयम्। छन्दश्च देवी गायत्री परमात्मा तु देवता
गन्धाक्षतादिसकलमनेनैव निवेदयेत्। अनेनाभ्यर्चितो विष्णुः प्रीतो भवति तत्क्षणात्

किं तस्य बहुभिर्मन्त्रैः किं तस्य बहुभिर्मखैः।
ओं नमोनारायणाय मन्त्रः सर्वार्थसाधकः ॥

आवाहनासनेपाद्यमर्घ्यमाचमनं तथा। स्नानं वस्त्रोपवीतं च भूषणं तदनन्तरम् ॥

गन्धः पुष्पं तथा धूपो दीपो नैवेद्यमेव च।
ताम्बूलं च ततो दत्वा नत्वा स्तुत्वा समर्पयेत् ॥
यो मोहादथवाऽऽलस्यादकृत्वा देवतार्चनम्।
भुङ्क्ते स याति नरकं शूकरेष्वपि जायते ॥
शूद्राणां च भवेन्नित्यं शुश्रूषा देवतार्चनम्।
महात्मनां ब्राह्मणानां नान्यदस्ति कदाचन ॥

स्त्रीणां तु पतिशुश्रूषा तामृते देवतार्चनम्। नान्यदस्ति जगत्यस्मिन् तदङ्घ्रिस्मरणात्सदा ॥
भूशुद्धिं भूतशुद्धिं च कृत्वा चैवात्मरक्षणम्। मूलं च चतुरावृत्य दक्षनासास्थितासनम् ॥
मूलं षोडशधाऽऽवृत्य प्राणायाम इति स्मृतः। प्राणं तं हृदि विन्यस्य नकारं बिन्दुसंयुतम्

शिरस्येव तु मोङ्कारं शिखायामपि विन्यसेत्।
भकारं कवचे न्यस्य राकारं नेत्रयोर्न्यसेत् ॥

यकारेणास्त्रविन्यासं णकारमुदरे न्यसेत्। पृष्टे यकारं विन्यस्य चतुर्थ्यन्तैर्नमोन्तकैः ॥

ओं नं तु हृदये चेति प्रयोगोऽयं प्रचोदितः।
क्रुद्धोल्काय महोल्काय वीरोल्कायेति च क्रमात् ॥
द्व्युल्काय च सहस्रोल्कायाङ्गुलीष्वपि पञ्चसु।
स्वाहान्तैः प्रणवाद्यैश्च तथा वामाङ्गुलीषु च ॥

हृदये च तथा शीर्षे शिखाया कवचे न्यसेत् ।
दशदिक्ष्वपि विन्यासान् ध्यायेन्नारायण हृदि ॥
अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यै धूपदीपैर्मनोहरै । ओं क्रुद्धोल्काय स्वाहेति हृदयायेति च क्रम ॥
गन्धाक्षतै स्वमात्मान पुष्पै पञ्चभिरर्चयेत् ।
पीतवस्त्राम्बुना प्रोक्ष्य कुर्यात्तु जलशोधनम् ॥
सौवर्णरजत ताम्र मृद्भाण्ड स्वस्तिकासनम् । देवस्य दक्षिण स्थाप्य गायत्र्या पूरयेज्जलम्
प्रणवेनापि मन्त्रैर्वा पूरयेद्धृदयादिभि । गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति ॥
नर्मदेसिन्धुकावेरि जलेऽस्मिन्सन्निधिं कुरु ।
गङ्गादि चैवावाह्यावाह्य गन्धपुष्पाणि निक्षिपेत् ॥
धेनुमुद्रा महामुद्रा दर्शयेन्मूलमन्त्रत ।

शङ्खपूजा

शङ्खमन्त्राम्बुनाप्रोक्ष्य पीठमन्त्रेण वारिणा । देवस्य पुरत कुर्याच्चतुरश्र(स्र)तु मण्डलम्
जातवेदसमन्त्रेणाग्निबीजेन चानलम् । अभ्यर्च्य वायुबीजेन पीठे स्थाप्यैव पूजयेत् ॥
वायुमन्त्रेण चामन्त्र्य स्थापयाङ्के सूर्यमण्डलम् ।
बीजेनैव च त यष्ट्वा गायत्र्या हृदयादिभि ॥
गन्धपुष्पैरथाभ्यर्च्य मातृकाक्षरमालया । हकारादि क्षकारान्त विपरीतेन मूलत ॥
जल वरुणबीजेन (?) पूरयित्वाऽभिमन्त्रयेत् । गारुड धेनुमुद्रा च महामुद्रा प्रदर्शयेत् ॥
गङ्गाद्यास्तत्र चावाह्य मन्त्रेणैव तु पूर्ववत् । हृदि प्रक्षिप्य विक्षिप्य शिरोमन्त्रेण मण्डनम्
शिखायां चार्चयेच्छङ्खे नेत्रेण निरीक्षणम् । कवचेनावकुण्ठ्याथ कुर्याद्दिग्बन्धमन्त्रत
मूर्ध्न दरासमन्य कुम्भेनाऽऽत्माभिषेचनम् ।
गन्धपुष्पाक्षतान्प्रोक्ष्य पीठ यजनसाधनम् ॥
पाद्यार्घ्यादीनिपात्राणि पूरयेच्छङ्ख मुद्रा ।
पाद्ये चाचमनीये च गन्धपुष्पाणि निक्षिपेत् ॥

जाजीगन्धलवङ्गादि निक्षिपेन्मधुपर्कके। स्थापयेत्स्नानपात्राणि पयोदधिघृतंमधु ॥
शर्कराचोष्णवारीणि रत्नस्वर्णोदकानि च ॥

पीठपूजा

आसाद्य मूलमन्त्रेण पीठपूजामुपक्रमेत् । देवस्य दक्षिणेभागे मण्डूकं वामपर्श्वके ॥
कालाग्निरुद्रं संपूज्य पीठस्याधः क्रमात्ततः। आधाररूपिणीं शक्तिं मूलप्रकृतिमेव च ॥
कु(कू)र्मंशेषं वराहं च पृथिवीं क्षीरसागराम्।
श्वेतद्वीपं च गन्धाद्यैः चतुर्थ्यन्तैः स्वनामभिः ॥
संपूज्य शुद्धिमन्वर्णं निर्मितं चतुरश्र(स्र)कम्। चतुर्द्वाराणिसंपूज्य द्वारपालान्क्रमाद्यजेत्
कवाटद्वितयं यष्ट्वा गेहालीवास्तुकां यजेत्। देवस्य वामभागे तु गुरुरूपं हरिं यजेत्॥
आग्नेयपीठादिगणे गुरुं दुर्गां सरस्वतीम्। क्षेत्रपालं समभ्यर्च्य ब्रह्मादीनपि तेषु वै ॥
धर्मज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं च स्वनामभिः । प्रागादिषु च पादेषु अधर्माज्ञानकैः क्रमात्
अवैराग्यमनैश्वर्यमधोशेषासनंयजेत् । ततोपरि महापद्मं ततोऽप्याग्नेयमण्डलम् ॥
सोमविम्बं रवेर्विम्बं सत्वादिषु गुणत्रयम्। अग्न्यादिविम्बत्रितये व्यात्मञ्च परमात्मकम्
अन्तरान्तं ततो यष्ट्वा प्रागादिषु दलैस्तथा ।
विमलोत्कर्षिणीं ज्ञानं क्रियायोगा स्तथैव च ॥
प्रज्ञाधीरा तथा सत्या पद्ममध्येऽप्यनुक्रमात्।
नामभिः पूजनीयास्ताः चतुर्थ्यन्तैस्तथा हरिम् ॥
शालग्रामे च तं देवं पट्टे मन्त्रादिकल्पिते।
हृत्पद्मे संस्थितं देवं स्थिरविद्युल्लतानिभम् ॥
नानारत्नप्रतीकाशमूर्णराजिविराजितम्। घण्टानिनादसंयुक्तं नादान्ते च समुद्भवम् ॥
द्वादशान्तं ततो नीत्वा मन्त्रस्थं तं तथात्मना। चिदानन्दमये देवे ध्यात्वैकं वा प्रभेदतः
तस्माद्विनिर्गतं देवं मन्त्रमूर्तिमयं परम्। प्रस्फुरत्तारकाकारं ध्यात्वा भ्रूमध्यसंस्थितम्॥
पुनरञ्जलिनाऽऽवाह्य मूलमन्त्रेण रेचयेत्। त्रिम्बस्य हृदयाम्भोजे देवंस्थापनमुद्रया ॥

हृदये च तथा शीर्षे शिखायां कवचे न्यसेत् ।
दशादिक्ष्वपि विन्यासात् ध्यायेन्नारायणं हृदि ॥

अर्चयेद्गन्धपुष्पाद्यैः धूपदीपैर्मनोहरैः । ओं क्ष्रौं त्रैलोक्याय स्वाहेति हृदयायेति च क्रम

गन्धाक्षतैः स्वमात्मानं पुष्पैः पञ्चभिरर्चयेत्।
पीतवस्त्राम्बुना प्रोक्ष्य कुर्यात्तु पात्रशोधनम् ॥

सौवर्णरजतं ताम्रं मृद्भाण्डं सलिलासनम् । देवस्य दक्षिणे स्थाप्य गायत्र्या पूरयेज्जल प्रणवेनापि मन्त्रैर्वा पूरयेद्धृदयादिभिः । गङ्गे च यमुने चैव गोदावरि सरस्वति

नर्मदे सिन्धु कावेरि जलेऽस्मिन्सन्निधिं कुरु ।
गङ्गादि चैवावाह्य गन्धपुष्पाणि निक्षिपेत् ॥
धेनुमुद्रां महामुद्रां दर्शयेन्मूलमन्त्रतः ।

शङ्खपूजा

शङ्खमन्त्राम्बुना प्रोक्ष्य पीठमन्त्रेण वारिणा । देवस्य पुरतः कुर्याच्चतुरश्र(स्र)न्तु मण्डल जातवेदसमन्त्रेणाग्निबीजेन चानलम् । अभ्यर्च्य वायुबीजेन पीठे स्थाप्यैव पूजयेत्

वायुमन्त्रेण चाभ्यन्य स्थाप्याग्ने सूर्यमण्डलम् ।
बीजेनैव च तं यष्टवा गायत्र्या हृदयादिभिः ॥

गन्धपुष्पैरथाभ्यर्च्य मातृकाक्षरमालया । हकारादि नकारान्तं विपरीतेन मूलत जल वरुणबीजेन (?)पूरयित्वाऽभिमन्त्रयेत् । गारुडं धेनुमुद्रां च महामुद्रां प्रदर्शयेत् गङ्गाद्यासत्र चावाह्य मन्त्रेणैव तु पूर्ववत् । हृदि प्रविष्टं विक्षिप्य शिरोमन्त्रेण मण्डन शिखायां चार्चयेच्छङ्खं नेत्रेणैव निरीक्षणम् । कवचेनावकुण्ठ्याथ कुर्याद्दिग्बन्धमन्त्रत

मूलेन दशधाभ्यन्य कुम्भनाऽऽत्माभिषेचनम् ।
गन्धपुष्पाक्षतान्प्रोक्ष्य पीठ यजनसाधनम् ॥
पाद्याघ्र्यादीनि पात्राणि पूरयेच्छङ्खवन्मुदा ।
पाद्ये चाचमनीये च गन्धपुष्पाणि निक्षिपन् ॥

जाजीगन्धलवङ्गादि निक्षिपेन्मधुपर्कके । स्थापयेत्स्नानपात्राणि पयोदधिघृतंमधु ॥
शर्कराचोष्णवारीणि रत्नस्वर्णोदकानि च ॥

पीठपूजा

आसाद्य मूलमन्त्रेण पीठपूजामुपक्रमेत् । देवस्य दक्षिणेभागे मण्डूकं वामपर्श्वके ॥
कालाग्निरुद्रं संपूज्य पीठस्याधः क्रमात्ततः । आधाररूपिणीं शक्तिं मूलप्रकृतिमेव च ॥
कु(कू)र्मशेषं वराहं च पृथिवीं क्षीरसागराम् ।
श्वेतद्वीपं च गन्धाद्यैः चतुर्थ्यन्तैः स्वनामभिः ॥
संपूज्य शुद्धिमन्त्वर्णं निर्मितं चतुरश्र(स्र)कम् । चतुर्द्वाराणिसंपूज्य द्वारपालान्क्रमाद्यजेत्
कवाटद्वितयं यष्ट्वा गेहालीवास्तुकां यजेत् । देवस्य वामभागे तु गुरुरूपं हरिं यजेत् ॥
आग्नेयपीठादिगणे गुरुं दुर्गां सरस्वतीम् । क्षेत्रपालं समभ्यर्च्य ब्रह्मादीनपि तेषु वै ॥
धर्मज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं च स्वनामभिः । प्रागादिषु च पादेषु अधर्माज्ञानकैः क्रमात्
अवैराग्यमनैश्वर्यमधोशेषासनंयजेत् । ततोपरि महापद्मं ततोऽप्याग्नेयमण्डलम् ॥
सोमबिम्बं रवेर्बिम्बं सत्वादिषु गुणत्रयम् । अग्न्यादिबिम्बत्रितये क्यात्मञ्च परमात्मकम
अन्तरान्तं ततो यष्ट्वा प्रागादिषु दलैस्तथा ।
विमलोत्कर्षिणीं ज्ञानं क्रियायोगा स्तथैव च ॥
प्रज्ञाधीरा तथा सत्या पद्ममध्येऽप्यनुक्रमात् ।
नामभिः पूजनीयास्ताः चतुर्थ्यन्तैस्तथा हरिम् ॥
शालग्रामे च तं देवं पट्टे मन्त्रादिकल्पिते ।
हृत्पद्मे संस्थितं देवं स्थिरविद्युल्लतानिभम् ॥
नानारत्नप्रतीकाशमूर्णराजिविराजितम् । घण्टानिनादसंयुक्तं नादान्ते च समुद्भवम् ॥
द्वादशान्तं ततो नीत्वा मन्त्रस्थं तं तथात्मना । चिदानन्दमये देवे ध्यात्वैकं वा प्रभेदतः
तस्माद्विनिर्गतं देवं मन्त्रमूर्तिमयं परम् । प्रस्फुरत्तारकाकारं ध्यात्वा भ्रूमध्यसंस्थितम् ॥
पुनरञ्जलिनाऽऽवाह्य मूलमन्त्रेण रेचयेत् । बिम्बस्य, हृदयाम्भोजे देवंस्थापनमुद्रया ॥

स्थापयेन्मूर्ध्नि निन्यस्य पुष्पमञ्जलिनायुतम् ।
स्थापयामीति संस्थाप्य देवञ्चाविकमुद्रया ॥
तं सन्निधापयामीति मन्त्रेणैवावकुण्ठयेत् ।
निरोधयामीति च ततस्त्वनकुण्ठयामीति च ॥
एवं हि मुद्रया क्षुण्यादिकं सकलकर्म तत् । निन्यसेद्वै यदैवायाऽऽमीनं मूलमन्त्रत ॥
पाद्यमर्घ्यं चाचमनं मधुपर्कं तथा क्रमात् ।
कल्पितेभ्योऽत्र पात्रेभ्यो दत्वाऽथ स्थापयेद्धरिम् ॥
कल्पितेभ्योऽथ पात्रेभ्य अर्घ्यमाचमनं मत । तत्स्नानमुपवीतं च दत्वा गन्धादिकं पुन
अक्षतानपि पुष्पाणि धूपदीपादिकं क्रमात् । नैवेद्यमपि ताम्बूलं कर्पूरादिसुगन्धकैः ॥
गन्धेभ्यश्चन्दन पुण्य चन्दनादगरवर । कृष्णागरस्तत श्रेष्ठ अस्पृष्टैश्चापि जन्तुभि ॥
अरण्यसम्भवैर्यद्वा स्वात्मारामसमुद्भवै । यद्वा त्रिनै पद्मपुष्पैस्तुलसीजातिसम्भवै ॥
अन्यै पुष्पैस्त्रिलोकेश पूजयेत्त्रिदशेश्वरम् । येऽर्कपुष्पैस्त्रिलोकेशं पूजयन्ति जनार्दनम् ॥
तेभ्यस्तु सुमहद्दुःख क्रोधाद्विष्णु प्रयच्छति । उन्मत्तकेन ये मूढा पूजयन्ति त्रिविक्रमम्
उन्मादं प्रबलं तेषा ददाति गरुडध्वज । काञ्चनी मालतीपुष्पै ये यजन्ति सुरेश्वरम् ॥
दारिद्र्यदुःख बहुल तेभ्यो विष्णु प्रयच्छति ।
गिरिकर्णिकया विष्णु ये यजन्त्यबुधा नरा ॥
तेषा कुलक्षय घोर कुरुते मधुसूदन । अशनैरर्चयेद्विष्णु चक्राङ्कप्रतिमासु या ॥
दारिद्र्यदुःख बहुल क्रोधाद्विष्णु प्रयच्छति । आदौ पादद्वयं पूज्य गन्धपुष्पैर्यथोचितै
ततो वक्ष स्थल विष्णो पूजयेन्मस्तक तत । ततो देव नमस्कृत्य परिवारान्प्रपूजयेत् ॥
भागादिषु च पत्रेषु हृदयादिचतुष्टयम् । वह्निनैरृतवायव्यैश कोणेष्वस्त्र प्रपूजयेत् ॥
वासुदेव यजेत्प्राच्या दक्षे सङ्कर्षण यजेत् ।
प्रद्युम्नं तु यजेत्प्राच्या प्रतीच्यामनिरुद्धकम् ॥
वह्नौ शान्ति यजेद्विद्वान् श्रीं यजेन्नैऋते दिशि ।
वायौ सरस्वती यष्ट्वा रौद्रकोणे रतिं यजेत् ॥

चक्रं शङ्खं गदां पद्मं कौस्तुभं कुशलं तथा ।
खड्गं च वनमालां च प्रागादिषु यजेत्क्रमात् ॥
प्रागादिषु चतुर्दिक्षु ध्वजं गरुडमेव च । ततः शङ्खं निधिं पद्मं निधिं चैव यजेत्क्रमात्
वह्न्यादिषु च कोणेषु पूजयेत्तु विनायकम् । हर्यक्षं च ततो दुर्गां विष्वक्सेनमिति क्रमात्
प्रागादीशानपर्यन्तं लोकपालान्यजेत्क्रमात् । पश्चात्तु देवदेवाय दद्यादुदकपूर्वकम् ॥
धूपं नीचैः प्रदातव्यं दीपमुच्चैः प्रदापयेत् । प्रदापनेनात्र मन्त्रप्रोच्चारणमिति स्मृतम् ॥
दत्वाऽथ परिवारेभ्यो नैवेद्यं स्नानशोधनम् ।
कृत्वा तु शङ्खवत्सर्वं दत्वा संप्रोक्ष्य तत्परम् ॥
चक्रेण हरयेत्तं तु वायुबीजेन शोधयेत् । दग्ध्वा च वह्निबीजेन ह्यमृतीकरणं ततः ॥
निर्विषीकरणं कुर्यात्ततोगरुडमुद्रया । धेनुमुद्रां दर्शयित्वा मूलमन्त्रेण योजयेत् ॥
पुष्पैरभ्यर्च्य नैवेद्यं पुष्पं देवाय पञ्चकम् । समर्पयेत्तु विधिना मूलेनोदकपूर्वकम् ॥
अमृतापिधानात्पश्चाद्गण्डूषं मुखवासनाम् । ताम्बूलं च ततो दद्यात्ततो नीराजनं हरेः
ततो नैवेद्यमुद्धृत्य विष्वक्सेनाय दापयेत् । अर्घ्याष्टकं ततो दत्वा दर्पणं व्यञ्जनं तथा
छत्रं चोपानहौ दत्वा नृत्तगीतैःस्तवैरपि । प्रणम्य दण्डवद्भूमौ नमस्कारेण योऽर्चयेत् ॥
परां गतिमवाप्नोति नित्यं क्रतुफलं लभेत् ।
विष्णोर्विमानं यः कुर्यात्सकृद्भक्त्या प्रदक्षिणम् ॥
अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोति मानवः । तेजो रूपं ततो देवं संहरिण्या प्रपूर्य च ।
प्रविश्य देवे सर्वांस्तु तं देवं हृदि मुद्रया । स्थापयित्वाऽर्चनं सर्वं कुर्यान्नारायणार्पणम् ॥
अग्निष्टोमसहस्रैस्तु वाजपेयशतैरपि । यत्फलं कथितं सद्भिस्तत्फलं लभते वशात् ॥
हृदि रूपं मुखे नाम नैवेद्यमुदरे हरेः । पादोदकं च निर्माल्यं मस्तके यस्य सोऽच्युतः ॥
भवेदेव न सन्देहः सन्देही पातकी भवेत् ।
एवं ह्यभ्यर्चितो विष्णुः प्रीतो भवति तत्क्षणात् ॥
किं तस्य बहुभिर्मन्त्रैः किं तस्य बहुभिर्मखैः ।
एवमर्चयितुं विष्णुं यद्यशक्तोऽन्वहं नरः ॥

सङ्कल्पमात्रं कृत्वा वा पुरुषसूक्तेन कारयेत् ।
द्वादशाष्टाक्षराभ्यां वा मन्त्राभ्यां वा नचेत्पुनः ॥
आपोहिष्ठादिभिर्वाऽपि तूष्णीकं वा यथा तथा ।
शालग्रामे शङ्खतोयमात्रेण स्नपनं चरम् ॥
उद्धरिण्याऽथ वा कृत्वा गन्धाक्षतसुमादिभिः ।
पूजयित्वा शक्तिमात्रान् केशवादिसुरैः पदैः ॥

तुलस्या वाऽप्यचयित्वा कुसुमैर्वा न चेत्पुनः । तूष्णीकमात्रमात्राद्वा धूपदीपौ तथैव हि
(उ)शक्तिमात्रादर्पयित्वा पक्वान्नं यत्तु कारयेत् । सव्यञ्जनसूपयुक्तं ताभ्यां विरहितं च वा
निवेदयित्वा देवाय तत्प्रसक्तन्निवेदनम् । तद्भक्तेभ्यस्ताक्ष्वर्यविष्वक्सेनकादिभ्य एव च॥
ममाप्य कृतकृत्यः स्यात् भक्तिहीनोऽपि कारयेत् ।
(य पूजयित्वा देवेशं न कुर्याद्भक्तपूजनम् ॥
निरर्थकं भवत्तत्तु तस्माद्भक्तप्रपूजनम् । प्रयत्नेन प्रकर्तव्यं निर्माल्यसमर्पणम् ॥
भक्तपूजनमित्युक्तं तदनन्तारमित्यमाचरेत् ।) शालिग्रामाग्नाग्प्रमुखरैः पूजनं कार्यमन्वहम्
गृहिवर्णिवनस्थानां नित्यं सफलं परम् । तद्युग्मपूजनं तेषां न प्रशस्तं महात्मभिः ॥
निन्दितं तु दम्पत्ये तथा तस्मात्तु वर्जयेत् । शिलाभेदेन सा पूजा गर्हिता वेदमार्गिणाम्
सर्वमूर्तिश्वरं एव भगवान्विष्णुरव्ययः । सान्निध्यं कुरुते नित्यं तस्मादुभाभ्यां समर्चनम्
एकमेव प्रकर्तव्यं न पृथक् तदर्चने समष्टिपूजनाद्धत्र श्रीमान्नारायणो विभुः ॥
सान्निध्यं कुरुते सर्वैः देवभक्तैः समन्वितः । अनेकसमावयोगे तु देवदेवस्य तस्य वै ॥
भाग्नि य तद्विरोधो भवन्तीति महर्षयः यत्र द्वादशसङ्ख्याका सा(शा)लग्रामाख्यनामका

वनन्तं स हि दृशा य साक्षाद्वैकुण्ठसंज्ञकं ।
आविभावा भगवतः प्रतिमास्वपि कल्पते ॥
सा(शा)लग्रामसमुत्पन्नं न स्थानमन्यत्र वचिद्वि च ।
प्रतिमानां प्रतिष्ठा सा सा(शा)लग्रामाख्या समीपतः ॥
तस्मात्तासां विधिवच्च मन्त्रं सुभक्तितः ।
स्नानमात्रं च पूजा सा वन्दिकाना विशेषतः ॥

ाहिता तत्प्रसादादि ग्रहणं न तु वैदिकम्। असंभोज्यान्नहस्तेन यदन्नं वै निवेदितम्॥
तदग्राह्यं भवत्येव तादृशं तं न संस्पृशेत्।
असंपूज्या अपाङ्क्तेया अपात्राः पात्रदूषकाः॥
तान्त्रिका वेदबाह्याश्च द्वेषिणः कुण्डगोलकौ। तथा देवलकाः सर्वे ब्रह्मद्वेषिणोऽपि ये
अभिनिर्मुक्तकुनखि श्यावदन्तककुष्ठिनः। परिविन्ना अभ्युदिताः परिवित्तय एव च॥
अपकीर्ति हता बन्धुत्यक्ता ब्राह्मणनिन्दिताः। पुनरन्ये कुत्सिता ये तत्कृतं यन्निवेदितम्
तदस्पृश्यस्पर्शनेन स्नानप्रक्षालनादिना। शौचं संपादनीयं स्यात्तादृशस्य तु भक्षणात्॥
अप्रायत्यमवाप्नोति तेन चित्ती भवेदपि। असंभोज्यान्न हस्तेन यदन्नं विनिवेदितम्॥
तन्निर्विशङ्कं येऽदन्ति ते जातिभ्रंशिनः स्मृताः।
सततं वैदिकानां तु प्रशस्तं स्यान्निवेदितम्॥
संभोज्यान्नैककरतः संस्कृतं पावनं शिवम्। निवेदितेन रुच्यर्थं भोजयेन्न निवेदितम्॥
पीडयेत्पिण्डयेच्च न त्यजेन्न निषेधयेत्। न प्रोक्षेत्परिषिञ्चेच्च कुर्यान्नोच्छिष्टमप्यति॥
माहात्मद्वयहस्ताभ्यां रचितेऽपि निवेदिते। न भोजयेत्पुनः किं तु पृथक्त्वेनैव निक्षिपेत्
सुपक्वमन्नं विधिना शुद्धे पात्रान्तरे शिवे। सुखोष्णयित्वाभिघार्य सूपव्यञ्जनसंयुतम्॥
भक्ष्यभोज्यफलोपेतं रसैः षड्भिः समन्वितम्।
धूपदीपात्परं यत्नाद्गायत्र्या प्रोक्ष्य पाथसा॥
सत्येन परिषिञ्चेदं मन्त्रैः प्राणादिपञ्चकैः। निवेदयेत्पञ्चशाख चाञ्चल्याभिनयेन वै॥
घण्टानादप्रपूर्वेण देवाय परमात्मने। भक्तिगम्यो भक्तवश्यो दयालुर्दीनवत्सलः॥
भक्तापराधानखिलान् क्षमते तत्कृतान्परान्। एकं तमेवापराधं सहते न तु केवलम्॥
दीपदानात्परं यत्तद्व्यवधानकृतं हरिः। नैवेद्यमत्यसह्यं हि तद्विना क्षमते स्वभूः॥
यद···त्यं निखिलं तस्मान्न कुर्यात्तु तथा नरः।
कदापि बुद्धिमानत्र देवनिक्षिप्तचित्तकः॥
नैवेद्यमचिरात्कुर्यात् दीपादथ विचक्षणः। चिरायमाणे नैवेद्ये सोऽनर्थस्सुमहान्यतः
दिनमेकं दशरथः चिरात्कृत्वा निवेदनम्। पुरा जन्मान्तरे कार्यान्तरयोगेनतादृशः॥

स्थापयेन्मूर्ध्नि विन्यस्य पुष्पमञ्जलिनायुतम्।
स्थापयामीति सस्थाप्य देवन्चावाह्नमुद्रया ॥
त सनिधापयामीति मन्त्रेणैवानकुण्ठनेन्।
निरोधयामीति च सन्त्यवकुण्ठयामीति च ॥

एवं हि मुद्रया अर्घ्यादिक सकलकर्म तन्। विन्यसेद्देवदेवस्याऽऽसीन मूलमन्त्रत

पाद्यमर्घ्यं चाचमन मधुपर्कं तथा क्रमात्।
कल्पितेभ्योऽथ पात्रेभ्यो दत्वाऽथ स्थापयेद्धरिम् ॥

कल्पितेभ्योऽथ पात्रेभ्य अर्घ्यमाचमन तत । तत्पात्रमुपवीतं च दत्वा गन्धादिकं पु
अक्षतानपि पुष्पाणि धूपदीपादिक क्रमात्। नैवेद्यमपि ताम्बूलं कर्पूरादिसुगन्धकं
गन्धेभ्यश्चन्दन पुष्प चन्दनाऽगरुभिः । कृष्णागरुस्तत श्रेष्ठ अस्त्यैश्चापि सन्तुभि
अरण्यसम्भवैर्वा स्वात्मारामसमुद्भवै । यद्वा नित्ये पञ्चपुष्पैस्तुलसीजातिसम्भवै
अन्यै पुष्पैस्त्रिलोकेश पूजयेत्त्रिदशेश्वरम्। केतकपुष्पैस्त्रिलोकेश पूजयन्ति जनार्दनम्
तेभ्यस्तु सुमहद्दु स क्रोधादिविष्णु प्रयच्छति। उन्मत्तकेन ये मूढा पूजयन्ति त्रिविक्रम
उन्माद प्रबल तेषा ददाति गरुडध्वज । काञ्चनी मालतीपुष्पै ये यजन्ति सुरेश्वरम्

दारिद्र्यदु स बहुल तेभ्यो विष्णु प्रयच्छति।
गिरिकर्णिकया विष्णु ये यजन्त्यबुधा नरा ॥

तेषां कुलक्षय घोर कुरुते मधुसूदन । अन्यैरर्चयेद्विष्णुं चक्राङ्कप्रतिमासु वा
दारिद्र्यदु स बहुल क्रोधाद्विष्णु प्रयच्छति। आज्ञै पादद्वय पूज्य गन्धपुष्पैर्यथोवि
सनो वक्ष स्थल विष्णो पूजयेन्मलक तत । ततो देव नमस्कृत्य परिवारान्प्रपूजयेत्
प्रागादिषु च पत्रेषु इत्यादिचतुष्टयम । वह्निनैऋत्यवाय्वीश कोणेष्वत्र प्रपूजयेत्

वासुदेव यजेत्प्राच्यां याम्ये सर्कषण यजेत्।
प्रद्युम्न यजेत्पाच्यां प्रतीच्यामनिरुद्धकम् ॥
वह्नौ शान्ति यजेद्विद्वान् श्री यजेद्रक्षसे दिशि।
वायौ सरस्वतीं यष्ट्वा रौद्रकोणे रतिं यजेत् ॥

चक्रं शङ्खं गदां पद्मं कौस्तुभं मुशलं तथा ।
खड्गं च वनमालां च प्रागादिषु यजेत्क्रमात् ॥

प्रागादिषु चतुर्दिक्षु ध्वजं गरुडमेव च । ततः शङ्खं निधिं पद्मं निधिं चैव यजेत्क्रमात्
आग्नेयादिषु च कोणेषु पूजयेत्तु विनायकम् । दुर्गांश्च च ततो दुर्गां विष्वक्सेनमिति क्रमात्
प्रागादीशानपर्यन्तं लोकपालान्यजेत्क्रमात । पश्चात्तु देवदेवाय दद्यादुदकपूर्वकम् ॥
धूपं नीचैः प्रदातव्यं दीपमुच्चैः प्रदापयेत् । प्रदापनेनात्र मन्त्रप्रोच्चारणमिति स्मृतम् ॥

दत्वाऽथ परिवारेभ्यो नैवेद्यं स्नानशोधनम् ।
कृत्वा तु शङ्खचलनं दत्वा संप्रोक्ष्य तत्परम् ॥

चक्रेण रक्षयेत्तं तु वायुबीजेन शोधयेत् । दग्ध्वा च वह्निबीजेन ह्यमृतीकरणं ततः ॥
निर्विषीकरणं कुर्यात्ततोगरुडमुद्रया । धेनुमुद्रां दर्शयित्वा मूलमन्त्रेण योजयेत् ॥
पुष्पैरभ्यर्च्य नैवेद्यं पुरं देवाय पञ्चकम् । समर्पयेत्तु विधिना मूलेनोदकपूर्वकम् ॥
अमृतापिधानात्पश्चाद्गण्डूषं मुखवासनाम् । ताम्बूलं च ततो दद्यात्ततो नीराजनं हरेः
ततो नैवेद्यमुद्धृत्य विष्वक्सेनाय दापयेत् । अर्घ्याष्टकं ततो दत्वा दर्पणं व्यजनं तथा
छत्रं चोपानहौ दत्वा नृत्तगीतैःस्तवैरपि । प्रणम्य दण्डवद्भूमौ नमस्कारेण योऽर्चयेत् ॥

परां गतिमवाप्नोति नित्यं क्रतुफलं लभेत् ।
विष्णोर्विमानं यः कुर्यात्सकृद्भक्त्या प्रदक्षिणम् ॥

अश्वमेधसहस्रस्य फलं प्राप्नोति मानवः । तेजो रूपं ततो देवं संहारिण्या प्रपूर्य च ।
प्रविश्य देवे सर्वांस्तु तं देवं हृदि मुद्रया । स्थापयित्वाऽर्चनं सर्वं कुर्यान्नारायणार्पणम् ॥
अग्निष्टोमसहस्रैस्तु वाजपेयशतैरपि । यत्फलं कथितं सद्भिस्तत्फलं लभते वशात् ॥
हृदि रूपं मुखे नाम नैवेद्यमुदरे हरेः । पादोदकं च निर्माल्यं मस्तके यस्य सोऽच्युतः ॥

भवेदेव न सन्देहः सन्देही पातकी भवेत् ।
एवं ह्यभ्यर्चितो विष्णुः प्रीतो भवति तत्क्षणात् ॥
किं तस्य बहुभिर्मन्त्रैः किं तस्य बहुभिर्मखैः ।
एवमर्चयितुं विष्णुं यद्यशक्तोऽन्वहं नरः ॥

सकल्पमात्र कृत्वा वा पुरुषसूक्त न कारयेत् ।
द्वादशाक्षरमन्त्रो वा मन्त्राभ्यां वा न रञ्जत ॥
आरादितमभिरताऽपि तूष्णीक वा यथा तथा ।
शाल्याम शङ्खादिसमेतन स्नपन वरम् ॥
पाद्यार्घ्यादिक वा कृत्वा गन्धाद्यैरनुमात्रिभि ।
पूजयित्वा शालिग्रामान् कलशादिमुखैः पर्वे ॥
तुलस्या सान्ध्ययित्वा कुसुमैर्वा न पूजयेत् । तूष्णीकमात्रमात्राद्या पूजदाली तथैव ।
(शालिग्रामादपूजयित्वा पक्वान्न पयु कारयेत्। मन्त्रयुतसूक्तयुक्त ताभ्यां विरहित च व
निवेदयित्वा द्वयान् मन्त्रमाम्नाय्य । मद्भक्त श्यमाख्यापयनकादिरूप एव च
समस्य कृतकृत्यश्वान् मन्त्रिणानापि कारयेत् ।
(य पूजयित्वा देवश न कुर्यात्कूजनम् ॥
निरर्थक भवत्येतत् तस्मात्कूजनम् । प्रयत्नेन प्रकर्तीत न निमाल्यमसमान् ।
भक्तपूजनमित्युक्त तस्मान्नित्य समाचरेत् ।) शालिग्राम समनुमत्य पूजन कारयेत्
गृहेष्वभिनवस्थानी नित्य मध्यकर परम । तत्सपूजन तथा न प्रशस्त महामुनि ।
नित्य तत्सर्व यथा तस्मात् न तत्र । शिलाभन्न सा पूजा गर्हिता वेदमार्गिणः
सवमूर्तिधरक एव भगवान्विष्णुरव्यय । शालिग्रामकुलस्थित तस्मात्सूमा मार्गमसचनः
एकत्र प्रयत्न न पृथक् तत्कृतायन ममभिपूजनात्र श्रामानारायणा विभु ।
सान्निध्य कुरुते सद्य स्वभक्त ममात्मन । अतएवमानयान ॥ देवस्थस्य तस्य वै ।
सान्निध्य सन्निधाय सन्निति सत्यश यत्र द्वादशसख्याका सा(शा)लग्रामाभिधानका
तत्रैव स वि ष्णा य साक्षात्सक्राम्सवक ।
आरतिमाना भगवन प्रतिमास्वपि कारट ॥
सा(शा)लग्रामसुमनरन स्थानन्तर चक्रिश्च ।
प्रतिमाला प्रतिष्ठा सा सा(शा)लग्रामा समायन ॥
तस्मा कार्या विशिष्टन वस्मन्त्र सुमन्त्रित ।
प्रतिमान्तर पूजा सा वास्कानां निरायन ॥

गर्हिता तत्प्रसादादि गर्हणं न तु वैदिकम् । असंभोज्यान्नहस्तेन यदन्नं वै निवेदितम् ॥
तदग्राह्यं भवत्येव तादृशं तं न संस्पृशेत् ।
असंपूज्या अपाङ्क्तेया अपात्राः पात्रदूषकाः ॥
तान्त्रिका वेदबाह्याश्च द्वेषिणः कुण्डगोलकौ । तथा देवलकाः सर्वे ब्रह्मप्रद्वेषिणोऽपि ये
अभिनिर्मुक्तकुनखि श्यावदन्तककुष्ठिनः । परिविन्ना अभ्युदिताः परिवित्तय एव च ॥
अपकीर्ति हता बन्धुत्यक्ता ब्राह्मणनिन्दिताः । पुनरन्ये कुत्सिता ये तत्कृतं यन्निवेदितम्
तदस्पृश्यस्पर्शनेन स्नानप्रक्षालनादिना । शौचं संपादनीयं स्यात्तादृशस्य तु भक्षणात् ॥
अप्रायत्यमवाप्नोति तेन चित्ती भवेदपि । असंभोज्यान्न हस्तेन यदन्नं विनिवेदितम् ॥
तन्निर्विशङ्कं येऽदन्ति ते जातिभ्रंशिनः स्मृताः ।
सततं वैदिकानां तु प्रशस्तं स्यान्निवेदितम् ॥
संभोज्यान्नैककरतः संस्कृतं पावनं शिवम् । निवेदितेन रुच्यर्थं भोजयेन्न निवेदितम् ॥
न पीडयेत्पिण्डयेच्च न त्यजेन्न निषेधयेत् । न प्रोक्षेत्परिषिञ्चेच्च कुर्यान्नोच्छिष्टमप्यति ॥
माहारमद्वयहस्ताभ्यां रचितेऽपि निवेदिते । न भोजयेत्पुनः किं तु पृथक्त्वेनैव निक्षिपेत्
सुपक्वमन्नं विधिना शुद्धे पात्रान्तरे शिवे । सुखोष्णयित्वाभिघार्य सूपव्यञ्जनसंयुतम् ॥
भक्ष्यभोज्यफलोपेतं रसैः षड्भिः समन्वितम् ।
धूपदीपात्परं यत्नाद्गायत्र्या प्रोक्ष्य पाथसा ॥
सत्येन परिषिञ्च्येदं मन्त्रैः प्राणादिपञ्चकैः । निवेदयेत्पञ्चशाख चाञ्चल्याभिनयेन वै ॥
घण्टानादप्रपूर्वेण देवाय परमात्मने । भक्तिगम्यो भक्तवश्यो दयालुर्दीनवत्सलः ॥
भक्तापराधानखिलान् क्षमते तत्कृतान्परान् । एकं तमेवापराधं सहते न तु केवलम् ॥
दीपदानात्परं यत्तद्व्यवधानकृतं हरिः । नैवेद्यमत्यसह्यं हि तद्विना क्षमते स्वभूः ॥
यद''''त्यं निखिलं तस्मान्न कुर्यात्तु तथा नरः ।
कदापि बुद्धिमानत्र देवनिक्षिप्तचित्तकः ॥
नैवेद्यमचिरात्कुर्यात् दीपादथ विचक्षणः । चिरायमाणे नैवेद्ये सोऽनर्थस्तुमहान्यतः
दिनमेकं दशरथः चिरात्कृत्वा निवेदनम् । पुरा जन्मान्तरे कार्यान्तरयोगेनतादृशः ॥

पश्चात्प्रमान्तरे नन्म फल घोर सुदारुणम्।
अवाप किल मेधावी महाभक्तशिरोमणि ॥
अन्यय तन्त्रस्य वै नादश प्रददामि च । नगयुर्वनामश्च पुत्रशोकेन पीडित ॥
सूनोरसंनिधौ काय जिसमर्ज हि पार्थिव । तत्पूनया स भगवान् कीतन्तसुतरां गत
अपि तत्र फल तस्मै नादश च ददौ पुन । तस्माद्विद्वानत्र नित्य त पूनात्स्वपि यत्नत॥
नैवद्यमचिराच्छु प्राद्यपाद्य जिवमत्र । तदैव पुनरप्येक भक्तानां तत्समर्पणम् ॥
तत्पूजान्ते प्रकर्त्तव्यमन्यथा तेनि कोरन । शास्त्रेण वन्तिमुखा अकाले सनकादय॥
सामान्तया प्रकर्तव्य तन्नैवद्यसमर्पणम्। एतेन शिवपूजापि प्रोक्ताचात्र केवला ॥
तत्राद्या या वैदिकी सा सर्वे मन्त्रैर्निगद्यते । सर्वसामतिमौलस्थमार्गेणैवाविमृश्यत
महेश्वरस्तत्र मध्ये प्रपूज्य स्यात् न्यम्बक ।
आदित्य पूर्वभागे तु अग्निराग्नेय शिवा॥
निऋर्तेय पश्चिमे स्याद्गणनाथस्तयो(र्यो)न्तरे। क्रमेण स्थापनीया स्यु पूजनेऽत्र शिवस्य तु
द क्षिण बाणनामैकनिभृतम। सौरणं राजत वापि तथा मारकतन्तु वा॥
राज्ञा वा स्फटिकं वा सधोनामात्मक तु वा।
अघोरनामक वापि न चेत्तत्पुरुषात्मकम॥
वामदेवात्मक श्रीमान्न चनेशानसंज्ञिकम। एतेषु लभ्यते यद्वा तदेक वा त्रय यनेत्॥
सर्वाणि यानि वा यस्य सान्त्यो वाऽत्र पूजयेत।
पूर्वोक्तं परिवारैस्तु समभ्यर्च्यैवात्र पूजनम॥
वैदिकस्यैव विहित तान्त्रिकस्य न तद्भवत। तद्गौरी शिवनाथाख्य गौरीपूजनकर्मणि
स्त्रीणामिति पूजाविविक्षा प्रादुरित्यथ। स्कान्दे सूतमूर्ति स्यात्प्रकल्प्या मन्त्रवित्तमै
सा(शा)ल्ग्रामि हरि प्रोक्त शोण कल्यो विनायक।
मा(शा)ल्ग्रामेषु शिवयो मूर्तयो विविधा परा ॥
प्रशस्ता सुखदास्तु मता वैदिकाना महात्मनाम।
पूजाकर्मसुसर्वाद्या उत्तमत्वन सन्ततम्॥

दैनंदिनावाहनं तु पञ्चानामत्र वैदिके ।
न कार्यमेव किं त्वेतन् कार्यं वच्म्यस्य निश्चयम् ॥
दिना······काति करणे तत्पूजायां परं तु तत् ।
आवाहनं तत्प्रभवेन् पञ्चगव्याभिषेचनम् ॥

पञ्चामृताभिषेकश्च देवताऽऽह्वानसिद्धये । सा(शा)लग्रामे सर्वथैव न तथाऽऽवाहनं भवेत् प्रतिमानां वैदिकानां पक्षे पक्षे भवेत्तु तत् । महाभिषेकात्परतः अपिधानक्रिया च सा ॥ तदीय वाससैव स्यात्तद्भ्रमस्यापनुत्तये । धूपो दीपश्च नैवेद्यं त्रयमेव च तत्क्षणे ॥ कर्तव्यत्वेन कथितं तद्विधिज्ञैर्महात्मभिः । (अपि चण्डालसंस्पृष्ट सा(शा)लग्रावा तु सन्ततम् पूतः प्रक्षालनाच्छुद्धो भवत्येव ततः पुनः । तत्तीर्थं चापि नैवेद्यं न स्वीकार्यं दिनत्रयम् फलादिकं चेत्संग्राह्यमोदनं निन्दितं भवेत् । पूर्षसूक्ताभिषेकश्च तत्परं तस्य वैदिकम् ॥

प्रकार्य इति तज्ज्ञास्ते प्रवदन्ति मनीषिणः ।
उच्छिष्ट दूषितो यस्तु सा(शा)लग्रावा दिनद्वयात् ॥
पूर्षसूक्ताभिषेकश्च तत्परं तस्य वैदिकम् ।
प्रकार्य इति तज्ज्ञास्ते प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
उच्छिष्टदूषितो यस्तु सा(शा)लग्रावा दिनद्वयात् ।
पूर्षसूक्ताभिषेकस्य योग्यः स्यादिति योगिनः ॥
चण्डालहस्तगः साक्षात् सा(शा)लग्रावा तु पक्षतः ।
जलावासेन शुद्धिः स्यात्ततश्चावाहनादिकम् ॥
प्रतिमानिखिलाश्चापि शिवविष्ण्वादिकाः सदा ।
प्रतिष्ठया तच्छास्त्रोक्तविधयैव न चान्यथा ॥
पूज्या योग्याश्च पूताश्च स्युः संग्राह्याश्च सन्ततम् ।
भवेयुरेव सर्वेषां यतीनां योगिनां विना ॥)
आदित्यादिकपञ्चानां नित्यवैदिक पूजने ।
रुद्रपूर्षादयो मन्त्राः तत्तन्नामार्चनादिकाः ॥

सवा अप्यत्र कर्तुं वा शक्यन्ते त्रशुद्धिः । सर्वोपास्य सर्वगन्ध सर्वनामास्पद परं
सत्यज्ञानानन्दरूप जगज्जन्मादि कारणम् । तदूनत्र कश्चित्र यस्मात्तदेवातो महेश्वर ।

ब्रह्मविष्णुमूर्धशक्तिनाममात्रेण भिन्नत ।
निगद्यतेऽनन्द्रूह्म शिव पर वचा (हरे) पर ॥
हरिरेव शिव साक्षात तयोर्भेदो न सर्वथा ।
भेदबुद्ध्यापमाप्नोति पुनर्वच्म्यपि सूक्ष्मत ॥
शिवस्य हृदय विष्णु विष्णोश्च हृदय शिव ।
यथा शिवमयो विष्णुरेव विष्णुमय शिव ॥

आकाशात्पतित तोय यथा गच्छति सागरम् । सर्वदेवनमस्कार केशवं प्रति गच्छति
यथारुचि ततो नित्यमर्चाम्बुरपूजनम् । जलाभिषेकपुष्पार्घ्यं दीपार्घ्यं च निवेदनै
कुर्यादेव विधानेन कृतकृत्यो भवत्तत । प्रणवो व्याहृतिमाया श्रीनिती करणी च स
व्याहृत्या सपुन्युक्ता निखिलाकाररूपक । सर्वमन्त्रस्वरूपश्च सर्वकारणवाचक ।

तथा सूर्यस्य मायांश्च इन्दुश्चाग्नेस्त्रयस्य च ।
न्माया अप्य काया स्वरूपोऽय क्रियादिक ॥
सुपुष्पितस्य वृक्षस्य यथा गन्ध सुशोभन ।
याति दूरात्तथा तस्य गन्धस्पर्शो महात्मन ॥

तस्मात्तु गन्धाद्रूपायान्यान्धारयति शकर । गान्धारश्च महादेवो देवानामपि लीलया
सुगन्धसत्यलोकेऽस्मिन्वायुर्याति नभस्तले । तस्मात्सुगन्धिक देव सुगन्ध पुष्टिवर्धनम् ॥

अरगात्रश्च पुरा शम्भो वृद्धि योनौ प्रतिष्ठित ।
तस्य देव सुब्रह्माण्डहिरण्मयमतोद्भवम् ॥

चन्द्रादित्यौ स नक्षत्रा भूर्भुवस्वर्जनस्तप । सत्यलोकमतिक्रम्य पृथिवीतस्य तस्य वै ॥
पञ्चभूतान्यहकारा बुद्धि प्रकृतिरेव च । पृथिवीवीर्यस्य तस्यैव तस्माद्धि पुष्टिवर्धन ॥
त पुष्टिवर्धन देव घृतेन पयसा तथा । पयस्सयुक्तदूर्वाग्रै कुशाक्त घृतेन वा ॥
सघृतेन तिलैनैव गव्य (द) ध्या पायसेन वा । मधुसयुक्तगोधूमयवबिल्वफलैरपि ॥

कुमुदार्कशमीपत्र गौरर्पसपवारिभिः। भक्त्यालिङ्गे यथा न्यायं नित्यं देवं प्रपूजयेत्
ऋतेनानेन माम्पाशाद्बन्धनाज्जन्मयोगतः। मृत्योश्च वन्धनाच्चैवमक्षय्यं ते च तेजसा
उर्वारुकेण पक्वानां यथाकालादमृत्युकः। तथैव कालसंप्राप्तः ऋतेनानेन यत्नतः॥

पञ्च मन्त्रविधं कृत्वा शिवलिङ्गं प्रपूजयेत्।
तस्य पापक्षयोऽतीव भविता मृत्युनिग्रहः॥

त्र्यम्बकसमो नास्ति देव देव घृणानिधिः। प्रसादशीलः प्रीतश्च तथा पुत्रधनप्रदः॥
तस्मात्सर्वं परित्यज्य त्र्यम्बकं तमुमापतिम्। त्रियम्बकेण(न) मन्त्रेण पूजयेत्सुसमाहितः

सर्वावस्थां गतो वाऽपि युक्तो वा सर्वपातकैः।
ध्यात्वा शिवं कृतार्थःस्यात्सरुद्रश्च भवेच्छनैः॥
हत्वाहत्वा च भूतानि दत्वा द्रव्याण्यसंख्यया।
परेषां कृतकृत्यः स्याच्छिवार्चनपरो नरः॥

छन्दोऽनुष्टुप्कहोलश्च गायत्री वाथ वा पुनः। मृतसंजीविनीरुद्रश्रीजस्तत्प्रणवः स्मृतः॥
उमाशक्तिस्तु कथिता विनियोगो यथेच्छया। अनेन पूजयेद्देवं त्र्यक्षरेण जगद्गुरुम्॥
अक्षमालाधरो देवो दक्षिणेन तु पाणिना। वामेन मृतकुण्डं च धारयेदमृतान्वितः॥
वरलाभ···पाणिश्च दिव्याभरणभूषितः। शुक्लः सुपीतवासाश्च पद्मस्योपरि संस्थितः॥

ओं जुं सो मूलमन्त्रः स्यात् पूज्यो मृत्युंजयः शिवः।
गन्धादिभिर्यथान्यायंतनाम्नावाहनादिकम्।

वस्त्रे(स्तेनै)णैव कर्तव्यः अर्घ्यं तेनैव दापयेत्। मृत्युञ्जयोक्तकल्पेषु ब्राह्मणं तेन पूजयेत्॥
करशुद्धिस्तु मूलेन कवचं तेन कारयेत्। ऋषिं शिरसि विन्यस्य मुखे छन्दो हृदिस्थलं॥
कुर्यात्तु देवताध्यानमस्त्रं च दशदिक्षु वै। प्रातःकाले च मध्याह्ने प्रदोषे च विशेषतः॥

भास्करोदयमारभ्य यावत्तु दश नाडिकाः।
प्रातःकालः सविज्ञेयः शिवपूजाविधौ नृणाम्॥
प्रातःकालं समारभ्य आसन्न्यां मध्यमःस्मृतः।
अस्तमानं समारभ्य यावत्सप्त हि नाडिकाः॥

तृतीयाधममीक्षय कालत्रयसमर्चनं । त्रिवारमात्रस्मरणात् प्रात प्रभृति सन्ततम् ।
आरात्रि साधयाम वै यदा वा स्यात्तदा स तु ।
नियम प्रभवन्नून न सङ्कल्पो विनश्यति ॥
यद्वा मध्याह्नवेलाया शिव यष्टवा तु मन्ययो ।
पञ्चोपचारान्कुर्वीत तावत्पूजाफल लभत् ॥
जलसग्रह कुर्यात् पात्रपुष्पादिसग्रहम् । कर्तव्यमुद्धकादूर्ध्वं शुद्ध सन् जलसग्रहम् ।
कुर्याद्देवातिभक्त्यैव नाशुद्धस्तु कदाचन ।
स्नान कृत्वा तु मध्याह्ने पुष्पाद्युत्पादयन्ति ये ॥
देवतास्त न गृह्णन्ति पितरो गुरवस्तथा । तस्माद्दिनोदयादूर्ध्वं मध्याह्नात्प्राक् समुद्धरेत् ॥
स्वारामसभव श्रेष्ठ तत्तु स्यादुत्तमोत्तमम् । मध्यम वनसञ्जात क्रयलब्ध निरर्थकम् ।
परकीयारामभ तु तत्फलार्थं समुच्यते । शूद्रोपवनजो यस्तु निरर्थकमिह स्मृतम् ॥
(वाय)वीय वाडवाना द्वयोरथफल लभत् । शतपुष्पसम बिल्व तथैव तुलसीदलम् ॥
तुलसीपुष्पतुलित बिल्वपुष्पसम तु वा । न वस्तुलोके परम वर्तते यत्र कुत्रचित् ॥
प्राणायाम च सकल्प विना देव न पूजयेत् ।
सकल्पानन्तरो विद्वान् कर्मशार्चनमारभत ॥
गन्धपुष्पाक्षतै सम्यक तीर्थावाहनकै परै ।
आपोव यादिभिमन्त्रै तन्मुद्रादर्शनादिभि ॥
तन्मन्त्रपठनात्पश्चात् तज्जलेनोद्धृतेन वै । पूजाद्रव्याणि पात्राणि प्रोक्षयेत्तत्पर पुन ॥
यागगेहस्य पूर्वादिदिक्षु द्वाराणि पूजयेत ।
द्वारमन्त्राम्बुनाप्रोक्ष्य द्वारपालान यजेत्क्रमात ॥
गणपो भारती लक्ष्मी सर्वद्वारोर्ध्वगा स्मृता ।
द्वारस्य दक्षिण वामे मध्यमे परिवर्तिन ॥
प्राक द्वारे दक्षिण नन्दि गङ्गा च द्वारमाश्रित ।
गणशो दक्षिण द्वारे पश्चिम तु सरस्वती ॥

भृङ्गा सिन्धुश्च तत्पूर्वे सौम्यद्वारस्य पश्चिमे ।
गौरीतापौ च तत्पूर्वे दण्डश्चापि पयोष्णिका ॥

ृषभा······प्रत्यग्द्वारे दक्षिणभागगौ । स्कन्दो गोदावरी वामे तेषामावाहनादिकम्
कृत्वा द्वाराणि संछाद्य पूर्वदक्षोत्तराणि च । कुर्वीत दक्षिणद्वारप्रवेशं सर्वकर्मसु ॥

कवाटद्वितयं यष्ट्वा सुवाहुं विमलं यजेत् ।
धामशाखां समाश्रित्य गेहलीमस्पृशन्यजेत् ॥

दक्षपादं पुरस्कृत्य वास्तुपालं ततो यजेत् । यजेन्निर्ऋतिकोष्ठे तु ब्राह्मणं जगदीश्वरम् ॥
गणेशस्थापनं वायौ गुरूणामीशकोणतः । देवं प्रदक्षिणीकृत्य वह्निकोणं समाश्रयेत् ॥

प्रतीचीमग्रतः शम्भोः नोत्तरां योषिदाश्रयेत् ।
स प्रतीचीयुतः पृष्ठं तस्माद्दक्षं समाश्रयेत् ॥

् पश्चिमद्वारहर्म्यं तु यजेन्निर्ऋति (?) कोणगः । प्रणवेनासने प्रोक्ष्य वीजं सारस्वतं स्मरेत्
र्णिकां संस्मरेत्तत्र दशप्राकारभूषिताम् । स्वरयुग्मं दलेष्वेव चन्द्रादींस्तत्क्रमाद्यजेत् ॥
पूर्वादिषु चतुर्दिक्षु वकारं विन्दुसंयुतम् । आग्नेयादिषु कोणेषु उकारं विन्दुसंयुतम् ॥
मातृकाभरणं कृत्वा उपनिन्यु ह्युदङ्मुखः । पद्मासनसमासीनः प्राणायामक्रमान्वितः

भूतशुद्धिर्विधायैव मन्त्रशुद्धिर्विधाय च ।
मन्त्रन्यासं ततः कुर्यात्त्रिकोणं मण्डलं शुभम् ॥

समीकृत्याखिलं विद्वान् ऋषिच्छन्दादिपूर्वकम् ।
शङ्खं चैवार्घ्यपात्रं च पाद्यमाचमनीयकम् ॥

साधारणं जलेनैव क्षालयेदस्त्रमन्त्रतः । देवस्य पुरतः कुर्यात् त्रिकोणं मण्डलं शुभम् ॥

अग्निवीजं समालिख्य जातवेदसमर्चयेत् ।
अस्त्रेण क्षालितां धारां वायुवीजेन निक्षिपेत् ॥

रविमण्डलमध्यस्थं विन्दुयुक्तमकारतः । स्नापयित्वा रविं पूज्य गायत्र्या गन्धपुष्पकैः ॥

क्षकारादिककारान्तमातृकां च विलोमयेत् ।
आनीय चोदकं शङ्खे तीर्थान्नाराचमुद्रया ॥

सर्वा अप्यत्र कर्तुं या शक्यन्ते ब्रह्मबुद्धित । सर्वोपास्यं सर्ववन्द्यं सर्वनामास्पदं परं
सत्यज्ञानानन्दरूपं जगज्जन्मादि कारणम् । तद्ब्रह्म कथित यस्मात्तदेवातो महेश्वर

मह्मविष्णुसूर्यशक्तिनाममात्रेण भिन्नत ।
निगद्यतेऽसत्तद्ब्रह्म शिव एव वचा (हरे) पर ॥
हरिरेव शिव साक्षात् तयोर्भेदो न सर्वथा ।
भेदद्रूपमाप्नोति पुनर्वच्म्यपि सूक्ष्मत ॥
शिवस्य हृदयं विष्णु विष्णोश्च हृदयं शिव ।
यथा शिवमयो विष्णुरेव विष्णुमय शिव ॥

आकाशात्पतित तोय यथा गच्छति सागरम् । सर्वदेवनमस्कार केशवं प्रति गच्छति
यथारुचि ततो नियममभीष्टसुरपूजनम् । जलाभिषेकपुष्पाद्यै दीपाद्यैश्च निवेदनै ।
कुर्यादेव विधानेन कृतकृत्यो भवेत्तत । प्रणवो व्याहृतिर्माया बीजिनी करणी च स
व्याहृत्या सपुत्युतो निखिलाकाररूपक । सर्वमन्त्रस्वरूपश्च सर्वकारणवाचक ।

तथा सूर्यस्य वायोश्च इन्द्रस्याग्नेर्यमस्य च ।
उमाया अन्य काया स्वरूपोऽप्य क्रियादिक ॥
सुपुष्पितस्य वृक्षस्य यथा गन्ध सुशोभन ।
याति दूरात्तथा तस्य गन्धस्पर्शो महात्मन ॥

तस्मात्तु गन्धाद्गगनाद्गान्धारयति शंकर । गान्धारश्च महादेवो देवानामपि लीलय
सुगन्धस्तस्य लोकेऽस्मिन्वायुर्याति नभस्थले । तस्मात्सुगन्धिक देव सुगन्ध पुष्टिवर्धनम्।

अस्यावेश पुरा शम्भो हृदि योनौ प्रतिष्ठित ।
तस्य देव सुगन्धाण्डहिरण्मयमनोद्भवम् ॥

चन्द्रादित्यौ स नक्षत्रा भूर्भुवस्वर्जनस्तप । सत्यलोकमतिक्रम्य पृथिवीजस्य तस्य वै॥
पञ्चभूतान्यहङ्कारो बुद्धि प्रकृतिरेव च । पृथिवीजीजस्य तस्यैव तस्माद्वै पुष्टिवर्धन ॥
त पुष्टिवर्धन देव घृतेन पयसा तथा । पयस्सयुक्तदूर्वाग्रै कुशाग्रैन घृतेन वा ॥
सघृतेन तिलेनैव गड्(ड्)ुक्या पायसेन वा । मधुसयुक्तगोधूमयवबिल्वफलैरपि ॥

कुमुदार्कशमीपत्र गौरर्पसपवारिभिः। भक्त्यालिङ्गे यथा न्यायं नित्यं देवं प्रपूजयेत्
श्रृतेनानेन माम्पाशाद्बन्धनाज्जन्मयोगतः। मृत्योश्च बन्धनाच्चैवमक्षय्यं ते च तेजसा
उर्वारुकेण पकानां यथाकालादमृत्युकः। तथैव कालसंप्राप्तः श्रृतेनानेन यत्ततः॥

पञ्च मन्त्रविधं कृत्वा शिवलिङ्गं प्रपूजयेत्।
तस्य पापक्षयोऽतीव भविता मृत्युनिग्रहः॥

त्र्यम्बकसमो नास्ति देव देव घृणानिधिः। प्रसादशीलः प्रीतश्च तथा पुत्रधनप्रदः॥
तस्मात्सर्वं परित्यज्य त्र्यम्बकं तमुमापतिम्। त्रियम्बकेण(न) मन्त्रेण पूजयेत्सुसमाहितः

सर्वावस्थां गतो वाऽपि युक्तो वा सर्वपातकैः।
ध्यात्वा शिवं कृतार्थःस्यात्सरुद्रश्च भवेच्छनैः॥
हस्ताद्दत्वा च भूतानि दत्वा द्रव्याण्यप्यसंख्यया।
परेषां कृतकृत्यः स्याच्छिवार्चनपरो नरः॥

छन्दोऽनुष्टुप्कहोलश्च गायत्री वाथ वा पुनः। मृतसंजीविनीरुद्रबीजस्तत्प्रणवः स्मृतः॥
उमाशक्तिस्तु कथिता विनियोगो यथेच्छया। अनेन पूजयेद्देवं त्र्यक्षरेण जगद्गुरुम्॥
अक्षमालाधरो देवो दक्षिणेन तु पाणिना। वामेन मृतकुण्डं च धारयेदमृतान्वितः॥
वरलाभ···पाणिश्च दिव्याभरणभूषितः। शुक्लः सुपीतवासाश्च पद्मस्योपरि संस्थितः॥

ओं जुं सो मूलमन्त्रः स्यात् पूज्यो मृत्युंजयः शिवः।
गन्धादिभिर्यथान्यायंतनाम्नावाहनादिकम्।

वस्त्रे(स्तेनै)णैव कर्तव्यः अर्घ्यं तेनैव दापयेत्। मृत्युञ्जयोक्तकल्पेषु ब्राह्मणं तेन पूजयेत्॥
करशुद्धिस्तु मूलेन कवचं तेन कारयेत्। ऋषिं शिरसि विन्यस्य मुखे छन्दो हृदिस्थले।
कुर्यात्तु देवताध्यानमस्त्रं च दशदिक्षु वै। प्रातःकाले च मध्याह्ने प्रदोषे च विशेषतः।

भास्करोदयमारभ्य यावत्तु दश नाडिकाः।
प्रातःकालः सविज्ञेयः शिवपूजाविधौ नृणाम्॥
प्रातःकालं समारभ्य आसन्ध्यां मध्यमःस्मृतः।
अस्तमानं समारभ्य यावत्सप्त हि नाडिकाः॥

तृतीयाधममोक्षेय श्वासत्रयममर्त्ये । त्रिरात्मान्तःकरणात् प्रातः प्रभृति सन्ततम् ।
आरात्रि मार्गयाम वै यदा वा स्यात्तदा स तु ।
नियम प्रभवेन्नून न सस्नौ विनश्यति ॥
यद्वा मध्याह्नवेलाया शिव यत्या तु सन्ध्ययो ।
पञ्चोपचारान्कुर्वीत नाय पूजाफलं लभेत् ॥
जलसंग्रहण कुर्यात् यात्पुष्पादिसंग्रहम् । सन्ध्यमुद्दकादूर्ध्वं शुद्ध सन् जलसंग्रहम् ।
कुर्यादेवातिभक्त्यैव नाशुद्धस्तु कदाचन ।
स्नान कृत्वा तु मध्याह्ने पुष्पाणुत्पादयन्ति ये ॥
देवतास्तं न गृह्णन्ति पितरो गुरवस्तथा । तस्माद्दिनोदयात्पूर्वं मध्याह्नात्प्राक् समुद्धरेत् ।
स्वारामसभव श्रेष्ठ तत् स्यात्तूत्तमोत्तमम् । मध्यमं वनसञ्जात कथत्र्य निरर्थकम् ॥
परकीयारामज तु तत्कार्यं तमुच्यते । शुद्धोपजनपो यस्तु निरर्थकमिद स्मृतम् ॥
(वाय)वीय नाडवाना द्वयोरर्कस्य लभत् । शतपुष्पसम बिल्व तथैव तुलसीदलम् ॥
तुलसीपुष्पतुलित बिल्वपुष्पसम तु वा । न बन्धुलोके परम वर्तते यत्र कुत्रचित् ॥
प्राणायाम च सङ्कल्प विना देव न पूजयेत् ।
सङ्कल्पान्तरतो विद्वान् कलशार्चनमारभेत् ॥
गन्धपुष्पाक्षतै सम्यक् तीर्थावाहनकै परै ।
आपोहि ष्ठादिभिर्मन्त्रै तन्मुद्रादर्शनादिभि ॥
तन्मन्त्रपठनात्पश्चात् तज्जलेनोद्धृतेन वै । पूजाद्रव्याणि चात्मान प्रोक्षयेत्तत्पर पुन ॥
यागगेहस्य पूर्वादिदिक्षु द्वाराणि पूजयेत् ।
द्वारमन्त्राम्बुनाप्रोक्ष्य द्वारपालान् यथेत्क्रमात् ॥
गणपो भारती लक्ष्मी सर्वद्वारोर्ध्वगा स्मृता ।
द्वारस्य दक्षिण वामे मध्यमे परिवर्तिन ॥
प्राग् द्वारे दक्षिण नन्दि गङ्गा च द्वारमाश्रिता ।
गणशो दक्षिण द्वारे पश्चिमे तु सरस्वती ॥

भृङ्गा सिन्धुश्च तत्पूर्वे सौम्यद्वारस्य पश्चिमे ।
गौरीतापौ च तत्पूर्वे दण्डश्चापि पयोष्णिका ॥

ऋषभा ·· ··प्रत्यग्द्वारे दक्षिणभागगौ । स्कन्दो गोदावरी वामे तेषामावाहनादिकम्
कृत्वा द्वाराणि संछाद्य पूर्वदक्षोत्तराणि च । कुर्वीत दक्षिणद्वारप्रवेशं सर्वकर्मसु ॥

कवाटद्वितयं यष्ट्वा सुबाहुं विमलं यजेत् ।
धामशाखां समाश्रित्य गेहलीमस्पृशन्यजेन् ॥

दक्षपादं पुरस्कृत्य वास्तुपालं ततो यजेत् । यजेन्निर्ऋतिकोष्ठे तु ब्राह्मणं जगदीश्वरम् ॥
गणेशस्थापनं वायौ गुरूणामीशकोणतः । देवं प्रदक्षिणीकृत्य वह्निकोणं समाश्रयेत् ॥

प्रतीचीमग्रतः शम्भोः नोत्तरां योषिदाश्रयेत् ।
स प्रतीचीयुतः पृष्ठं तस्माद्दक्षं समाश्रयेत् ॥

पश्चिमद्वारहर्म्ये नु यजेन्निर्ऋति (?) कोणगः । प्रणवेनासने प्रोक्ष्य बीजं सारस्वतं स्मरेत्
·णिकां संस्मरेत्तत्र दशप्राकारभूषिताम् । स्वरयुग्मं दलेष्वेव चन्द्रादींस्तत्क्रमाद्यजेत् ॥
पूर्वादिषु चतुर्दिक्षु वकारं बिन्दुसंयुतम् । आग्नेयादिषु कोणेषु उकारं बिन्दुसंयुतम् ॥
मातृकाभरणं कृत्वा उपनिन्यु ह्यु दङ्मुखः । पद्मासनसमासीनः प्राणायामक्रमान्वितः

भूतशुद्धिं विधायैव मन्त्रशुद्धिं विधाय च ।
मन्त्रन्यासं ततः कुर्यात्त्रिकोणं मण्डलं शुभम् ॥
समीकृत्याखिलं विद्वान् ऋषिछन्दादिपूर्वकम् ।
शङ्खं चैवार्घ्यपात्रं च पाद्यमाचमनीयकम् ॥

साधारणं जलेनैव क्षालयेदस्त्रमन्त्रतः । देवस्य पुरतः कुर्यात् त्रिकोणं मण्डलं शुभम् ॥

अग्निबीजं समालिख्य जातवेदसमर्चयेत् ।
अस्त्रेण क्षालितां धारां वायुबीजेन निक्षिपेत् ॥

रविमण्डलमध्यस्थं बिन्दुयुक्तमकारतः । स्नापयित्वा रविं पूज्य गायत्र्या गन्धपुष्पकैः ॥

क्षकारादिककारान्तमातृकां च विलोमयेत् ।
आनीय चोदकं शङ्खे तीर्थान्नाराचमुद्रया ॥

आवाह्यैव तु गङ्गादीन् तकारेण सबिन्दुना । अमृतीकरणं कुर्यादमृतीमुद्र इत्यथ ॥
निर्विषीकरणं कुर्यात् ऋ च गारुड मुद्रया । हृदा सम्पूजयेच्छङ्खं कवचेनावगुण्ठयत् ॥
अस्त्रेण रक्षयेच्छङ्खं कवचेनावगुण्ठनम् । अष्टमन्त्रेण चालोक्य धेनुमुद्रां तु मूलत ।

दर्शयित्वा तदा मन्त्रं स्पृष्ट्वा चैवाष्टधा जपेत् ।
आत्मानं द्रव्यजातं च प्रोक्षेयजनसाधनम् ॥
पाद्यार्घ्याचमनीयादि पात्राण्येव हि साधयेत् ।
अभावे चैव पात्राणां शङ्खं चैवापि तन्त्रत ॥

आत्मार्चनं प्रकुर्वीत गन्धाद्यैश्चैव पुष्पकैः । तन्मालावलयं कृत्वा देवं वदस्वरूपिणम् ॥
यनेदेव विधानेन वैदिको नियमेव वै । ह्रस्वदीर्घाङ्कितान्विन्दून् मक्षरान्प्रशिरोन्तरान्

मन्त्रान्सम्पुटरेन्मन्त्री देवममन्त्रेण धारिणा ।
प्रोक्षयाङ्कुशकनिद्राभ्यां पुष्पाप्युषितं त्यजेत ॥

वामहस्तेन सम्पूज्य पीठकं दक्षहस्तत । मूलत पाणिना देवं गङ्गायजनयावधि ॥
मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैरुत्तानैर्लिङ्गमस्तके । पुष्पं निधाय ध्यात्वाऽथ लिङ्गमुद्रां हरोद्धृदि ॥
अङ्गुष्ठेन सुराहिङ्गं पश्चात्तदात् तु मुष्टिना । अस्त्रेण हस्तं प्रक्षाल्य यजेद् व गणाधिपम्
पूर्वं सङ्कल्पिते पीठे गुरुं चैव प्रपूजयत । आधारशक्तिं सम्पूज्य मूलप्रकृतिमेव च ॥
कूर्मं शेषं वराहं च पृथिवीं च यथेक्रमात् । ततो रत्नमयीं वदीं मण्डपं स्थलमेव च ॥
पीठपादेषु चतु(तुर)षु वह्निकाथ गणेश्वरम् । उमा सतीं च तत्पश्चात् क्षेत्रपालां(?)च वह्निर
धर्मं ज्ञानं च वैराग्यमैश्वर्यं च यथाक्रमात् । यजेनाधर्ममज्ञानमवैराग्यमनैश्वरम् ॥
इन्द्रादिषु चतुर्दिक्षु अज चैव दलाष्टकम् । मूलकन्दं च नालं च दले चैव तु केसरम् ॥
रजस्तमो गुणं सत्त्वं मूलाग्निमतो यजेत । अष्टैश्वर्यस्वरूपाणि दलान्यष्टौ प्रपूजयेत ॥

अर्णो सम्पूज्य ततो वामा ज्येष्ठा च रौद्रिकाम् ।
काली च कल्पी करणी तथा बलविकारिणीम् ॥

वलप्रमथनीं सर्वभूतदमनीं क्रमात् । तथाष्टशक्तयः पूज्या ह्यम्बरं तु विरायत ॥
जया तु विजया चैव अजिता चापराजिता । भद्रकाली कपाली च क्षेममृत्यु पराजिता

नवमीं कर्णिकामध्ये तथा चैव मनोन्मनीम् ।
दलाग्रे केसराग्रे च कर्णिकाग्रे तु मध्यतः ॥
सूर्यसोमाग्निबिम्बानि पूजयेच्छक्तिमण्डलम् ।
ब्रह्मविष्ण्वीशरुद्रांश्च सूर्यादि(दि)क्रमतो यजेत् ॥
मध्ये सिंहासनन्यासजातं न्यस्य च छन्दसाम् ।
न्यासं कृत्वा क्रमेणैव कुर्याल्लिङ्गे स्वदेहवत् ॥

मूलेन चासनं पाद्यमर्घ्यमाचमनीयकम् । मधुपर्कं चाचमनं स्नानं गव्यैस्तु पञ्चभिः ॥
स्नानं चाचमनं दत्वा पाद्यमर्घ्यं तथाचमम् । वस्त्रं चैवाचमनं दद्याद्यज्ञोपवीतकम् ॥

पुनराचमनं गन्धं दत्वा चैव यथोचितम् ।
मध्यमानामिकाङ्गुष्ठैः पुष्पाणि विनिवेदयेत् ॥

नमो मुद्रां प्रदर्श्याथ शम्भोरावरणं यजेत् । पञ्चब्रह्मषडङ्गानि प्रथमावरणे यजेत् ॥

ईशेन्द्र यमदिक्सौम्य वारुणेशोऽप्यतः क्रमात् ।
वह्नीश निॠ( )नि मरुत् चक्रदिक्षु यथाक्रमम् ॥
अस्त्रं चैव तु वह्न्यादिचतुष्कोणेषु पूजयेत् ।
निवृत्तिं वै प्रतिष्ठां च विद्यां शान्तिं तथैव च ॥

आग्नेयादिषु कोणेषु द्वितीयावरणं ततः । अनन्ताशेषकरुणा शिवोत्तमकनेत्रकौ ॥

एकरुद्रं त्रिमूर्तिं च श्रीकण्ठाख्यं शिवेड्यकम् ।
पूर्वादिशान्तपत्रेषु विद्येशावरणं यजेत् ॥

चतुर्थे लोकपालांश्च इन्द्रादीननुपूर्वशः । लोकपालास्त्रजालं च पूजयित्वाऽथ पञ्चमे ॥
तस्मिन्नावरणे विद्वान् तत्क्रमोऽयमु(दीर्यते)। वज्रं शक्तिं कालदण्डं खड्गपाशमथाङ्कुशम्
गदां त्रिशूलं संपूज्य धूपदीपादिना ततः । क्रमाद्दत्वा तु देवेभ्यो पुष्पैरभ्यर्च्य तत्परम् ॥
धूपदीपौ पुनर्दत्वा घण्टानादपुरस्सरम् । अस्त्रेण प्रोक्ष्य पयसा चित्तशुद्धिसमन्वितः ॥
चक्रेण प्रोक्षयेत्सर्वां धेनुमुद्रां प्रदर्शयेत् । ततो नैवेद्यपात्रस्य सर्वं चैव तु शङ्खवत् ॥
पञ्चब्रह्माणदेवस्य दद्यान्नैवेद्यमुत्तमम् । पुनर्नैवद्यमन्येभ्यो दद्याद्याचमनीयकम् ॥

हस्तोद्वर्तनताम्बूलमुखवासादिकं भवत।
दद्यात स मूलेन नमान्तं तर्पण (दर्पण) तथा ॥
दद्यात्तु व्यजनं छत्रं पादुका चैव चामरम्।
दूर्वास्तु दत्वा स्तुत्वा च प्रदद्यात्पुष्पपरम्॥
अर्घ्यं दत्वा यथाशक्ति जपं कृत्वा प्रणम्य च।
तत प्रदक्षिणं कुर्यात् सव्यासव्यविधानतः॥
मूल मन्त्र जपेन्मौनि गुरुस्मरणपूर्वकम्। तत प्रदक्षिणीकृत्य हृष्टा देव प्रणम्य च॥
पुष्प दत्वा तु देवाभ्यो दत्वार्घ्यं परात्सुरत।
मयान्देयान शिव धाय्य शिव च हृदि योजयेत्॥
नैवेद्य सकल दद्यात्तान्त्रिकस्तु तत्वत। सर्वं कर्म समाप्याथ चण्डायैनाथ भक्तित
निवेदयित्वा तत्पश्चात् सलिले परिवर्जयेत।
चण्डाधिकारो यत्र स्यात तत्प्रमाद न भक्षयेत॥
लिङ्गे स्वायंभुवे बाणे रत्ने च रसनिर्मिते। सिद्धप्रतिष्ठिते चैव न चण्डाधिकृतिर्भवेत्॥
शुद्धवेदोक्तमनुभि वैदिकै सुप्रतिष्ठिते।
आदित्यादिवृते तस्मिंल्लिङ्गे नास्त्यधिकारिता॥
तन्त्रप्रकारवदाप्य शास्त्रैरन्यैरर्चिते। देवमात्रे प्रसादस्य न कुर्याद्वैदिको ग्रहम॥
अपां प्रयार्चिते देवे तान्त्रिकाभ्यर्चिते तथा।
तत्प्रतिष्ठितमूर्तौ वा त्यजेन्निर्माल्यकादनम्॥
रसभोज्या स्वननकानि यतिरदितम। दैवत तत्परिग्राह्य तद्भिन्न यत्परित्यजेत्
असभोज्यान्नदस्तेन कारितं तु निरन्निम। फलमूलशालाटवादि यदपरस्य परिग्रहेत्॥
स्वननतरपक्वानि निर्माल्यान्यापि सान्यपि।
वैष्णवान्यपि शैवानि न सभाज्यानि वैदिकै॥
आत्म्यान्नानि शैवानि वैष्णवान्यपि वैदिकै।
धमनो न भजन्यत्र भाग नानि तु तान्त्रिकै॥

अदनीयानिकालेषु तैर्नान्यैर्धर्मतत्परैः । तन्त्रप्रतिष्ठिते लिङ्गे तादृशे विष्णुविग्रहे ॥
यन्निवेदितमन्यन्तत् तेषामेवेति वैदिकाः । निवेदितेन रुच्यर्थं याजयेन्न निवेदितम् ॥
नोच्छिष्टयेन्मर्दयेद्वा तत्तद्ग्रात्तथा तथा । शिवे निवेदितं भुक्तं तन्त्रैर्मार्गप्रतिष्ठिते ॥

अभक्ष्यं मांसतुलितं तत्तीर्थं वा सृजोसमम् ।
विष्णौ निवेदितं त्वन्नं तान्त्रिकैः सुप्रतिष्ठिते ॥

तान्त्रिकाणां भवेद्योग्यं अत्तुं तन्नेतरैर्जनैः । बाणादिलिङ्गनैवेद्यं शालग्रामादिना तथा
निवेदितं वैदिकेन भोज्यमेवेति वैदकाः । समष्टिकृतपूजायां सालग्रामेषु वा पुनः ॥
आदित्यादिषु वा ग्राह्यं कृतं यत्तु निवेदितम् । आगमोक्तप्रकारेण देवता या प्रतिष्ठिता
सापि वन्द्या सुसेव्या च वैदिकैर्धर्मतत्परैः । शूद्रपूजितमूर्तिस्तु प्रादक्षिण्यक्रमेण वै ॥

परिग्राह्या विशेषेण साक्षाद्धरिहरौ तु तौ ।
अञ्जल्या वन्दनीयौ तौ न साष्टाङ्गेन सर्वथा ॥

पूजितौ विप्रमात्रेण तौ देवालयेषु चेत् । तयोर्महामहिम्नैव वन्दनीयौ विशेषतः ॥
तत्पुष्पमूलताम्बूलशलाटुफलसंग्रहः । तत्प्रत्तोऽपि परिग्राह्यः कामकारान्न सर्वधा(था) ॥
अपि शैवं वैष्णवं वा प्रसादं वैदिकं शिवम् । स्वीकार्यं वैदिकैर्भक्त्या कदाचन न तान्त्रिकम्

निर्माल्यं धारयेद्भक्त्या शिरसा शिवकृष्णयोः ।
राजसूयस्य यज्ञस्य फलमाप्नोति तत्क्षणात् ॥
शिरसा तत्तु निर्माल्यं निर्माल्यं धारयिष्यसि ।
अशुचिर्भिन्नमर्यादः सर्वावस्थांगतोऽपि वा ॥

स्वैरीचैवाप्रयुक्तात्मा नियमैश्च वहिष्कृतः । तस्य पापानि सर्वाणि नाशयत्येव देवदः ॥
लोभान्न धारयेत्तस्य निर्माल्यं न च भक्षयेत् । न स्पृशेदपि पादेन लङ्घयेन्नापि सर्वथा
तन्निर्माल्योल्लङ्घनेन बुद्धिभ्रंशोऽपि जायते । निर्माल्यदाता नरके पच्यते कालमक्षयम्
पृथूदकं महातीर्थं गङ्गा च यमुना नदी । नर्मदा चैव कावेरी तथा गोदावरी नदी ॥
सप्त संनिहितास्त्वेता तत्तीर्थे वेदमन्त्रिते । तस्मात्तदुकं दिव्यं सर्वतीर्थमयं हि तत् ॥
धारणात्पापसंघातैः तत्क्षणादेव मुच्यते । ब्रह्महा वा सुरापी वा स्तेयी वा गुरुतल्पगः

तत्तीर्थ(र्थाभि)षिक्त(क्तेन)नत्मायुज्यमवाप्नुयात्। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वैदिकेन विपश्चि
शिवविष्णू पूजनीयौ निय नियमधर्मेन । विना तद्ध्यानेन नृणां नान्यदस्ति
तस्मात्तदेव कुर्वीत भूयो भूय प्रवच्मिव । आदौ भजनकार्यस्य तत्पूजनमिहोच्यते
सामग्री प्रथमा दिव्या स च तैर्वस्तुभि परैः । पत्रै पुष्पै (फलैर्द्रव्यै नानाभावै)सुशोभ

यजेज्जगद्गुरु देव ऋत सत्यमनादि तत् ।
ऋत सत्येन मनुना यो ब्रह्माणमिति स्म च ॥

मन्त्राभ्या भायपेक्षित्य पञ्च ब्रह्मा(दिदयमा)। न देवमीशान व्योममध्यगत विभुम

यो मोहादथवाऽऽलस्यादकृत्या देवतार्चनम् ।
भुङ्क्ते स याति नरक सूकरेष्वपि जायते ॥

यो दत्त्वा गवा लक्ष दोग्ध्रीणा वेद(सम्मतम्)। (सुदेश)कालार्चनतो देवस्य परमात्मन
एतस्मादिवसान्नून तत्फल लभते महत । सकृत्पूजयते यस्तु भगवन्त जगद्गुरुम्
ग्रीष्मे भक्तिसमायुक्त एकवार यतेन्द्रिय । (अश्व) मेधादधिक फलमाप्नोति निश्चित
यथास्वचनतो या नपयस्याख्य तु यत्फलम् । तत्फल समवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा

शरत्काले ग्निपूजाना (म) अनि रात्रस्य ।
अमायामस्य सत्रस्य क्रमात्प्राप्तानि सूरिभि ॥

फलानि सबपापौघवारकाणि चिरन्तन शाक्त पाशुपत शाक्त सौर वैनायक तथा ।
वैष्णव चेति भिन्नानि दर्शनानि षड इत्यच)। (देव)भेदेन चोक्तानि देवस्त्वेको महेश्वर

शिवो नारायणो ब्रह्मा सूर्य सामोऽनिलोऽनल ।
भगनस्कन्दविनशा गकशाश्च नवग्रहा ॥
भवनानि तथा (स्त्रि गथा) लक्ष्मी सरस्वती ।
दुर्गा स्वाहा स्वधा गौरी शची रुद्राणी महेश्वरी ॥

सत्य ज्ञानमनन्त य क कि यत्त महन्मयम आपुमान्विभदेन सर्वे शब्दा म(मैव हि
वाचका एव न्यग्र्यस्य न परम निर्मिष्ट एव तनैव नत्सनैतमहत्वत ॥

भिन्नभिन्नतया भान्ति तन्मायापरिकल्पनात् ।
विनायमाण न मम म भन्न्या श्च ॥

वाचका एव न न नर्वानिम्पका एकस्य शकस्यास्य पूजना सवतोक्तिनाम्॥

कृता पूजा प्रभवति यथा चैकस्य वर्ष्मणः। अन्नभक्षणमात्रेण तृप्तिक्षुत्तृड्विनाशिनी
(सर्वेषां चो) स्योपकारःस्यात् तथैवेश्वरपूजनात्।
सर्वगीर्वाणोपकारः पूजनावाहनादिभिः॥
भवन्ति पूजिताः सर्वे देवा एवं श्रुतिः शिवा।
प्रोवाच किल तस्मात्तु तत्पूजां विधिना चरेत्॥
तत्तन्मूर्तिकृता पूजा निखिला सागमोक्तितः।
मूर्तिमन्तमवाप्नोति मूर्तिमाञ्जगदीश्वरः॥
आपो यस्य शरीरस्याज्जातवेदास्तनूनपात्।
शशिसूर्या(र्यौ)लोकपालाः पर्वताश्च महीरुहाः॥
खं वायु पृथिवी सर्वं यस्याङ्गं तं तु गच्छति। सर्वप्रकाररचितं तत्पूजनमनुत्तमम्॥
परं तु कामनाभेदांस्तत्तन्मूर्ति विशेषतः। पण्डितः प्रार्थयेद्यत्नसा सा मूर्तिस्तु वह्निवः
तस्य तस्य प्रदाने वै समुद्युक्ता चिरेण तु।
आरोग्यं भास्करादिच्छेच्छ्रियमिच्छेद्धुताशनात्॥
ईश्वराद्ज्ञानमन्विच्छेन्मोक्षमिच्छेज्जनार्दनात्। ... मन्विच्छेल्लोकेशैः देहलक्षणम्॥
दुर्गादिभिस्तथा रक्षां भैरवाद्यैस्तु दुर्गमम्।
विद्यासारं सरस्वत्या लक्ष्म्या चैश्वर्यवर्धनम्॥
पार्वत्या चैव सौभाग्यं शच्या कल्याणसन्ततिम्।
स्कन्धात्प्रजाभिवृद्धिं च सर्वं चैव गणाधिपात्॥
मूर्तिभेदा महेशस्य त एते यन्मयोदिताः। तस्य साक्षाज्जगत्कर्तुः ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः
वस्त्रालङ्कारयुक्तानां दोग्ध्रीणां...वः...पारगे।
अयुतं यो गवां दद्यात्तत्फलं तस्य चोदितम्॥
देवक्षीरस्नानकर्तुः शुद्धचित्तस्य देहिनः। दध्ना यः स्नापयेद्देवं सकृद्भक्त्या महामनाः
कुलसप्तकमुद्धृत्य ब्रह्मलोके महीयते। कल्पकोटिसहस्रैस्तु यत्पापं समुपार्जितम्॥
घृतस्नानेन तत्सर्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम्। मधुना स्नापयेद्देवं सकृद्भक्त्या तु यो नरः॥
पापकंचुकमुत्सृज्य ब्रह्मलोके महीयते। स्नानमिक्षुरसेनैव शर्करेण गुडेन वा॥
सकृद्भक्त्या कारयिता देवस्य परमात्मनः। साम्राज्यं समवाप्नोति देववत्वं च गच्छति

हस्तोद्वर्तनताम्बूलमुखवासादिकं भवेत्।
दद्यात् स मूलेन नमोन्तं तर्पणं (दर्पणं) तथा ॥
दद्यात्तु व्यजनं छत्रं पादाने चैव चामरम्।
दृष्ट्वा स्तुत्वा दत्त्वा स्तु वा च प्रदद्यात्पुष्पकम् ॥
अर्घ्यं दत्त्वा यथाशक्ति जपं कृत्वा प्रणम्य च।
ततः प्रदक्षिणं कुर्यात् सव्यासव्यविधानतः ॥
मूलमन्त्रं जपेन्मौनी गुरुस्मरणपूर्वकम्। ततः प्रदक्षिणीकृत्य दृष्ट्वा देवं प्रणम्य च।
पुष्पं दत्त्वा तु देवेभ्यो दद्यादर्घ्यं पराङ्मुखः।
सर्वान्देवान् शिवे योज्य शिवं च हृदि योजयेत् ॥
नैवेद्यं सकलं दद्यात्तान्त्रिकभिक्षु तन्त्रतः। सर्वं कर्म समाप्याथ चण्डायैनाथ भक्षितम्
निवेदयित्वा तत्पश्चात् सलिले परिवर्जयेत्।
चण्डाधिकारो यत्र स्यात् तत्प्रमादं न भक्षयेत् ॥
लिङ्गे स्वायम्भुवे बाणे रत्ने च रसनिर्मिते। सिद्धप्रतिष्ठिते चैव न चण्डाधिकृतिर्भवेत्।
गुह्यदोषमनुभिः वैदिकैः सुप्रतिष्ठिते।
आदिग्राहिकृते तस्मिन्लिङ्गे नास्त्याधिकारिता ॥
तन्त्रप्रकारवद्यस्य शास्त्रदेवलकार्चिते। देवमात्रे प्रमादस्य न कुर्याद्वैदिको ग्रहम्।
अपां ग्रहार्चिते देवे तान्त्रिकाभ्यर्चिते तथा।
तत्प्रतिष्ठितमूर्तौ वा त्यजन्निर्माल्यकोदनम् ॥
स्वसभोज्या स्वननकारित यन्निवेदितम्। दैवतं तत्परिग्राह्यं तद्भिन्नं यत्परित्यजेत्
असभोज्यान्नहस्तेन कारितं तु निवेदितम्। फलमूलशलाटवादि यदपक्वं परिग्रहेत् ॥
स्वननेतरपक्वानि निर्माल्यान्याखिलान्यपि।
वैष्णवान्यपि शैवानि न समोज्यानि वैदिकैः ॥
आत्यन्तानि शैवानि वैष्णवान्यपि वैदिकैः।
धर्मतो न भजन्त्यत्र भोक्तुं तानि तु तान्त्रिकैः ॥

अदनीयानिकालेषु तैर्नान्यैर्धर्मतत्परैः । तन्त्रप्रतिष्ठिते लिङ्गे तादृशे विष्णुविग्रहे ॥
यन्निवेदितमन्यन्तत् तेषामेवेति वैदिकाः । निवेदितेन रुच्यर्थं याजयेन्न निवेदितम् ॥
नोच्छिष्टयेन्मर्दयेद्वा तत्तद्ध्यात्तथा तथा । शिवे निवेदितं भुक्तं तन्त्रैर्मार्गप्रतिष्ठिते ॥

अभक्ष्यं मांसतुलितं तत्तीर्थं वा सुजोसमम् ।
विष्णौ निवेदितं त्वन्नं तान्त्रिकैः सुप्रतिष्ठिते ॥

तान्त्रिकाणां भवेद्योग्यं अत्तुं तन्नेतरैर्जनैः । बाणादिलिङ्गनैवेद्यं शालग्रामादिना तथा
निवेदितं वैदिकेन भोज्यमेवेति वैदिकाः । समष्टिकृतपूजायां सालग्रामेषु वा पुनः ॥
आदित्यादिषु वा ग्राह्यं कृतं यत्तु निवेदितम् । आगमोक्तप्रकारेण देवता या प्रतिष्ठिता
सापि वन्द्या सुसेव्या च वैदिकैर्धर्मतत्परैः । शूद्रपूजितमूर्तिस्तु प्रादक्षिण्यक्रमेण वै ॥

परिग्राह्या विशेषेण साक्षाद्धरिहरौ तु तौ ।
अञ्जल्या वन्दनीयौ तौ न साष्टाङ्गेन सर्वथा ॥

पूजितौ विप्रमात्रेण तौ देवालयेषु चेत् । तयोर्महामहिम्नैव वन्दनीयौ विशेषतः ॥
तत्पुष्पमूलताम्बूलशलाटुफलसंग्रहः । तत्प्रत्तोऽपि परिग्राह्यः कामकारान्न सर्वधा(था) ॥
अपि शैवं वैष्णवं वा प्रसादं वैदिकं शिवम् । स्वीकार्यं वैदिकैर्भक्त्या कदाचन न तान्त्रिकम्

निर्माल्यं धारयेद्भक्त्या शिरसा शिवकृष्णयोः ।
राजसूयस्य यज्ञस्य फलमाप्नोति तत्क्षणात् ॥
शिरसा तत्तु निर्माल्यं निर्माल्यं धारयिष्यसि ।
अशुचिर्भिन्नमर्यादः सर्वावस्थांगतोऽपि वा ॥

स्वैरीचैवाप्रयुक्तात्मा नियमैश्च बहिष्कृतः । तस्य पापानि सर्वाणि नाशयत्येव देवदः ॥
लोभान्न धारयेत्तस्य निर्माल्यं न च भक्षयेत् । न स्पृशेदपि पादेन लङ्घयेन्नापि सर्वथा
तन्निर्माल्योल्लङ्घनेन बुद्धिभ्रंशोऽपि जायते । निर्माल्यदाता नरके पच्यते कालमक्षयम्
पृथूदकं महातीर्थं गङ्गा च यमुना नदी । नर्मदा चैव कावेरी तथा गोदावरी नदी ॥
सप्त संनिहितास्त्वेता तत्तीर्थे वेदमन्त्रिते । तस्मात्तदुकं दिव्यं सर्वतीर्थमयं हि तत् ॥
धारणात्पापसंघातैः तत्क्षणादेव मुच्यते । ब्रह्महा वा सुरापी वा स्तेयी वा गुरुतल्पगः

तत्तीथ(थाभि)पित्त कनेन)न मायुज्यम गप्नुयात्। तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वैदिकेन विपश्चिता
शिवनिष्णु पूजनीयौ नित्य नियमधमन । विना तद्भावन नृणा नान्यदस्ति ॥
तस्मात्तद्य कुर्वीत भूयो भूय प्रयत्निव । आदौ भजनकार्यस्य तत्पूजनमिहोच्यते॥
सामग्री प्रथमा क्रिया न च तत्त्वस्तुभि परं । पत्रै पुष्पै (फलैर्द्र व्यै नानाभावै)सुशोभनै
यनेनानाद्गुरु देव मूत्र सयमनादि तत्।
मूत्र मत्यन मनुना यां नह्माणमिति स्म च ॥
मन्त्राभ्या भावनित्य पश्च मह्मा(दिदेवता)। न देवमीशान व्योममध्यगत विभुम्॥
या मान्दयथाऽन्यादकृत्वा देवतार्चनम्।
भुङ्क्त स याति नरक सूकरेष्वपि नायते ॥
या न्यासु गवा लभ्य न्गभाणा त्र(मम्मनम्)। (सुदेश)शालार्चनतो देवस्य परमात्मन
एकम्मादिरमान्नत नरक रभते महत्। सकृत्पूजयते यस्तु भगवन्त जगद्गुरुम्॥
सान्ने भक्तिसमायुक्त न्कशर यतान्द्रिय । (अथ) मेधादधिक फलमाप्नोति निश्चितम्
यथास्वबनता यानपयम्यात्र तु यत्फलम् । तत्फल समवाप्नोति नात्र कार्याविचारणा
शस्त्राल्पन्पूजाना (म) अति दारस्य ।
अमार्यामत्र मत्रस्य क्रमात्प्रोक्तानि सूरिभि ॥
फ्मानि सवयायोपवारकाणि विरतनै । शैव पाशुपत शाक्त सौर वैनायक तथा॥
वणव रति भिन्नानि न्यानानि षड इनच)। (देव)भदेन चाक्तानि देवस्त्वेको महेश्वर
शिवो नारायणो ब्रह्मा सूर्य सोमोऽनिलोऽनल ।
भगवत्कन्दविनशा स्त्रतेशाश्च नवग्रहा ॥
भुवनानि तथा (देवा राधा) लक्ष्मी सरस्वती ।
दुर्गा स्वाहा स्वधा देवी शचीन्द्राणी महेश्वरी ॥
सत्य ज्ञानमनन्त च क कि यत्तत्महदित्यम्। स्त्रीपुंसादिविभेदेन सर्वे शब्दा म(मैव हि
वाचका न्य यत्कार्यषु ते परम्। निर्दिष्टा एव तेनैव तत्सकेतमहत्वत ॥
भिन्नभिन्नतया भान्ति तन्मायापरिकल्पनात्।
विचार्यमाण ते सर्वे सूक्ष्मदृष्ट्या मु ॥
वाचका एव न तु तत्तन्निष्पक्षा । एकस्य शंकरस्यास्य पूजनात्सर्वनाकिनाम्॥

कृता पूजा प्रभवति यथा चैकस्य वर्ष्मणः। अन्नभक्षणमात्रेण तृप्तिक्षुत्तृड्विनाशिनी
(सर्वेषां चो) स्योपकारःस्यान् तथैवेश्वरपूजनात्।
सर्वगीर्वाणोपकारः पूजनावाहनादिभिः॥
भवन्ति पूजिताः सर्वे देवा एवं श्रुतिः शिवा।
प्रोवाच किल तस्मात्तु तत्पूजां विधिना चरेत्॥
तत्तन्मूर्तिकृता पूजा निखिला सागमोक्तितः।
मूर्तिमन्तमवाप्नोति मूर्तिमाञ्जगदीश्वरः॥
आपो यस्य शरीरस्याज्ञातवेदास्तनूनपात्।
शशिसूर्या(र्यौ)लोकपालाः पर्वताश्च महीरुहाः॥
ं वायु पृथिवी सर्वं यस्याङ्गं तं तु गच्छति। सर्वप्रकाररचितं तत्पूजनमनुत्तमम्॥
रं तु कामनाभेदांस्तत्तन्मूर्ति विशेषतः। पण्डितः प्रार्थयेद्यत्नसा सा मूर्तिस्तु वच्मिवः
तस्य तस्य प्रदाने वै समुद्युक्ता चिरेण तु।
आरोग्यं भास्करादिच्छेच्छ्रियमिच्छेद्धुताशनात्॥
श्वराद्ज्ञानमन्विच्छेन्मोक्षमिच्छेज्जनार्दनात्। ... मन्विच्छेल्लोकेशैः देहलक्षणम्॥
दुर्गादिभिस्तथा रक्षां भैरवाद्यैस्तु दुर्गमम्।
विद्यासारं सरस्वत्या लक्ष्म्या चैश्वर्यवर्धनम्॥
पार्वत्या चैव सौभाग्यं शच्या कल्याणसन्ततिम्।
स्कन्धात्प्रजाभिवृद्धिं च सर्वं चैव गणाधिपात्॥
मूर्तिभेदा महेशस्य त एते यन्मयोदिताः। तस्य साक्षाज्जगत्कर्तुः ब्रह्मणोऽव्यक्तजन्मनः
वस्त्रालङ्कारयुक्तानां दोग्ध्रीणां...वः...पारगे।
अयुतं यो गवां दद्यात्तत्फलं तस्य चोदितम्॥
देवक्षीरस्नानकर्तुः शुद्धचित्तस्य देहिनः। दध्ना यः स्नापयेद्देवं सकृद्भक्त्या महामनाः
कुलसप्तकमुद्धृत्य ब्रह्मलोके महीयते। कल्पकोटिसहस्रैस्तु यत्पापं समुपार्जितम्॥
घृतस्नानेन तत्सर्वं दहत्यग्निरिवेन्धनम्। मधुना स्नापयेद्देवं सकृद्भक्त्या तु यो नरः॥
पापकंचुकमुत्सृज्य ब्रह्मलोके महीयते। स्नानमिक्षुरसेनैव शर्करेण गुडेन वा॥
सकृद्भक्त्या कारयिता देवस्य परमात्मनः। साम्राज्यं समवाप्नोति देववत्वं च गच्छति

शीतज्वरस्य तु श्रीमान् नार्यश्चिन्त्य समन्त्रकै ।
अभिषेकादि नैरर्घ्यं वन्द्यो ध्येय सदा हरि ॥
उष्णज्वरस्य शान्त्यर्थं सह गौर्या महेश्वर ।
अभिषिच्याम्बुभि शीतै चन्दनोत्पलगन्धिभि ॥
पुष्पचन्दनतोयेन यद्वा तु कुशवारिणा । स्नापयित्वा देवदेव निरोगी जायते नर ॥
कल्पकोटिसहस्रैस्तु कल्पकोटिशतैरपि । ईप्सितं विलिप्य दृष्ट्वा गाणपत्यमवाप्नुयात्
वासांसि सुविचित्राणि सुशुभानि मृदून्यपि । नवानि देवदेवाय दत्वा सराङ्गदभूषम्
यावत्तद्वस्त्रतन्तूनां परिमाणं प्रतिष्ठति ।
तावद्वर्ष सहस्राणि स्वाराज्याधिपतिर्भवेत् (भूषम्) ॥
त्रिवृत् शुक्लवीत वा पट्टसूत्रादि निर्मितम् । दत्वोपवीत देवाय भवद्वेदान्तपारग ॥
दिव्यलेपनदत्वा तु दिव्यगन्धसुगन्धने । वर्षकोटिशत दिव्य शिवलोके महीयते ॥
गन्धानुलेपनात्पुण्य द्विगुण चन्दनस्य तु । चन्दनागरुभि पुण्य ज्ञेयमष्टगुणाधिकम् ॥
कृष्णागरोविशेषेण फल शतगुण भवेत् । तस्मादष्टगुण पुण्य कुङ्कुमस्य विधीयते ॥
चन्दनागरकर्पूरै चन्द्रपुष्पै सुगन्धिभि । कुङ्कुमैर्देवमालिप्य कोटिकल्पान्यसेदिवि ॥
स्वरामसभवश्रेष्ठ मध्यमारण्यसभवम् । विक्रीत त्वधम ज्ञेय पत्र पुष्प फलं तथा ॥
अतिशुभ्रमतिश्रेष्ठ रक्तपुष्प तु मध्यमम् । पीतवैत्ताधम ज्ञेय कृष्णपुष्प ततोऽधमम् ॥
चित्रपुष्प तथा हीन याचित तु ततोऽधमम् ।
कर्पर्णिमापविद्धानि पत्रपुष्पाणि सन्त्यजेत् ॥
कीटभिन्नानि मयानि दूरत परिवर्जयेत् ।
पतितानि पृथिव्यां च तथा स्थानच्युतानि च ॥
अथ नाथ निषिद्धानि कथितानि महामते ।
पाणाया अधिका ज्ञया वनिका गुल्मभवा ॥
वापासमान्ता पुष्पा विमल तु प्रकल्पिता ।
कर्णिका परमा पुण्य न मयाच्या समाप्तशा ॥

कार्पासकोटिदीपानां विसतन्तु प्रकल्पितः । एको दीपः समोज्ञेयो देवस्य परमात्मनः
कपिलादि घृतोद्भूतः श्रेष्ठो दीपः प्रकीर्तितः । गोमात्रघृतसंभूतो दीप उत्तम मध्यमः ॥
महिषादि घृतोद्भूतः उत्तमाधम उच्यते । मध्यमोत्तमदीपः स्याद्यच्छ्वेततिलसंभवः ॥
शवलैस्तु तिलैर्दीपो मध्यमस्य तु मध्यमः । नानावर्णतिलोद्भूतो मध्यमाधम उच्यते ॥
सार्षपादपि च स्नेहाद्दीपश्चैवाधमोत्तमः । कुसुम्भैरण्डसंभूता ह्यधमस्य तु मध्यमः ॥
वीजादिस्नेहसंभूतो मध्यमस्याधमः स्मृतः । वसामेदोद्भवं दीपं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥

काष्ठानि वारयेन्नित्यं दहेन्नित्यं तृणानि वा ।
यानि यानि प्रशस्तानि निषिद्धानि विवर्जयेत् ॥

चतुर्द्विस्त्र्यङ्गुलज्वालदीपः स्यादुत्तमोत्तमः । प्रकाश मल्लिकाजाति मुकुलस्थूलवर्तिकः ॥

मध्यमः त्रिविधो ज्ञेयः तंतुभिश्चैव विंशभिः ।
चतुर्दशैः षोडशभिःसप्तभिर्वाऽधमः स्मृतः ॥

दीपप्रशंसा

दीपमेकं तु देवाय यो दद्याद्भक्तिपूर्वकम् । निरुजश्चक्षुषा धीमान् सूक्ष्मदर्शी भवेन्नरः ।
दीपद्वयं महेशाय यो दद्याच्चित्तशुद्धितः । चक्षुष्मानेव भवति नात्रकार्या विचारणा ॥
देवदेवाय यो दद्याद्भक्त्या दीपचतुष्टयम् । नित्यमेव भवेच्छ्रीमान् सर्ववेदविदांवरः ॥
दीपाष्टकप्रदाता तु वेदमन्त्रविदांवरः । विनियोगविधिज्ञश्च धनदेनापि भाग्यतः ॥
तुलितोभवतिक्षिप्रं सत्यमेतन्मयोदितम् । दीपद्वादश दाता तु देवदेवस्य भक्तितः ॥

गन्धर्वलोकमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ।
यस्तु षोडशसंख्याकान्दीपान्भक्त्या प्रकल्पते ॥
नवानां श्रीमतां तेषां निधीनामधिपो भवेत् ।
देवदेवाय यो दद्याद्दीपान्भक्त्या समन्वितः ॥
इन्द्रलोकमवाप्नोति चतुर्विंशतिसंख्यया ।
पञ्चाशद्दीपदानेन शूद्रो वैश्यत्वमाप्नुयात् ॥

क्षत्रियत्वमवाप्नोति वैश्यो राजा द्विजत्वकम् ।
आप्नुयादेव वक्ष्येतत्तादृक तत्कर्मभावुकम् ॥

वेदार्थदर्शी विप्र स्याद्दीपदानप्रभावत । न वेदार्थपरिज्ञानादन्याश्रीरस्ति विप्रे ॥
वदमन्त्रार्थविप्राम मन्त्रौघविनियोगवित् । कल्पब्राह्मणमार्गेण स एवेश्वर उच्यते ॥
सपदन्या ततो नास्ति मनुष्याणा महात्मनाम् । देवानामपिसेन्द्राणा वेदार्थज्ञानत परा
धनरूपा श्रिय येन श्न मार्गेण चिन् सदा । शक्यते किल सप्राप्तु तन्मन्त्रार्थस्वेदनम् ॥
अनेकजन्मशतक्रमहस्रतपसा श्रिया । सद्गुरुणा प्रसादेन दक्षिणामूर्त्यनुग्रहात् ॥
हयग्रीवमहिम्नैव क्षत्रायप्रमादत । वेदमात्रार्थतत्वज्ञो जायते नान्यथा नर ॥
शतदीपान्तु देवाय दत्वा तु नियतव्रत । यमालयमहष्ट्वैव विमाने सूर्यसन्निभे ॥
इमयुक्ते गति लब्ध्वा स्वेच्छाचारी भवेद्ध्रुवम् । दीपान् शतद्वय यस्तु योनयेद्देवसन्निधौ
यपकोटिशत पुण्य तस्य लोक महीयते । य पञ्चशतदीपाना कारको देवसन्निधौ ॥
कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतैरपि । भक्तेर्देवपुरे भोगाननुभूय महात्मभि ॥
शतजन्मसु सम्राजत्व प्राप्नोत्येव प्रवश्चिव । देवैरेव वर्णितानि चतुर्मुखसुरै पुरा ॥
रात्रौतत् द्विगुणपुण्य कार्तिक द्विगुण स्मृतम् । चतुर्गुण दक्षिणे तु पञ्च चैवोत्तरायणे ॥
दीपोत्सव चतुर्दश्याममायां प्रतिपद्दिने । न गण्यते विधात्रापि फल तत्तादृश महत्
यो दद्यात् घृतदीपास्ता देवाना चैव पवसु । कार्तिक्यां प्रत्यकेनैव प्रकीर्णाघौघनाशन
आढकादुपपातकानि द्रोणेनैव तु पातकम् । पञ्चद्रोणघृतेनैव महापापात्प्रमुच्यते ॥
देवदेव समुद्दिश्य दीपमाशशतिनम् । सम्प्राप्ते कार्तिके कुर्यान्महच्छ्रियमवाप्नुयात् ॥
त्रिपञ्च कार्तिकौ दीपौ स्त्रश द्वादशदीपकौ । देवस्यानन्दननकौ दानतोऽनन्तमेवहि ॥
सपदीपो धूपाख्या वा मृगपूरुषनामक । वल्मीकदीपकल्याणनामको चतुराकृति ॥
रथदीपश्च सुमहान्कुम्भदीपा महान्तत । पञ्चमूर्ति महादीपा कर्पूरस्त्रश्रम पर ॥
दानमात्रेण मर्त्यानां नराल दर्शनादपि । साक्षात्सायुज्यदा एव पुनर्जन्मान्तरापहा
एतत्फलसहस्रांशमंशमिात्रमथ वा निधि । वक्तु युगशतेन न शक्नोति पितामह ॥
नीराजनस्य दत्तस्य कर्पूरेण कृतस्य व य उष्मान स्वगात्राणि लेपयेत्तस्य देहत ॥

जन्मान्तरमहापापकोटयो रोगकोटयः ।
तत्क्षणेन लयं यान्ति राजकुष्ठादयोऽखिलाः ॥
महानैवेद्यपरतः कार्यः पञ्चार्तिकादयः । रथदीपं प्रथमतः प्रकुर्वन्ति हि तान्त्रिकाः ॥
वैदिका पूर्वसंप्रोक्त क्रमेणैव न चान्यथा । चरमे सर्वदीपानां महानीराजनक्रिया ॥
कर्पूरेणैव कर्तव्या वैदिकैरपि तान्त्रिकैः । शाक्तैर्वैष्णवैः शैवैः समो धर्मोऽयमुच्यते
कर्पूरदीपकालेषु नमस्कारक्रियापरान् । अचिरादेव देवेश अनुगृह्णाति मानुषान् ॥
नीराजनात्परं नित्यं बृहत्सामेति मन्त्रतः ।
कार्यैव भस्मना रक्षा तच्छिष्टं भस्म देहिनाम् ॥
धारणात्पुष्टितुष्टिश्रीः संपदायुष्यदायकम् । नैवेद्यं सुमहन्नित्यं अन्नात्तण्डुलकारितात् ॥
कर्तव्यं स्याद्विशेषेण तण्डुलास्तेऽपि कीर्तिताः ।
प्रस्थान्यूनाः प्रकर्तव्याः पुरुषाहारमात्रकाः ॥
दृढाङ्गपुरुषा रोगरहिताष्टादशाब्दकः । अब्दो द्वादशमासोक्तः मासः पक्षद्वयात्मकः ॥
नातुलादिः प्रकथितः ते कार्यं पूर्णवत्सरः । शालीनां तण्डुलैः प्रस्थान्यूनैरन्नं सुसंस्कृतम
कुर्यान्नैवेद्यकार्याय देवस्य परमात्मनः । यावन्तस्तण्डुलास्तस्मिन् नैवेद्यान्नस्युरक्षिताः
तावद्युगसहस्राणि तल्लोके निवसन्ति ते । तत्कारका महात्मानः नैवेद्यपरिसंख्यया ॥
गुडखण्डगुडापूपान् गोधूमान्गुडसूपकान् ।
माषापूपान्षोडशाख्यान् चाणकान्मौद्गलान्परान् ॥
घृतपक्वान्तैलपक्वान् जलपक्वांस्तथादरात् । तथाम्बरीषपक्वादिकपालश्रपितानपि ॥
अग्नितप्तानश्मतप्तान् परान्नानाविधान्बहून् ।
सर्वान्भक्षविशेषांश्च निखिलान्यत्नकारितान् ॥
शक्त्या नित्यं महेशस्य विशेषदिवसेष्वपि ।
प्रकल्पयेद्भक्तियुक्तः चित्रान्नानि फलान्यपि ॥
अभिघार्यैव पक्वानि सर्वाण्यस्य निवेदयेत् । पत्रं पुष्पं फलं वापि शालाटुदधिमध्वपि
नवनीतादिकं हय्यङ्गवीनं च निवेदयेत् । देवदेवस्य सततं भोजनार्थाय कल्पितम् ॥

शीतज्वरस्य तु श्रीमान् नार्यश्चिन्त्य समन्त्रकै ।
अभिषेकादि नैवद्यैः वन्द्यो ध्येय सदा हरि ॥
उष्णज्वरस्य शान्त्यर्थं सह गौर्या महेश्वरः ।
अभिषिच्याम्बुभि शीतै चन्दनोत्पलगन्धिभि ॥

पुष्पचन्दनतोयेन यद्वा कुशवारिणा । स्नापयित्वा देवदेवं निरोगी जायते नर ॥
कल्पकोटिसहस्रैस्तु कल्पकोटिशतैरपि । ईप्सितं किञ्चित दृष्ट्वा गाणपत्यमवाप्नुयात्
वासांसि सुविचित्राणि सुसूक्ष्माणि मृदून्यपि । नवानि देवदेवाय दत्त्वा संदाक्रतेद्ध्रुवम्

यावत्तद्वस्त्रतन्तूनां परिमाणं प्रतिष्ठति ।
तावद्वर्ष सहस्राणि स्वाराज्याधिपतिर्भवेत् (ध्रुवम्) ॥

त्रिवृतं शुक्लपीतं वा पट्टसूत्रादि निर्मितम् । दत्तोपवीतं देवाय भवेद्वेदान्तपारग ॥
दिव्यलेपनकर्ता तु दिव्यगन्धसुचन्दनै । वर्षकोटिशत दिव्यं शिवलोके महीयते ॥
गन्धानुलेपनात्पुण्य द्विगुण चन्दनस्य तु । चन्दनागरुभि पुण्यं ज्ञेयमष्टगुणाधिकम् ॥
कृष्णागरोर्विशेषेण फल शतगुण भवेत् । तस्माच्चतुर्गुणं पुण्यं कुङ्कुमस्य विधीयते ॥
चन्दनागरुकर्पूरै चन्द्रपुष्पै सुगन्धिभि । कुङ्कुमैर्देवमालिप्य कोटिकल्पान्वसेद्दिवि ॥
स्थलाम्बुसम्भवं श्रेष्ठं मध्यमारण्यसम्भवम् । निर्गन्ध त्वधमं ज्ञेयं पत्र पुष्पं फलं तथा ॥
अतिशुक्लमतिश्रेष्ठ रक्तपुष्प तु मध्यमम् । पीतं चैवाधमं ज्ञेयं कृष्णपुष्पं ततोऽधमम् ॥

चित्रपुष्प ततो हीन वासितं तु ततोऽधमम् ।
केशकीटापविद्धानि पत्रपुष्पाणि सन्त्यजेत् ॥
कीटभिन्नानि सर्वाणि दूरत परिवर्जयेत् ।
पतितानि पृथिव्यां च तथा म्लानच्युतानि च ॥
अर्चनार्थं निषिद्धानि कथितानि महात्मभि ।
पाटाया अधिका ज्ञेया यतिका तुलसंभवा ॥
कार्पासतान्तवो सूत्रा त्रिमतन्तु प्रकल्पिता ।
वर्तिका परमोत्कृष्टा न तथान्या समाऽपरा ॥

कार्पासकोटिदीपानां विसतन्तु प्रकल्पितः । एको दीपः समोज्ञेयो देवस्य परमात्मनः
कपिलादि घृतोद्भूतः श्रेष्ठो दीपः प्रकीर्तितः । गोमात्रघृतसंभूतो दीप उत्तम मध्यमः ॥
महिषादि घृतोद्भूतः उत्तमाधम उच्यते । मध्यमोत्तमदीपः स्याद्यच्छ्वेततिलसंभवः ॥
शवलैस्तु तिलैर्दीपो मध्यमस्य तु मध्यमः । नानावर्णतिलोद्भूतो मध्यमाधम उच्यते ॥
सार्षपादपि च स्नेहाद्दीपश्चैवाधमोत्तमः । कुसुम्भैरण्डसंभूता ह्यधमस्य तु मध्यमः ॥
बीजादिस्नेहसंभूतो मध्यमस्याधमः स्मृतः । वसामेदोद्भवं दीपं प्रयत्नेन विवर्जयेत् ॥

काष्ठानि वारयेन्नित्यं दहेन्नित्यं तृणानि वा ।
यानि यानि प्रशस्तानि निषिद्धानि विवर्जयेत् ॥

चतुर्द्विस्त्र्यङ्गलज्वालदीपः स्यादुत्तमोत्तमः । प्रकाश मल्लिकाजाति मुकुलस्थूलवर्तिकः ॥

मध्यमः त्रिविधो ज्ञेयः तंतुभिश्चैव विंशभिः ।
चतुर्दशैः षोडशभिःसप्तभिर्वाऽधमः स्मृतः ॥

दीपप्रशंसा

दीपमेकं तु देवाय यो दद्याद्भक्तिपूर्वकम् । निरुजश्चक्षुषा धीमान् सूक्ष्मदर्शी भवेन्नरः ।
दीपद्वयं महेशाय यो दद्याच्चित्तशुद्धितः । चक्षुष्मानेव भवति नात्रकार्या विचारणा ॥
देवदेवाय यो दद्याद्भक्त्या दीपचतुष्टयम् । नित्यमेव भवेच्छ्रीमान् सर्ववेदविदांवरः ॥
दीपाष्टकप्रदाता तु वेदमन्त्रविदांवरः । विनियोगविधिज्ञश्च धनदेनापि भाग्यतः ॥
तुलितोभवतिक्षिप्रं सत्यमेतन्मयोदितम् । दीपद्वादश दाता तु देवदेवस्य भक्तितः ॥

गन्धर्वलोकमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ।
यस्तु षोडशसंख्याकान्दीपान्भक्त्या प्रकल्पते ॥
नवानां श्रीमतां तेषां निधीनामधिपो भवेत् ।
देवदेवाय यो दद्याद्दीपान्भक्त्या समन्वितः ॥
इन्द्रलोकमवाप्नोति चतुर्विंशतिसंख्यया ।
पञ्चाशद्दीपदानेन शूद्रो वैश्यत्वमाप्नुयात् ॥

क्षत्रियत्वमवाप्नोति वैश्यो राजा द्विजत्वकम् ।
आप्नुयादेव वच्म्येतच्चादरात् तत्कर्मभावुकम् ॥

वेदार्थदर्शी विप्रः स्याद्दीपदानप्रभावतः । न वेदार्थपरिज्ञानादन्याश्रीरस्ति विप्रे ॥
वेदमन्त्रार्थवित्प्राज्ञः मन्त्रौघविनियोगवित् । कल्पब्राह्मणमार्गेण स एवेश्वर उच्यते ॥
सम्पदन्या ततो नास्ति मनुष्याणां महात्मनाम् । देवानामपि सेन्द्राणां वेदार्थज्ञानतः परा ॥
धनरूपा श्रिय येन केन मार्गेण चित् सदा । शक्यते निरु सम्प्राप्तुं तन्मन्त्रार्थविवेचनम् ॥
अनेकजन्मशतकसहस्रतपसा श्रिया । सद्गुरूणां प्रसादेन दक्षिणामूर्त्यनुमहान् ॥
हयग्रीवमहिम्नैव दत्तात्रेयप्रसादतः । वेदमात्राधनस्त्वज्ञो जायते नान्यथा नरः ॥
शतदीपास्तु दत्ताय यथा तु नियतव्रतः । यमालयमदृष्ट्वैव विमानैः सूर्यसन्निभैः ॥
हंसयुक्तैर्गतिं लब्ध्वा स्वेच्छाचारी भवद्ध्रुवम् । दीपान् शतद्वयं यस्तु योजयेद्देवसन्निधौ ॥
वर्षकोटिशतं पुण्यं तस्य लोके महीयते । यः पञ्चशतदीपानां कारको देवसन्निधौ ॥
कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतैरपि । मर्त्यैर्दैवपुरे भोगाननुभूय महात्मभिः ॥
शतजन्मसु सम्राडत्र प्राप्नोत्यत्र प्रपञ्चित्वं । देवैरेव वर्णितानि चतुर्मुखमुखे पुरा ॥
दत्त्वैतान् द्विगुणपुण्यं कार्तिके द्विगुणं स्मृतम् । चतुर्गुणं दक्षिणे तु पञ्च चैवोत्तरायणे ॥
दीपोत्सवे चतुर्दश्याममायां प्रतिपद्दिने । न गण्यते विधात्रापि फलं तत्तादृशं महत् ॥
यो दद्यात् घृतदीपांस्तान्दद्यात्ना चैव पर्वसु । कार्तिक्यां प्रसक्तेनैव प्रकीर्णाघौघनाशनः ॥
आढकादुपपातकानि द्रोणेनैव तु पातकम् । पञ्चद्रोणघृतेनैव महापापात्प्रमुच्यते ॥
देवदेवं समुद्दिश्य दीपमाकाशगामिनम् । सम्प्राप्ते कार्तिके कुर्यान्महच्छ्रियमवाप्नुयात् ॥
त्रिपञ्च कार्तिके दीपाः दश द्वादशदीपकाः । दशस्थानन्दननकी दानतोऽनन्तमवाहि ॥
सप्तदीपा वृषाख्या वा मृगपूरयनामकः । वल्मीकदीपकल्याणनामको चतुराहृतिः ॥
रथदीपश्च सुमहान्कुम्भदीपो महोन्नतः । पञ्चमूर्तिः महादीपः कर्पूरश्चरमः परः ॥
दानमात्रेण भयानां तत्काले दर्शनादपि । साक्षात्सायुज्यदा एव पुनर्जन्मान्तरापहाः ॥
एतत्फलसहस्रांशकोटिमात्रस्य वा विधिः । वक्तुं युगसहस्रेण न शक्नोति पितामहः ॥
नीराजनस्य दत्तस्य कर्पूरेण कृतस्य वै । य उष्णेन स्वगात्राणि लेपयेत्तस्य देहतः ॥

जन्मान्तरमहापापकोटयो रोगकोटयः ।

तत्क्षणेन लयं यान्ति राजकुष्ठादयोऽखिलाः ॥

महानैवेद्यपरतः कार्यः पञ्चार्तिकादयः । रथदीपं प्रथमतः प्रकुर्वन्ति हि तान्त्रिकाः ॥

वैदिका पूर्वसंप्रोक्त क्रमेणैव न चान्यथा । चरमे सर्वदीपानां महानीराजनक्रिया ॥

कर्पूरेणैव कर्तव्या वैदिकैरपि तान्त्रिकैः । शाक्तैर्वैष्णवैः शैवैः समो धर्मोऽयमुच्यते

कर्पूरदीपकालेषु नमस्कारक्रियापरान् । अचिरादेव देवेश अनुगृह्णाति मानुषान् ॥

नीराजनात्परं नित्यं बृहत्सामेति मन्त्रतः ।

कार्यैव भस्मना रक्षा तच्छिष्टं भस्म देहिनाम् ॥

धारणात्पुष्टितुष्टिश्रीः संपदायुष्यदायकम् । नैवेद्यं सुमहन्नित्यं अन्नात्तण्डुलकारितात् ॥

कर्तव्यं स्याद्विशेषेण तण्डुलास्तेऽपि कीर्तिताः ।

प्रस्थान्यूनाः प्रकर्तव्याः पुरुषाहारमात्रकाः ॥

दृढाङ्गपुरुषा रोगरहिताष्टादशाब्दकः । अब्दो द्वादशमासोक्तः मासः पक्षद्वयात्मकः ॥

नातुलादिः प्रकथितः ते कार्यं पूर्णवत्सरः । शालीनां तण्डुलैः प्रस्थान्यूनैरन्नं सुसंस्कृतम

कुर्यान्नैवेद्यकार्याय देवस्य परमात्मनः । यावन्तस्तण्डुलास्तस्मिन् नैवेद्यान्नस्युरक्षिताः

तावद्युगसहस्राणि तल्लोके निवसन्ति ते । तत्कारका महात्मानः नैवेद्यपरिसंख्यया ॥

गुडखण्डगुडापूपान् गोधूमान्गुडसूपकान् ।

माषापूपान्षोडशाख्यान् चाणकान्मौद्गलान्परान् ॥

घृतपक्वान्तैलपक्वान् जलपक्वांस्तथादरात् । तथाम्बरीषपक्वादिकपालश्रपितानपि ॥

अग्नितप्तानश्मतप्तान् परान्नानाविधान्बहून् ।

सर्वान्भक्ष्यविशेषांश्च निखिलान्यत्नकारितान् ॥

शक्त्या नित्यं महेशस्य विशेषदिवसेष्वपि ।

प्रकल्पयेद्भक्तियुक्तः चित्रान्नानि फलान्यपि ॥

अभिघार्यैव पक्वानि सर्वाण्यस्य निवेदयेत् । पत्रं पुष्पं फलं वापि शालाद्दुधिमध्वपि

नवनीतादिकं हय्यङ्गवीनं च निवेदयेत् । देवदेवस्य सततं भोजनार्थाय कल्पितम ॥

सूतके मृतके चैव न कूर्याद्देवतार्चनम् । दानं प्रतिग्रहोहोमः स्वाध्यायं च निवर्तयेत् ॥
दीक्षान्वितानां सर्वेषां स्वीयदेव समर्चने । अधिकारोऽस्ति सततं पश्चार्द्रेणैव वाससा
प्रधानमन्त्रं तत्कुर्यात् क्षणमात्रेण पूजनम् । उक्षापरस्य धर्मोऽयं वैदिकस्य न संभवेत् ॥

अर्चने परकीये तु दीक्षायुक्तस्य सूतके ।
सर्वथा नाधिकारोऽस्ति तान्त्रिकस्यापि सन्ततम् ॥
सर्वदा तान्त्रिकस्यास्य तत्प्रतिष्ठितवर्त्मनः ।
शूद्रादिसंस्पर्शयोगात् पूजाकाले न बाधकम् ॥
पूजामध्ये तान्त्रिकोऽयं स्नात्वा शुद्धोऽपि संस्थितः ।
शूलाब्जदेवचक्राङ्घ्रिकिरीटस्पर्शनादितः ॥
शूद्रादि जातिर्निखिलाः स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा तदा तदा ।
पुनर्देवं च संस्पृश्य साक्षाद्विग्रहरूपिणम् ॥
चरन् शुद्धेन भावेन दृश्यते किल देवलः ।
तथा न वैदिको विप्रः अपि तिष्ठेत्क्षणं नु किम् ॥

तस्मात्तु वैदिको मार्गः तन्मार्गात्तु विलक्षणः । साक्षात्परंपरास्पृष्टौ शूद्रादीनां तथैव हि
महाघमर्षणस्नानान्मृदादि द्रव्यपूर्वकम् । स्वकर्मक्षमतामेति तादृग्वैदिकशास्त्रतः ॥
न सूतकं मस्करिणां शुद्धानां वर्णिनामपि । स्वधर्मविधुराणां च नास्त्येव किल सूतकम्
तद्धर्मोऽयं समाख्यातः वह्निकार्यं तु कालयोः ॥

ब्रह्मचारिधर्माः

दण्डोपवीतमौञ्जीनां अजिनस्य च धारणम् ।
कौपीन धारणं चापि तत् प्रा(स्त)रणधारणम् ॥

सदा गुरुकुलेवासः वेदाध्ययनमन्वहम् । भिक्षाशनं मातृपितृ शुश्रूषाचार्यवन्दनम् ॥
गन्धवस्त्राद्यलंकारवर्जनं शिष्टसेवनम् । ताम्बूलवर्जनं चापि स्त्रीबिम्बोकादि शून्यता ॥
गुरुवर्त्मानुसरणं तद्वाक्याप्रतिकूलता । त एते मुख्यधर्माःस्युरेतावन्मात्रधारणात् ॥

क्षत्रियत्वमवाप्नोति वैश्यो राजा द्विजत्वरम् ।
आप्नुयादेव वच्म्येतत्तादृक् तत्कर्मभासुरम् ॥

वेदार्थदर्शी विप्रः स्याद्दीपदानप्रभावतः । न वेदार्थपरिज्ञानादन्याश्रीरस्ति निर्णये ॥
वेदमन्त्रार्थविज्ञाता मन्त्रौषधिविनियोगवित् । कल्पब्राह्मणमार्गेण स स्वेश्वर उच्यते ॥
सपदन्या ततो नास्ति मनुष्याणां महात्मनाम् । देवानामपि सेन्द्राणां वेदार्थज्ञानतः परा
धनरूपा श्रिय येन केन मार्गेण चित् सदा । शक्यते किल संप्राप्तुं तन्मन्त्रार्थनिवेदनम् ॥
अनेकजन्मशतकमहत्तपसा श्रिया । सद्गुरूणां प्रसादेन दक्षिणामूर्त्यनुग्रहात् ॥
हयग्रीवमहिम्नैव दत्तात्रेयप्रसादतः । वेदमानार्थतत्त्वज्ञो जायते नान्यथा नरः ॥
शतदीपांस्तु देवाय दत्त्वा तु नियतात्मवान् । यमालयमदृष्ट्वैव विमाने सूर्यसन्निभे ॥
हंसयुक्ते गतिं लब्ध्वा स्वेच्छाचारी भवेद् ध्रुवम् । दीपान् शतद्वयं यस्तु योजयेद्देवसन्निधौ
वर्षकोटिशतं पुण्यं तस्य लोके महीयते । यः पञ्चशतदीपानां कारको देवसन्निधौ ॥
कल्पकोटिसहस्राणि कल्पकोटिशतैरपि । भक्तेर्देवपुरे भोगाननुभूय महात्मभिः ॥
शतजन्मसु सम्राट्त्वं प्राप्नोत्येव मयाभिमतः । देवैरेव वर्णितानि चतुर्मुखमुखैः पुरा ॥
रात्रौ तत् द्विगुणं पुण्यं कार्तिके द्विगुणं स्मृतम् । चतुर्गुणं दक्षिणे तु पञ्च चैवोत्तरायणे ॥
दीपोत्सवे चतुर्दश्याममायां प्रतिपद्दिने । न गण्यते विधात्रापि फलं तत्तादृशं महत्
यो दद्यात् घृतदीपांस्तान्देवानां चैव पर्वसु । कार्तिक्यां प्रस्थकेनैव प्रकीर्णाघौघनाशनम्
आढकादुपपातकानि द्रोणेनैव तु पातकम् । पञ्चद्रोणघृतेनैव महापापात्प्रमुच्यते ॥
देवदेवं समुद्दिश्य दीपमाकाशवर्तिनम् । संप्राप्ते कार्तिके कुर्यान्महच्छ्रियमवाप्नुयात् ॥
त्रिपञ्च कार्तिकौ दीपौ दश द्वादशदीपकौ । देवस्यानन्दजनकौ दानतोऽनन्तमेव हि ॥
सप्तदीपो कूपाख्यो वा मृगपूरूपनामकः । वल्मीकदीपकल्याणनामको चतुराकृतिः ॥
रथदीपश्च सुमहान्कुम्भदीपो महोन्नतः । पञ्चमूर्तिं महादीपाः कर्पूरश्रमः परः ॥
दानमात्रेण मर्त्यानां तत्काले दर्शनादपि । साक्षात्सायुज्यदा एव पुनर्जन्मान्तरापहाः
एतत्फलसहस्रांशकोटिमात्रस्य वा विधिः । वक्तुं युगसहस्रेण न शक्नोति पितामहः ॥
नीराजनस्य दत्तस्य कर्पूरेण कृतस्य वै । य उष्णेन स्वगात्राणि लेपयेत्तस्य देहतः ॥

जन्मान्तरमहापापकोटयो रोगकोटयः ।

तत्क्षणेन क्षयं यान्ति राजकुष्ठादयोऽखिलाः ॥

महानैवेद्यपरतः कार्यः पञ्चार्तिकादयः । रथदीपं प्रथमतः प्रकुर्वन्ति हि तान्त्रिकाः ॥

वैदिका पूर्वसंप्रोक्त क्रमेणैव न चान्यथा । चरमे सर्वदीपानां महानीराजनक्रिया ॥

कर्पूरेणैव कर्तव्या वैदिकैरपि तान्त्रिकैः । शाक्तैर्वैष्णवैः शैवैः समो धर्मोऽयमुच्यते

कर्पूरदीपकालेषु नमस्कारक्रियापरान् । अचिरादेव देवेश अनुगृह्णाति मानुषान् ॥

नीराजनात्परं नित्यं गृहाणेमेति मन्त्रतः ।

कार्यैव भस्मना रक्षा तच्छिष्टं भस्म देहिनाम् ॥

धारणात्पुष्टितुष्टिश्रीः संपदायुष्यदायकम् । नैवेद्यं सुमहन्नित्यं अन्नात्तण्डुलकारितात् ॥

कर्तव्यं स्याद्विशेषेण तण्डुलास्तेऽपि कीर्तिताः ।

प्रस्थान्यूनाः प्रकर्तव्याः पुरुषाहारमात्रकाः ॥

षोडशाङ्गपुरुषा रोगरहिताष्टादशाब्दकः । अब्दो द्वादशमासोक्तः मासः पक्षद्वयात्मकः ॥

नातुलादिः प्रकथितः ते कार्यं पूर्णवत्सरः । शालीनां तण्डुलैः प्रस्थान्यूनैरन्नं सुसंस्कृतम्

कुर्यान्नैवेद्यकार्याय देवस्य परमात्मनः । यावन्तस्तण्डुलास्तस्मिन् नैवेद्यान्नस्युरक्षिताः

तावद्युगसहस्राणि तल्लोके निवसन्ति ते । तत्कारका महात्मानः नैवेद्यपरिसंख्यया ॥

गुडखण्डगुडापूपान् गोधूमान्गुडसूपकान् ।

माषापूपान्षोडशाख्यान् चाणकान्मौद्गलान्परान् ॥

घृतपक्वान्तैलपक्वान् जलपक्वांस्तथादरात् । तथाम्बरीषपक्वादिकपालअर्पितानपि ॥

अग्नितप्तानश्मतप्तान् परान्नानाविधान्बहून् ।

सर्वान्भक्ष्यविशेषांश्च निखिलान्यत्नकारितान् ॥

शक्त्या नित्यं महेशस्य विशेषदिवसेष्वपि ।

प्रकल्पयेद्भक्तियुक्तः चित्रान्नानि फलान्यपि ॥

अभिघार्यैव पक्वानि सर्वाण्यस्य निवेदयेत् । पत्रं पुष्पं फलं चापि शालाडुदधिमध्वपि

नवनीतादिकं हय्यङ्गवीनं च निवेदयेत् । देवदेवस्य सततं भोजनार्थाय कल्पितम् ॥

पञ्चद्रव्ये दत्वा महती चित्तानुयायात् । पूगीफलं यवभिन्नं गन्धकर्पूरमिश्रितम् ॥ ताम्बूलपुञ्जं पुरतं त्रिपुटं चापवर्जितम् । अग्रदीनं त्रिपुटं च सुविघूर्णं समर्पयेत् ॥ ताम्बूलमिति विज्ञानं यो देवाय निवेदयेत् । सुगन्धतेज तेजस्वी सर्वाविषयसुन्दर ॥ कल्पकोटिशतं दिव्यं शिवलोके महीयते । प्रणम्य दण्डवद्भूमौ नमस्कारेण योजयेत् पदागमिमवाप्नोति मनु आमिष भोजनम् । प्रदक्षिणं च कुर्यात् देवदेवं जगद्गुरुम् ॥ अश्वमेधसहस्रस्य फलमाप्नोति तत्क्षणात् । शिवं प्रदक्षिणीकृत्य सव्यासव्यविधानतः सूत्रमन्त्रं जपन्मौनी पदगुल्फौ शनैःशनैः । छाया च धामसूत्रं च लङ्घन्परिहरन् शनै देवं प्रदक्षिणीकृत्य दृष्ट्वा शंभुं प्रणम्य च । सव्यापसव्यमार्गेण सुदर्शनाय वा स्मरन् मृदुगत्या चित्तशुद्ध्या तदेकाग्रमनाः परम् । सम्यक् प्रदक्षिणं कृत्वा पञ्चाक्षरपरायण अष्टाक्षरपरो वापि द्वादशाक्षरगोऽपि वा । अथवा स्तवगाथया विष्णुगायत्रियापि वा यथा समन्तं कुर्याद्वा ध्यायन्नेवं यथोक्तवत् । कृत्वा प्रदक्षिणं भक्त्या देवदेवं जगद्गुरुम् अश्वमेधसहस्रस्य संख्येन लभते फलम् । दण्डप्रणाम आद्य स्यात्प्रणाम. स्यात्द्वितीयक उपरिशाञ्जलिकृत प्रणाम त्रिविध कृत । त्रिशिरश्चैव तु पञ्चाङ्ग अष्टाङ्गश्च तथा त्रिधा पुन एव प्रणाम तद्विधिर्महात्मभि । पुष्पैरञ्जलिमापूर्य राजाधिमनुना पुरः ॥

नमोन्ताद्यक्षिसंयुक्त देवं संचिन्त्य मन्त्रवित् ।
शीर्ष्णि देवस्य दत्त्वेन पुष्पाञ्जलिमनुत्तमाम् ॥

पुन प्रदक्षिणं कृत्वा स्वीय संनिधिगोऽस्यते । दण्डवत्प्रणमेद्भूमौ न परत्रेणापि पीठके परचाद्वा कटे तल्पे प्रणमेन्नैव सर्वथा । शिरसा हस्तयुग्मेन कर्णाभ्यां चुबुकेन च ॥

बाहुभ्यां सुसमष्टाङ्गं संस्पृश्य प्रणमेद्विभुम् ।
उरसा शिरसा दृष्ट्या मनसा श्रद्धया गिरा ॥

पद्भ्यां कराभ्यां कर्णाभ्यां प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरित । यथोचितं नमेदेवं देशकालाद्यपेक्षया अञ्जल्यैव कदाचित्तु दूराद्गोपुरदर्शने । धावमानोऽभियायुर्यादञ्जल्यैव प्रदक्षिणम् ॥

वाङ्मात्रेण कदाचित्तु ध्यानेनापि कदाचन ।
कीर्तनस्मरणाभ्यां च नमस्कारान्समाचरेत् ॥

ुतके मृतके चैव न कुर्याद्देवतार्चनम्। दानं प्रतिग्रहोहोमः स्वाध्यायं च निवर्तयेत्॥
ीक्षान्वितानां सर्वेषां स्वीयदेव समर्चने। अधिकारोऽस्ति सततं पश्चाद्रेणैव वाससा
धानमन्त्रं तत्कुर्यात् क्षणमात्रेण पूजनम्। उक्षापरस्य धर्मोऽयं वैदिकस्य न संभवेत्॥

अर्चने परकीये तु दीक्षायुक्तस्य सूतके।
सर्वथा नाधिकारोऽस्ति तान्त्रिकस्यापि सन्ततम्॥
सर्वदा तान्त्रिकस्यास्य तत्प्रतिष्ठितवर्मनः।
शूद्रादिसंस्पर्शयोगात् पूजाकाले न बाधकम्॥
पूजामध्ये तान्त्रिकोऽयं स्नात्वा शुद्धोऽपि संस्थितः।
शूलास्त्रदेवचक्राङ्घ्रिकिरीटस्पर्शनादितः॥
शूद्रादि जातिर्निखिलाः स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा तदा तदा।
पुनर्देवं च संस्पृश्य साक्षाद्विग्रहरूपिणम्॥
चरन् शुद्धेन भावेन दृश्यते किल देवलः।
तथा न वैदिको विप्रः अपि तिष्ठेत्क्षणं नु किम्॥

तस्मात्तु वैदिको मार्गः तन्मार्गात्तु विलक्षणः। साक्षात्परंपरास्पृष्टौ शूद्रादीनां तथैव हि
महाघमर्षणस्नानान्मृदादि द्रव्यपूर्वकम्। स्वकर्मक्षमतामेति तादृग्वैदिकशास्त्रतः॥
न सूतकं मस्करिणां शुद्धानां वर्णिनामपि। स्वधर्मविधुराणां च नास्त्येव किल सूतकम्
तद्धर्मोऽयं समाख्यातः वह्निकार्यं तु कालयोः॥

ब्रह्मचारिधर्माः

दण्डोपवीतमौञ्जीनां अजिनस्य च धारणम्।
कौपीन धारणं चापि तत् प्रा(स्त)रणधारणम्॥

सदा गुरुकुलेवासः वेदाध्ययनमन्वहम्। भिक्षाशनं मातृपितृ शुश्रूषाचार्यवन्दनम्॥
गन्धवस्त्राद्यलंकारवर्जनं शिष्टसेवनम्। ताम्बूलवर्जनं चापि स्त्रीविम्बोकादि शून्यता॥
गुरुवर्त्मानुसरणं तद्वाक्याप्रतिकूलता। त एते मुख्यधर्माःस्युरेतावन्मात्रधारणात्॥

यत्तद्द्रव्ये दत्ता महतीं श्रियमाप्नुयात्। पूगीफल यत्ननिर्मितं न यत्पूरमिश्रितम्॥
तस्मात्त्रिगुणं पुण्य त्रिगुण चापराजितम्। प्रमहीन त्रिगुद्ध च गुविचूर्ण समन्वितम्॥
ताम्बूलमिति विरयातं यो देवाय निवेदयेत्। मुख वर्वेन वेन्द्री सर्वावयवसुन्दर॥
कल्पकोटिशत दिव्य शिवलोके महीयते। प्रणम्य दण्डवद्भूमौ नमस्कारेण योनवेत्
परागतिमवाप्नोति प्रभु चामित्र चोत्तमम्। प्रदक्षिण य कुरुते देवदेव जगद्गुरुम्॥
अश्वमेधसहस्रस्य फलमाप्नोति तत्क्षणात्। शिव प्रदक्षिणीकृत्य सव्यासव्यविधानत
मूलमन्त्र जपन्मौनी सद्गुरुणा मतेक्षित। छायां च धामसूत्रं च जन्तु परिहरन् शनै
देव प्रदक्षिणीकुर्य दृष्ट्वा शम्भु प्रणम्य च। सव्यापसव्यमार्गेण शुद्धगाथ वा परम
मृदुगत्या चित्तशुद्ध्या तदेकाग्रमना परम्। सम्यक् प्रदक्षिण कृत्वा पञ्चाक्षरपरायण
अष्टाक्षरपरो वापि द्वादशाक्षरगोऽपि वा। अथवा रुद्रगायत्र्या विष्णुगायत्रियापि वा
यथा सभवत कुर्याद् ध्यायन्नेव यथोक्तवत्। कृत्वा प्रदक्षिण भक्त्या देवदेव जगद्गुरुम्
अश्वमेधसहस्रस्य सरयेन लभते फलम्। दण्डप्रणाम आद्य स्यात्प्रणाम स्याद्द्वितीयक
उपविश्याञ्जलिकृत प्रणाम त्रिविध स्मृत। त्रिभिरष्टैस्तु पञ्चाङ्गैरष्टाङ्गैश्च तथा त्रिधा
पुन स एव प्रत्यात सद्विधिनैर्महाभि। पुष्पैरञ्जलिमापूर्य तत्राधिमतुना पुर॥

नमोन्ताङ्कृत्तिसयुक्त देव सचिन्त्य मन्त्रवित्।
शीर्ष्णि देवस्य दत्वैव पुष्पाञ्जलिमनुत्तमाम्॥

पुन प्रदक्षिण कृत्वा स्वीय सन्निधिगोऽग्रवै। दण्डवत्प्रणमेद्भूमौ न यत्रणापि पीठव
परकाया कट तल्पे प्रणमेन्नैव सर्वथा। शिरसा हस्तयुग्मेन कर्णाभ्यां चुबुकेन च॥

बाहुभ्यां भुवमष्टाङ्ग सस्पृश्य प्रणमेद्विभुम्।
उरसा शिरसा दृष्ट्या मनसा श्रद्धया गिरा॥

पद्भ्यां कराभ्यां कर्णाभ्यां प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरित। यथोचित नमेद् व देशकालाद्यपेक्षया
अञ्जल्यैव कदाचित्तु दूराद्गोपुरदर्शने। धावमानोऽभियात्कुर्यादञ्जल्यैव प्रदक्षिणम्॥

वाङ्मात्रेण कदाचित्तु ध्यानेनापि कदाचन।
कीर्तनस्मरणाभ्यां च नमस्कारान् समाचरेत्॥

सूतके मृतके चैव न कुर्याद्देवतार्चनम्। दानं प्रतिग्रहो होमः स्वाध्यायं च निवर्तयेत्॥
दीक्षान्वितानां सर्वेषां स्वीयदेव समर्चने। अधिकारोऽस्ति सततं पश्चाद्रंगेव वाससा
प्रधानमन्त्रं तत्कुर्यात् क्षणमात्रेण पूजनम्। उक्तापरस्य धर्मोऽयं वैदिकस्य न संभवेत्॥

अर्चने परकीये तु दीक्षायुक्तस्य सूतके।
सर्वथा नाधिकारोऽस्ति तान्त्रिकस्यापि सन्ततम्॥
सर्वदा तान्त्रिकस्यास्य तत्प्रतिष्ठितवर्त्मनः।
शूद्रादिसंस्पर्शयोगात् पूजाकाले न बाधकम्॥
पूजामध्ये तान्त्रिकोऽयं स्नात्वा शुद्धोऽपि संस्थितः।
शूलादिदेवचक्राङ्कत्रिकिरीटस्पर्शनादितः॥
शूद्रादि जातिर्निखिलाः स्पृष्ट्वा स्पृष्ट्वा तदा तदा।
पुनर्देवं च संस्पृश्य साक्षाद्विग्रहरूपिणम्॥
चरन् शुद्धेन भावेन दृश्यते किल देवलः।
तथा न वैदिको विप्रः अपि निष्ठेलक्षणं नु किम्॥

तस्मात्तु वैदिको मार्गः तन्मार्गात्तु विलक्षणः। साक्षात्परंपरास्पृष्टौ शूद्रादीनां तथैव हि
महायमयंगलानान्मृदादि क्रयपूर्वकम्। स्वकर्मक्षमतामेति तादृग्वैदिकशास्त्रतः॥
न सूतं मस्करिणां शुद्धानां वर्णिनामपि। स्वधर्मविधुराणां च नास्त्येव किल सूतकम्
तद्धर्मोऽयं समाख्यातः वह्निकार्यं नु कालयोः॥

ब्रह्मचारिधर्माः

ब्रह्मचारी भवच्छूद्र दृष्टपातक्यर्जनात् । गृहीतवसवरोवर्णो नेनयीय कदाचन ॥

मौञ्जीदण्डाजिनत्यक्त युवा विंशतिवार्षिक ।

भवत्यघातिममोवर्णो यद्युष्णीषधर पुन ॥

गृहीतवस्त्रालङ्कृतश्च तिलवातसम स्मृत । स(म)क्रन्दनपरो भूय दुष्टाम्बष्ठ इति स्मृत ॥

पुनस्ताम्बूलवदन साक्षाद्वैग स एव हि । पुन गन्धपरश्चेत्तु सुनोऽय नात्र सशय ॥

स्त्रीविम्बोष्ठादिना सोऽय भिल्लश्चाधालयको भवेत् ।

तत्रापि स्तरधाक् म् रो वेदब्राह्मणभीषण ॥

नेक्षणीयो न सभाष्य नोपकार्योऽपि वर्वर ।

नित्य न दृयनीयश्च न सम्राह्यश्च सर्वथा(था) ॥

देशादुद्घाटनीयस्तस्मात् दयापात्रमय न हि । अन्तर्वेदी सन्नकरो भूमि दुन्दुभिकेक्षणे ॥

यदि वर्णो प्राजापत्यसहस्रेण पुनस्तथा । पुनस्सस्कारतश्चापकौत्मे धेनुद्वयेन च ॥

मासेन यावकाहाराच्छुद्धोऽय कथिता बुधै । सा यदा तेन सगेन गर्भिणा प्रभवेत्तदा

त जात पुल्कसेष्वेव योनयेत्पञ्चरापिकम् । तत सापि पुरोक्तेन चित्तेनैव शनै पुन

भागीरथीस्नानशतै घृतशौचाष्टकैरपि । पञ्चगव्यप्राशनेन लक्षवतिशतेन च ॥

शुद्धाभवति धर्मज्ञैरित्येव चित्तनिर्णय । एतेन पतिताना च कुण्डगोलकयोरपि ॥

अभिनिम्नु(मु)क्ताभ्युदिते परिविन्नादि पापिनाम् ।

महापातकिना सर्वेषोपपातकिनामपि ॥

चित्तात्पर शास्त्रमागाम् शुद्धानामपि केवलम् ।

स्वभावात्मैव ते शुद्ध प्रभवन्त्येव सन्ततम् ॥

परेषा निन्दिता च कर्मार्हा न भवन्त्यपि । मस्करी यद्यवलथा दूषितो रति शब्दत

सद्य उद्घाटनीय स्यात्स्वदेशात्तत्क्षणन वै । द्रव्यार्जनपद् द्वारा यति दूरात्परित्यजेत्

य ण यदि ते नाय पश्चाद्दिष्टेव त त्यजेत् ।

असकृद्याचितश्चेत्तु गृहीतेन शनै परम् ॥

अदर्शन व्रजेद्धीमान्कत्वारेणाथ वा त्यजेत् ।

तदितस्तेन चेन्मौर्ख्यान्निवृत्यैनमुपायत ॥

ः शनैर्वा संताड्य दूरमुच्चाटयेदमुम्। ताडनस्य असक्तौ तु यतेदुस्य संभवे॥
न तत्तु कर्तव्यं बहुभिर्मिलितैः परैः। तत्कर्तव्यं दुष्टभावे तस्मिन्नोचेन्न तथरेत्॥
न्यायताडितो भिक्षुः ब्रह्महत्याफलप्रदः। प्रभवेत्सद्य एवात्र नात्र कार्या विचारणा
द्वर्णेऽपि संकुर्यात्पितका शास्त्रवर्त्मना। भिक्षान्नसदनन्निविधिना तस्मिन्कर्मणि सूतके
यं सद्यः प्रभवति ब्रह्मचारी पुनस्ततः। तस्मिन्कर्मणि निर्वृत्ते शुद्ध एव भवेदपि॥
क्येऽपि तथा तावत् सूतके कर्ममात्रके। पिण्डार्थाय तथा वर्णी पाकं कुर्याच मस्करी

तत्पिण्डायान्य एव स्यात्पाककर्ता गृही वनी।
नान्यः पाकं प्रकुर्वीत विधवान्याथ वा पुनः॥

यत्र वर्णी मस्करी वा पाकार्थं पावके तृणम्। इन्धनं वा निक्षिपतः तत्राग्रं लयनेति वै
पाकमात्रं धनं क्षिप्त्वा ब्रह्मचार्यपि मस्करी। ब्रह्महत्यां भ्रूणहत्यां वीरहत्यामवाप्नुतः॥

अग्निकार्याग्निहोत्रादौ वर्णिनः समिधां शुचौ।
निक्षेपणाधिकारः स्यान्नान्नपाचनकर्मणि॥
यतिश्च ब्रह्मचारी च पक्वान्नस्वामिनावुभौ।
भोज्यमिष्टं तयोर्दत्वा सद्यः क्रतु फलं लभेत्॥
गृही वा गृहिणी नूनं सत्यं वच्मि पुनः पुनः।
समुद्युक्ताय भुक्त्यर्थं बालाय ब्रह्मचारिणे॥

सलं जलं पत्रपात्रे लवणं शाकभूतके। रसं तत्र घृतक्षीरं भुक्तिसाधकवस्तु तत्॥
दत्वा तत्क्रतुसंज्ञातः सुकृतं परसंस्थितम्। अनश्वरममोघं तल्लभतेऽल्पयत्नतः॥
ये वेदाध्ययने तस्मै वर्णिने धर्मचारिणे। औदर्यपीडशान्त्यर्थं मारीचं कल्कमात्रकम्
स्नेहौषध गुडादीनि लड्डुकं शष्कुलीमपः। यच्छन्यते तद्धिताय ददन्ति किलतेऽमलाः॥
सुपुत्रपौत्रसहिताः नित्यश्रीकाश्चिरायुषः। नष्टापमृत्यवः प्राप्त वाजिमेधफलाश्च ते॥

भवेयुरेव वो वच्मि तत्फलं तादृशं महत्।
विद्याधीनोऽपि भगवान् साक्षाल्लक्ष्मीपतिर्विभुः॥

तन्मनोरथ पूत्यासौ प······तं प्रपद्यते। यतिहस्ते जलं दद्याद्भैक्षं दद्यात्ततः परम्॥

तद्दूमैर्न मेरुणा तुल्यं तत्र सागरोपमम्। मोऽयं यत्युपकारोऽपि तादृशो ब्रह्मविद्भवेत्

धर्माविरोधनं सर्वं तदात्मार्चितं परम्।
कायाय दण्डमात्रेण यतिं पूज्यो हि जन्मनाम्॥
यतिनिन्दा कुत्सी मा न कार्यानो द्विजन्मभिः।
प्रमथनमप्रमथन्याल देवं संपूज्य तु परम्॥

वैश्वदेवम्

वैश्वदेवपरो भूयात् नित्यं च ब्राह्मणोत्तम।
अन्नस्य चालनस्यैव सत्कारोऽयं तथा पुनः॥

प्रीत्यर्थं परमेशस्य वैश्वदेवं समाचरेत्। कालद्वयेऽपि तद्दुर्शात् अथवा पुनरेक(कम्)
सायंकालस्यापवृद्या कुर्यान्म प्राह्न एव वै। पचनाग्नौ प्रकर्तव्यमथवौपासनानले॥
पचनाग्निकृते होमे तदन्नं संस्कृतं भवेत्। सर्वेषामपि मोक्षूणां तस्मिन्नौपासने तु तत्
कुर्तव्यायदि साभिरसो तदन्यस्योमु संस्कृतम् प्रमथेदेव मान्येषा तस्माच्चपचनानले॥
प्रकर्तव्यं विशेषेण च ... विनम्। पचनाग्निं प्रतिष्ठाप्य व्यास्वालंकृत तत्परम्॥
कृत्वा वा शाकलं होमं परिषेचनपूर्वकम्। पञ्चभूतापतुरयं वैश्वदेवं समाचरेत्॥

सभार्य सन् शुचिर्भि(र्वि विधिनास) न्य(स्य)ायत।
प्रज्वाल्य वह्निं विधिना परिषेचनत परम्॥
पडाहुती प्रकुर्वीत वैशान्ते शाकल्पपूर्वके।
अल्पोष्णं जुहुयात्पश्चात् उत्तरात्परिषेचनात्॥

कुर्याद्धर्मादिभ्यो यथा क्रमात्। वैहायसबलिं कुर्यादन्नप्रदानं च शक्तितः॥
देवयज्ञादिकं कुर्यात्क्रमेण सुसमाहितः। निधुदृष्टिपूर्वेण — — ॥
रथचक्राकृति वापि नराकृतिमथापि वा। अथवा धनुराकारं यथारुचि समाचरेत्॥
परिषेचनमेतेषां पृथगेव समाचरेत्। तत्क्रमं चापि वक्ष्यामि स्पष्टं तद्भ्रम॥
एकं द्वौ चतुरश्चैकमेकमेकं दर्शान तु। एकमेकं पुनश्चैकं एकं तं परिषेचनम्॥
पञ्चसूना गृहस्थस्य वर्धन्तेऽहरहस्सदा। कण्डिनी पेषिणी चुल्ली जलकुम्भ उपस्कर॥

ानेतान्ध······र्थ ते च मुहुर्मुहुः। एतेषां पावनार्थाय पञ्चयज्ञाः प्रकीर्तिताः॥

(क)खण्डिनी मुसलोलूखलादिरे (पः) प्रकीर्तितः।
पेषिणी दृपदादिः स्यात्पाकस्थानं तु चुल्लिनी॥

उपस्करस्तु शूर्पादिः उदकुम्भादिना परः। पकाभावे प्रवासे च तण्डुलानोषधींस्तथा॥
पयोदधिघृतं वापि कन्दमूलफलानि वा। यजेद्देवान्समुद्दिश्य जलदानेन वा जले॥
द्रवं स्रुवेण होतव्यं पाणिना कठिनं हविः। एतेन मुख्यकल्पेन वैश्वदेवक्रियां चरेत्॥
अनश्नतापि कर्तव्यमन्यथा पातकी भवेत्। स्नातको ब्रह्मचारी वा पृथग्भावे भवेद्यदि
वै ··· ··· स्त्री बालौ कारयेत्तथा। भिक्षान्नं पक्वमथवा येन केनापि बन्धुना
सच्चरित्रेण पक्वं तद्ब्रह्मचारी तु नित्यशः। अभोक्त्वा तु भुञ्जीयाद्दृष्ट्वा शीत्वा ···॥
विध)वा विधुरो वापि होमकर्म बहिष्कृतम्। कदाचन न भुञ्जीत विभक्तेष्वेषु चोदितः
धर्मोऽयमविभक्तेषु संसृष्टेनैव यत्कृतम्। संस्कृतं प्रभवे ··· मेव तत्॥
प्रथमो ब्रह्मयज्ञः स्याद्देवयज्ञो द्वितीयकः। भूतयज्ञः तृतीयः स्यात्पितृयज्ञस्तुरीयकः॥

नृयज्ञः पञ्चमः प्रोक्तः पञ्चयज्ञाः प्रकीर्तिताः।
स्वाध्याये ब्रह्मयज्ञः स्याद्देवयज्ञोऽग्नि होमतः॥

भूतयज्ञबलिः प्रोक्तो हुतशेषादनन्तरः। पितृयज्ञः स्वधामन्त्रात्क्रियते यत एव हि॥
मनुष्ययज्ञो हन्तेति मनुष्ये भ ... । ··· य क्रियते यज्ञः सोऽयं नरविशेषणः॥

यज्ञो म ... चरोयं कथितः कल्मषापहः।
एवं सामान्यतः प्रोचुरिमान्यज्ञान्मनीषिणः॥

विशेषेणात्र वक्ष्यामि चै(तेषामन्त्रमुत्तमम्)। देवेभ्य इति मन्त्रेण क्रियते यस्स एव हि॥
देवयज्ञ इतिप्रोक्त अग्रदानात्परं न चेत्। पूर्ववासमनेष्टेयः पृथक् संकल्पपूर्वकः॥
विधु दृष्टि क्रियापूर्वं ···· ··· । एवं शिष्टास्त्रयः प्रोक्ताः पितृभ्य इति मन्त्रतः॥
अग्नेर्दक्षिणभागेसः क्षेपणीयो बलिर्महान्। अत्रापसव्यं कार्यं स्यात्तथा चैवाप्रदक्षिणम्
···· ···· न्युक्त्वा भूतयज्ञं समाचरेत्। उपवीतेन कार्योऽयं देवयज्ञवदेव वै॥
मनुष्ययज्ञश्च ततः मनुष्येभ्य इति मन्त्रतः। निवीतेन प्रकर्तव्यो यज्ञोऽयं ···· हान्॥

तद्भैक्ष मेरुणा तुल्यं तत्रन्न सागरोपमम्। सोऽयं यत्युपकारोऽपि तादृशो मन्वनुकि

घर्मातिरोधत सर्वं तदात्तत्राचितं परम्।
कापाय दण्डमात्रेण यति पूज्यो हि जन्मनाम्॥
यति निन्दा कुत्सी सा न कायानो द्विजन्मभि।
प्रमत्तमप्रमत्त्याल देवं संपूज्य तत्परम्॥

वैश्वदेवम्

वैश्वदेवपरो भूयात् नित्यं च ब्राह्मणोत्तम।
अन्नस्य चात्मनश्चैव संस्कारोऽयं तथा पुन॥

प्रीत्यर्थं परमेशस्य वैश्वदेवं समाचरेत्। काण्डद्वयेऽपि तत्कुर्यात् अथवा पुनरेकदा
सायंकाल्यापक्वत्या कुर्यान्मध्याह्न एव वै। पचनाग्नौ प्रकर्तव्यमथवौपासनानले।
पचनाग्निहुते होमे तदन्नं संस्कृतं भवेत्। सर्वेषामपि भोक्तॄणां तस्मिन्नौपासने तु॥
कर्तव्यायदि साभिरमा तदन्नस्योस्तु संस्कृतम् (प्रमश्रदेव नान्येषा तस्मात्तत्पचनानले।
प्रकर्तव्य विशेषेण वे विनम्। पचनाग्निं प्रतिष्ठाप्य व्याहृत्यालंकृत तत्परम्।
कृत्वा वा शाकल होमं परिषेचनपूर्वकम्। पञ्चसूनापनुत्यर्थं वैश्वदेवं समाचरेत्।

समाप्य मन शुचिर्वि(प्र विधिनास) भ्य(स्य)याग्यत।
प्रज्वाल्य वह्निं विधिना परिषेचनत परम्॥
यद्वाहुती प्रकुर्वीत वैशान्ये शास्त्रसूचके।
अल्पोष्णं जुहुयात्पश्चात् उत्तरात्परिषेचनात्॥

कुर्याद्भूतादिभ्यो यथा क्रमात्। वैहायसबलिंकुर्यादभयदानं च शक्तित॥
देवयज्ञादिकं कुर्यात्क्रमेण सुसमाहित। विप्र दृष्टिप्रपूर्वेण -॥
रथचक्राकृति वापि नराकृतिमथापि वा। अथवा धनुराकारं यथारुचि समाचरेत्॥
परिषेचनमेतेषां पृथगेव समाचरेत्। तत्क्रम चापि वक्ष्यामि स्पष्टं तद्यथ ॥
एकं द्वौ चतुरश्चैकमेकमेकं दशैव तु। एस्मेकं पुनश्चैकं एकं सं परिषेचनम्॥
पञ्चसूना गृहस्थस्य वर्तन्तेऽहरहस्सदा। कण्डिनी पेषिणी चुल्ली उदकुम्भ उपस्कर॥

नेतान्ध……र्थं ते च मुहुर्मुहुः । एतेषां पावनार्थाय पञ्चयज्ञाः प्रकीर्तिताः ॥

(क)खण्डिनी मुसलोलूखलादि(र) (प:) प्रकीर्तितः ।
पेषिणी दृषदादिः स्यात्पाकस्थानं तु चुल्लिनी ॥

उपस्करस्तु शूर्पादिः उदकुम्भादिना परः । पकाभावे प्रवासे च तण्डुलानोषधींस्तथा ॥
पयोदधिघृतं वापि कन्दमूलफलानि वा । यजेद्देवान्समुद्दिश्य जलदानेन वा जले ॥
द्रवं स्रुवेण होतव्यं पाणिना कठिनं हविः । एतेन मुख्यकल्पेन वैश्वदेवक्रियां चरेत् ॥
अनश्नतापि कर्तव्यमन्यथा पातकी भवेत् । स्नातको ब्रह्मचारी वा पृथग्भावे भवेद्यदि
वै … … स्त्री वालौ कारयेत्तथा । भिक्षान्नं पक्वमथवा येन केनापि बन्धुना
सब्रित्रेण पक्वं तद्ब्रह्मचारी तु नित्यशः । अग्नौकृत्वा तु भुञ्जीयाद्दृष्ट्वा शीत्वा … ॥
विध)वा विधुरो वापि होमकर्म वहिष्कृतम् । कदाचन न भुञ्जीत विभक्तेष्वेषु चोदितः
धर्मोऽयवविभक्तेषु संस्पृष्टेनैव यत्कृतम् । संस्कृतं प्रभवे … मेव तत् ॥
प्रथमो ब्रह्मयज्ञः स्याद्देवयज्ञो द्वितीयकः । भूतयज्ञः तृतीयः स्यात्पितृयज्ञस्तुरीयकः ॥

नृयज्ञः पञ्चमः प्रोक्तः पञ्चयज्ञाः प्रकीर्तिताः ।
स्वाध्याये ब्रह्मयज्ञः स्याद्देवयज्ञोऽग्नि होमतः ॥

भूतयज्ञबलिः प्रोक्तो हुतशेषादनन्तरः । पितृयज्ञः स्वधामन्त्रात्क्रियते यत एव हि ॥
मनुष्ययज्ञो हन्तेति मनुष्ये भ … । … य क्रियते यज्ञः सोऽयं नरविशेषणः ॥

यज्ञो म … चरोयं कथितः कल्मपापहः ।
एवं सामान्यतः प्रोचुरिमान्यज्ञान्मनीषिणः ॥

विशेषेणात्र वक्ष्यामि चै(तेषामन्त्रमुत्तमम्)। देवेभ्य इति मन्त्रेण क्रियते यस्स एव हि ॥
देवयज्ञ इतिप्रोक्त अग्रदानात्परं न चेत् । पूर्ववासमनेष्टेयः पृथक् संकल्पपूर्वकः ॥
विधु द्वृष्टि क्रियापूर्वं …. …. । एवं शिष्टास्त्रयः प्रोक्ताः पितृभ्य इति मन्त्रतः ॥
अग्नेर्दक्षिणभागेसः क्षेपणीयो वलिर्महान् । अत्रापसव्यं कार्यं स्यात्तथा चैवाप्रदक्षिणम्
…. …. न्युक्त्वा भूतयज्ञं समाचरेत् । उपवीतेन कार्योऽयं देवयज्ञवदेव वै ॥
मनुष्ययज्ञश्च ततः मनुष्येभ्य इति मन्त्रतः । निवीतेन प्रकर्तव्यो यज्ञोऽयं …. ह्यान ॥

प्रजापति मय पश्चादावन्तीति मन्त्रत । काष्ठेरौदुम्बरै साकमन्नहोमश्च शक्ति ॥
कर्तव्य एव विधिना तेन श्रीमान्भवेदिति । अग्नेनयेतिमन्त्रेण तदुपस्थानन (परम)॥

(धा)तायसवलि काय स्वानो द्वाविति मन्त्रत ।
एन्द्रेति मन्त्रतश्चापि वलिं दत्वा विधानत ॥
प्रक्षाल्यपादावाचम्य स्वस्तिमन्त्रान्वदेदपि ।
शान्ता पृथिव्यादि सूक्त न्य ता शान्तिकारिकाम् ॥

परिवाय द्विजान्भक्त मानसानागतान्परान् । पूर्वेक्त विधानेन प्रयह्न ब्राह्मणोत्तम
कोद्रव ककर माप र च कुलुत्थम् । क्षारं च लवण चैव वैश्वदेवे विसर्जयेत् ॥
यद्वा तु क्षारलवणे भोजनाय समागते । भस्माङ्गारेषु जुहुयान्मन्त्रैर्वा वैश्वदेवकै ॥
हविष्य सा सलव्य यदि वा भवेत् । होतव्य समिद्ध ऽग्नौ भस्माङ्गारेषु हूयते ॥
हविष्येषु पदार्थेषु मुख्या सुर्विहिय स्मृता । माष स्तु गर्हिता होमकर्मसु ॥

जुहुयात्सर्पिषाभ्यक्त तैलस्याद्दिवर्जितम् ।
दध्यक्त पायसान्न वा तदभावे नापि वा ॥

शाक वा यदि (पुष्प फल) वा यदि वानलम् । सकल्पयेद्यदाहार तेनैव जुहुयादपि ॥
मिश्रित चेद्यदाहारे लवणेनापि यद्भवेत् । भस्माङ्गारेषु न हुत्वा भोक्तव्य स्व(यमेव तत्)
यथा ताम्बूल पयसा । पि पि प्रसव्य अक्षयदादिका क्रिया
कुर्यादहरह शुद्धमन्नाद्य नादक न वा । यथो म चिरकालात्तत पुन ॥

भिक्षुस्त प्रपन्नस्य नष्टश्रीकस्य कारत ।
मद्भिक्षा नैव दान या प्रियवाक्यानि नाचरेत् ॥

तस्मै विराधपक्षार नैव कुर्यात्कथचन । गोदोहकाल काम्न ष्ट्वा भूतवलि द्विज ॥

सप्राप्तमतिथि भक्त्या विष्णुबुद्ध्या प्रपूजयेत् ।
प्रिया वा यदि वा द्वेष्य मूर्ख पण्डित एव वा ॥
य प्राप्ता वैश्वदेवान्त साऽतिथि स्वर्गसक्रम ।
मित्रमतिथि कुर्यान्नैव ग्रामनिवासिनम् ॥

ज्ञातकुलनामानं तत्कालसुसमागतम्। बुभुक्षुमागतं श्रान्तं याचमानमकिंचनम्॥
ब्रह्मणं प्राहुरतिथिं संपूज्य शक्तितो द्विजः। भवेयुर्बहवो विप्रा वैश्वदेवावसानके॥
तेऽपि पूज्याः शक्तस्य श्रोत्रियो व गुणोत्तमः। एक एव यदा विप्रो भवेद्यदि गृहाङ्गणे

न पृच्छेत्तं गोत्रसूत्रे स्वाध्यायं वापि पण्डितः।
शोभनाशोभनाकारं तं मन्येत प्रजापतिम्॥
बालाः सुवासिनीः वृद्धाः गर्भिण्यातुरकन्यकाः।
संभोज्या दासभृत्यश्च दम्पत्योः शेषभोजनम्॥
देवाग्न्यातिथिभिक्षार्थं पचेन्नैवात्मकारणात्।
आत्मार्थं यः पचेन्मोहान्नरकायैव स जीवति॥
यदि शूद्रादयो नीचाः तस्मिन्काले समागताः।
स्वभुक्त्यनन्तरं तेषां क्षुत्क्षान्तिकारयेदिति॥
ते .... कानां सर्वेषां स्वपूर्वं स्वेन वा क्षमा।
भुक्तिः कल्प्या ब्राह्मणेन स्वभुक्तेः परतो द्विजान्॥

बुद्धि पूर्वं भोजयेन्न किंतु शूद्रान् जघन्यजान्। शूद्रशेषं न भुञ्जीत भार्या शेषं च सर्वथा

अभ्यागतानां सर्वासां चिरंटीनां तु भोजने।
सर्वासां कन्यकानां वा विधवानां विशेषतः॥

अतिथ्यर्चनकालेषु तैस्साकं भोजने तदा। न स्त्री शेष इति प्रोक्तो दुहितॄणां च भोजने
स्नुषाणां बालवृद्धानां भगिनीनां तथैव च। मातुलादि सुतानां च कल्याणादिषु भोजने

न स्त्री शेष इतिप्रोक्तः तद्भुक्तौ स्यान्न बाधकम्।
षोडशाब्दात्परं स्त्रीणां कृतभर्तृरति ह्रियाम्॥
पतिभावप्राप्तचित्तवृत्तीनां च विशेषतः।
दाराणां भोजनात्पश्चात् स्त्री शेष इति गोभिलः॥

शूद्राणां देवताशेषं यज्ञशेषं सुसत्कृतम्। हविः शेषं विप्रशेषं न दद्यात्तु कदाचन॥
क्षुधार्तानां विशेषेण चण्डालानां विपत्स्वपि। देवनैवेद्य तत्रात्र कृतमन्नं विचक्षणः॥

न प्रयच्छेत्तु दिव्यं नैगमानां मठेश च । प्रदेयमग्नौ तेषां दृष्यतेन विनश्यति ॥
कारयित्वा पादकर्म माहात्म्येन तत्परम् । मध्याह्ने काले भ्रम ~ धनादिकम् ॥
अत्यन्त भीमकाले दुर्दशे विप्रस्य दि । आग्नेयस्माद्रक्षेच्च दीनेभ्यश्चापि तत्पुनर्
पुनर्धर्म्यपरेभ्यश्च दयादन्न न संशयम् । देयमस्मै नृपश्च कदाचिद् वियोगतः ॥
अपुत्रि मन् प्रयच्छेन वामदेवादिनापि वा । अस्मृत्वा मान्यतोऽपेत्या तत्परस्येव वै
प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च कर्णं सम्पूज्य दक्षिणाम् ।
आचम्य प्रयतो भूतान्निन्य वाराहान्वरोपयेत् ॥
बालाश्च वृद्धाश्च कालानिधिनुत्वा परे । दूरदेशागता यस्मात्तदाया नरमायका ॥
समोजनीया पौराश्च वै मुक्याहा न सर्वथा ।
लुब्धाय श्रीमतोऽदुष्ट युद्धे दुष्य कामिनः ॥
अभ्यागतो भयमत्ता यदि भोज्य न यच्छेत । तस्माभिन्य द्विजो विद्वान्सर्वदतिथिन्विव
राज्यान्नता भ्रान्त्या धूर्त्वाया वा समर्पयेत् ।
अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात्तस्य सा कीर्तिं नश्यति ॥
न कुर्यात्तु ततो यस्माद् भाराश्रागतात्सदा । तस्मादतिथसंदानेन तदभावे तु ~ ॥
पयसा दुग्धादीनां प्रदानेन । परया सौम्यया वाचा क्रियया भिन्नयेन च ॥
गोपयेदय मनसा शिशुस्थान्नेश कारयेत् । अल्पाधिनेऽभ्यागताय शूद्राय चतुर्दिने ॥
देवपूजाया वैश्यदेवस्य वा परम् । स्नातुक्तैर्विप्रपूजाया प्रार्थितस्तेन चासकृत्
नर्यानमन्यस्मल्लिङ यत्र कुत्र स्थित सदा । समानिनीय तस्मै दापयेदेव दूरत ॥
न ~ क्रीयाय दुष्टाय मल्लेऽपि वा ।
मृगमात्राशमाशाय दद्यादेवोदक गृही ॥
यया दानेन बालानां यवागूनां तदा तत्र । ततश्चाप्यपराणां तु तत्तद्दानेन सन्ततम्
प्रतिक्षणं लभद्धामानमिताफल महत् । नीरप्रदानेकालस्य नियमो नैव वै शिशो ॥
तदभ्यनुज्ञा तैलस्य गर्भपीडादि शान्तये । चिकित्सायां औषधस्य मन्त्र तन्त्रकृतेरपि
तत्कालनियमोनास्ति तस्मात्तत्राचिनोगृही । शक्तौ सत्यां सत्र एव तत्तद्धयादराद्धि

मृण्मये पर्णपृष्ठे वा कार्पासे तान्तवेऽपि वा ।
नाश्नीयान्न पिबेच्चैव नारिकेले तथा(थैव च) ॥
र्कपर्णे तु भुञ्जानः पञ्चगव्येन शुद्ध्यति । स्वयमाहृतपर्णेषु स्वयंकीर्णेषु वा तथा ॥
भुञ्जीत नाकरुजेषु कुम्भीतिन्दुकयोरपि । कोविदारकपर्णेषु विपत्सु तु कदाचन ॥
भुञ्जीयाद्गतौ विप्रः गतौ तु न कदाचन । चतुष्षष्टिफलं न्यूनं कांस्यपात्रे भुजिक्रियाम्
कुर्वन्मलं समश्नाति तथा कुर्वन्जडः पुनः । अभोजनात्त्रिरात्रैश्च पञ्चगव्येन शुद्ध्यति
त्रं सीसेतयोर्ज्ञेयं मृण्मयेऽपि च भाजने । मृण्मयान्यपि पात्राणि दारुकाणि विशेषतः
यागेष्वेव प्रसक्तानि ब्राह्मणानां श्रुतेर्बलात् । अलाबुदारुपात्रं वा मृण्मयं वैणवं तथा ॥
एतानि यतिपात्राणि कृष्णायसमयानि वा । यतीनां यानि पात्राणि वर्जयेत्तानि सिद्ध्यसे
य एकस्मिन्नापि दिने पलाशे पानने(से) यदि ।
तच्छायामथवा विप्रो भुक्तितो वाजिमेधकृत् ॥
भुक्तौ पुन्नागपत्राणि तथौदुम्बरकन्दलाः । चित्रपोऽलाबुकण्टश्च पिशाचोदुम्बरस्तथा ॥
ब्रह्मपत्रो गुह्यकाख्यः स्वीकार्यः पर्णहेतवे । प्रस्तरे भोजनात्सद्यो व्याधत्वमधिगच्छति
तद्दोषस्य निवृत्त्यर्थं रुद्रप्रश्नं जपेत्सकृत् । हेरण्डालाबुपत्रैक भोजनेन द्विजोत्तमः ॥
रजकत्वमवाप्नोति तद्दोषस्य निवृत्तये । पूर्पसूक्ताष्टकजपान्मुक्तो भवति नान्यतः ॥
पीठभुक्तया वैणवः स्याद्ब्राह्मणः सद्य एव हि । तद्दोषपरिहाराय शिवसंकल्पपाठतः ॥
दशावृत्या शुद्धिरुक्ता नान्यमार्गेण सन्ततम् । हस्तप्रक्षिप्तकवल भुक्तितः सकृदेव वा ॥
आभीरत्वमवाप्नोति तद्दोषशमनाय वै । नारायणं जपेद्दिव्यं औत्तरं पावनं महत् ॥
जलेतिष्ठन्प्राञ्जलिना तेन शुद्धिमवाप्नुयात् । नारिकेलीयपात्रेषु भुञ्जन्विप्रस्सकृत्तु वा ॥
यवनः प्रभवेदेव तद्दोष विनिवृत्तये । सद्योयं यावकाहाराद्दिवसत्रयमात्रतः ॥
पञ्चगव्येन भूयश्च तेन पापेन मुच्यते । कोविदारेषु भुञ्जानः ह्यथवा कौञ्जराशने ॥
पुल्कसः प्रभवेन्नूनं तस्य चित्तिरिहोच्यते । त्रिसुपर्णमहामन्त्रजपतो दशसंख्यया ॥
यावकाहारतः पश्चात् पञ्चगव्येन शुद्ध्यति । राष्ट्रभङ्गेषु घोरेषु येषु केषु दलेषु वा ॥
भोजनात्प्रत्यवायोऽयं न विपत्स्वस्ति कश्च नः ।
सतः स्वस्थस्य सततं प्रत्यवायाः पुरोदिताः ॥

भवन्त्येवेति विबुधा प्रोचुर्वै वपिगादय । संस्कारदुष्टं यच्चान्यन् क्रियादुष्टं तथैव च
स्वभावदुष्ट नाश्नीयादन्नापन्नाग(न्)सदा। संस्कारदुष्टं तद्विद्याद् द्विजदेवाद्यनर्पितम्।
प्रसूतयेऽभ्यागतानां दरिद्राणां स्वलार्थिनाम्। यत्रकुत्राशरण्यानां स्वलादीनां प्रदानत
पृथक्फल प्रर्थित राजसूयस्य तन्महत्। न गर्भपीडा तुलिता पीडान्या सर्वदेहिना

नेदानि साक्षाद्गौरीशं भगवानाह भारतीम्।
मत्पीडा शान्तये यो वा सहायत्वेन संस्थितः॥
कृपालु कुरुते मात्र तस्मै ता जन्मजन्मनि।
दुहितृत्वेन जानन्ति तस्या सोऽयं पिता स्मृतः॥

ममैनं देवपत्निस्तु सेना धेनावय पुन । साक्षाल्लक्ष्मीर्भगवती गिरिजापि सरस्वती।
प्रीत्या स्वजनरत्वन मन्यमाना शिवप्रदा । तन्मनोरथपूर्त्यर्थं जागरूकाः प्रतिक्षणम्।
तिष्ठन्त्येव प्रवक्ष्यामि यच्चान्न दिने दिने। ता एव पीडां वा देवः जानते सत्यमप्यवि

यत्समाह यथन्यो सर्वलोकैकसागर.।
अतोऽन्य कामानखिलान्प्रयच्छन्ति रमादिका ॥

नान्नदानसमं दान त्रयलोकेस्मिन हि विद्यते। यत्नेनेतन्निरर जलदानं च तादृशम्।
जलदाता प्राणद स्यान्मनोमात्रम्यन्नलम्। अन्नदो भवति श्रीक तस्मादन्नं ददन्नर
सर्वदाता भवन्त्यन्नमन्नदाता भवन्त्यपि। अन्न ब्रह्म समाख्यातं यतो भूतानि तेन वै

जायते चापि य अन्न दाता सन्निधि.।
तस्मात् फलेशस्य माहात्म्य निखिलं विधि ॥

यन्न युगसहस्र ण शक्नो नैव भवन्तु। तद्वीन्तु ममय्यत्ना (?) पद्मपत्रपलाशकै॥
यथाशक्ति यथाशक्ति स्वीकुर्याद्विचक्षण॥

पद्मपत्रपलाशपु गृहिणा भोजने मुख्य। ब्रह्मचारी यतीना तु चान्द्रायण फलं लभेत्॥
वटाश्वत्थार्कपर्णपु कुम्भीतिन्दुकपर्णयो । कोविदारकपत्रे वा गृही भुक्त्वोपवासयेत्॥
पलाशमध्यपत्रपु यो भुङ्क मानवोत्तम । तत्समीकरण कृत्वा प्राजापत्यं दिने दिने
य इच्छत्यूर्ध्वगामित्व ब्रह्मचारी यतिस्तु वा। पद्मपत्रपु भोक्तव्यं मासमेकं निरन्तरम्॥

मधूके वा रसाले वा भोजनाच्छ्रियमाप्नुयात्।
एक एव तु यो भुङ्क्ते विमले कांस्य भो(भा)जने ॥
चत्वारि तस्य वर्धन्ते आयुः प्रज्ञा यशोबलम्।
एक एव तु यो भुङ्क्ते विमले कांस्यपात्रके ॥
भोजने पानतो वापि ह्यतिरात्रफलं लभेत्।
यत्यादीनां तु तत्पात्रं पानाद्भुक्त्याऽपि योगतः ॥
वीरहत्याफलं ज्ञेयं तस्मात्तं न तथा चरेत्।
एक एव तु यः पात्रे भिन्ने भिन्ने दिने दिने ॥

यशःकीर्तिर्भगोलक्ष्मीः भर्ग ओजश्च वर्धते। हरतेऽस्य प्रवर्धेत संपदः श्रिय एव च ॥
तां .... वं कांस्यपात्रैकभोजनम्। यतिश्च ब्रह्मचारी च विधवा च विसर्जयेत्
पासन्तिका वटा ग्राह्याः रम्यपर्णा सुदीर्घिकाः। मुख्य एव वसन्तोऽत्र .... ॥
अश्वत्थार्कजपत्रेषु कुम्भीतिन्दुकजेषु वा। श्रीकामो नैव भुञ्जीत कोविदारकपित्थयोः
यदि भुञ्जीतकालेषु देशदुर्लभदोषतः। भोजना(नन्तरंस)द्यः गायत्र्यष्टशतं जपेत् ॥

कपित्थवृक्षच्छायायां भुक्तिमात्रेण वाडवः।
सद्यः शूद्रत्वमाप्नोति चण्डालो दिनपञ्चकात् ॥

एक पङ्क्त्या पवि .. अन्यथा त्वक्रिया तथा। तथैवस्याच्चलशुनं वृत्तालाबु शलाट्वपि

कुम्भिकं श्वेतवृन्ताकं श्लेष्मातकशलाटु च।
आकव्धिकी कुसुम्भं च लोहितं शिग्रु शिग्रु तत् ॥

उदुम्बरशलाट्वा(कोवि)दार शलाटुकम्। न ... कोपोदकी शाकं दुर्गन्धाद्यपि वर्जयेत्

आकण्टकी कुसुम्भं त आरक्तपाटलं तथा।
आश्वेतं चापि वार्तकं भुक्त्यर्थं नात्र चिन्तयेत् ॥

.... .. तान्वृक्षनिर्मासान्त्रश्चनान्प्रसवांस्तथा। कनकानि च ... दितैर्भुक्ति कर्मणि ॥
.... पितं तथा। अन्यत्र .... भक्षेभ्यः सर्वतो गुडात् ॥
अत्यामं शुक्तमित्युक्तं निन्दितं ब्रह्मवादिभिः। मरीचिकागलाड्वादिक्षेत्र धानकः ॥

तद्यान्न ■ तूष्णी(क)मन्ङन भक्षयेन । अभिसपा   राात्रावन्तर्हित च ।
तत्पर्युषितमित्याहु निन्दित ब्रह्मवादिभि । नाद्या द्दर्मनिषिद्ध न हि पक्व कदाचन

नापणीयान्नमश्नीयाद्भक्ष्यभोज्यादिक तथा ।
(घृत) वा यदि वा तैल विप्रो नान्न(न)ात्सत्युतम् ॥

नखस्पृष्ट तथा रोमदूषित तेन या युतम् । तद्युक्त चेद्घृत तैल मधु या तत्तथैव हि ।
उद्धृत्यैव परित्यक्त   प्रक्षाल्य तत्परम् । स्वीकुर्यादेव चेदन्न तथा भूत तथैव वै ॥

कृत्वा प्रोक्ष्य तु गायत्र्या स्वीकुर्यादिति काश्यप ।
भुक्तिकाले रोमलस्त कराल वास्य मध्यके ॥

हस्त   मेवा दूरे परिहरेत्तु तन । आस्यादिगतमात्र तत कनल भूतले क्षिपन
पुण्डरीकाक्षनामोत्तचा शुद्धा हस्त जलेन वै । प्रक्षाल्य पुनरेवैतत दद्यादन्न न तस्यनेन
शुना स्पृष्ट काकयानरकुक्कुटै । ततराजपुरुषाहर(?)दूरीकरणत परम्
गायत्र्या भस्मनाप्रोक्ष्य शुद्धि ता परिकल्पयेत ।   तन्मन्त्र   ॥

त प्रोक्षण कुर्यात सा राशिर्निरिला तत ।
अतिशुद्धासुभर्यैव सर्वेषां नात्र सशय ॥
वामहस्तेन दत्तानि लवणव्यञ्जनान्यपि ।
दातार नोपतिष्ठन्ति भोक्ता भुङ्क्ते च किल्बिषम् ॥

एकेन पाणिनादत्त पात्रोच्छिष्टे च धारया । यद्द दूरषितमप्य हासयोपैरुदूषितम्
घृत तैल च लवण   ।   यो वापि स्याज्यान्याहुर्मनीषिण ॥
अपूपा सक्तवोधाना तक्र दधि घृत मधु । तैलाज्यपक्ववस्तूनि नामूनि प्राप्नुवन्ति हि
                    ।   अन्न प्रथमपाकेन सयकपकविहीनत
पुनर्जलन चेपक्व मुहूर्तात्परमेव वै । तत्पुन पाकमित्युक्त तादृश नैव भक्षयेत ॥
अपूप   त परम् । समीचीनस्य पक्वस्य वैधार्ये पुनरेव वै ॥
तत्तप्तनैल्पचनं तावत्कालेन केवलम् । कारयित्वा सुपक्व यत क्रियते तद्विताद   ॥
ताहशान्नैव सस्पृशेत । धानान्करम्भान्पृथुकान् समूरया(रा)न्सक्तुपाटकान्
तैलपकानाज्यपकान् गो   गोधूम नाहिशान् । नारिकेल फलादीनि   ॥

.... णानि स्युः तावदेव द्विजन्मनाम्।
आद्यानिन्युस्तेपु दोपः तावन्नास्तीति गौतमः ॥

तेनवापि तैलेन दध्ना वा स्पर्शितं भवेत्। स्नापितः चोदकेना .... ॥
क्षोभे च जनक्षोभे बालादीनां च भक्षणे। वृद्धानामातुराणां च योग्यं भवति सन्ततम्
.. .... इति धर्मज्ञ निर्णयः। .. .. ॥
लाज्ययोर्नमधुनः वल्गुशुष्कशलाटुकौ। मदोद्भवद्रव्यजातं कदाचिन्नैव भक्षयेत्॥
गोघ्रातं च शुना दुष्टं मक्षिकाकीटदूषितम्। पति .. .... ॥
दम्पतीभुक्तिशिष्टं च भुक्त्वा चान्द्रायणं चरेत्। घृतादेर्योद्धृतंफेनं सरजस्कं तु गोमयम्
तत्पयो वा तादृशं वै गुडमिश्रं तथा दधि। ... ... मरीच्यपि॥
करेण मथितं तक्रं निरसं तक्रमप्यति। अत्यन्तवत्सगोक्षीरं नारिकेलगुडं तु वा॥
भक्षयित्वा द्विजा बुद्ध्या कु ...। ... क्रान्ता गर्भिणी संधिनीति या॥

तस्याः पयो विकारान्तान्पीत्वा कृच्छ्रं समाचरेत्।
अपेयं मृतवत्सायाः पयो दधि घृतं (तथा)॥

... धेनोः क्षीरं च चिक्कणम्। अपेयं प्राहुराचार्याः कपिलाक्षीरमेव च
हुतशेषं पिबेत्तत्र विप्रःस्यादन्यथाऽशुचिः। द्विस्तनीक्षीरपानेन संधिनीक्षीरपान(तः)॥
... मर्त्यो जायेत पातकी। आरण्यानां च सर्वेषां मृगाणां महिषं विना॥

क्षीरं कदाचिद्धस्तेन संस्पृशेन्नतु तत्पिबन्।
कां गतिं समवाप्नोति तस्मात् (तान्परिवर्जयेत्)॥

.... ब्राह्मणी गमनेन च। वेदाक्षर ग्रहणतः शूद्रः पतति तत्क्षणात्॥
धानादधि च सक्तूंश्च श्रीकामो वर्जयेन्निशि। भोजनं तिलसंमिश्रं स्नानं चैव विचक्षणः
गर्हितः प्रोक्तः ... मनीषिभिः। जातितो गर्हितं चैव तथैवाश्रयगर्हितम्॥

जातितो गर्हितं प्रोक्तं लशुनं ग्रञ्जनादिकम्।
अभोज्यान्नं च जानीयादन्नमाश्रयगर्हितम्॥
कदर्या वा थिता क्लीवा अन्धाः जडाः शठाः।
वैणाभिशस्तवार्धुष्यगणका गणिका वशाः॥

पिण्डिमद्यानुरक्तस्तुशद्रोमनरिद्विष । शूद्रोमरनिन्द्यात्य दा(दा)म्मिडोच्छिष्टभोजन
अपि   पाकारमोजितमाम्यजिन । राजविक्रयकर्मार सुप्रजाय. भगृमय ॥
नृगम गायजक गृतरवर्जविक । चटवावन   औषि महोदरविनाशिन ॥
पि   विक्षा पुनश्च क्रियन्दिन । एषामन्नं न भोक्तव्यं सोमविक्रयिणस्तथा ॥
शूद्रनार्या मारचौरा कर्णांरी पुरोहित । कुलाल्ल राजकश्च   दिवाकीर्त्युरोहित: ॥
वंगर्गोचिकलश्रद्धो   रमनरगा । एतो पुरोहिता ज्ञात्वा भोज्यामानमवन्नमी
पनडमतागनन प्रतापयात्क तथा । पञ्चगव्यप्राशनं च गोदानान्तरतो मनम् ॥
शूद्र   मुनयो माम्न   । मत्कारात्तु भवेद्दास. असंस्कारात्तु नापित. ॥
क्षत्रियाच्छूद्रकन्यायां मुर्धाज्ञानन्तपापर । गोपालो नापितश्चापि मित्र " पु परस्तु
आत्मवाच्छूद्रकन्यायां समुत्पन्न   । अर्धसीरीति विज्ञेय. विप्रकायांय सोज्यति
माहना अव्रकन्यायांसु रत्नमुन उच्यते । समृद्रायमङ्गुरोय. स एवात्मनिवेदक ॥
न एन माप्तनरेय म   न्निक्रिया परा । नित्रगेहेषु सततं वत्तकार्यपरास्तु वै ॥
नत्रस्नान्नभोक्तार ममुरुष परकमता । मवल्त्येवपि कथिता न येते नैवमानुषु
चापि   मवत्र शूद्र माम्य अपत्स्वपि । शौद्रोदरेषु आवानामेतेरा माहनो: क्रिया:
निवेशादिसमगानान्न पनस्या मुष्ममन्वत । विप्रगेहेष्वेवमुक्त " हच्छिष्टमन्न ॥
अमभोज्य विगवन तद्नालौगण्यमन्मृतं । अज्ञानादि तद्रूप्मत्यापत्स्वपि वा कदा
प्राशन रनयान्यशान्यश्वगल्यन निष्कृति । अपितुरुक्त   अमात्रय वा पुन ॥
कदाचिदज्ञानाद्भोजन भोजन प्रायमश्नुते । गायत्री जपमात्रेण तत्रास्यनुगुणेन वै ॥
अष्टाविंशतिर्मे पञ्चान्निष्कृति मद्भिर्गोरिना । शूद्रान्तुळ   यो स्वोदर या ॥
य कुरान्मेथुन विप्र नष्ट न शौद्रमेव हि तेन जातो हि विप्रत्वं न भजेदेव वञ्चिव

<u>श्रन्न रतिशिष्टान्न रतिना प्रेरित (वैदिकं) तथा ।</u>
द्विजन्मुकाम   चान्द्रायण चरेत् ॥
रदर्चनगनाल्यान्न वा शिवनिर्माल्यमेव वा ।
शान ना चापि शौर वा भुक्त्वा कामेन वाढव ॥

प्राजापत्येन शुध्येत पञ्चगव्येन चैव हि। न त्यजेच्छ्रो ... स्य न संस्पृशेत्॥

तादृक् त्यजन् पातकी स्यात्तद्भुक्त्वा किल्बिषी भवेत्।
संत्यक्त श्रोत्रियान्नस्य चित्तं चान्द्रायणं (चरेत्)॥

.... श्रोत्रियसंत्यक्तनियमान्नो जडात्मकः।
स्वान्नमात्रे प्रतिदिनं कवले कवलेऽधिकम्॥

ाजापत्यमवाप्नोति तद्दोषविनिवृत्तये। पुनः शिष्टान्नमित्युक्तं नान्यदस्ति कथ(ञ्चन)

त्रि शिष्टाः कथिताः श्रोत्रिया वेदगाः परम्।
वेदश्च शाखामात्रं स्यात्सा च शाखा द्विजन्मनाम्॥

ाप्तसंस्थात्रयस्यास्य बोधिका च निरूपिका। या नैव परमाप्रोक्ता सार्थवा ... ॥

तदन्नेनैव शिष्टाःस्युः वेदमन्त्रक्रियादिभिः।
शिष्टत्वं कथितं सद्भिः तादृशाः पङ्क्तिपावनाः॥

पङ्क्तिपावनपङ्क्तौ ये भुञ्जते तेऽपि पावनाः।
प्रतिष्ठा संसरत लभते नात्र संशयः॥

येषामस्ति श्रोत्रियत्वं परान्न परिशून्यता। परपाकनिवृत्तिश्च स्वदारनिरता तथा॥

परदारातिभिर्नीत्या कालसन्ध्यादिसत्क्रिया। गृह्य ... सप्त पावनाः॥

एतादृशान्पङ्क्तिनिष्ठसहस्रजनपावकान्। महात्मनो महासत्र परानगिचितः पुनः॥

केचित्काले स्वयं वेद मन्त्रमात्रपराङ्मुखाः।
सन्ध्यादि सत्क्रिया ... सत्क्रियास्वविचक्षणाः॥

ब्राह्मण्यशब्दमात्रैक शब्दिता दुष्टवृत्तयः।
पङ्क्त्ययोग्या असंभाष्या नित्यवेतनजीविनः॥

.... रमानं तन्महत्वेन पापिनः। निश्चित्यैव वृथा मोहादसद्गुरुमतस्थिताः॥

निश्चिन्वते पङ्क्तियोग्यान् प्रकुर्वन्त्यपि केवलम्। शाक्तवैष्णवशैवाख्याः नुति गाः॥

तादृशान्भुक्तिकालेषु वैदिको ब्राह्मणोत्तमः। न पश्येद्भाषणं तैर्न न कुर्यात्तु तदीयकम्॥

अपि शब्दं न शृणुयात् तादृशानागतानपि। तत्काले याचित ... शक्तितः॥

अप्रचितान्न पुराम लोपये देव दानन । गृहस्थधर्मान्शो विप्रो परित्यजति शोभन
श्रुतिभिर्मनरसं नानिर परिकीर्तित । अविचोऽपि दशो यदि ॥
कुर्यात्पापदि सनारक ते हृदयेन वै । सर्वकृत्येषु शस्नदेव मर्यादधर्मान्समाचरेत्
बुद्ध्या स्पीड्न्य या वर्जित । वेदर्ज स्मृय उच्यते ॥
अनेकेषु सुधर्मेषु परयत्सु न भुजिक्रियाम् । समाचरेन्न मनुज रोगी तेन भवेद्यम् ॥
आचार्येषु श्रोत्रियेषु सत्सु गुरुष्वपि । कृतबुद्धिषु पश्यत्सु धकम् ॥

मित्रपङ्क्तिर्दत्पुत्रपङ्क्ति गुरुपङ्क्तिस्तथोऽधिरा ।
वर्धितपङ्क्तिरतुला भुञ्जते तत्र भक्तित ॥

नित्य कृच्छ्रफलप्रोक्त अल्ह शश्वतो तु सन्ततम् । सपाद तत्र कुर्यात्भुजिक्रियाम्

ते श्रोत्रिया महात्मान भुञ्जान पङ्क्तिपावना ।
तत्र महपापपङ्क्तिना पुनन्त्येरति सा श्रुति ॥

दुर्लभा श्रोत्रिया सोमयाजिनाम् । तत्तरामिचितापङ्क्ति तत्तरा ब्रह्मवादिनाम्

न ब्रह्मवादिपङ्क्तेस्तु शुचिशल्या हि विद्यते ।
भुक्तं रत्रा ब्रह्मविदा भिक्षुणा गृहिणापि वा ॥

णि महापापै प्रमुच्यते । अच्युतानन्तगोविन्द महादेवेशशूलिनाम् ॥

नाम्नामेतत्त्रय(यो,तया)श्चेद्भुक्ति कृच्छ्रसहस्रधा ।
मुख्यादी निर्णय्य पठनादेव पाप(नम्) ॥

पै प्रमुच्येत श्रोत्रियैस्त्रिभिभुक्तेन । सिंहानुवाक पठनाच्छ्रोत्रियैर्दशभिर्यदि ॥
मुक्तेरादावमनारान्मुच्यते ब्रह्महत्यया । शन्नो मन्त्र इति प्रश्न त्रयस्य पठने पुन ॥
पूर्व सत्याकं भ्रूणघ्नोऽपि विमुच्यते । तैरुचेद्वादशसरयाके वीरघ्नोऽपि विशुद्ध्यति
अवशाद्भुक्तिकालेषु यत्रस्त्रविदेकदा । उत्सवेषु ब्राह्मणाना बन्धूना ना ॥
मित्राणा सज्जनाना वा दीक्षामुख्यादिसङ्के । अपाङ्क्तय समायोगे ब्रह्मभोजनकादिके
स्मार्तकर्मणि वा श्रौते भुक्तिसङ्कटसम्भव । अग्निना भस्मना मेन सलिलेन वा ॥
प्रद्वारेणैव मार्गेण पङ्क्तेर्भेद समाचरेत् । अशने तेन कार्येण तस्माद्दोषात्प्रमुच्यते ॥
उदक वा तृण भस्म द्वारसन्धिस्तथैव च । प्रोक्तास्तै पङ्क्तिर्भिद्यतेऽत्र हि ।

एकपङ्क्त्योपविष्टानां विप्राणां सहभोजने। यदि कोऽपि बहिर्गच्छेन् नाश्नीयुरितरे पुनः
त्राशतां पञ्चगव्यं सद्यः स्नानात्परं तथा। अन्य ··· ··· भवेयुर्नात्र संशयः॥
भुञ्जानेषु तु विप्रेषु यदि पङ्क्तिं परित्यजेन्। तद्भुक्तविघ्नकर्ता स्याद्ब्रह्मेति निगद्यते॥
पक ··· जितकामकारेण सर्वदा। नै ··· शयानो ··· प्यकच्छकः॥

अकच्छः पुच्छकच्छश्च तिर्यक्कच्छोर्ध्वकच्छकः।
कच्छावलम्बि कच्छश्च पञ्चैते नग्नका स्मृताः॥

दृष्टतया धर्मपत्न्या सक्रोधक्रूरचक्षुषा। नाश्नीयाद्व ··· वीर्यहानिर्भवेत्ततः॥
अश्रीको जायते तस्य सूनुः श्रीविधुरो बलः। तस्मात्तथा नाचरेद्वै भोजनं धर्मवित्तमः

भुक्तिकाले कामबुद्ध्या नैववीक्षेत धर्मवित्।
जृम्भमाणां शयानां (तथाऽऽ) सीनां च पुष्पिणीम्॥

नेच्छयेन्मदगर्वाभ्यां तद्भिम्बोकादियष्चितः। प्रभवेदेव सततं स शृङ्गाररसो भवेत्॥

द्वावेव दम्पती गेहे स्यातां यदि तदा (बुधः)।
···पि ... धर्म या निष्ठो भवेद्रात्रौ रतिप्रियः॥
शास्त्रज्ञः शास्त्रवश्यः स्यात्कार्याकार्यविशेषवित्।
सदा निमीलिताक्षस्सन् न स्त्रीवश्यो भवेद(दि)ति॥

न गुह्यार्थं वदेत्तस्याः नैनां प्रद्वेषयेद(तः)। यस्मिन्काले यथासेयत्तस्मिन्काले तथा वसेत्
अङ्गारकसमा नारी घृतपिण्डसमः पुमान्। अतोऽत्यन्तं जागरूकः तत्स···सदा भवेत्
भुक्तिकाले नित्यमेव स्वपा ··· कल्पकम्। कुर्वीतैव प्रयत्नेन तस्याः स्वानेन तत्पतिः॥

सर्वमन्नं पात्रनिष्ठमकृत्वा भागकल्पनम्।
भुङ्क्ते मूढो धर्मपत्न्याः पश्चाज्जन्मान्तरेऽह्यसौ॥

··· पुं ··· स्याद्भार्या नूनं वदामि वः। भागकल्पनमेतत्स्यात्कुर्याद्गृहपतिः स्वयम्॥
यदिस्यात्तु तदा नो चेन्नायं विधिरिति श्रुतिः। ब्राह्मणेन तयाश्नीयात्तदुच्छिष्ट ···॥
···· पत्तदुच्छिष्टभुक्तौ रतेरन्यत्र चोदितः। रतावप्यधरस्तस्याः नित्यं स्यादतिपावनः
सताम्बूलैकविधुरः चण्डालोच्छिष्टसन्निभः। ताम्बूल ·· भ···लवङ्गेला···सितः

आशौचांतं यावत्संस्कारलोपः । पतिताद्यन्नादान यथासांगं वै स्मृता ॥
निन्द्यान्नपतितान्नादानाद्यन्नापवाद गृह्य । पौर्वं तु पितृवंशस्य तत्पुत्रस्य मृतः॥
देशोपप्लवे न शास्त्रं विहितं सन्तर्पणं न वा । अवज्ञमज्ञमने सोऽपि शुद्धस्यापि ॥
इति म ॥ सर्वासां तत्र यावत् । यदात्र यममार्गं सोऽपि शुद्धः सन्तत्सु ॥
पतिता पत्नीषु निर्गुणो ह्यनिशार्यः । सर्वं सर्वकर्माणि सर्वाणि निषिद्धानि(नित्य)॥
शिरसा नग्ना यथास्थैर्य सन्तनम् ।
म स्यादि कथितं चाण्डालादिस्पर्शं पुनः ॥
जन्मप्रभृतिविशेषेण द्रव्यपोषणमयोगतः । वि मा वि न नेष ॥
गच्छन्तं गमयुक्तेन न वैश्यगतो भवेत् । पापिष्ठत्वादतोऽपि पोषणमप्यवाद्युते ॥
पश्चात्पत्ने पुनर्गोत्रे भार्यया सहभोजनम् । मरणपते ॥
विवाहेषु तथा नारी कामचारविवर्जितः । विवाहेऽपत्यं पुत्रं गृहस्थपादि मिष्टे ॥
तदर्थाय हि नियतं गृहस्थस्य द्विजन्मनाम् । वर्जिता निषिद्धानि ॥
न पत्न्युत्तमार्थं वा वाचमात्रं सहसु वा । अधोवर्णस्त्रियास्तु सर्वन पतिर्नीयने ॥
सत्यपक्षे द्वयापत्योऽभवं द्विज । भोजनकर्मण्यिदारादिषु कर्मसु ॥
सवर्णा तु वधूर्येषु विहित नागमेषु च ।
अधोवर्णस्त्रियामाध्यं भुञ्जन् पतति तत्क्षणात् ॥
मोहतो वापि अज्ञानतो भवति । शास्त्रदृष्टिभिः साधं भोजनं न निषिद्ध्यते ॥
पत्नीदृष्टवान पुत्रस्य कदाचिद्विहितैः पुनः । महात्मन सद्गुणस्य स तु ॥
उपनीतायनाच्छिन्न न दद्यात्सब्रह्मचारिणे । पितापुत्राय धर्मज्ञ किं तु तद्गृहीते सति
सजातिस्सहभुक्तिश्च सपत्नीक सहभोजनम् । मुनिभिर्यिया ॥
सहभोजनरागार्थं पठिता ब्रह्मचारिभिः । एकपात्रभुक्तिर्मोऽस्य तस्मिन्नहनि धर्मतः ॥
चोदिता तत्र पठितमहदनन्यमहात्मभिः । यस्मिन्दिने नरः ॥
विजानीयादेतदह तस्मिन्नहनि धर्मतः । तथैकपात्रभुक्तिश्च भुक्ति शास्त्रा द्विजन्मनाम्
प्रतिसंवत्सरं पश्चात् दिनेतस्मिन्विधानतः । इष्टभोजनमेवास्य कुर्यात् ॥

-- -- राज्ञोऽभिषेकदिवसः स्मृतश्चेत्तदहः परम् ।
तस्मिन्स कुर्याद्विधिना तदिष्टारण्यं सुभोजनम् ॥
अत्यन्तलाभो यस्मिन्स्यात्तस्मिन्नहनि तादृशे । नामकेति प्र ··· तादृशं चरेत् ॥
भोजनं तु न विशेषं कुर्यादिति विचक्षणः । प्राहुरेव महात्मानः द्वितीयाश्रमसंस्थितः ॥
भुक्तिपात्रे यथा लेपा भवेयु ··· । तल्लेपकामाः कामाद्याः तेषां तृप्त्यै तदाचरेत्
स्वान्नभुक्तौ तथा कुर्यान्नान्यभुक्तौ कथंचन । न तथा करणंयुक्तं भुक्तिधर्मास्स्वकेगृहे
यथेच्छया ···· च्छया । दुर्गतोदन ··· तु किंचि ··· तु ॥
तत्र वस्तुपरित्यागे दुर्गतो दुःखितो भवेत् । बन्धुमित्राश्वगेहेषु भुक्तिकालेषु वस्तुना ॥
रति त्यागेऽपि ··· । श्राद्धभुक्तौ विशेषाय शास्त्रदृष्टः सनातनः ॥
सर्वंसशेषमश्नीयाद्घृतपायसवर्जितम् । मधुदध्नोर्विकल्पोऽत्र कथितो गौतमादिभिः ॥
न पिबेन्नचभुञ्जीत द्विजः सव्येन पाणिना । (वामह)स्तेन च तथा शूद्रानीतजलं त्यजेत्
अवशात्तेन संस्पृष्ट पात्रगं सलिलं तथा । दूरात्परिहरेत्सद्यः तादृशं क्षालयेच्च तत् ॥
घृतमादौपरिग्राह्य भुक्ति···मया···वयेत् । घृतेन विद्यते तृप्तिः पिबेत्पात्रान्तरस्थितम् ॥
एकधारानिपतितं द्रव्यवस्तु परित्यजेत् । पात्रान्तरात्तत्स्वीकार्यमन्यथोच्छिष्टभोजनः ॥
प्रभवेयुर्हिनिखिलाः तत्पङ्क्तौ येऽस्थितास्तुते । शिष्टपात्रगतंतच्च दूरात्त्याज्यं मनीषिभिः
पीतशेषं पिबेन्नैव परस्य स्वस्य वा जलम् । उच्छिष्टमेव विज्ञेयं भोजनं मुखमारुतात् ॥
पिबतो यः पिबेत्तोयं तत्तोयं तदनन्तरम् ।
पिबतः पङ्क्तिमध्येषु संत्याज्या निन्दितास्तु ते ॥
मुखमारुतदुष्टान्नस्थलपात्रे पुटादिकम् । उच्छिष्टं निखिलंज्ञेयं न ग्राह्यं तादृशं हि यत् ॥
तत्पिबेद्यदिमोहेन द्विजश्चान्द्रायणंचरेत् । पञ्चगव्यं च विधिना तद्दोषस्य निवृत्तये ॥
पाणि पाणि तलाग्रैर्वा ब्राह्मणो न पिबेत्क्वचित् । सुरापानेनतत्तुल्यं इति सर्वे महर्षयः
न मुखेन पिबेत्तोयं तदानाञ्जलिना क्वचित् । तथैव वामहस्तेन न धाराभिः कथञ्चन ॥
उद्धृत्य वामहस्तेन यः पिबेद्ब्राह्मणोजलम् । सुरयातज्जलंतुल्यं न त्वे(पे)यमिति सन्ततम्
न वास उदकंवर्षं सलिलं सन्ततोदकम् । उद्घाटितं जलंवापि न स्वीकुर्याद्द्विजोत्तमः

कराद्वापिकोम्भवा मन्दिर शूद्रहस्तेन । समुद्धृतेन क्षुद्रेण शाप्रसृत द्वरेण तु वा ॥
न स्पृशेद्देवनित्य तदस्पृश्य शूद्रयागत । कदाचिद्यदि पर्युनर्मृदोत्मर्जनशुद्धये ॥
अथवातन्नकरते सम्युद्धिशुद्धिसूत्रम् । स्पशनात्तस्य नीरस्य माह्मणस्य विनानत ॥
सचैल स्नानमेवस्यात पादस्पर्शनसमवे । अथवाऽन्मागमध्ये तु न स्नान किंतु पादयो ॥
शुद्धोदकप्रक्षालनस्यात्सद्दापविनिवृत्तये । पादप्रक्षालन नित्य शुद्धेनैव हि पयसा ॥
प्रयत्नेन प्रयत्नेन नाशुद्धेन कदाचन । शूद्रोदकपरि(त्यज्य)चूर्णताम्बूलकारणात ॥
न स्नीराय शुद्धिरूप स्वीकारे पञ्चगव्यम् । सौवर्णे राजते ताम्रे कांस्ये लोहमयेऽपिवा
सम्पर्कदोषो न भवेत्तोयपूर्ण(घटे यथा) । ब्राह्मणेशुद्धिपूर्वेण यावत्सलिलपात्रक ॥
तावच्चण्डालादि सामीप्यादिस्पर्शो न विद्यते । भोजने निरते यस्य नलपानो भवेद्यदि
दूरविन्यस्तपात्र स्यान्नित्य मूत्रपुरीषयो । स मन्त्र प्राक्षितेर्नीरैरपि प्रक्षालितेऽपिवा
मोहन भोजनकुर्यात पुन स्नानेन शुध्यति । अमन्त्र मण्डलस्थे चेद्भाजन यदि वाडव
करोतिभुक्तेपुरत अन्नगिशतिसत्यया । अभिमन्त्र्य जलहस्ते सावित्र्या प्राशयेत्स्वत
सन्ध्यादि कमयायोग्यो न भवेदेव तत्परम् । भूमौ संस्थापितेपात्रे यन्त्रिशाया महीतले
यद्वाया वामहस्तेन पात्रमुद्धृत्य भोजयेत । लवण व्यञ्जन चैव घृत तैल पयो दधि ॥
लेह्य पेय च चोष्य च हस्तेन्न परिवेषयेत दर्व्यादिव घृतादिरया समस्त व्यञ्जन तथा
उदक यन्पश्नान्न या दर्व्यादातुमिच्छति । स भ्रूणहा सुरापश्च स स्तनो गुरुतल्पग
चण्डालमुख्य सूति श्वानकुक्कुरासभाव भुञ्जानो यदि पश्येत्तु तदन्न सपरित्यजेत
नेत्रशीटावपन्न च सु गु)श्वमारुतवीजितम् । अन्न तत्रापि नित्य स्यात्तस्मात्तत्परिवर्जयेत

चण्डालपतितोदक्या सूतिकामन्त्यजौ (१)।
हिंमस्त्रश्च राजौर्वा तथा शृगालश्चासि वा ॥

भुञ्जीतमासमात्र तु दिनमेकमभाननम् । तपीडितस्तन्निषिद्धान्नैस्साकन्निगलेत्सन् ॥
तद्गृहस्थवनिवसन तद्गुणा नि नाडिन । तत्रैव जलपानादि करणात्प्रायश्चारणम् ॥
कुर्वन पश्चात्तु कालेन मुक्तश्चापाप्रमन्नने । अनुज्ञया ब्राह्मणानां दक्षिणादानपूर्वत ॥
तत्त कालानुगुण्येन तत्तद्श्च शतगुण्यत । शतादिस्नानकरणे पुन सत्कारकर्मना ॥

घेनूनांदक्षिणाभिश्च गव्यानां प्राशनात्परम् । निष्कृतिर्विहितासद्भिः न चान्येनैव वर्त्मना
यच्चपाणितलेदत्तं यत्तु फट्कारसंयुतम् । प्रसृताङ्गुलिभिर्यच्च तस्य गोमांसवच्चरेत् ॥
शब्देनापः पयः पीत्वा शब्देन घृतपायसौ । शब्देनापोशनंपीत्वा सुरापानव्रतं चरेत्
हस्त्यश्वरथयानोष्ट्र स्थानेषु न चरेद्भुजिम् । चण्डालवाटिकाराद्वा राजकस्थानतोऽपि वा
श्मशाननिकटेवापि न कुर्यात्तद्भुजिक्रियाम् । शयनस्थो न भुञ्जीत देवालयगतोऽपिवा

नार्द्र वासा नार्द्र शिखः न च यज्ञोपवीतवान् ।
नैकवासा न नग्नो वा नापि कच्छावहिष्कृतः ॥
विवदन् बहुभापीसन्न कुर्वीत भुजिक्रियाम् ।
अन्तः श्यावग्राममध्ये सन्धौ सान्ध्यद्वये तथा ॥

चतुष्पथे निरुद्धस्सन्न कुर्याद्भोजनं सदा । द्विवाद्विभोजनं वापि यामिनीभोजनद्वयम्॥

न कुर्याद्ब्राह्मणः स्वस्थः कुर्याच्चेच्चान्द्रकृद्भवेत् ।
परिवेषणतः पश्चाद्गायत्र्या प्रोक्ष्य चोदनम् ॥

परिषिच्य च सत्येन पुष्करेण ततः पुनः । स्वीकृत्यापोशनं तेन सत्यं त्वामनुना भुजिः

सदा द्विजानां विहिता प्राणाहुति कृतेः परम् ।
अभिधारितभिस्सायाः परिषेचनिकक्रियाः ॥

प्रकर्तव्या ब्राह्मणेन नित्योयं विधिरुच्यते । परिषेचनतः पश्चात्तदन्नमभिधारितम् ॥
शुनोच्छिष्टमितिज्ञेयं तस्मात्तत्परिवर्जयेत् । घृतेनैवाभिधारः स्यात् घृताभावे तु केवलम्
तैलेन वा प्रकुर्वीत यदि तस्यापि दुर्लभे । पयसा तत्प्रकुर्वीत तस्यापि यदि दुर्गतौ ॥
दध्ना तक्रेण वा सर्वाभावे तु सलिलेन वा । अभिघारः प्रकर्तव्यः तथान्यन्नैव भक्षयेत्
तदुत्तमं गव्यमेव माहिषं मध्यमं परम् । अजस्यापि तथैवस्यादाविकंत्वधमाधमम् ॥

सर्वाण्यन्नानि गव्येन युक्तानि यदि तानि च ।
उत्तमत्वेन चोक्तानि दध्यादीन्यपि पण्डितैः ॥

सन्ततंभुक्तिकालेषु यदि पत्राणि भुक्तये । स्युस्तेषु पूर्वमाज्येनाभिधारो विधिचोदितः
सौवर्णे राजते कांस्ये नाभिधारो मनीषिभिः । कर्तव्यस्तेन विहितः सोऽयं वर्णोप शम्यते

नित्य मार्धपशाकानामभिघार परं द्विजे । परिवेषणमित्युक्तं पिण्डान्तरसात्मना ॥
पश्चाल्लवणशाकानामपक्वानां क्रमेण वै । पक्वानामपि शाकानामन्नस्याज्यस्य पूर्ववत्
परिवेषणमन्ते स्यात्पूर्वस्येति शिवोऽब्रवीत् ।
परिषेचनतं पश्चाद्विप्राणां विधि परा ॥
तेनान्नेनैरुसंस्था मा त्याज्या सद एव वै ।
चतुष्पात्तेनमोऽन्नेन स्वाहान्तेनापि वाम्भसा ॥
भिक्षभूमौ मुनिर्हिता न तु राया कदाचन । अपोशानाम्भमासन्य प्रदाभात्यास्यकरा
न स्वीकुर्यान्निति मनुर्विष्णुर्यज्ञिरामिमनम् । आपोशानद्वयपल स्वयमभ्यञ्जन तथा ॥
आयुष्कामो न गृह्णीयान्न कुर्याच्च निपक्षणं ।
प्राणापानव्यानोदानसमानानां क्रमेण वै ॥
स्वाहाकारान्तम प्राणाहुती सम्यक् समाचरेत् ।
मौनेन भोजनं कुर्यात् या काऽपि तत्र वै ॥
क्रियाभिनयशोभि न कार्य मो...नु र । अथवा हरिगोविन्दशिवशङ्करपूर्वक ॥
नामभिस्मुख्याभुक्ति कुर्यान्नाति व मनु । पूर्वभुक्तोऽव कार्य भक्ष्याद्यादिरसै परै ॥
मध्यभुक्तौ च कान्दि पूग सापाश्वारिनि । अन्तेऽन्याभिर्भुक्तं कार्य एवेति भोजने
नियमात्कान्यात्म मनुजाश्रिताय र स्त्रीकाय स्यादिशपण ब्राह्मणानां महात्मनाम्
भुक्तिकारं भाषणस्य प्रसक्तौ यस्भिभुव । मुनश्चापि नपद्विद्वा स्वहाभाषणसख्यया ॥
सुधारस्तरचापल्यभाषणान्यपि नपम्य । आभिर्गीर्भिमनुजपमिदं विष्णुत्र्यम्बकम् ॥
कयानपपभि(वा)मार नाथेस्याच्छिल्पी नर ।
अत पान जम्भण वा क्रियमाण तु भोजने ॥
अग्रन्थमप्रात भोजनापरमर व श्रीम मनतु सुमहान्मनुमस्तेतर शतम् ॥
नपश्च विरानन पान नम्मिनि परम् । वित्त प्रथित सद्भिरलक्ष्मीर्मे तदुत्तरम् ॥
नपश्चमहत्र तस्या भुञ्ज्यान्न परम् । गामयाल्पनकृत्वा वस्त्रवल्यादिरञ्जनात् ॥
तथान जिरानन श्च सकलता सामन्य । स्यादस्मात् जन्या नर नर्वंसतमपि ॥

दीपयेदेव ···· शमनाय न चेन्महान् । अपमृत्युः प्रजायेत संपदोयान्त्यधोगतिम् ॥
सजोषा इन्द्र सुमहामन्त्रमेतं तु जृम्भणे । शतवारं जपेद्विद्वांस्तद्दोषस्तेन नश्यति ॥
मूत्रस्य स्खलनेजाते भुक्तिकाले तु दैवतः । पुरीषस्य च तत्पश्चात्स्नात्वाचम्य विधानतः
अन्नत्यागात्परंसद्यः स्यक्तवापोशनमुत्तरम् । जपित्वाहं स गायत्रीमष्टोत्तरशतं ततः ॥
पूर्षसूक्तजपात्पूतो भवेदिति यमोऽब्रवीत् । अमृतेति च मन्त्रेण ध्रु त्तरापोशनात्परम् ॥
पीतार्धपयसानित्यं नारकान्दोपयेन्नचेत् । ध्रु वंते प्रशपन्त्येनं नारकाः जलकाङ्क्षिणः ॥
पुरातेषां सुरज्येष्टः पिपासाशमनाय वै । सलिलं कल्पयामास भुक्तयन्तेऽत्रद्विजन्मनाम्
पीतार्धं तादृशं ब्रह्मा पीयूषादधिकं परम् । कारवेति च मन्त्रेण तद्देयं तर्जनीमुखात् ॥
अग्राद्वाङ्गुष्ठयोगेन तेनश्रेयो महद्भवेत् । भगिनीजननीभार्या स्नुषापुत्र्यपि हस्ततः ॥

शस्यतेऽनुदिनंभुक्तिः मित्रैरिष्टैश्च बन्धुभिः ।
अन्नार्थिभिः क्षुदार्तैर्वा भुक्तिवस्त्वैककामुकैः ॥

समीक्षितरसन्कुर्यान्न भोजनं सर्वथा नरः । यत्कांक्षितं वस्तुभुक्तौ स्वयमश्नाति भोजने
त ···· दत्वैव तस्मैना तज्जीर्णं नैति किं पुनः । पिचण्डसंस्थितंतद्धि विषमेव भवेद्ध्रुवम्
पचनं प्राङ्मुखकृतमुदङ्मुखकृतं तु वा । देवयोग्यं भवेत्सर्वं न चेदासुरमुच्यते ॥
पाचकं नित्यपाकाय स्वकीयं परिकल्पयेत् । यदि न स्यात्स्वकेगेहे दैवादग्निस्तदापुनः ॥
श्रोत्रियागारतोग्राह्यः श्रोत्रियस्यत्वसंभवे । सामान्य ब्राह्मणगृहात्तादृशस्याप्यसंभवे ॥
कुग्रामे कुत्सितेदेशे शूद्रगेह समाकुले । तद्गृहादग्निमादाय भूमावेकत्र तं शुचिम् ॥
एधयित्वान्यत्रभूयः यैः कश्चित्काष्टजालकैः । शुष्कैस्तृणविशेषैर्वा प्रज्वाल्यैनं विभावसुम्
तस्मात्संगृह्य भूयश्च कृत्वैनं बलवत्तरम् । चुल्लिकायां प्रतिष्टाप्य तेन पाकादिकक्रियाम् ॥
साधयेदेव विधिना यदि देवालयादिना । तत्समाहरणंकुर्यात्तदा तूष्णीं न चाहरेत् ॥
दत्वैव किंचित्क्रमुकं फलं ताम्बूलमेव वा । शलाटुतण्डुलान्वापि पश्चाद्वह्निं समाहरेत् ॥

तथागतेभ्यो बुद्धेभ्यो जिनेभ्यो नैव सर्वथा ।
देवलेभ्यो विशेषेण कुण्डादिभ्यो न तं हरेत् ॥

पाणिना मथितो वह्निः अयोदण्डेन वा तथा । विषवृक्षादिसंभतः श्मशानाग्निमयोग····

औपासनाग्निपाकेन यदन्नं मोहतः कृतम् । दैवाल्हंभवेत्तद्धि तादृशी पचनक्रिया ॥
तन्तुभत्यादिनायाणा तदम्पत्यो पुनन्वेत् । तत्पैतृकक्रियाणां स्यान्नान्येषामिति निर्णयः

औपासनाग्नौ पचनमुक्तिस्तत्त्वाय सन्ततम् ।
कात्यायनमतानास्यादित्येव हि व्यवस्थिति ॥
अन्यौपासनपक्वान्नमन्यस्य प्राशने वृथा ।
प्राजापत्यं प्रकथितं तस्मात्त न तथा चरेत् ॥

औपासनान्न तद्ब्रह्ममात्रमपर महात्मभि । सप्राश्यत्वेन कथितमाग्नेयादिषु कर्मसु ॥
तद्धनिर्गतताथाय कदाचिन्नोपपद्यते । तस्मात्पाकक्रियानित्यं लौकिकाग्नौ द्विजन्मनाम्

कर्तव्यत्वेनविहिता सोऽग्नि साधारणः परः ।
तादृशनाग्निना नित्यं दीपपाकादिका क्रिया ॥

गृहमेधी साधयीत न गार्ह्यैणेनि सूनदृन । भास्कराद्यग्न्यन्येषु नित्याग्निसलिलेषु च ॥
रम्भास्करनीयेषु गृहेषु श्रीनमुच्यति । तामसमानासुरान्शाकान्न कुर्यात्तु कदाचन ॥
तथैव सूपमन्नं वा न दैवात्ताश्शाम्मुचेन । फलमूलानि पत्राणि नैश्मृनाशामुसैस्तथा॥
स्वपिष्टतानग्निशामनमुग्नैवा तामसानि हि । तथा तन्मुखपक्वानि सर्वाण्यन्नादिकान्यपि
आसुराणीति विद्धि ह्यानीति स्वभूर्विभु । अफगारिस्लभूयश्च तेषां पकात्पर पुन
सभारचूर्णयोगस्य पूतमतति लाघनाम । भवनार्थक्रियाकार्या साफलीकरणादिभि ॥
शून्य वर्गिभमायानण्ड नन्नाज्य मुख्नापिनै । मन्त्रपण विशायण तत्क्रिया करणात्परम्

निशायित तन्मलिन पुन कीलालयोजनम् ।
कृत्वा त्रुरूप सभार मम्यक चूर्णनिपातनात् ॥
श्रागैन्य रुशायन्तन यन्पक्व क्रियते हि तत् ।
शाकालामर मवर्णा दनिस्स्या परशिरम् ॥

न चन्व शारपारा गच्मानात्र मगश गक्षमा निग्मिलालोक तामसरघेति गौतम

भनिनास्त मायग्णन्ता र्भुस्नराल्ममनिभा ।
रन्नाना घम्नान्दु यहनताऽमी भवन्ति हि ॥

तम्मात्तत् कनशारास्त रयाग्या रदारन । भवयुरव निनरां तादृक् पक्व तन्मयजेत्

सुपक्वं सुन्दरं दृष्टिप्रियं जिह्वाप्रियं शुचि । देवयोगमितिप्रोक्तं सर्वशाकादिकं सदा ॥

अतितप्तेषु नीरेषु त ··· ला ··· लनार्जुनान् ।
क्रियते पातयित्वा यः पाकोराक्षस उच्यते ॥

देवयोग्यो भवेन्नायं पितॄणामतिनिन्दितः । तेन हव्यं कव्यमपि न कुर्यात्पिण्डतः सदा
···· नोदकेन पैतृकं ये प्रकुर्वते । निरयस्था भवन्त्येव यावदाभूतसंप्लवम् ॥
प्रक्षाल्य तण्डुलान्सम्यक् त्रिवारं हस्तलोडनैः । तस्मिंस्तेनोदकेनैव पाकं कुर्यात्सुपात्रकः
सपा ··· दृशो देवयोग्योऽत्यन्तसुपावनः । तदन्नममृतसमं पितॄणां चातिवल्लभम् ॥
भवेदेवेति भगवानुवाच स पितामहः । सूपस्य नायं नियमः तप्तेष्वेव पयस्सुवै ॥
तस्य पाकः सुविहितः परंपाकात्पुनः स्मृतः । अत्र सैन्धवनिक्षेपः पूर्वं तस्मिन्कृते तु सः
पाको भवेत्समीचीनः तस्मात्तं परिवर्जयेत् । एवमेव तथा शाकविशेषाणां सदातनः ॥
नियमोऽयं प्रकथितः पाककर्मणि सन्ततम् । शाको लवणयोगेन यस्सुपक्वो भवेन्ननु ॥
तस्य पाकात्परमयं कार्य इत्येव निश्चयः । भिस्सासैन्धवयोगेन होमकार्ये समागते ॥
निन्दितैव भवेन्नित्यं हविर्मात्रं तथैव हि । यदि प्रथमतो मोहादमत्रे सैन्धवे तथा ॥
निक्षिप्ते दूरतोऽमत्रं क्षालयेत्सद्य एव वै । न चेत्तत्परतो यद्वद्वस्तु स्यात्परिवेपितम् ॥
अयोग्यमत्तुं प्रभवेत्सतामेतद्विगर्हितम् । यद्यपि स्यात्तुलवणं रसानामाद्यमुत्तमम् ॥

तस्य ज्येष्ठा देवता सा या पुरा सागरोद्भवा ।
पत्नी प्रजापतेः साक्षात्तद्योगात्सोऽपि कर्मसु ॥

संवभूवुर्हि तूर्णीं ···· योऽयंद्विजोत्तमैः । श्रुतं ··· (प्रा) जापत्यं भजत्यहो ॥
दैविके वैकृते वापि सति कर्मणि सैन्धवम् । तस्मादन्य द्रव्ययुक्तं कृत्स्नात्तु परिवेषणात्
परमेवास्य कर्तव्यं भुक्तमध्येऽथवा सदा । प्रत्यक्षलवणत्यागी भुक्तिकाले द्विजोत्तमः ॥
नित्योपवासो विज्ञेयः ब्रह्मचारी जितेन्द्रियः । सर्वतीर्थव्रतपरः सत्यवाक् सर्वधर्मकृत्
अष्टादशतुलाद्रव्यक्रमस्यान्ते निरूपिता । तुलेयं सैन्धवीभूयो दशदानक्रमस्य च ॥
अन्ते निरूपिता ह्य तल्लवणद्रव्यमित्यपि । तस्मादखिलवस्तूनां कृतेऽस्मिन्परिवेपणे ॥
अन्तेऽन्यद्रव्ययोगेन कार्यं तत्परिवेपणम् । द्रव्यान्तरस्य योगेन सा लक्ष्मी लज्जितातराम्

तिरस्कृता तु सिता च दूरादपगता भवेत् । भार्गवी सर्वधान्येषु धनराशिषु तिष्ठति ॥
सन्तत छदने ज्येष्ठा सदावास करोति हि । तस्य निक्षेपण पात्रे वामपार्श्वे प्रचोदितम्
दक्षिणे परमान्नस्य प्रागग्राभिमुखे पुन । परिवेषणकाले तु तन्निक्षेपणमुच्यते ॥
अन्नस्य दक्षिणे भागे सूपस्थान प्रचक्षते । शाकानामपि सर्वेषां पक्वानां परिवेषण ॥
मिथोयोगो यथा न स्यात्तथा पात्रे प्रसाधयेत् । सूपमन्नेन सपृक्त य कुर्यात्परिवेषणम्
स सूत स्याद्दृष्टजन्म तस्मात्तत्परिवर्जयन् । पैतृकेऽप्याढकाख्येन सूपेन जडधीर्नर ॥
द्विजान्सन्तर्पयेद्बुध्या नास्तिक्ये जायते नर । दैवकृत्येषु सर्वेषु मुद्गमूषा विकल्पत ॥
प्रशस्त स्यात्परिग्राह्य पैतृकेषु व्यवस्थित । शुभकर्मसु सर्वत्र सूप आढक नामक ॥
चणकाश्च परिग्राह्या तस्मिन्नर्थे क्वचन ।
माषा सूपाय य कुर्यात् भक्ष्यकार्येषु मूढधी ॥
क्षीयन्ते सपदस्तस्य प्रजाश्च पशव श्रिय । भक्ष्यकृत्येषु सर्वत्र निन्दिता न भवन्त्यमी
माषास्तिलास्तथाभक्ष्या महायज्ञेषु घोमता । दैविकेष्वखिलेष्वपु पैतृकेषु शुभेष्वपि ॥
कदलीचूतपनसा पयोदधिघृतान्यपि । गुडनैक्षुशाथीरसमित्ताम्बूलदक्षिणा ॥
साधारणनाख्यगश्च गोमय च तथा पुन । कर्ममात्रस्य सतत सतर्पुसलिल सदा ॥
साधन पावन प्रोक्त सलिल तथा शुभम् ॥

पाकाधिकारिनिरूपणम्

पत्नीपाक प्रशस्त स्यात्स्नाथत्यनयोरपि ।
पितामह्यादिकाना च ज्ञातीनामेव साधिक ॥
मातुरा सुराना च बान्धवाना च कृत्स्नश ।
स्नान तुगुण्यन चरित्रन ॥
प्राशस्त्य पाककार्यस्याहीक्रिये वैदिकेऽपिवा ।
स्थालीपाकादिमत्कृत्ये नित्य तच्छ्रणादिकम् ॥
हस्तावहनन नस्या मयाप्य विधिना यथा । दैविके पैतृके तस्मिन्पचने सर्वकर्मणि ॥

अधिकारो मुख्य एव न तत्साम्यं कथंचन ।
अन्यानप्राप्नुवन्त्येव तत्साम्योक्तिस्तु तत्र चेत् ॥
अर्थवाद इति प्राहुः तत्तत्त्वज्ञा महर्षयः । चिरण्टिनीकृतः पाकः परमो ह्युत्तमोत्तमः ॥

स्त्रीधर्माः

शुचिः सुमङ्गलीभव्या भव्यानामादिकारणम् । श्रेयसां संपदां मूलं श्रियां सैवास्पदं परम्
साक्षात्सरस्वती देवी गायत्री साप्यरुन्धती ।
शची रमा भगवती कल्याण्यार्या मनोन्मनी ॥
तस्यास्तु पतिशुश्रूषा परमो धर्म उच्यते । श्वश्रूः श्वशुरपूजा च सततं मञ्जुभाषणम् ॥
अर्थीप्रियत्वं बन्धूनां क्रियारञ्जनम(प्य)ति । सदा शुचित्वमश्लीकवचसां परिवर्जनम् ॥
संपच्छ्रीकरवाक्यौघं यथार्थपरिभाषणम् । सदा संमुखतातुष्टिरुपांशुपरिभाषणम् ॥
स्मिताभिभाषणंस्वाभिः प्रजाभिर्मन्त्रबुद्धिभिः ।
क्रोधनिष्ठुरवाक् प्रोक्तौ गुरुभिस्तैः पतिप्रियैः ॥
विकारशून्यता चित्ते क्रोधलोभादिशून्यता ।
अनालस्यं कालमात्रे पतिच्छायानुवर्तनम् ॥
पतिव्रता लक्षणं स्यादाचारश्च तथाविधः । स्नानमात्रे प्रकथितं हरिद्रा प्राङ्मुखेन वै ॥
कर्षणं लेपनं चापि लपनस्यादितः स्मृतम् । हृत्कण्ठकर्णबाहूरु जान्वङ्घ्र्यादि क्रमेणतु
स्नानमाकण्ठमेवस्यादजस्रं शिरसो नतु । विशेषदिवसेष्वेवावगाहः प्रतिपादितः ॥
रात्र्या त्यक्तंतु यत्स्नानं वृथा तासां न संशयः ।
भवेदेवेति सा स्वाहा स्वधां प्रोवाच संसदि ॥
र्पणात्परमेवेयं निशांदद्यात्क्रमेण वै । चतसृणां दिशामादौ सेनादीनां ततः परम् ॥
सर्वासां देवपत्नीनां दद्यादङ्गुलिचालनात् । पर्वसुप्रोक्तमेतासां पैतृकेषु दिनेष्वपि ॥
ग्रहणेषु विशेषेणाप्यर्धोदयमहोदये । तस्यां कपिलषष्ठ्यां च श्वश्रूश्वशुरयोस्तथा ॥
मृताहे सूतकाशौचरजस्कालेषु चोदितम् । चिरण्टीनां शिरस्नानं शास्त्रज्ञैस्तैर्महात्मभिः

पुण्यतीर्थेष्ववभृथे चण्डालाद्यशुचौ तथा । उच्छिष्टपतने शीर्षे बन्धुमात्रमृतावपि ॥
श्मशानपृथ्वीगमने गमनादिनिमित्तके । भवेदेव शिरः स्नान [illegible] ॥

चीना निमित्त यो मोहात्कुरुते मज्जनं रमा ।
पतिघ्नी सा प्रकथिता विधवा जन्मजन्मनि ॥

भवत्ये [illegible] प्राह धर्मप्रोक्तो पुरा विधिः । अचिरा [illegible] मज्जनात्परमेव वै ॥
निशिलान्केशानमकुर्यात्स्वरीं शिवाम् । न भवेदार्द्रवस्त्री नार्द्रवस्त्राप्यकञ्चुका
सत्यकतकुङ्कुमादिव्यसिन्दूरचलुलेपना । प्रभवेदेवमतत स्त्रीकृताञ्जनपाणिका ॥
सचरेदुत्तरीयेण पादप्रक्षालनात्परम् । आचामोऽपि भवेत्तूर्णी जलप्राशनमात्रतः ॥

नामाचमनमित्युक्तं विधवाना च न त्रिभिः ।
नामभि कथितं सद्भिः नान्यैरेवेति काश्यपः ॥

उदयानन्तरं स्त्रीणां स्नानं तत्परिकीर्तितम् । तद्वत्सोमपीथिन्या उदयात्पूर्वमेव वै ॥
बहुधा दूरणतः पूर्व कार्यमेवेति चोदितम् । अग्निहोत्रप्रचारे कालेष्वेवायमुच्यते ॥
विधि [illegible] विशेषेण न चान्नाय विधिर्भवेत् । याऽऽर्द्रवस्त्रेण कुरुते पचनं दुर्मती रमा
तदन्नं तामसं ह्येव नैऋत न तु [illegible] । अनभ्युक्ता कृत स्वन्नं इत्यसौऽस्तीति गौतम

कर्त्या मार्द्रया मूढा कुर्यात्पाकं कृपायता ।
तदान्नं समश्नाति यातापी निर्घृणोऽसुरः ॥
अन्नदु स्वन या नारी मुक्त्वाल्पश्रुणि मूढधी ।
कराणि पक्वा ता भिक्षाचरण्ये निर्जने गुहाम् ॥
ग्रभाणामपि कालाना यथा स्वाद्य भवन्तु ।
तथा यजेयत्न तान्श रोदन नरः ॥
यान्नानि हि विधिवत पञ्चगव्यविधानतः ।
पीत्वाऽष्टवार जप्त्वा वा गायत्रीं वेदमातरम् ॥

मिष्टान्नवास्पन्नाच्छुद्धा भवति नान्यथा । शयाना या प्रकुरुते पाकमन्नस्य दुर्मतिः
अलक्ष्मीशा तदन्नं स्यान्मनामेतद्द्विरहितम् । तादृगन्नप्राशनेन मानवो दुर्भगो भवेत्

तद्दोषपरिहाराय शान्तां तामृचमुत्तमाम्। जपेदष्टशतं स्नात्वा तेन श्रीको भवेद्यम्॥
दक्षिणाभिमुखात्प्रत्यङ्मुखतो याति मौढ्यतः। पचत्यन्नं तत्तु भवेत्पैशाचं राक्षसं परम्

पितॄणामपि देवानां अनर्हः स्यात् द्विजन्मनाम्।
तदन्नं मनुजोऽतीव विद्यालक्ष्मीवहिष्कृतः॥
प्रभवत्येव तच्छान्त्यै चोपशान्ति जपेन्मनुम्।
त्रिवारं प्राङ्मुखस्तिष्ठन् व्याहृतीर्दशसंख्यया॥
व्यस्तास्समस्ता विधिवदन्त ओं तत्सदित्यपि।
उक्त्वा समापयेद्विद्वांस्तस्मादेव पतिव्रता॥

सुमङ्गली महाभागा सर्वलक्षणमण्डिता। यथोक्तविधिना स्नाता सुवस्त्राकञ्चुकावृता
कुङ्कुमालङ्कृतास्विन्नमुखी कवरसंवृता। अथवा कृतवेणी वा प्राङ्मुखेनैव सुस्थिता॥
विचक्षणा पाककर्म पाथ (च्छा) शास्त्रवर्त्मना। सर्वकर्मसु भद्रेषु सन्ततं ह्युत्तमोत्तमः
सुमङ्गलीकृतः पाकः सर्वशास्त्रमतः परम्। ततोऽपि सोमपीतन्याः पाकः पण्डित संमतः
परिवेषणकर्मापि तथैवेति शची जगौ। पचने भोजने वापि चिरण्टीनां क्षुते तथा॥
जृम्भणे पानवायौ वा निर्गते वेश्ममध्यमे। कल्याणवेदिकामध्ये तत्कालेष्वेषु दैवतः॥
तत्फलं तत्क्षणेनैव प्रोक्षयित्वा शुचीवतः। सद्यः संभूतेन पश्चाद्गोमयेनोपलिप्य वै॥

गास्तत्र तु समानीय नैचिकी रथ वा पुनः।
धेनोः सवत्साः गाः शुद्धा त्रयोऽश्वा वा विधानतः॥

मुहूर्तं तत्र संस्थाप्य तावद्गोसूक्त शब्दतः। पूरयित्वा सैन्धवाश्चेत्तावदत्राश्वसूक्ततः॥

शब्दापयित्वा विधिना मुहूर्तत्रयतः परम्।
दूरीकृत्याथ ताधेनो स्ता ··· श्वान्चेत्समाहितः॥

प्रादेशमात्रमवटं तत्र खात्वा यथा शुचि। यावत्तावत्तु तां सर्वां मृदं दूराद्व्यपोहयेत्
व्यपोहनात्ततो भूयः तैरेतैर्निखिलैर्द्विजैः। संवृतः पुनरागत्य पूरयित्वा वटं च तम्॥
तत्र दर्भान्दिग्पूचीनाग्रान्क्षिप्त्वाह्यक्षतैः शुभैः। कुङ्कुमाक्तैः सुपुष्पैश्च तत्र कुम्भं दृढं शुभम
स्थापयित्वाऽत्र वरुणमावाह्याथ त्रियम्बकम्। तन्नारिकेले संपूज्य प्रतिमायां विधानतः

षोडशैरुपचारैश्च समाराध्य जगत्पतिम्। पूजान्ते रुद्रगायत्रीं दशवारं द्विजै सह
जप्त्वा श्रीरुद्रचमकौ तत्पर तज्जलेन वै । अवटक्षिप्तमृत्नाया पूरयेदेव सर्वत

तत पर च श्रीसूक्त भूसूक्त पूर्वसूक्तकम्।
रुद्रमीसूक्तं च यत्नेन जापयित्वा द्विजोत्तमै ॥
दशशान्तिर्घोषशान्ति जप्त्वाऽथ प्राङ्मुख स्वयम्।
उपवीति नमोब्रह्म परिधानीयका जपेत्॥

तत्पातनतद्वायो निष्कृति कथिता परा। कृतस्य जृम्भणस्यापि पूर्ववन्नान्यथेति
भृगुवारे भौमवारे भानुवारेऽपि पर्वणि। महेषु सुमहत्स्वेषु माकरे क्रान्तिशुल्यके

विवाहव्रतोपनीति सीमान्तादिषु योगिषु।
तच्छालायां वेदिकाया तन्नान्दी करणात्परम्॥
अलंकारासनेतस्मिन्महासिंहासनेऽपि वा।
भद्रासने वा विधवा पान्थ(या)हैवेन शब्दित ॥
तदा तां निष्ठुर वाक्य प्रोक्त्वा क्षुत्कृत्य दूरत ।
उद्धामयित्वा चपल शुचीभो हव्यमन्त्रत ॥
गोमयलेपन कृ वा गोमन्त्रेण तत परम्।
तां भूमिं प्रोक्ष्य गावध्या मर्दम क्रिया मात्रत ॥

कारयित्वाविधानेन पुनस्तस्मिन्न कर्दमे। पञ्चगव्य पूरयित्वा तत्तन्मन्त्रेण मन्त्रवित्

तस्मिन्नथाक्रमध्यास्य अश्रीऽसीति च मन्त्रत ।
मन्त्रयित्वा पञ्चवारमिह पर्यन्तमेव वै ॥

यद्बन्दादिपडविंश ऋचो नत्वा तत पुन । हुत्वा च समिदन्नाज्यै स्विष्टकृत्परमेव
प्रोक्षोद्वासनपर्यन्त कृत्वा तां मृत्तिकां शुचि । कर्दमत्वेन सर्वत्र खनित्रेणैव कृत्स्नश
समुद्धृत्यैव नि शेष दूरत परिवर्जयेत् । पर्यण भस्मना पश्चाद्विकिरेत्तत्र सर्वत ।

नयप्रणाममन्त्रैस्तै सनाममन्त्रैश्च पञ्चभि ।
प्रकुर्याद्ब्राह्मणानां च द्वादशानां च भोजनम्॥

आशिषां कर्मणां पश्चात्पुनर्नान्दीं समाचरेत्। एवं कृते तु मुच्येत सद्यः तद्दुर्निमित्ततः
मुखमारुतसंरुद्धः पावकः स्यादपावकः। तेन सर्व पक्वमात्रं शूद्राणां योग्यमित्ययम्॥
प्रोवाच निर्ऋतिस्साक्षात्तथैवेत्याह तद्यमः। धमन्यास्य मुखाद्वह्निं वर्धयित्वैव सन्ततम्

पाकक्रिया प्रकर्तव्या स पाको दैविको भवेत्।
अयोमयी तु धमनी नारीणां न भवेदिति॥

प्रोवाच किल धर्मज्ञः चित्रगुप्तः स्वयं विभुः। किंतु सा वैणवी कार्या वनितानां सुपावनी
धमनीति जगौ ब्रह्मवृद्ध्येऽत्र विभावसुः। संवर्धनदशायां तु यदि संमार्जनी गतिः॥
इषीकाभिः प्रज्वलिता पाकाग्निर्भक्तदूषकः। तादृगग्नौ कदाचित्तु भक्तं निष्पादितं जडः
मोहेनाश्नन्पञ्चगव्या गायत्र्यष्टशतेन च। रुद्रैकादशिनीं जप्त्वा जलपानेन निष्कृतः
प्रभवेदिति धर्मज्ञाः जगदुः सनकादयः। शौर्पवातेन संवृद्धो वीतिहोत्रस्तु दुर्घटे॥

श्मशानाग्निसमो ज्ञेय शुद्धैः स्पृश्यो भवेन्न तु।
तस्मिन्नग्नौ पक्वमन्नं मत्स्यघात्यन्नमुच्यते॥

तदन्नमश्नन्मोहेन किल्बिषी ब्राह्मणो भवेत्। तद्दोषपरिहाराय षडब्दं कृच्छ्रमाचरेत्॥
पश्चादखण्डकावेरी स्नानैर्दशभिरेव वै। शुद्धोभवेन्न चान्येनेत्येवं मनुरब्रवीत्॥

गोरोगतावकाग्नीस्तं समानीयातिमौढ्यतः।
चुल्लिकायां प्रतिष्ठाप्य तस्मिन्नन्नं कृतं तु यत्॥

रजस्वलाकृतं साक्षात् तन्नाश्यमतिपापदम्। तद्भक्षणे प्रकथितं यावकाहारपूर्वकम्॥
दिनाष्टकं पञ्चगव्यप्राशनेनैव केवलम्। चतुर्विंशतिगायत्रीसहस्रजपतः शुचिः॥
भवत्येवेति भगवान् वसिष्ठो मुनिरब्रवीत्। कुशाग्नौ वा स्वर्णकारचुल्लिकाग्नौ विशेषतः
ताम्रकुट्टकवह्नौ वा शालावलजपावके। कार्वग्नौ मार्गनिक्षिप्तधर्माग्नौशास्त्रमन्दिरे॥

पीडारिका मन्दिराग्नौ लपनोच्छिष्ट पापके।
पक्वमन्नं दैववशात् मोहात्स्पृष्ट्वापि केवलम्॥

अप्रायत्यमवाप्नोति तस्य प्राशनतः पुनः। जातिभ्रंशं सद्य एव लभते ब्राह्मणो महान्
तन्निष्कृत्यै महासिन्धु स्नानानां शतकेनवै। अहोरात्रैः त्रिभिः शुद्धोपवासः पञ्चगव्यतः

कुश्माण्डजपमन्त्राणां त्रिवारपठनेन च ।
शक्त्या ब्राह्मणभुक्त्या च शुद्धो भवति नान्यथा ॥

स्वयभर्तुर्हितायाऽत्र प्रयत्नेन सुवासिनी । पाकयोग्य शुद्धमन्न पात्रेणानीय वै क्रमात्
भवनादेव भवने स्वीयवह्नेरदुर्लभे । चुल्लिकायां प्रतिष्ठाप्य पाककर्म समाचरेत् ॥
न तृणैराहरेद्वह्निं काष्ठैर्वा नव । मृण्मयेनापि पात्रेण दारुपात्रेण वा तथा ॥
शल्केन शाल्कैनाऽपि नोल्कामूलेन त हरेत् । यद्याहरेत्तु मोहेन तद्गेहश्रीर्विनश्यति ॥
अलक्ष्म्योऽत्र प्रवर्धन्ते विपदश्च तथा तथा । भवेयुरेव भूयिष्ठा तथा दुर्गतय परा ॥
तादृगग्निविशेषस्य तदानयनमात्रत । भर्ता ज्ञात्वा तु तत्पश्चात् तस्या कर्म विशेषवित्

दूरादुत्सृज्य त वह्निं तां निर्भर्त्स्य च निर्घृ(र्घृ)ण ।
तदलक्ष्मीविनाशाय स्वय प्राङ्मुखतो जपेत् ॥

सुमङ्गलीरिय मन्त्रच चापि भ्रूवक्षिते । इमां त्वमिन्द्रमन्त्र च भिय जात भियस्तदा

श्रीभूसूक्ते च चापि त्रिवार तदनन्तरम् ।
कृत्वा तु मङ्गलस्नान भवेत्ता च तत ॥
ब्राह्मण च सयुक्तौ कृताहारौ दिनत्रयम् ।
तेन श्रीको भवेतां तौ तत्र पक्वान्न भक्षणात् ॥

स्नानात्पर च पुण्याहं वाचयित्वा तत परम् । प्रतिष्ठाप्य शुचिर्गेहे मध्ये गार्ह्यस्ववर्त्मना
मुखान्ते जुहुयादाज्यसहित चरुमन्त्रत । श्रीसूक्तर्भिर्विधानेन पञ्चवार तत पुन ॥

भस्मोद्वासनत पश्चाद्गौरेकात्र च दक्षिणा ।
परिकल्प्या दुर्घोरामापद प्राप्नुयात्तु स ॥

अनन्त शुद्धपाकेन स्वय शुद्ध स्वलकृत । सनातनमन्न सुमुख भुञ्जीयात्प्राङ्मुखोद्विज
परपाको नैव भवेत् पराज्ञ परमन्दिर । पराधीनो भवेन्नैव पर प्रैष्यश्च याढव ॥

नित्याग्निको भवेच्चापि सोमयाजी भवेत च ।
यद्वा भवेदाहिताग्नि समन्त्र सर्वथा भवेत् ॥

अश्रोत्रियो न म्रियेतानाहिताग्नि कथ चन । म्रियतेनासोमयाजी ह्यमन्त्राग्निर्म्रियेत च

नित्यकर्मकरो भूयात् नित्यं श्रोत्रियपूजकः । उदासीनो श्रोत्रियेषु सुमहात्मसु संमुखः ॥
भवेद्देवान्वहंगेही तटस्थो मध्यमेष्वति । श्राद्धकर्मपरो भूयाच्छ्रद्धालुः कर्मभयितकः ॥
श्राद्धकर्मसु सर्वेषु शौचमक्रोधमत्वरा । सद्ब्राह्मणान्वेषणं च सौमुख्यं सत्यभाषणम् ॥
सद्वस्तुसंगृहस्त्वैक द्रव्यं चापि तथा पुनः । अदानं सर्ववस्तूनां यस्य कस्यचिदत्र वै ॥
परवस्तुप्रग्रहश्च तत्कथाप्रतिपादनम् । तद्धर्मशास्त्रतत्त्वैकचिन्तनं तन्निरीक्षणम् ॥
संपादितानां द्रव्याणां वस्तूनामवलोकनम् । समीकरणमेतेषां तत्र तत्र नियोजनम् ॥
मुहूर्तपश्चकादेतदत्यन्तावश्यकत्वतः । समनुष्ठेयमेवस्यात्पुनरन्यानि यानि वा ॥
तानि कार्याणि भूयश्चानुष्ठेयानि विशेषतः । अत्र स्नानात्परंसन्ध्यामात्रं होमश्च केवलः
वेदस्याध्ययनं नैव व्रतकृच्छ्रादिकं तथा । अभिवादनकार्याणि बन्धूनां महतामपि ॥
उपायनप्रग्रहणं पुनश्च प्रतिपादनम् । वर्जयेत्तु विशेषेण श्राद्धीयेकानि तत्करः ॥
तत्प्रश्नप्रकृतीह्यन्य विशेषनियमो मतः । एतद्दिनत्रयमिति केचिदाहुः मनीषिणः ॥
पूर्वेद्यु रपिचश्वश्च तद्दिनत्रय कर्मणा । सर्वे ˙ रागाणां ˙ स्मिन् ··· पस ··· पुनः ॥
परं तप मात्रं स्यादेकभुक्तिश्च केवला ।
दिवसे तत्र विज्ञेया तच्छ्राद्धं तर्पणान्तकम् ॥
इत्युक्त्वा सर्वशास्त्राणामेतावान्निश्चयः परः ।
निमन्त्रिणां ब्राह्मणानां पूर्वरात्रौ प्रचोदितम् ॥
क्ति परतोज्ञेयं ˙ सनकृतेः परम् ।
परेद्यु रेवं प्रातश्च सन्ध्याहोमात्परं पुनः ॥

श्राद्धे निमन्त्रणक्रमः

आमन्त्रणं तद्धोक्तॄणां विधिना चोदितं तथा ।
संकल्पानन्तरं श्राद्धे पूर्व ... रेव वै ॥
वरणंतत्प्रकर्तव्यः पित्र्युद्देशेन तद्दिने । पितृभक्त्या श्राद्धकर्ता मासषट्कस्य पूर्वतः ॥
ब्राह्मणान्वेषणं कुर्यान्मनसैव विचक्षणम् । वेदवाची महाभाग साचारे साग्निहोत्रिणे

एतस्मिन्नपि वा लब्धे पित्रानन्दो भवन्महान् ।
ब्राह्मणस्तादृशो भाव्य कुलीन क्रोधवर्जित ॥
अदाम्भिकश्च धर्मिष्ठ श्रोत्रिय श्रोत्रियोद्भव ।
ब्रह्मण्या ब्रह्मनिष्ठश्च सर्वपात्रोत्तमोत्तम ॥
दैवाद्विस्मृतसद्वक्त्र यद्वोक्त परिकीर्तित ।
क्रियानर्ह स विज्ञेय त्याज्य स्याच्छ्राद्धकर्मणि ॥

स्वाधीनवेद सतत पदक्रमविरापवित् । तत्प्रयोगविशेषज्ञ विनियोगविशारद ॥
अध्यापकश्चरितोऽय नित्यप्रवचनोन्मुख । वाचस्पत्या प्रसक्त प्रयासो ब्राह्मणोत्तम
साध्यात्पाठक एवाय सहितामात्र पाठनात् । वाताध्यायस्तु ऋग्वेदे साम्नि सप्तस्गानव
वेदाध्यायी तु विज्ञेयो स एव श्रोत्रियोऽपि वै । पदाध्ययनता विष्णु साक्षादेव न सशय
पदप्रकृतिरतस्या सहिताया क्रमस्तु म । सहिताकारकोऽत्यन्त क्रमलासमाततोऽधिक
साक्षाद्रुद्र इतिरूपात क्रमाध्यायी तत्स्थान । स्वरवर्णविशेषज्ञ स हरो हरिरेव च ॥
यजुर्वेदस्यैकदेश ऋग्वेद सामनामक । तस्मिदानक इत्येव तद्व्यूढमनेतर ॥
ब्राह्मणपूतमा क्रया निरितिस्तु महच्छ्रिय । देवद्विजर्षिमुनय विप्राश्चेति हि पञ्चधा ॥
सहितामात्रनाम्ना विप्रा सत्क्रियादका । पदेन कर्मणा चापि द्विपदा देन शाद्विदा
ऋग्यय क्रमता क्रया धृयथत्ताश्च कल्का । परायातेनमुनय तथा सहितया पुन ॥
अहिरण्यर तन्मन्त्र रूपगाणविशिषत । विप्रा स्मृरते परमा सर्वकर्मैकसाधका ॥
ऋक्मामाख्या ब्रह्म या कल्पविशारदा । सर्वसर्व कल्पनिष्ठा ब्राह्मणा सर्वसपदे
योग्या भवन्ति सतत तस्माच्छ्राद्ध पु तादृशान् । ब्राह्मणानुपयुञ्जीत न वेदाक्षरवर्जितान्

कली तु काल श्राद्धयोग्या सुदुर्लभा ।
अब्राह्मणात्याजात वदय श्रोत्रियद्विष ॥
कचिम ध्यामन्त्रमात्रानभिज्ञा ब्राह्मणव्रवा ।
मस्कमुश्रमान्नृणा विप्राभासा कुवृत्तय ॥

ब्रह्मविद्याविहीना न समाहाव्यु वदिक । त्यक्तवदा त्यक्तशाखा त्यक्तसूत्रास्तथा पुन

गोत्रभ्रष्टाभिन्नशाखाः शिखाभ्रष्टाश्च केचन। अन्यवेदशिखाशाखा गोत्रसूत्रावलम्बिनः
... ... कर्मणा। अपात्रभूता विज्ञेयाः तूर्णीं ब्राह्मणशब्दिताः
न विद्यया केवलया तपसा वापि पात्रता। यत्रवृत्तिरिमेचोभे तद्धि पात्रं प्रचक्षते॥
तथाविधब्राह्मणानां दुर्लभे केवलं पुनः। स्वबन्धुष्वेव यत्नेन भोक्तॄः संपादयेत्तथा॥

अश्रोत्रियं श्रोत्रियं वा ब्रह्मवृन्नामधारकम्।
स्वकीयेष्वेव भोक्तारं यत्नात्संपादयेद् द्विजम्॥

स्वकीयाश्चेत्तत्र सम्यक् तत्त्वरूपं प्रकारतः। ज्ञातं भवति तस्मात्तु परेषां दुर्लभे स्वयम्
मुख्यतः श्राद्धयोग्यास्ते योनिसंबन्धवर्जिताः। गोत्रसंबन्धरहिताः मन्त्रसंबन्धशून्यकाः
येनकेनाप्युपायेन वेदाक्षरसुपूरिते। सुशुद्धे ब्राह्मणमुखे कव्यान्नं पातयेत्सुधीः॥
कुक्षौ तिष्ठति यस्यान्नं वेदाभ्यासेन जीर्यते। कुलंतारयते तेषां दशपूर्वान्दशापरान्॥
अवेदाक्षरकुक्षिस्थमन्नं भक्तं मृताहके। प्रकुर्यान्नोदनंतेन कर्तुर्दोषो महान्भवेत्॥
नन्दन्त्योपधयस्सर्वे वेदज्ञे गृहमागते। वयमेतत्कुक्षिगताः यास्यामः परमां गतिम्॥
वेदज्ञे पितृतृप्त्यर्थं यदल्पं बहु वस्तु तत्। दीयतेनुपकारार्थं मेरुमन्दरसंनिभम्॥
अनश्वरममोघं स्यात्पितॄणां पूर्णतृप्तिदम्। वेदाक्षरपरित्यक्तलपनत्यक्तमोदनम्॥
वालुकात्यक्तसलिलरूपवद्व्ययमेति वै। स्वशाखायां दुर्लभेषु भोक्तॄनन्यान्निमन्त्रयेत्॥

नातिचारान्नातिवृद्धान् नातिस्थूलान्कृशास्तराम्।
अप्यल्पभक्षकान्भूयः गृह्णीयाद्बहुभक्षकान्॥

दृष्ट्वा तु पितरः श्राद्धे ब्राह्मणं बहुभक्षकम्। दृष्टेष्वलभिया सद्यः कुर्वन्त्येव पलायनम्
अत्यल्पभक्षणपरं ब्राह्मणं तं विलोक्य तु। न तृप्तिमधिगच्छन्ति तत्र श्रोत्रिय एव तत्
तत्पीतसलिलादेव नष्टक्षुद्दाहकश्मलाः। आद्वादशाब्दा संप्राप्त महातृप्त्यैकनिर्भराः॥

प्रभवन्त्येव तस्मात्तु वेदिनं तं निमन्त्रयेत्।
वेदः साक्षाद्धरिः प्रोक्तं स वेदो यस्य सन्ततम्॥
जिह्वायां हृदि वाऽस्येऽस्य वर्तते सहि चोदितः।
साक्षान्नारायणः श्रीमान् तद्भक्तौ किम दुर्लभम्॥

तदभावे तु शिष्यं वा पुत्रं पौत्रं च विद्व(ट्प)तिम् ।
आत्मानं भोजयेद्वाऽपि न विप्रं वेदवर्जितम् ॥
वेदिनां पुरतो यो वा क्षुधितस्तर्कवादिनः ।
पुरस्कारोऽत्यर्चनया भ्रान्तोऽयं वालिशः स्मृतः ॥
पुरतः श्रोत्रियाणां यो वेदत्यागपुरस्सराम् ।
कृतशास्त्रप्रयासान् नृन्भ्रान्तो ह्यर्चितुमिच्छति ॥

स रोगी सपरित्यज्य तरः दुग्धान्न संशयः । कलौ प्रायेण सर्वत्र पुरस्कारो न वेदिनाम् किंतु तत्तर्किणामेव पञ्चम्यन्त प्रधानतः । शूद्रभार्याश्च शूद्राश्च केवलं शुद्धतर्किणः ॥ वेदाख्यान्ब्राह्मणादेव तिरस्कुर्वन्ति तत्कलौ । कलिधर्मपरो न स्याद्ब्राह्मणो वैदिकोत्तमः

कुशास्त्रभाषा शास्त्राणि प्रामाण्येन न विश्वसेत् ।
गानशास्त्राणि कृत्स्नानि नृत्यशास्त्राणि यानि वा ॥

सभारम्भकशास्त्राणि तालगीतलयाश्रिता । वैद्यशिल्पाङ्कुशास्त्राणि हीन्द्रजालीयकानि च वैदिकस्तत्परा सर्वा महावेदव्यथिन्नया । अमकलौ तादृशान्सर्वान्वेदमन्त्रबहिष्कृतान् सन्ध्यामन्त्रैकनिधुरान्पुनः श्रोत्रियरूपतः । तत्र कार्येष्वागतास्तान्साम्येन न तु पूजयेत् पैतृकेषु विशेषेण मौञ्ज्याग्निषु मतादिषु । श्रौतेषु स्मार्तकृत्येषु न साम्यादर्चयेदिति ॥ ब्राह्मणान्भोजयदिति विधिकार्येषु सरत । सन्नस्ते वैदिका एव मुख्यत्वेन सदा द्विजैः

परिग्राह्या पुरस्कार्या न तादृक्शास्त्रधारिणः ।
ब्राह्मणानां धनं वन्ना भृत्यत्तुस्सामनासका ॥

तच्छिष्याप्तपरं श्रौत्रकल्पा सूत्राणि तत्परम् । तत्प्रयोगपरिज्ञानं विनियोगपुरस्सरम् पश्चात्तदर्थविज्ञासा तन्त्र तर्कचिन्तनं अभ्यासस्स तु कर्तव्यो न तत्पूर्वं [redacted] नरः अभ्यसेन्निनिरामनं ब्रह्मचर्येण ताडव सौम्यव्रतान्ते तर्कस्य समयो वेदचोदितः ॥ - आग्नेयकाण्डात्परतो तद्वत्तम्य च मध्यमं । उक्तो व्याकरणस्यैव मर्यादं विधिरव्ययम्

एत्र स्थितऽत्र ना न्विया मर्यादा वदनिर्मितम् ।
समुल्लङ्घ्य ब्रह्मचर्यं शुष्कतर्कादितत्क्रमा ॥

वेदश्रमपरित्यागपूर्वकं ब्रह्मविद्विषः । तर्किणः शिल्पिनो गानपरानाक्षत्रकास्तथा ॥
नटीवैणविकाः सर्वे वैदिकाः स्युर्विनाश्रुतिः । वैदिकानां समाजेषु सर्ववैदिककर्मसु ॥
समाधिक्यपुरस्कारपूजाकार्यकरो नरः । भूयिष्ठान्यशुभान्येव विन्दते न तु संपदः ॥

अपूज्या यत्र पूज्यन्ते पूज्या यत्रावमानिताः ।
त्रीणि तत्र भविष्यन्ति दुर्भिक्षं मरणं ध्रुवम् ॥
यत्र नास्ति भयत्राता श्रोत्रियस्सजला नदी ।
आत्मसौख्यं यत्र नास्ति न तत्र दिवसं वसेत् ॥

अवशागतचित्तस्य नास्ति यत्र विधायकः । असंभावितदुष्कार्यजातदुष्कीर्तिभञ्जकः ॥
यस्मिन्देशे दुर्लभःस्यान्न तत्र दिवसं वसेत् । कुग्रामे कुत्सिते देशे दुष्टक्रूरजनाकुले ॥
वेदद्विड्जनभूयिष्ठे तिष्ठेन्नापि क्षणं द्विजः । तादृग्देशनिवासेन कलाज्ञानं भविष्यति
कलाज्ञानेन सततं कर्ममात्रं विनश्यति । तिथिभेदकृतंश्राद्धं पुनः करणमर्हति ॥
मासभेदात्पक्षभेदात्तथा तत्स्यात्ततोद्विजः । ग्रामेविद्वज्जनावासे निवसेत्कर्मसिद्धये ॥
दुर्व्यापारालस्यकान्यनियोगादिनिमित्तकैः । ताम्बूलचर्वणजल प्राशनात्परतोऽपि वा ॥
शलाटुफलतक्रेक्षुफललाजादिभक्षणात् । परतो वा सार्धयामात्स्मृतं श्राद्धं तु तर्पणम् ॥
अपि वा सद्य एवायं सर्वसंभारसंभृतम् । निवर्तयेच्छ्राद्धकर्म येनकेनाप्युपायतः ॥

शक्तौ सत्यां सद्य एव कुर्याद्भक्त्या विचक्षणः ।
शक्त्याभावे उपोष्याऽथ पिवाह्नि पदके चरत् ॥

तत्संकल्पस्यपुरतः अनाज्ञातत्रयं जपेत् । इदं विष्णु महामन्त्रत्रिंशद्वारजपस्तथा ॥

व्याहृतीनां समस्तानां व्यस्तानां च सहस्रकम् ।
जप्त्वापश्चाच्छ्राद्धकर्म सम्यङ्निर्वर्तयेद्द्विजः ॥

विध्युल्लङ्घनदोषे तु प्राजापत्यं त्रिशोधकम् । यदिवालाः परं प्रातः कर्तारःश्राद्धकर्मणाम्
साक्षादन्नकृताहाराः स्युश्चेत्तु तदनन्तरम् । भुक्त्यन्तरं परित्यज्य परेद्युः प्रातरेव वै ॥

कुर्युः भुजिक्रियां मोहात्तद्विज्ञानात्परं तु ते ।
गुरुभिः वोधिताः सद्यः स्नात्वा पश्चाज्ञ्चवर्त्मना ॥

गायत्रीं तद्दिने जप्त्वा सहस्रं वेदमातरम्। श्राद्धं कुर्युर्विधानेन निष्कृते परत पुन ॥

निष्कृतिरेषा प्रकथिता प्राजापत्यद्वयं तथा।

गोरत्र दक्षिणा देया ब्राह्मणाय महात्मने ॥

गृहीतवस्तो विदेशस्थ स्वदेशस्थोऽपि वा द्विज। अनेककार्यशतकं सलीनोरोगपीडया

समागतान्तश्राद्धदर्श निरूप्यैवायशास्तुन।

भुक्ते परं वा भुक्ते वा स्मृत्या तस्तदनन्तरम्॥

भुक्तमन्नं छर्दयित्वा स्नात्वाऽऽचम्य शुचि स्वयम्।

पावमान्यश्च कूश्माण्डं शिवसङ्कल्पसूक्तकान्॥

तान्पश्च चमकं वापि पूर्षसूक्तमघोरकम्। नारायणं चोत्तरं वै अप्यनाङ्गात भूर्भुवं ॥

उपोष्यतद्दिनपश्चात्परेद्यु प्रातरेव वै। प्रातस्सन्ध्यां साधयित्वा ह्यौपासनमेव च॥

कूश्माण्डहोमं निर्वर्त्य पूर्षसूक्तं च तत्परम्। अप्यदशायजुमन्त्रान्कुर्याच्छिष्टान् परम्॥

अघोद्वासनत पश्चान्नैचिकीना नय तत। प्रदान ब्राह्मणानां तु कृत्वा यद्वा तु दुर्लभे

तन्मूल्यदानं कुर्याच्च तत श्राद्धं विधानत। निवर्तयेदेवमेत न चेद्दोषो महान्भवेत्॥

दर्शादिके विशेषोऽस्ति पिण्डादिकभक्षणे। अज्ञानादथवाऽऽदेवात्कृतेऽप्येतत्समाचरेत्॥

अष्टोत्तरशतं जप्त्वा गायत्रीं वेदमातरम्। अनाज्ञातत्रयं पश्चात् व्याहृतीश्च त्र्यम्बकम्

पूषसूक्तं च कूश्माण्डं पावमान्यश्च तान्परान्। पञ्चरुद्रानौत्तरं च नारायणमनन्तरम्

क्षमापवित्रं घोषशान्तिं दशशान्त्यादिकं क्रमात्।

जप्त्वादर्भेषूपविश्य प्राङ्मुखेनैव मन्त्रवित्॥

जलं मनोऽथ वायुं च निरुध्यैव समाहित। दशप्रणवगायत्रीं एकोच्छ्वासेन शक्तित

श्वासद्वयेन वा जप्त्वा तदुच्छ्वासत्रयेण वा। त्रिशतं प्रजपेदेवं तस्माद्दोषात्प्रमुच्यते

अभिर्गोभि शं नो वेदघमर्षणमेव वा।

निमज्ज्य सलिले जप्त्वा शक्त्या दद्याच्च दक्षिणाम्॥

तस्माद्दोषात्प्रमुच्येत शुद्ध पश्चात्तु तत्पुन।

दर्शश्राद्धं प्रकुर्वीत हिरण्यामलकादिभि ॥

अष्टोत्तरशतश्राद्धकरणापाटवो द्विजः । सर्वप्रकृतिमूलं तं दर्श वा येनकेनचित् ॥
हिरण्याममधुक्षीर मुखैर्मन्त्रविधानतः । षड्देवताक्रमेणैव त्यक्त्वाऽऽलस्यादिकं तथा ॥
निर्वर्तयेद्विधानेन विषुवेऽप्ययने तथा । महालयाख्यपक्षं च व्यतीपाते च मार्गके ॥

तृतीयामम्रि वैशाखे ब्राह्मणः पितृभक्तिमान् ।
यथाशक्ति यथोत्साहं पितृभ्यः प्रीतये बुधः ॥

दिनशून्यमकृत्वैव कुर्याद्ब्राह्मणभोजनम् । अधर्मकं सधर्मं वा सर्वप्राणेन वाडवः ॥
विप्रभुक्तिकरोविद्वान्सततं सर्वदेवताः । प्रीणयत्येव नूनं वै ब्राह्मणस्सर्वदेवताः ॥
इत्युक्तश्रुतिवाक्येन तस्माद्ब्राह्मणभोजने । कृतेऽस्मिंस्तेन पितरः परां तृप्तिमनश्वराम् ॥

प्राप्नुवन्ति हि ते कन्या येऽपि बर्हिषदोऽखिलाः ।
अग्निष्वात्ताश्च सोम्याश्च औमाऔर्व्याश्च सन्ततम् ॥

न विप्रभुक्तितुलितं कर्मास्ति जगतीतले । तेन सर्वक्रियाजन्यं फलानि लभते नरः ॥
अष्टोत्तरशतश्राद्धान्येतानि किल सूरिभिः । कर्तव्यत्वेनचोक्तानि सत्यां शक्तौ विशेषतः
अमामनुयुगक्रान्त धृतिपात महालयाः । अष्टकान्वष्टकाः सर्वाः षण्णवत्यः प्रकीर्तिताः

प्रतिमासं प्रयत्नेन मासे श्राद्धानि यानि हि ।
मिलित्वा तैः पुरोक्तानि सर्वाण्यपि महात्मभिः ॥

अष्टोत्तरशतानीति गणयित्वेक ईरितः । अमामनुयुगास्तत्राष्टकान्वष्टकास्तथा ॥

महालयश्च क्लृप्ता हि तस्मान्नित्याः प्रकीर्तिताः ।
ये नित्यास्ते पिण्डयुक्तास्तद्भिन्नाः पिण्डवर्जिताः ॥
संक्रान्तिधृतिपाताख्याः अक्लृप्ता एव सन्ततम् ।
तस्मादपिण्डाख्याताः स्युः न नित्या इत्युदीरिताः ॥

पुनरन्यानि पुण्यानि श्राद्धान्याहुर्मनीषिणः । घृतश्राद्धं दधिश्राद्धं ग्रहणश्राद्धमित्यपि
तीर्थश्राद्धं पात्रयोगश्राद्धं वृषभनामकम् । पुनरन्यानि सर्वाणि देवयुक्तानि सन्ततम्
देवहीनानि सर्वाणि प्रेतोद्देशेन यान्यपि । तानि सर्वाण्यशुचिना निर्वर्त्यान्येव सर्वदा
अत्याज्यानि भवेयुर्वै कालप्राप्तानि केवलम् । तानि नैमित्तिकान्येव कामान्येवं बहूनि हि

पदत्रयाणि प्रनाथानि जयार्थान्यपि तानि वै ।
पैतृकाणि महाभागे मदितानीति तान्यपि ॥

सूत्रकारोपदिष्टानि प्रथमादिष्वनुक्रमात् । तत्र त्रिप्रायिकेश्राद्धे भिस्सादानस्य केवल

प्राधान्य कथित मद्भि वरणानन्तर तदा ।
आसन पाद्यमात्र स्याद्गन्धादि तु यथारुचि ॥

कृत्वा वाऽप्यथवा दत्वा भुक्तिपात्रेऽभिघार्य वै । अन्नप्रक्षेपण कृत्वाभिघार्य च तत पर

यथासम्भवशाकाद्य सूप चापि कृत कृतम् ।
पयो वा दधि वा द्रव्य भुक्त्यन्ते तृप्तये भवत् ॥
तत्रान्नदाने गायत्र्या प्रोक्षण देय स हरि ।
मन्त्रेण परिषिच्यान्न पृथिवीतेति मन्त्रत ॥

कुर्यात्तु चोदकप्राप्त निखिल त समापयेत् । एवमेव पुन प्रात कार्यं श्राद्ध द्वितीयक

मध्याह्नेऽत्र तु सर्वांङ्ग कलापैरिति तत्क्रम ।
रात्रौ प्रातश्च भोजनार भिक्षान्यनति वाडवा ॥

तयोस्तु निरनदयास्तु कथिताश्च कृता कृशा । श्राद्धत्रयात्रात्तत्कारे उक्त समवदानक्रम कृत्वावनेथ मेनम्या प्राश्नीयाद्वा यथारुचि । एवं य कुरुते श्राद्ध त्रिप्रायक्रमभारयक्रम तन्मसध्ये मत्कृताऽपि कृतकृत्यस्म एव हि । साऽय सर्वेषु दिव्येषु क्षेत्रेषु विविधेष्वपि ॥ यात्नीयकृतश्राद्ध मन्त्यगति गौतम । श्राद्धमात्र उशान्तरल्या मनुनेति मतेसदा ॥ आवाहन पितृणा तु चाय तु न श्रुधा तथा । अपिण्डस्तु सर्वत्र नार्घ्यं नावाहन तथा सवत्र विद्धि पाश्चालन पाद्यमेव वा । आमश्राद्ध हिरण्ये च तत्पाद्य तु कृताकृतम आसन वरण मुख्य गन्धधूपादिक न तु । सर्वोपचारकृत्याय दर्भा वा स्युस्तिला न चेत तद्दान पृथिवीतेति क्षुगका ऽन्यस्यकी परा । भवमन्य न किमपि तयोरेव विधि स्मृत त्व मार्मेति द्वय धाम श्राद्ध आवाहन भवत् । स्नातयोर्द्वयोरेव तदावाहनकर्म वै ॥ कनत्यम्या प्रयत्नन नमो व इति मन्त्रत । नमस्कार प्रकुर्वीत तदावाहने च रोदने ॥ अन्यत्तारस्यरा द्वय प्रणामा श्राद्ध च मना । दाहश्राद्धे रोदने च न मन्त्र उदाहृत

वर्णी गृही वनी वापि क्रमसन्यासकर्मणि । जीवश्राद्धविधानेन कुर्यादेव द्विजोत्तम
आपत्सन्यासमकार्यं तु नियमा निखिला अपि । नियतन्ते द्विजातीना प्रैषमात्रेण केवलम्
स सन्यासो भवेदेव तच्चित्तस्य महात्मन । सन्यासाद्ब्राह्मणस्यात्र सर्वशास्त्रेषु निश्चितम्

न सशयोऽत्र कर्तव्य सशयी पापभाग्भवेत्।
सन्यस्ताना कदाचित्तु यस्मान्नाशौच नोदकक्रिया ॥
भिन्नोर्मृत्तयकायोऽत्र दर्भग्रन्थिहिरण्ययो ।
तुलसि सर्वदा प्रोक्त पवित्र पावनो महत् ॥

नर्य मस्मैक्तुलसि स्पर्शनादघनाशन । मालिन्यायां यथा शुद्ध बशकीट बहिष्कृत ॥
अत्यन्तैकमहाशुद्ध स्पर्शमात्राघारक । क्षणाग्निस्याग्रथमं एवहशङ्खवदेव वै ॥
अङ्कीकार्य पूजनीय भर्गैरपि नरैरपि । वन्द्य सेव्यो भावनीय समस्कार्यो विशेषत
नोपभ्रा दृष्टिमात्रेण तद्दर्शनमात्रत । शतान्निष्टोमजफलं नर प्राप्नोत्यसंशयम् ॥
यतिक्रियाविशेषोऽत्र पुत्रपौत्रप्रदायक । तत्कर्ममध्ये तच्छीर्षभेदनादेव देहिन ॥
अनेकजन्मसलीनमहानन्यानत्वमोचिता । पुत्रवन्त्यो भवन्त्येव तत्स्तत्वविरयात्र हि
ओषधिमन्त्रवद्बुद्धि प्राप्नोति परमा तराम् । तच्छिरस्ताडननारिकेललेशस्य भक्षणात्
वन्ध्या पुत्र लभतैव शतवत्सरजीविनम् । तन्निवेदितवस्तूना याचनापूर्वकेण ये ॥
कुर्वन्ति भक्षण भक्त्या तेऽतिराजकरूद्भवम् । सुकृत प्राप्नुवन्त्येव सदा तदनुयायिन ॥
यत्नाप्योतन पुण्ये महासुकृतपाकज । सरूपे श्रेयसा हेतुभूते परमदुर्लभे ॥
पदे पदे प्राप्नुवन्ति दर्शादिफलमुत्तमम् । तदावृवननस्सद्य परं तत्तननाच्छिवान् ॥
वाह्नीस्नानशनस्सभून यत्फल महत् । अवाप्नोत्यवशात्मून सत्यमेतन्मयोदितम् ॥
यतेरेकादशदिने पावणश्राद्धनामके । सप्राप्ते तु तदा कश्चिच्छिष्याद्याश्यात्सुतेतर ॥
तन्नात्मान ततोभूय अन्तरात्मानमेव च । परमात्मानमुद्दिश्य कर्म तत्तु प्रसाधयेत् ॥
पुत्रस्तु तातत्रितय समुद्दिश्यैव तच्चरेत् । यतेस्तु ब्रह्मरूपत्वाद्ब्रह्मण सर्वरूपत ॥
पित्रादिरूप रस्याच्छिप सर्वं च तस्य वै । सगच्छतेऽस्ततस्तु पितृरूपेण तच्चरेत् ॥

शिष्यादिकस्तथान्य(न्य)श्चेदात्मादित्रयरूपत ।
तत्कार्यमिति धमज्ञसमयो विधिचोदित ॥

द्वादशोऽह्नि तत्पश्चान्नारायणबलिः परा। तदुद्देशेन कर्तव्या तत्र साक्षाद्धरिः परः ॥

नारायणो देवता स्यात्पूर्षसूक्तविधानतः ।
पूजाहोमादिकः कृत्स्नः कर्तव्यत्वेन चोदितः ॥
द्वादशानां ब्राह्मणानां शास्त्रतः स्यान्निमन्त्रणम् ।
आराधनक्रिया पश्चात् त्रयोदशादिने भवेत् ॥

गु(रु)रूभूतं समुद्दिश्य भिक्षुं मस्करिणं यतिम्। सिद्धिंगतं परंहंसं करिष्ये राधनं त्विति संकल्प आदौ कर्तव्यः पश्चादत्र वा देवताः। गुरुराद्यः प्रकथितः द्वितीयः परमो गुरुः परमेष्ठिगुरुः पश्चात्पराव(प)रगुरुस्ततः। चतुर्थोऽत्र प्रकथितः कर्मण्याराधने सदा ॥ चत्वारो देवताः प्रोक्ताः पश्चात्ते केशवादयः। देवता द्वादश प्रोक्ताः शुक्लपक्षे न चेत्तथा

कृष्णे तु देवताः प्रोक्ता तथा संकर्षणादयः ।
केशवोऽत्र प्रकथितः पश्चान्नारायणः स्मृतः ॥
तृतीयो माधवः प्रोक्तः गोविन्दोऽथ तुरीयकः ।
पञ्चमो विष्णुरित्येव मधुसूदन एव हि ॥
षष्ठः प्रकथितः सद्भिः सप्तमस्तु त्रिविक्रमः ।
वामनः श्रीधरः पश्चात् हृषीकेशोऽत्र चोदितः ॥

पद्मनाभस्तदा पश्चाद्दामोदर उदाहृतः। संकर्षणो वासुदेवः प्रद्युम्नश्चाथ कीर्तितः ॥ अनिरुद्धः चतुर्थः स्यात्पुरुषोत्तम इत्यथ। पञ्चमो देवता ज्ञेयः षष्ठोऽधोक्षज ईरितः ॥ नृसिंहा···तसंज्ञौ तो(तौ)देवौ पश्चात्प्रकीर्तितौ। जनार्दनस्तु नवमः उपेन्द्रो दशमस्ततः हरिरेकादशोज्ञेयः श्रीकृष्णो द्वादश स्मृतः। एतेषां वरणं कृत्वा पादौप्रक्षाल्य पाथसा मण्डलार्चनतः पश्चात्तत्पादसलिलं शिवम्। संगृह्य पाद पूजान्ते गोप्यं कृत्वैव निक्षिपेत्

धान्यराशौ तण्डुले वा ततः पादौ स्वयं यतन् ।
प्रक्षाल्य पादावाचम्य तान्विप्रांस्तदनन्तरम् ॥

समर्चयित्वा विधिना विष्टरासनपूर्वतः । उपचारैश्च निखिलैरर्चयेद्धरिबुद्धितः ॥ बुद्धिपात्रेषु तत्पश्चात्समाराधनवर्त्मना। परिवेषणतः पश्चात् गायत्र्या प्रोक्ष्य सर्वतः ॥

सहस्रशीर्षं देव पुरुषसूक्त तदुत्तरम् । जपित्वैवविधानेन तन्मुखेनापि तत्परम् ॥

वाचयित्वा महामन्त्रान्वैष्णवान्नानिपावनान् ।

तत्परं पूर्वतःप्रोक्ष्य तदन्नादयिलं च यत् ॥

देवसविनरिति तन्मन्त्रेणैव यतत्पर । परिषिच्य विधानेन पृथिवीतेति मन्त्रव ॥

अभिमन्त्र्याभिलसन्नानां पात्रमनिशम् । तत्परस्पर्शपूर्वेण सस्तनात्परमेव वै ॥

अन्नत्याग प्रकुर्वीत मोपयेद्वापि तत्परम् । भुक्ते पर ब्राह्मणानां तीर्थराजार्चनं भवेत्

भुक्तिमध्ये ब्राह्मणानां सर्वोपनिषदामपि ।

वैष्णवाना च शैवाना मन्त्राणां वाचन निवे ॥

बलात्पश्चाद्यमेव तदूनान्ते द्विजन्मनाम् । सहस्रसर्वनं कृत्वा गन्धपुष्पादि दानतः॥

ताम्बूलदक्षिणादीनां प्रदानात्परमेव वै । तत्तीर्थप्राशनं कृत्वा प्रदक्षिणपुरस्सरम् ॥

प्रणम्य दण्डवद्भूमौ भोक्तृन्मत्रान्द्विजोत्तमान् । विसर्जयेद्विधानेन प्रतिमास तत परम्

आराधनात्परमेव स्यान्नकुर्यान्मासिकादिकम् ।

प्रतिमत्सर तस्मिन्यते सिद्धिदिने सुत ॥

तत्पार्वणविधानेन श्राद्ध कुर्याद्विधानेन । ब्रह्मभूतस्येति पितु भवेत्तद्धि विशेषणम्॥

मन्यत्तस्य न चान्यस्य भवेत्तद्धि विशेषणम् । तादृग्विशेषणानुक्तौ यादृशस्य पितुर्यते

तच्छ्राद्ध तद्दिन व्यर्थं प्रभवद्द्व केवलम् । असन्यस्तस्य तातस्य प्रोक्तौ तस्य मृताहके

विशेषणस्य प्रभवेच्छ्राद्ध मूलहन परम् । पितृशब्दात्परमूश्राद्धं संकल्पादिषु तद्दिने॥

उक्तिमात्रेण नष्टं स्याद्वदेत्समासात्पननम् । उपरागश्राद्धकर्म तत्स्नानात्परमेव वै॥

पाकारम्भ प्रकर्तव्य तत्पूर्वं नैव न चरेत् । अत्यन्तबहुपुरुरूपदार्थानां परिग्रहः ॥

नात्यन्तमावश्यकः स्यात्किं ह्यल्पाना परिग्रह ।

प्रकर्तव्यो विशेषेण भोक्तृणां यन्मत परम्॥

द्रव्याणाम सुसम्राह्य त्वराचात्र हि धर्मतः ।

अन्नाथ परम प्रोक्तं शौचं चापि यथा तथा ॥

प्रभूतमाज्य भोक्तृणां दधिशाकचतुष्टयम् ।

तत्राय(त्र) (त्रय) (द्वय) वापि सूप पायसमेव च ॥ ६

मापापूपास्तिलापूपाः पिष्टापूपाश्च केवलाः । उत्तमत्वेन कर्तव्याः कात्रस्याद्विष्टरः परः
अत्र दर्भासनं मुख्यं क्षणश्चापि तथा मतः । अर्ध्यः कृता कृतोऽत्र स्यादर्थादेवलयुग्मकम्
एवमेव प्रदेयं स्यादत्राभरणजालकम् । विशेषेणात्र विप्राणां प्रदेयं स्याच्च शक्तितः ॥
दक्षिणात्र विशेषेण प्रदेया लोभशून्यतः । श्राद्धाङ्गतर्पणं चापि सच एवेति चोच्यते ॥
तस्मिन्नेव गृहेकार्यं तस्मिन्नत्यल्पके पुनः । तद्भुक्तिमध्ये तत्कुर्यात्तथा पिण्डक्रिया च सा
सर्वयत्नेन महता तस्मिन्नेव समाचरेत् । द्विमुहूर्तादिके तस्मिन्नन्नश्राद्धं प्रचक्षते ॥
सोमोपरागे सूर्योपरागे च ब्रह्मवादिनः । ग्रहणेऽत्र श्राद्धकर्ता ब्राह्मणो धर्मवित्तमः ॥
ऋणत्रयादिमुक्तः स्यादधीताखिलवेद्यपि । समनुष्ठि तनिश्शेष सप्ततन्तुक्रियोऽप्ययम् ॥
भवत्यजातपुत्रोऽपि मुक्तस्स्यात्पैतृकादृणात् । एकब्राह्मणभुक्तयाऽत्र ग्रहणे चन्द्रसूर्ययोः ॥
ता अग्निहोत्राहुतयः वत्सरस्य महात्मभिः विंशत्युत्तर तत्सप्तशतानि प्रातरीरिताः ॥

सायमाहुतयश्चापि तत्संख्याकाः पुनः शिवाः ।
कथिताः श्रुतिवाक्येन कृता एव भवन्ति वै ॥
सायं प्रातश्चाहुतयः एकस्य दिवसस्य ताः ।
चतस्र इति विज्ञेयाः वत्सरस्य तु ताः पुनः ॥
नवधाकाः संख्यया स्युः ता एतेन कृता ध्रुवम् ।
भवेयुरेव नास्त्यस्मिन्संशयोऽर्थे वदामि वः ॥

ब्राह्मणद्वयभुक्तयात्र चतुर्विंशति संख्यया । कथिता इष्टयोऽब्दस्य कृता इत्येव निश्चिताः
ब्राह्मणत्रयभुक्तया चेत्सन्निरूढपशोरपि । शरदाग्रयणस्यापि करणे यत्फलं तु तत् ॥
कथितं श्रुतिवाक्येन तदवाप्नोत्ययं महत् । विश्वान्देवान्पितॄन्मातृदारैर्मातामहैस्सह
अशेषकारुण्यपितॄन्समुद्दिश्य विधानतः । वरयित्वा विप्रमुखादसंकीर्णत एव वै ॥

पृथक् पृथक् त्यक्तलोपः जामित्रारहितस्तदा ।
प्रधानहोमतत्पिण्डप्रदानाभ्यां तदा यदि ॥
साधिश्रवणकार्येण श्राद्धमेकं स भक्तिकम् ।
विचक्षणः करोतीह जन्ममध्येऽपि वा सकृत् ॥

सोऽय महान्ति दानानि तुलादीन्यखिलान्यपि ।
प्राजापत्यादिकृच्छ्राणि व्रतानि विविधानि च ॥

भवेत्कर्ता तदा भूय सर्वतीर्थे कृताप्लव । कर्मणा तेन महता तुष्टोऽय परमेश्वर
सर्वदेवमयो योगी ध्ये(योनारायणो)विभु । तत्काङ्क्षितान्प्रदत्वैह कृत्स्नयज्ञात्मको वि
सायुज्यनामकांमुक्तिं प्रदद्यादचिरेण हि । सर्वयागमयस्यास्य श्राद्धस्य करणात्किल
यागैर्यथातिसुप्र णा । प्रतुष्टश्चित्तशुद्धिमतां दत्वाऽस्मै भक्तवत्सल
श्रवणादिसुखेनैव ज्ञान तद्ब्रह्मबोधकम् । उत्पादयित्वा तद्द्वारा कृतकृत्य करोति हि
यागाकालाश्च भगवान्वदमात्रस्वरूपिण । सहृत्यलोकानखिलाम् पुरादेवो जगत्पति
रूपहीनो वेदरूपधरो नित्योऽयमच्युत । उत्तिष्ठत्किल (?) तस्मात्तु वेदो देवस्य विग्र
तद्वेदमन्त्रसाध्यत्वाद्यज्ञो वेदस्वरूप्यति । यज्ञस्यापि तथाकाले कर्तव्यत्वेन चोदनात्
कालोऽपि वेदरूप्येव तन्मन्त्रैर्विनियोगत । तत्रेदानीं तदासामित्येते पञ्चदशापि ते
मुहूर्तानां मुहूर्ता हि पृथङ्मन्त्राश्च ते पुन । एतर्हिक्षिप्रमजिरमाशु पञ्चाभिमेषक ।
फणोद्रवद्रवति प्रधन्स्वरत्स्वरमाण एव च । आशुराशीयाञ्जवश्च स्मृत पञ्चदशाक्रमा
एतेषामपि सर्वेषां तथा देवतया पुन । अनुपक्र प्रकर्तव्य इत्यभावे तु सन्ततम् ।
तथैव वक्ष्यमाणानां मुहूर्तानां च कृत्स्नश । अह्ना तथैव रात्रीणां तादृङ्मन्त्रैर्यजुर्मयै
इष्टका उपधेया स्यु सावित्रचयने किल । सावित्रचयनाख्योऽय कालरूपविशेषकै ।
मन्त्रैस्तैरुपधेय वाम् कालरूप इतीरित । एतेनाथ मन्त्ररूप वेदरूपश्च चोदित ।

स यज्ञो भगवान्साक्षात्कर्ता नारायणो विभु ।
आभूर्विभू प्रभू शम्भुस्तत्काय परमेश्वर ॥
साक्षान्मुहूर्तास्ते प्रोक्ता अह्ना पञ्चदशापि वै ।
चित्रकेतु प्रभानाभान्सभानपि तथा तत ॥

ज्योतिष्मानपि तेजस्वानातपस्तदनन्तरम् । तपन्नाभितपन्श्चाद्रोचनस्तदनन्तरम् ॥

रोचमानश्च कथित शोभन शोभमानक ।
कल्याणश्चरम प्रोक्त कालोमन्त्रात्मक पर ॥

एवमह्नां च नामानि शुक्लपक्षस्य वै क्रमात्। तत्र संज्ञाननामेदं प्रोक्तं प्रतिपदस्ततः ॥
विज्ञाननाम तु पुनः द्वितीयाया भवेद्धि तत्। एवं क्रमेण प्रज्ञानं जानच्च तदनन्तरम् ॥
अभिजानत्पञ्चमं स्यादथज्ञेयं क्रमेण वै । संकल्पमानं प्रकल्पमानं ह्युपपदेन वै ॥
कल्पमानं च विज्ञेयमुपक्लृप्तं च क्लृप्तकम्। श्रेयोवसीय आयुश्च संभूतं भूतमेव च
अह्नां शुक्लस्य मन्त्राः स्युः क्रमेण न वेदतः। ··· कृष्णपक्षस्य प्रतिपत्क्रमस्तथा ॥
रात्रेर्मुहूर्ताः मन्त्रास्ते नामरूपाः सनातनाः। दाता प्रदाताऽऽनन्दश्च मोदस्तुर्यः प्रकीर्तितः
प्रमोदः पञ्चमो ज्ञेयः पश्चादावेशयन्पुनः। निवेशयन्नेवमेव संवेशन इतिस्म वै ॥
संसन्नस्सन्न इत्येव आभवन्विभवन्नथ। संभवन्नपि संभूतः भूतश्च चरमः स्मृतः ॥
एतेमन्त्राः शुक्लपक्षरात्रीणां चोदिताः क्रमात्। मुहूर्ता वेदविहिता रात्रीणां मनवश्चते ॥
विज्ञेया अथ भूयश्च क्रमेणैव महात्मभिः। दर्शा दृष्टा दर्शिता च विश्वरूपा सुदर्शना

आप्यायमाना तत्पश्चात् प्यायमानात्ततः पुनः।
अप्याया सूनृतेरापि विज्ञेया तदनन्तरम् ॥

आपूर्यमाणा तद्वच्च पूर्यमाणा च तत्परम्। पूरयन्ती च पूर्णा च पौर्णमासी क्रमात्स्मृता
कृष्णपक्षस्य तत्पश्चादह्नां तत्क्रमतः पुनः। मुहूर्तानां हि मनवः सविता प्रथमोऽत्र हि ॥

अथ प्रसविता ज्ञेयः दीप्तोऽयं दीपयन्नपि।
दीप्यमानोज्वलन्पश्चात् ज्वलिताऽथ ततस्तथा ॥

वितपन्संतपन्भूयः रोचनोऽथ तथैव च। रोचमानश्च शंभुश्च शुम्भमानस्ततस्मृतः ॥

अन्त्योवामश्च विज्ञेयः क्रमात्पञ्चदश (शैव) ते।
अथाह्नां तस्य पक्षस्य मन्त्राः पञ्चदश क्रमात् ॥
विज्ञेयाः श्रुतिसंवेद्याः प्रस्तुतं प्रथमं स्मृतम्।
विष्टुतं तु द्वितीयः स्यात् संस्तुतं तु तृतीयकम् ॥

कल्याणं विश्वरूपं च शुक्रं तत्परमेव वै। अमृतं च ततो ज्ञेयं तेजस्वी तदनन्तरम् ॥
तेजः समिद्धं तत्पश्चादरुणं भानुमत्ततः। मरीचिमत्ततोज्ञेयं तथाभितपदेव च ॥
तपस्वच्च ततो ज्ञेयं कृष्णपक्षस्य तत्परम्। अह्नां मुहूर्तमन्त्रास्तु विज्ञेयाः श्रुतिचोदिताः ॥

अभिशान्ताऽनुमन्ताऽथ चाऽऽनन्दा मोद एव च ।
प्रमोद आसादयश्च पश्चात्तु स्यान्निषादयन् ॥
सपादयश्च सशान्त शान्तश्च तदनन्तरम् ।
आभूर्विभू प्रभू शम्भूर्भुवश्चान्ते प्रकीर्तित ॥
सुता च सुन्वती चैव प्रसुता तदनन्तरम् । सूयमाना च तत्पश्चात् प्रोक्ताभिषूयमाणका
पीती प्रपा च सपा च तृप्तिश्चापि तत पुन ।
तर्पयन्ती ततो कया कान्ता काम्या च चोदिता ॥
कामजाताऽऽयुष्मती च पश्चात्कामदुघनिते । मन्त्रा पञ्चदशप्रोक्ता प्रमेणैवेति तत्क्रम
पवित्राद्या द्वादशैते पक्षाणां मनवो मता । जयन्नाद्यास्तथा कृष्णपक्षाणां द्वादश स्मृता
पवयिष्यन्पवित्र च पूतो मेध्यो यशस्तथा ।
यशोयशस्त्वानायुश्चामृते जीवस्तत पुन ॥
जीविष्यन्नपि तत्पश्चात् स्वर्गलोकस्तथैव च ।
महस्वांश्च सहीयांश्च चोजस्वान् सहमानक ॥
जयन्नाभिजयन्पश्चात्तथा सद्रविण पर । द्रविणोदान्तनोऽथ पश्चाद्धद्रपवित्रक ॥
हरिकेशोऽपि मोदाऽथ प्रमोदोऽन्त्य प्रमातस्तत ।
पत्रे कालानमन्त्रा स्युरिमे सर्वे सर्वेऽत्र वै ॥
पश्चात्त ऋतुष्वपनेऽप्यरुणादिश्चोदिता । त्रयोदशापि ते ज्ञेया मासानामेव केवल
अरुणश्चारुणाभास्य पावकाश्च तत्परम् । क्रमादेव मुनिश्रेया अथारुणरजा पुन ॥
पुण्डरीका विश्वजित्व ह्यभिजिन्न मन पुन ।
आद्रश्च पिन्वमानश्चान्नवानपि तथा तत ॥
रसवांश्च निरावांश्च सर्वौषध इतीव वै । सभरश्च महस्वांश्च मासमन्त्रा उदीरिता
पूर्वपक्षस्वहोरात्रमुहूर्तैं सख्यया स्तु । चोदित पश्चिमस्याथ कृष्णपक्षस्य तादृश
अतस्ते पश्चिमस्याख्या च मरा प्रभवादय ।
दिवसाना च घटिका सख्यायां पश्चि कृता ॥

कलाश्च विकलाश्चापि षष्टिसंख्या प्रमाणतः ।
क्लृप्ता एव विशेषेण सर्वेष्टिष्वपि वच्मि वः ॥
हवि ... पञ्चदश पक्षसंख्या प्रमाणतः । चोदिताः किलभूयश्च तासांवर्णाश्चते पुनः
षष्ट्यात्मनो वत्सरः स्याद्दिनानां संख्यया तथा ।
शतत्रयात्परं प्रोक्ताः षष्टिश्चेति मनीषिभिः (ह्यात्मभिः) ॥
पञ्चसंवत्सरमयं जगदेतच्चराचरम् । ते पञ्चवत्सराश्चापि त इमे संप्रकीर्तिताः ॥
भवोऽव्ययो विलम्बी च पश्चात्साधारणः पुनः ।
दुन्दुभिश्चेति कथिता मूलभूतस्तु वत्सराः ॥
एतेषु वत्सरेष्वेव महामघ इति क्रमः । वाजश्चमे भवयुजु. युवस्य प्रसवस्तथा ॥
धातोः प्रयतिरित्युक्तः प्रसितीरीश्वरात्तथा । बहुधान्यस्यरीतिर्वै क्रतुः सोऽयं प्रमाथिनः
विक्रयमस्यस्वरः पश्चात् द्विषोलोकश्च तत्परम् ।
श्रावा स्याच्चित्रभानोस्तु स्वभानोः श्रुतिरेव च ॥
धारणस्य तथा ज्योतिः पार्थिवस्य सुवस्ततः ।
अथ व्ययस्यप्राणः स्यादपानस्सर्वजितो हि ॥
सर्वधारिणोव्यानः स्यादसुश्चापि विरोधिनः ।
विकृतश्चापिचित्तं स्यात्खरस्याधीतमित्यपि ॥
वाङ् नन्दनस्य कथितः विजयो मनप ... । जयस्य चक्षुरित्युक्तं श्रोत्रं स्यान्मस्य तु
ततो दुर्मुखिनोदक्षः हे विलम्बेर्वलंचमे । अजोविलम्बिनः पश्चात्सहश्चापि विकारिणः
आयुश्च शार्वरिणः प्लवस्याथ जरा ततः । आत्मा चैव शुभकृतः तनूः शोभकृतः पुनः
क्रोधिनः शर्म च प्रोक्तं वर्मविश्वावसोस्तथा ।
पराभवस्याङ्गानि स्यात् प्लवङ्गस्यास्थानि चेति वै ॥
कीलकस्यपरूंष्येव सौम्यस्य शरीराणि च ।
साधारणस्य ज्येष्ठं स्यादाधिपत्यं विरोधिकृतः ॥
मन्युः परीधाविनश्च प्रमादीचश्च भासके । नन्दनस्याम एवं च ... ... ॥

राक्षसस्याधयाम्मस्याज्जेमा चापि नलस्य च ।
महिमा पिङ्गलस्याथ कालयुक्तेर्वरिमा च ॥
सिद्धार्थिनश्च प्रथिमा रौद्रिणो वर्ष्म तत्क्रमात् । दुर्मतेर्द्राधुयाचेति निर्णय क्रमतो मत
अथ वृद्ध दुन्दुमे स्याद्रुधिरात्कारिणो वृद्धि ।
सत्य रक्ताक्षिणश्चेति भद्राख्यक्रोधनस्य च ॥
अक्षयस्य जगच्चेति प्रभवस्य धन तथा । विभवस्य धरा प्रोक्त शुक्लस्य त्विपिरेव च
प्रमोदूतस्य च क्रीडा प्रजोत्पत्तेर्मोद एव च ।
आङ्गिरसस्य जाति स्यात् श्रीमुखस्य अनिष्प्राणम् ॥
एव भूय श्राद्धसर्वे यजुषां क्रमतो भवेत् ।
आवृत्तिश्च तथा प्रोक्ता पौन पुन्येन नान्यथा ॥
सोमकानि यजूष्येव वत्सरीयाणि तानि वै । वत्सरा श्रूयस्तेषां तदुच्चत्वात्तथा पुरा
मन्त्राणामुपयोक्षया देवता भगवान्विभु । सर्वात्मरूपोऽय योऽसावादित्य उच्यते
उत्तम पुरुषो दिव्य देवता रुद्र उच्यते । एतन्मन्त्रात्मक काल यज्ञश्चापि तथाविध
मन्त्रकालाखिल सवमापाद्य भगवान्हरि । तुष्ये देवदेवस्य सदा यज्ञैर्यनेत वै ॥
ब्राह्मणोऽन्ना नित्यमेव यज्ञमध्ये यदाग्नि च । उत्तम पैतृको यज्ञ तत्र सर्वेऽपि देवता
पितरश्चापि तुष्यन्ति ब्राह्मणोऽन्नादिकारणम् ।
महानाहवनीय स्याच्छुचि शौचसरस्वती ॥
स्थालीपाका यथा स्वाग्नौ क्रियते श्रुतिचोदनात् ।
तथा स्वाग्नौ स्वपाकान्नापैतृक तत्समाचरेत् ॥
स्वपाकान्नश्राद्धकर्म योग्यताविधुरो द्विज ।
सद्य पातित्यमाप्नोति ब्राह्मण्यान्नात्र सशय ॥
दुर्लभे ब्राह्मणाना तु कदाचिद्दैवयोगत । देशापत्सु जनापत्सु चोरशत्रुभयेष्वपि ॥
विश्वान्देवान्कूर्चमुखे समावाह्य च वा न चेत् ।
त्यक्त्वा वा पैतृक कर्म मात्रमग्ने यथाविधि ॥

अन्नत्यागात्परं भक्त्या सर्वं कृत्वा ततः पुनः ।
··· दत्तं परिषिच्याऽथ गायत्री प्रोक्षणात्परम् ॥
प्राणादि पञ्चभिर्मन्त्रैः यावत् द्वात्रिंशदाहुतीः ।
षडावृत्या पुरोकृत्वा दानेनाथ समानतः ॥
द्वात्रिंशत्वस्यसिद्ध्यर्थं जुहुयाज्जातवेदसि । पिण्डदानं ततः कृत्वा श्राद्धशेषं समापयेत्
अप्सु वा पैतृकं तद्वै पूर्वमार्गेण साधयेत् । नामेन कुर्यात्पित्रो स्तद्यत्स्मृत्वाश्राद्धकर्मयत् ॥
स्वकृतान्नेन तत्कुर्याद्त्यापत्स्वापि वाडवः ।
पित्रोः प्रत्याब्दिकदिने वन्धुभिन्नजनैः कृतम् ॥
यदन्नं तद्राक्षसं स्यात्स्वेषु सत्सुजनेषु चेत् । अपपात्रैः श्वभिर्दुष्टैः दर्शनं श्राद्धकर्मणः ॥
वेदशाखा सूत्रशाखा शिखाभ्रष्टैर्विशेषतः । शाखारण्डैः नष्टवेदैः सन्ततं परिचक्षते ॥
वर्णिनः स्वजनाभावे संभोज्यान्नजनैः परैः ।
सद्भिः शिष्टैः कृतेनैव भक्तेन स्यात्तु पैतृकम् ॥
परस्परं ब्राह्मणाः स्युः संभोज्यान्ना स्वरूपतः । आचारतो वेषतश्च जनवादेन कीर्तितः
तेषां स्वरूपं विदितं प्रभवेदेव केवलम् । पुनस्संभाषमात्रेण वेदवर्णोक्तितस्तथा ॥
व्यवहाराख्यया च सदसत्त्वं च देहिनाम् । सुस्पष्टमेव प्रभवेदतो ब्राह्मण्यमेककम् ॥
प्रपूज्यमतिगोप्यं च दर्शनादेव सन्ततम् । वन्दनीयं विशेषेण न परीक्षास्पदं भवेत् ॥
महादानेषु सर्वेषु परीक्षाऽऽवश्यकी परा । कन्यादाने च कव्ये च वन्धुत्वान्वेषणं परम्
चेतसैव विनिश्चित्य प्रकुर्यात्तत्परं तु तत् । श्राद्धात्परं भूरिभुक्तौ स्वजनान्ब्राह्मणान्परान्
सज्जनानेव गृह्णीयादसतोऽत्र त्यजेद्बुधः ।
ये कर्मनिष्ठाः स्वजनाः सज्जनप्रतिपूजकाः ॥
पापभीता दयावन्तः शान्ता दान्ता जितेन्द्रियाः ।
स्नानसन्ध्या परा नित्यं वेदश्रोत्रियमानसाः ॥
अघातुकाः सुसंग्राह्याः सुसंभोज्याश्च भक्तितः ।
स ता श्राद्धात्परं भूरि भोजनं च यथैव तत् ॥

साक्षाच्छ्राद्धं प्रकर्तव्यं शुद्धचित्तेन सूरिणा ।
शुद्धचित्तस्त्यक्तलोभः शक्तिमान्सम्यगाचरेत् ॥
बन्धूनपि श्राद्धदिने भूरिभुक्तौ नटान्विटान् ।
गायकान्गणिकान् शिल्पालिङ्गिनो वेषधारिणः ॥
मद्यद्विपस्तान्ब्रह्मरान्कर्कशान्द्रीर्घमत्सरान् । जनाक्रोशकरान्ग्रामहिंसकान्देवलानपि ॥
ब्रत्कृत्रिनो मूखान् द्विडालव्रतिनोऽपि च । मित्रध्नामिगुरुद्रोहानिरतान्देवदूषकान्(?)
देवलद्वारिणो ब्रह्मस्वामिद्रव्यहरानपि । स्वकार्यमात्रप्राधान्यपरमान् परयातिन ॥
अभिशस्तानपभ्रंशान् पुरुषापराद्‌नालथा ।
अभिनिम्रुक्ताभ्युदितान् कुण्डानपि च गोलकान् ॥
बहिष्कृतायान्मामधर्मविधुरान्देशाधर्मत । उज्झितान्परिवृत्तश्च परिविन्ति योनिमुखान्
त्यक्तभार्यान्त्यक्तमातृपितृन्गुरून् पोषकान् । विप्रवेषद्विप्रमानान् नास्तिकान्पिपलानपि
वैदिकाकारसुभगान् सन्ध्यास्नानबहिष्कृतान् ।
अपि सन्ध्यामन्त्रमात्रप्रयासविधुरान्पुनः ॥
कुनारयन्नाभिनयत वैदिकं धर्ममिदिरगाम् । वेदोक्तपरम्परातोरुवाक्यमिसभासपि
कुनकमात्रवचनो ज्ञानियोग्येत्वपि । न भोजयेन्नार्चयेत्र परिपसुतौ तथा ॥
कव्येषु मद्यभूतेषु वदगाब्राह्मणैः सह । अवैदिकान्ब्रह्मधरान् अवकीर्णान्तु वर्जनैः ना
नाघुपीनभगनीवीश्च स्त्रीनितान्स्त्रीपरान्नरान् ।
शुश्रूषान्दुष्टरमश्रून् बन्धुर्वनागतानपि ॥
वजयेदेव यत्नेन द्विपुनर्भुक्तिकर्माणि । ब्रह्मघ्नो(हा) ब्राह्मणश्च वीरहा ब्रूणहा तथा ॥
गुरुतल्पगन पापी तत्संसर्गी च पञ्चम । तत्समा पुनरन्ये श्च नेभणीया हि तद्दिने
न तद्दिनसम पुण्य दिनमन्यन्न विद्यते । महात्मना ब्राह्मणानां तत्कोटिमहणादिकम् ॥
तत्र दत्तमनन्त स्यादण्मेसमम भवन् । देवा मनुष्या पितरःतेश्च(श्च)नाश्नात्र केवला
नन्दन्ति किलमवऽपि पितृणा सुहृदा हि ते । देवा अश्नन्ति पूर्वाह्ने मनुष्याश्चैव मध्यमे
अपराह्ने तु पितर रात्रावत्र तु राक्षसाः
ब्रह्मज्ञाना पण्डिता या मूर्खो वाप्यथवाऽथवा ॥

मृताहं समतिक्रम्य चण्डालः कोटिजन्मसु । प्रतिसंवत्सरं कुर्यान्मातापित्रोः मृतेऽहनि
पितृयज्ञविधानेन श्राद्धं मन्त्रविधानतः । तद्विधानं परित्यज्य होमतन्त्रादिवर्जनात् ॥
कृतं यन्नभवेच्छ्राद्धं तथा तस्मान्न चाचरेत् । पितृव्यस्याप्यपुत्रस्य भ्रातुर्ज्येष्ठस्य चैव हि
मातामहस्य तत्पत्न्याः कलत्रस्य प्रपुत्रिणः । श्राद्धमात्रेषु सर्वेषु चान्द्रोमासः प्रशस्यते
चन्द्रसौरकयोर्योगे मुख्यं स्यादिति केचन । असंभवे चान्द्रमानः प्रशस्तस्स तु वैदिकः ॥
पारणेमरणेनॄणां तिथिस्तात्कालिकी परा । मृतिकाले तिथिर्यास्यात्साग्राह्या पितृकर्मणि
महागुरूणां संस्थायां भार्याया मरणे तथा । भोजनं स्यादाकालं आतुरं व्यञ्जनं तथा
पितामहादिसुमहज्ज्ञातीनां मरणे पुनः । यथारुच्येव कुर्वीत तत्प्रीत्यनुगुणेन वै ॥
मातुलस्या स पुत्रस्य श्वशुरस्य गुरोरपि । त्रिदिनाशौचिनां सर्व बन्धूनां हीनपुत्रिणाम्
मित्रस्य स्वामिनश्चापि भयात्त्रातुर्महात्मनः । अभावे कर्मकर्तॄणां कर्मकुर्यात्स्वयंबुधः

सपिण्डीकरणान्तानि कृत्वा श्राद्धानि कृत्स्नशः ।
त्रिदिनैरेवनिखिलं वत्सरश्राद्धतस्त्यजेत् ॥

पूर्णसूतकिनां सर्वं सूतकान्तेऽखिलं भवेत । नान्येषामितिसर्वेषां सिद्धान्तो मुनिभाषतः॥
दशरात्रात्परं पत्न्याः श्रुत्वा भर्ता विपर्ययम् । यावत्संवत्सरेकुर्यात् त्रिदिनाशौचमेव वै

भर्तुः श्राद्धं तु नारीणां निखिलं स्यात्समन्त्रकम् ।
ऋत्विङ्मुखेन तत्कार्यं न त्याज्यमपि केचन ॥

यया गार्हस्थ्यसंप्राप्तिः तस्याः पत्न्या विशेषतः । पुत्रश्राद्धसमत्वेन श्राद्धमौपासने भवेत्
यया पुनर्वह्निसिद्धिः तादृक्पत्न्याश्च पैतृकम् । सर्वमौपासने कार्यं वह्निसिद्धिर्यया न तु

तस्यालौकिकवह्नौ स्यात्पत्नीमात्रस्य केचन ।
लौकिकाग्नौ प्रशंसन्ति श्राद्धं पिण्डसमन्वितम् ॥

धर्मपत्नीं विना सर्वभार्यामात्रस्य पैतृकम । संकल्पश्राद्धमप्येके प्रवदन्ति मनीषिणः ॥
अत्र केचित् पुनः प्राहुः तच्छ्राद्धज्ञा महर्षयः । वंधार्यहारिणीमात्रे श्राद्धं वैदिकवह्निकम्

प्रकर्तव्यं विशेषेण यस्मात्साधर्शरीरिणी ।
सर्वाश्च सोमपीथिन्यो यदिभार्यास्त्रिपश्च्यपाः ॥

तासां वैदिक यज्ञो स्याच्छ्राद्ध पिण्डसमन्वितम् ।
समर्गंहोमशून्यानां तदन्यातां प्रदाय वै ॥

तच्छ्राद्ध तत्कर मता प्रकुर्याल्लौकिकानले । पृथक्त्वेनाग्रशाखानां स्वचित्तस्य यथारुचि तत्पीत्यनुगुणनैव तच्छ्राद्ध समाचरेत् । जन्मावसानसमता राशेरचैत्रादिना यथा भवेत्तथैव न नाम मेषादीनां न चेन्न तु । मेषादीनि तु नामानि राशीनामेव केवलम् ॥

समानानां कदाचित्स्यान्मासनामानि तानि हि ।
दर्शान्त पूर्णिमामध्य मृतार्थं प्रतिपन्मुख ॥

त्रिंशत्तिथि पक्षयुग कृत्स्नाब्दक्षयवृद्धिक । मासनामानि चैमानि राशीनां घटते न तु सर्वथैव ततस्तेषां पृथक्मासाश्च राशय । मृताहलक्षण तत्तु युज्यते न तु राशिषु ॥ एव हि लक्षण तत्र सवशास्त्रेश?(षु)निश्चितम् । मासपक्षतिथिस्पृष्टे यो यस्मिन्म्रियतेऽहनि प्रत्यब्द तु तथाभूत मृताह तस्य त विदु । पक्षद्वयात्मको मास ऋतुर्मासद्वयात्मक ॥ ऋतु षडात्मकश्चाब्द मधुर्माधव एव च । वसन्त इति वेदोक्त शुक्रश्च शुचिरप्यथ ॥ ऋतुर्ग्रीष्म इति प्रोक्त नभोनभस्य एव च । वर्षा इति समाख्यात इषश्चोर्जश्च शारद

महश्चापि सहस्यश्च हेमन्त इति चोदित ।
तपश्चापि तपस्यश्च शिशिराख्यो महात्मभि ॥

मासपक्षाश्च सर्वे तिथयो निखिला अपि । पक्षद्वयनिदानानि चान्द्रमाने तदात्मनि

सम्यक घन्ते ते सर्वे न सौरे तु कदाचन ।
अतस्तेनैव मार्गेण प्रयुज्यते साखिला क्रिया ॥

विशेषज्ञा प्रकुर्वीत न चेत्कमासित तु तत् । वैगुण्यमेव लभते अत श्राद्ध च तादृशम् मृताह एव कुर्वीत तदतिक्रमणेन तु । प्रत्यवाय महान्त त लभते ब्राह्मणक्षमान् ॥

पित्राश्च मातामहयो तुलिते श्राद्धकर्मणि ।
न पितामहयोश्चेति श्रीमान् शातातपोऽब्रवीत् ॥

अपुत्रस्य पितृव्यस्य भ्रातुश्चैवाग्रजन्मन । प्रत्यब्द लौकिके वह्नौ तत्पत्न्योरपि चैव पितामहस्य तत्पत्न्या प्रपितामहयोरपि । कृते कर्मण्यपि नतो वर्षश्राद्ध कृताकृतम् ॥

पितृश्राद्धे न ते यस्मात्कर्मणि प्रतिवत्सरम् । क्रियातो लगतो मन्त्रैः ततस्ते तु कृताकृते
पित्रोश्च मातामह्योः सपत्नी मातुरेव च । श्राद्धान्यकरणात्सद्य चण्डालत्वैकदानि हि

मृताहश्राद्धमेकं तु न हिरण्यादिना चरेत् ।
कदाचिदपि वर्ज्येतत्किंत्वन्नेनवतच्चरेत् ॥

तत्राग्नौ करणंमुख्यं ब्राह्मणानां च भोजनम् । पिण्डप्रदानं तत्पश्चात् त्रयमेतत्तु पैतृकम् ॥

तत्र होमस्तु मुख्यः स्यात्तच्छेषेण ततः पुनः ।
स्वधेयमिति मन्त्रेण ह्यभिघार्यास्य पार्वणे (पर्णके) ॥

त्रिवारमन्नं निक्षिप्याभिघार्य च पुनः तथा । मेक्षण प्रहरं कुर्यात्तस्मिन्नौपासनेऽनले॥
वस्त्रादीनां तदन्नं तु सोममेधो मधूनि वै । मेरुमन्दरतुल्यानि पितॄणां संभवन्ति वै ॥
स्वधेयान्नैकरहितश्राद्धं यत्स्यात्प्रमादतः । वृथा श्राद्धं भवेत्सद्यः तच्छेषेण भवेत्ततः ॥
यत्नात्तत्पिण्डकरणं नेचेत्पिण्डं वृथा भवेत् । लौकिकेवैदिकेवाग्नौ श्राद्धपाकं विधीयते॥

श्राद्धे पाककर्तारः

प्रजावती मातृभार्या ज्ञातिपत्न्यादिकाः स्वकाः ।
मुख्याः स्युः पाककार्यस्ताः तदाशौचानुगुण्यतः ॥

बन्धूनां पाककरणंज्ञेयं स्यादुत्तरोत्तरम् । यथा वा शौचसंबन्धः गोत्रिणामप्यगोत्रिणाम्
प्रवर्तते तथा ज्ञेयोऽधिकारः पाककर्मणि । श्राद्धकर्मसु विज्ञेयः सू ...... महात्मभिः ॥
तादृक् पाकाधिकारैकजनाभावे स्वयं बुधः । पाककर्म यथाशक्ति कुर्यादेव स तादृशः
पाकोऽयं श्राद्धदेवानां पीयूषशतकाधिकः । प्रेतकर्मसु सर्वत्र बन्धूनामधिकारिता ॥
दशस्वपि दिनेष्वेषु न स्त्रीणामिति देवलः । पतिसङ्गविहीनानां विधवानामथापिवा
अधिकारः कर्तरि तु बालेऽस्मिन्ब्रह्मचारिणी । नग्नश्राद्धे नवश्राद्धे षोडशश्राद्धकर्मणि
तथा वृषोत्सर्जनेऽस्मिन् सपिण्डे प्रेतकर्मके । पाकाधिकारः कथितः विधवानां विशेषतः
तेषु श्राद्धेषु नितरां कर्तॄणामेव केवलम् । परेषां पुरुषाणां वा बन्धुष्वेवाधिकारिता ॥
प्रेतकृत्येषु सर्वेषु चिरण्टी दूरगा भवेत् । परं सपिण्डीकरणादानुमानिककर्मसु ॥

चिरत्नीनां पाककार्याधिकार स्यान्न तत्पुर । पाके यत्नमसमाचीन कारय

> भाद्रेन कृत श्राद्ध पितरस्तस्य तत्क्षणात् ।
> यान्तापा नरकमत्यन्त खण्डिता मतिनालथा ॥

सत्यथा मूर्च्छितानत्र भवत्पुनरकाश्रया । समाचान पाकेऽस्मिन् प्रतिपादित विभिन्नसूत्रिस्त्रम गर्हित शास्त्रकारैः । य भिन्नसूत्रराचारा भिन्नभाषा परिमह श्राद्धपाकक्रियानहा त कातिता । तत्पष्ट श्राद्धदिवसान्न श्राद्धकर्ता परित्यजेत् श्राद्धपर च यत्नत तत्पूर्व सुतरा विसु । विभिन्नसूत्रराचारान् आमानयनकमसु सयोनयेन्नपाकादि क्रियास्वत्र कथचन । इत्याननकार्येषु श्राद्धभिन्नेषु तद्दिने ॥

> यानयन्यजनाभार भिन्नसूत्रविता ततान् ।
> भिन्नाशौचा भिन्नवर्णा भिन्नभाषापरिग्रह ॥
> ननभाषा विकारी च श्राद्धकमसु गर्हिता ।
> पाकक्रियायां सुतरां मयाख्या पितृदु मग ॥

त सव कथिता मद्भि अभिश्रवणकर्मणि । पात्रप्रक्षालनागारस्पनादिषु वस्तुनाम् । आमाना फलमूलाग्निगामयानयनादिषु । पाकात्पर तु ज्ञातानां शुद्धानां स्पर्शनेऽधिक

> अधिकारो न्नितबूला नान्यषामिति निश्चय ।
> पिण्डदानमनत पश्चात् पिण्डानां भिन्नगात्रिणाम् ॥

अधिकार स्पशन स्यात्पक्वान्निस्पर्शभया । सस्पर्शनाधिकार स्यादिम्मानत्र्य वै सत नामनत्तु कन्याधिक्यार्भानयनकर्मणि । श्रुतिना सुचवस्तु त्व स्वस्मादपि विशेषत कथित तत्रनिष्ठेन समभिव्याहरण तथा । भिन्नभाषो भिन्नवय शिरोभिन्न कुर क्षक अभिद्धशाखागृहस्थ निन्दित श्राद्धकर्मणि एतद्घलस्पर्शनेन पक्वान्न सुनिन्दितम् ॥

> स्त्रसमाश्रया एव स्यान्न पितणां तद्भवेत् ।
> समानसत्राचारा भिन्नस्त्र्या वला ना ॥
> त्य यस्तानारीमयाना पितणां भयदायका ।
> व्य यमन आचाराग्निशिखादूरी कना ना ॥

ृणां नेत्रपीडायै इष्टमात्रा भवन्तिते । दिव्यभाषाश्रवणतः येषां केषां तु तां तु ते
ा ··· जायतेऽत्र दिव्यां वा ···· तः । ··· च येद्वा विशेषेण न भाषा वाचयेत्पराम्
तो यत्नेन विबुधः यत्तो नो पितृकर्मणि । दिव्यभाषानधिकृतः भाषयात्र स्वकीयया
यत्नेन न ··· ··· ··· खिलाम् । तद्दिने वैदिकं शास्त्रं विशेषेयोपबृंहयेत् ॥
ोमोत्पत्तिं नेतिहासं चरणव्यूहसंज्ञिकाम् । तथा सत्य तपो वक्ष्यं तद्विधाकशास्त्रकम्
ाणस्मृति जा ··· ··· द्विजन्मनाम् । भुक्तिकाले विशेषेण रक्षोघ्नं प्रथमं ततः ॥

वैष्णवाः पावनाः श्रीकाः पैतृकाः पितृवल्लभाः ।
ताञ्छ्रावयेद्विशेषेण घण्टानादं विशेषतः ॥

रतालं को···शब्दं उच्चैर्घोषं च वर्जयेत् । गाथा(था)विशेषांस्तत्काले प्राकृयान्प्रवर्जयेत्
ौकिका प्रकृताभाषा पामरीया परोत्कटः । अपि साक्षाद्वेदवगुणवृन्दसुबोधकाः ॥
यत्नात्तद्दिनेदूरात् त्यक्तव्याः स्युर्हि वैदिकैः । वेदसाम्यं प्रकथितं वेदस्यैव महर्षिभिः ॥
ान्यस्य यस्यकस्यापि कल्पसूत्रादिकस्य च । एवं सति पुराणादेः तत्तु दूरत एव हि ॥
तद्व्याख्यानां तु मन्त्रत्वे यथाकाष्ठमृगस्य वै । मृगत्वव्यपदेशोऽयं तथैवेति हि निर्णयः ॥
एवं सति पुनस्तत्तद्भाषाग्रन्थस्य वेदता । अतिपामरलोकोक्तिकल्पिता सातिगर्हिता
तदुच्चारणतः सद्यः श्रवणाद्वा द्विजन्मनाम् । जातिभ्रंशो भवेन्नृणां वेदानर्हत्वदायकः ॥

भाषान्तर प्रवचननिषेधः

सर्वभाषासु लोकेऽस्मिन्पामरा वेदनिन्दकाः ।
वैदिकाख्या नाममात्राद्भाषाग्रन्थकृतश्रमाः ॥
स्वभाषाग्रन्थविश्वासमात्रेणैव हि तान्यपि । वेदतान्तां वर्णयन्ति वेदमाहात्म्यशून्यतः
स्वेषामत्यन्तमूढास्ते वेदानधि कृतो हि ते ।
तेनैतान् ··· ··· त्त ··· भाषाग्रन्थजालकान् ॥
वर्जयेच्च विशेषेण ते तथा गतबुद्धयः । न ब्राह्मणसमः कश्चिन्न तु वेदसमः परः ॥
अयमर्थस्सर्वशास्त्रसिद्धो ब्रह्मविदीरितः । ब्रा(ह्मणस्य च)शूद्रस्य··· तत्सत्कर्मार्थवादतः

तद्वस्तुतो न याथार्थ्यं सर्वथा प्रतिपद्यते ।
वेदा विप्रास्तिला दर्भा व्रीहिमाषयवास्तथा ॥
गोधूमाश्चापि सर्वत्र (?) कुतपा श्राद्धसम्पदः ।
अत्यन्तावश्यका प्रोक्ता तत्र मुख्यास्तु वाडवा ॥

तदभ्यनुज्ञा परमा तन्मन्त्रा सन्निधि पुन । तेषामेव तथा भुक्ति तस्मा दुर्ल
श्राद्धसिद्धिर्भवेन्नैव तस्मादेतत्क्रम पर । पदार्थेनैव तद्धेतु तस्य प्रतिनिधिर्न च
यस्यास्ये(न्ये) न सदाऽश्नन्ति हव्यानि त्रिदिवौकस ।
कव्यानि नैव पि माधिक तत ॥
ब्राह्मण सर्वदेवाना नियमाश्रय उच्यते । सर्वेषामपि वेदाना छन्दसा श्रेयसा प्रिय
भाजन सर्वतीर्थाना क्रियाणा च न कम् । लीनो मतिमानपि
वेदाध्यायी तदर्थज्ञस्तत्प्रयोगक्रियापर । सतत ब्रह्मणि पुन कृतबुद्धिर्विशारद
साधारणसाग्निहोत्रा च सोऽग्निर्वै कव्यवाहन । स्सर्वेऽपि सपरा
मुख्या एव सर्वत्र श्रीमता तु मतायताम् । न योनयेत्तैर्तकेऽस्मिन्नस्य कार्यसमाहता
दर्भान्नियुंक्तान्त्यत्र सामान्येन । सम्यग्विधिना सुसमाहिताम्
नैव पर्याप्तानेता नन्यकार्येषु योजयेत् । प्रारम्भेषु च ये दर्भा पादशौचे विसर्जयेत् ।
पादा(वशिष्ट ये ?) दर्भा विप्रान्ते विसर्जयेत् ।
विप्रान्तेषु ये दर्भा विकिरान्ते विसर्जयेत् ॥
विकिरान्ते च ये दर्भा विरामान्ते विसर्जयेत् ।
विरामान्ते च ये दर्भा आसीमान्ते विसर्जयेत् ॥
आसीमान्ते च ये दर्भा तर्पणान्ते विसर्जयेत् ।
दर्भान्संशोध्य विधिना षडविधानेव बन्धयेत् ॥
आदावेव प्रयत्नेन यथायोग्य पृथक् पृथक् । दर्भांश्च समूलेन तैरसह
समाहरेयस्तान्पश्चान् सकृदाच्छिन्नमन्त्रत । वियोजयेच्च विधिना विनियोजनकर्मण
काशा एवोत्तमा मता कर्मसास्तु चोदिता । (अधुनासम्यक्त्वाभिसंक्षेपाद्)दर्भलक्षण

वक्ष्यामि लक्षणं तेषामेवास्ति किल मुख्यतः ।
काशाः कुशा यवा दूर्वा उलपावल्वजास्तथा ॥
विश्वामित्राभिधाः पश्चात्सुगन्धीतेजनाः परे ।
मुञ्जाख्यश्च तथा दूर्वा दर्भा दशविधाः स्मृताः ॥

दर्भाहरणकालः

वार्षिकान्ते दर्शदिने संगृहीताः प्रयत्नतः । दर्भास्तावत्पुनः पश्चात् संग्राह्याः सर्वकर्मसु ॥
अमास्वन्यासु ये दर्भाः संगृहीतानि ते तथा । मासमात्रं तु संग्राह्या नाधिकं तु कदाचन
मन्दवारे तदाश्वत्थात्संग्राह्याः समिधस्तथा ।
नान्यवारेषु तस्मात्तु यतो सूर्यस्स तु द्रुमः ॥
मध्याह्नः खड्गपात्रं च तथा नैपालकम्बलः । रौप्यं दर्भास्तथा गव्यं दौहित्रश्चाष्टमः स्मृतः
अष्टावेते यतस्तस्मात् कुतपा इति विश्रुतः । मुख्यस्स कुतपः कालः विशेषाः श्राद्धकर्मणि
अन्नदानस्य परमः तत्र दत्तं तदोदनम् । साक्षादमृतमित्युक्तं पितॄणामक्षयं भवेत् ॥
श्राद्धब्राह्मणभुक्त्यर्था स्वीकृतान्नक्रिया वधूः ।
श्मशानोल्का समानैव तत्पतिश्च तथाविधः ॥
यत्पक्वमन्नं सलिलं यदानीतं स्वहस्ततः । पैतृकब्राह्मणायोग्यं तज्जन्म व्यर्थमेव हि ॥
श्राद्धब्राह्मणभोज्यानां वस्तूनामपि चैककम् । अदृष्टमस्पर्शयितमप्रोक्षितममन्त्रितम् ॥
पितॄणां तदनास्वाद्यं हालाहलसमं भवेत् । यददृष्टं श्राद्धकर्ता परं पक्वात्प्रयत्नतः ॥
पितरस्तं न गृह्णन्ति स्वपुत्रादृष्टमित्यति । तस्मात्प्रीत्या न तेनैतद्वीक्षितं यत्ततो हि न
प्रीति दत्त ··· ··· योग्यं खिलं खिरम् । परित्याज्यं विशेषेण चेतीदं मन्वते हि वै
मन्त्राः स्पर्शयितं भक्तं पितॄणां स्पर्शनाक्षमम् । प्रभवेदेव सुतरां तस्मात्तत्स्पर्शयेत्करात्
हविषः प्रोक्षणं ··· ··· गायत्र्यादौ महर्षिभिः । अर्चनादौ प्रकथितं द्वितीयप्रोक्षणं ततः
शुक्तिमात्रक्षिप्तमात्रात्तथापायसयोरपि । अग्निप्राकारः प्रोक्षणं च गायत्र्या कूर्चदर्भकैः
द्वितीयप्रोक्षणं तस्य हविषे विधिचोदनात् । प्रकर्तव्यं प्रयत्नेन न चेत्तत्पितृवल्लभम ॥

■ भवेदेव हव्य च स्वीकर्तुं तैर्न शक्यते । तस्मात्तदन्नमुत्क्रम्य पठनात्पूर्वमेव वै।
प्रतिपात्रप्रोक्षणतन् तत्पश्चाद्दर्भगोपनम्। अन्नमात्रस्य कर्तव्य न तु पायसभक्ष्ययो।

भुक्तिपात्रात्तु विप्रस्य दक्षिणे कुशयोर्द्वयो ।
आज्यपात्र स्थापयित्वा तस्मिन्कर्ता स्वहस्तत ॥

प्रभूताज्येन योग्येन सुगन्धेन प्रपूरयेत । तावन्मात्रेण पितर मोदन्ते तेहि तर्पिता ।
प्रभवन्ति न चेत्ते वै ताप न प्राप्नुवन्त्यपि। बहूनामपि सर्वेषां परिवेषणत परम्।
अन्नत्यागात्पूर्वमेव प्रोक्षण परिषेचनम्। सत्य त्वर्तेन मन्त्रेण कृत्वा तत्परमेव वै।
भुक्तिपात्र स्वहस्तेन प्रगृह्याऽथ मनु जपेत्। पृथिवीतेत्युपक्रम्य भुक्तौ त्याग समाचरेत्।
न चेदेतच्छ्राद्धभक्त इहलोकेति हि तत्क्षणात्। एव त्रिवारोच्चरितगायत्रीप्रोक्षणे परे
भोक्ता प्रोक्षणतश्चापि तदन्न पितृभुक्तये। तत्पश्चात्र्य प्रभवति तद्विष्णुपददायकम्।
प्रजायते क्रमेणैव तद्गायत्रीप्रभावत । पात्रप्रक्षालन श्राद्धे गायत्री प्रोक्षणादिकम्॥
साधन भोक्तृहन्तस्य रागिणो सव । नित्यमप्रक्षालानलनालस्याशुचरवि
दुर्गन्धचर्मणो दुष्टस्तनवृकस्य च । कृष्णदुष्टस्य तद्विन्दुचित्रकुष्टस्य दूरिण॥
महानिसारसरोगस्य बहुभूतस्य सन्ततम्। निषिद्ध शास्त्रतो ज्ञेय किंतु तेषा प्रचोदितम
सकल्पात्सरत सर्वं शिष्यलिकपुत्रयुगत । कार्यमेवति विबुधै पवनव्याधिरस्य च॥
अत्यन्ताक्षरबन्धस्य मूकान्धबधिरात्मनाम्। तादृशा फलकृत्येषु सत्याज्या दूरत पुन
तत्करत्वक्समस्त्यस्मिन्निह्य दुरासिकम्। अपि नेयमसत्याह्य मनसोऽतिजुगुप्सितम्॥
चण्डालभाण्डसंस्पर्शलुलित प्रभवन्ति तत्। तत्स्थिरक्षणापि तत्रीयानलके पर॥
तत्वतत्त्वत्वन कुर्यात्तच्छ्राद्धान्न च तत्परम्। खते कृत्ये शिष्ट पैण्डाय योजयेत्॥

पिण्डान तु तद्धस्तात्कारयित्वाऽथ तन्मत ।
अपाप्यहरेत्तेषां पिण्डानां विप्रभोजने॥

धेनुमप्राशा । न कार्यं पिण्डदान तर्हि वत्यमुत्सतश्चरेत्॥
मत्तपण तत्पुत्रस्य तद्धस्तेन कृताकृतम्। प्रभवदेव सुतरां तद्धस्तेन न मुच्यत ॥
सत्रकृत्येषु तद्(स)त्य । सर्वेषामग्निदग्धैरेव मुनिरिचतम्॥

पीतकायस्य पतितौ पिता वा जननी न चेत्।
पितामहादयो वापि तथा मातामहादयः॥
(प)त्नीजननी चैवं मृतस्तेषां न ... । ... कं कुर्याद्द्वादशाब्दं ततः परम्॥
पेतुः पालाशविधिना मात्रादीनां तथैव च। कुर्यात्तत्कर्म विधिना पतितस्येति निश्चयः
र तत्पूर्वं तु तत्कुर्यात् यदि कुर्यात्तु मोहतः। तादृशोऽयं भवत्येव तस्मात्तत्परिवर्जयेत्॥
सपिण्डीकरणात्पश्चात् मासिकान्येव कारयेत्।
अतिमासं प्रयत्नेन न्यूनैः साकं विधानतः॥
ोदकुम्भश्राद्धमस्य कर्तव्यं पापिनोऽसतः। पूर्वोक्तानां च सर्वेषां एवमेव प्रवक्ष्यहम्॥
मासिकान्यपि सर्वाणि दैवत्यक्तानि केवलम्। पतितानां प्रकर्तव्यं मधुमाषविवर्जितम्
उच्छिष्टपिण्डरहितं विकिरेण विवर्जितम्।
पातित्यं नाम तेषां तु पित्रादीनां प्रवक्ष्यहम्॥
शूद्रैर्म्लेच्छैश्च चण्डालैः सपी(प्री)त्या सह भोजनम्।
बलात्कारात्स्वेच्छया वा बुद्धिमोहेन वा तथा॥
दिनत्रयात्परं तत्तु जायते न तु तत्पुरः। दिनेनैकेन शूद्रेण म्लेच्छचण्डालभिल्लकैः॥
अविधि...त्या पा ... सांकर्यनामकम्। पातित्यं प्रभवत्येव तदज्ञानादिना वशात्
अबुद्धिपूर्वतश्चापि विरोधादिविशेषतः। यदि स्यात्तु तदाचित्तसाध्यो विप्रप्रसादतः॥
तद्भवेदिति शास्त्रज्ञाः प्राहुः ... ...। सकृत्पानादपेयस्य चण्डालत्वं विधीयते॥
द्विजन्मनां कलञ्जस्य भक्षणादेव तत्क्षणात्।
सन्यासस्वीकृतोऽनेन शिखात्यक्तोपवीतवान्॥
जनानामिति लोकेऽत्र प्रसिद्ध्या ...। नायं गृहस्थो भवति नापि वर्णी न वन्यपि
यतिरेव भवत्सोऽयं तेन तत्परमप्यसौ। जनवादभयेणैव सन्यास्यैव भवन्पटुः॥
विनिष्क्रान्तो ... तो यदि पाप भीः। न चेदयं लौकिकिमात्रेणैवापन्नाप्यति॥
प्रभवेदेव लोकेऽस्मिन् ते नायं तदनन्तरम्। आरूढपतितो नूनं जा ... ...॥
सन्यासिनिमृतेनणां तत्पुत्राणां विशेषतः। तत्कलत्रस्य बन्धूनां नाशौचं नोदकक्रिया

न भवेदेव द्रव्यं च स्वीकर्तुं नैनं शक्यते । तस्मात्तदन्नमुक्तस्य पठनात्पूर्वमेव वै ॥
प्रतिपात्रप्रोक्षणतन् तत्तश्चाह्मगोपनम् । अन्नमात्रस्य कर्तव्यं न तु पायसभक्ष्ययो ॥

भुक्तिपात्रात्तु विप्रस्य दक्षिणे कुशयोर्द्वयो ।
आज्यपात्रं स्थापयित्वा तस्मिन्कर्ता स्वहस्तत ॥

प्रभूताज्येन योग्येन सुगन्धेन प्रपूरयेत् । तावन्मात्रेण पितर मोदन्ते तेहि तर्पिता ॥
प्रभवन्ति न चेत्ते वै तोष न प्राप्नुवन्त्यपि । वक्ष्यामि सर्वेषां परिवेषणत परम् ॥
अन्नत्यागात्पूर्वमेव प्रोक्षण परिषेचनम् । मन्त्रं स्वर्नेन मन्त्रेण कृत्वा तत्तरमेव वै ॥
भुक्तिपात्र स्वहस्तेन प्रगृह्याऽस्य मनुं जपेत् । पृथिवीतेत्युपक्रम्य मुक्तौ त्याग समाचरेत्॥
न चेदेतच्छ्राद्धभक्त इत्यलौकि हि तत्क्षणम् । एव त्रिगारोचरितगायत्रीप्रोक्षणे परै
भोक्ता प्रोक्षणतश्चापि तदन्न पितृतुप्तये । तत्तृप्त्यर्थं प्रभवति तद्विष्णुपददायकम् ।
प्रजायते क्रमेणैव तद्गायत्रीप्रभावत । पादप्रक्षालनं श्राद्धे गायत्री प्रोक्षणादिकम् ॥
सार्धन भोक्तृहस्तस्य रागिणो सत । नित्यमहालाजरपालकस्याशुचेरपि
दुर्गन्धचर्मणो दुष्टस्वेन्दुप्रकस्य च । कृष्णकुष्ठस्य तद्विन्दुचित्रकुष्ठस्य दूरिण ॥
महातिसाररोगस्य बहुमूत्रस्य सन्ततम् । निषिद्ध शास्त्रतो ज्ञेय किंतु तेषा प्रचोदितम
सकल्पात्परत सर्वं शिष्यैर्विरपुत्रदुर्गत । कार्यमेवेति विबुधै पवनव्याधिकस्य च ॥
अत्यन्ताक्षरन्ध्रस्य मूत्रगन्धनधिरालनम् । तादृशा पक्वृत्येषु संत्याज्या दूरत पुन
तत्करत्यक्तसलिलमतिहेय दुरासिकम् । अपवित्रयमसमाह्न मनसोऽतिजुगुप्सितम् ॥
चण्डालभाण्डसलिलतुलित प्रभवन्ति तम् । तदग्निकरणचापि तदीयानलके पर ॥
तत्कर्म यत्नेन कुर्यात्तच्छिष्टान्न च तत्परम् । स्वयं कृत्ये शिष्ट पैण्डाय योजयेत् ॥

पिण्डदान तु तद्धस्तात्कारयित्वाऽस्य तात्तत ।
अपोभ्यवहरेत्तेषा पिण्डानां विप्रभोजने ॥

घेनुसप्राश) न कार्यं पिण्डदान तत्किल्बन्यमुरतश्चरेत्॥
तत्तर्पण तदन्नस्य तद्धस्तेन कृताङ्गनम् । प्रभवदेव सुतरां तद्धस्तेन न मुच्यत ॥
सर्वकृत्येषु तद् (ज्)ज्ञेय । सर्वशास्त्रैस्तदङ्गैश्चैव सुनिश्चितम् ॥

पीतकायस्य पतितौ पिता वा जननी न चेत् ।
पितामहादयो वापि तथा मातामहादयः ॥
(प)त्नीजननी चैवं मृतस्तेषां न … । … कं कुर्याद्द्वादशाब्दं ततः परम् ॥
तुः पालाशविधिना मात्रादीनां तथैव च । कुर्यात्तत्कर्म विधिना पतितस्येति निश्चयः
। तत्पूर्वं तु तत्कुर्यात् यदि कुर्यात्तु मोहतः । तादृशोऽयं भवत्येव तस्मात्तत्परिवर्जयेत् ॥
सपिण्डीकरणात्पश्चात् मासिकान्येव कारयेत् ।
अतिमासं प्रयत्नेन न्यूनैः साकं विधानतः ॥
ोदकुम्भश्राद्धमस्य कर्तव्यं पापिनोऽसतः । पूर्वोक्तानां च सर्वेषां एवमेव प्रवक्ष्यहम् ॥
ासिकान्यपि सर्वाणि दैवत्यक्तानि केवलम् । पतितानां प्रकर्तव्यं मधुमापविवर्जितम्
उच्छिष्टपिण्डरहितं विकिरेण विवर्जितम् ।
पातित्यं नाम तेषां तु पित्रादीनां प्रवक्ष्यहम् ॥
शूद्रैर्म्लेच्छैश्च चण्डालैः सपी(श्री)त्या सह भोजनम् ।
बलात्कारात्स्वेच्छया वा बुद्धिमोहेन वा तथा ॥
दिनत्रयात्परं तत्तु जायते न तु तत्पुरः । दिनेनैकेन शूद्रेण म्लेच्छचण्डालभिल्लकैः ॥
अविधि…त्या पा … सांकर्यनामकम् । पातित्यं प्रभवत्येव तदज्ञानादिना वशात्
अबुद्धिपूर्वतश्चापि विरोधादिविशेषतः । यदि स्यात्तु तदाचित्तसाध्यो विप्रप्रसादतः ॥
तद्भवेदिति शास्त्रज्ञाः प्राहुः … … । सकृत्पानादपेयस्य चण्डालत्वं विधीयते ॥
द्विजन्मनां कलञ्जस्य भक्षणादेव तत्क्षणात् ।
सन्यासस्वीकृतोऽनेन शिखात्यक्तोपवीतवान् ॥
जनानामिति लोकेऽत्र प्रसिद्धया … । नायं गृहस्थो भवति नापि वर्णी न चन्यपि
यतिरेव भवत्सोऽयं तेन तत्परमप्यसौ । जनवादभयेणैव सन्यास्यैव भवन्पटुः ॥
विनिष्कान्तो … तो यदि पाप भीः । न चेदयं लौकिकिमात्रेणैवापवाद्यति ॥
प्रभवेदेव लोकेऽस्मिन् ते नायं तदनन्तरम् । आरूढपतितो नूनं जा … … ॥
सन्यासिनिमृतेनणां तत्पुत्राणां विशेषतः । तत्कलत्रस्य वन्धूनां नाशौचं नोदकक्रिया

चिरण्णीना पाककार्येऽधिकार स्यान्न तपुर । पाक यद्यसमीचीन कारय म ॥

माहन कृत श्राद्ध पितरस्तस्य तन्यणात् ।

वानापील्यलमन्ण सध्न्ता भभिनालथा ॥

सन्दृग्या मूच्छितानथ भत्रुर्नरकात्रया । समीचान पाकेऽस्मि प्रतिपादितम्

निभिन्नमूलक्रितृन गर्हित शास्त्रनार्के । ये भिन्नमूलकाचारा भिन्नभापा परिग्रहा

श्राद्धपाकक्रियानर्हा त कार्निना । तत्पश्च श्राद्धशिगन्न श्राद्धकर्ता परित्यनेत्

श्राद्धात्पर च यत्नेन तत्पूर्व सुनरा त्रिषु । यिभिन्नसूलकाचारान् आमानयनकर्मसु ॥

सयोनयेन्नपाकादि नियाम्यन्न कथचन । स्वभावनकार्येषु श्राद्धभिन्नेषु तद्दिने ॥

योनयन्वननामाव भिन्नमूलकिनो ननान् ।

भिन्नाशौचा भिन्नगणी भिन्नभाषापरिग्रह ॥

ननभाषा निशारी च श्राद्धकर्मसु गर्हिता ।

पाकक्रियाया सुनरा सन्ताश्या पितृद्रु सदा ॥

व सर्वे कथिता मद्भि अभिश्रवणकर्मणि । पादप्रक्षालनागारलेपनादिषु वस्तुनाम् ॥

आमाना फलमूलाभिगामयानयनादिषु । पाकात्पर तु ज्ञातीनां शुद्धाना स्पर्शनेऽधिक

अधिकाराऽस्तिन भूना नान्यपामिति निश्चय ।

पिण्डाद्वामनन पश्चात् पिण्डाना भिन्नगानिणाम् ॥

अधिकार स्पर्शन स्यात्सच्छिन्नतिलम्मया । तस्पर्शनाधिकार स्याद्भिमात्रस्य वै सत

नामनन्तु कदाचित्स्यादभोनयनकर्मणि । श्रुतिना सुरयकर्तृत्व स्वस्मादपि विशेषन

कथित ब्रह्मनिष्ठेन समित्याहरण तथा । भिन्नभाषा भिन्नगण शिखाभिन्न कुर त्क

अभिद्धशाखामूलश्च निन्दित श्राद्धकर्मणि । एतद्धस्तस्पर्शनेन पक्वमन्न सुनिन्दितम् ॥

स्वकमायाग एव स्यान्न पितर्णा तु तद्भवन् ।

समानसूलकाचारा भिन्नरुद्धा वरा नना ॥

स्वत्यन्तानारासयाना पितर्णा भयदायका ।

आचाराप्रिशिग्यादूरी कृता नना ॥

ॄणां नेत्रपीडार्यं इष्टमात्रा भवन्तिते। दिव्यभापाश्रवणतः येपां केपां तु तां तु ते
रा ··· जायतेऽत्र दिव्यां वा ··· तः। ··· च येद्वा विशेपेण न भापा वाचयेत्पराम्
तो यत्नेन विबुधः यत्तो नौ पितृकर्मणि। दिव्यभापानधिकृतः भापयात्र स्वकीयया
यत्नेन न ··· ··· ··· खिलाम्। तद्दिने वैदिकं शास्त्रं विशेपेयोपबृंहयेत्॥
ोमोत्पत्तिं चेतिहासं चरणव्यूहसंज्ञिकाम्। तथा सत्य तपो वक्ष्यं तद्विधाकशास्त्रकम्
ुराणस्मृति जा ··· ··· द्विजन्मनाम्। भुक्तिकाले विशेपेण रक्षोघ्नं प्रथमं ततः॥

वैष्णवाः पावनाः श्रीकाः पैतृकाः पितृवल्लभाः।
ताञ्छ्रावयेद्विशेपेण घण्टानादं विशेपतः॥

करतालं को···शब्दं उच्चैर्घोपं च वर्जयेत्। गाधा(था)विशेपांस्तत्काले प्राकृयान्प्रवर्जयेत्
लौकिका प्रकृताभापा पामरीया परोत्कटः। अपि साक्षाद्वेदवेदगुणवृन्दसुबोधकाः॥
प्रयत्नात्तद्दिनेदूरात् त्यक्तव्याः स्युर्हि वैदिकैः। वेदसाम्यं प्रकथितं वेदस्यैव महर्पिभिः॥
ान्यस्य यस्यकस्यापि कल्पसूत्रादिकस्य च। एवं सति पुराणादेः तत्तु दूरत एव हि॥
तद्वाख्यानां तु मन्त्रत्वे यथाकाष्ठमृगस्य वै। मृगत्वव्यपदेशोऽयं तथैवेति हि निर्णयः॥
एवं सति पुनस्तत्तद्भापाग्रन्थस्य वेदता। अतिपामरलोकोक्तिकल्पिता सांतिगर्हिता
तदुच्चारणतः सद्यः श्रवणाद्वा द्विजन्मनाम्। जातिभ्रंशो भवेन्नृणां वेदानर्हत्वदायकः॥

भापान्तर प्रवचननिपेधः

सर्वभापासु लोकेऽस्मिन्पामरा वेदनिन्दकाः।
वैदिकाख्या नाममात्राद्भापाग्रन्थकृतश्रमाः॥

स्वभापाग्रन्थविश्वासमात्रेणैव हि तान्यपि। वेदतान्तां वर्णयन्ति वेदमाहात्म्यशून्यतः

स्वेपामत्यन्तमूढास्ते वेदानधि कृतो हि ते।
तेनैतान् ··· ··· त्त ··· भापाग्रन्थजालकान्॥

वर्जयेच्च विशेपेण ते तथा गतबुद्धयः। न ब्राह्मणसमः कश्चिन्न तु वेदसमः परः॥
अयमर्थस्सर्वशास्त्रसिद्धो ब्रह्मविदीरितः। ब्रा(ह्मणस्य च)शूद्रस्य···तत्सत्कर्मार्थवादतः

तासां वैदिक वह्नौ स्याच्छ्राद्धं पिण्डसमन्वितम्।
संसर्गहोमशून्यानां तदन्यातां प्रदाह्य वै॥

तच्छ्राद्धं तत्कर भर्ता प्रकुर्याल्लौकिकानले। पृथक्त्वेनाग्रशाखाणां स्वचित्तस्य यथारुचि तत्प्रीत्यनुगुणेनैव तत्तच्छ्राद्धं समाचरेत्। जन्मावसानसमता राशेश्चैत्रादिना यथा भवेत्तदेव त नाम मेषादीनां न चेन्न तु। मेषादीनि तु नामानि शशीनामेव केवलम्।

समानानां कदाचित्स्यान्मासनामानि तानि हि।
दर्शान्त पूर्णिमामस्य मृत्यर्थं प्रतिपन्मुख॥

त्रिंशत्तिथि पक्षयुग कृत्स्नाब्दक्षयवृद्धिक। मासनामानि चेमानि राशीनां घटते न हि सर्वथैव ततस्तेषां पृथङ्मासाश्च राशय। मृताहलक्षण तत्तु युज्यते न तु राशिषु॥ एव हि लक्षण तत्र सर्वशास्त्रेश?(षु)निश्चितम्। मासपक्षतिथिस्पृष्टे यो यस्मिन्म्रियतेऽहनि प्रत्यब्द तु तथाभूत मृताह तस्य त विदु। पक्षद्वयात्मको मास ऋतुर्मासद्वयात्मक॥ ऋतु षडात्मकश्चाब्द मधुर्माधव एव च। वसन्त इति वेदोक्त शुक्रश्च शुचिरप्यथ॥ ऋतुर्ग्रीष्म इति प्रोक्त नभोनभस्य एव च। वर्षा इति समाख्यात इषश्चोर्जश्च शारद

सहश्चापि सहस्यश्च हेमन्त इति चोदित।
तपश्चापि तपस्यश्च शिशिराख्यो महात्मभि॥

मासपक्षश्च सर्वे तिथयो निखिला अपि। पक्षद्वयनिदानानि चान्द्रमाने तदा मनि

सम्यक घटन्ते ते सर्वे न सौरे तु कदाचन।
अतस्तेनैव मार्गेण श्रुत्युक्ते साखिला क्रिया॥

विशेषज्ञा प्रकुर्वीत न चेत्कर्माखिल तु तत्। वैगुण्यमेव लभते अत श्राद्धं च तादृशम् मृताह एव कुर्वीत तदनिक्रमणेन तु। प्रत्यवाय महान्त स लभते ब्राह्मणक्षमात्॥

पित्रोश्च मातामहयो तुलिते श्राद्धकर्मणि।
न पितामहयोस्त्वेति श्रीमान् शातातपोऽब्रवीत्॥

अपुत्रस्य पितृव्यस्य भ्रातुश्चैवाग्रजन्मन। प्रत्यब्द लौकिके वह्नौ तत्पत्न्योरपि वैधत पितामहस्य सपत्न्या प्रपितामहयोरपि। कृते कर्मण्यपि नतो वर्षश्राद्ध कृताकृतम्॥

पितृश्राद्धेन ते यस्मात्कर्मणि प्रतिवत्सरम् । क्रियातो लगतो मन्त्रैः ततस्ते तु कृताकृते
पित्रोश्च मातामहयोः सपत्नी मातुरेव च । श्राद्धान्यकरणात्सद्य चण्डालत्वैकदानि हि

मृताहश्राद्धमेकं तु न हिरण्यादिना चरेत् ।
कदाचिदपि वर्ज्येतत्किंत्वन्नेनवतच्चरेत् ॥

तत्राग्नौ करणंमुख्यं ब्राह्मणानां च भोजनम् । पिण्डप्रदानं तत्पश्चात् त्रयमेतत्तु पैतृकम् ॥

तत्र होमस्तु मुख्यः स्यात्तच्छेपेण ततः पुनः ।
स्ववेयमिति मन्त्रेण ह्यभिघार्यास्य पार्वणे (पर्णके) ॥

त्रियारमन्नं निक्षिप्याभिघार्य च पुनः तथा । मेक्षण प्रहरं कुर्यात्तस्मिन्नौपासनेऽनले ॥
यस्वादीनां तदन्नं तु सोममेधो मधूनि वै । मेरुमन्दरतुल्यानि पितॄणां संभवन्ति वै ॥
स्वधेयान्नैकरहितश्राद्धं यत्स्यात्प्रमादतः । वृथा श्राद्धं भवेत्सद्यः तच्छेपेण भवेत्ततः ॥
यत्नात्तत्पिण्डकरणं नेचेत्पिण्डं वृथा भवेत् । लौकिकेवैंदिकेचाग्नौ श्राद्धपाकं विधीयते ॥

श्राद्धे पाककर्तारः

प्रजावती मातृभार्या ज्ञातिपत्न्यादिकाः स्वकाः ।
मुख्याः स्युः पाककार्यस्ताः तदाशौचानुगुण्यतः ॥

बन्धूनां पाककरणंज्ञेयं स्यादुत्तरोत्तरम् । यथा वा शौचसंबन्धः गोत्रिणामप्यगोत्रिणाम्
प्रवर्तते तथा ज्ञेयोऽधिकारः पाककर्मणि । श्राद्धकर्मसु विज्ञेयः स् ······ महात्मभिः ॥
तादृक् पाकाधिकारैकजनाभावे स्वयं बुधः । पाककर्म यथाशक्ति कुर्यादेव स तादृशः
पाकोऽयं श्राद्धदेवानां पीयूषशतकाधिकः । प्रेतकर्मसु सर्वत्र बन्धूनामधिकारिता ॥
दशास्वपि दिनेष्वेपु न स्त्रीणामिति देवलः । पतिसङ्गविहीनानां विधवानामथापिवा
अधिकारः कर्तरि तु बालेऽस्मिन्ब्रह्मचारिणी । नग्नश्राद्धे नवश्राद्धे पोडशश्राद्धकर्मणि
तथा वृपोत्सर्जनेऽस्मिन् सपिण्डे प्रेतकर्मके । पाकाधिकारः कथितः विधवानां विशेषतः
तेपु श्राद्धेपु नितरां कर्तृणामेव केवलम् । परेपां पुरुपाणां वा बन्धुष्वेवाधिकारिता ॥
प्रेतकृत्येपु सर्वेपु चिरण्टी दूरगा भवेत् । परं सपिण्डीकरणादानुमानिककर्मसु ॥

चिरेण्णीना पाककार्यऽधिकार स्यान्न तत्पर । पाक यत्रसमीचान कारय म ॥

माहन कृत श्राद्ध पितरन्तस्य न ग्रणान् ।
वानापाल्वलमन्त्र सण्डिना भक्षितान्नधा ॥

सन्ध्या मूर्च्छितानम मवयनरकाश्रया । ममाचान पाकेऽस्मि प्रतिपादितम् निभिन्नमूलक्रिया गर्हित शास्त्रनाल्कै । ये भिन्नमूलकाचारा भिन्नभाषा परिग्रहा श्राद्धपाकक्रियानर्हा न कार्तिता । तत्पत्न श्राद्धशिगान्न श्राद्धकर्ता परित्यजेत् श्राद्धान्तर च यत्नन तत्पूव मुनरा किमु । निभिन्नमूलकाचारान् आमानयनकर्मसु ॥ सयानयन्नपाकादि क्रियास्वत्र कथचन । इभानयनकार्येषु श्राद्धभिन्नेषु तद्दिन ॥

यानयन्नयननाभाव भिन्नमूलकिना चनान् ।
भिन्नाशौचा भिन्नवया भिन्नभाषापरिग्रह ॥
चनमाया निगारी च श्राद्धकर्मसु गर्हिता ।
पाकक्रियाया मुनरा सत्याज्या पितृषु सदा ॥

स सर्वे कथिता मद्भि अभिज्ञातकर्मणि । पान्ग्रक्षालनागारलेपनादिषु वस्तुनाम् ॥ आमाना फलमूलादिग्रामयानयनादिषु । पाकान्तर तु ज्ञातानां शुद्धाना स्परानेऽधिक

अधिकाराऽस्तिन धूना नान्यषामिति निश्चय ।
पिण्डाद्वासनत्र पश्चात् पिण्डाना भिन्नगात्रिणाम् ॥

अधिकार स्पशन स्यात्तप्छिन्नगनिलम्भयो । सस्पशनाधिकार स्याद्विप्रमात्रस्य वै सत नासनन्तु कन्यादिल्याद्भानयनकर्माण । श्रुतिना मुख्यकर्म स्मादपि निरापन कथित ब्रह्मनिष्ठैर्मै ममिन्धाहरण तथा । भिन्नभाषा भिन्नवप शिल्पाभिन्न कत्र उक्त असिद्धशास्यामृतश्च निन्दित श्राद्धकर्मणि । एतद्धर्मस्पशानन पक्वान्न मुनिनिन्दितम् ॥

एतस्मासमाग एव स्यान्न पितृणा तद्वत् ।
समानमूलकाचारा भिन्नकक्षा वन्ग चना ॥
व्यत्यस्तानाचारासयाना पितृणा भयदायका ।
व्यत्यस्तकक्षाचारविप्रसिस्मातरा क्ना चना ॥

ां नेत्रपीडायें इष्टमात्रा भवन्तिते। दिव्यभापाश्रवणतः येपां केपां तु तां तु ते
। ... जायतेऽत्र दिव्यां वा ... तः। ... च येद्वा विशेपेण न भापा वाचयेत्पराम्
ो यत्नेन विबुधः यत्तो नौ पितृकर्मणि। दिव्यभापानधिकृतः भापयात्र स्वकीयया
ल्लेन न ... ... खिलाम्। तद्दिने वैदिकं शास्त्रं विशेपेयोपवृंहयेत्॥
मोत्पत्ति चेतिहासं चरणव्यूहसंज्ञिकाम्। तथा सत्य तपो वक्ष्यं तद्विधाकशास्त्रकम्
ागस्मृति जा ... ... द्विजन्मनाम्। भुक्तिकाले विशेपेण रक्षोघ्नं प्रथमं ततः॥

वैष्णवाः पावनाः श्रीकाः पैतृकाः पितृवल्लभाः।
ताञ्छ्रावयेद्विशेपेण घण्टानादं विशेपतः॥

रताळं को ... शब्दं उच्चैर्घोपं च वर्जयेत्। गाधा(था)विशेपांस्तत्काले प्राकृयान्प्रवर्जयेत्
ौकिका प्रकृताभापा पामरीया परोत्कटः। अपि साक्षाद्वेदेवगुणवृन्दसुबोधकाः॥
यत्नात्तद्दिनेदूरात् त्यक्तव्याः स्युर्हि वैदिकैः। वेदसाम्यं प्रकथितं वेदस्यैव महर्पिभिः॥
ान्यस्य यस्यकस्यापि कल्पसूत्रादिकस्य च। एवं सति पुराणादेः तत्तु दूरत एव हि॥
द्वाक्यानां तु मन्त्रत्वे यथाकाष्ठमृगस्य वै। मृगत्वव्यपदेशोऽयं तथैवेति हि निर्णयः॥
वं सति पुनस्तत्तद्भापाग्रन्थस्य वेदता। अतिपामरलोकोक्तिकल्पिता सातिगर्हिता
दुच्चारणतः सद्यः श्रवणाद्वा द्विजन्मनाम्। जातिभ्रंशो भवेन्नृणां वेदानर्हत्वदायकः॥

भापान्तर प्रवचननिपेधः

सर्वभापासु लोकेऽस्मिन्पामरा वेदनिन्दकाः।
वैदिकाख्या नाममात्राद्भापाग्रन्थकृतश्रमाः॥
स्वभापाग्रन्थविश्वासमात्रेणैव हि तान्यपि। वेदतान्तां वर्णयन्ति वेदमाहात्म्यशून्यतः
स्वेपामत्यन्तमूढास्ते वेदानधि कृतो हि ते।
तेनैतान् ... ... स ... भापाग्रन्थजालकान्॥
वर्जयेच्च विशेपेण ते तथा गतबुद्धयः। न ब्राह्मणसमः कश्चिन्न तु वेदसमः परः॥
अयमर्थस्सर्वशास्त्रसिद्धो ब्रह्मविदीरितः। ब्रा(ह्मणस्य च)शूद्रस्य ... तत्तत्कर्मार्थवादतः

नह्यस्तुतो न याथार्थ्यं सर्वथा प्रतिपद्यते ।
वेदा विप्रास्तिला दर्भा व्रीहिमाषयवास्तथा ॥
गोशृङ्गाश्चापि सर्वत्र (?) कुतपा श्राद्धसपद् ।
अत्यन्तावश्यका प्रोक्ता तत्र मुख्यास्तु वाडवा ॥

तदभ्यनुज्ञा परमा मन्त्रा सन्निधि पुन । तेषामेव तथा भुक्ति तस्मा द्
श्राद्धसिद्धिर्भवेन्नैव तस्मादेतत्सम पर । पदार्थेनैव तद्धेतु तस्य प्रतिनिधिर्न व

यस्यास्ये(न्ये) न सदाऽश्नन्ति हव्यानि त्रिदिवौकस ।
कव्यानि नैव पि माधिक तन ॥

ब्राह्मण सर्वदेवाना नित्यमाश्रय उच्यते । सर्वेषामपि वेदानां छन्दसां श्रेयसा श्रि
भाजन सर्वतीर्थाना क्रियाणां च न कम् । क्षीणो मतिमानपि
वेदाध्यायी तदर्थज्ञस्तत्प्रयोगस्थिपर । सतत ब्रह्मणि पुन कृतबुद्धिर्विशारद
साधारस्साग्निहोत्री च सोऽग्निर्वै कव्यवाहन । रसर्वेऽपि सघरा
सुलभा एव सर्वत्र श्रीमता तु मनोयताम् । न योजयेत्सैवत्रेऽस्मिन्नस्य कार्यसमाहर
दर्भान्यियुक्तानन्यत्र सामान्येन । सम्यगिरविना सुसमाहितान
नैव पर्याहृतानेता नन्यकार्येषु योजयेत् । प्रारम्भेषु च ये दर्भा पादशौचे विसर्जयेत्

पादा(वशिष्टे ये ?) दर्भा विप्रान्ते विसर्जयेत् ।
विप्रान्तेषु ये दर्भा विकिरान्ते विसर्जयेत् ॥
विकिरान्ते च ये दर्भा विरामान्ते विसर्जयेत् ।
विरामान्ते च ये दर्भा आसीमान्ते विसर्जयेत् ॥
आसीमान्ते च ये दर्भा तर्पणान्ते विसर्जयेत् ।
दर्भान्सशोध्य विधिना षडविधानेव बन्धयेत् ॥

श्राद्धावेव प्रयत्नेन यथायोग्य पृथक् पृथक् । दर्भांश्च समूलनेव तैस्सा
समाहृदेयस्तान्पश्चान् सकृदाच्छिन्नमन्त्रत । नियोजयेच विधिना विनियोगनकर्म
काशा एवोत्तमा सर्वकर्ममात्रेषु चोदिता । (अधुनासम्प्रश्रश्नमिसक्षेपाद्)दर्भलक्ष

वक्ष्यामि लक्षणं तेषामेवास्ति किल मुख्यतः ।
काशाः कुशा यवा दूर्वा उलपावल्वजास्तथा ॥
विश्वामित्राभिधाः पश्चात्सुगन्धीतेजनाः परे ।
मुञ्जाख्यश्च तथा दूर्वा दर्भा दशविधाः स्मृताः ॥

दर्भाहरणकालः

वार्षिकान्ते दर्शदिने संगृहीताः प्रयत्नतः । दर्भास्तावत्पुनः पश्चात् संग्राह्याः सर्वकर्मसु ॥
अमास्वन्यासु ये दर्भाः संगृहीतानि ते तथा । माससमात्रं तु संग्राह्या नाधिकं तु कदाचन
मन्दवारे तदाश्वत्थात्संग्राह्याः समिधस्तथा ।
नान्यवारेषु तस्मात्तु यतो स्पृश्यस्स तु द्रुमः ॥
मध्याह्नः खड्गपात्रं च तथा नैपालकम्बलः । रौप्यं दर्भास्तथा गव्यं दौहित्रश्चाष्टमः स्मृतः
अष्टावेते यतस्तस्मात् कुतपा इति विश्रुतः । मुख्यस्स कुतपः कालः विशेषाः श्राद्धकर्मणि
अन्नदानस्य परमः तत्र दत्तं तदोदनम् । साक्षादमृतमित्युक्तं पितॄणामक्षय्यं भवेत् ॥
श्राद्धब्राह्मणभुक्त्यर्था स्वीकृतान्नक्रिया वधूः ।
श्मशानोल्का समानैव तत्पतिश्च तथाविधः ॥
यत्पक्वमन्नं सलिलं यदानीतं स्वहस्ततः । पैतृकब्राह्मणायोग्यं तज्जन्म व्यर्थमेव हि ॥
श्राद्धब्राह्मणभोज्यानां वस्तूनामपि चैककम् । अदृष्टमस्पर्शायितमप्रोक्षितममन्त्रितम् ॥
पितॄणां तदनास्वाद्यं हालाहलसमं भवेत् । यददृष्टं श्राद्धकर्ता परं पक्वात्प्रयत्नतः ॥
पितरस्तं न गृह्णन्ति स्वपुत्रादृष्टमित्यति । तस्मात्प्रीत्या न तेनैतद्वीक्षितं यत्ततो हि न
प्रीति दत्त ·· ··· योग्यं खिलं खिरम् । परित्याज्यं विशेषेण चेतीदं मन्यते हि वै
मन्त्राः स्पर्शयितं भक्तं पितॄणां स्पर्शनाक्षमम् । प्रभवेदेव सुतरां तस्मात्तत्स्पर्शयेत्करान्
हविषः प्रोक्षणं ··· ··· गायत्र्यादौ महर्षिभिः । अर्चनादौ प्रकथितं द्वितीयप्रोक्षणं ततः
सुक्तिमात्रक्षिप्तमात्रात्तथापायसयोरपि । अभिघारः प्रोक्षणं च गायत्र्या कुर्वन्नर्हः
द्वितीयप्रोक्षणं तस्य हविषे विधिचोदनात् । प्रकर्तव्यं प्रयत्नेन न चेत्तत्पितृवत्...

तद्वत्नुतो न याथार्थ्यं मनसा प्रतिपद्यते ।
यदा विप्रास्तिला दर्भा व्रीहिमाषयवास्तथा ॥
गोधूमाश्चापि सर्वत्र (?) कुतपा श्राद्धसम्पद् ।
अत्यन्तावश्यका प्रोक्ता तत्र मुख्यास्तु बाडवा ॥

तदभ्यनुज्ञा परमा सन्मत्रा सन्निधि पुन । तेषामेव तथा मुक्ति तस्मा दुर्लभं
श्राद्धसिद्धिर्मदेनैव तस्माद्देवसम पर । पदार्थेनैव तद्वेतु तस्य प्रतिनिधिर्न च ।

यस्यास्ये(स्ये) न सदाऽश्नन्ति हव्यानि त्रिदिवौकस ।
कव्यानि नैव पि माधिक तत ॥

ब्राह्मण सर्वदेवाना नियमाश्रय उच्यते । सर्वेषामपि वेदानां छन्दसां श्रेयसा प्रियम
भाजनं सवनीयांना क्रियाणा च न कम् । क्षीणो मतिमानपि ॥
वेदाध्यायी तदर्थज्ञस्तत्प्रयोगक्रियापर । सतत ब्रह्मणि पुन कृतबुद्धिर्विशारद ।
साचारस्साग्निहोत्रा च सोऽग्निर्वै कव्यवाहन । स सर्वेऽपि सपरा ॥
सुलभा एव सर्वत्र श्रीमतां तु मनोवताम् । न योजयेत्तैतुकेऽस्मिन्नस्य कार्यसमाहृतान्
दर्भान्विर्युक्तानन्यत्र साम्रानेव । सम्यग्विधिना सुसमाहितान् ॥
नैव पर्योहृतानेतान्नन्यकार्येषु योजयेत् । प्रारम्भेषु च ये दर्भा पादशौचे विसर्जयेत् ।

पादा(वशिष्टे ये ?) दर्भा विष्टरान्ते विसर्जयेत् ।
विष्टरान्तेषु ये दर्भा विकिरान्ते विसर्जयेत् ॥
विकिरान्ते च ये दर्भा विरामान्ते विसर्जयेत् ।
विरामान्ते च ये दर्भा आसीमान्ते विसर्जयेत् ॥
आसीमान्ते च ये दर्भा तर्पणान्ते विसर्जयेत् ।
दर्भान्संशोध्य विधिना षडविधानेव बन्धयेत् ॥

श्राद्धावेव प्रयत्नेन यथायोग्य पृथक पृथक । दर्भाश्च समूलेनेव तैस्सह ।
समाहरेयस्तान्पश्चात् सकृदाच्छिन्नमन्त्रत । वियोजयेच विधिना विनियोजनकर्मणा
काशाद्यास्तथा सर्वाकर्मसुप्रचोदिता । (अधुनामभ्यसनासिसक्षेपाद्)दर्भलक्षणम

वक्ष्यामि लक्षणं तेपामेवास्ति किल मुख्यतः।
काशाः कुशा यवा दूर्वा उलपावल्वजास्तथा ॥
विश्वामित्राभिधाः पश्चात्सुगन्धीतेजनाः परे।
मुञ्जाख्यश्च तथा दूर्वा दर्भा दशविधाः स्मृताः ॥

दर्भाहरणकालः

वार्पिकान्ते दर्शदिने संगृहीताः प्रयत्नतः। दर्भास्तावत्पुनः पश्चात् संग्राह्याः सर्वकर्मसु ॥
अमावस्यासु ये दर्भाः संगृहीतानि ते तथा। मासमात्रं तु संग्राह्या नाधिकं तु कदाचन
मन्दवारे तदाश्वत्थात्संग्राह्याः समिधस्तथा।
नान्यवारेषु तस्मात्तु यतो स्पृश्यस्स तु द्रुमः ॥
मध्याह्नः खड्गपात्रं च तथा नैपालकम्वलः। रौप्यं दर्भास्तथा गव्यं दौहित्रश्चाष्टमः स्मृतः
अष्टावेते यतस्तस्मात् कुतपा इति विश्रुतः। मुख्यस्स कुतपः कालः विशेषाः श्राद्धकर्मणि
अन्नदानस्य परमः तत्र दत्तं तदोदनम्। साक्षादमृतमित्युक्तं पितृणामक्षयं भवेत् ॥
श्राद्धब्राह्मणभुक्त्यर्था स्वीकृतान्नक्रिया वधूः।
श्मशानोल्का समानैव तत्पतिश्च तथाविधः ॥
यत्पक्वमन्नं सलिलं यदानीतं स्वहस्ततः। पैतृकब्राह्मणायोग्यं तज्जन्म व्यर्थमेव हि ॥
श्राद्धब्राह्मणभोज्यानां वस्तूनामपि चैककम्। अदृष्टमस्पर्शयितमप्रोक्षितममन्त्रितम् ॥
पितृणां तदनास्वाद्यं हालाहलसमं भवेत्। यददृष्टं श्राद्धकर्ता परं पक्वात्प्रयत्नतः ॥
पितरस्तं न गृह्णन्ति स्वपुत्रादृष्टमित्यति। तस्मात्प्रीत्या न तेनैतद्वीक्षितं यत्ततो हि न
प्रीति दत्त ··· ··· योग्यं खिलं खिरम्। परित्याज्यं विशेषेण चेतीदं मन्यते हि वै
मन्त्राः स्पर्शयितं भक्तं पितृणां स्पर्शनाक्षमम्। प्रभवेदेव सुतरां तस्मात्तत्स्पर्शयेत्करात्
हविषः प्रोक्षणं ··· ··· गायत्र्यादौ महर्षिभिः। अर्चनादौ प्रकथितं द्वितीयप्रोक्षणं ततः
शुक्तिमात्रक्षिप्तमात्रात्तथापायसयोरपि। अभिघारः प्रोक्षणं च गायत्र्या कूर्चदर्भकैः
द्वितीयप्रोक्षणं तस्य हविषे विधिचोदनात्। प्रकर्तव्यं प्रयत्नेन न चेत्तत्पितृवल्लभम् ॥

न भवेदेव हव्यं च स्वीकर्तुं तेन शक्यते । तस्मात्तदन्नमुत्सृज्य पठनात्पूर्वमेव वै ॥
प्रतिपात्रप्रोक्षणतत् तत्पश्चाद्दर्भगोपनम् । अन्नमात्रस्य कर्तव्यं न तु पायसभक्ष्ययोः ॥

भुक्तिपात्रात्तु विप्रस्य दक्षिणे कुशयोर्द्वयोः ।
आज्यपात्रं स्थापयित्वा तस्मिन्कर्ता स्वहस्ततः ॥

प्रभूताज्येन योग्येन सुगन्धेन प्रपूरयेत् । तावन्मात्रेण पितरः मोदन्ते तैर्हि तर्पिताः ॥
प्रभवन्ति न चेत्ते वै तोषं न प्राप्नुवन्त्यपि । वस्तूनामपि सर्वेषां परिवेषणतः परम् ॥
अन्नत्यागात्पूर्वमेव प्रोक्षणं परिषेचनम् । सत्यं त्वर्तेन मन्त्रेण कृत्वा तत्परमेव वै ॥
भुक्तिपात्रं स्वहस्तेन प्रगृह्याज्य मधु क्षिपेत् । पृथिवीतेल्युपक्रम्य भुक्तेः त्यागं समाचरेत्॥
न चैवैतच्छ्राद्धभक्तं इत्यलौकिकि हि तत्क्षणात् । एवं निवारोचरितगायत्रीप्रोक्षणे परे
भोक्ता प्रोक्षणतश्चापि तदन्नं पितृभुक्तये । तत्पूत्यर्थं प्रभवति तद्विष्णुपदद्वायकम् ॥
प्रजायते क्रमेणैव तद्गायत्रीप्रभावतः । पादप्रक्षालनं श्राद्धे गायत्री प्रोक्षणादिकम् ॥
मार्जनं भोक्तृहस्तस्य रागिणो मतः । नित्यक्षरल्लालानलपालककस्यातुरेरपि
दुर्गन्धचर्मणो दुष्टश्वेतकुष्ठवतस्य च । कृष्णकुष्ठस्य तद्विन्दुचित्रकुष्ठस्य दूरिणः ॥
महानिसारदोगस्य बहुमूत्रस्य मन्ततम् । निषिद्धं शास्त्रतो ज्ञेयं किंतु तेषां प्रचोदितम्
सकृत्पात्रतरं सर्वं शिष्यलिंकपुनर्दुर्गतः । कार्यमेवेति विबुधैः परमव्याधिकस्य च ॥
अत्यन्ताभरल्ढस्य मूकान्धबधिरात्मनाम् । तादृशा फलहृत्येषु सत्याज्या दूरतः पुनः
तत्करस्थकमलिन्मनिहेय दुरामिकम् । अपिवेयमसम्भाव्यं मनसोऽतिजुगुप्सितम् ॥
चण्डालभाण्डसलिलतुल्यं प्रभवन्ति तत् । तस्मिन्कर्णचापि तदीयानलके परः ॥
सत्कन्त्यजन कुर्यात्तच्छिष्टान्नं च तत्परम् । श्वभ्रे कृत्ये शिष्टं पैण्डाय योजयेत्॥

पिण्डदानं तु तद्वन्मात्कारयित्वाऽथ तान्मतः ।
अपोभ्यवहरेत्तेषां पिण्डानां निष्प्रयोजने ॥

धेनुमप्राश । न कार्यं पिण्डदानं तर्हिस्त्वन्यथुस्ततश्चरेत्॥
नस्तर्पणं तदन्नस्य तद्धस्तेन कृताकृतम् । प्रभवेदेव सुतरां तद्धस्तेन न मुच्यतः ॥
सर्वकृत्येषु तद् (त्र)त्रय । सर्वशास्त्रमिदमेव सुनिश्चितम्॥

पीतकायस्य पतितौ पिता वा जननी न चेत्।
पितामहादयो वापि तथा मातामहादयः॥
स(प)त्नीजननी चैवं मृतस्तेषां न ··· । ··· कं कुर्याद्द्वादशाब्दं ततः परम्॥
पितुः पालाशविधिना मात्रादीनां तथैव च। कुर्यात्तत्कर्म विधिना पतितस्येति निश्चयः
न तत्पूर्वं तु तत्कुर्यात् यदि कुर्यात्तु मोहतः। तादृशोऽयं भवत्येव तस्मात्तत्परिवर्जयेत्॥
सपिण्डीकरणात्पश्चात् मासिकान्येव कारयेत्।
अतिमासं प्रयत्नेन न्यूनैः साकं विधानतः॥
नोदकुम्भश्राद्धमस्य कर्तव्यं पापिनोऽसतः। पूर्वोक्तानां च सर्वेषां एवमेव प्रवक्ष्म्यहम्॥
ासिकान्यपि सर्वाणि दैवत्यक्तानि केवलम्। पतितानां प्रकर्तव्यं मधुमाषविवर्जितम्
उच्छिष्टपिण्डरहितं विकिरेण विवर्जितम्।
पातित्यं नाम तेषां तु पित्रादीनां प्रवक्ष्म्यहम्॥
शूद्रैर्म्लेच्छैश्च चण्डालैः सपी(प्री)त्या सह भोजनम्।
बलात्कारात्स्वेच्छया वा बुद्धिमोहेन वा तथा॥
दिनत्रयात्परं तत्तु जायते न तु तत्पुरः। दिनेनैकेन शूद्रेण म्लेच्छचण्डालभिल्लकैः॥
अविधि···त्या पा ··· सांकर्यनामकम्। पातित्यं प्रभवत्येव तदज्ञानादिना वशात्
अबुद्धिपूर्वतश्चापि विरोधादिविशेषतः। यदि स्यात्तु तदाचित्तसाध्यो विप्रप्रसादतः॥
तज्ज्ञवेदिति शास्त्रज्ञाः प्राहुः ··· ···। सकृत्पानादपेयस्य चण्डालत्वं विधीयते॥
द्विजन्मनां कलञ्जस्य भक्षणादेव तत्क्षणात्।
सन्याससवीकृतोऽनेन शिखात्यक्तोपवीतवान्॥
जनानामिति लोकेऽत्र प्रसिद्ध्या ···। नायं गृहस्थो भवति नापि वर्णी न वन्यपि
ः यतिरेव भवत्सोऽयं तेन तत्परमप्यसौ। जनवादभयेणैव सन्यास्यैव भवन्पटुः॥
विनिष्क्रान्तो ··· तो यदि पाप भीः। न चेदयं लौकिक्तिमात्रेणैवापचायति॥
प्रभवेदेव लोकेऽस्मिन् ते नायं तदनन्तरम्। आरूढपतितो नूनं जा ··· ··॥
सन्यासिनिमृतेनणां तत्पुत्राणां विशेषतः। तत्कलत्रस्य बन्धूनां नाशौचं नोदकक्रिया

उत्पन्ने सङ्कटे घोरे घोरेऽप्यापमयातुरे । भयभीते सा श्रुति
प्रेषमात्रोच्चारणेन सन्यास पूर्यते पर । सन्यासादूब्रह्मण स्थान तरक्षणाद्भवते नर ।
न तस्य न्दन कार्यं पैतृमेधिक कर्म च । पूर्वमुक्तविधानेन ।
ममचन प्रतिदिन धूपदीपादिकैरपि । नैवेद्यं परमान्न स्याद्भक्ष्यभोज्यफलैरपि ।
तस्य पयसा शुरात्मदीं । द्गात्मा तथास्य उच्यते ।

अन्तरात्मा द्वितीय स्यात्परमात्मा तृतीयक ।

जीवात्मा परमात्मा वा चतुर्थ इति तद्विदु ॥

एकादशाऽह्नि सम्प्राप्ते पार्वण विधीयते । (नारायण ?)बलि पश्चाद्वादशेऽह्नि ततपरम्
आराधनाख्य कर्मान्यत् मासिमास्येवमेव हि । मृताहे तद्वय कार्यं प्रतिसवत्सर च ।
तत्कदाचित्तु दैवन पिनम् । जायते तत्र ज्ञेय पङ्क्ति पाप भवेदपि ॥
न भ्रष्टपङ्क्तिक तूर्णी विना तां निष्कृति परम् । न शक्यते न स्वीकर्तुं ब्राह्मणैर्धर्मनेतृभि
निस्मा यथा योग तत्तत्कार्यानुरूपकम् । प्रवृत्यात्मभवच्छास्त्रमार्गेणैव न चान्यत
शास्त्रैश्शास्त्ररूप्यैं च निष्कृतिस्तद्गतपालुभि । अदुष्ट भूतदयापरे ॥
सम्यक्सत्सरैरेव प्रकल्प्या प्रभवत्सदा । सजाते संशये सर्वजनानां पितृकर्मणि ॥
मतोन्यकृत्य दुरात्मा स्वयमज्ञो जड खल । स दण्ड्योभवति भूभृताम् ॥

यस्मिन्ग्रामे यत्र देशे विदुष शास्त्रपारगान् ।

सभामध्ये अज्ञो रोषाद्दुष्कृत्य न्यक्करिष्यति ॥

स दण्ड्य सद्य एवस्यान्नोपेक्ष्यस्तु कदाचन ।

कार्यप्राधान्यतो यो वा दुष्ट सज्जननिन्दकम् ॥

बरात्युपेक्षा मोहेन सोऽप्यायुर्भ्रंश्यते श्रिय ।

राजा दुष्ट सज्जनानां निन्दक समभाषिणम् ॥

तैस्साक त बलाद्गृह्य देशादुच्चाटयेन्नृप । दुष्ट श्रोत्रियरूपेण पैतृकेषु चिराश्रयात् ॥
श्राद्धभुक्ति प्रकुरुते तस्य निद्रा यम स्वयम् । द्विजत्तिसङ्गमुद्धृत्य तथा नक्षत्रजीविनम्
शूद्रजीवी सर्पजीवी भिषजीविऽपणिर्घृणि । खड्गजीवी शस्त्रजीवी शूलजीवी वल्मद्री

हामूत्रसमीचीनचरणायुधजीव्यपि । नित्यवेतनजीवी च वेदशास्त्रैकजीव्यपि ॥
राणजीवी कूलादिजीवी तण्डुलजीव्यपि । घृतजीवी तक्रजीवी दधिक्षीरतिलादिभिः
नेत्यैकजीवी क्षुद्रात्मा देवजीवी परार्थहृत् । त एते पुनरन्येऽपि नावेक्ष्याः स्युर्हितदिने
त्रभाषात्यागपूर्वेण परभाषाश्रयात्तथा । पिचण्डपूरणपरा न स्मर्तव्या विशेषतः ॥
रवेषाः क्षुद्रवेषाः सद्वेषा दुष्टवृत्तयः । कुवृत्तयो वेदमार्गदूषणोन्मुखशास्त्रगाः ॥
थागताः सौगताश्च तल्लोकाः कालिकागमाः । शैवागमप्रधानाश्च विष्णवागमपरा अपि
कापालिकाश्च नग्नाश्च वाच्याः स्युर्नैव सर्वथा । पैतृकेषु विशेषेण दर्शादिष्वखिलेषु वै ॥
विशेषेण मृताहेषु तत्रापि पुनरप्यति । पित्रोर्मृताहे स्मर्तव्या न भवेयुः कलिप्रदाः ॥
यदि स्मृता येन केन कारणेन तदा परम् । व्याहृतीनां जपं कृत्वा चानाज्ञातत्रयात्परम्

वैष्णवीं तामृचं जप्त्वा त्रिवारं तं शिवं स्मरेत् ।
भ्रष्टे पितरि सन्यस्ते पतिते दीर्घरोगिणि ॥
तत्कर्तव्यानि कार्याणि पैतृकाण्यखिलान्यपि ।
यानुद्दिश्यपुरा तातः श्राद्धानि कृतवान् यथा ॥

तथा स्वयं तत्तनयनं तानि कुर्यान्निचेन्महान् । प्रत्यवायः प्रभवति कुलं तेन प्रदुष्यति

पितरस्ते नित्यदुःखाः भवन्त्यपि सुपीडिताः ।
क्षुतृष्णाभ्यां दंसिताश्च भ्रंशिता स्वश्रियादपि ॥
यत्रकुत्राप्यशरणाः हा हा हा हेति वादिनः ।
पिशाचतुल्याः सर्वत्र चाटन्त्यपि रुदन्त्यपि ॥

तस्मात्तत्तृप्तयेभक्त्या तत्संततिसमुद्भवः । स्वपितामहमुख्यानां हिताय च सुतृप्तये ।
स्वतातकर्तृकं श्राद्धं स्वयं कुर्याद्विचक्षणः । न चेदयं प्रभवति पापीयान्वै दिने दिने ॥
पिता पितामहो मातः तथैव प्रपितामहः । पतितोऽयं तं तु यत्नात्तत्त्रिपूर्वोक्तिमात्रके
संत्यन्येव सतस्तांस्त्रीन् उच्चरेन्न तु तं खलम् । पतितः श्राद्धकृत्यं तदेकोद्दिष्टविधानतः ॥

रूपमात्रं सु(स)मुद्दिश्य कुर्यादिति स काश्यपः ।
तच्छ्राद्धात्परतः स्नात्वा कुर्यादाचमनत्रयम् ॥

एवं शस्त्रहतस्यापि प्रकारः कथितो बुधैः । महालयाख्यश्राद्धस्य न तत्प्रत्याब्दिकस्यसः

तस्य प्रत्याब्दिकश्राद्धं तदङ्गतिलतर्पणात्। परमाचमनानां तु पञ्चकं शास्त्रवादनात्
कर्तव्यत्वेन विहितं प्रवदन्ति मनीषिणः। तदप्याचमनं सद्भिः बहुधा प्रतिपादितम्॥
स्पष्टं निरूप्यते तच्च पद्धतिपावनपावनम्। पवित्रवच्छिखा बद्ध्वा उपविश्य तले शुभे
वामपार्ष्णिं जले कृत्वा स्थले कृत्वा तु दक्षिणम्। पूर्वास्य उत्तरास्यो वा जानुमध्यकरद्वय
(स्ते) येनु बुद्बुदकीटादिरहितं वारि निर्मलम्। दक्षपाणिपुटं कृत्वा मुक्ताङ्गुष्ठकनिष्ठके
त्रिः पिबेद्ब्रह्मतीर्थेन चतुर्थेनैव वा पिबेत्। ओष्ठावङ्गुष्ठमूलेन द्विः प्रमृज्य त्रिरेव वा
मध्यमाङ्गुलित्रयेणोष्ठौ संस्पृशेत्सकृदम्भसा। देवेन प्रोक्षयेद्वामपाणिं पदौ च मस्तकम्॥

अमेणाङ्गुष्ठतर्जन्यो नासिकायुगलं स्पृशेत्।
अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां द्वे नेत्रे श्रोत्रे च संस्पृशेत्॥

कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन नाभिदेशं स्पृशेत्ततः। वक्षः करतलेनैव समस्ताङ्गुलिभिः शिरः॥

असौ च संस्पृशेत्साम्बु दक्षवामौ क्रमेण च।
आग्नेः (?) बाहुमूलान्त मध्ये मध्येऽप्यपः स्पृशेत्॥
व्याहृतीभिश्चतुर्वारं त्रिः पिबेत्प्रणवेन वा।
सावित्र्या वा पिबेदम्बु त्रिः पिबेद्वायमन्त्रकम्॥

आस्ये सरस्वतीस्थानं नासायामनिलस्थितः। नेत्रे मैत्रं तु प्रोक्ते श्रोत्रे काष्ठाभिते मते
नाभौ प्रजापतिर्ब्रह्मा हृदि मूर्धनि केशवः। दशावस्थाश्रयौ स्यातामेता ह्याचमने स्मरेत्
अपराचमनं भूयः कैश्चिदेव प्रपञ्चितम्। अथो नमश्शिवायेति त्रिः पिबेदम्बुवीक्षितम्
ईशानाङ्गुष्ठमूलेन द्विः प्रमृज्यात्ततो मुखम्। मध्याङ्गुलित्रयेणोष्ठौ स्पृशेत्तत्पुरुषेण तु॥

अमेणाङ्गुष्ठतर्जन्यो नासिकायुगलं तथा।
स्पृशेदघोरनामाभ्यामक्ष्णो सव्येन संस्पृशेत्॥

श्रोत्रद्वयं भवायेति ह्यङ्गुष्ठनामिकाग्रतः। ईशानेन स्पृशेन्नाभिं अङ्गुष्ठापकनिष्ठतः॥

पशुपत्या तु हृदयं तद(दा)नैव तु संस्पृशेत्।
सर्वाङ्गुलिभिरुद्रेण नाम्ना चैव शिरः स्पृशन्॥

बाहुमूलं च सर्वाग्रैः उग्रभीमाख्यां क्रमात्स्पृशेत्। महादेवाय वा जपेत्तत्कर्म समाचरेत्

विनैवाचमनं कर्म न किमप्याचरेद्बुधः । तथैवाचमनं भूयः सुलभं सर्वदा नृणाम् ॥
प्रवक्ष्यामि सदा कर्तुं प्रवरं पावनं परम् । द्वंवेन त्रिः पिबेदम्बु वीक्षितं केशवादिभिः
गोविन्दविष्णुनामाभ्यां हस्तौ प्रक्षालयधारिणा । संहताङ्गुष्ठमूलेन विष्णोश्च मधुसूदनात्

अङ्गुल्यग्रैः संहताभिः स्पृशेदास्यमलोमकम् ।

त्रिविक्रमे ततः पाणिं प्रोक्ष्य सव्यं तु वामनात् ॥

श्रीधरेण तथा पादौ हृषीकेशेन मस्तकम् । पद्मदामोदराभ्यां च नासिकायुगलं स्पृशेत्

संकर्षणादि चतसृभिः चक्षुः श्रोत्रे च संस्पृशेत् ।

अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगतः ॥

नाभिं स्पृशेत्प्रथमेन द्वाभ्यां च हृदयं स्पृशेत् ।

द्वाभ्यां च मस्तकं स्पृष्ट्वा द्वाभ्यामंसद्वयं स्पृशेत् ॥

ततो जपेदुपेन्द्रं तु सर्वपापैः प्रमुच्यते । आद्यावन्ते च पाद्ये च विष्टरे विकिरे तथा
उच्छिष्टपिण्डदानेन षट्स्वाचमनं स्मृतम् । सर्वाचमनमात्रेषु त्रिवारं सर्वतो मुखम् ॥
पृथक्पिबन्नेकदा तत्पिबेदम्बु विचक्षणः । आस्ये त्रिवारं निक्षिप्तमेकदा तत्पिबेज्जडः ॥
प्रयाति नरकान्घोरान् महातामिस्रनामकान् । पैतृकेषु तथा कुर्वन् मोहादाचमनं नरः
अज्ञानात्तद्दिनेभुक्तेः यद्दोषं तत्प्रपद्यते । अशास्त्रकृततन्नीरपानं भोजनमेव हि ॥

कथितं शास्त्रधर्मज्ञैः तस्मात्तं न तथा चरेत् ।

उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा कुर्यादाचमनं सदा ॥

पश्चिमाभिमुखो याम्याभिमुखो वा यदि तच्चरेत् ।

अप्रायत्यमवाप्नोति कर्म तच्च विनश्यति ॥

तद्दोषपरिहाराय तदाशाचमने कृते । पुनर्द्विवारमाचामेत् प्रादप्रक्षालनात्परम् ॥

दक्षिणाभिमुखात्तस्मिन् कृते मोहात्कदाचन ।

सद्यः स्नानं सुविहितं पञ्चाङ्गस्य विधानतः ॥

क्षुते पाने जृम्भणे च श्रोत्राचम(न)मेव हि । सन्ततं ब्राह्मणादीनामपिनामानुकीर्तनम् ॥
पैतृकेषु तु तेष्वेषु द्विवाराचमनात्परम् । स्मरेच्च पुण्डरीकाक्षं न चेद्रामादिनामकान्

ब्रह्मयज्ञे सप्तन्तौ तूष्णीमाचमनं चरेत्। न नामान्युच्चरेत्तत्र वैदिकोऽन्यत्र नैव तत्॥
सर्वपैतृककृत्येषु प्रायत्यार्थं विचक्षण । नामभि केशवाद्यै तैरेव यत्नात्तु तच्चरेत्॥

सम्प्रोक्तानि पुराण्यानि मन्त्राद्याचमनानि वै ।

सत्याज्यान्येव सर्वाणि तान्यशक्यानि पैतृके ॥

सर्वं श्राद्धे तु सतत पात्रप्रोद्धृतपाथसा । कार्यमाचमन सद्भि न भूमि सत पाथसा
श्राद्धमध्ये यदि जह पादप्रक्षालन तु वा । कुर्यादाचमन पृथ्वी पयसा तद्विनश्यति ॥

सरित्कुल्यातटाकादि प्रती प्रति(व ?)रादिगतोऽपिवा वा ।

समुद्धृतजलेनैव श्राद्धे ह्याचमन भवेत्॥

सकल्पात्परत श्राद्धे श्राद्धकर्ता रसागलम्। नीरं हस्तेन गृह्णीयात्किं तु पात्रेण तच्चरेत्
भोक्तृहस्तोपवीतस्य धारणे श्राद्धकर्मणि । भोक्तारो नैव कुर्युस्तदाचाम श्रोत्रतोऽपि वा
यज्ञोपवीत यो दद्यात् श्राद्धकाले तु धर्मवित् । पावन सर्वविप्राणां ब्रह्मदानस्य तत्फलम्
वासोऽपि सर्वदैवत्य सर्वदेवैरभिष्टुतम्। यत्राभावक्रिया न स्याद्यज्ञदानादिका क्रिया
कर्ता नाचम्य यच्चोक्ता कुर्यादाचमनक्रियाम्। शुनो मूत्रसम तोय तस्मात्तत्परिवर्जयेत्
उदङ्मुखस्तु देवानां पितॄणा दक्षिणामुख । प्रकुर्यात्पार्वणे सर्वं देवपूर्वविधानत ॥
निक्षिप्य दक्षिण जानु देवान्परिचरेद्बुध । भूमौ तथा पर जानु पितॄन्परिचरेत्सदा
पादप्रभृतिमूर्धान्त पितृणा परिपूजनम्। शिर प्रभृतिपादान्त पितॄणां पूजन भवेत्॥
तुलसीगन्धमाघ्राय भास्कराज । पायस माधव तैल राजत दार्भयोगिकम्॥
आनन्द प्राप्नुवन्त्येते तस्मादेवान्समाहरेत्। तुलसीप्रयोगेन पितरस्तुष्टिमाप्नुयु ॥
प्रयान्ति गरुडारूढा सत्पद चक्रपाणिन । यो दर्भतुलसीपत्रै पितृपिण्डान्समर्चयेत्
प्रीणिता पितरस्तेन यावच्चन्द्रार्कमेदिनी । अकृत्वा तिलससर्गं यत्कुर्यात्पाणिशोधनम्
आसुर तद्भवेच्छ्राद्ध पितॄ स्तन्नोपतिष्ठति । शूद्र शूद्रान्नभोक्तार शूद्राणां च पुरोहितम्॥

नक्षत्रजीविन चापि यत्नाच्छ्राद्धे न भोजयेत्।

शूद्रद्रव्येण च श्राद्ध सर्वथा न समाचरेत्॥

श्राद्धकर्त्तेन सद्यो वै पितृभिस्सहमज्जति । श्राद्धे तूच्छिष्टपात्राणि खनित्वैव विनिक्षिपेत्

यथा ना स्वादयेच्छ्वादि यथा न स्पृशते तथा ।
पितुरुच्छिष्टपात्राणि श्राद्धे गोप्यानि कारयेत् ॥
विनिक्षिपेत्खनित्वैव यथा श्वादेरगोचरम् । शुना संस्पर्शने तेषां पात्राणां श्राद्धकर्मणः
श्राद्धं नश्यति सद्यो वै तस्माद्यत्नेन पण्डितः ।
कुर्यात्पात्राणि गोप्यानि पितॄणां स्वस्यभार्यायुतः ॥
हिताय श्रेयसे तुष्ट्यै कल्याणायामृताय च । सर्ववस्तुनि यत्नेन प्रभूतान्येन पैतृके ॥
संपादयेद्विशेषेण ··· ··· णि कदाचन । भोक्तृपृष्टं वस्तु यत्तत्तेषु संपादितेषु वै ॥
स्वल्पत्वाद्दुर्लभं दैवान्नष्टमेव भवेत्तु तत् । असंपादितवस्तूनि यजमानेन पैतृके ॥
भोक्त्रा पृष्टानिचेद्विद्वांस्तथा सद्यः समाहितः ।
वीरं धत्तेति पितरः स्वधायिभ्यश्च वो नमः ॥
पित्रादिभ्यो नमस्कृत्य एत्र पितरो मादयध्वमिति ।
मन्त्रमुक्त्वा वहिर्गत्वा व्याहृतीनां जपन्बुधः ॥
अष्टवारं प्रकुर्वीत तेन सोऽयं प्रणश्यति । सूपान्नभुक्तौ दधि तद्वश्नन्तं लवणं तथा ॥
परमान्नेन मधुना तथा सार्षपमेव च । आमेन तिलभक्ष्याणि प्राश्नन्तं त्यक्तधर्मकम्
भोक्तारं यजमानश्चेत् दृष्ट्वा तं तादृशं जडम् ।
एवं माकुर्विति वदेत् ततः सायं पुनर्यदि ॥
तथा कुर्याद्धठात्तं तु दद्यात्तस्म चपेटिकाम् । विप्रोल्लङ्घनदोषोऽत्र नास्त्येवेति जगौ भृगुः
येनकेन प्रकारेण शक्यन्ते पैतृकाणि वै । दर्शादीन्येव सर्वाणि हिरण्येनामतोऽपि वा
मन्त्रेण तिलनीरेण रोदनेनापि घासतः । कक्ष्यादाहेन वा भक्त्या तेनाऽनन्त्यं फलं भवेत्
पित्रोर्मृताहमात्रं तु तदा कर्तुं न शक्यते । किंत्वन्नेनेव तत्कार्यं सहोमं च समन्त्रकम्
सर्वाङ्गसहितं कुर्यात्सर्वप्राणेन सन्ततम् । तथा कुर्वन्कदाचित्तु तत्क्षणात्पतितो भवेत् ॥
द्विजाभावे तादृशोऽपि कदाचिद्दैवयोगतः । अन्नत्यागात्परं सर्वं पूर्वापरमहोन्धकैः ॥
(पूर्वापर समन्त्रकै रिति वा) सर्वं तन्मन्त्रवत्कृत्वा परिपिच्याथ तां पराम् ॥
भिस्सामग्नौ विधानेन जुहुयाज्जातवेदसि । प्राणादिपञ्चभिर्मन्त्रैः यावद्द्वात्रिंशदाहुतीः

तस्य प्रत्यादिकश्राद्ध तदङ्गतिलतर्पणात्। परमाचमनानां पञ्चक शास्त्रचोदना कर्तव्यत्वेन विहित प्रवदन्ति मनीषिण । तदप्याचमन मद्भि बहुधा प्रतिपादितम्। स्पष्ट निरुप्यते तत्र पद्धतिपावनपावनम्। पवित्रपाणिरासीनो बद्ध्वा उपविश्यान्तरे गुं वामपाद जले कृत्वा स्थले कृत्वा तु दक्षिणम्। पूर्वास्य उत्तरास्यो वा जानुमध्यकरद्वय (स्ते) धेनु बुद्बुदकीटादिरहित वारि निर्मलम्। दक्षपाणिपुटे कृत्वा मुक्ताङ्गुष्ठकनिष्ठं त्रि पिबेद्ब्रह्मतीर्थेन चतुर्थेनैव वा पिबेत्। ओष्ठावङ्गुष्ठमूलेन द्वि प्रमृज्य त्रिरेव च मध्यमाङ्गुलित्रयेणोष्ठौ सम्पृशेत्सकृदम्भसा। देवेन प्रोक्षयेद्वामपाणि पदौ च मस्तकम्।

अग्रमणाङ्गुष्ठतर्जन्यो नासिकायुगल स्पृशन्।
अङ्गुष्ठानामिकाग्रे द्वे नेत्रे श्रोत्रे च सस्पृशेत्॥

कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगेन नाभिदेश स्पृशेत्तत । वक्ष करतलेनैव समस्ताङ्गुलिभि शिर ।

असौ च सस्पृशेत्साम्बु दक्षवामौ क्रमेण च।
आष्टो (?) बाहुमूलान्त मध्ये मध्येऽप्यप स्पृशेत्॥
व्याहृतीभिश्चतुर्वार त्रि पिबेत्प्रणवेन वा।
सावित्र्या वा पिबेदम्बु त्रि पिबेद्वाचमन्त्रकम्॥

आस्य सरस्वतीस्थान नासायामनिलस्थित । नेत्रे मैत्रे तु प्रोक्ते श्रोत्र काष्ठाश्रिते मते नाभौ प्रजापतिश्च हृदि मूर्धनि केशव । दसावस्थाथवौ स्यातामेता धाचमने स्मरेत अपराचमन भूप कैश्चिदेव प्रपञ्चितम। अथा नमश्शिवायेति त्रि पिबेदम्बुवीक्षितम ईशानाङ्गुष्ठमूलेन द्वि प्रमृज्यात्ततो मुखम् । मध्याङ्गुलित्रयेणोष्ठौ स्पृशेत्तत्पुरुषेण ॥

अग्रेणाङ्गुष्ठतर्जन्यो नासिकायुगल तथा।
स्पृशेदघोरनामाभ्यामक्ष्णो सव्येन सस्पृशेत्॥

श्रोत्रद्वय भवायेति ह्यङ्गुष्ठानामिकाग्रत । ईशानेन स्पृशेन्नाभि अङ्गुष्ठोपकनिष्ठत ॥

पशुपत्या तु हृदय तदे(दा)नैव सस्पृशेत्।
सर्वाङ्गुलिभिरुद्रेण नाम्ना चैव शिर स्पृशेत्॥

बाहुमूलं च सर्वाग्रै उग्रभीमाख्यां क्रमात्स्पृशेत्। महादेवाय वा जपेत्तत कर्म समाचरेत्

विनैवाचमनं कर्म न किमप्याचरेद्बुधः। तथैवाचमनं भूयः सुलभं सर्वदा नृणाम्॥
प्रवक्ष्यामि सदा कर्तुं प्रवरं पावनं परम्। दैवेन त्रिः पिवेदम्बु वीक्षितं केशवादिभिः
गोविन्दविष्णुनामाभ्यां हस्तौ प्रक्षालयवारिणा। संहताङ्गुष्ठमूलेन विष्णोश्च मधुसूदनात्

अङ्गुल्यग्रैः संहताभिः स्पृशेदास्यमलोमकम्।
त्रिविक्रमे ततः पाणिं प्रोक्ष्य सव्यं तु वामनात्॥

श्रीधरेण तथा पादौ हृषीकेशेन मस्तकम्। पद्मदामोदराभ्यां च नासिकायुगलं स्पृशेत्

संकर्षणादि चतसृभिः चक्षुः श्रोत्रे च संस्पृशेत्।
अङ्गुष्ठानामिकाभ्यां तु कनिष्ठाङ्गुष्ठयोगतः॥
नाभिं स्पृशेत्पश्चमेन द्वाभ्यां च हृदयं स्पृशेत्।
द्वाभ्यां च मस्तकं स्पृष्ट्वा द्वाभ्यामंसद्वयं स्पृशेत्॥

ततो जपेदुपेन्द्रं तु सर्वपापैः प्रमुच्यते। आदावन्ते च पाद्ये च विष्टरे विकिरे तथा
उच्छिष्टपिण्डदानेन षट्स्वाचमनं स्मृतम्। सर्वाचमनमात्रेषु त्रिवारं सर्वतो मुखम्॥
पृथक्पिबन्नेकदा तत्पिबेदम्बु विचक्षणः। आस्ये त्रिवारं निक्षिप्तमेकदा तत्पिबेज्जडः॥
प्रयाति नरकान्घोरान् महातामिस्रनामकान्। पैतृकेषु तथा कुर्वन् मोहादाचमनं नरः
अज्ञानात्तद्दिनेभुक्तेः यद्दोषं तत्प्रपद्यते। अशास्त्रकृततन्नीरपानं भोजनमेव हि॥

कथितं शास्त्रधर्मज्ञैः तस्मात्तं न तथा चरेत्।
उदङ्मुखः प्राङ्मुखो वा कुर्यादाचमनं सदा॥
पश्चिमाभिमुखो याम्याभिमुखो वा यदि तच्चरेत्।
अप्रायत्यमवाप्नोति कर्म तच्च विनश्यति॥

तद्दोषपरिहाराय तदाशाचमने कृते। पुनर्द्विवारमाचामेत् पादप्रक्षालनात्परम्॥

दक्षिणाभिमुखात्तस्मिन् कृते मोहात्कदाचन।
सद्यः स्नानं सुविहितं पञ्चाङ्गस्य विधानतः॥

क्षुते पाने जृम्भणे च श्रोत्राचम(न)मेव हि। सन्ततं ब्राह्मणादीनामपिनामानुकीर्तनम्॥
पैतृकेषु तु तेष्वेषु द्विवाराचमनात्परम्। स्मरेच्च पुण्डरीकाक्षं न चेद्रामादिनामकान्

प्रश्नयत्न मनन्तरौ तूष्णीमाचमन चरेत् । न नामान्युच्चरेत्तत्र वैदिकोऽन्यत्र नैव तत् ॥
मर्वैर्मृकटूचेषु प्रायत्यार्थं विचक्षण । नामभि केशवाद्यै स्तैरेव यत्नात्तु तच्चरेत् ॥

सप्रोक्तानि पुराऽन्यानि मन्त्राद्याचमनानि वै ।
सन्त्याज्यान्येव सर्वाणि तान्यशक्यानि पैतृके ॥

सर्वं श्राद्धेषु सतत पात्रप्रोद्धृतवारिणा । कार्यमाचमन सद्भि न भूमिगत पाथसा
श्राद्धमध्ये यदि नष्ट पादप्रक्षालन तु वा । कुर्याद्वाचमन पृथ्वी पयसा तद्विनश्यति ॥

सरित्कुल्यातडागादि प्रनी प्रनि(य ?)राग्निनोऽपिवा वा ।
समुद्धृतजलैनैव श्राद्धेष्वाचमन भवत् ॥

सव्यवामकरेण श्राद्धे श्राद्धकर्ता स्वमाचमम् । नीर हस्तेन गृह्णीयात्किं तु पात्रेण तच्चरेत्
मौक्तदत्तोपवीतस्य धारण श्राद्धकर्मणि । ओङ्कारेणैव कुर्वीत द्वयाम श्रोत्रेणोऽपि वा
यज्ञोपवीत यो दद्यात् श्राद्धकाले तु धर्मवित् । पावन सर्वविप्राणां ब्रह्मदानस्य तत्फलम्
वासोऽपि सर्वदैवत्य सर्वदेवैरभिष्टुतम् । वस्त्राभावक्रिया न स्यात्यज्ञदानादिका क्रिया
कृत्वा नाथस्य यज्ञोक्ता कुर्यादाचमनक्रियाम् । हुतो मूत्रमम शौच तस्मात्सर्वपूर्वेण
उदङ्मुखस्तु दद्यात्तो पितॄणां दक्षिणामुख । प्रकुर्यात्पार्वण सर्वं देवपूर्वविधानत ॥
निक्षिप्य दक्षिण जानु देवान्परिचरेद्बुध । भूमौ तथा पर जानु पितॄन्परिचरेत्सदा
पान्प्रभृतिमूर्धान्त विप्राणां परिपूजनम् । शिर प्रभृतिपादान्त पितॄणां पूजन भवेत् ॥
तुलसीगन्धमासाद्य मान्दरान । पानम माधव नैव दानव दार्भयोगिनम् ॥
आनन्द प्राप्नुवन्त्यत्र तस्माद्दद्यात्समाहरेत् । तुलसीपत्रयोगेन पितरस्तृप्तिमाप्नुयु ॥
प्रयान्ति गरुडारूढा सतत चक्रपाणिन । यो दर्भतुलसीपत्रैः पितॄपिण्डान्समर्चयेत्
पीडिता पितरस्तेन यावच्चन्द्रार्कमेदिनी । अरुन्धती निष्फलम श्यामुपतिगिरोपगत
आयुष नन्दपट्टकाड पितॄन्प्रातस्तिष्ठति । शूद्र शूद्राम्भोद्धार शूद्राणां च पुरोहितम् ॥

नभस्त्रयोश्विन चापि दद्यात्स्वश्राद्धेन भोजयेत् ।
शूद्रद्रव्येण च श्राद्ध सर्वदा न समाचरेत् ॥

श्राद्धभोजन मध्ये च विप्रोऽभ्यवहृतमन्त्रयति । श्राद्ध तृप्तिमत्पात्राणि वर्जिन्वैव विनिक्षिपेत्

यथा ना स्वादयेच्छ्वादि यथा न स्पृशते तथा ।
पितुरुच्छिष्टपात्राणि श्राद्धे गोप्यानि कारयेत् ॥
विनिक्षिपेत्खनित्वैव यथा श्वादेरगोचरम् । शुना संस्पर्शने तेषां पात्राणां श्राद्धकर्मणः
श्राद्धं नश्यति सद्यो वै तस्माद्यत्नेन पण्डितः ।
कुर्यात्पात्राणि गोप्यानि पितॄणां स्वस्यभीयुतः ॥
हिताय श्रेयसे तुष्ट्यै कल्याणायामृताय च । सर्ववस्तुनि यत्नेन प्रभूतान्येन पैतृके ॥
संपादयेद्विशेषेण ··· ··· णि कदाचन । भोक्तृपृष्टं वस्तु यत्तत्तेषु संपादितेषु वै ॥
स्वल्पत्वाद्दुर्लभं दैवान्नष्टमेव भवेत्तु तत् । असंपादितवस्तूनि यजमानेन पैतृके ॥
भोक्त्रा पृष्टानिचेद्विद्वांस्तथा सद्यः समाहितः ।
वीरं धत्तेति पितरः स्वधायिभ्यश्च वो नमः ॥
पित्रादिभ्यो नमस्कृत्य ह्यत्र पितरो मादयध्वमिति ।
मन्त्रमुक्त्वा वहिर्गत्वा व्याहृतीनां जपन्बुधः ॥
अष्टवारं प्रकुर्वीत तेन सोऽयं प्रणश्यति । सूपान्नभुक्तौ दधि तद्वश्नन्तं लवणं तथा ॥
परमान्नेन मधुना तथा सार्पपमेव च । आमेन तिलभक्ष्याणि प्राश्नन्तं त्यक्तधर्मकम्
भोक्तारं यजमानश्चेत् दृष्ट्वा तं तादृशं जडम् ।
एवं माकुर्विति वदेत् ततः सायं पुनर्यदि ॥
तथा कुर्याद्धठात्तं तु दद्यात्तस्म चपेटिकाम् । विप्रोल्लङ्घनदोषोऽत्र नास्त्येवेति जगौ भृगुः
येनकेन प्रकारेण शक्यन्ते पैतृकाणि वै । दर्शादीन्येव सर्वाणि हिरण्येनामतोऽपि वा
मन्त्रेण तिलनीरेण रोदनेनापि घासतः । कक्ष्यादाहेन वा भक्त्या तेनाऽनन्त्यं फलं भवेत्
पित्रोर्मृताहमात्रं तु तदा कर्तुं न शक्यते । किंत्वन्नेनेव तत्कार्यं सहोमं च समन्त्रकम्
सर्वाङ्गसहितं कुर्यात्सर्वप्राणेन सन्ततम् । तथा कुर्वन्कदाचित्तु तत्क्षणात्पतितो भवेत् ॥
द्विजाभावे तादृशोऽपि कदाचिद्दैवयोगतः । अन्नत्यागात्परं सर्वं पूर्वापरमहोन्धकैः ॥
(पूर्वापर समन्त्रकै रिति वा) सर्वं तन्मन्त्रवत्कृत्वा परिपिच्याथ तां पराम् ॥
भिस्सामग्नौ विधानेन जुहुयाज्जातवेदसि । प्राणादिपञ्चभिर्मन्त्रैः यावद्द्वात्रिंशदाहुतीः

गायत्र्यामथ जप्त्वाऽथ मधुवातेति मन्त्रकम्। कृत्वा यथावत्तत्पश्चाद्विकिरं यथाविधि

निवर्त्य पादौ प्रक्षाल्य पश्चादाचमनात्परम्।
प्राणानायम्य सङ्कल्प्य पिण्डदानादिकं यथा ॥
कृत्वा मन्त्रेण तत्पश्चाद्वृजिनान्ते तत पुन ।
नत्वा पितॄंस्तत्र शिष्टं भुक्त्वैव विधिना तत ॥

परेऽह्नि तर्पणं कृत्वा कृतकृत्यो भवेदिति। अग्निष्वात्ता बर्हिषद गुरुमूर्त्तु कृपालव ॥ स्वपुत्रेभ्यो यत्र कुत्र ब्राह्मणासम्भवे पुरा। आमश्राद्धं स(दा?) कुर्याच्छूद्र एव न चापर अन्नश्राद्धं सदा विप्र मृताहे प्राणसङ्कटात्। अपि यत्नेन महता न त्यामेन कदाचन अथैन पार्वणश्राद्धं सोदकुम्भमधर्मकम्। कुर्यात्प्रत्याब्दिकश्राद्धात्तत्कल्पविधिनान्वहम्

कृतेऽकृते वा सापिण्ड्ये मातापित्रो परस्य वा।
तस्याप्यन्नं सोदकुम्भं दद्यात्संवत्सरं द्विज ॥

अर्वाक्सपिण्डीकरणं यस्य संवत्सराद्भवेत्। तस्याप्यन्नं सोदकुम्भं दद्यात्संवत्सरं द्विज

कुर्यादहरहः श्राद्धं अमावास्यां विना सदा।
यत्सोदकश्राद्धं न तस्यानुमासिकात् ॥

असोदकुम्भपक्षे तु मृताहन्यानुमासिकम्। औदकुम्भारयक श्राद्धं पृथक्कुर्यात्तत परम् अग्नौकरणकर्तारं सपिण्डीकरणादिषु। स्नातका विधुरा वा स्यु यदि वा ब्रह्मचारिण अग्नौकरणहोमं तु कुर्युस्ते लौकिकानले। औपासनाग्नौ कर्तव्य यदग्नौ लौकिके कृतम् तत्कर्म विधिवद्भूय कुर्यादित्याह गौतम । सूपे वा परमान्ने त पात्रं विनिक्षिपेत्

तद्भोज्यमासुरं प्रोक्तं मा दातु पारलौकिकम्।
पादप्रक्षालनात्पूर्वं पाणिभ्यां पात्रधारणम् ॥
त्यागं दक्षिणमुत्सृज्य विकिरे सव्यमुत्सृजेत्।
भूमौ यस्तु प्रकीर्यान्नमहत्वानाचामेत्सुधी ॥
निघ्नन्ति पितरस्तस्य मासमुच्छिष्टभाजना ।
पश्चाद्भ्रातृसगादीनां सपिण्डीकरणात्परम् ॥

एकोद्दिष्टविधानेन मासिकानां पुनः क्रिया। गणशः क्रियमाणेषु मासिकेष्वनुभाविषु त्रीणिस्युरर्घ्यपात्राणि पिण्डांस्त्रीनेव निर्वपेत्। कालस्य नियमो नास्ति राजपीडाद्युपप्लवे ... ... वा श्राद्धानि कुर्यात्सर्वाण्यसंशयः। स्नुषाश्वश्र्वोश्च पित्रोश्च संघातमरणं यदि अर्वागब्दान्मातृपितृपूर्वकं श्राद्धमाचरेत्। पत्नीभ्रातृसुतादीनां सपिण्डी च यदि क्रमात् संघातमरणं तत्र तत्क्रमाच्छ्राद्धमाचरेत्। कृत्वा पूर्वमृतस्यादौ द्वितीयस्य ततः पुनः॥ तृतीयस्य ततः पश्चात् संनिपाते त्वयं क्रमः। युगपन्मरणे तत्र संबन्धासत्तियोगतः॥ पित्रोः संघातमरणे मातुरन्यत्र वा दिने। अनुयानमृतौ श्राद्धं यथाकालं समाचरेत्॥

मातर्यग्रे प्रमितायामशुद्धो म्रियते पिता।
पितुः शेषेण शुद्धिः स्यान्मातुः कुर्यात्तु पक्षिणीम्॥

पत्न्याशौचं पितृमृतौ पत्न्याशोचं विशोध(यत्)। विपरीते पक्षिणी स्या दूर्ध्वं नाग्निप्रवेशने पत्न्यां कुर्यादपुत्रायाः पत्युर्मात्रादिभिस्सह। सापिण्ड्यमनुयाने तु जनकेन सहानुजः मृतं यातुगतानार सा तेन सहपिण्डनम्। अर्हति स्वर्गवासोऽपि यावदाभूतसंप्लवम्॥

स्त्रीपिण्डं भर्तृपिण्डेन संयुज्य विधिवत्पुनः।
त्रेधा विभज्य तत्पिण्डं क्षिपेन्मात्रादिपु त्रिपु॥
भर्तुः पित्रादिभिः कुर्याद्भर्ता पत्न्यास्तथैव च।
सापत्न्या वाऽनपत्या वा न भेद इति गोवि(भि ?)लः॥

त्रयाणां पितॄणां मध्ये पिता च वामनं यदि। तद्दिने चोपवासश्च पुनःश्राद्ध (स्तथैव हि?)

ब्राह्मणानां यदि श्राद्धे एकोऽपि वमनं यदि।
लौकिकाग्निं प्रतिष्ठाप्यार्चयित्वा हुताशनम्॥

तत्स्थाननामगोत्रेण ह्यासनादि यथार्चयेत्। अन्नत्यागं ततः कृत्वा पावके जुहुयाच्चरुम् प्राणादि पञ्चभिर्मन्त्रैः कवलानां प्रमाणतः। सप्तमे चाष्टमे चैव कृत्वा मन्त्रसमुच्चयम्

होमशेषं समाप्याऽथ श्राद्धशेषं समापयेत्।
विश्वो विष्णुर्द्वितीयो वा तृतीयो वाऽन्तकृद्यदि॥

तत्स्थाननामगोत्रेणेत्यादिश्राद्धं समापयेत्। वसिष्ठानुमते भूयः प्रकारान्तर(मुच्यते?)॥ कथितं चेति स मनुः प्रोवाचेदं तदुच्यते। श्राद्धपङ्क्तौ यदा विप्रो भुक्त्वा च ... यदि

तथैवाग्निं समादाय होमकुर्याद्यथाविधि । तत्स्थाननामगोत्रेण ह्यासनादि तथाऽऽचरे
अन्नत्याग तत कृत्वा पावके जुहुयाद्धम् । प्राणादिपञ्चभिर्मन्त्रै यावद्द्वात्रिंशदाहुति
होमशेष समाप्याथ श्राद्धशेष समापयेत् । यदि च कुरुते होम(शेष)लोपो न विद्यते।

श्राद्धपाङ्क्तौ तु भुञ्जानो ब्राह्मणो ब्राह्मण स्पृशेत् ।
तदन्नमत्यजन्भुक्त्वा गायत्र्यष्टशत जपेत ॥

उच्छिष्टोच्छिष्टसस्पर्शे तुण्पात्र विहाय च । सर्वान्न पङ्क्तिग्रो भोज(युग)येत्तु द्विजोत्तम

भोजनान्ते द्विज स्नात्वा सावि यष्टशत जपेत ।
आर्यश्राद्धे तु भुञ्जानो विप्रस्य वमन यदि ॥

यत्ते कृणोति मन्त्रेण होम कुर्याद्यथाविधि । षोडशश्राद्धभुञ्जानो ब्राह्मणो मुखनिस्सृत
प्रैशाहुतिस्तु विज्ञेयो लौकिकाग्नौ यथाविधि । अनुमासिके कर्तव्ये उच्छिष्टवमन यदि

कपाले तु भुञ्जाने र्शामि चैव विनिर्दिशेत ।
अमावास्या मासिक च भुञ्जानो मुखनिस्सृतम् ॥

तथा महालयश्राद्धे पित्रादेर्वमन यदि । पिताम कृत्वा श्राद्धशेष समापयेत
उच्छिष्टेन तु सस्पृष्टे भुञ्जान श्राद्धकर्मणि । शेषमन्न तु नाश्नीयात्स्तु श्राद्धस्य का गति
तत्स्थाननामगोत्रेण ह्यासनादि तथार्चयेत । (पाक?)त्याग तत कृत्वा पावके जुहुयाद्धरा
पुरुषसूक्तेन जुहुयाद्यावद्द्वात्रिंशदाहुति । होमशेष समाप्याथ श्राद्धशेष समापयेत।
अक्र दैवे ब्राह्मणो वमन यदि । पुन पाक प्रकुर्वीत पिण्डदान यथाविधि॥
उच्छिष्टस्पर्शन ज्ञात्वा तत्पात्र तु विहाय च । तत्पात्र परिहृत्याऽथ भूमिं समनुलिप्य च
तस्य दायैव सवमन्न प्रकल्पयेत । परिषिच्य तत पश्चात् भोजयेन्न दोषकृत॥

श्राद्धपङ्क्तौ तु भुञ्जानावन्योऽन्य स्पृशते यदि ।
द्वौ विप्रौ विसृजेदन्न भुक्त्वा चान्द्रायण चरेत ॥

उच्छिष्टोच्छिष्टसस्पर्शे शुना शूद्र ण वा पुन । उपोष्य रजनीमेका पञ्चगव्येन शुद्ध्यति
अत्र भोक्तृद्विजातीनामेव निर्णय उच्यते । वमने दैवतो जाते पुरुषापराधतो वा ॥
इन्द्राय सोमसूक्तेन श्राद्धविघ्नो यदा भवेत । अग्न्यादिभिर्भोजनेन श्राद्धसपूर्णमेव हि

विधानत्रयमध्येऽत्र ··· स्थेयं प्रकल्पिता। निमन्त्रितेषु विप्रेषु पिण्डदानात्परं यदि॥
तेषु कस्यचिदेकस्य वमनाच्छ्राद्धविघ्नके। तदा सूक्तजपेनैव श्राद्धसंपूर्णता भवेत्॥
प्राक् पिण्डदान ···· ···· भिन्नद्विजस्य तु। वमनाद्विघ्नतोऽतीव होमसूक्तजपद्वयात्॥
द्वयोश्च वमने ज्ञाते श्राद्धसंपूर्णता स्मृता। स्थान विप्रस्यचेत्तेन वमनेनान्तरायके॥
दर्शे तु ···· ···· पाकान्तर एव वै। श्राद्धं समापयेत्सम्यक् संशयो नाऽत्र वच्मिवः॥
मासिके चाब्दिके चैव ··· सस्तु तद्दिने। परेऽहनि पुनः श्राद्धं कुर्यादेवाऽविचारयन्
गौतमस्यमतं भूयः प्रवदाम्यत्र निश्चितम्। श्राद्धपङ्क्तौ तु भुञ्जानो ब्राह्मणो वमते यदि
लौकिकाग्नि प्र ···· ··· येच्च हुताशनम्। विश्वेदेवादिविषयं न स्थानविषयंत्विदम्॥
स्थानस्य वमने चेत्तु पुनः श्राद्धं परायणम्। कर्ता वा यदि वाल ··· रुपवसैक ··· ॥
···· न्नै वह्नि कुर्वीरन्पर्वश्राद्धं समन्त्रकम्। शक्तश्चेदुपवासस्य परेऽह्नैव तद्दिने॥

मासिकं चाब्दिकं चेति निर्णयो नात्र संशयः।
उपावृत्तिस्तु पापेभ्यो ·· स्तु वासा गुणैः सह॥

उपवासस्स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः। भोजनोपक्रमात्पूर्वं प्रक्रमात्परतो यदि॥
श्राद्धविघ्ने पुनः कार्यं जपहोमौ न तृ ····। अवशाद्विस्मृतं श्राद्धं येन केनाऽपि हेतुना

स्मृत्वा सद्यः प्रकुर्वीत पण्डितो न विलम्बयेत्।
कार्यात्कृताम्बुपानो वा कृतताम्बूलचर्वणः॥

अपि श्राद्ध ··· कुर्वीत न परित्यजेत्। परश्च इति यः श्राद्धं निश्चित्य भ्रान्ति दोषतः

श्राद्धीयेऽहनि तद्(ज्)ज्ञात्वा मध्याह्नासंगवेऽपि वा।
तथैव यत्नात्तच्छ्राद्धं येन केना(प्युपायतः)॥

कुर्यादेव विधानेन नोपेक्ष्यं वच्मिवोध्रुवम्। मोहादतीतश्राद्धस्य स्मरणात्परमन्वहम्
प्राजपत्यं प्रकथितं पित्रोरेवेति पण्डितैः। कारुण्यश्राद्धमात्रस्य गायत्री त्रिशतस्य वा॥
अ ···· शतस्येति जपो निष्कृतिरीरिता। श्राद्धकर्तुः बुद्धिनाशो रोगपीडादिना भयात्
पिशाचवज्रपातादेः तत्कुर्युस्तत्तत्तदीयकाः। तत्कर्तव्यत्वेन सम्यङ् न चेदेनो महद्भवेत्
···· ···· व्यनिकेतन सद्रव्य कर्तव्यता मता। श्राद्धमात्रस्य सततं यस्यकस्यापि वस्तुनः
परकीयस्य चैकस्य गृहोलपस्यापि निन्दितः। स्वाशक्तौ स्वजनाभावे स्वबन्धुना ···· ॥

स्वमभोग्यात्मशांकेन काया श्राद्धघरियादृशि । क्षुधारक्ताभूनान्न यै पितृभिर्नोत्स्नभतं
पुत्रिण्मेन तेन स्तु धुनीनि मनीषिण । तत्क्षुधारा (क्यमाते स्तु?) शाकामृतशताधिकम्
तद्धसैस्मर्शयिन स्वेयात्मैकयोगतन् । चतुगायत्रियापूत पितुन्तत्रो मृतेऽहनि ।
प्रयन्द्ध स्तरोल्येर न करिष्यति । सम्य दुर्लभे पितर परम् ।
जानन्धुपरोर्नूनं भवतुरति दुष्णिना । यन्निमित्त स्वजनर काश्यन्ते गृहिण वराम् ।
अल्पाशयान्ते पितर ह " दुर्यटे । नास्मत्तोऽत्र चान इति शासत्येनमपुत्रिगम
ब्राह्मणा श्राद्धयज्ञस्याहवनीयाभर स्मृता । तस्मात्तैरेव मनव भोक्तव्य पितृतनये ॥
स्वभावामृतत्वन " " । यन स्वचन्मसप्राना मा भाषा तन समथा

नलालान्ते स्पर्शायान्वै चानन्तेऽधिकमानन ।
फट्कारामापि हुंकारा करनाल स्वराक्षरा ॥
थाच क्रूरा छिन्धिभिन्धि मर्द्दिन्येवाहरा परा ।
कोपडच्चै स्वराभिन्नभाषाम्पा भयप्रदा ॥

एत स्वान्नाथाय कठोरा श्रोत्रयो परम । तत्रान्ता ण्न मनन सैषाम रका ॥
अर्यंनाशादयोमन्त्रा गरमाग श्राद्धकर्मसु । प्रनाश्वा भुक्तिकालेषु तद्धाषमनमनीर वै ॥

सुनत्राज्य भनन्यन वस्मात्ते तन्तुग्गालरम् ।
श्रत्वा आगमिष्यन्ति मह वा वाचनादित ॥

राजमाना यत्र यत्र श्रयत स परानय । तस्मात्क् वाक्यमानस्य श्रवणादेव तुन्दिका
प्रभवत्यन निरा त्गुवन्यनुनाकक । रा " तनान्ते द्वौ श्रुचौ परे ॥

याज्ञ्यानुवाक्ये भवत भामिधेन्य परा स्मृता ।
आग्नि मस्ववा(मता ?) प्रोक्ता पञ्चदशैव हि ॥
याज्यान्त्रिकल्पिना भू श्र परमोत्तमा ।
अता मिळित्वा तास्मवास्सत्यानाऽष्टादश स्मृता ॥

एतच्छ्रवणमात्रण श्राद्धभुक्तौ मुक्तन त । सनापद्मवनिर्मुक्ता स्वस्थास्तौ " नतम् ॥
पान्थैव परमा श्राद्धतृप्ति चाप्यभया गतिम नाहक सत्या युगशान लभन्ते नात्र संशय

तस्माच्छ्राद्धेषु सततं रक्षोघ्ना एक केवलम् । वक्तव्याः पितृसौख्या नवो वैष्णवस्तुते
विष्णोर्नुवाकादयः श्रीकाः पवमानाश्च पावकाः । पूर्पसूक्तादयश्चापि प्रतद्विष्णवादयोऽपिते

महा फला महामन्त्राः विष्णुमाहात्म्य वा .... ।
.... लेन तेषां शनकैः परमार्थप्रदायकाः ॥

रक्षोहणानुवाक्योऽपि न राक्षोघ्न इतीरितः । उक्तौ वैष्णत्र एवायं सद्यः श्रोत्रसुखो न तु
एवं सोमाया .... त्वकं पितृमन्त्रकः । तत्क्रियावोधकः सोऽयं वाच्योऽयं पैतृकेष्वति
उशन्तस्त्वानुवाकस्तुनिखिलोऽयमृगात्मकः । पैतृकेष्टिविशेषेषु महायज्ञे च काश्चन ॥
याज्यानुवाक .... राज .... तस्य च । अन्ते यमस्य कथिताः याज्याश्चापि पुरो ऋचः
पुरोऽनुवाकाश्च पुनः त एते निखिलाः पराः । पितृक्रिया न स .... स्य पितृम .... ॥
.... वाकेऽपि तथा मन्त्रास्तत्र सुपावनाः । पितॄणां वल्लभाः पुण्याः श्रुतिमात्रेण तृप्तिदाः
तन्नमस्कारपरमाः दैव्यानामपि सन्ततम् । .... नामपि सर्वेषां .... ॥

औमानामपि कृत्स्नानां तेषां वर्हिषदामपि ।
अग्निष्वात्तादिकानां च तत्रत्योऽयं महामनुः ॥

नमो व इत्ययं कृत्स्नः भूयासं चरमोऽखिलः । परमानन्दजनकः श .... तृप्तिदः ॥
सकृदुच्चारणादेव तस्मात्तेन समो मनुः । सर्ववेदेषु नास्त्येव तेनायं पितृकारणात् ॥
भुक्तिकालेप्रवाच्यः स्यात्पितृकर्मसु सन्ततम् । भक्षानुवाको अग्नेत्यनुवाक इत्यपि ॥
शिरोवेत्यनुवाकश्च ह्यसावादित्य एव च । संततिश्चानुवाकश्च प्रवाच्याः स्युर्विशेषतः ॥
इन्द्रो धृत्तानुवाकश्च एकविंशादिक (?)परे । ऋचस्तथैव सामानि पुनरन्यानि पण्डितः
स्वाधीनवेदैस्तद्धर्मविशेषज्ञैर्महात्मभिः । संश्रावयेद्विशेषेण पितॄणामतिपावनात् ॥

सोमोत्पत्तिं चेतिहासं चरणव्यूहमेव च ।
तथा सत्यतपोवाक्यं श्रावयीतै (यित्वै)व पैतृके ॥

इतिहासो यजुर्वेदः ऋग्वेदः कथितः स हि । सोमोत्पत्याख्यकः प्रश्नः चरणव्यूह स ॥
सामवेदः प्रकथितः सोऽयमाथर्वणः स्मृतः । एवं सत्यतपोवाक्यं कथितं तेषु केवलम् ॥
यजुर्वेदस्य प्राधान्यमन्त्रसाम्नामृचामपि । आस्पदत्वेन सुतरामध्वर्य .... ख्यया

ऋक्सामनी यजु पश्चौ पञ्चजयजुरुच्यते ।
ऋच ममानि सत्राणि यजुर्भि प्रेरितानि चेत् ॥

स्वकार्यकृतिदर्शाणि स्वानन्त्यान्नैव सर्वथा । स्थ तथा मर्वे सत्राश्चर्युगुरे परे ॥
नियुक्ता एव तत्कार्यकरण पेशला स्मृता । पुनस्सामानि तत्काले तत्स्तोत्रे समुपस्थिते
मैत्रावरुण ना " स्तुध्वमित्येव चोदिता । मनुरेव स्तोत्रे पदूनि नितरा पुन
संप्रेरयनतेद्वे अनुरु हि यचेति च । मत्रेणानात्तर नार्यं हो " यो हि वाक्यत ॥

परोनुवाक्या याज्याश्च निगिलाश्चा पुरो ऋच ।
स्तनन्त्रा यत्र कुत्रापि सामिधेन्योऽपि वा तथा ॥

प्रयाजावनुयाजा वा पत्नीसयाज । विनाध्वर्यु या ब्रह्माण द्दयन्ते नाध्वरेषु वै ॥
सर्वत्र सामान्येव स्यु पुनस्तानि स्तुतौ तथा । तत्प्रेरणारूपतापि स्तुध्वमित्येव मन्त्रत

चोदनाया प्रयाज्यानीति श्रुति ।
तस्मात्साम्नामृचा यागमाजेऽध्वर्यौ विनैव ताम् ॥
थाच स्पन्दयितु नित्य शक्तिर्नास्तीति वैदिकी ।
मर्यादा विदितातीव तस्मात्तान्यपि च ॥

अधीना यजुस्तत्र यजुन्गात्मवेन्न तु । ऋचो यजूषि सामानि ग्रथचन च सख्यया
सहस्राणि द्वादश स्यु सर्वशाखासितान्यपि । मन्त्ररू इति प्रेयान्येव स्वभावत ॥
एतेषामेव भूयश्च विधिब्राह्मणरूपत । अर्थवादोपनिषदा रूपेण च विशेषत ॥
गाथा कल्पादि रूप(ण चे)तिहाससमुत्थेन वै । सुमन्त्रनन्थविस्तार अनन्तोन्माह्य एव च
बभूव त्रिरभूयश्च ऋच परिमिता ननु । तद्ब्राह्मण परिमित सामान्य तथा पुन

परिमितान्येन तान्येव यजूष्यपि तथा मताम् ।
अङ्गीकारश्रुतेर्वाक्यात् अथ ब्रह्म वदन्त्यत ॥

सर्वाण्येतानि भूयश्च तत्तल्लक्षणयोगत । " नानविवाक्येन लक्षणेन युतान्यपि ॥

शिक्षादिभिश्च मननर लक्षणादि युतान्यपि ।
अनन्तान्यपि भूयश्च ग्रन्थसख्या प्रमाणत ॥

षड्विंशलक्षवर्णैक्ययुक्तास्ते निखिलाः ततः ।
नित्याध्ययनयोग्याश्च नाशक्याः स्युश्च केवलाः ॥
अतिप्रयाससाध्यत्वादनन्ता इत्युदीरिताः । यद्यध्ययनशक्ताश्चेदप्रमाणानि तानि वै ॥
भवेयुरेवं नितरां तस्मा ··· दाः पुनश्च ते । समग्राध्ययनस्यापि शक्या एवेति वैदिकः॥
सिद्धान्तः परमो ज्ञेयः परं त्वेतेति यत्नतः । अतिप्रयासबहुलसाध्यास्स्युस्तेन दुर्ग्रहः
भूयो भूयः समावर्त्याः यावत्प्राणेन तेन वै । स्वाधीना उरुकालेन भवेयुस्तत्परं तु ते ॥
तमेनं तारयन्त्येव तस्माद्वेदा महात्मनाम् । धनमित्येव कथितं नान्यदेतत्समं धनम्
त्रयी धनस्य जगति विनाशो जायते परः। एतस्यतु व्ययेन्नि(नि?)त्यं अध्यापनमुखेन वा
विनियोगादिना वापि ··· वृद्धि रुत्तमा। वेदाक्षराणि यावन्ति पठितानि द्विजातिभिः
तावन्ति हरिनामानि कीर्तितानि न संशयः ।
अस्याः श्रुतेरयंभावः कथितो ब्रह्मवादिभिः ॥
(हरेर्)नामानि यावन्ति प्रोक्तानि ग्रन्थजालकैः। तावन्ति वेदाक्षराणि पृथक्त्वेन न संशयः
तस्माद्वेदैकाक्षरेऽपि प्रोक्ते तु स्याद्द्विजन्मनाम् । अनेकग्रन्थकोद्यु क्त ····· रक्षुता ॥
सिद्ध्यत्येवेति तत्त्वज्ञाः सुमहद्ब्रह्मवादिनाम् ।
सिद्धान्तः परमो ज्ञेयः दुर्ज्ञेयः प्राकृतैरयम् ॥
उच्चारणे तादृशस्य वेदवर्णस्य सन्ततम् । उप ···· कारः ब्राह्मणस्य महात्मनः ॥
स्नातस्य कृतकार्यस्य शुचेरेव विशेषतः । अध्यायदिवसेष्वेव गर्जनाद्यप्रदूषणे ॥
तदुक्तौ योग्यता ज्ञेया नान्यथा ·· महत् । अत्युत्तमं वेदधनं न शूद्राणां तु तत्समम्॥
धनमस्ति कदा लोके तत्तु तेषां द्विजन्मनाम् । तस्य श्रवणतोनूनं...शूद्रो (?) भाग्भवेत्॥
पठनात्तस्य एवायं पतितो जायते वशात् । तत्क्षणादेव नितरां महादानैकमात्रतः ॥
श्रवणे वेदवर्णस्य योग्यो भवति नान्यथा । सर्वेषामपि दानानां तुलादीनां क्रमेण चेत्
करणे पदवर्णस्य वेदमन्त्रक्रियाग्रहे । अधिकारोस्तितेष्वेव दानेषु द्विजवाङ्मुखात् ॥
सर्वदानक्रियाणां चेत् त्रिवारं महतामपि । अनुष्ठानं शूद्रजातः विप्रतुल्य इति श्रुतिः ॥
महाण्डकटाहाख्यस्य महादानस्य कर्मणः। करणात्सप्तवारस्य शूद्रोऽशूद्रो भविष्यति॥

त्रिवार गामहत्यस्य करणेन नवन्यन । ध्युन मनानिनो नून वैश माम्य प्रनयन ॥
धरादानश्चपेनाऽत्र वृषल्ना जगतीनिरे । ~ ~ इयुक्तं जनैब्राह्मणवद्भवन् ॥
वदाध्ययनन पश्चादपीन क्रममानित । प्रशानन्तर्मना सामान्यमोऽत्र माह्मणीतम
मत्त मनुस्मृनून प्राम्नान्यशा यश्चिध । वदमन्तने नित्य पागरूकोऽनिश भवन् ॥
त्रिस्मृति यम्नाय सन्तुनयानर्थो महान्भवन् । वदप्रवचनेनियमून मन्य सर्वो दम ॥

शामाऽन्नयोऽग्नि ~ नियमस्य प्रज्ञादिका ।
मथाय पुनरन्येऽपि निरूपन्त्यवनि वदिन ॥

प्रथमाराहून परचाद्वदारम्भ मुनीरिन । प्रक्रमन्त्यो वैदिकेन जामितो तत्र(यो)न्युनेन
पानुनालमगागो वै यनानो महयान् परम् । वर्णित कथितो विगान्तरक्रापक्रम कदा
यत्पिपारायणमन्याध्ययनात्पूर्वमेव वै । शा ~ प्रभुन्ने कालमानी भवन्नर ॥
पन्क्रमाध्ययनन पूर्वं पारायणान्न वै । पर शाकल्य फाल्स्यान्त मन्त्रं वदाचरेत् ॥
वन्मुन्मृत्य पारणी (अन्यत्र तु)न्ते मतिम् । वदप्रनारक माऽत्र वेदवाहीनि कथ्यते ॥
दवब्राह्मण्य शाखसु महाब्राह्मस्य निरूहनि । गुरुद्रोहा प्रसिद्धा यत्र पुरा ॥
वन्ब्राहण्य तन्याम रूपर्यंन द्विनन्मन । मावरिषत नैव हन्न यदत्पाग्यविरेण वै ॥
अनक्काम नमाप्नानि पन्नदध्ययनन स्वकान । क्रमसहिताय ~ श्रय म्यु दधिका पुन
श्रुत्वा न्हास प्याणि श्रुत्वा पश्चशतानि च । श्रुषामशीति पादस्य पारायणविधौ खलु
पूर्वोक्तमर्यायादयन्तु मतशाम्योक्तम् । शाखापि मिलित्वैव कथन यविनस्तुन
अत्यन्तगायन प्राज्ञ नमन्त्रमहात्मभि । वदत्यागकनुष्या यो ब्रह्मचारी महानद ॥
शाकाभ्याम न माऽत्र मानुषगदभ । विधिक्रमास्त्वनकृत्स वेदप्ना जनो भवेत
परस्याध्ययनामात्र वदाथ ▪ ययाथन । सानु न शक्यनजोव पदाध्ययनमप्यति ॥
कनव्यमन नस्मानु पदाध्ययनन परम् । क्रमस्याध्ययनामात्रे सहितावाक्यवर्मना ॥
मन्त्रार्थसिद्धिर्मन्त्राणां न भवदेव सवथा । प्रकृतिरेवादौ वेदमात्रस्य कीर्तिता ॥
यद्यपिस्यात्तथाप्यस्य क्रमेण च पदेन च । मन्त्रत्वादिकसिद्धिस्सा जायते न तु सर्वथा
एतेन यत्र यत्रैतौ तौव च । (?) स्वासम्यक् तत्रतत्रैव विधिब्राह्मणवाक्यत

अर्थवादादिनाकल्प विनियोगादिवर्त्मभिः ।
वेदार्थनिर्णयो ज्ञेयः न तूष्णीकं छलात्परान् ॥

लिङ्गमात्रात्तथा तस्मात्र ···च्छ्रुतेर्महान् । भावो न जायतेज्ञातुं संहितावाक्यमात्रतः
पदाध्ययनराहित्यं क्रमाध्ययनशून्यता । दृश्यते यत्र वेदेऽस्मिन् अर्थवादादिसं(ग्रहैः) ॥
तत्रार्थवर्णने ज्ञेयः उपायोऽयं विचक्षणैः । ब्राह्मणं त्वर्थवादश्च ह्यनु ब्राह्मणमेव च ॥

कल्पाः सूत्राणि भूयश्च लक्षणानि महान्त्य ··· ।
वेदार्थवर्णने प्रोक्ता हेतवो ब्रह्मवादिभिः ॥

कर्ममात्रं त्वेकवेदे प्रोक्तं भवति केवलम् । नैव किंतु यजुर्वेदे विहितस्य तु कर्मणः ॥
पौत्र ···· ज्ञानं ऋग्वेदानामपि सुस्फुटम् । प्रभवेदेव पश्चात्तु साम्नाप्येवं भवेत्किल
विहितस्य क्रियामात्रविशेषस्य तु सर्वतः । तदङ्गानां ब्राह्मणं तदर्थवादो ···· ॥
अनु ब्राह्मणकल्पौ च प्रतिष्ठित्यैव सर्वतः । वेदेन विहितस्यास्य कर्ममात्रस्य गुह्यतः ॥
प्रवर्तनं न घटते किंतु सर्वत्र वच्मि वः । इत्थं भावविधानर्थं ··· गतान्यहो ॥
गाथाः कल्पा ब्राह्मणानि चानुब्राह्मणयोगतः । वेदत्रयेऽपि संकीर्णाः तत्तद्वाक्यौघसंचयाः
सुश्रुता एव सुस्पष्टा विज्ञाताः स्युर्हि तद्विदाम् । य ···· द्विहितं क्रियामात्रं हि तिष्ठति
तत्कल्पे भूरि विशदं सप्रकारं निरूपितम् । प्रभवेदेव भूयश्च तत्पुनर्ब्राह्मणत्रये ॥
यत्रकुत्रातिविस्तारात्सुस्पष्टमपि पण्यते । ···· योऽप्येककण्ठ्यानुक्तस्य स्मार्तकर्मणः ॥
सूत्रकारैस्तस्य वर्त्म प्रोक्ति सृष्टां महर्षयः । निर्विवादेन सर्वत्र प्राकुर्वंस्तां क्रियां पराम्
पुनर्वेदोक्ति सु(सूक्तेन)कर्ममात्रस्य कुत्रचित् । मन्त्रलिङ्गादिमात्रेण निश्चयं नेति कर्म तत्
विध्यर्थवादमन्त्रेति कर्तव्यं ब्राह्मणादिभिः । कल्पसूत्रोकपठितं कर्म प्रा(माण्य?)मृच्छति
वेदवाक्यार्थनिष्कर्षः काण्डोक्तकरणादिभिः । समाख्यानप्रकरणविना योगनिरूपकैः
निर्भुजक्रमसांगत्य ब्राह्मणार्थपरैस्तथा । अर्थवा ···· कल्पैश्चानु ब्राह्मणमहोक्तिकैः ॥

भवितव्यो नान्यथास्याच्छ्रुतिः केवलवादिनम् ।
दृष्ट्वाभिया सद्य एव तं त्यक्त्वा दूरगा भवेत् ॥

विनियोग ···· कल्पसूत्रादिनादितः । भवितव्यं प्रथमतः नियुक्तानां ततः परम् ॥

अर्थवाद ब्राह्मणादि आत्मवाक्यैकवण्यत । समीक्षणमुखेनैव वेदान्तर सम

भवेदेवेति शास्वदत्। यत्रतुरक्षित वेदवाक्य सगृह्य केवलम

अस्य वाक्यस्यायमर्थ इति वक्ता न उच्यते। अनधीत्यैव तूर्णीक वेदान्त वेदवाक्यत

भविष्यत्येषमर्थो हि पौर्वापर्यानिरीक्षणात्। अज्ञातार्थमिम न म केवल लौकिकाए

प्रतिभासितमात्रेण प्रस्तारो ग्रावराचक । (ख)वरो गार्दभ एवस्याद्रुप या

महाभवनधीयाया स्वरवस्वरवाचक । भूयोऽयमेकवचन पूनभूदभहत्क ॥

प्रजापतेर्द्व्य ब्रह्मभावमितिस्म वै। य तत्तूर्णीमपरान्द तथा पुन ॥

दर्भग्रन्थि पवित्र च चरण पादमित्यपि। केवला वैदिकमहाब्रह्मानो निष्क्रियारच

न स्वीकार्याश्च न ग्राह्या स्युत्तराक्षमा ।

छन्दोबद्धा सर्ववेदा तानि छन्दासि वैदिके ॥

द्वात्रिंशत्कथितान्येव लौकिकानि तु केवलम् ।

षड्विंशत्संख्यया तानि प्रोक्तानि ब्रह्मादिभि ॥

नि च सर्वाणि प्रस्तारेण निरूपतत । ज्ञात्वापति ततो मिथ्यासत्ये स्पष्टेक्षन

भवेतामेव तद्ज्ञानात्ततमज्ञानमुत्तमम्। लौकिक छन्दमा वापि वैदिकछन्दसा तु

नाज्ञाते सत्यानृते भ्रुषम् । भवतामेव वाक्याना त्वदीयाना न चेन्न तु

प्रस्तारो नष्टमुद्दिष्ट एकद्व्यादिलगक्रिया। सख्या तदध्वयोगश्च षडिमे प्रत्यया (स्मृता

द्भासितानि क्षयानि चोक्तान्येव सन्ततम्।

षटश्रत्कारादिकामन्त्रा उक्ता छन्दससमुद्भवा ॥

स्वाहा स्वधा वषट्कारा अनुक्तासभवा स्मृता ।

दयो मन्त्रा मध्या छन्दससमुद्भवा ॥

हयग्रस्यादयश्चापि प्रतिष्ठाया समुद्भवा । एकस्मै स्वाहेति तथा चतुर्भ्य इति म

तास्तु प्रतिष्ठायां तथा पञ्चात्प्रवक्ष्यति। पञ्चाशते स्वाहेति सनवोन्ये श्रुतिस्थित

गायत्रीछन्दसिभवा तथान्ये मनव शिवा ।

उष्णिकछन्दसि संभूताः विज्ञेया वैदिकोत्तमैः ।
अनुष्टुपछन्दसिभवाः मात्रास्ते श्रुतिशीर्षगाः ॥

सप्तभ्यः शतेभ्य स्वाहेत्यादिकास्ते प्रचोदिताः । स्वाहा मा ··· स्वा मन्त्राः परे च ये

बृहतीछन्दसि भवाः विज्ञेयास्तदनन्तरम् ।
पङ्क्ती (ङ्क्ति)च्छन्दसि संभूताः मनवोऽन्ये श्रुतिस्थिता ॥

अदित्यै सुमृडीकायै स्वहेति प्रमुखाः स्मृताः । तदा ···· ···· न्ये महत्तराः ॥

अग्नये बृहते नाकाय स्वाहेत्यादिकाः स्मृताः । ···
·· जगत्याख्ये छन्दसि तु मनवोऽन्ये तथोदिताः ॥

समिदसि समीधिषिमहि स्वहेति ···· । ··· ···· भवा मन्त्राश्च केचन ॥
सहस्त्रधारछं हुतस्तोको हुतोद्रप्सादिरूपकाः । शक्कर्यादिषु सर्वत्र मन्त्रा वेदैकसंस्थिताः
ऋग्यजुः सामरूपा ···· ··· वर्णकैः । एकाक्षरं समारभ्य एकैकाक्षरवर्धितैः ॥
पृथक्छन्दोभवेत्पादैः यावद्द्वात्रिंशतं गतैः । ऋचां तु पादतस्तत्त्वं यजुषा ···· ॥
यजुष्ट्वं कथितं सद्भिः कचिद्यजुषि केवलम् । अनेकवर्णसंयुक्तं वाक्यानेकसमन्वितम्
एकमेव यजुः स्यात्तु स्वातन्त्र्यात्तत्तथा भवेत् । ऋग्लक्षण ···· ···· क्षमा च तस्य वै
भवेदेव विशेषेण यजुष्ट्वं तादृशं महत् । रिच्यध्यूढत्वमेव स्यात् सामलक्ष्मेति वैदिकाः
ऋग्विकाराणि नामानि विज्ञेयानि मनीषिभिः । स्तो ···· ···· पराण्येवेति तद्विदः
यजुः सर्वस्वतन्त्रत्वात्सर्वानुग्राहकं परम् । सर्वनिग्रहकृद्भूयः सर्वरूपधरं पुनः ॥
सामत्वेन च ऋत्त्वेन विद्यमानं स्वय ··· । ··· कारनरं सम्यग्विभात्येव सदास्ततः
अग्नआयाहीति यजुः ऋत्त्वेनैव स्थितं पुनः । रथन्तरस्वरूपं च विभर्ति किल केवलम् ॥
तं त्वा समिद्भिरित्याख्य ··· ति । भ्राजते श्रुतिवृन्देषु यजुरेव स्वयं पुनः ॥
बृहदग्नेति तद्भूयः बृहत्सामस्वरूपवत् । तत्कार्यं साधयत्येव तस्मादेत ··· ॥
एतत्तु चार्हतं (शा)शस्त्रं शस्त्राणामुत्तमोत्तमम् । तत्समं शस्त्रमन्यद्वै नैवेति श्रुतिराह हि
यस्तुलोके महच्छस्त्रं बृहत्याख्यं विचक्षणः । ··· ण सोऽयं विद्वान्महोत्तमः ॥
कृतकृत्यः प्रभवति वेदोक्ताखिलकर्मकृत् । यावदायुः प्रभवति ब्रह्मज्ञानं च विन्दति ॥

अर्थवाद माह्मणादि जालराश्यैकरणञ्च । समीक्षणमुखेनैव वेदान्तर सम

भवेदेवेति शास्त्रज्ञ्। यत्कुत्रचित वेदवाक्य सगृह्य केवलम्॥

अस्य वाक्यस्यायमर्थ इति वक्ता न उच्यते। अनधीत्यैव तूष्णीक वेदान्त वेदवाक्यरुत्

भविष्यत्येवमर्थो हि पौर्वापर्यानिरीक्षणात्। अज्ञातार्थमिम मम केवल लौकिकात्पुये

प्रतिभासितमात्रेण प्रस्तरो भावबाधक । (ख)रो गार्दभ एवस्यादुप था॥

प्रहामवनधीर्याया स्वरवस्वरवाचक । भूयोऽयमेकवचन पूतभृद्दर्भहस्तक ॥

प्रजापतेर्हृ दय मक्षभावमितिरम वै। य तत्तूष्णीमपराव्द तथा पुन ॥

दर्भग्रन्थि पवित्र च चरण पादमित्यपि। केवला वैदिकमहाजडाना निष्क्रियाश्च ॥

न स्त्रीकार्याश्च न धान्या स्युस्सराक्षसा ।

छन्दोग्द्धा सर्ववेदा तानि छन्दासि वैदिके॥

द्वाविंशा कथितान्येव लौकिकानि तु केवलम्।

षड्विंशत्सख्यया तानि प्रोक्तानि ब्रह्मवादिभि ॥

नि च सर्वाणि प्रस्तारेण विसर्पतत । ज्ञात्वागति ततो मिथ्यासत्ये स्पष्टेक्षन वै

भवेतामेव तद्ज्ञानात्ततातज्ञानमुत्तमम्। लौकिक छन्दसा वापि वैदिकछन्दसा तु वा

नाज्ञाते सत्यानृते ध्रुवम् । भवतामेव वाक्याना तदीयाना न चैव तु॥

प्रस्तारो नष्टमुद्दिष्ट एकद्व्यादलगक्रिया। सख्या तदध्वयोगश्च षडिमे प्रत्यया (स्मृता ?)

दासितानि क्षयाणि चोक्तान्येव सन्ततम्।

फटहुकारादिकामन्त्रा उक्ता छन्दस्समुद्भवा॥

स्वाहा स्वधा वषट्कारा अनुष्टुभभवा स्मृता ।

दयो मन्त्रा मध्या छन्दस्समुद्भवा ॥

इयवस्यादयश्चापि प्रतिष्ठाया समुद्भवा । एकस्मै स्वाहेति तथा चतुर्भ्य इति म ॥

तासु प्रतिष्ठाया तथा पश्चात्प्रवक्ष्यति। पञ्चाशते स्वाहेति मन्त्रोऽन्ये श्रुतिरीरिता

गायत्रीछन्दसिभवा तथान्ये मनव शिवा ।

त्रिभ्य शतेभ्य स्वाहेति प्र चोदिता ॥

उष्णिक्छन्दसि संभूताः विज्ञेया वैदिकोत्तमैः ।
अनुष्टुप्छन्दसिभवाः मात्रास्ते श्रुतिशीर्षगाः ॥
मनभ्यः शतेभ्य स्वाहेत्यादिकान्ते प्रचोदिताः । स्वाहा मा ··· स्वा मन्त्राः परे च ये
बृहतीछन्दसि भवाः विज्ञेयास्तदनन्तरम् ।
पङ्क्ती (ङ्क्ति)च्छन्दसि संभूताः मनवोऽन्ये श्रुतिस्थिता ॥
अदित्यै सुमृडीकायै स्वहेति प्रमुखाः स्मृताः । तदा ···· ···· न्ये महत्तराः ॥
अग्नये बृहते नाकाय स्वाहेत्यादिकाः स्मृताः । ···
·· जगत्याख्ये छन्दसि तु मनवोऽन्ये तथोदिताः ॥
समिदसि समीधिपिमहि स्वहेति ···· । ··· ···· भवा मन्त्राश्च केचन ॥
सहस्रधारं हुतस्तोको हुतोद्रप्सादिरूपकाः । शक्वर्यादिषु सर्वत्र मन्त्रा वेदैकसंस्थिताः
ऋग्यजुः सामरूपा ···· ··· वर्णकैः । एकाक्षरं समारभ्य एकैकाक्षरवर्धितैः ॥
पृथक्छन्दोभवेत्याद्यैः यावद्द्वात्रिंशतं गतैः । ऋचां तु पादतस्तत्त्वं यजुषा ···· ॥
यजुष्ट्वं कथितं सद्भिः क्वचिद्यजुषि केवलम् । अनेकवर्णसंयुक्तं वाक्यानेकसमन्वितम्
एकमेव यजुः स्यात्तु स्वातन्त्र्यात्तत्तथा भवेत् । ऋग्लक्षण ···· ···· क्षमा च तस्य वै
भवेदेव विशेषेण यजुष्ट्वं तादृशं महत् । रिच्यध्यूढत्वमेव स्यात् सामलक्ष्मेति वैदिकाः
ऋग्विकाराणि नामानि विज्ञेयानि मनीषिभिः । स्तो ···· ···· पराण्येवेति तद्विदः
यजुः सर्वस्वतन्त्रत्वात्सर्वानुग्राहकं परम् । सर्वनिग्रहकृद्भूयः सर्वरूपधरं पुनः ॥
सामत्वेन च ऋक्त्वेन विद्यमानं स्वय ··· । ··· कारनरं सम्यग्विभात्येव सदास्ततः
अग्नआयाहीति यजुः ऋक्त्वेनैव स्थितं पुनः । रथन्तरस्वरूपं च बिभर्ति किल केवलम् ॥
तं त्वा समिद्भिरित्याख्य ··· ति । भ्राजते श्रुतिवृन्देषु यजुरेव स्वयं पुनः ॥
बृहदग्नेति तद्भूयः बृहत्सामस्वरूपवत् । तत्कार्यं साधयत्येव तस्मादेत ··· ॥
एतत्तु बार्हतं (शा)शस्त्रं शस्त्राणामुत्तमोत्तमम् । तत्समं शस्त्रमन्यद्वै नैवेति श्रुतिराह हि
येस्तुलोके महच्छस्त्रं बृहत्याख्यं विचक्षणः । ··· ण सोऽयं विद्वान्महोत्तमः ॥
कृतकृत्यः प्रभवति वेदोक्ताखिलकर्मकृत् । यावदायुः प्रभवति ब्रह्मज्ञानं च विन्दति ॥

अर्थवाद ब्राह्मणादि जालवाक्यैरकण्ठगत । समीक्षणमुखेनैव वदान्तर मम ॥
भवेद्वेति शास्त्रतम् । यत्रकुत्रस्थित वेदवाक्य सगृह्य केवलम् ॥
अस्य वाक्यस्यायमर्थ इति वक्ता स उच्यते । अनधीत्यैव तूष्णीक वेदान्ते वेदवाक्यकृत्
भविष्यत्येवमर्थो हि पौर्वापर्यानिरीक्षणात् । अज्ञातार्थमिम प्रश्न केवल लौकिकानुगे
प्रतिभासितमात्रेण प्रस्तारो भावयाचक । (स्व)यरो गार्दभ ण्यस्याद्रुप या ॥
महाभयनधीयाया स्वरयस्वरवाचक । भूयोऽयमेकरूपच न पूतश्रुद्दर्भहृन्मक ॥
प्रनापतेर्हृदय प्रश्नभावमिति सम वै । य तत्तूष्णीमपरान्द तथा पुन ॥
दर्भग्रन्थि पवित्र च चरण पादमित्यपि । केवला वैदिकमहानहाना निष्क्रियावच ॥
न स्त्रीकार्याभ न श्राव्या स्त्युत्तराश्रमा ।
छन्दोवृत्ता सर्ववेदा तानि छन्दांसि वैदिके ॥
द्वात्रिंशत्कथितान्येव लौकिकानि तु केवलम् ।
षड्विंशत्सख्यया तानि प्रोक्तानि ब्रह्मवादिभि ॥
नि च सर्वाणि प्रस्तारेण विशेषत । ज्ञात्वागति सभो शिष्यासत्ये स्वच्देशन वै
भवेतामेव तद्ज्ञानात्तत्सम्यग्ज्ञानमुत्तमम् । लौकिक छन्दसा चापि वैदिकछन्दसा तु या
नाज्ञाते सत्यानृते प्र यम् । भवेतामेव चाक्यानां तदीयाना न चेन्न तु ॥
प्रस्तारो नष्टमुद्दिष्ट एकद्व्यादलगक्रिया । सख्या तदध्वयोगश्च षडिमे प्रत्यया (स्मृता ?)
दासितानि ज्ञेयानि चोक्तादीन्येव सन्ततम् ।
पदच्छन्नाराराद्विकामन्त्रा उक्ता छन्दस्समुद्भवा ॥
स्वाहा स्वधा वषट्कारा अनुक्तासमवा स्मृता ।
दयो मन्त्रा अध्या छन्दस्समुद्भवा ॥
ह्यवस्यादयश्चापि प्रतिष्ठाया समुद्भवा । एस्मै स्वाहेति तथा चतुर्थ्यं इति म ॥
तासु प्रतिष्ठाया तथा पश्चात्यवक्ष्यति । पञ्चाशते स्वाहेति मनयोन्ये श्रुतिस्थिता
गायत्रीछन्दसिभवा तथान्ये मनव शिवा ।
रिभ्य शतेभ्य स्वाहेति प्र चोदिता ॥

गे पार्वणश्राद्धमीदृशेऽह्नि तथा पुनः । नारायण बलिश्चापि परमाराधनं ··· ॥
·· दिने कार्यः इत्येवं तत्क्रमं विदुः । प्रायश्चित्तं च संन्यासः सूतकेन विधीयते ॥
न्यासिनः कर्ममध्ये तत्कर्तुर्नैव सूतकम् । स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञश्च नित्य ··· ॥
र्यंगादक्रियाश्चापि तस्य स्युरितिवेदिनः । तन्मध्ये तस्य कथितं ब्रह्मचर्यमचञ्चलम् ॥
रशुद्धिः विशेषेण परान्न परिवर्जनम् । दीक्षाकर ··· ··· वता ॥
स्याश्रयणीयाः स्युस्तथैकमपि न त्यजेत् । ज्येष्ठेन विकटस्थेन पितृकृत्येऽखिले कृते
देशागतो दक्षः श्रुत्वा पितृविपर्ययम् । मशः स्ना ··· ॥

··· जलाञ्जलीन्दत्वा सनान्दूगोत्रनामभिः ।

तदुद्देशेन शय्याऽत्र दत्वा वस्तु च तत्परम् ॥

अन्तरश्राद्धमात्रं कुर्याद्विधानवत् ततः । सपिण्डीकरणं ··· तत्काल ··· ॥
सुभ्रादिसहितं पार्वणं यत प्रदृश्यते । अतिप्रसिद्धं सर्वत्र तद्विधानेन केवलम् ॥
पमादींस्त्रीन्समुद्दिश्य कुर्यादिति यथोऽग्नि । ··· तथगन्तुं सकलस्थलम् ॥
असमर्थस्य सुतरां तन्मध्ये दशरात्रके । अप्रिदस्य तु तत्सर्वं नवश्राद्धादिकं तथा ॥
नवश्राद्धादि सर्वाणि ·· ··· । ··· स्य ॐ सुमुतं सर्वं तस्यैव केवलम् ॥
मवेदित्येव शास्त्राणां पद्धतिर्महती स्मृता । प्रतिपुत्रं न भवति सैषा लोकत्र केवला ॥
नवैति विवादेन प्रति ···· । ···· कान्यपि सर्वाणि ज्येष्ठेनैव कृतानि चेत ॥
अस्मिन्यत्र केचित्तु कुर्युः सर्वेऽपि दुर्गाः । एतद्धत्र यन्महात्मानं तथा मास्त्विति केचन
अतन्त्कर्म ··· ··· । परदेशगतो बाल्ये पित्रोः श्राद्धादिकं परम् ॥
अज्ञानन्केवलं तस्मिन्दिवसे चेद्विवाहतः । उपनीतोऽपिचा पश्चात्तज्ज्ञात्वा तत्परं मतः
कृयित्वा प्रणस्यैना ···· । ··· निष्कृत्यकृत्यं तन्मोहप्राप्तं निवेदयेत् ॥

निवेद्य दक्षिणां भक्त्या शक्त्या लोभविवर्जितः ।

ततस्तेषां प्रसादेन चापाय्य सतमज्जनात् ॥

गोदान दशकाश्चापि पट ···· । ···· स्कारतः पश्चाच्चावकाहार मासतः ॥
दश साहस्रगायत्रीजपतः शुचितामियात् । एतदत्यन्ताज्ञानेक संप्राप्तस्येति चोचिरे ॥

अर्थवाद ब्राह्मणादि चालशाखीयस्कण्ठत । ममीशुणमुपनैर वदान्तर मम "
मवदेति शास्त्रदन् । यत्रहरुक्षित वदवाक्य सग्रह केवल
अस्य वाक्यस्यायमर्थ इति वक्ता न उच्यते । अनधीतैर तूष्णीक वदान्त वेदवाक्य
भविष्यत्येवमर्थो हि पौर्वापर्यानिरीक्षणात् । अज्ञातार्थमिम न म केवल लौकिका
प्रतिभासितमात्रेण प्रस्तरा प्रावयावक । (स्व)स्तरो गाढम एतस्य(दुप र
महाभवनधीयाया स्वरवस्तरवाचक । भूयोऽयमेकवचन पूतमृद्महनम ॥
प्रजापतेह दय महाभावमितिसम वै । य तत्तूष्णीमपरा तथा पुन ॥
इमग्रन्थि पवित्र च चरण पादमित्यपि । केवला वैदिकमहापद्धाना निष्क्रियाव
न स्वीकार्याश्च न ग्राह्या स्युत्तराक्षमा ।
छन्दोभद्वा सववेदा तानि छन्दांसि वैदिक ॥
द्वात्रिंशत्स्थितान्यत्र लौकिकानि तु केवलम् ।
पञ्चत्रिंशत्सरयया तानि प्रोक्तानि महावादिभि ॥
नि च सर्वाणि प्रस्तारेण विसप्ततम । ब्रावागति यतो मिथ्यासत्ये स्पष्टेश
भवेतामेव तद्ज्ञानाचतत्प्रज्ञानमुत्तमम् । लौकिक छन्दसा यापि वैदिकछन्दसा तु
नाह्यते सत्यानृते ध्रुवम् । भवतामेव वाक्याना सदीयाना न चेम !
प्रस्तारो नष्टमुद्दिष्ट एकद्वयादलगक्रिया । सस्या तदभ्यवयोगश्च षडिमे प्रत्यया (स्मृत
दासितानि ह्ययानि चाचादीन्येव मन्त्रतम् ।
फडादिकारादिकामन्त्रा उक्ता छन्दस्समुद्भवा ॥
स्वाहा स्वधा वषट्कारा अनुक्तासभवा स्मृता ।
दयी मन्त्रा मध्या छन्दस्समुद्भवा ॥
इत्यवस्यादयश्चापि प्रतिष्ठाया समुद्भवा । एकस्मै स्वाहेति तथा चतुर्थ्य इति म
तासु प्रतिष्ठाया तथा पश्चाप्रवक्ष्यति । पञ्चाशत स्वाहेति मनरोन्ये श्रुतिस्थि
गायत्रीछन्दसिभवा तथान्ये मनर शिशा ।
त्रिभ्य शतेभ्य स्वाहेति प्र चोदिता ॥

श्राद्धे पार्वणश्राद्धमेकोद्दिष्टमहः तथा पुनः। नारायण बलिश्चापि परमाराधनं ··· ॥
··· दिने कार्यः इत्येवं तत्क्रमं विदुः। प्रायश्चित्तं च संन्यासः सूतकेन विधीयते॥
संन्यासिनः कर्ममध्ये तत्कर्तुर्नैव सूतकम्। स्वाध्यायो ब्रह्मयज्ञश्च नित्य ··· ॥
सर्वश्राद्धक्रियाश्चापि तस्य स्यु रितिनिर्वेदिनः। तन्मध्ये तस्य कथितं ब्रह्मचर्यमचञ्चलम्॥
एकभुक्ति विशेषेण परान्न परिवर्जनम्। दीक्षाकर ··· ··· वना॥
सन्ध्याधर्मणोश्चापि स्युस्तथैकमपि न त्यजेत्। ज्येष्ठेन विकटस्थेन पितृकृत्येऽखिले कृते
दूरदेशागतो ह्यन्यः श्रुत्वा पितृविपर्ययम्। ततः स्ना ··· ॥

··· जलाञ्जलीन्दत्वा सर्वस्तद्गोत्रनामभिः।
तदुद्देशेन शक्त्याऽत्र दत्वा यत्नु च तत्परम्॥

एकोनस्यश्राद्धमात्रं कुर्याद्वैयान्वहं ततः। सपिण्डीकरणं ··· तत्काल ··· ॥
चतुर्थ्यादिमहितं पार्वणं यत्त प्रदृश्यते। अनिषिद्धं सर्वत्र तद्विधानेन केवलम्॥
पित्रादींस्त्रीन्समुद्दिश्य कुर्यादिति यमोऽब्रवीत्। ··· तत्रागन्तुं सकलस्थलम्॥
असमर्थस्य सुतरां तन्मध्ये दशरात्रके। अभिदस्य तु तत्सर्वं तत्श्राद्धादिकं तथा॥
मर्वश्राद्धादि सर्वाणि ·· ···। ··· तत्र ··· सुमुखं सर्वं तस्यैव केवलम्॥
भवेदित्येव शास्त्राणां पद्धतिर्महती स्मृता। प्रतिपुत्रं न भवति सैषा ह्येकत्र केवला॥
तत्रैवेति विवादेन प्रति ···· । ··· कान्यपि सर्वाणि ज्येष्ठेनैव कृतानि चेत्॥
अलमित्यत्र केचित्तु कुर्युः सर्वेऽपि दूरगाः। एतद्ब्रुवन्महात्मानं तथा मास्त्विति केचन
अतन्तत्कर्म ··· ··· । परदेशगतो बाल्ये पित्रोः श्राद्धादिकं परम्॥
अजानन्केवलं तस्मिन्दिवसे चेद्विधाततः। उपनीतोऽपिवा पश्चात्तज्ज्ञात्वा तत्परं सतः
स्पृहयित्वा प्रणस्येना ···· । ··· तिक्रूरस्वकृत्यं तन्मोहप्राप्तं निवेदयेत्॥

निवेद्य दक्षिणा भक्त्या शक्त्या लोभविवर्जितः।
ततस्तेषां प्रसादेन चापाद्य मतमञ्जनात्॥

गोदान दशकाश्चापि पट ···· । ···· स्कारतः पश्चाद्याचकाहार मासतः॥
दश साहस्रगायत्रीजपतः शुचितामियात्। एतदत्यन्ताज्ञानैक संप्राप्तस्येति चोचिरे॥

पितृ		राष्ट्रगोमाग्निना तदा । अत्यन्तवैपरीत्येन यदि सभावना भवेत्॥
तत्रचौलापनयनविवाहादीन्परित्यजेन । अत्यज्ञानान्निशोभा		पिता॥
विवाह दर्शनिप्रवायन युग्मे गृहेऽपि वा । मयश्चण्डत्वाति याति पितृघ्नो ब्रह्महाप्ययम्
भ्रूणनाऽपि च		स्त		। तत्पयोग्यपि भूयश्च ताहशस्यास्य पापिन ॥
तदाप परिहाराय पुरोक्ता याहि निष्कृति । सैवकार्यो पुनर्नान्या चण्डा		॥
ज्यष्ठ पितृव्य वापि ताम		म् । सूत सत्या न सस्तुर्यात्तितु तूष्णीममन्त्रकम्
नत्वा स्मशाने चाण्डाल द्वादशाहात्पर पुन । चाचाप्रमान मा		॥
गामहस्त्रप्रदानश्च परिपूर्वकन वै । तूष्णीं निवाप दग्ध्वा तमस्थ्यलाभऽपि दर्भत ॥
न पर गाङ्गमलिलादभिषिच्यैर न पुन । मन्त्राग्निना लौकिकेन		यथाविधि॥
त्रिभिरेव दिनै पश्चात्सकुर्याद्दशभिर्दिनै । सूतक प्रग्ह कुर्याल्लौकिकाग्नौ सपिण्डनम्॥
तस्य कुर्यात्तत श्राद्ध मातुलस्येव " । चाण्डालस्य प्रामाया दुर्धिय परम्
एतन सवचिस्तानि यत्तदुराश्रुतान्यति । चादितानि हि तेनात सुलभानां तु चादनात्
" वसमालाच्योपरम्यते । प्रायश्चित्तान्यशेषाणि तप कर्मात्मकानि वै ॥
यानि तेषामशेषाणा कृष्णानुस्मरण परम् । कलौ पापैकबहुल धर्मानुष्ठान		॥
न मुक्तया नृणा नान्यपरायणम् ।
मद्य पीत्वागुरुदाराश्च गत्वा स्तेय कृत्वा ब्रह्महत्या च कृत्वा ॥
भस्मच्छन्ना भस्मशय्याशयान		सर्वपापै ।
ब्राह्मणो ब्रह्मनिष्ठ स्याद्ब्राह्मणस्त्वन्यथा स्वयम् ॥
न म्रियेनैव वृथवर्त्किंतुमन्त्राग्निसस्कृतम् । यथा वा प्रभवे सोऽय तथा		॥
ब्रह्मसधारय विधिना सस्कृत ब्राह्मणात्तम । ब्रह्मैव प्रभवेन्नून यथा सन्यास कर्मणा ॥
यदि पुत्रस्समधरश्चेद्ब्रह्ममेघस्स सिद्धयति ।		जन्मनोऽन्ते कृतीभवेत् ॥
भ्रातृणा चेतसाचित्त समाधान यदा भवेत् ।
तदा विभागा विज्ञय पृथकपाणि यदा तदा ॥
पृथग्ग्रामनिवासत । पृथक्श्राद्धान्किरणात्किंपुनस्स इतिस्मृत ॥

सकृदंशो निपतति सकृत्कन्या प्रदीयते। क्रयश्च सकृदे(विति) (त्रिण्येतानि) तु सकृत्सकृन्

भागिनेयो जडो (मोहा)क्तो भ्रातृद्रव्यं हरति मोहतः।

दुर्वाक्यैर्वलतः पापीकालेनैहाल्पतः परम्॥

पुत्रैः पौत्रैर्जनै ... सहत्तराम्। असुभूय स्वयं पश्चात्कुलनाशमवाऽऽप्नुयात्॥

तस्मात्तु छागिनं भागान् च्यावयीत न सर्वथा। परद्रव्याप ... ॥

... ... ॥

.... प्रभवेन्न भास्ताः प्रवेशयेन्। प्रविश्य नानृतं भूयात्सर्वदा सत्यमेव तत्॥

न ब्रूयात्सत्यं वहुजनद्रोहरू .... । कृतं वाधकाभावे हितं लोकस्य नोच्चरेन्॥

ब्राह्मणार्थे गवार्थे वा सम्यक् प्राणान्परित्यजेन्। शान्तचित्तः शुद्धमनाः सुमुखः॥

प्रियंवदो जनहितः अभिनन्द्योऽखिलैरपि। प्रभवेदेव सत्तद्यत्कर्मकुर्यात्पुनश्च तत्॥

ईशार्पणधिया कुर्यादेवं कुर्वंस्तरत्यवम्। लौगाक्षि मुनिनाप्रोक्त माख्यानं धर्म्यनामकम्

शृण्वतां पठतां चापि चिन्तितार्थप्रदायकम्। अज्ञानपापशमनमायुष्यारोग्यवर्धनम्

चित्त · .... संशयवारहम्। लौगाक्षिणैव तद्व्याख्यातं धर्मशास्त्रं सुपावनम्॥

चतुर्वर्गप्रदं नृणांमित्येवेति सुनिश्चितम्॥

इति लौगाक्षिधर्मशास्त्रं

॥ समाप्तम्॥

शमस्तु